INSTITUTUL DE LINGVIST}

:ERE

, ti- *r*

FORMAREA CUV. .. -LOR ÎN LIMBA ROMÂNA

Volumul al II-lea

PREFIXELE

DE

MIOARA AVEAM O ELENA CABABULEA
FULVIA CIOBANUL FLOEICA FICŞINESCU
CBISTINA GHEEMAN O FINUȚA HASAN
MAGDALENA POPESOU-MAEIN O MAEINA EĂDULESOU
I. EIZESCU O LAUEA VASILIU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1978

ştiinţific ai
sub conducerea
prezentate de Gx

•J discutat în consiliul
ingvistieă din Bucureşti,
,eanu, pe baza referatelor
xîan şi *Yirgjl* Nestorescu.

INTRODUCERE

CAEACTEEISTICI GENEEALE ALE PEEFIXELOE ŞI ALE PEEEIXĂEII

1, Derivarea cu prefixe este unul dintre procedeele principale d formare a cuvintelor în limba română.

Vezi FC i p. V.

Ea poate fi: a) un mijloc unic de formare a unor cuvinte noi atunci cînd de la un cuvînt existent în limbă se obţine altul prin simpl adăugare a unui prefix *(desface, strămoş)* sau b) un mijloc asocia cu altele, atunci cînd prefixarea se foloseşte simultan cu a) sufixare *(înverzi),* p) derivarea regresivă *(transfug) mu* y) compunerea *(neînstare* Formaţiile în care prefixarea este asociată simultan cu alte procedee s numesc formaţii parasintetice: derivate parasintetice î situaţiile de sub a şi (3, compuse parasintetice în situaţiil de sub y.

1. Privite din punctul de vedere al prefixării derivatele parasintetice de sub pot fi numite de tip sufixa1, iar cele de sub p de tip regresiv (din punct de vedere al derivării sufixale şi al celei regresive, şi unele şi altele sînt derivate parasinteti de tip prefixai). în FC i p. V categoria derivatelor parasintetice este definită numai pri asocierea simultană a celor două feluri de derivare progresivă — cu prefixe şi sufixe — .
2. Formaţiile de sub y sînt compuse parasintetice prefixate sau de ti prefixai; de astă dată menţionarea tipului prefixai nu depinde de un anumit punc de vedere, ci are rolul de a diferenţia formaţiile în cauză de cele în care compunerea se asocia cu sufixarea (compusele parasintetice sufixate sau de tip sufixai). în FC I categoria compusel parasintetice este ilustrată numai prin formaţii cu sufixe (vezi p. V, 19, 165—166, 19 213-214, 284).
3. Pentru distincţia dintre formaţiile parasintetice şi cele în care se identifică trepte succesiv de formare prin diferite mijloace vezi FC I p. VI.
4. Unii lingvişti consideră că funcţia cea mai importantă a prefixelor este contribuţia lor formaţiile parasintetice; vezi R. Menendez Pidal, citat de TEKAVCIC, G. I. III 146.
5. Pentru derivarea parasintetică vezi Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Les derives parasynthetiqu dans les langues romanes,* Haga — Paris, 1974.

Volumul de faţă se ocupă de prefixe atît în formaţii exclusiv pre fixale, cît şi în formaţii care prezintă şi alte procedee folosite succesi (derivate cu prefixe de la: derivate cu sufixe ca *nedreptate,* derivat regresive ca *repicta,* compuse ca *răsalaltâieri,* cuvinte formate prin sehim

barea valorii gramaticale ca *străbun,* abrevieri ca *supercoop)* sau simultan (formații parasintetice).

1. Ultimele două categorii de formații sînt atrase în cercetare aici, bineînțeles, numai din punctul de vedere al prefixelor conținute.

2. La formațiile cu procedee succesive prefixarea interesează acolo unde ea constituie o treaptă posterioară altui procedeu r de exemplu, verbele *dezvăța, răsfăța* și nu substantivele postverbale *dezvăț, răsfăț.*

2. Pentru toate categoriile de formații s-au luat în considerație numai cuvintele în care prezența prefixului se recunoaște prin raportarea la un cuvînt de b^ză (simplu, derivat sau compus) existent în limba română: în primul rînd formațiile integral analizabile, în structura cărora se recunoaște atît prefixul, cît și cuvîntul de bază (vezi toate exemplele date sub **1)**, dar și cele semianalizabile, la care se recunoaște numai prefixul prin opoziția cu alte formații prefixate sau compuse cu o temă comună, inexistentă ca un cuvînt independent *(deschidejînchide* sau *concludelexcludeIinclude, antebelicjinterbelic/postbelic, ateism\monoteism\ politeism* sau *arhiereujproioiereu).*

1. Temele inexistente drept cuvinte independente sînt numite de unii cercetători teme legate, față de care se folosește prin opoziție denumirea teme libere pentru cuvintele de bază cu existență paralelă independentă. Vezi L. Bloomfield, *Language,* New York, 1933, p. 159. Pentru limba română termenul *(prefix-)bound roots* a fost aplicat mai întîi de Frederik B. Agard^ *Structural sketch of Rumanian,* Baltimore, 1958, p. 57, la exemple ca *-fera, -chide, -stitui.* Recent, o discuție la DRINCU, P. T. 154 (cu distincția, discutabilă din diverse puncte de vedere, intre teme legate univoc, biunivoc și plurivoc").

2. în categoria formațiilor semianalizabile au fost incluse și cele analizabile în raport cu un element de compunere *(asimilajsimil(i)-; ectofit/fito-).*

Ca și în cazul altor tipuri de formații (vezi **FC** i p. XX,. 25—27), caracterul analizabil al formațiilor prefixate este relativ în sincronie, depinzînd de competența lingvistică a vorbitorilor (gradul de cunoștințe lexicale și capacitatea de a stabili legături între cuvinte), și variabil în diacronie: pe de o parte, unele formații prefixate au devenit cu timpul neanalizabile fie din cauza evoluției fonetice (vezi *cuscru* față de *socru mu îndemna* față de *mîna),* morfologice (vezi *spăla : spăl* față de *la : Iau* sau *trăda : trădez* față de *da : dau ;* fonetice și morfologice în exemple ca *plimba: plimb* din mai vechiul *preumbla: preumblu,* care era analizabil prin *umblu,* sau *depăra,* la care în forma *dapăr* nu se mai recunoaște prefixul) sau semantice (vezi *îmbuca/bucă, răsfăța/față* sau *scălda/cald),* fie din cauza dispariției cuvîntului de bază la care se făcea raportarea (vezi *despuia, înceta* sau *ieși, pieri, sui);* pe de altă parte, unele formații neanalizabile au devenit ulterior analizabile sau măcar semianalizabile prin raportarea la cuvinte mai noi în limbă (verbele moștenite *ucide* și *suferi* au fost neanalizabile pînă în epoca modernă, cînd au devenit semianalizabile prin *circumcide, coincide, decide,* respectiv *deferi, oferi, referi).* Unele formații prefixale cunosc variante în ce privește tema prin care se raportează la cuvinte diferite : (înv. și reg.) *trimete* a fost și este semianalizabil prin *sumete* și prin (înv.) *încumete,* în timp ce *trimite* a fost neanalizabil pînă la intrarea în limbă a neologismelor *admite, comite, compromite, demite, emite, omite, permite, promite, remite, transmite,* prin care a devenit semianalizabil; *purcede* a fost de asemenea neanalizabil pînă la împrumutarea seriei de neologisme semianalizabile *concede, precede, procede, succede,* iar variantele de conjugarea I ale unor verbe neologice din această familie *(preceda, procedă, succeda,!^* care se adaugă *exceda)* sînt analizabile prin *ceda,* la care nu se mai pot raporta vechiul *purcede* și neologicul *concede*

rămase de conjugarea a III-a. Din cauza evoluției divergente unele formații prefixale ajung deci să nu mai poată fi raportate la cuvinte înrudite la origine (vezi *încura* față de *cur(g)e* sau *sughița* față de *înghiți);* invers, în cazul altora se poate ajunge la o analiză care nu e justificată din punct de vedere istoric (vezi *ucide* și *suferi* discutate mai înainte sau *îndura,* care azi poate fi raportat la neologismul *dur).*

Vezi și familii neologice ca *sista (a~, con~)* față de *rezista, subzista.*

3. Prefixele sînt afixe adăugate înaintea unui cuvînt întreg (simplu, derivat sau compus) existent în limbă, înaintea rădăcinii unui asemenea cuvînt (la care se adaugă și un sufix în cazul derivării parasintetice de tip sufixai sau care rezultă din suprimarea unui sufix în cazul derivării parasintetice de tip regresiv) sau înaintea unor teme inexistente drept cuvinte independente (de obicei elemente de compunere).

Primele două posibilități se referă la formațiile analizabile, iar ultima la cele semianalizabile

După structura lor morfologică prefixele sînt simple cînd nu pot fi analizate în unități mai mici și complexe cînd structura lor permite identificarea unor unități mai mici, dar întregul complex funcționează ca un element unic de derivare. Prefixele complexe sînt, la rîndul lor, de două feluri: compuse, cînd rezultă din combinarea a două prefixe simple, și dezvoltate, cînd rezultă din combinarea unui prefix (simplu) cu un element neprefixal. Marea majoritate a prefixelor limbii române sînt prefixe simple. Prefixele compuse și mai ales cele dezvoltate sînt nu numai mult mai puține, ci și slab reprezentate (cu foarte puține formații).

Numărul prefixelor simple, incluse în volumul de față în urma identificării în cîte cel puțin o formație analizabilă din punct de vedere formal și semantic, este de 86. în ordine alfabetică, prefixele de acest fel — numite în variantele lor de bază — sînt următoarele :

^"3? *ab*

an-₅, ana-, ante-, anti-, antre-, apo-, arhi-, cata-, circum-, cis-, co-₂, con
contra-, cu-, de-₂, de-ₛ, des-, dia-, dis-, do-, ecto-, en-, endo-, ento-, ep
ex-ₓ, exo-, extra-, hiper-, hipo-, in-ₓ, in-₂, infra-, inter-, intra-, intro-, i
în-ₓ, între-, întru-, juxta-, me-, meta-, nă-ₓ, ne-₂, non-, o-ₓ, ob-, par
para-, pen-, per-, peri-, po-, pod-, poi-,post-, pre-, prea-, pro-₁₇ pro-₂, r
răs-, re-₂, retro-, s-, se-, sin-, spre-, stră-, sub-, super-, supra-, sur-, t
tra-, trans-, tră-, tre-₂, ultra-, vă-, văz-, ză-,

1. Dintre inventarele stabilite în lucrări anterioare, cea mai bogată listă de prefixe române este cea prezentată de IORDAN, LRA, p. 194—215: *a(n)- (—a-₃), ante-, anti-, circum-, co* *contra-, de- (= de-₂* și *de-%), des-, ex-, extra-, hiper-, in- (= in^* și *in-₂), inter-, în-, înt* *ne-, non-, para-, post-, pre-, prea-, răs-, re-, stră-, sub-, super-, supra-, sur-, trans-, ult* (30 de prefixe, la care trebuie adăugat *arhi-,* tratat ca prefixoid la p. 219). în STIL. 203—2 același autor se ocupă însă și de *cu-, po-, pri-7, Or, s-* și *iz-.*

2. Inventarul prefixelor dintr-o limbă dată poate varia de la o lucrare la alta în funcție extensiunea cercetării, de punctul de vedere asupra statutului de prefix sau de opțiunea în polisemie și omonimie (într-un caz ca cel al rom. *in-ᵢ* și *in-%).* Pentru limba franceză cifr citate variază între 16 (K. Togeby), 50 (K. Nyrop), 95 (R. A. Hali jr.) și peste 260 *(Pe Larousse,* 1961), principalele deosebiri fiind date aici de includerea sau neincluderea prefix delor, a prefixelor savante sau a prefixelor vechi neproductive; vezi SPENCE, F. P. 325—3 MARCHAND, E. W. 11, 85, 87, 157.

3. Prefixele simple care apar numai în formații semianalizabile (de exemplu *ec-* din *ec* cf. *endocrin, ecmnezie* cf. *amnezie; nad-* din *nodpis* cf. *opis, propis, zapis; subter-* din *subterfu* cf. *refugiu* etc.) nu sînt tratate în volumul de față; ele sînt menționate numai atunci cînd o legătură oarecare cu alte prefixe *(ec-* este amintit la istoria prefixului *ecto-,* iar *subter-* istoria prefixului *sub-).*

4. De asemenea nu sînt tratate prefixele care apar în formații analizabile numai din pu

formațiile semianalizabile *preterit, preterițiune); for-* din *forzaț* DN „fila liberă dintre scoarța unei cărți legate şi prima filă"; *of-* din *ofset* „procedeu tipografic...".
5. împotriva degajării afixelor dintr-o singură formație analizabilă vezi Al. Graur, *Formante cu un singur produs?* în SCL XX (1969), nr. 6, p. 601—603; cf. A. Martinet, *iŞlements de linguis-iique generale,* Paris, 1966, p. 135, FLEISCHER, W. 36.

Prefixe compuse, rezultate din două prefixe simple analizabile ca un element unic de derivare, sînt: *apar- < a-* + *par-* *(aparține)*; *metem-* şi *meten- < meta-* + *em-, en-* *(metempsihoză, metensomatoză)*; *ra- < re-* + *a-* *(racola, rasenina)*; *ram-* şi *ran- < re-* + *am-, an-* *(rambursa, ranfort)*; *rim-* şi *rin- < re-* + *im-, in-* *(rimbomba, rinfort)*; *sco-< < s-* + *co-* *(scofală, scofîlci)* şi *sper-< s-+ per-* *(sperjur)*.

1. în formații semianalizabile se identifică şi prefixele compuse *epen- < epi-* -f *en-* *(epenteză), res- < re-* + *s-* *(respinge),*
2. Prefixele compuse, analizabile în bloc față de un cuvînt de bază şi nu prin raportarea la o formație anterior prefixată cu unul dintre prefixele componente, nu trebuie confundate cu supraprefixarea succesivă (propriu-zisă) de tipul *pre(strănepot* sau *re/înscrie* (pentru care vezi p. 257—261). Vezi cazul segmentului inițial ra-, care poate fi considerat prefix compus numai *ia racola, rasenina,* nu şi în *racomoda, racorda, rafina, rajusta,* unde reprezintă supraprefixarea cur- *(re-)* a unor formații prefixate cu *a-*; compară de asemenea formațiile *rambursa* (cu *ram-)* şi *ramplasa* *(r-* + *amplasa).*

Prefixe dezvoltate, rezultate din combinarea unui prefix (simplu) cu un element neprefixal — fragment nesemnificativ al unui prefix sau al unei rădăcini — sînt: *destr- < des-* + *(în)tr-* *(ăestrauri), preş- < pre-* + *(ră)s-* *(presfira), zăs- < ză-* + *(ră)s-* *(zăstîmp).*

Uneori este dificilă distincția între un prefix compus şi unul dezvoltat. Astfel, prefixul complex *năs-,* la baza căruia stă prefixul simplu *nă-,* poate fi considerat compus cu prefixul 5- *(z-)* în formații ca *năzbate* şi dezvoltat în *năzduh* sau *năzvăța,* unde *z* se datoreşte falsei analize a lui *văzduh* sau *dezvăța.*

4. Cele mai multe prefixe au exclusiv această funcție, fiind lipsite de existență autonomă: de exemplu, *des-, do-, in-, iz-, răs-, s-, stră-.* Altele au funcții paralele de cuvinte, mai ales prepoziții: *a-, cu-, de-, în-, între-, întru-, per-, p(r)e-, spre-, sub-j supra-,* mai rar adverbe: *anti-, prea-,* prepoziții şi adverbe: *contra-, pro-,* adjective (şi adverbe sau, în denumiri comerciale, substantive): *extra-, super-, ultra-,* substantive: *retro-,* substantive şi adverbe: *ex-*

1. Unii cercetători (vezi MEYER-LUBKE, G. II 617, GREVISSE 96) numesc prefixe separabile prefixele care se pot întrebuința drept cuvinte independente (fr. *a, contre, en, entre, non* etc.) şi inseparabile prefixele care nu au existență proprie (fr. *des-, in-, pre-, re-* etc). Termenii respectivi sînt intrați în tradiția gramaticii germane cu alt sens, mai aproape de cel etimologic: prefixe separabile sînt prefixele care pot fi disociate sau detaşate (şi plasate după cuvîntul de bază) în formele flexionare ale unuia şi aceluiaşi cuvînt derivat. în acest din urmă sens poate fi numit separabil prefixul românesc *ne-* atît pentru dislocările prin *mai (nemaivăzut, nemaivâzînd; nemaialtul, nemaivedere)* şi *prea (nepreaavînd:* vezi Ileana Vulpescu, *Râmas-bun,* 1975, p. 24), cît şi pentru izolările eliptice de tipul *Serialului i s-au dat multe definiții. Mai strălucite şi mai puțin, mai profunde sau mai ne, mai literare sau mai comereiale. Săptămîna,* 1970, nr. 1, p. 10, col. 3. MALKIEL, G. 321 consideră „atipice" prefixele ,,pure" sau ,,exclusive".
2. Nu am încadrat printre prefixele cu funcții paralele de cuvinte autonome:
a) prefixele *ab-, ante-, infra-* sau *post-,* deoarece considerăm că prepozițiile *ab, ante, post* şi adverbul *infra* din limbajul ştiințific — din construcții ca *ab (ante* sau *post) 1600* sau *vezi infra* — nu sînt elemente ale limbii române; vezi AVRAM, P.N. 248;
b) prefixul *juxta-,* întrucît substantivul dezvoltat din el, *juxtă* sau *iuxtă,* prezintă deosebiri de formă.

Vechimea în limbă a funcțiilor paralele de prefix şi cuvînt autonom diferă de la caz la caz. *A-, cu-, de-, în-* au fost moştenite din latină ca prefixe şi ca prepoziții; *între-, întru-, spre-* au fost moştenite numai ca prepoziții şi au căpătat ulterior, prin calcuri, funcția de prefix; *prea-* a fost împrumutat numai ca prefix şi şi-a creat în română funcția de adverb. Neologicele *anti-, ex-, extra-, per-, pro-, retro-, super-, ultra-* au intrat în limbă mai întîi ca prefixe şi apoi ca prepoziții, adverbe, adjective sau substantive. Pe de altă parte diferă de la caz la caz gradul de autonomie al unor cuvinte existente "paralel cu prefixele: spre deosebire de prepoziții, la care nu se simte nici o subordonare față de funcția paralelă de prefixe (funcția prepozițională fiind de fapt originară), la alte funcții, mai ales la adjective şi substantive, această subordonare este evidentă, funcțiile respective fiind simțite ca elipse.

1. Vezi GRAUR, T. 269: „prefixele devin adverbe şi adjective". IORDAN, LRA 198, 199.
2. Nu pot fi considerate cuvinte cu existență autonomă prefixele folosite singure numai în acelaşi context cu cuvîntul de bază sau cu altă formație (derivată sau compusă) de la acelaşi cuvînt. Vezi exemplul cu *ne-* de la p. 8 sau exemple ca *hiper- şi hipotensiunea* etc.
3. în mod excepțional pot fi izolate prin elipsă, în creații ocazionale, şi prefixe din categoria celor lipsite de existență autonomă: astfel, în limbajul cadrelor didactice se întîlneşte abrevierea *rere* pentru *rereexaminare.*
4. Din punct de vedere istoric numărul prefixelor care au avut la origine (şi) existență autonomă este mai mare: printre prefixele care au exclusiv această funcție în limba română, unele sînt provenite din prepoziții *(do-, in-, iz-, s-, stră-),* altele din adverbe *(non-)* sau din verbe *(arhi-).* Pentru creşterea numărului prefixelor „exclusive" în limbile romanice vezi MALKIEL, G. 321.

Unele prefixe, chiar din categoria celor fără existență autonomă, constituie baza unor derivate cu sufixe, mai exact termenul de referință prin care se analizează derivatele respective: în această situație sînt adjectivele *antum* şi *postum,* adjectivul *ultr(a)ist* şi substantivul *ultraism.*

5. Formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor se încadrează la derivare, reprezentînd unul dintre cele două tipuri de derivare progresivă (realizată prin adăugarea unui afix).

Unii lingvişti încadrează prefixarea, în bloc, la compunere (vezi, de exemplu, BOURCIEZ, E. 66, 198 etc, iar în lingvistica românească, IORDAN, LRC 261; argumente contrare la FISCHER, F.C. 297 şi Graur, în SG II 17—18); după NYROP, G. III 6 opțiunea e terminologică şi prezintă „un interes minim". Alții fac o distincție între prefixele fără existență autonomă, pe care le încadrează la derivare, şi prefixele cu funcții paralele de cuvinte, pe care le încadrează la compunere: vezi la TEKAVCIC, G. I. III 20 distincția dintre *ri-, re-* şi *con-, mal-;* o distincție asemănătoare la MARCHAND, E.W. 86. Pentru comoditatea expunerii unii autori renunță la distincțiile teoretice susținute, tratînd prefixarea într-un singur loc, nelegat nici de derivare, nici de compunere: vezi la TEKAVCIC, G. I. III capitolul intitulat *Formarea cuvintelor cu prefixe* față de *Derivarea cu sufixe* şi față de *Compunerea cuvintelor.* După MEYER-LUBKE, G. II 432, 616 formarea cuvintelor cu prefixe „se plasează între derivare şi compunere"; vezi şi concluzia discuției de la MALKIEL, G. 321—322 asupra prefixării ca „zonă de frontieră dintre derivare şi compunere": „compunerea şi derivarea, deşi adesea net în contrast, apar ca două extreme ale unui singur continuum".

Prefixele sînt afixe care se deosebesc de sufixe prin poziția pe^ care o au în formațiile create: înaintea (rădăcinii) cuvîntului de bază. în ce priveşte diverse alte aspecte formale sau de conținut, cum ar fi legătura mai laxă sau mai strînsă cu cuvîntul de bază — ceea ce se reflectă în Codificările fonetice suferite de acesta în procesul afixării —, caracterul mai abstract sau mai concret al sensului, mulțimea sau puținătatea derivatelor sinonime, capacitatea de polisemie, existența unor valori pur gramaticale sau formative, posibilitatea formării unui derivat care aparține altei părți de vorbire decît cuvîntul de bază, între prefixe şi sufixe există numai deosebiri de pondere, adesea importante, a acestor trăsături, care variază şi la unități din interiorul celor două categorii de afixe.

1- O comparație documentată între prefixe şi sufixe se va putea face numai după descrierea situației sufixelor. 2. Pentru o opoziție tranşantă între prefixe şi sufixe din punct de vedere

formal (delimitarea mai uşoară a prefixelor) şi semantic (prefixele au „conţinut precis", sînt „monovalenţe cu variaţii de întrebuţare") vezi DUBOIS, D.S. 1.

2* Pentru aspectul formal al legăturii dintre prefixe şi cuvîntul de bază vezi, pe de o parte, variantele condiţionate ale unor prefixe cu diverse fenomene de asimilare şi, pe de alta! unele modificări ale temelor: *înăcri, tnălbâstri, înâlbi, înăspri* (cf. *acru, acri* etc), reg. *izâfla\ zâfla;* exemple de eliziune a vocalei iniţiale la p. 294.

3. în general, se consideră că principala deosebire funcţională dintre prefixe şi sufixe ar fi aceea că prefixele nu pot antrena — folosite singure — schimbarea valorii gramaticale (trecerea la altă parte de vorbire) a derivatului faţă de cuvîntul de bază; vezi însă p. 281—282.

4. Pentru identitatea funcţională a prefixelor şi sufixelor verbale în derivarea parasintetică vezi FISCHER, F. c. 297.

6. Derivarea cu prefixe ridică, în unele situaţii, problema delimitării de compunere, atît de compunerea din cuvinte întregi, cît şi de compunerea tematică. Altfel spus, prefixele trebuie delimitate pe de o parte de unele cuvinte folosite ca termen de compunere (prepoziţii şi adverbe), pe de alta de elementele de compunere.

1. în ce priveşte primul aspect, problema se pune la prefixele care au paralel funcţii de cuvinte, şi anume la majoritatea celor care au funcţii de prepoziţii şi la unele eu funcţie de adverb.

a. Criteriul general de delimitare a derivatelor cu prefixe de compusele eu prepoziţii omonime este posibilitatea de reconstituire a unui grup sintactic originar : în cazul în care este posibilă reconstituirea unei construcţii prepoziţionale fireşti (prepoziţie + substantiv, adverb etc.) avem a face cu un compus, în timp ce formaţia ale cărei elemente constitutive nu au o sintaxă firească este un derivat prefixai. Acest criteriu este operant pentru delimitarea formaţiilor prefixale (derivate sau compuse parasintetice de tip prefixai) atît de compusele propriu-zise, cît şi de compusele parasintetice de tip sufixai.

Vezi FC i 19.

Delimitarea formaţiilor prefixate de compusele propriu-zise este, de obicei, uşor de făcut. Formaţii ca *acasă, cuminte, devreme, înspre, întreape, întruiele, prejos, spregrai, subsol, Suprapietrei* sînt compuse cu prepoziţiile *a, cu, de, în, între, întru, p(r)e, spre, sub* şi *supra,* în timp ce *abate, cuveni, deţine, încinge, întreţine, întraurel, petrece* sau *preface, sprevăzător, subînchiria, suprapune* sînt derivate cu prefixele *a-,* *cu-, de-, în-, între-, întru-, p(r)e-, spre-, sub-* şi *supra-,* în exemplele date delimitarea s-a făcut pornind exclusiv de la partea de vorbire căreia îi aparţine cuvîntul de bază la care se ataşează formantul susceptibil de două interpretări: a) prepoziţie în cazul combinării cu un substantiv, adverb sau altă prepoziţie şi (3) prefix în cazul combinării cu un verb sau cu un adjectiv. Uneori acest criteriu se dovedeşte insuficient, fiind necesare distincţii mai fine, de ordin semantic, formal (morfologic) sau etimologic în cadrul formaţiilor de la aceeaşi parte de vorbire. Astfel, între formaţiile cu *sub(-)* + un substantiv sînt considerate compuse cu prepoziţia *sub* cele care exprimă un sens concret (inferioritatea spaţială), specific prepoziţiei respective : *Bubcetate, subgrindă, subsol, substrat* şi derivate cu prefixul *sub-* cele care exprimă un sens abstract (inferioritatea ierarhică), neîntîlnit în construcţiile prepoziţionale : *subadministrator, subarbust*; în situaţia formaţiilor cu *de(-)* + un substantiv care au aproximativ acelaşi sens ca şi cuvîntul de bază, de exemplu *decalc „oale",* un raţionament de natură semantică duce la concluzia că avem a face mai curînd cu un derivat prefixai decît cu un compus prepoziţional. între formaţiile cu *între(-)* + substantiv sînt considerate compuse cu prepoziţia *între* cele în care substantivul

este la numărul plural, conform construcţiei obişnuite a acestei prepoziţii : *întreape, întredinţi* şi derivate cu prefixul *între-* cele în care substantivul este la singular : *întrefier, întrezid;* un criteriu morfologic asemănător, tine seama de cazul substantivului din formaţiile cu *supra(-) :* vezi compusul *Suprapietrei* faţă de derivatul *suprastructură.* între formaţiile cu *de(-)* -f substantiv verbal numai cunoaşterea istoriei cuvintelor respective, explică încadrarea printre derivatele cu prefixul *de-,* a lui *demers* (calc după fr. *demarche)* sau *derîdere* (calc după fr. *derision),* atît de asemănătoare ca structură cu compusele *descăzut* sau *demîncare.*

Delimitarea formaţiilor prefixate de compusele parasintetice de tip sufixai este matlfpţin clară, cel puţin în cazul în care este vorba de a opta pentru statutul de derivat parasintetic sau de compus parasintetic; problema se pune deci la verbele formate de la altă parte de vorbire (substantiv, adjectiv, adverb etc). Formaţii ca *afuma, dedulci, înlătura, întreochea, întropărta, pefuga* sau *prescurta, subjuga* sînt considerate compuse parasintetice provenite dintr-o construcţie prepoziţională (+ substantiv, adjectiv sau adverb) la care s-a ataşat un sufix verbal, în timp ce *astrăina, deborda, înrudi* sau *îndepărta, înhăţa, prefira* sînt derivate parasintetice cu prefixele *a-, de-, în-, pre-,* deoarece nu se poate reconstitui o construcţie primară cu prepoziţiile omonime; aşa se explică deosebirea de statut a două formaţii cu acelaşi cuvînt de bază, cum sînt verbele sinonime *astrăina* (derivat parasintetic cu prefixul *a-)* şi *înstrăina* (compus parasintetic cf. *în străini).* De la caz la caz aplicarea acestui criteriu ţine seama şi de elemente de ordin semantic, în esenţă de posibilitatea existenţei unui anumit sens la construcţia prepoziţională presupusă. Analiza semantică poate releva, de exemplu, statutul diferit a două formaţii sinonime cu acelaşi cuvînt de bază, ca *dejosi* şi *înjosi:* deşi, din punct de vedere formal, amîndouă aceste verbe ar putea fi raportate la construcţii prepoziţionale existente în limbă, sensul (direcţia de sus în jos) nu corespunde decît la unul dintre ele; de aceea numai *înjosi* este considerat compus parasintetic (din *în jos* + *-i), dejosi* fiind încadrat la derivatele parasintetice cu prefixul *de-,* întrucît prepoziţia *de* nu exprimă direcţia în grupul *de jos.* Pe baza aceluiaşi criteriu semantic sînt considerate compuse parasintetice cu prepoziţia'te verbe ca *îmbutelia, înfiola, înmîna,* prin care se exprimă interioritatea spaţială, şi derivate parasintetice cu prefixul te-! verbe ca *împudra, înarma,*,'prin care se exprimă instrumentul. Uneori trebuie avută în vedere coexistenţa cronologică a unor formaţii şi a sensurilor active ale prepoziţiei în cauză : astfel, în timp ce *afunda* poate fi considerat compus parasintetic, datînd din vremea în care prepoziţia *a* se folosea cu sens local, formaţii neologice ca *aborda* sau recentul *amartiza* nu pot fi analizate decît ca derivate parasintetice cu prefixul *a-,* întrucît în epoca modernă prepoziţia *a* nu mai apare în construcţii libere cu valori locale.

Principalele dificultăţi care se ivesc la delimitarea derivatelor cu prefixe de compusele (mai ales parasintetice) cu prepoziţii sînt legate de următoarele situaţii :

— formaţii cu dublă analiză, ca verbul *înzidi* (raportat la verbul *zidi,* derivat cu prefix; raportat la substantivul *zid,* e compus parasintetic) sau adjectivul *subcarpatic* (raportat la adjectivul *carpatic,* e derivat cu prefix; raportat la substantivul *Carpaţi,* e compus parasintetic);

— derivate secundare ca *ăeochea* şi *depărta* (derivate sufixale de la compusele anterioare *deochi, departe)* sau *desăvîrşi* (derivat regresiv de la compusul anterior *desăvîrşit) ;*

— formaţii cu statut ambiguu din punctul de vedere al apartenenţei la o parte de vorbire al căror formant se găseşte la limita dintre prefixe şi prepoziţii: *anti(-)* în *măsuri antirisipă* sau *campania anti-X, extra f-)* în *lucrări extraplan, inter (-)* în *concurs interoraşe, pro(-₂)* în *campania pro-X, supra (-)* în *sarcini supraplan, trans (-)* în *conductă trans-Alaska ;* vezi, mai pe larg, p. **282** şi **285—286.** Preferinţa pentru interpretarea formanţilor menţionaţi drept prefixe se explică şi prin faptul că, în afară de *pro-₂* şi *supra-* (pentru care vezi AVRAM, p. **N. 243—244),** celelalte prefixe în discuţie nu au paralel prepoziţii omonime ca unităţi lexicale „libere";

— formaţii la care e posibilă presupunerea unor construcţii prepoziţionale, dar de un tip puţin frecvent: de exemplu, verbe ca *îmboboci, înflori.*

Unii lingvişti nu fac distincţie între derivatele prefixate şi compusele cu prepoziţii omonime, mai ales în cazul formaţiilor parasintetice; vezi la MEYER-LUBKE, G. II 617—620 prefixarea nominală prin juxtapunere sau la I. Coteanu, LRC II 194—198 prefixele numite „delocutive". Justificări ale acestei atitudini se pot găsi atît în dificultăţile enumerate mai sus, cît şi în diferenţa de tratament pe care o implică distincţia în cauză la formaţii antonime ca *desfrunzi derivat (înfrunzi* compus sau sinonime ca *astrăina (înstrăina.* Anca Giurescu, *Les mots composes dans les langues romanes,* Haga — Paris, 1975, p. 16, respinge criteriul gramatical de delimitare, contestînd statutul de cuvinte compuse al unor formaţii ca *acasă, îndată, întocmai,* despre care însă recunoaşte că nu pot fi încadrate nici la derivatele cu prefixe.

b. Problema delimitării derivatelor cu prefixe de compusele cu adverbe omonime se pune numai în cazul formaţiilor *cupreaf-).* Criteriul este aici în primul rînd de natură semantică: dacă *prea(-)* are sensul „peste măsură, din cale afară, excesiv de mult", ca în construcţiile libere cu adverbul *prea,* formaţia respectivă poate fi considerată compus, cum este cazul substantivului *preaplin,* atît cu sensul abstract „ceea ce depăşeşte un anumit nivel, ceea ce este prea mult", cît şi cu cel concret din tehnică „dispozitiv de evacuare automată a lichidului care depăşeşte un anumit nivel într-un rezervor".

în sensul din tehnică *preaplin* este un calc după fr. *trop-plein* (vezi FC I 127), iar în celălalt după germ. *Vberfulle* (vezi IORDAN, LRA 207).

Formaţiile în *c&re prea (-)* înseamnă pur şi simplu „foarte" sînt considerate derivate prefixale datorită mai multor criterii: semantic (inexistenţa acestui sens la adverb) şi etimologic (statutul exclusiv prefixai al formaţiilor slave împrumufete sau calchiate în limba veche, după care s-au creat ulterior altele), uneori şi gramatical (imposibilitatea reconstituirii unui grup sintactic originar adverb cu sensul „foarte" + verb în cazul formaţiilor verbale ca *preamări) ;* la acestea se adaugă dificultatea delimitării lui *prea-* de *pre-,* al cărui statut prefixai e incontestabil.

Pentru asemănările dintre prefixele *prea-* şi *pre-,* grupate în aceeaşi serie, vezi p. 192.

2. Problema delimitării derivării şi a derivatelor cu prefixe de compunerea şi de compusele de tip tematic (cu elemente de compunere) se pune pe două planuri: a) pe plan teoretic, general, interesează distincţia de principiu dintre aceste procedee, în speţă poziţia faţă de categoria elementelor de compunere care ocupă primul loc şi pe care unii lingvişti le numesc pseudoprefixe sau prefixoide, iar b) în cîteva situaţii concrete este necesară delimitarea unor prefixe de segmente omonime cu statut de elemente de compunere.

a. Deosebirea dintre prefixe şi elementele de compunere tematic (elemente fără existenţă independentă în limba română) care ocup primul loc în formaţii se face pe baza unui criteriu semantic-noţiona asociat cu criteriul etimologic al provenienţei din cuvinte autosemantic sau din instrumente gramaticale: elementele de compunere au sensu lexicale ca şi substantivele, adjectivele, pronumele, numeralele şi verbe din care provin, pe cînd prefixele exprimă de obicei relaţii, ca şi prepo ziţiile din care provin cele mai multe dintre ele.

1. Vezi Al. Graur, în SG II p. 17 şi FC I p. VIII şi 20—22. Criteriile aplicate de diferiţi li gvişti sînt: 1) existenţa sau inexistenţa paralelă a unor cuvinte (vezi la FLEISCHER, W. 1 deosebirea dintre germ. *mono-, neo-, poly-* prefixe şi *kosmo-* element de compunere, cf. *Kosmos)* 2) productivitatea (vezi id. *ib.);* 3) existenţa sau inexistenţa unor trăsături comune cu prefi propriu-zise (vezi FLEISCHER, W. 105 : în favoarea interpretării lui *hyper-, sub-, ex-* ca prefi se citează echivalentele lor *iiber-, unter-, aus-)* • 4) posibilităţile de combinare: a) (şi) cu afi sau numai cu rădăcini (SPENCE, F. P. 324—333: fr. *auto-, endo-, neo-, poly-* sînt prefixe pent că nu se combină decît cu rădăcini, spre deosebire de *ethno-, hydro-, morpho-, necro-, therm* care se combină şi cu afixe: cf. *ethnique, hydrate, morpheme* etc.); b) cu teme existente ind pendent sau nu (MARCHAND, E.W. 11, 87 : engl. *hyper-* e prefix în *hypersensitive,* dar nu în *hypertrophy).* Pentru limitele unor criterii vezi Finuţa Hasan, în SCL XXIV (1973), nr. p. 557—559. FISCHER, F.c. 297—298 şi I. Coteanu, LRC II 203 consideră că, pentru lim română, distincţia între prefixe şi prefixoide (pseudoprefixe sau false prefixe) nu are importa din punct de vedere „practic" sau „funcţional"; cu această observaţie, ambii autori rezo problema terminologică în favoarea derivării, la care includ şi pseudoafixele.

2» Lăsînd la o parte diferenţele de natură terminologică referitoare la categoria prefixoide = elemente de compunere plasate pe primul loc, statutul acordat unităţilor concrete din lim română de diverşi cercetători nu diferă prea mult de la unul la altul, chiar dacă el nu e totdeauna însoţit de justificări. Dintre deosebirile întîlnite este explicabilă calificarea lui *a* drept prefixoid (vezi mai departe, p. 14), dar pare curioasă calificarea ca atare a lui *in* şi *post-* cu etimoane prepoziţionale *(inter-* la Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşe* i>. 223, iar *post-* la Florica Dimitrescu, în LR XI, 1962, nr. 4, p. 397) şi a lui *baş-* (vezi DRINCU, 152) sau *uice-* drept prefixe. H. Tiktin, *Gramatica română,* Bucureşti, 1945, p. 148—150 -distinge cele două categorii, vorbind numai de prefixe (la compunere !), printre care cite atît prefixe propriu-zise, cît şi unităţi ca *bi-, tri-, vice-* (şi *vi-), eu-;* dintre acestea *bi-* inclus printre prefixe (dar la derivaţie) şi de Al. Rosetti şi J. Byck, *Gramatica limbii rom* Bucureşti, 1945, p. 117. DM numeşte elemente de compunere prefixe ca *des-, ex-, răs-, re-* <spre deosebire de *ne-,* care e dat drept „pref. Element de derivaţie..."; aceeaşi tratare MDE), vezi şi în DLR *non-, para-₁* şi *para-₂, peri-;* în schimb, la SCRIBAN sînt prefixe *auto-, b* *mono-, vel-, vice-* etc. Luiza Seche, în LR XXIII (1974), nr. 1, p. 75—76, distinge în princ prefixele de elementele de compunere, dar numeşte elemente de compunere unităţi ca *peri-* <*cum-, super-(supra-, ultra-(extra-* etc.

Segmentele iniţiale cu provenienţă sau/şi semantică adverbi *mi* pot fi repartizate în bloc la prefixe sau la elemente de compune Ele sînt considerate prefixe ori de cîte ori etimonul a avut şi o valo prepoziţională : este cazul unor prefixe ca *apo-, dia-, infra-, poi- post-* Dintre segmentele iniţiale de provenienţă exclusiv adverbială este co derat prefix numai *non-,* datorită echivalenţei cu *ne-₂; intro-* şi *pen-* în latină etimoane adverbiale care funcţionau şi ca prefixe.

***Amfi-* (din *amfibiu, amfipod* etc), deşi are un etimon cu valoare dublă de adverb şi prepo In greacă, este inclus totuşi printre elementele de compunere datorită faptului că în cuvi analizabile semantic în română nu se identifică valori prepoziţionale; de asemenea *a* <din *avangardă, avanpost, avanscenă* etc), în ciuda aceleiaşi duble valori a etimonului fra este clasat drept element de compunere atît datorită semanticii proprii, cît şi atracţiei exerc de interpretarea antonimului *arier-* (din *ariergardă),* al cărui etimon are valoare exclusi verbială.**

Fin Uţa Hasan, în LR XXIII (1974), nr. 3, p. 193—198, propune ca formanţii proveniţi din adv care „continuă să aparţină din punct de vedere semantic" acestei părţi de vorbire să fie c deraţi totdeauna prefixe, referindu-se concret la *amfi-, arier-, avan-, dico- (diho-), p* *(palin-) şi *tele-* „departe" (spre, deosebire de *tete-* „referitor la televiziune").

în situațiile în care etimonul are două sau mai multe valori, hqtărîtoare este existența unei valori lipsite de autonomie semantică : valoarea prepozițională (vezi situațiile discutate mai înainte cu valori duble de adverb şi prepoziție; de asemenea situația complexă sub raport etimologic a prefixului *para-*, la baza căruia stă atît un cuvînt grecesc adverb şi prepoziție, cît şi un verb francez) sau existența funcțiunii de prefix la etimon (situația prefixului *arhi-).*

Interpretarea lui *arhi-* ca prefix în ciuda provenienței dintr-o rădăcină verbală (datorită căreia IORDAN, LRA 219, FISCHER, F. c. 297 şi Florica Dimitrescu, *Quelques aspects de la pseudo-prefixation dans la langue roumaine actuelle,* în *Melanges de philologie offerts ă Alf Lombard,* Lund, 1969, p. 78 îl clasează printre prefixoide = elemente de compunere în terminologia noastră) ține seama în primul rînd de tradiția gramaticilor greceşti şi latineşti, în care este considerat ca atare. Existența paralelă a unui segment final *-arh* cu statut de element de compunere (vezi FC i 243) pare a se opune admiterii Iui *arhi-* ca prefix, întrucît numai la elementele de compunere se poate întîlni topica dublă ca segment inițial şi final (vezi FC I p. 20, 133 şi 187 : *antropo-* şi *-antrop, filo- şi-fil* etc.); intervin aici însă, pe de o parte, deosebiri de ordin semantic între *arhi-,* cu valori evoluate în direcția exprimării superlativului, şi *-arh* cu sens concret de tip substantival „şef, conducător", şi, pe de alta, asemănările dintre *arhi-* şi alte prefixe superlative (vezi OCHEŞEANU, P.) ca *extra-, hiper-, supra-* etc. De remarcat că atracția acestei serii semantice nu s-a putut extinde şi asupra lui *baş-* şi *obăr-,* considerate elemente de compunere.

Existența funcțiunii de prefix la etimonul direct este argumentul hotărîtor pentru clasificarea unui segment ca *me(zj-,* a cărui semantică este mai mult adverbială.

în FC i 131 *mez-* din *mezalianță* a fost considerat element de compunere, probabil pe baza originii adverbiale a unuia dintre etimoanele sale indirecte (fr. *mes-* este explicat şi prin lat. *minus-,* adverb la origine).

b. Situații speciale de omonimie între un prefix şi un (sau mai multe) element(e) de compunere se întîlnesc la prefixele <to-, *dis-* (si la varianta *di-), ecto-, hipo-, mez-* şi *sin-*. La cele mai multe dintre ele delimitarea se face uşor pe baza sensurilor cu totul diferite; singura omonimie care creează dificultăți în repartizarea unor formații este aceea dintre prefixul negativ *dis-* şi elementul de compunere *dis-* „greu, dificil, anormal".

Pentru toate aceste situații speciale de omonimie vezi monografiile prefixelor respective.

7. Prefixele trebuie delimitate de asemenea de unele segmente inițiale fără funcție de formanți lexicali. Este vorba de sunetele protetice, vocale sau consoane adăugate la începutul unui cuvînt fără a-i imprima un sens nou, deci care nu formează decît variante ale unui cuvînt şi nu cuvinte diferite. Delimitarea de principiu între derivarea cu prefixe şi fenomenul fonetic al protezei este dificilă pe de o parte din cauza existenței unor prefixe asemantice (formații cert prefixate egale cu baza), iar pe de alta din cauza explicației prin analogie atît a prefixării, cît şi a unor cazuri de proteză.

Dificultățile se datoresc şi faptului că proteza este un fenomen foarte puțin studiat. Din bibliografia problemei se pot aminti Rudolf Geheeb, *Prosthetisches a und s im Rumänischen,* în JAHRESBERICHT v (1898), p. 1—50 (în special 26—30 şi 46—48); PUŞCARIU, L.R. II 137, 347, 366 şi id., în DR I (1920-1921) 372 şi iv (1924—1926) 696; I. Şiadbei, *Proteza vocalică în limbile romanice,* în „Revista de filologie romanică şi germanică" I (1957), p. 145—154.

Interferențe între aceste fenomene se constată la prefixele *a-*, *iz-* (varianta *i-), în-şis- {z-).* Situația fiecăruia este de obicei diferită din diverse puncte de vedere.

Exemplele admise ca avînd un *a-* protetic *(alămîie, aurmă* etc.) prezintă toate un fenomen petrecut pe terenul limbii române, în timp ce exemplele excluse din inventarul lui *iz- (is-, i-)* ca avînd un *i-* protetic

reproduc un fenomen petrecut în limba sursă (vezi *ispion* sau *işp*
La *în-* proteza lui *î-* interesează ca o ^ale de apariție în română a u
segmente care au putut fi simțite drept prefixe (vezi cazul lui *îm*
sau *îmbreană).*

Soluțiile adoptate nu sînt întotdeauna unitare, reflectând punc
de vedere ale autorilor monografiilor respective. La *a-* s-a încerc
delimitare pornindu-se de la clasele morfologice ale formațiilor egal
baza: la substantivele de tipul *alămîie, alăută* s-a admis că avem a
cu simpla proteză, spre deosebire de verbe ca *amirosi, apipăi,* argume
adus fiind caracterul neproductiv în limba română al prefixării c
la substantive. îfu aceeaşi este însă poziția adoptată în cazul lui *s-*
unde formații ca *scăiuş* sau *zbilț* sînt considerate prefixate ca şi ver
scoborî, zgrepțăna, deşi nici acest prefix nu este productiv la substar
cert derivate (cu diferențe de sens față de bază).

8. într-o oarecare măsură se pune şi problema delimitării prefix
de segmentele inițiale (reprezentînd fragmente de rădăcini) ale
cuvinte formate prin contaminare sau prin reduplicare, mai rar şi
metateză.

în general, în condițiile existenței unui prefix recunoscut ca a
s-a preferat această interpretare. Este cazul lui *co-,* la care au fost ata
şi formații ca verbul *cocîrja* sau substantivul *coclanță,* considerate de
cercetători drept formate, de la *cîrjă* şi *clanță,* nu prin prefixare, ci
contaminare (cu diverse verbe începătoare cu *co-: covoia, coviga,*
.etc. în primul caz, cu *coclete* în cel de al doilea). în acelaşi sens, o forr
ca verbul *ogăgăi* se poate raporta la prefixul *o-*.

Pentru explicarea prin contaminare a acestor formații vezi PUŞCARIU, E. 430, 432,

Tot astfel, au fost incluse în inventarul prefixului *a-* formații ca : *ac*
acufunda, azvîrli şi în inventarul prefixului *în-* formații ca adjec
înfurios, substantivul *îngropniță,* interjecția *înghiorț,* explicate u
prin contaminare.

**în cazul formațiilor citate cu *a-* şi *în-,* PUŞCARIU, E. 434 recunoaşte existența prefixelo
o explică prin contaminare.**

în schimb, nu s-a acordat statut de prefixe segmentelor in
analizabile numai în cuvinte susceptibile şi de alte interpretări, de
mentelor care nu au şi formații cu statut prefixai indiscutabil. De
«segmente ca *bo-* (din *boblenchi, bobîrnă* DA, *bobleagă* LEX.REG. n 56,
DA şi **LEX. REG. I** 27 etc), *fo-* (din *fofîrn* **DA**), *mo-* (din *motroahnă* **D**
moto- (din *motoflete, motoflocea* **DLR**), *nătă-* (din *nătăfleț)* etc. au fost de
dată lăsate în afara inventarului de prefixe.

**4. Pentru segmentele de acest fel s-ar potrivi denumirea de „false prefixe" într-o a
asemănătoare cu cea dată de MALKIEL, G. 322—323 sau de Pierre Guiraud, *Structures*
iogiques du lexique frangais, Paris, 1967, p. 102—103.**

**-2. După cum e uşor de văzut, în adoptarea interpretărilor expuse sub 7 şi 8 a fost p
punctul de vedere istoric față de analiza pur sincronică.**

**3. Rezolvarea situațiilor de sub 7 şi 8 este evitată de unii cercetători prin folosirea e
„elemente expresive".**

9. Oricît ar părea de curios, în unele situații se pune şi pro
delimitării prefixelor de unele cuvinte (care nu formează o unitate le
cu cuvîntul de bază), ceea ce ține de interpretarea semantico-sint
& enunțului în privința identificării unităților lexicale şi a limitelor dint

O situație de acest fel se întîlneşte la prefixul regional *do-* (pe
la verbe şi intensiv la adjective), folosit în graiuri care cunosc şi un a

do cu unele sensuri asemănătoare („de tot, chiar"). Ezitările de interpretare ale diverşilor cercetători se deduc şi din soluţiile adoptate în scriere;: dacă scrierea separată a lui *do (do avea)* corespunde interpretării adverbiale, iar cuprinderea lui nemarcată în aceeaşi secvenţă grafică a cuvîntului de bază *(doavea)* corespunde interpretării prefixale, scrierea cu cratimă *(do-avea)* nu tranşează în nici un fel problema, reflectînd scrupulele cercetătorului în ciuda acordării statutului de prefix.

în limba literară o situaţie asemănătoare se întîlneşte la unele prefixe neologice care au fost discutate şi mai sus în legătură cu delimitarea prefixării de compunere: dacă în mai multe formaţii cu *anti-, extra-, inter-, pro-₂, supra-* şi *trans-* statutul ambiguu prefixai sau prepoziţional ăl acestor elemente pune numai problema precizării tipului de formaţie (derivat prefixai sau compus cu prepoziţie), în unele cazuri nu e sigur nici măcar dacă avem a face cu o formaţie (cuvînt unic) sau cu o construcţie prepoziţională liberă. Este cazul mai ales al asocierilor cu nume proprii la care scrierea cu craitimă *(campania anti-X* sau *pro-X, conductă trans-Maska)* se datoreşte statutului intermediar din punctul de vedere al numărului de unităţi lexicale recunoscute.

Vezi şi p. 12, 285.

10. O situaţie aparte, susceptibilă în acelaşi timp de interpretarea prin proteză, compunere sau construcţie prepoziţională şi de raportarea sincronică la un prefix, este reprezentată de adjectivul *dalb* şi familia lui *(dalbeş, dalbineţ, dălbic, dălbior),* la care se pot adăuga exemple ca adjectivele *darginţel* şi *daurel, daurit, dauriu,* eventual şi verbul *dăuli.*

Formaţiile în cauză se explică, desigur, printr-o întrebuinţare a prepoziţiei *de* specifică poeziei populare, mai ales celei epice (balade şi colinde), în care *de* se foloseşte, fără a exprima relaţii sintactice, înaintea unui cuvînt cu iniţială vocalică aparţinînd mai multor părţi de vorbire: substantive (cu rol de subiect, complement direct, nume predicativ, în construcţii prepoziţionale sau la cazul vocativ), adjective, pronume, verbe (forme simple sau verbul de conjugat în structura unor forme compuse), adverbe, dar mai cu seamă articolul nehotărît *un, o.* Prepoziţia apare totdeauna în variante cu eliziunea elementului vocalic sau cu transformarea lui în semivocală prin contracţie cu vocala cuvîntului următor; în scris aceste fenomene sînt marcate prin cratimă (în vechea ortografie prin apostrof în cazul eliziunii) în toate exemplele cu excepţia celor date mai sus, ceea ce arată că *d(e)* este simţit ca unitate lexicală separată. Este vorba de exemple ca:

Nu ai fost văzut
Be-un zid învechit... ? Pamfile, *Cîntece de ţară,* 1913, p. 19.
Şi mai am d-un fraţior. TEODORESCTT, **P. P. 476.**

Vezi I. Şiadbei, *Prepunerea lui de, di în poezia populară română şi italiană de nord,fri* „Revista filologică" I (1927), p. 209—218; pentru adjectivele *dalb, darginţel, daurel, dauriu şi* interjecţia *daleu* (şi variantele) autorul arată însă că „este foarte probabil ca *d-* în vers să fie de natură pur fonetică", DA tratează pe *d'* într-un articol aparte drept „sunet eufonic" care „îşi are originea în prepoziţia *de".* CIORANESCU notează s.v. *de* prep. funcţia „expletivă", pe care ampla descriere a lui *de* din GRAM. ROM. I sau din DLRC, DM nu o înregistrează.

Pornind de la construcţiile de acest fel, formaţiile de tip *dalb* ar putea fi considerate compuse. O formaţie ca verbul *dăuli* poate fi explicată drept un compus parasintetic dintr-o construcţie cu acelaşi *de* „asintactic" *(d-auleu),* în timp ce adjectivele *darginţel* şi *daurel* (şi sinonimele) comportă

şi altă explicaţie, drept compuse parasintetice dintr-o construcţie în care *de* are funcţie sintactică normală *(de argint, de aur).*

Pentru *dăuli* vezi DA. DM nu da etimologia.

Formaţiile de tip *daurel, daurit* prezintă puncte de tangenţă cu prefixarea prin existenţa unor formaţii sinonime ca *înaureljîntraurel, înauritjîntraurit,* în cazul lui *daurit* intervine şi problema apartenenţei la două variante funcţionale ale limbii în care e pasibil de explicaţii diferite : în timp ce în versuri populare *(Cu aur d-aurit* TEODORESCTT, **P. P. 22)** el poate fi raportat la întrebuinţarea discutată mai sus a lui *de,* la un scriitor ca Negruzzi *(zile daurite)»* se poate să fi avut un rol şi influenţa fr. *dore,* care e o formaţie prefixală.

Vezi DA s.v. *aurit.*

Din punct de vedere strict formal unele formaţii sau construcţii libere cu *d-* prezintă asemănări cu derivate regionale ale prefixului *do* (cu varianta *d-);* dacă apropierea dintre adjectivul *dalb,* general în limbă, şi regionalul *ăoalb* (vezi CIORANESCU **S. V.** *alb)* este mai greu de acceptat ea nu pare de neglijat la verbe ca *ă-afla, d-arunca, d-oblici* etc. : cf. *ă-ajunge* şi *doajunge, d-avea* şi *doavea.*

Pentru exemple cu *d-* vezi Şiadbei, *art. cit. şi* DA S.V. *d'.*

împotriva admiterii lui *d-* din *dalb, daurit* etc. ca reprezentînd pe plan sincronic un prefix se poate invoca dificultatea de a recunoaşte evoluţia prepoziţiei *de* spre statutul prefixai exclusiv în varianta *d-* (cu eliziune rezultată din varianta regională *dă).*

11. Formaţiile prefixale sînt adesea folosite, cu intenţii expresive, în acelaşi context cu cuvîntul de bază sau în serii de derivate cu o bază comună:

S-au făcut 11 e xp er tize, contraexpertize, supraexpertize, para-expertize... SCÎNTEIA 1974, nr. 9872, p. 2, col. 5.

*Eroul negativ din filmul nostru... este tocmai un om care „a apucat să se tîmpească", apoi, la focul amorului şi al bunelor frecventări a reuşit să se „des-tîmpească", apoi, reintrat în carapacea de burghez chiabur, s-a „ve-tîmpiV*ROM. **LIT. VII**, 1974, nr. 30, p. 17, col. 3.

în asemenea situaţii se folosesc atît derivate stabile, cît şi creaţii ocazionale legate de contextul respectiv : *paraexpertiză, destîmpi, retîmpi*

Caracterul ocazional al formaţiilor din ultimul citat este dublu marcat grafic de creatorul lor (D. I. Suchianu) prin încadrarea în ghilimele a derivatelor şi prin cratima care separă prefixul de temă.

Formaţii contextuale se întîlnesc la prefixele cu valoare intensivă *(para-, răs-,'stră-* etc.) sau iterativă *(răs-, re-₂)* şi la cele negative *(des-* şi *ne-₂).* Fenomenul e caracteristic limbii vorbite populare şi familiare — care pătrunde şi în stilul artistic şi în cel publicistic — şi limbii unor producţii populare, în primul rînd descîntecelor şi ghicitorilor.

Pentru limba vorbită vezi IORDAN, STIL. **204—214. Pentru limba descîntecelor vezi O. Densusianu, în** GR. **S. IV (1929—1930), p. 365-370; exemple şi la** ROSETTI, **L. D. 78-80.**

Limba producţiilor populare menţionate dă cea mai mare extindere fenomenului. Formaţiile contextuale nu folosesc numai prefixe intensive, iterative şi negative şi nu aparţin astfel numai aceloraşi părţi de vorbire ca bazele cărora li se alătură în enumerări (vezi tipul *cuţite, rascuţite; negru, ponegru; să miră, să dezmiră),* ci pot fi şi formaţii parasintetice

cu *în-₂* care realizează, din punct de vedere sintactic, un fel de determinare internă sau figură etimologică: mai des, adjective parasintetice cu aspect de participii pe lîngă substantivul de bază determinat: *cuțit încu-țitat, guşter îngușterat, vişin învişinit, pelin împelinat* (la O. Densusianu, în GR.s. vr, 1933—1934, p. 89—94), *gînj ingînjit* (la PASCU, C. 58) şi, mai xar, verbe parasintetice complinite de substantivul de bază : *cu pelinul M împelinai* (la EOSETTI, L. D. 99).

Vezi şi *sute nesutite,* PASCU, G. 59. în ghicitori se întîlnesc şi jocuri de cuvinte bazate pe acest mod de formare şi de folosirea adjectivelor parasintetice: vezi alăturarea adjectivului stabil *îngrecat* „îngreuiat" de substantivul *grec,* cu care n-are nici o legătură etimologică, în ghicitoarea despre porumb : *Grec îngrecat cu nouă haine-mbrăcat.* PASCU, c. 172.

Unele formații contextuale au atestări unice, altele dispun de mai multe atestări, dar în acelaşi context minimal. Existența lor reală este suspectată de obicei de lexicografi, care neglijează acest tip de formații **şi** din cauza dificultăților de definire.

Râscuțit, de exemplu, nu figurează în DLR, deşi el a fost înregistrat de cercetători atît într-un descîntec, cît şi într-o ghicitoare. Cunoscîndu-1 numai din începutul unui descîntec din Dolj *Tu cuțite Râscuțite Eu te înfig Şi te răsfig,* O. Densusianu a crezut că-1 poate explica în felul următor : „Surprindem aici ceea ce se întîmplă aşa de des în descîntece: o formă deşteaptă în minte alta, analoagă; vrăjitoarea înfigînd cuțitul s-a gîndit să exprime cît mai viu ce făcea şi a improvizat forma *răsfig,* iar aceasta, prin anticipație, i-a sugerat pe acel curios *râscuțit,* redînd şi el ce o preocupa ca expresivitate" (GR. s. iv, 1929—1930, p. 366—367). Cuvîntul apare însa şi în ghicitoarea *De la noi şi păn la voi tot cuțite râscuțite* PASCU, c. 64, unde nu se mai poate invoca anticiparea altui *râs-.*

Studiul prefixelor este interesat de asemenea formații contextuale, ca şi de alte formații ocazionale, în primul rînd pentru că ele demonstrează productivitatea prefixului respectiv, chiar dacă productivitatea în formații ocazionale are altă pondere decît cea din formații stabile. Dintre formațiile ocazionale, teoretic, cele libere valorează mai mult decît cele contextuale pentru productivitate, întrucît prezintă şansa reluării în diferite împrejurări ; dacă însă şansa aceasta nu e folosită în realitate (vezi exemple tot din descîntece ca adjectivele *însînzienat (doamnă ~ ă)* şi *învifornițat (femei ~ e)* sau verbul *a însomna* la Densusianu, GR.S.VI 91, 100) şi în schimb unele formații contextuale circulă în contextul lor fix (vezi atestările pentru *pieri, răspieri* din DLR şi de la Densusianu, GR.S.IV 365 sau cele pentru *negru, ponegru* şi *roşu, paroşu* de la EOSETTI, L. D. 78—79), e mai greu de spus care au o pondere mai mare.

în toate cazurile este necesară o rezervă referitoare la limitele materialului cercetat. Atestările reale din texte pot fi mai numeroase decît cele cunoscute.

Productivitatea în formații ocazionale, fie şi contextuale, interesează cu atît mai mult la prefixele care nu dispun de prea multe formații stabile : vezi cazul lui *po- (pa-),* din *negru, ponegru şi roşu, paroşu* sau al lui *cu-* din *cufrînge.* De la acelaşi cuvînt de bază şi cu acelaşi prefix cu care există o formație stabilă (şi liberă de context) se poate forma şi un derivat ocazional cu caracter contextual. Vezi *nebun* şi *bun, ne-bun* (la fel *netot* sau *nevoie) ; răstoarce* „a se răzbuna; a transpune" **DLR**, azi semianalizabil prin *întoarce,* şi *răstoarce* analizabil prin *toarce* din *Să tot tor ci, să răstorci* la Densusianu, în GR.S.IV 367. Folosirea formațiilor prefixale alături de cuvîntul de bază evidențiază uneori posibilitatea reală a analizei semantice, mai dificilă în alte situații: vezi *treieră şi cutreieră lumea* IORDAN, STIL. 204 ; *leit-poleit; a topi şi a potopi.* într-o expresie ca *ce mai veste-poveste?* e greu de spus dacă *poveste* e derivatul stabil bine cunoscut — dar îndepărtat de baza sa — sau o formație contextuală.

în formații contextuale din literatura populară se pot întîlni unele segmente cu aparență de prefixe. Ca şi în situațiile discutate sub **8** nu s-a acordat statut de prefix segmentelor inițiale care nu au funcțiune certă de prefix în cel puțin un derivat analizabil cu caracter liber (nelegat de prezența bazei în contextul imediat). De exemplu, nu a fost considerat prefix *logo-* din *logostea,* formație care apare numai în contextul *stea, log oştea.*

1. Interpretarea ca prefix, detaşat din falsa analiză a lui *feți-logofeți,* la PASCU, c. 61; cf. şi DA. V. Bogrea, în DR II (1921 — 1922), p. 441, nota 1, consideră formația calc după gr. dcarpo-Xoyia trimițînd la *trei feți-logofeți* pentru „mecanismul ritmului" ; cf. ROSETTI, L. D. 83 „compus hibrid şi calc". J. Byck, în LR VII (1958), nr. 5, p. 20—23 a arătat că *stele logostele* provine din deformarea formulei cu repetiție sinonimică *dragostele, libostele.* Formația are numeroase variante cu finala *-stea: bostea, cocăstea, gogostea, gostea, lostea, oMstea, cdosiea, cgostea* (la care se adaugă variante care modifică şi finala : *stele bucşele);* pentru exemple vezi ROSETTI, L. D. 82—84 şi 127, Bogrea, *loc. cit.* J. Byck nu se referă la asemenea variante, deşi cel puțin *bostea* şi *obistea* sprijină direct explicația sa; în lumina ei *gogostea, gostea* nu se explică în mod necesar din *logostea* ca „o corupție" (Bogrea, *loc. cit.)* sau „deformație" (ROSETTI, L. D. 83) a acestuia, ci pot fi şi variante anterioare (intermediare) sau independente.

2. PASCU, c. 62 vorbeşte de un prefix *codo-, coto-, cotro-* („născut din cuvinte ca *codalb..., codobatură..., codoberc..., codobîță")* în formații contextuale : *codoițăjcotroiță : iță~ ; cotrobăi: hai ~ ; cotrohart: hart ~ ; cotrohir : hir ~/ codomelc\cotomelc : melc~.*

Limitate la un context, fără a fi explicabile prin acesta, sînt şi formațiile prefixale stabile atestate numai în expresii sau locuțiuni. Cele mai multe exemple de acest fel se întîlnesc la prefixul *ne-₂*, printre formațiile căruia unele sînt folosite numai în expresii comparative : *ca nealtădată, ca nealtul, ca nelumea* sau în locuțiuni adverbiale : *la nesfîrşit* (în limba actuală şi *în neştire)* şi mai ales tipul *pe neaşteptate, pe negîndite, pe nesimțite, pe nevăzute.* Cu prefixul *răs-* substantivul *răsputere* e atestat de fapt numai în expresia *din răsputeri,* iar verbul *a rășputea* în expresia *cît răspoate* (cineva); vezi şi *răspăr* s.n. în locuțiunea adverbială şi adjectivală *în răspăr* şi prepozițională *în răspărul.*

1. în cazul în care cuvîntul e folosit în expresii la o anumită formă flexionară, forma-tip reconstituită de dicționare este lipsită de acoperire în realitate : vezi *nesimțit* s.n. în DLR, *răsputere ib.*

2. Pentru dificultățile de clasificare morfologică a unor formații folosite numai în anumite contexte vezi p. 280.

| STEUCTUEA VOLUMULUI

12. Cea mai mare parte a volumului de față conține studiul analitic &1 tuturor prefixelor simple în monografii consacrate de obicei cîte unui prefix în parte, mai rar şi cîte unui grup de prefixe care se constituie într-o serie pe baza unei înrudiri parțiale *(endo-* şi *ento-; pre-* şi *prea-)* sau a comunității de origine în cazul unor dublete *(des-* şi *de-₂; ră-₁* şi *re-₂),* triplete *(în-₁ in-₁* şi *an-₂ \ între-, antr-* şi *inter-)* sau cvadruplete *(trans-, tra-, tră-* şi *tre-₂)* etimologice. Datorită acestor grupări numărul monografiilor (75) nu coincide cu numărul prefixelor studiate (86).

Nu în toate cazurile dubletele sau tripletele au fost tratate într-o monografie comună. Astfel s-au consacrat monografii separate prefixelor *cu-* şi *con-; ex-₁* şi *s-; extra-* şi *stră-; intro-* Şi *intru-; par-^ per-* şi *pre-; poi-* şi *post-; spre-, super-* şi *sur-,* între care nu există nici un lei de confuzii.

Ordinea monografiilor este strict alfabetică. în cazul prefixelor grupate. într-o monografie comună ordinea este dată de primul prefix

din titlul monografiei, care este principalul element al seriei şi reprezentantul ei.

Prefixele omonime sînt diferențiate printr-un indice numeric care respectă, în general, ordinea cronologică (vechimea în limbă) a prefixelor respective: de exemplu, *co-*$_{x}$ e moştenit din latină, *co-*$_{2}$ de origine slavă, iar co-$_{3}$ neologism latino-romanie. Numerotarea se aplică şi variantelor omonime ale unor prefixe diferite : dintre cele trei omonime *co-* menționate mai înainte, numai *co-*$_{2}$ este prefix titlu de monografie *(co-*$_{x}$ este variantă a lui *cu-,* iar *co-*$_{s}$ variantă a lui *con-*$_{2}$*).* Numărul maxim de omonime, anume cinci, se întîlneşte la *an-*: este vorba de variantele a patru prefixe diferite *(a-*$_{z}$*, ana-, anti-, en-)* şi de un prefix din seria lui *în-*$_{x}$.

Partea a doua a volumului cuprinde capitole de sinteză în care problemele abordate privesc ansamblul prefixelor din limba română. în această parte se dau şi două tabele sinoptice, dintre care primul este subordonat unui anumit capitol, în timp ce al doilea îndeplineşte funcția unui capitol de concluzii.

Volumul se încheie cu anexe de ordin tehnic : explicarea abrevierilor, bibliografia (explicarea siglelor folosite) şi indicele.

PEOBLEME STUDIATE ÎN MONOGEAFII

13. Monografiile sînt organizate după o schemă comună. Se începe cu indicațiile bibliografice referitoare la prefixul respectiv, după care, acolo unde este cazul, se relevă variantele fonetice şi grafice sau prefixele care formează o serie şi se discută delimitarea față de segmentele omonime (prefixe sau elemente de compunere) sau paronime. La fiecare prefix se prezintă: inventarul derivatelor şi analiza lor formală (morfologică), valorile, originea şi istoria prefixului, originea temelor la care se ataşează, productivitatea, repartiția teritorială şi stilistică.

Partea descriptivă, cuprinzînd prezentarea inventarului, analiza formală şi semantică, precedă paragraful consacrat istoriei, întrucît la stabilirea etimologiei şi a dezvoltărilor petrecute în limba română e necesar să se cunoască modul de funcționare — natura morfologică a derivatelor, posibilitățile combinatorii şi valorile.

14. Indicațiile bibliografice de la începutul monografiilor conțin bibliografia generală a prefixului discutat: studii care îi sînt consacrate integral sau parțial (pasajele referitoare la probleme generale ale prefixului respectiv din lucrări cu o tematică mai amplă). Pentru probleme de amănunt, etimologii etc. se dau indicații bibliografice speciale în notele din cuprinsul monografiilor.

15. Majoritatea prefixelor din limba română au între 1 şi 8 variante pe lingă varianta fundamentală în care sînt consacrate.

Varianta fundamentală este stabilită fie după frecvența în limba literară contemporană, fie după un criteriu formal (varianta mai puțin influențată de tema cu care se combină), care adesea coincide cu criteriul etimologic.

Cel mai mare număr de variante se întîlneşte la prefixele *circum-* (8), *in-*$_{2}$ şi *sub-* (cîte 5). Lipsite de variante sînt numai 21 de prefixe, aproape toate neologice (18, alături de care stau prefixele vechi *de-*$_{3}$*, poi-* şi *spre-).*

în titlul monografiilor variantele sînt notate în paranteză: *a-*$_{x}$ *(ad-).* Dacă există mai multe variante, acestea sînt separate între ele, în interiorul parantezei, prin virgule: *za- (z-*$_{3}$*, za-);* uneori s-au notat şi anumite distincții între variante, folosindu-se punctul şi virgula în cazul unor grupări separate : *in-*$_{2}$ *(im-*$_{2}$*, i-*$_{z}$*, ig-; în-*$_{2}$*, îm-*$_{2}$*)* sau o bară în cazul variantelor subordonate altor variante: *cu- (co-*$_{x}$*, con-Jcun-).*

Uneori s-a dat în paranteză numai litera finală: *antr(e)-* sau *cercu(m)-,* ceea ce echivalează cu notarea a două ipostaze de existență a prefixului.

Prezentarea variantelor are în vedere atît variantele fonetice (inclusiv cele de accentuare) din limba literară actuală : *dez-* şi *de-*$_{x}$ pentru *des-,* co-**3** şi *corn-* pentru *con-*$_{2}$*,* cele regionale : *pră-*$_{x}$ pentru *pre-* sau vechi: *es-*$_{x}$ pentru *ex-*$_{x}$*, iper-* pentru *hiper-,* cît şi variantele grafice: *res-* pentru *răs-, hyper-* pentru *hiper-* etc. Sînt amintite şi variantele existente numai în cuvinte neanalizabile, precum şi variantele corupte *(peli-* pentru *peri-, ştram-* pentru *trans-* şi *tran-* pentru *tra-* etc), dar aceste două categorii de variante nu sînt trecute în titlul monografiilor. De asemenea nu s-au inclus în titlu variantele regionale care reflectă particularități fonetice regulate ale unor graiuri (vezi *dăs-, d'es-, dis-, des-, dej-* la *des-).*

Paragraful consacrat variantelor este pur descriptiv. Se stabilesc anume natura variantelor şi condițiile de apariție, acordîndu-se mai mare atenție variantelor combinatorii din limba literară : vezi *des- (dez-, de-*$_{x}$*)* sau *in-*$_{2}$ *(im-*$_{2}$*, i-*$_{3}$*, ig-).* Originea variantelor se discută în paragraful consacrat istoriei prefixului.

16. în cazul seriilor de prefixe tratate într-o monografie comună se expun de la început argumentele în favoarea acestui mod de tratare.

în titlul monografiilor prefixele din aceeaşi serie sînt enumerate pe acelaşi plan cu prefixul ales ca reprezentant al seriei pe baza criteriilor de frecvență şi stabilitate. Prefixele care constituie membri ai unei serii (inclusiv dublete etc.) sînt despărțite între ele, în titlu, prin virgulă. Dacă există şi variante, acestea se dau, conform sistemului general adoptat, în paranteză după fiecare membru al seriei: vezi seria *în-*$_{x}$ *(îm-*$_{x}$*, n-), in-*$_{x}$ *(im-*$_{x}$*, i-*$_{2}$*)*$_{i}$ *an-*$_{s}$ *(am-),*

în cuprinsul monografiilor comune, inventarul şi analiza formală a derivatelor se dau separat pentru fiecare membru al seriei (spre deosebire de regimul acordat variantelor). în ce priveşte valorile, se prezintă la un loc valorile comune (exemplificate cu grupuri de exemple pentru fiecare membru separate între ele prin punct şi virgulă), după care se prezintă eventualele valori specifice unuia dintre prefixele aceleiaşi serii; un procedeu asemănător se aplică în legătură cu prezentarea temelor la care se ataşează prefixele respective. în paragraful consacrat istoriei, originea este precizată pentru fiecare în parte, dar apoi se arată interferențele, influențele reciproce suferite. La productivitate şi repartiție (teritorială şi stilistică) se notează situația specială a fiecărui membru al seriei.

17. Delimitarea prefixului şi a variantelor lui se face în primul rînd față de segmentele omonime. Unele dintre aceste delimitări — a) față de prepoziții şi adverbe ca termeni de compunere (propriu-zisă sau parasințetică) sau b) ca unități lexicale aparte, c) față de elemente pur protetice au fost discutate mai înainte, ca probleme de principiu, în cadrul delimitării generale a prefixării. S-a amintit de asemenea d) delimitarea concretă față de anumite elemente de compunere tematică (vezi *dia-, dis-,* eJ^6'\ *hipo-, mez-* şi *sin-).* în acelaşi sens e de menționat e) delimitarea față ue_alte prefixe (distinse prin indice numeric), operație în care recunoaşterea individualității unui prefix este legată de opțiunea pentru omonimie sau polisemie şi de poziția adoptată față de etimologia multiplă. Probleme speciale de delimitare pun prefixele cu valori apropiate sau nedefinite,

precum şi unele formaţii susceptibile de două interpretări semantice: vezi prefixe ca ^ şi a-₂ (cf. ab-); co-₁ (cf. cu-) şi <?o-₂; de-₂ şi <te-₃; ex-ₓ şi e#-₂ (cf. ea?Or); într-ₓ (cf. întru-) şi într-₂ (cf. între-)-, nă-ₓ (şi ne-, ni-j) şi ttâ-₂ (şi m-₂ cf. ne-₂)\ pră-ₓ (cf. ^re-) şi ^ro-₂ (cf. pro-₃); ^ro-i'şi j9ro-₂; stra-ₓ (cf. stfra-) şi s£m-₂ (cf. extra-).

Cf. însă şi omonimele *in-₁, in-₂* care au fost considerate uneori ca aparţinînd aceluiaşi prefix, în ciuda valorilor net distincte.

Mult mai rar e necesară delimitarea între prefixe paronime: *ante-* şi *anti-*; problema se pune uneori sub aspectul raportării unei variante la unul dintre paronimele existente: vezi cazul lui *preo-* (cf. *pro-₃*, dar şi *pre-)* şi *stra-ₓ* (cf. *stră-,* dar şi *tra-).*

Vezi şi situaţia prefixelor *pre-, prea-,* pe care IORDAN, STIL. 206 (spre deosebire de LRA 206—207) le consideră variante fonetice ale aceluiaşi prefix.

Stabilirea unei unităţi prefixale implică uneori o operaţie opusă delimitării şi anume justificarea raportării la un singur prefix a unor variante, straturi cronologice sau valori în care alţi cercetători văd prefixe diferite, paronime, respectiv omonime. A,ceasta se face de obicei în cadrul paragrafului consacrat originii şi istoriei prefixului: vezi *iz-, para-, pre-, sub-*.

Situaţia lui *pre-* interesează din ambele puncte de vedere menţionate aici: e necesar să se justifice pe de o parte statutul de variantă acordat lui *pri-* (AUERBACH, V. 248 îl tratează pe *pri-* ca un prefix diferit de *pre-;* vezi şi IORDAN, STIL. 206, care menţionează că originar există două prefixe *pri-:* slav în *prigoni* şi latinesc în *priveghia,* pe care „subiectele vorbitoare le simt identice")* iar pe de altă parte faptul că *pre-* neologic nu e separat de *pre-* vechi (două prefixe *pre-* la IORDAN, STIL. 206 şi, mai ales, în RRL XV, 1970, nr. 5, p. 471).

18. Inventarul formaţiilor prefixale discutate se bazează pe **DLR** pentru prefixele care încep cu literele *m, n, o, p-peri, r* şi pe **DM** pentru toate celelalte. Materialul din aceste dicţionare a fost completat cu derivatele înregistrate în alte dicţionare generale **(DA, MDE),** sau speciale **(LTR, D.MED., DN, DER)** şi în lucrări de formarea cuvintelor sau excerptate de autori din texte literare şi ştiinţifice.

Nu se fac referiri la DEX, întrucît inventarierea derivatelor era încheiată la data apariţiei lui.

Au fost luate în consideraţie atît formaţiile stabile, cît şi cele ocazionale, formaţiile libere, ca şi cele contextuale, înregistrate numai în corelaţie cu cuvîntul de bază.

La fiecare prefix se indică numărul total al formaţiilor analizabile din sursa de bază (**DLR**, respectiv **DM**), după care se dau, In ordinea alfabetică, formaţiile analizabile adăugate din diferite surse.

1. în numărul formaţiilor analizabile nu se includ şi derivatele formaţiilor prefixale, o formaţie conţinînd ca reprezentantă a întregii familii. De asemenea, în listele de adaosuri nu s-au inserat derivate ale unor formaţii care figurează în sursele de bază.
2. Singurul prefix la care nu s-au dat liste de adaosuri faţă de sursa de bază (DLR) este *ne-₂*. Această excepţie de la regula generală se explică prin a) mulţimea adaosurilor posibile în condiţiile selecţiei severe (dar inconsecvente) aplicate în DLR; b) caracterul deschis al prefixării cu *ne-₂* care face ca atestările să fie mai puţin necesare şi poate chiar riscante prin natura lor fatal întîmplătoare.

Analiza formală (morfologică) a derivatelor analizabile ale fiecărui prefix constă în: a) clasificarea lor pe părţi de vorbire şi b) clasificarea pe părţi de vorbire a cuvintelor de bază la care sînt raportabile formaţiile prefixale. Ultima operaţie este subordonată celei dintîi, în sensul că apartenenţa cuvintelor de bază la anumite părţi de vorbire e prezentată în interiorul claselor morfologice ale formaţiilor prefixale.

Formularea prudentă „raportabil la" şi nu „format de la" se datorează faptului că, în spiritul întregului tratat (vezi FC I p. XIII), nu se discută numai cuvintele formate cu prefixe în limba română, ci toate cele analizabile ca atare în limba noastră.

Ordinea părţilor de vorbire în aceste clasificări depinde în general de bogăţia formaţiilor. Formaţiile menţionate au de obicei caracter ilustrativ (în situaţiile în care listele de exemple date la diverse clase se încheie cu *etc.)-,* la prefixele cu un număr mic de formaţii, ca şi la clasele slab reprezentate ale oricărui prefix s-au dat listele complete rezultate din materialul pe care l-am avut la dispoziţie. Pentru formaţiile parasintetice şi pentru cazurile de dublă analiză (prin părţi de vorbire diferite, ca derivate pur prefixale sau ca formaţii parasintetice) se fac menţiunile de rigoare *şi,* unde e posibil, se justifică opţiunea pentru o anumită interpretare.

Cuvintele de bază la care se face raportarea sînt indicate de regulă numai atunci cînd analiza este mai puţin transparentă sau cînd cuvîntul de bază este mai puţin cunoscut. La dubla analiză se menţionează totdeauna cele două baze virtuale.

Inventarul formaţiilor analizabile este urmat de indicarea prezenţei prefixului în formaţii semianalizabile, pentru care nu se dă nici numărul total, nici inventarul exhaustiv. Diversele exemple sînt însoţite de indicarea unuia sau mai multora dintre cuvintele prin care se poate face semianaliza. Acolo unde e cazul, se remarcă frecvenţa semianalizei prin anumite tipuri de formaţii.

La unele prefixe, în special dintre cele vechi şi populare, inventarul se încheie cu note în care se explică de ce au fost lăsate la o parte unele cuvinte considerate de alţi cercetători drept formaţii ale prefixului respectiv sau se menţionează unele cuvinte cu situaţia neclară care s-ar putea să conţină acest prefix.

19. în paragraful consacrat valorilor se prezintă atît valorile lexicale cît şi cele lexico-gramaticale (valori legate de categoria aspectului la verbe sau de gradul superlativ la adjective şi adverbe) şi cele pur gramaticale (ca marcarea tranzitivităţii; vezi *de-₃: deplînge, re-₃: retăcea)* sau pur formative (ca în derivarea parasintetică a unor verbe de la interjecţii: vezi *în-₃: înhăpa, înhăţa),* toate stabilite prin raportarea derivatului prefixai la cuvîntul de bază corespunzător. S-au tratat numai valorile degajate din formaţiile analizabile, cele semianalizabile fiind atrase în discuţie doar incidental, atunci cînd întăresc existenţa unor valori mai slab reprezentate în formaţii analizabile.

Ca şi la analiza formală, ordinea în care se dau diversele valori porneşte de la numărul cel mai mare de formaţii; în continuare se ţine însă seama, pe cît e posibil, de înrudirea unor valori, de filiaţia lor logică.

Formaţiile date ca exemple la diverse valori sînt însoţite de glosări numai cînd e vorba de derivate puţin cunoscute (prin caracterul lor regional, arhaic sau tehnic), de omonime' sau de formaţii polisemantice. Pentru asemenea glosări definiţiile din surse lexicografice au fost adesea reformulate din punctul de vedere al formării cuvintelor, reliefîndu-se implicarea semantică a cuvîntului de bază. în situaţii rare s-au dat şi citate pentru a înlesni înţelegerea unor valori mai puţin clare sau a unor construcţii neobişnuite.'

Prezentarea valorilor clar detaşate include şi situaţiile ambigue în care e posibilă o dublă interpretare semantică. Ea este urmată de prezentarea formaţiilor în care valoarea prefixului este neclară şi de situaţiile în care valoarea* formaţiilor prefixale pare egală cu baza. în toate cazurile

se dau indicații asupra frecvenței unor valori sau situații, iar în note se discută interpretările diferite date în literatura de specialitate.

Analiza semantică tranșează de obicei dubla posibilitate de analiză formală a unei formații. Oricum, cele două tipuri de analiză (cea formală și cea semantică) trebuie să concorde între ele, verificîndu-se reciproc.

20. Prezentarea istoriei unui prefix începe cu etimologia sa directă și indirectă, cu indicarea căilor și a epocii în care a pătruns în limba română prin diverse formații analizabile și semianalizabile. Acesta este singurul loc din monografii în care sînt aduse în discuție și formații neanalizabile sau devenite astfel în decursul timpului.

în cazurile în care există mai multe păreri, în textul propriu-zis se expune părerea autorului monografiei, iar în note se indică bibliografia problemei și celelalte păreri existente în legătură cu etimologia prefixului ca atare sau numai cu etimologia unor formații. Tot în note se prezintă situația din limbile de origine cu trimiterile bibliografice de rigoare.

După formațiile moștenite sau împrumutate se dau formațiile socotite a fi create pe teren românesc, cu sau fără model străin.

între formațiile cu model străin se disting două tipuri principale:

a) calcuri (se calchiază atît prefixul, cît și baza): *înrîuri* după germ. *beeinflussen ; întrevedea* după fr. *entrevoir ; suprafață* după fr. *surface* sau lat. *superficies ;*

b) semicalcuri (se calchiază fie numai prefixul, fie numai baza):

a) cu calchierea prefixului (baza fiind împrumutată): *încadra* după fr. *encadrer;*

(3) cu calchierea bazei (prefixul fiind împrumutat) : *impune* după fr. *imposer.*

1. Unii cercetători vorbesc de calcuri (de structură) totale (sau integrale) și parțiale; vezi HRIȘTEA, E. 163 (exemple cu prefixe la p. 165—166), DRINCU, P. T. 155.
2. Cînd o formație prefixată folosește o bază românească veche de aceeași origine cu cea din modelul latino-romanic se vorbește de adaptare, ca un aspect special al semicalcului: vezi *combate* după fr. *combattre, consimți* după fr. *consentir, surprinde* după fr. *surprendre.*

La formațiile românești se discută schimbările de prefix *(străgușa* cf. *sugușa),* formațiile analogice *(supraiacent* cf. *subiacent)* etc.

în cazurile în care sînt posibile mai multe explicații pentru o anumită formație (împrumut din diverse limbi, împrumut sau calc, calc sau semicalc, model străin sau formație independentă etc.) s-au dat toate acestea.

Istoria prefixelor este interesată în egală măsură de aspectul lor formal și funcțional, deci de proveniența diverselor variante, sensuri și posibilități combinatorii. Ea implică de asemenea relevarea celor mai vechi atestări furnizate de sursele folosite.

21. într-un anumit sens prezentarea originii temelor la care apare atașat un prefix completează cunoașterea sa sub aspect istoric, încît ar fi putut fi atașată la paragraful consacrat acestui aspect. Clasificarea etimologică a temelor cuvintelor de bază se face însă, pe de o parte, peiitru a urmări prin ea existența sau inexistența unor formații pe teren românesc (cu sau fără model străin), căci numai combinarea unui prefix cu un cuvînt de altă origine decît aceea a prefixului însuși demonstrează în mod cert funcționarea lui ca mijloc de formare a cuvintelor în limba română, și, pe de altă parte, pentru a stabili limitele posibilităților de combinare. Ambele puncte de vedere interesează productivitatea prefixului, de care se ocupă paragraful următor. Originea temelor este astfel un element de legătură intre paragrafele Consacrate istoriei și productivității unui prefix.

1. Fiind vorba de originea temelor și nu a cuvintelor cu care se combină prefixul, categoriile stabilite nu cuprind formații românești din elemente de diverse origini: *împuternici* este dat la teme moștenite din latină, după etimologia lui *putere,* iar *codevălmășie* la teme împrumutate din slavă, după etimologia lui *valma.*
2. Alături de temele raportate direct la o anumită limbă (sau la o familie de limbi în cazul temelor de origine slavă sau al neologismelor latino-romanice) se dau temele comune cu albaneza, presupuse a proveni din substrat. Temele onomatopeice sînt notate separat. Temele cu origine necunoscută sînt menționate mai ales la prefixele cu formații puține sau cu posibilități combinatorii reduse. După caz, se fac aprecieri asupra frecvenței combinării cu anumite categorii etimologice sau cronologice (vechi sau noi) de teme.
3. Originea temelor nu constituie obiectul unui paragraf special la unele prefixe pentru care informațiile de acest tip rezultă implicit din discuția asupra istoriei prefixului (vezi situația lui *apo-, iz, pod-).*

22. Poziția unui prefix în limbă este dată atît de numărul formațiilor în care poate' fi identificat (ceea ce se poate numi reprezentarea sa), cît mai ales de productivitatea sa, demonstrată prin posibilitatea de a fi format derivate pe teren românesc. Ambele caracteristici menționate sînt variabile în timp, în spațiu și după stilurile limbii, de aceea pentru poziția unui prefix într-o anumită etapă, varietate teritorială sau stilistică, de exemplu pentru poziția lui în limba literară contemporană, contează și poziția pe care o au formațiile sale, indicată concret prin frecvența lor.

După DRINCU, P. T. 157 prefixele se caracterizează prin forță productivă și frecvență de întrebuințare.

Productivitatea este de diverse grade. între prefixele total neproductive (fără nici un derivat sigur pe teren românesc) și cele cu productivitate propriu-zisă există categoria intermediară a prefixelor cu productivitatea limitată la semicalcuri și adaptări (cu calchierea sau adaptarea bazei dintr-un model străin).

1. Pentru prefixele neproductive ne referim la lipsa unor derivate s i g u r e pe teren românesc nu numai fiindcă teoretic orice derivat care coexistă cu baza ar putea fi format și independent de modelul său străin sub influența altora din sistem (vezi FC I p. XIII), ci și fiindcă există situații concrete în care am considerat neconcludente unele derivate cu corespondent străin neidentificat: vezi *ecto- (ectocornee, ectosferâ* etc), *exo- (exencefal, exometru etc.)* sau *dia- (diamalț, diaspor).*
2. Se consideră slab productive prefixele împrumutate care au derivate cu calchierea sau adaptarea bazei: vezi *apo- (apojupiter), par-, (parcurge, parveni),* nu însă și cele la care adaptarea se reduce la refacerea formei interne: vezi la *in-* formații ca *inamic* sau *inechitate.*

i în categoria prefixelor productive se includ atît prefixele cu productivitate activă în etapa actuală a limbii *(des-, ne-, în-, re-* etc), cît.și unele prefixe cu productivitate încheiată, care au fost productive în trecut, dar nu mai funcționează ca elemente active de formare a unor noi cuvinte (vezi *a-, cu-).*

Vezi la DRINCU, P. T. 157 exemple de micro sisteme derivative deschise și închise, corespunzînd prefixelor cu productivitate activă, respectiv încheiată.

La prefixele cu productivitate activă interesează distincția între productivitatea dovedită prin formații de tip stabil și cea limitată la creații ocazionale, libere sau contextuale. Deși mai puțin importante în limbă decît formațiile stabile, formațiile ocazionale demonstrează în mod direct productivitatea activă a unui prefix, caracterul deschis al inventarului său de formații.

Vezi și p. 18. DRINCU, P. T. 157 limitează însă conceptul de productivitate la „capacitatea unui prefix de a crea derivate s t a b i l e [spațierea noastră] în limbă".

Ca şi gradul de reprezentare, productivitatea aceluiaşi prefix poate fi diferită de la o valoare la alta sau de la o valenţă combinatorie la alta. Astfel, prefixul *răs-* cu valoare negativă are derivate stabile, dar şi-a încetat productivitatea, în timp ce cu valoare intensivă şi iterativă manifestă o productivitate activă, dar limitată în general la formaţii contextuale (stabile, ca *răsciti,* sau ocazionale).

Cele ocazionale nu sînt înregistrate de obicei în dicţionare: din cele 22 de derivate cu *răs-* relevate de Densusianu, în GR. s. IV 365—367, din descîntece, în DLR figurează numai 7 (lipsesc verbele *râscrăpa, răsfige, râsîmpunge, râspune, răstoarce* ,,a toarce mult", *râzduce, răzjunghia,* adjectivele *răssec, rāssfînt* şi substantivele *râscuţit, rāsstrigare, războjogi* pl., *râzdeochi, răzmaţe* pl., *râzmirat);* în acelaşi dicţionar lipsesc substantivele *râscute* pl. şi *răzveri* pl. discutate la IORDAN, STIL. 208 (primul e înregistrat la TDRG S.V. *răz-)* şi sensuri intensive contextuale menţionate de acelaşi autor la verbele *răscumpăra* şi *răsplăti.* Cf. şi tratarea verbului *răstopi* ca învechit şi glosat pur şi simplu ,,a topi", pe baza unicului citat de la Dosoftei, întrucît nu se ia în consideraţie formaţia intensivă contextuală *Să te topeşti Şi să mi te râstopeşti* citată diii descîntece de Densusianu, în GR.S.IV 366.

Prefixul *pro-₂* a fost productiv în secolul trecut cu valoarea de anterioritate (vezi semicalcuri ca *procuvîntare, propăşi),* dar astăzi e productiv numai cu valorile de substituire *(prodecan, prorector)* şi, mai ales, de adeziune *(proafrican, prodadaist).* O diferenţă netă de productivitate între valorile aceluiaşi prefix se constată la *pre-,* prefix polisemantic, productiv în limba actuală numai cu valoarea de anterioritate (temporală şi spaţială : *preambcddt, prefiltru* etc).

între gradul de reprezentare al unui prefix şi productivitatea sa nu există un raport direct proporţional. Este adevărat că marea majoritate a prefixelor total neproductive (sau cu productivitate nesigură) sînt şi foarte slab reprezentate, cu mai puţin de cîte 25 de formaţii: *tm-* (lj, *antre-, tra-, vă-* şi *văz-* (cîte 2), *pen-* (3), *ento-* şi *me-* (cîte 4), *an-₅* (5), *pod-* (6), *cu-* (7), *ana-* (12), *en-* (10), *cata-* (13), *ecto-* (14), *dia-* (19), *exo-* (20), *retro-* (21), *epi-* (22), dar printre ele figurează şi prefixul *in-₃,* care e foarte bine reprezentat cu cele 194 de formaţii. Dintre cele 13 prefixe cu productivitate slabă, limitată la semicalcuri, numai trei sînt bine sau foarte bine reprezentate : *a-₂* (135), *meta-* (79) şi *per-* (31). între cele 52 de prefixe cu productivitate propriu-zisă figurează nu numai cele mai multe prefixe foarte bine reprezentate : *în-ₓ* (570), *ne-₂* (449), *des-* (395), *re-₂* (338), *anti-* (281) etc, ci şi cîteva dintre prefixele cel mai slab reprezentate : *poi-* şi *tă-* (cîte 2), *întru-* şi *spre-* (cîte 6), *o-ₓ* (8).

în legătură cu productivitatea se aduc în discuţie şi situaţiile în care un prefix e folosit cu statut de cuvînt independent *(mălai extra, a bea ex, un retro* etc) sau ca bază de derivare *(antum, ultr(a)ist).*

Vezi mai sus § 4.

23. Variaţiile regionale şi funcţionale ale reprezentării şi productivităţii fiecărui prefix sînt prezentate într-un paragraf special consacrat repartiţiei teritoriale şi stilistice a prefixului şi a formaţiilor sale. Pentru amîndouă aspectele urmărite se pune de fapt problema relevării unor preferinţe manifestate în cantitatea formaţiilor şi în frecvenţa lor.

a. Prefixe exclusiv regionale nu există. Pot fi considerate totuşi ca atare prefixele do-, *nă-₃, pro-ₓ şiză-,* la care raportul dintre formaţiile generale în limbă şi cele regionale este net în favoarea celor din urmă atît cantitativ, cît şi calitativ (de cele mai multe ori formaţiile generale sînt numai semianalizabile); pentru toate aria de răspîndire se plasează în Banat, Oltenia şi regiunile limitrofe.

< U Vezi în ultimul loc Eugen Beltechi, *Trei arii bănăţene: do(-), pro-, sa-,* îh GL XX (1975), nr. 2, p. 173-186.

" 2. La cele patru prefixe menţionate pot fi adăugate, pentru limba contemporană, prefixul *iz-» cu aceeaşi arie de răspîndire, şi prefixele *co-₂* şi *po-*, cu derivate din regiuni diferite.**

Există de asemenea valori regionale ale unor prefixe : este cazul lui *pre-* exprimînd repetarea *(prefierbe, prespăla)* sau diminuarea unei acţiuni *(pregusta),* valori specifice cam aceleiaşi arii.

Numeroase prefixe din fondul vechi al limbii (vezi *a-₃, des-, în-ₓ rq>s-,s-, stra-)* au însă formaţii regionale fie cu teme de circulaţie generală, fie cu teme care au şi ele caracter regional; formaţiile de acest fel denumesc de obicei realităţi legate de viaţa satului.

Adesea este dificil de stabilit statutul regional sau popular al unor formaţii sau al preferinţei pentru un anumit tip de formaţii: vezi discuţia asupra prefixului *in-^* la verbe ca *înmărita.* De asemenea este dificil de aflat dacă un derivat atestat numai în literatura populara dintr-o anumită regiune circulă şi în vorbirea curentă din zona respectivă.

Uneori interesează şi relevarea situaţiilor în care regional se preferă formaţii neprefixate faţă de cele prefixate din limba literară sau din alte graiuri: vezi la prefixul *în-ₓ* preferinţa unor graiuri pentru formaţiile neprefixate ca *bolnăvi, cărunţi, puşca.*

Problema repartiţiei teritoriale a prefixelor şi a formaţiilor lor nu priveşte numai graiurile populare, ci şi variantele cultivate caracteristice unor regiuni. Cu diverse prefixe — vechi sau, mai ales, noi — există unele formaţii regionale culte, astăzi învechite, care au avut circulaţie în Transilvania şi Bucovina, reprezentînd de obicei calcuri sau semicalcuri după alte limbi*(germană, latină sau maghiară); vezi exemple ca *agrăi, abzice, adscrie, coaduna, înarticula, întrelăsa, repăşi, străforma.*

Vezi PUŞGARIU, L. R. I 411.

b. în ce priveşte repartiţia stilistică a prefixelor interesează în primul rînd distincţia dintre cele folosite în limba literară, pe de o parte, şi cele folosite în limbajul popular şi familiar, de cealaltă parte; în mare măsură această problemă este legată de distincţia între prefixele vechi şi cele noi.

în general, prefixele din fondul vechi au o arie stilistică mai largă, formaţiile lor întîlnindu-se în toate varietăţile funcţionale ale limbii, atît în limba populară, cît şi în cea literară : vezi *a-₁₉ cu-, des-, în-ᵥ ne-, pre-.* Unele prefixe vechi sînt însă slab reprezentate în limba literară şi mai ales în stilul tehnico-ştiinţific : puţinele formaţii admise în limba literară ale prefixelor preponderent regionale discutate mai sus sub *a* *(do-, nă-₃, pro-₃, ză-; co-₂, iz-* şi *po-)* nu sînt folosite de obicei decît în vorbirea curentă şi în stilul artistic (vezi exemple ca *doborî, năvăli, proslăvi, zălud; covîrşi, izgoni, ponegri).* Chiar unele prefixe^ mai bine reprezentate în limba literară nu sînt uzuale şi mai ales nu sînt productive în stilul ştiinţific : vezi *prea-, răs-, stră-.* Se poate vorbi deci de existenţa unor restricţii de ordin stilistic.

Prefixele din fondul neologic sînt caracteristice pentru variantele culte ale limbii. Unele dintre ele au formaţii folosite în diverse stiluri ale limbii literare, în limbajul familiar şi chiar în vorbirea populară actuală : vezi *anti-, con-₂, contra-* etc. Cele mai multe prefixe neologice sînt prezente preponderent sau exclusiv în stilul tehnico-ştiinţific, uneori în diferite domenii *(a-₂, ante-, circum-, para-, post-, trans-),* alteori în unul singur sau în domenii strîns înrudite *(apo-, cata-, cis-, ecto-, endo-, hipo-)*

Preferințele unor stiluri se manifestă clar la selectarea prefixelor sinonime. Față de vechiul *ne-₂*, general în toate aspectele limbii, anumite stiluri culte (în special cel filozofic şi politic) îl preferă astăzi pe *non-*.

Unele prefixe au valori specifice cîte unui stil, uneori chiar unui domeniu terminologic foarte restrîns: mai multe situații de acest fel se pot cita pentru terminologia chimiei (vezi *meta-, para-, per-),* dar şi pentru terminologia muzicală *(contra-, sub-).* Alteori se constată o preferință a unor stiluri pentru anumite valori ale prefixelor: astfel, *extra-, super-, supra-, ultra-* se folosesc în stilul ştiințific în special cu valori concrete („afară", „deasupra", „dincolo de"), în timp ce în stilul publicistic — mai exact în limbajul reclamelor — şi de aici în limbajul familiar se folosesc aproape exclusiv cu valoarea abstractă de superlativ; *para-* cu valoarea de opoziție e specific terminologiei tehnice propriu-zise (uneori de uz generalizat: *paratrăsnet),* cu valoare intensivă e popular şi familiar, iar cu celelalte valori, ca proximitatea, inferioritatea calitativă, asemănarea etc, e limitat la stilul ştiințific, în special la ştiințele naturii.

Odată cu răspîndirea unor formații prefixale, se produce si schimbarea distribuției prefixului însuşi, trecerea lui dintr-un stil în altul. La adoptarea unor formații culte de către vorbirea populară s-au petrecut însă uneori schimbări de prefixe, înlocuirea prefixului neologic cu un corespondent vechi: *des-* pentru *de-₂* (vezi *dezmobiliza), în-₁* pentru *in-₁* *(insufla), răs-* pentru *re-₂* *(răzvoluție).*

în toate variantele funcționale ale limbii se întîlnesc nu numai creații stabile şi generale, ci şi unele ocazionale şi personale. Creațiile personale din stilul artistic, publicistic şi familiar au scopuri expresive, pe cînd cele similare din stilul ştiințific au caracter terminologic: vezi, din terminologia lingvistică, *străromână* la Sextil Puşcariu, *relatiniza* la Al. Graur, *reromaniza* la Sextil Puşcariu.

Atît repartiția teritorială, cît şi cea stilistică sînt interesate şi de distincțiile de ordin cronologic. Multe formații regionale sau populare reprezintă conservarea unor arhaisme : vezi *războli.* Numeroase derivate cu *iz-, raz-, văz-* sînt caracteristice vechilor texte literare, în special religioase. Formațiile intensive cu *prea-* la adjective şi substantive, folosite în trecut şi în stilul administrativ, se mențin astăzi numai în stilul bisericesc şi în stilul artistic arhaizant.

în lumina celor arătate în legătură cu repartiția prefixelor şi a formațiilor prefixale în diverse varietăți ale limbii, este limpede că numărul total de formații nu este indicele determinant al poziției unui prefix în limbă. Cu cele şapte formații ale sale, prefixul *cu-,* lipsit şi de productivitate, este mai important decît multe alte prefixe cu derivate numeroase, dar limitate la un aspect al limbii (de exemplu *hipo-, meta-, peri-),* pentru că cel puțin şase dintre formațiile lui sînt generale în limbă.

24. Prezentarea monografică a prefixului simplu sau a unei serii de prefixe simple include discutarea prefixelor sale complexe (compuse şi dezvoltate). Ele sînt menționate (cele compuse de obicei la ambele prefixe componente) în legătură cu inventarul prefixelor simple mai ales al celor slab reprezentate —, cu istoria lor sau cu diverse alte aspecte, în cazul în care prefixul complex comportă o prezentare specială, ea se face în monografia consacrată primului prefix din structura sa, într-un ultim paragraf : vezi *metem- f meten-* la *meta-; ram- \ran-* şi *rim- / rin-* la *re-₂.* în orice caz, în ultimul paragraf al unei asemenea monografii sînt măcar amintite prefixele complexe, cu trimiteri la paragrafele unde au fost luate în discuție pentru o rațiune sau alta.

PEOBLEME STUDIATE ÎN CAPITOLELE DE SINTEZĂ

25. Partea a doua a volumului este alcătuită din cîteva capitole de sinteză, în care unele probleme generale — cele mai multe urmărite şi în prima parte, în descrierea monografică a fiecărui prefix — sînt tratate la nivelul ansamblului prefixelor din limba română.

O problemă care nu poate fi abordată decît la acest nivel priveşte fenomenul supraprefixării sau al cumulului de prefixe, adică prezența a două sau mai multe prefixe — diferite sau repetate — în unul şi acelaşi cuvînt. în legătură cu distincția, esențială, între supraprefixarea propriu-zisă, care se face în trepte succesive (şi care înseamnă de fapt adăugarea unui prefix la un derivat anterior prefixat), şi supraprefixarea simultană, se discută cele cîteva prefixe compuse, formate pe teren românesc *(sco-, năs-)* sau împrumutate *(apar-, meten-, ran-, rin-, sper-).*

Capitolul consacrat semanticii prefixelor şi a derivatelor cu prefixe grupează valorile (sensurile) lexicale şi lexico-gramaticale înregistrate în descrierea monografică a prefixelor, stabilind raportul dintre sensurile prefixelor şi sensurile unor părți de vorbire şi relevînd existența unor valori mai bine sau mai slab reprezentate. Prefixele sînt clasificate aici în monosemantice şi polisemantice, discutîndu-se şi în ce măsură se poate vorbi de prefixe asemantice. în acelaşi capitol se studiază două importante relații semantice, urmărite atît la prefixe, cît şi la derivatele lor : sinonimia şi antonimia.

Alt capitol grupează elementele de analiză formală (= morfologică) din descrierea făcută în monografii, prezentînd repartiția derivatelor cu prefixe şi a cuvintelor de bază pe părți de vorbire (cu un tabel al situației fiecărui prefix din acest punct de vedere). Derivarea omogenă, de la aceeaşi parte de vorbire, este distinsă de cea eterogenă, de la o parte de vorbire diferită, iar în cadrul amîndurora se face distincția de rigoare între derivarea simplă sau pur prefixală şi cea parasintetică. Se relevă statutul ambiguu al unor formații prefixate din punctul de vedere al apartenenței lor la o anumită parte de vorbire, situație legată de ambiguitatea elementului prefixai. Capitolul include unele probleme de ordin gramatical care au tangență cu repartiția pe părți de vorbire: pe de o parte, menținerea categoriilor gramaticale şi a particularităților flexionare ale cuvîntului de bază şi, pe de alta, prefixarea la şi de la numele proprii.

Observații formale de altă natură sînt grupate în capitolul consacrat structurii fonetice a prefixelor şi a derivatelor cu prefixe, în care se discută: structura silabică a prefixelor, caracterul vocalic sau consonantic al finalei lor, hiatul produs prin prefixare (şi evitarea lui), precum şi accentuarea prefixelor şi a formațiilor prefixate.

Un capitol tratează problemele puse de scrierea derivatelor cu prefixe: situații în care se întîlneşte scrierea cu cratimă a formațiilor prefixate sau completa separare a prefixului, succesiunea aceleiaşi consoane (consoane duble) şi tipurile de variante grafice înregistrate în descrierea prefixelor.

Ultimul capitol se ocupă de originea prefixelor româneşti—care sînt de trei categorii: moştenite din latină, împrumutate din diverse limbi şi apărute pe teren românesc —, relevînd etimologia multiplă a unor prefixe sau întărirea altora de straturi ulterioare. Capitolul explică prin varietatea surselor etimologice (ale ansamblului prefixelor şi ale unor prefixe în parte) bogăţia inventarului actual de prefixe. Se subliniază preponderenţa numerică a prefixelor neologice de circulaţie internaţională şi, dintre acestea, rolul deosebit al celor latino-romanice, care au reactivat şi derivarea cu prefixe moştenite din latină.

în loc de concluzii, un tabel sinoptic grupează diverse caracteristici ale celor 86 de prefixe simple studiate în volum : aspecte formale ca părţile de torbire formate (numărul şi felul lor), clasele cuvintelor de bază şi felul derivatelor (omogene /eterogene, simple / parasintetice); caracterul monosemantic sau polisemantic; numărul formaţiilor analizabile luate în consideraţie (reprezentînd suma celor două cifre date la inventarul din monografii: numărul formaţiilor din dicţionarul de bază + numărul formaţiilor adăugate din alte surse); productivitatea; originea.

Din păcate nu au putut fi incluse în tabel şi datele referitoare la repartiţia teritorială şi stilistică. De asemenea im s-a putut nota decît o caracterizare atemporală a prefixelor, considerate productive şi slab productive, fără a surprinde dinamica productivităţii (distincţia între productivitatea activă şi cea încheiată, între productivitatea de dată îndelungată sau recentă).

26. Poziţia derivării cu prefixe în ansamblul mijloacelor de formare a cuvintelor în limba română nu va putea fi definită decît după prezentarea tuturor celorlalte mijloace. Volumul de faţă se limitează la aprecieri necomparative cu alte procedee.

Privind numai rezultatele prefixării, după materialul luat în considerare, se constată că cele 86 de prefixe simple apar în 5 680 de formaţii analizabile, diversele prefixe avînd între 1 şi 570 de formaţii de acest fel: la cele două extreme se situează *intro-, se-, tră-* cu cîte 1 formaţie şi *în-*$_x$ cu 570.

Lista prefixelor cu cele mai puţine formaţii (sub 10) cuprinde, pe lîngă cele 3 prefixe cu cîte 1 formaţie, încă 18 prefixe: *antre-, poi-, tă-, tra-, tre-*$_2$, *vă-* şi *văz-* cu cîte 2 formaţii, *par-*$_1$ şi *pen-* cu cîte 3, *ento-* şi *me-* cu cîte 4, *an-*$_5$ şi *juxta-* cu cîte 5, *întru-, pod-* şi *spre-* cu cîte 6, *cu-* cu 7 şi *o-*$_x$ cu 8. Lista prefixelor cu cele mai multe formaţii (peste 100) cuprinde, pe lîngă *în-*$_x$, încă 17 prefixe: *ne-*$_2$ (449+), *des-* (395), *re-*$_2$ (338), *anti-* (281), *sub-* (222), *supra-* (198), *de-*$_2$ (195), *in-*$_2$ (194+), *pre-* (186), *contra-* (158), *para-(153), a-*$_x$ (141), *a-*$_3$ (135), *râs-* (124), *peri-* (123), *hiper-* (109), *con-*$_2$ (106); majoritatea lor sînt prefixe productive, dar *in-*$_2$ este neproductiv, iar *a-*$_3$ are o productivitate slabă, limitată la semicalcuri.

Formaţiile analizabile avute în vedere aparţin unor diferite perioade, varietăţi teritoriale şi stilistice. întrucît o mare parte din numărul total al acestor formaţii provine din materialul adăugat la prefixele neologice, aparţinînd în special terminologiei tehnico-ştiinţifiee moderne, compararea totalului de formaţii din sursele de bază cu cel al adaosurilor din alte surse este, în anumite limite, elocvent pentru dinamica reprezentării diverselor prefixe în limbă.

Rezervele sînt necesare deoarece, fără îndoială, diferenţele sînt şi, de ordin sincronic: în condiţiile în care dicţionarele de bază (DM şi DLR) oferă, în primul rînd, formaţiile generale în limbă, s-au adăugat formaţii mai ales la prefixele neologice din terminologia tehnico-ştiinţifică şi la cele regionale. Pentru ultimele vezi *co-*$_2$ (4+15), *do-* (1 + 31), *iz-* (3 + 15) şi *pro-*$_2$ (2 + 30). în ce priveşte prefixele neologice, două dintre ele, anume apo- şi *cis-*, nu au nici o formaţie analizabilă în sursa de bază (DM), deci adaosurile — 17, respectiv 11 — se fac la zero; diferenţe notabile se constată la următoarele prefixe: *a-*$_z$ (20 + 115), *hnţi-* (45 + 236), *contra-* (40 + 118), *endo-* (4 + 32), *extra-* (8 + 34), *hiper-* (6 + 103), *hipo-* (5 + 76), *meta-* (9 + 70), *para-* (36 + 117), *peri-* (26 + 97), *sub-* (61 + 161), *super-* (6 + 61), *supra-* (47 + 151), *ultra-* (8 + 60).

Dinamica prefixării în ansamblu este în mod vizibil ascendentă. Inventarul prefixelor s-a îmbogăţit continuu în cursul istoriei limbii române, fără a se înregistra nici o pierdere : există prefixe care au încetat să mai fie productive — alături de altele care nu au fost niciodată productive sau care au avut numai incidental o foarte slabă productivitate —, dar nu se cunoaşte nici un prefix românesc cu toate formaţiile ieşite din uz. în schimb, s-au adăugat mereu alte prefixe (împrumuturi şi creaţii proprii), dintre care multe şi-au demonstrat recent productivitatea.

Ponderea prefixării în limba română contemporană, cu deosebire în variantele cultivate, este mult mai mare decît în epocile anterioare şi se poate prevedea o evoluţie ulterioară în acelaşi sens. Bineînţeles, dezvoltarea prefixării nu implică în mdd necesar sporirea numerică a inventarului de prefixe, ci se referă în general la sporirea inventarului de formaţii şi în special la îmbogăţirea acestuia prin forţa creatoare a cît maimultor prefixe cu productivitate activă.

MONOGRAFIILE PREFIXELOR

A-$_x$ *(AD-)*

Rudolf Geheeb, *Prosthetisches a und s im Rumänischen,* în JAHRESBERICHT v (1898), 26—30; AUERBACH, V. 210—217; Finuța Asan, *Prefixul a~ < lat. ad~,* în SMFG II 3—15.

1. Derivatele care prezintă prefixul *a*-$_x$ se disting de compusele cu prepoziția *a* (prepoziția şi prefixul avînd origine şi sensuri comune, vezi mai jos § 5) prin imposibilitatea raportării la un grup sintactic firesc (vezi **FC** i 18—19).

Diverse construcții sintactice în care prepoziția *a* preceda de obicei un substantiv sau un adverb, rar un adjectiv, au dat naştere unor cuvinte compuse ca adverbele *acasă, ades(eori), alături, alocuri, aminte, arar(eori), arazna, aseară, asîlă* „în silă, fără plăcere" (**FC I** 216—218), substantivele *acliinăie, ales, amurg, aprînz, avecernie (ib.* 115) sau, împreună cu un sufix, unor verbe compuse parasintetice.

La exemplele date în FC I, adăugăm următoarele cuvinte compuse întîlnite în izvoarele noastre (pentru a evita confundarea lor cu derivatele):
— adverbe: *adepreună* (DA), *adineauri, afund, alene, amainte (ib.), anevoie, anume, anuşcînd* „mai înainte, nu prea de mult timp" *(ib.), aorea (ib.), apravăț* „alături, aproape" (DA ms.), *atocma* (DA), *auneori (ib.),; avalma (ib.),* aici trebuie clasate de asemenea *aidoma* şi *aievea* (neanalizabile), unde prepoziția *a* s-a combinat cu două cuvinte slave (BHAOAVK şi *wk,* bg. HK°b), fără existență independentă în limba noastră;
— substantive: *amănunt* < prep. *a* + *mânunt* „mărunt", *amiază,* provenit din *amiazăzi* < lat. *ad mediam diem* sau din *a miază* (prepoziția cu sens temporal şi substantivul cu înțelesul ,,mijloc") şi probabil *amnar* (cu varianta *amînar),* dacă provine din construcția *a minarfe]* (DLR) ;
— verbe (compuse parasintetice) : *afuma, amina, asori* ,,a se încălzi la soare" (DA), *astăura* ,,a sta la pîndă (în staur = staul)" *(ib.)* şi poate *alunga,* dacă provine din *(de-)a lung(ul),* şi *amuia* ,,a muia" *(ib.),* dacă e format de la *(a pune* sau *a băga, a lăsa* etc.) *a moi* ,,a pune (băga, lăsa etc.) într-un lichid pentru a se muia" (DLR S.V. *moi).*
Subliniem în mod special categoria verbelor compuse parasintetice cu prepoziția *a* întrucît la acestea e mai mare posibilitatea de confuzie cu prefixul *a*-$_x$. în afară de exemplele date pînă aici, formate pe teren românesc, există şi compuse cu *a* moştenite din latină, ca : *adevăr* (cf. FC i 27), *abia, afară, aici, apoi, aproape, atunci (ib.* 222) etc. sau împrumutate ca : *afrescă* < it. *a fresco, aparte* < fr. *à part* (la origine construcții cu prepoziția romanică *a).*

Derivatele cu prefixul *a*-$_x$ trebuie deosebite şi de variantele unor cuvinte care au un *a* protetic. Această delimitare este dificilă, deoarece nu există unul sau mai multe criterii (de natură semantică sau fonetică) pe care s-ar putea baza diferențierea. Pe de o parte, prefixul şira pierdut în multe cazuri posibilitatea de a modifica înțelesul bazei, putînd fi confundat, din acest motiv, cu *a* protetic, iar pe de altă parte condițiile apariției lui *a* protetic sînt deocamdată insuficient studiate (cf. Sextil Puşcariu, în **DE I** (1920—1921) 372; id., **L.R. II** 366).

Substantivele eu *a-* avînd paralele fără <£-»de care nu se deosebesc din punct de vedere semantic — cum sînt: *alaur,* popular (**BA**), *alămîie, alăută,* învechit şi popular *(ib.), apaos,* popular *(ib.), aurmă (ib.)* şi poate *aspic* „levănţică", regional, din numele ştiinţific al plantei *[Lavandula] spica,* probabil prin intermediul germ. *Spiek* „id." *(ib.)* — nu au fost incluse în inventarul derivatelor, avînd în vedere că nu avem formaţii certe în care prefixul *a-* să se fi ataşat în româneşte, fără a copia vreun model, la un substantiv şi să nu-i fi schimbat înţelesul (dealtfel numărul substantivelor derivate cu prefixul *a-*$_1$ date foarte mic, vezi p. 35).

Situaţia verbelor e mai coniplieată decît cea a substantivelor, pentru că în cazurile în care verbele cu *a-* au acelaşi sens cu cele fără *a-* putem bănui că iniţial acest *a** era un prefix care indica locul, direcţia (de exemplu : *acoperi, acufunda, alătra, aluneca, amirosi, apipăi, azvîrli),* începutul acţiunii (de exemplu : *amiji),* intensificarea acţiunii (de exemplu : *alingări, amăguli)* etc. şi că ulterior şi-a pierdut valoarea. Este posibil ca unele dintre verbele de acest fel (ca de exemplu (reg.) *amirui* „a cîştiga, a mirui^2" (**DA**), *apesti* „a întîrzia, a peşti" *(ib.),* (înv.) *apriimi* „a primi" *(ib.), asuna* „a suna" *(ib.)* etc.) să nu fie derivate, ci variante care au un *a* protetic, dar fiindcă nu există posibilitatea de a repartiza exemplele în cele două categorii (cu prefixul *a-*$_1$ şi cu *a* protetic), am cuprins în listele derivatelor toate verbele cu *a* atestate de izvoarele noastre. Ele trebuie privite însă cu toată rezerva.

Felul în care au luat naştere *aprumuta* ,,a împrumuta" (DA) şi *aurma* „a mirosi vînatul şi a merge pe urma lui" *(ib.)* nu este sigur: primul poate fi derivat de la verbul *prumuta,* dar şi compus parasintetic avînd la bază locuţiunea adverbială *a prumut,* iar ultimul este fie derivat de la *urma* sau (parasintetic) de la *urmă,* fie derivat de la *aurmă* (unde *a* este poate protetic), dacă nu cumva *aurmă* este derivat postverbal de la *aurma* (atît *aurmă,* cît şi *aurma* nu sînt datate).

Delimitarea de cele două prefixe omonime : a-$_2$ < lat. *ab-* şi *a-*$_3$ < gr. a'- nu pune în general probleme, cu excepţia unor exemple izolate.

1. Adjectivul *afocal* (din *sistem afocal*„sistem optic format din două (grupuri de) lentile aşezate astfel încît focarul-imagine al uneia să coincidă cu focarul-obiect al celeilalte") prezintă un *a-* al cărui sens nu reiese din definiţia citată şi de aceea nu putem preciza dacă avem a face cu prefixul privativ *a-*$_3$ „(imaginea) nu e în focar" sau cu *a-*$_1$ care indică proximitatea, direcţia.

2. Pentru verbul *abate,* în al cărui înţeles ,,a (se) îndepărta de la direcţia apucată..." s-au contopit probabil sensurile prefixelor *ab-* şi *ad-*, vezi discuţia de la *AB-*, p. 44.

2. Prefixul *a-*$_1$ are varianta etimologică *ad-*, existentă într-un număr redus de cuvinte (vezi inventarul de la p. 35), moştenite sau împrumutate (vezi § **5).**

3. în **DM** sînt înregistrate 86 de formaţii analizabile cu prefixul *a-*$_1$ la care se adaugă din alte izvoare 55 de formaţii:

***acrescâmint* Jur. (DER), *aculma „SL* atîrna'' (DA), *adjoncţiune* (DN^2), *adoi* ,,a spune a doua oară" (DA), *adorbital* (D. MED.), *adormita* (DA), *adrenal* (D. MED.), *adstrat* (DN^2), *adulma* ,,a adulmeca" (DA), *adupleca* ,,a îndupleca" *(ib.), afumega (ib.), agimba* ,,a umbla pe urmele cuiva, a gîmba" *(ib.), agrămădi* ,,a îngrămădi" *(ib.), alătra „SL* lătra" *(ib.), alimba* ,,a descărca o parte din marfa de pe o navă..., a limba" (DN^2), *alimpit* ,,mort de foame, hămesit" (DA), *alingări* ,,a linguşi, a lingări" *(ib.), aluniza* (DN^2), *aluzi* ,,a se prosti" (DA), *amarinizare* „instruirea echipajului unei nave pentru executarea serviciului şi pentru obişnuirea cu viaţa la bord" (LTR^2), *amăguli* ,,a măguli" (DA), *amăsurat* (DA ms.), *amiji* ,,a miji de ziuă; a aţipi" (DA), *amirui (ib.), amistui „a* mistui" *(ib.), amuţa* ,,a întărîta un cîine, a muta" *(ib), anota* ,,a înota" *(ib.), anumăra* „a număra" *(ib.), apercepe (ib.), apesti (ib.), apipăi* „a pipăi" *(ib.), aplatiza* (DN^2), *apreţia* (DA), *apriimi (ib.), aprovare* „înclinare a unei nave către provă (= proră)" (DN^2), *apuntare* „evoluţie a unui avion prin care acesta se aşază pe puntea unei nave" *(ib.), apupare* „înclinare a unei nave către pupă" *(ib.), apuţi* „a percepe cu simţul**

mirosului" (DA), *arăduce „SL* se asemăna, a răduce" *(ib.), ascruma* „a preface în scrum" •*(ib;); asimţi* „a simţi adînc, intens, a medita" *(ib.), asoţia (ib.), aspuma* „a face, a arunca p urnă, a spuma" *(ib.), asta* „a sta lîngă, alături de cineva sau de ceva" *(ib.), astăvi* „a se statornici, a rămînea într-un loc, a stăvi" *(ib.), astrăina „SL* (se) înstrăina" *(ib.), astrînge* „a strînge într-un loc" *(ib.* şi: *astrîngâtor* „astringent" URSU, T. 154), *asumuţa* „a întărîta un cîine, a sumuţa" (DA), *asuna (ib.* şi: *asunâtoare, asunet ib.), atăglria* „a atîrna" *(ib.), atrista* „a întrista" *(ib.), aulma* „(despre animale) a simţi prezenţa unui animal, a unui om etc, a ulma" *(ib.), auecina* „a (se) învecina" (DA ms.), *aueni* „(despre aluat) a dospi, a creşte" (DA), *avorbi* (DA ms.).

Derivatele cu prefixul a-$_1$ sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb: *aclama* cf. *clama* „a striga, a chema cu voce tare" (**DN**^{2}**),** *acoperi, adormi, aduce, adupleca* cf. *dupleca, alipi, amesteca, apărea, apăsa, apleca, astăvi, astrînge, aveni* etc.; *adjudeca, admira, adopta, adsorbi, adulma ;*

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *aborda, aclimatiza, acorda, aculma* cf. *culme, afîna, alăpta, amarinizare* cf. *marină, aproviziona, astupa* cf. *stupă* „cîlţi", *avînta* etc; *aăăpa;*

— un verb şi un substantiv : *acredita* „a deschide un credit, a credita; a împuternici", *acupla, agrămădi, alimba* cf. *limba, limb* „navă folosită în operaţii de limbare", *aservi, aţinti* etc; *adnota, adumbri;*

— un adjectiv (formaţii parasintetice): *agrava, alina, aluzi* cf. *lud* „prost", *amorţi, amuţi, anula, aplatiza, apropria, aproxima, asigura, atrista* etc; *adapta;*

— un verb şi un adjectiv : *asurzi, avecina;*

— un adverb (formaţii parasintetice): *achita* cf. *(a fi) chit, acomoda;*

— un numeral (formaţii parasintetice^ : *adoi; aduna;*

II substantive, analizabile în raport cu:

— un substantiv : *acont, afabulaţie* cf. *fabulaţie* „id.", *afacere, afiliaţie, aflux, apoziţie, asentiment; adjoncţiune, adstrat, adverb;* (formaţii parasintetice) *aliteraţie, apuntament, apuntare, apupare, asolament;*

— un adjectiv: *afluent* cf. *fluent* „curgător"; (formaţie parasintetică) *acalmie ;*

— *un* verb (formaţie parasintetică): *acrescămînt* „drept prin efectul căruia partea unui moştenitor sau a unui legatar creşte...";

III adjective, analizabile în raport cu:

— un adjectiv : *alungit, amăsurat; adotbital, adrenal;*

— un substantiv (formaţie parasintetică): *afemeiat;*

— un verb (formaţie parasintetică): *alimpit* cf. *limpi* „(mai ales despre cîini şi pisici) a mînca sau a bea sorbind cu limba".

Nu au fost cuprinse în inventarul de mai sus următoarele cuvinte :

— verbul *atîrna,* a cărui etimologie e nesigură (cf. TDRG, GIORANESCU ; derivarea lui din *tîrn* sjspin, mărăcine", presupusă de DA, este greu acceptabilă din motive de ordin semantic);

— verbele: *acurge* „a sări într-ajutor" (DA) şi *asezona* „a pune ingrediente într-o mîncare", care sînt neanalizabile din punct de vedere semantic (primul a fost poate analizabil în limba *nai veche), *astringent* şi *administra,* al căror sens numai cu greu ar putea fi pus în legătură cu *stringent* şi *ministru (astupa* însă a fost luat în consideraţie, deoarece este analizat de către vorbitorii care îl cunosc pe *stupă* „fire de cînepă..., dop de cîlţi...");

~~ adjectivele: *aboţit, acurmeziş, amărât* şi substantivul *alăcustă,* existente în DA numai ca trimiteri la *boţit, curmeziş, mărat* şi *lăcustă,* dar nemenţionate (primele două şi ultimul de DA, cel de-al treilea de DLR) la acestea din urmă; dealtfel, adjectivele par a fi compuse cu prepoziţia *a,* iar substantivul, variantă a lui *lăcustă,* cu *a* protetic.

Cele mai multe dintre derivatele cu *a-*$_1$ sînt verbe (aproximativ patru cincimi); urmează, în ordinea descrescîndă a numărului de formaţii, substantivele şi adjectivele.

Alicneală „lihneală" este probabil un abstract verbal de la *aligni* „lihni" (DA) şi nu un cuvînt provenit din substantivul *tihneală,* iar *adumbră* (atestat la Budai-Deleanu, *Ţiganiada,* Bucureşti, 1953, p. 136) este mai curînd un derivat regresiv de la *adumbri,* decît un cuvînt format de la substantivul *umbră,* căci nu există nici un alt derivat românesc cu *ad-*. *Asudoare* (DA) are un *a* fie protetic, fie adăugat după *asuda.* *Amigdală* şi *migdală* sînt dublete etimologice: ambii termeni provin pe căi diferite (primul prin franceză, ultimul prin slavonă) din gr. âpLuySaXT), lat. *amygdala.*

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e : *abrevia* cf. *breviar; afirma* cf. *infirma, confirma; afix* cf. *prefix, infix; aglomera* cf. *conglomerat, glomerulă; anihila* cf. *nihilist, nihilism; aproba* cf. *reproba; aseleniza* (**DN**[2]) cf. *selen(o)-; asimila* cf. *simil(i)-; aspira* cf. *inspira, respira; asuda* cf. *sudoare, sudaţie; atenta* cf. *intenta, tentativă; avers* cf. *revers, verso; aviva* cf. *viv(i)-; adjura* (**DA** ms.) cf. *conjura; advers* cf. *invers, revers* etc.

4. Prefixul *a-*$_1$ exprimă :

1) d i r e c ţ i a (în) s p r e obiectul denumit de bază sau d i r e c ţ i a a c ţ i u n i i („încoace", „asupra", „spre") : *aborda, acosta, aculma, aduce, aduna, afluent, aluniza, apăsa, apleca, apuntare, apupare, atrage, avînta* etc. ; p r e f e r i n ţ a , î n c l i n a ţ i a p e n t r u obiectul denumit de bază: *afemeiat* / p r o x i m i t a t e a s p a ţ i a l ă , alăturarea („lîngă") : *adorbital, adstrat, adverb, aliteraţie, apoziţie, asta* etc.; i n d i c a t o r al apropierii: *alipi ;*

2) d o b î n d i r e a î n s u ş i r i i denumite de bază: *adapta, afina, agrava, ajusta, alina, aluzi, amorţi, amuţi, anula, aplatiza, apropria, asigura, asurzi, atrista* etc.; a p r o x i m a r e a î n s u ş i r i i denumite de bază : *alungit ;*

3) t r a n s f o r m a r e a în obiectul denumit de bază: *abrutiza, ascruma* sau într-un obiect asemănător cu acesta: *afina;*

4) a c ţ i o n a r e a a s u p r a o b i e c t u l u i denumit de bază : *acorda, aproviziona* etc. sau în c a l i t a t e a pe care o are acest obiect: *acompania, asotia ;*

5) u t i l i z a r e a ca i n s t r u m e n t a obiectului denumit de bază : *adăpa, alăpta, astupa* etc.;

6) p r o d u c e r e a o b i e c t u l u i denumit de bază (dacă derivatul e raportat la substantiv) : *aspurna;*

7) c o n f o r m i t a t e a cu o b i e c t u l denumit de bază : *aclimatiza, alinia, asorta* / a d e r a r e a la o b i e c t u l denumit de bază : *asentiment ;*

8) t r e c e r e a d i n t r - o s t a r e î n a l t a , î n c e p u t u l u n e i a c ţ i u n i : *adormi* „a trece în starea de somn", *adormita;*

Este posibil ca în *adormi* ,,a aduce pe cineva în starea de somn" prefixul să aibă rol gramatical de tranzitivizare a verbului.

9) i n t e n s i f i c a r e a a c ţ i u n i i denumite de bază: *aflux, asimţi.*

Valoarea prefixului este neclară în: *acrescămînt, admira, adoi, adopta, adsorbi, afacere, alimpit, apărea, apuntament* etc.

Unele derivate au acelaşi sens cu cel al bazelor lor : *adupleca, afabulaţie, afrescă, afumega, agîmba, aldga, amesteca, amistui, amuţa, anota, anumăra, apreţui, apuţi, arăduce, asemălui, asemăna, asfinţi, astăvi, astîmpăra, asumuţa, aulma* etc.

Vezi şi cele spuse la § 1 despre verbele cu *a-* al căror înţeles nu e diferit de sensul bazelor.

Dintre valorile prefixului cel mai bine reprezentate sînt primele două.

5. Prefixul *a-*$_1$ este moştenit din lat. *ad-*,

în latină *ad* era prepoziţie şi prefix. Ca prefix, lat. *ad-* are şi varianta *a-* (*d* fiind eliminat înaintea unor grupuri de consoane : *asterno, ascendo* etc. sau asimilat de consoana iniţială a bazei: *affigo, appono* etc). Lat. *ad-* formează verbe : *adiungo, admitto* etc, mai puţin adjective (participii) : *adesus, aduncus,* rar substantive : *affinis* etc Principalele valori ale lui *ad-* sînt: apropierea, vecinătatea : *adsto* etc, mişcarea către un scop, direcţia : *adeo, aduenio* etc, începutul unei acţiuni: *aduigilo* etc, trecerea dintr-o stare în alta: *addormio, adolesco* etc, acţiunea făcută în interesul subiectului — sens mediu : *accipio, adcuro, adsimilo* etc (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v., LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. I 253 — 254, II 219 — 221, ILR i 98 — 99, 102 — 106, D. Barbelenet, *Sur le sens moyen des composes formes avec ad en latin,* în *Melanges linguistiques offerts ă M. J. Vendryes,* Paris, 1925, p. 9 — 40).
A(d) - s-a menţinut în limbile romanice (cf. MEYER-LUBKE, G. II 618, BOURCIEZ, E. 67 — 68, 198).

Eomâna 1-a moştenit pe *ad* cu rol de prepoziţie şi de prefix.

Prepoziţia *a* apare în textele vechi şi e folosită şi astăzi în unele graiuri cu principalele valori din latină : locală, temporală, instrumentală, modală, finală, la care s-au adăugat cîteva funcţii singurele menţinute în limba literară contemporană : exprimă direcţia abstractă, asemănarea, serveşte la formarea unor construcţii cu valoare de genitiv, precedă infinitivul (cf. GRAM. ROM. I 334 — 336). Existenţa prepoziţiei *a SL* putut ajuta la întărirea prefixului *a-*.

Prefixul *a-*$_1$ a fost moştenit prin cuvinte ca:

— (analizabile) *adăpa < adaquo, -are, adormi < addormio, -ire, aduce < adduco, -ere, aduna < aduno, -are, apleca < applico, -are* etc. Verbele *aprinde < apprendo, -ere* şi *apune < appono, -ere,* care circulă alături de bazele lor, *prinde* şi *pune* (moştenite şi ele), s-au depărtat atît de mult din punct de vedere semantic de acestea din urmă, încît pentru vorbitorii români sînt neanalizabile;

— (semianalizabile) *afla < afflo,-are, alege* (vezi observaţia de mai jos), *apăra < apparo, -are, aşeza < assedio, -are;*

— (neanalizabile) *adăsta < adasto, -are, adăuga < adaugeo, -ere, ajunge < adiungo, -ere, ajuta < adiuto, -are, apropia < appropio, -are, aşterne < asterno, -ere* etc.

Existenţa unui *a-*, urmaş al lat. *ex-* (cf. Em. Vasiliu, *Evoluţia lat. ex- în limba română,* în SCL vi (1955), nr. 3 — 4, p. 239, 242), este îndoielnică, pentru că nici un cuvînt românesc cu *a-* nu provine cu siguranţă dintr-un termen latinesc cu *ex-*. *Asuda* şi *astîmpăra* pot, eventual, avea ca etimon pe *exsudare* şi pe *extemperare* (cf. REW 3076 şi 3082), deşi izvorul citat nu dă nici un corespondent romanic al cuvintelor româneşti, dar primul poate continua pe *assudare* (cf. CADE, S.V.), iar ultimul poate fi format în româneşte de la *stîmpăra. Aspuma,* considerat în DA ms. urmaş al lat. *exspumare* (inexistent în REW), este mai probabil derivat românesc de la *spuma* sau de la *spumă. Aiepta* ,,a arunca; a (se) îndrepta" (cuvînt neanalizabil) poate proveni din *eiectare* (cf. PUŞCARIU, S.V.), dar şi din *adiectare* (cf. CADE, S.V.), *ascuţi* este probabil rezultatul unei confuzii între **excotire* şi **acutiare* (cf. DA, S.V.), *asmuţi* continuă poate pe **exmucciare* (cu schimbare de conjugare, *ib.)* ori poate pe **ammotiare* (cf. CDDE, S.V.), *alege,* pe *eligere* (cf. TDRG, S.V.) sau pe *allegere* (cf. DA, S.V.), iar *aştepta,* pentru care s-a propus ca etimon lat. *exceptare* (cf. Rudolf Geheeb, *lucr. cit.,* p. 17), e mai curînd urmaşul unui **astectare (< aspectare,* cf. DA, S.V.).

în epoca modernă prefixul a fost întărit prin derivate cu *a(d)* împrumutate :

— din latină: *adnota < adnoto, -are* etc. *Adumbri* intră probabil şi el în această categorie (cf. Al. Graur, în **BLV** (1937), 87; pentru *adumbră,* vezi cele spuse în nota de la p. 36);

— din franceză : *acalmie < accalmie, achita < acquitter, acupla < accoupler, adstrat < adstrat, ajusta < ajuster, aliteraţie < alliteration, amenaja < amenager, aproviziona < approvisionner, asorta < assortir* etc.

sau adaptate : *adjudeca* < lat. *adiudico, -are,* sprijinit şi de fr. *adjuger, adsorbi* < fr. *adsorber.*

Uneori nu se poate preciza din ce limbă a fost împrumutat cuyîntul sau dacă au fost puse la contribuţie mai multe surse :

— latină sau franceză: *adapta* cf. lat. *adapto, -are,* fr. *adapter, admira* cf. lat. *admiror, -ari,* fr. *admirer, adopta* cf. lat. *adopto, -are,* fr. *adopter, afabulaţie* cf. lat. *affabulatio,* fr. *affabulation, anula* cf. lat. *annullo, -are,* fr. *annuler, apoziţie* cf. lat. *appositio,* fr. *apposition, aproxima* cf. lat. *approximo, -are,* fr. *approximer, aservi* cf. lat. *asseruio, -ire,* fr. *asservir* etc.;

— franceză sau italiană: *aborda* cf. fr. *aborder,* it. *abbordare, acompania* cf. fr. *accompagner,* it. *accompagnare, acorţt* cf. fr. *acompte,* it. *acconto, acorda* cf. fr. *accorder,* it. *accordare, acosta* cf. fr. *accoster,* it. *accostare, afina* cf. fr. *affiner,* it. *affinare* etc.;

— latină, franceză sau italiană: *aclama* cf. lat. *acclamo, -are,* fr. *acclamer,* it. *acclamare, acumula* cf. lat. *accumulo, -are,* fr. *accumuler,* it. *accumulare, afluent* cf. lat. *affluens,* fr. *affluent,* it. *affluente, agrava* cf. lat. *aggrauo, -are,* fr. *aggraver,* it. *aggravare, apropria* cf. lat. *approprio, -are,* fr. *approprier,* it. *appropriare* etc.;

— franceză, italiană sau germană: *acredita* cf. fr. *accrediter,* it. *accreditare,* germ. *ahhreditieren.*

Alte derivate sînt semicalcuri:

— după franceză: *acrescămînt* cf. *accroissement, afacere* cf. *affaire, afrunta* cf. *affronter, alăpta* cf. *allaiter, alinia* cf. *aligner, alungit* cf. *allonge, aseca* cf. *assecher* etc. *Apărea* şi *asocia* sînt fie împrumuturi din latină, cf. *appareo, -ere* şi, respectiv, *associo, -are,* fie, mai curînd, calcuri după franceză, cf. *apparaître* şi *associer;*

— după germană : *aclimatiza* cf. *ahhlimatisieren, apercepe* cf. *apperzipieren ;*

— după franceză sau italiană : *afurca* cf. fr. *affourcher,* it. *&//oreare, asigura* cf. fr. *assurer,* it. *assicurare, atrage* cf. fr. *attirer,* it. *attrarre* sau, mai puţine, calcuri:

— după germană : cf. *anreden, ansprechen, amăsurat* cf. awgre*messen, avorbi* cf. *anreden, ansprechen;*

— după franceză: *afemeiat* cf. *effemine* < lat. *effeminatus.*

Se observă că varianta apare mai ales în împrumuturi.

Formaţii româneşti fără model străin sînt: *acoperi, acufunda aculma, adoi, adormita, adupleca, afina, afumega, agîmba, agrămădi alătra, alimpit, alina, alingări, alipi, aluneca, aluzi, amăguli, amesteca amiji, amirosi, amirui, amistui, amorţi, amuţa, amuţi, anota, anumăra apăsa, apesti, apipăi, apreţui, apriimi, apuţi, arăduce, ardica, ascruma asemălui, asemăna, asemui, asfinţi, asimţi, astăvi, astrăina, astrînge, astupa asumuţa, asuna, asurzi, atăgîrţa, aţine, aţinti, aulma, avecina, avînta, azvîrli,* poate şi *alerga,* cuvînt neanalizabii, care ar putea fi format de la *larg,* folosit ca substantiv.

1. *Alega, apreţia* şi *averii* nu sînt în mod sigur derivate pe teren românesc; primul şi ultimul pot fi moştenite < lat. *alligo, -are* şi, respectiv, *aduenio, -ire,* iar cel de-al doilea este, poate, împrumutat < lat. *appretio, -are.*

2. Etimologia lui *adulma* este incertă : acest verb reprezintă probabil o modificare a lui *aulma,* după *adulmeca (aulma, adulma* şi *adulmeca* sînt sinonime).

3. *Astremitate* „extremitate" a fost creat, după cît se pare, de Petru Maior (cf. URSU, T. 154), prin înlocuirea lui *ex-,* la origine prefix, cu *a-.*

4. Cîteva verbe cu prefixul *a-,* de obicei arhaice sau/şi regionale, au paralele cu *în-* în limba literară : *adupleca-îndupleca, afrunta-înfrunta, agrămădi-îngrămădi, anota-înota, airista-intrista,*

avecina-învecina etc. *Agâdui* (DA) a luat naştere prin înlocuirea silabei iniţiale *în-* din *îngă*[...] considerată prefix, cu *a-*. Astfel de exemple, ca şi faptul că pentru ,,a deveni tînăr" s-a for[...] verbul *întineri* de la *tînăr* cu prefixul *în-,* pentru ,,a deveni surd" există *asurzi* de la *surd*[...] prefixul *a-,* iar pentru „a deveni mut" avem *amuţi,* cu *a-,* şi regional *înmuţi,* cu *în-,* U[...] pe S. Puşcariu să vorbească de o confuzie între *a-* şi *în-*. Această confuzie ar avea ca punct [...] plecare sensul comun (local) al celor două prefixe (cf. DR I (1924—1926), 2, p. 693 şi urm.).

Derivatele cu prefixul *a-* sînt atestate din secolul al XVI-lea : *acop*[...] *(Psaltirea Hurmuzahi,* la ASAN, **D. P. H. 209),** *adormi (ib.), aduce* (i[...] *adurmita (Psaltirea Scheiană,* în *DA), amesteca* (a. **1573,** în cuv. BATE[...] **22),** *amorţi* (**PO 229**), *amistui* (Coresi, în **DLR, S.V.** *mistui), amuţi (Ps*[...]*tirea Hurmuzahi,* la ASAN, D.P.H. **209),** *apleca* (PO **183),** *aprinde* (Coresi, [...] DA), *apuţi (Psaltirea Hurmuzahi,* la ASAN, D.PJE. **209),** *asemăna (Codi*[...] *Voroneţean,* în DA), *astrăina (Psaltirea Hurmuzahi,* la ASAN, D.P.H. **209)** e[...]

De pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea se întîlnesc formaţii neolog[...] care se înmulţesc cu timpul: *asigurare* (a. **1671,** la IORGA, S.N. **75),** *ad*[...] (a. **1787,** la 'BOSETTI-CAZACTJ-ONTJ, LLRI **509),** *aproximaţii* (cea **1820,**[...] URSU, T. 151) etc.

6. Temele la care se ataşează prefixul *a-* sînt vechi; foarte mu[...] sînt moştenite din latină: *acoperi, adoi, adormita, afîna, aluneca, am*[...] *amuţi, apăsa, asimţi, astupa, asurzi, aţine, avînta* etc,; mai puţine [...] împrumutate din diverse limbi, slavă: *agrămădi, alipi, aluzi, amă*[...] *amiji, amirosi, apipăi, asfinţi, aţinti, azvîrli* etc, maghiară : *agădui, am*[...] *amistui,* greacă: *asigura* etc. Temă comună cu albaneza: *ascru*[...] Cîteva teme sînt neologice : *aclimatiza, apercepe* etc, alte cîteva au [...]gine nesigură: *agîmba, aulma* etc.

Eemarcăm şi faptul că unele cuvinte împrumutate sînt analiz[...] prin teme moştenite: *adstrat, atrista* etc.

7. în limba contemporană nu se creează cuvinte noi cu *a-*; prefix[...] fost productiv în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, iar în perioada următ[...] puterea lui de derivare a scăzut treptat. Varianta *ad-* nu este product[...]

8. Multe dintre derivatele cu *a-,* atît formaţii vechi *(adormi, a*[...] *amesteca, apăsa, astupa* etc), cît şi neologisme *(achita, admira, ad*[...] *aproviziona* etc.) aparţin limbii comune. Unele sînt exclusiv literar[...] uneori limitate la o varietate a stilului tehnico-ştiinţific (medical: *ador*[...] *adrenal* etc, naval: *aprovare, apupare* etc). Alte formaţii sînt regio[...] (fără ca prefixul să fie folosit cu precădere într-un anumit grai): *acufu*[...] *agîmba, agrăi, alătra, amirui, amuţa, anumăra, apesti, astăvi, astrînge* [...]

9. Prefix compus : *apar~,* în verbul *aparţine* (adaptare a fr. *ap*[...]*tenir* < lat. *appertinere, *appartenere,* cf. **REW 545,** de la *tenere),* [...]lizabil prin *a-, par-* şi verbul *ţine.*

A- ***vezi AB-***

JL-3 *(AN-J*

GUŢIA, E. 157; FLOREA, P. N. p[...]

1. Posibilitatea confuziei prefixelor *a-* şi *a-* este exclusă, dat[...] faptului că ele se deosebesc prin origine şi prin valorile semantice.

Asemenea confuzii sînt posibile însă între varianta *an-* şi pre[...] *ana- (an-),* care are unele valori semantice apropiate: ambele pr[...] pot exprima opusul, contrariul.

Dacă o formație ca *anatoxină* „toxină tratată pentru a-şi pierde proprietăţile toxice şi folosită la imunizarea organismului" ar putea fi analizată semantic drept „substanţă fără toxine", încadrarea ei rezolvîndu-se în primul rînd prin criterii de ordin formal (nu e posibilă altă analiză formală decît *ana-* + *toxină),* formațiile cu *ana-* ar putea fi confundate cu cele în *an-*[x] ataşat la teme care încep cu un *a-*. De exemplu, *anabioză* „capacitate a unor organisme de a-şi relua funcțiile vitale după o stare apropiată de moarte", formaţie cu prefixul *ana-* de la *bioză,* s-ar putea analiza şi prin *abioză* „stare lipsită de viață", plus prefixul *a(n)-* privativ; etimologia şi sensul cuvîntului *anabioză* îl grupează însă printre formaţiile cu *ana-*.

Varianta fonetică *an-* a prefixului *a-*[3] se delimitează în general de varianta omonimă a prefixului *ana-* prin sens : spre deosebire de formaţiile cu *an-*[3], negativ-privativ, cele cu *an-*[2] variantă a prefixului *ana-* indică direcția (de jos în sus, în afară).

Dacă la o formaţie ca *anod* „electrod pozitiv" nu este posibilă nici o confuzie a lui *an(a)-* din componența ei cu *a(n)-,* alta este situaţia la *anion* „ion cu sarcină negativă care este atras de anod", întrucît prima parte a definiţiei, referitoare la sarcina negativă, ar putea determina încadrarea greşită a acestei formaţii la *an-* privativ, deşi avem a face aici cu *an(a)-* din *anod* (vezi partea a doua a definiţiei, în care e clară ideea de direcţie şi raportarea directă la *anod).*

2. *A-*[3] are varianta *an-* înaintea temelor care încep cu o vocală *(anaciditate, anencefalie, anorganic* etc.) sau cu un *h* *(anhidru).*

în general, prefixul este neaccentuat, rar are şi o variantă accentuată (cf. *anost* **DA** şi *anost)* explicabilă etimologic.

3. în **DM** sînt înregistrate 20 de derivate analizabile, la care se adaugă 115 din alte surse :

abacterian (D. MED), ***abiogeneză*** (D. MED., DN[2]), ***abiologie*** (D. MED., DN[2]), ***abiotic*** (D. MED., DN[2]), ***acalazie*** **(D.** MED.), ***acalcalie (ib.), acardie (ib.), acarinate*** **pl. Zool.** (DER), ***acatafazie*** **(D.** MED.), ***acelular (ib.), acianopsie (ib.), achinezie*** (DER, **D.** MED., DN[2]), ***acloropsie*** **(D.** MED.), ***acolurie (ib.), acopie (ib.), acranie*** **(D.** MED. **; şi:** ***acraniate*** **Zool.** DER), ***acromaturie*** **(D.** MED.), ***acronic*** **Astron.** (DN[2]), ***adentaţie*** (D. MED.), ***adiaforeză (ib.), adinamic*** (URSU, T.), ***adogmatic*** **(şi:** ***adogmatism*** DN[2]), ***afebril(D.*** MED.), ***afrazie (ib.), agenezie*** (DER, DN[2]), ***agenitalism*** (D. MED.), ***aglandular (ib.). dglobulie (ib.), agonadal (ib.), agrafie*** **(DER, DN[2]),** ***agranulocit*** **(D. MED. ; şi:** ***-oză*** **MDE),** ***aleucemie*** **(D. MED),** ***aleiicocitoză (ib.), alienie (ib.), amagnetic*** (LTR[2]), ***amecanic*** **s. n. Filoz. „psihic" (DA ms.),** ***amielinic*****„lipsit de mielină"** (MDE), ***amimie*** (DER, **D.** MED.), ***amiotonie*** (D. MED.), ***amitoză (ib.), amorfognozie (ib.), anaciditate (ib.), anadrenalism (ib.), anafrodiziac*** **(D. MED., DN[2]; şi:** ***anafrodizie*** **D.** MED.), ***analgezie*** **(şi:** ***-ic, -ină*** **D.** MED., LTR[2]), ***analgie*** (D. MED.), ***anazoturie (ib.), anecforie (ib.), anecoid*** **„fără ecou"** (MDE), ***anelectrotonus*** **(D.** MED.), ***anencefalie*** **(D.** MED., DN[2]), ***aneozinofilie*** **(D.** MED.), ***anepifizie (ib.), aneritropsie (ib.), anerosie (ib.), aneuploid (ib.), aneurină*** **„vitamina B**[x]**" (MDE),** ***anhidremie*** **(D.** MED.), ***anhidroză*** **(DER, D.** MED.), ***anhormonie*** **(D.** MED.), ***aniconic*** **(DN[2]),** ***anisometropie*** **(D.** MED., DN[2]), ***anisostazie*** **Geofiz.** (LTR[2]), ***anistoric*** (DA **ms.),** ***anizotropie*** **Fiz.** (DER, **D.** MED., LTR[2]), ***anolonom(ie)*** **Mec.** (LTR[2]), ***anonichie*** **(D.** MED.), ***anoptic*** (LTR[2]), ***anovarie*** (DER, **D.** MED.), ***anovalaţie*** **(D.** MED.), ***anoxibioză*** **(D.** MED. **; şi:** ***anoxibiotic*** LTR[2]), ***anuclear*** **(D.** MED.), ***apepsie*** **(DA, D.** MED., DN[2]), ***apepsinie*** **(D.** MED.), ***aperiodic*** (DER, **DN[2],** LTR[2]), ***apersonalizaţie*** (D. MED.), ***apetal(e)*** **Bot.** (DER), ***apinealism*** (D. MED.), ***aplacental (ib.), apirexie*** **Med.** (DER), ***aplastic*** **(D.** MED.), ***apneamatoză (ib.), apoetic*** (DN[2]), ***apolar*** **(şi :** ***-itate*** LTR[2]), ***apolitic*** (MDE), ***apragmatism*** **(D.** MED.), ***apraxie*** (GÂLDI, **M. 152, D.** MED), ***aprosexie*** **(D.** MED.), ***aprozodie (ib.), areflexie*** (DER, D. MED.), ***arinencefalie (u.*** MED.), ***asacrie (ib.), aseismic*** (DN[2], LTR[2]), ***asferic*** (LTR[2]), ***asilabie*** (D. MED.), ***asimbolie (ib.), asimptomatic (ib.), asinclitism (ib.), asincronic*** (DN[2]; **şi:** ***asincron*** LTR[2], ***asincronism*** **D.** MED.), ***asinergie*** (MDE), ***asistolie*** (DER, **D.** MED., DN[2]), ***aspermie*** (D. MED., DN[2] **; şi:** ***aspermatic*** DN[2], ***aspermatism*** **D.** MED., DN[2]), ***astatic*** (LTR[2], URSU, T.), ***asteatoză*** **(D.** MED.), ***astrofic*** (DN[2]), ***ataxie*** **(D.** MED.), ***atematic*** (DN[2]), ***atemporal*** (DER, DN[2]; **şi:** ***-itate*** DER), ***atermic*** (DA), ***atipie*** **(D.** MED.), ***atireoză (ib.), atiroidism (ib.), atoxic*** (DN[2]), ***avirulent*** (DER, **D.** MED.), ***avital*** (DA **ms.).**

Derivatele cu prefixul *a(n)-* sînt:

I substantive (majoritatea feminine), analizabile în raport cu

— un substantiv: *agranulocit, aleucemie, analfabet, anazoturie, a*
ovulaţie, apragmatism, aprozodie, asimetrie, atireoză „lipsa tiroidei",
tireoză „biperfuncţie a tiroidei" etc.; formaţii parasintetice: *acarin*
„păsări fără carenă", *acranie, aglobulie, alienie* „absenţa lienului", *ane*
cefalie, anepifizie, anhormonie, anovarie, apatrid, apepsinie, asilabie et

— un adjectiv (formaţii parasintetice) : *agenitalism, apineali*
„absenţa glandei pineale", *asacrie* „absenţa osului sacru" ;

— un verb (formaţii parasintetice): *acopie* „imposibilitatea de
copia un text", *amimie* „incapacitatea de a mima";

II adjective, analizabile în raport cu :

— un adjectiv (marea majoritate) : *aciclic, acromatic, adogma*
afebril, amoral, anormal, apolar, apolitic, aseptic, asferic, avirulent, av
etc.;

— un substantiv : *acotiledon, aton;* formaţii parasintetice : *a*
nadal „lipsit de gonade", *aniconic* „fără icoane", *aplacental* „lipsit
placentă".

Formaţii semianalizabile: *acefal* DN[2], **URSU, T.**, cf. *cefa*
adinamie **DN**[2], cf. *dinamic; aglosie* **DN**[2], cf. *glosită, diglosie; amorf,*
polimorf, morfologie; anonim, cf. *omonim, sinonim; anurie,* cf. *poliu*
apod, cf. *miriapod; asonantă,* cf, *disonanţă; ateism,* cf. *monoteism;*
tonie „lipsă de tonus..." etc.

4. Prefixul are următoarele valori:

1) negativ-privativă:

a) negaţia propriu-zisă (opusul, contrariul) : *achinezie* „imobilita
(cf. *chinezie* „mişcare"), *adogmatism* „sistem de gîndire opus dogma
mului", *anafrodiziac* „(substanţă) cu efect contrar afrodiziacelor" e
adinamic (adinamic este contrariu cu dinamic a. 1845 la **URSU, T.),** *a*
matic, afebril, amoral, anistoric, apoetic, apolitic, aritmie, atermic e

b) absenţa sau insuficienţa elementului denumit de bază : *a*
nate, acranie „absenţa craniului", *aglobulie* „reducerea numărului de
bule roşii", *alienie, anaciditate* „lipsă de aciditate în sucul gastr
anazoturie „diminuarea sau suprimarea azoturiei", *anencefalie* „l
sau reducerea encefalului", *anerosie* „absenţa erosului", *anhormonie* e
acotiledon, agonadal, aplacental, aton etc.;

Se poate remarca faptul că unele adjective derivate cu ***a(n)-,*** **prin raportare la adjec**
temă, exprimă ideea de negaţie propriu-zisă, în timp ce raportarea la substantivul prima
la care este derivat adjectivul temă) aduce în definiţie ideea privativă : ***afebril*** **„care nu**
febril" sau „care este lipsit de febră". Preferăm prima modalitate de analiză. Valoarea
vativă a prefixului, cea mai bine reprezentată, apare mai ales la formaţiile substantivale
şi la unele adjective analizabile numai printr-un substantiv — alături de care nu exis
adjectiv la forma pozitivă : ***agonadal, aton*** **etc).**

2) dificultatea, starea maladivă, incapacitatea, legat
cuvîntul bază : *acopie, afrazie* „dificultatea de a construi fraze", *age*
„incapacitatea de reproducere biologică", *agrafie* „imposibilitate d
dare a ideilor prin scris", *amimie, aprozodie* „monotonie a vorbirii",
labie „incapacitate de a forma silabe", *asimbolie* „imposibilitatea
înţelege simbolurile" etc.

5. Prefixul românesc *a(n)-* reprezintă la origine prefixul grecesc
(alpha priuatiuum), pătruns în română fie direct din greacă (în sec

al XVIII-lea şi al XlX-lea) fie, mai tîrziu, din franceză şi din alte limbi moderne (începînd din secolul al XlX-lea).

în greacă, prefixul forma mai ales adjective: inițial, adjective desubstantivale de tipul *ămorphos* „fără formă" şi apoi adjective care se opuneau adjectivelor simple *(dsophos* „neînțelept"). Puține cuvinte din greacă au pătruns în latina tîrzie. Limbile romanice preiau tipul în terminologia ştiințelor şi adaugă prefixul şi la teme latineşti (vezi MARCHAND, E. W. 93).

In greacă prefixul avea atît valoare negativă propriu-zisă (exprimarea contrariului), cît şi valoare privativă (absența primitivului); cf. MIRAMBEL, L. G. 381—382. Ambele valori s-au transmis în limbile moderne (vezi TEKAVCIC, G. I. III 147, ROBERT, s.v., MARCHAND, E.W. 93).

La substantivele indicînd o stare maladivă, o dificultate etc. valoarea semantică se explică prin combinația dintre sensul temei, al prefixului şi al sufixului substantival. Această valoare existentă în greacă s-a transmis şi celorlalte limbi: cf. gr. *aphasia* „mutism", *aphonia* etc. (cf. fr. *aphasie, aphonie,* rom. *afazie, afonie* etc).

în greacă prefixul era accentuat sau neaccentuat, conform regulilor obişnuite de accentuare a cuvintelor (locul accentului depinzînd de numărul silabelor); compară exemple ca dcyp<WaTOs şi avoaTOț.

împrumuturile româneşti intrate direct din greacă aparțineau limbajului cultivat şi marea majoritate nu erau analizabile în română. **O** mică parte însă puteau fi (semi)analizate, deoarece cuvîntul bază circula în acelaşi mediu şi uneori este înregistrat în acelaşi text. De exemplu: *anonim* Cantemir, la BOSETTI-CAZACU-ONU, ILR **I 392*, 398,** cf. gr. **avoSvufjios** şi *sinonim* id. *ib.* **404;** *anevsplahnos* „crud, nemilos" Cantemir, la GÂLDI, **M. 148,** cf. gr. **avstScjTcAaYXvos** şi *evsplahnie* „milă" GÂLDI, **M. 186;** *amâthie* „ignoranță" (a. **1787)** GÂLDI, **M. 143,** cf. gr. *<ky,<k&zi<x, şi materna* „materie de învățămînt" (id. *ib.* **207);** *agramat* sau *agramat* „ignorant, incult" (înregistrat în **1853** în varianta etimologică *agramatos)* GÂLDI, **M. 141,** cf. gr. aypafxfjtaTo^ şi *grammatichi* „gramatică", *gramatie* „ştiință, literatură" GÂLDI, **M. 194** etc.; *acatastasie* „lipsă de ordine" (a. **1785)** GÂLDI, **M. 137,** cf. gr. axaxacjTaata şi *catâstasis* „situație, poziție" cu varianta *catastasie* id. *ib.* **160** (a. **1798);** *âcMros* „fără efect, nevalabil" (a. **1806)** şi varianta *dcheros* (a. **1794)** GÂLDI, **M. 137,** cf. gr. axopos şi *chiros* „valabilitate" id. *ib.* **165;** *apraxie* „lipsă de experiență" (a. **1774)** GÂLDI, **M. 152,** cf. gr. a^pa^ta şi *praxie,* variantă la *praxis* GÂLDI, **M. 236** etc. Cu rare excepții, cuvinte de felul celor de mai sus nu s-au menținut în limbă, iar prefixul nu a devenit productiv pe teren românesc/

Marea majoritate a formațiilor cu *a(n)-* privativ ne-a venit prin intermediul limbii franceze (de* obicei termeni ştiințifici de circulație internațională), fără a se exclude posibilitatea* etimologiei multiple. De exemplu: *amoral,* cf. fr. *amoral,* engL *amoral,* it. *amorale,* germ. *amoralisch* etc.; *anaerob,* cf. fr. *anaerobie,* it. *anaerobio,* germ. *anaerob,* engl. *anaerobe,* rus. *aHaepoânuu* < gr. a- + âvjp „aer" + **(3io<;** „viață"; *anormal,* cf. fr. *anormal,* lat. *anormalis,* it. *anormale,* germ. *anormal* etc.; *apolitic,* cf. fr. *apolitique,* it. *apolitico,* germ. *apolitisch; asimetrie,* cf. fr. *asymetrie,* it. *asimmetria,* engl. *asymmetry,* germ. *Asymmetrie* etc. < gr. a**<ru**(jipTpia etc. în unele cazuri, formațiile cu a- provin numai dintr-o altă limbă decît franceza *(aspermatic,* cf. germ. *aspermatisch).*

^ Formațiile cu *a-* privativ din limbajul ştiințific au pătruns în limba română în prima jumătate a secolului al XlX-lea; vezi URSU, **T.:** *anorganic* (a. **1830),** *aădinamie* (a. **1834),** *atonie* (a. **1838),** *atonic* (a. **1840),** *adinamic* (a. **1842),** *apetal* (a. **1848),** *acromatic* (a. **1849),** *acotiledon* (a. **1850)** etc.

în stilul ştiințific *a-* era destul de răspîndit în secolul trecut, fapt dovedit de existența formației *avertebrat* (a. **1852** şi **1856)** la URSU, **T.,** care calchiază (ca şi *nevertebrat)* termeni eonținînd'prefixul *in-* (cf. lat. *inuertebratus,* fr. *invertebre* şi germ. *Invertebraten,* engl. *invertebrate* etc. Cuvîntul s-a încetățenit apoi cu prefixul *ne-: nevertebrat.*

6. Temele la care pot fi raportate formațiile în *a(n)-* sînt neologi (marea majoritate sînt greco-latine de tip savant şi romanice), cu except lui *aniconic,* care poate fi analizat printr-un cuvînt de origine slav

7. Este greu de stabilit gradul de productivitate al prefixului a(pe teren românesc, deoarece majoritatea formațiilor au corespondente alte limbi. Pe lîngă calcul *avertebrat,* unii termeni tehnici foarte speci este posibil să fi fost creați în română, ca şi unele cuvinte cu teme largă circulație ca: *acronic, aniconic, apoetic, avital* etc. Numărul f mațiilor cu *a(n)-* privativ este în continuă creştere mai ales prin împr muturi din limbajul tehnic internațional (de exemplu *agramaticali* la Paula Diaconescu, în **LL 1974,** nr. **4,** p. **640).**

8. Derivatele cu *a(n)-* privativ sînt caracteristice stilului ştiinț în general (ştiințele naturii, medicină, filozofie), de unde au pătruns şi stilul beletristic şi chiar în limba comună. De exemplu: *amoral, analfa anormal, asimetric* etc. sînt cuvinte cu o rază de circulație mai ma

AB- (A-, ABS-)

Rudolf Geheeb, ***Prosthetisches a und s im Rumânisc*** **JAHRESBERICHT v (1898), 22-23; AUERBACH, V. 211; RIZES P.N. 6-7.**

1. Prefixul *ab-* are două variante etimologice: *a-,* în *abate* (varia în acelaşi timp condiționată, *b* din prefix contopindu-se cu *b* inițial temă), *aversiune,* şi *obs-,* în *abstrage, abstinent.*

2. în **DM** sînt înregistrate **9** formații analizabile cu prefi *ab-,* la care se adaugă din alte izvoare **13** derivate:

***abaliena(tiune)* (SCRIBAN), *abarticular* „situat în vecinătatea unei articulații, fără a vreo legătură cu aceasta" (D. MED.), *abaxial* „situat în afara liniei axiale" *(ib.), ab* a apuca altă caile" (SMFC III 7), *abjudeca* (DN), *ablegat* „trimis al papei" (DA; şi: *a* ,"a îndepărta" SMFC III 7), *abnormal* „anormal" (URSU, T. 139), *abocluzie* „lipsă de co între dinții arcadei inferioare şi cei ai arcadei superioare" (D. MED.), *aboral* „care e sau îndepărtat față de gură" *(ib.), abscrie* ,,a copia" (BL IV (1936), 194), *absoluțiune* „ier păcatelor din partea ierarhului" (DA), *absta* „a se lăsa de ceva, a se dezinteresa, a renu (BL IV 194), *abzice* ,,a demisiona", „a renunța" (MAT. DIAL. I 155, PUŞCARIU, L.R. I 4 ,,a anula" (GLOS. REG.).**

Nu am inclus în inventar următoarele cuvinte:

- substantivul *absolvent* şi adjectivul *absurd,* formate cu *ab-* în limba de origine, dar nea zabile din punct de vedere semantic în româneşte;

— verbul *aburca „SL* se urca, a se sui cățărîndu-se", a cărui etimologie este neclarificata (DA supune că am avea a face cu un derivat al lat. *arbor,* iar CIORANESCU, că s-ar fi putut por la uniat. **aboricare,* dar dificultățile de natură fonetică pun sub semnul întrebării acest eti

Derivatele cu prefixul *ab-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb: *abaliena, abate, ab abjudeca, abjura, absorbi, abscrie, absta, abstrage, abține, abzice;*

II substantive, analizabile în raport cu un substa *ablegat, abnegație, abocluzie, absciziune, absoluțiune* (cf. *soluțiune* „de garea, deznodămîntul unei probleme, unei chestiuni" CADE), *abuz;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *abarticular, abaxial, abnormal, aboral* sau cu un participiu-adjectiv: *abrupt.*

Jumătate din numărul derivatelor sînt verbe; substantivele şi adjectivele reprezintă fiecare aproximativ cîte un sfert.

Formaţii semianalizabile: *abdica* cf. *dedica, indica; aborigen* „băştinaş, autohton" cf. *origine; abroga* cf. *deroga; absent* cf. *prezent; abstinent* cf. *continent, pertinent; ablactare* **(DN**[2]**)** cf. *lact(o)-; aversiune* cf. *diversiune* etc.

3. Valorile prefixului *ab-* sînt:

1) îndepărtarea, separarea: *abarticular, abaxial, abduce, abjudeca, abjura, aboral, absoluţiune, absta, abstrage, abţine, abzice;* indicator al îndepărtării exprimate de bază: *abaliena, abnega, absciziune ;*

2) trecerea de pe ceva pe altceva: *abscrie;*

3) absenţa, lipsa: *abnormal, abocluzie;*

4) intensificarea acţiunii exprimate de bază: *abrupt, absorbi, abuz.*

Derivatul *ablegat* are acelaşi sens cu baza sa.

După cum se vede, prima dintre valorile înşirate este mult mai bine reprezentată decît celelalte.

4. Prefixul *ab-* este un prefix neologic de origine latină.

În latină *ab* este prepoziţie şi prefix. Prefixul *ab-*, care apare şi sub formele : *abs-*, înaintea consoanelor *c, t (abscondo, abstineo* etc), *as-*, înaintea lui *p (asporto, aspello* etc), şi *a-*, înainte de *m, u, b (amoueo, auello, abito* etc), formează verbe, adjective şi substantive. Sensurile lui principale sînt: îndepărtarea; absenţa, lipsa; terminarea, desăvîrşirea acţiunii (cf. ERNOUT-MEILLET, S.V., LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L.G.I 253—254, n 255—258, ILR I 97).

Româna a moştenit verbul *abscondo, -ere,* amintit mai înainte, care a devenit însă neanalizabil: *ascunde.* Un alt cuvînt moştenit, *abate* (<lat. *abbatfere),* prezintă o situaţie mai complicată. Sensul lui ,,a (se) îndepărta de la direcţia apucată . . ." (atestat din secolul al XVII-lea, cf. DA), greu de pus în legătură cu tema *bate,* este un rezultat al evoluţiei semantice din interiorul limbii române, avînd poate ca punct de plecare înţelesul „a da la o parte, a înlătura", cu care se pare că este folosit lat. *abbattere* în Lex Salica (cf. *Thesaurus linguae latinae,* vol. I, col. 48). Cercetarea conţinutului semantic al verbului pe care îl discutăm demonstrează că în cazul de faţă este foarte posibil să se fi contopit sensurile a două prefixe : *ab-* şi *ad-* (cf. HEM 75). Deoarece în limba noastră nu există nici un derivat clar analizabil care să continue o formaţie latinească cu *ab-*, nu putem afirma că acest prefix a fost moştenit. În ce priveşte sensul ,,a culca la pămînt, a doborî" al lui *abate,* atestat în română tîrziu (începînd cu Alecsandri, cf. DA), trebuie să presupunem că el reprezintă un împrumut din franceză (cf. DA).

Ab- a fost împrumutat, în perioada modernă, direct din latină sau prin intermediul altor limbi (franceză, italiană, germană) :

— din latină : *abduce* < *abduco, -ere ;*

— din franceză sau latină : *abaliena* cf. fr. *abaliener,* lat. *abalieno, -are, abjura* cf. fr. *abjurer,* lat. *abiuro, -are, abnegaţie* cf. fr. *abnegation,* lat. *abnegatio, abrupt* cf. fr. *abrupt,* lat. *abruptus, absciziune* cf. fr. *abscission,* lat. *abscissio, absoluţiune* cf. fr. *absolution,* lat. *absolutio ;*

— din franceză, latină sau italiană : *abuz* cf. fr. *abus,* lat. *abusus,* it. *abuso ;*

— din franceză, latină sau germană : *ablegat* cf. fr. *ablegat,* lat. *ablegatus,* germ. *Ablegat.*

Abjudeca şi *absorbi* reprezintă adaptări la limba română, primul al lat. *abiudico, -are,* ultimul al fr. *absorber* sau al lat. *absorbeo, -ere.*

Următoarele formaţii sînt semicalcuri:

— după franceză sau latină : *abstrage* cf. fr. *abstraire,* lat. *abstralio, -ere; abţine* cf. lat. *abstineo. -ere,* fr. *s'abstenir (abs-* fiind înlocuit cu *ab-*, mai obişnuit în româneşte);

— după latină sau germană : *abnormal* cf. lat. *abnormis,* germ *abnorm ;*

— după germană : *abscrie* cf. *abschreiben, absta* cf. *abstehen, abzic cf. absagen.*

Pentru *abarticular, abaxial, abocluzie* şi *aboral* nu am găsit cores pondente în dicţionarele limbilor străine consultate, ceea ce duce la con cluzia că aceste derivate au fost poate create de specialişti în interioru limbii române. Nu este însă exclus ca ele să existe şi în alte limbi (întruc bazele de la care sînt formate circulă în franceză, engleză, germană etc şi să nu fie înregistrate în dicţionare.

Formaţiile moştenite sînt atestate, după cum e firesc, în limb română veche : *ascuns (Psaltirea Scheiană,* în **DA),** *abate* (Varlaam, *ib.* împrumuturile şi semicalcurile apar din primele decenii ale secolului a XIX-lea : *absorbţie* (a. 1821, la URSU, **T.** 139), *absorbi* (a. 1830, la CLOSE, I 269), *abuz* (a. 1831, id. *ib.)* şi se înmulţesc pe la mijlocul acestui seco *abnegaţie* (Negruzzi, în **DA**), *ablega* (a. 1862, în SMFC **III** 7), *abnormal* (1862, ia URSU, T. 139) etc.

5. Temele la care se ataşează prefixul *ab-* sînt în majoritatea cazu rilor neologice. În semicalcuri apar de obicei teme moştenite din latină *abscrie, absta, abstrage, abţine, abzice.*

Se poate remarca şi faptul că unele cuvinte împrumutate sînt an lizate de asemenea prin teme moştenite : *abduce, abjura, abrupt.*

Prefixul este puţin productiv.

6. Cele mai multe dintre formaţiile cu *ab-* aparţin limbii literare unele sînt cuvinte de uz general (de exemplu : *abrupt, absorbi, abţi abuz* etc), altele au o întrebuinţare mai restrînsă (de exemplu, cele d terminologia medicală : *abarticular, abaxial, abocluzie, aboral, absciziu* din domeniul juridic : *abaliena, abjudeca,* din teologie : *absoluţiune* et Cîteva formaţii sînt regionale *(absta,* întîlnit în Bucovina, *abzice,* Transilvania şi Bucovina).

ABS- vezi AB-

AD- vezi A-[1]

AM- vezi ÎN-[1]

AN-[1] ***vezi A-***[3]

AN-[2] ***vezi ANA-***

AN-z vezi ANTI-

AN-i vezi EN-

AN-[5] ***vezi* 1 A - i**

ANA- (AN-[2]*)*

1. Prefixul *ana-* are varianta *an-*[2], în combinaţie cu o temă c începe cu o vocală *(anion, anod).*

În derivate, *ana-* are un accent secundar pe prima silabă: *â* ...Numai în rare cazuri, găsim varianta *and-*, cu accentul (principal) p doua silabă, în exemple ca *anâlis* (înv.; semianalizabil) sau *anafura, poda* (neanalizabile); vezi p. 47.

Pentru delimitarea de prefixul *an-*\ în formații ca *anabioză, anion,* vezi *A-₂(an-ₓ),* p. 39—40.

2. în **DM** sînt înregistrate 7 derivate a n a l i z a b i l e , la care se adaugă 5 derivate din alte izvoare:

anafază **(D. MED.),** ***anageneză*** **Biol. (DN[2]),** ***anaseism*** **Geofiz. (LTR[2]),** ***anavenin*** **(D. MED.),** ***anavirus*** ***(ib.).***

Formațiile cu *ana-* sînt:

I s u b s t a n t i v e , analizabile în raport cu un substantiv : *anabaptism, anafază, anageneză, anaseism, anastigmatism* Fiz., *anastrofă^ anatoxină, anavenin, anavirus, anion* Chim.;

II a d j e c t i v e , analizabile în raport cu un adjectiv : *anacronic, anastatic* Fiz.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e : *anabioză* **(DER, DN[2])**, cf. *simbioză ; anabolism,* cf. *catabolism, metabolism; anaclinal* (LTR[2]), cf. *siriclinal; anacronic,* cf. *diacronic; anafilaxie,* cf. *profilaxie; anaforâ* **(DA),** cf. *diafora; anaforeză* (DER, **DN[2],** LTR[2]), cf. *cataforeză; anagramă,* cf. *diagramă; analiză,* cf. *cataliză; analog,* cf. *omolog; anamneză* **(DER, DN[2]),** cf. *catamneză; anamorfism* (LTR[2]), cf. *catamorfism; anamorfoză,* cf. *metamorfoză ; anaplastie,* cf. *plastic ; anastaltic* **(DN[2])**, cf. *peristaltic ; anatomie»* cf. *dihotomie; anod,* cf. *catod.*

Cele mai multe derivate semianalizabile cu *ana-* se raportează la formațiile corespunzătoare cu *cata-,* în mai mică măsură şi la formații cu *dia-,*

3. Prefixul *ana±* are următoarele valori:

1) o p o z i ț i a , i n v e r s a r e a („în sens contrar"): *anaclinal* „calitatea unui element geografic de a fi înclinat în sens contrar sensului de înclinare a celorlalte straturi", *anagramă* „inversarea ordinii literelor unui cuvînt pentru a obține un altul", *anastrofă* „inversarea ordinii obișnuite a cuvintelor într-o propoziție", *anatoxină* „toxină care se întrebuințează la imunizarea organismului" etc.;

2) r e p e t a r e a , restabilirea unei situații („din nou"): *anabaptism* „sectă religioasă ai cărei adepți erau botezați din nou la vîrstă adultă", *anabioză* „revenire la viață a unor organisme, după o întrerupere a funcțiilor vitale", *anageneză* „regenerarea țesuturilor vii, distruse accidental" etc.;

3) mişcarea de jos în sus sau în a f a r ă : *anaseism* „undă seismică, a cărei primă deplasare se produce dinspre epicentru spre exteriorul regiunii epicentrale", *anion, anod* etc.

în cazul unor derivate, valoarea prefixului este mai puțin clară: *anabolism, anastatic.*

4. *Ana-* este un prefix neologic de origine grecească (dvd). El a pătruns în limba română prin împrumuturi direct din greacă sau, într-o etapă mai veche, prin intermediul slavonei; alte împrumuturi provin din latină, din limbile romanice, în special din franceză (uneori chiar pe mai multe căi) :

(analizabile)	*anastrofă* (mai vechi, *anastrofi)* — fr. *anastrophe* (gr. dvoccTTpocpY));
	anatoxină — fr. *anatoxine,*
(semianalizabile)	*analog* — ngr. dvdXoyo?, lat. *analogus,* fr. *analogue ;*
	anatomie —- fr. *anatomie,* it. *anatomia,* lat. *anatomia ;*
(neanalizabile)	*(a)nafură* — v.sl. dHa^opa, gr. dva<popd (vezi şi dubletul semianalizabil *anaforâ* „raport făcut domnitorului");
	anapoda — ngr. dva7roSa „pe. dos" (la origine „cu picioarele în sus");
	anasarcă — ngr. dvacrdp?, fr. *anasarque.*

Cele mai vechi derivate cu prefixul *ana-* (neanalizabile şi semianalizabile) pot fi găsite în scrieri din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea: *(a)nafură (Şapte taine,* a.1645, în **DA), *anapoda*** (Zilot, *Gron.,* în **DA),** *anasarcă (Meşteşugul doftoriii ...* ms. din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la URSU, **T.),** *anatomie* (a. 1790, la **URSU, T.).**

Derivate analizabile sînt atestate abia în secolul al XlX-lea.

Valorile prefixului *ana-* sînt aceleaşi ca şi în limba din care provin împrumuturile româneşti, în franceză, *ana-* (împrumut din greacă) are sensurile „de jos în sus" *(anaglyphe),* „în urmă" *(anachorete),* „în sens contrar" *(anaphylaxie),* „din nou" *(anabaptiste)* (cf. ROBERT, S. V.). Pentru greacă, unde găsim aceleaşi valori, vezi BAILLY, S. V., SOPHOCLES, S.V., GÂLDI, M. 146.

Varianta de accentuare *and-* *(vezi* p. 45) reproduce accentul prefixului grecesc (dvd-).

5. Temele la care se ataşează prefixul sînt neologice, în special de origine latino-romanică, cu excepția lui *anavenin* (temă moştenită).

6. *Ana-* este un prefix slab productiv (prin semicalcul *anavenin).*

Derivatele aparțin stilului ştiințific (în special terminologiei ştiințelor fizice şi medicale).

AND(I)- vezi ANTI-

AND O- vezi ENDO-

ANT- vezi ANTI-

ANTE-

Ana Canarache, *Prefixele ante- şi anti-,* în SMFC II 17—23.

1. Prefixul *ante-* este confundat uneori cu paronimul său *anti-,* din motive de ordin fonetic (vezi discuția de la p. 49). Formațiile greşite în care *ante-* are sensul impropriu „împotriva..." au fost cuprinse în inventar alături de celelalte derivate cu *ante-,* avîndu-se în vedere exclusiv forma lor.

Prefixul *ante-* are o variantă *ani-,* prezentă numai în adjectivul semianalizabil *antum* (finala *-um* «urmaşa unui sufix latinesc, cf. ILR I 143), împrumutat din limba franceză *(anthume),* unde a fost creat cu intenții glumețe ca antonim al lui *posthume* (<lat. *postumus,* cf. LAROUSSE, s.v.).

2. în **DM** sînt înregistrate 10 derivate a n a l i z a b i l e , la care se adaugă 35 din alte izvoare:

<*intearistotelic* (DA), *antecalcul* (INF. B U C 1958, nr. 1488, 1/7, la Ana Canarache, *lucr. cit.* p. 19 şi: *antecalcula* Florica Dimitrescu, în LR XI (1962), nr. 4, p. 397, *antecalculat* id. *ib.,* nr. *2, p. 132, *antecalculație* LTR[2], DER, DN[2]), *antecambrian* Geol. (LTR[2]), *antecameră (ib.), anteca piialist,,* împotriva orîndnirii, concepției etc. c a p i t a l i s t e" (IORDAN, LRA 27 şi: *antecapitalism* id. *ib.), anteclimax* Geobot. (LTR[2]), *anteconştient* (Maiorescu, în DA), *antecorp (Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic,* lucrare colectivă, coordonator Vasile Breban Bucureşti, 1973, p. 187), *antecreştin* (DA), *antecreuzet* Met. (LTR[2]), *Antecrist* „duşman al lu G r i st os ; fals Mesia; om nelegiuit, scelerat" (GOSTINESCU, D. Almaş-M. Mancaş, la Ana «Canarache, *lucr. cit.,* p. 23 şi: *Antehrîst, Antehtrs* HEM 1232), *antecuirasă* (LTR[2]), *antefanario* <George Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română,* Bucureşti, 1894)

anteflexiune „îndoire, aplecare înainte a unui organ sau a unei părți dintr-un organ" (D. MED.), *antefocar* (LTR[2]), *antegardâ* (DA), *antehelix* „proeminență a pavilionului urechii, situată înainte de h e l i x" (D. MED.), *antehipofizâ* *(ib.),* *anteluptător* „persoană care activează în primele rmduri, care se află în fruntea unei mişcări etc." (DA), *antemergător* (I. Rizescu, în SMFC I 14), *antemuri* s. m. pl. „zidurile dimprejurul unei cetăţi" (GOSTINESCU), *antenupțial* (id. *ib.,* DN), *antepat* (DER), *antepiață* „spațiu liber situat înaintea unei p i e ț e publice" (LTR[2]), *antepicior* „segmentul p i c i o r u l u i reprezentat de tarsul anterior, metatarsiene si degete" (D. MED.), *anteport* (LTR[2], DN[2]), *antepost* (Bariţiu, la Ana Canarache, *lucr. cit.,* p. 18), *antepunere* (IORDAN, STIL. 21 şi: *antepune, antepus),* *anterotor* (LTR[2]), *antestator* *(ib.),* *antestepă* *(ib.,* DER, DN), *antetitlu* (DER, DN[2]), *anteveni* „a ieşi înaintea cuiva" (GOSTINESCU şi: *antevenire* id. *ib.),* *antezid* (D. MED.), *anteziuâ* (I. Rizescu, în SMFC I 14).

Derivatele cu prefixul *ante-* sînt:

I s u b s t a n t i v e :

1. comune, analizabile în raport cu un substantiv comun : *antebraț, antecalcul, antedeviz, antehipofizâ, antemăsurătoare, anteport, anteproiect, antetren, antetrupiță, antevorbitor, anteziuâ* etc.;

2. proprii, analizabile în raport cu un substantiv propriu : *Antecrist ;*

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu un adjectiv : *antearistotelic, anteconştient, antecreştin, antediluvian, antefanariot, antenupțial, antepenultim ;*

Unele formaţii sînt substantive şi adjective totodată, analizabile în raport cu un substantiv care este şi adjectiv: *antecapitalist, antemergător.*

III v e r b e, analizabile în raport cu un verb : *antedata, antepune, anteveni.*

Cele mai multe formații sînt substantive; categoria verbelor este foarte puțin numeroasă.

Formații s e m i a n a l i z a b i l e : *antebelic* cf. *interbelic, postbelic; antecedente* pl. cf. *precedente; antemeridian* (şi: *antemeridial* COSTITCESCU) cf. *postmeridian; antenați* pl. „cei născuți înaintea noastră" (COSTÎKESCU) cf. *natal, nativ; anteversie* **(D. MED.)** cf. *retroversie* etc.

Nu au fost luate în considerație următoarele formații: *antefix* „ornament aşezat la marginea inferioară a acoperişului de olane al unei case", *antestaturâ* „şănţuire mică făcută apei care împresoară un lagăr, o cetate" (COSTINESCU), deoarece nu sînt analizabile din punct de vedere semantic în limba noastră, şi *anteplanat* (LTR[2]), al cărui sens nu reiese din izvor.

3. Valoarea proprie a prefixului *ante-*, este a n t e r i o r i t a t e a :

a) s p a ț i a l ă („situat înaintea...", „partea dinainte a...", „înainte, în față"): *antebraț, antecameră, anteflexiune, antepicior, anterotor, antestator, antetitlu, antetren, antetrupiță, anteveni* etc.;

b) t e m p o r a l ă („existent, efectuat, manifestat etc. înaintea...", „înainte, mai devreme"): *anteconştient, antedata, antedeviz, antediluvian, antemăsurătoare, antenupțial, anteproiect, antevorbitor* etc.

Uneori alături de aceeaşi bază (dar în contexte diferite) prefixul indică fie anterioritatea spațială, fie pe cea temporală : *antepenultim.*

1. Pe lîngă adjective, prefixul are de obicei valoare temporală, rar si valoare spațială (niciodată numai valoare spațială).

2. De cele mai multe ori cuvintele-bază exprimă noțiunea la care se face referirea în stabilirea raportului de anterioritate: *antearistotelic, antecreştin, antepiață, anteport, antestepă* etc. în mai puține cazuri baza exprimă noțiunea pusă în raport (de anterioritate) cu o alta, neexprimată : *anteflexiune, anteluptător, antemergător, antemuri, antepune, anteveni.*

3. Unele derivate cu prefixul *ante-* intră în opoziție cu derivate formate cu *post-*, ca, de exemplu : *antecalculație-postcalculație, antedata-postdata, antediluvian-postdiluvian, antepune-postpune.*

în cîteva formații *ante-* are sensul impropriu „în contra, împotriva" datorită confuziei cu prefixul paronim *anti-* (vezi discuția de mai jos, p. 49): *antecapitalist* (şi: *antecapitalism), antecorp, Antecrist.*

4. *Ante-* este un prefix neologic de origine latină, care a pătruns în limba română, prin împrumuturi, fie, mai rar, direct din latină, fie, de cele mai multe ori, din limbile romanice, în special din franceză. Iată cîteva exemple : *antemeridian* < lat. *antemeridianus ; antepenultim* < lat. *antepaenultimus ; antecambrian* < fr. *antecambrien ; antediluvian* < fr. *antediluvien ; anteflexiune* < fr. *anteflexion ; antenupțiaK* fr. *antenupțial, anterotor* < fr. *anterotor* etc.

Antemuri este o adaptare a it. *antemurale.*

Folosit în latina clasică cu funcție de adverb, prepoziție (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.) şi de prefix cu care se formau verbe şi adjective (de ex. : *antecapio, antemeridianus, antepotens* etc. cf. ILR I 102, 99), întrebuințarea lui *ante-* s-a extins în latina postclasică şi tîrzie la formarea substantivelor (de ex. : *anteludium, antecenium, antepassio* etc, *ib.,* p. 98).

în limbile romanice prefixul *ante-* este împrumutat pe cale savantă (cf. MEYER-LUBKE-PIEL G.F. 148 — 149, TEKAVCIC, G.I. III 177).

Unele formații reprezintă calcuri sau, mai rar, semicalcuri:

— după model francez : *antebraț*— cf. *avant-bras ; antecuirasă* — cf. *avant-cuirasse; antegardă* — cf. *avant-garde; anteport* — cf. *avant-port, antepost* — cf. *avant-poste; anteproiect* — cf. *avant-projet; antestepă* — cf. *avant-steppe; antetitlu* — cf. *avant-titre; antetren* — cf. *avant-train* etc.

— după model german: *anteluptător* — cf. *VorMmpfer; antevorbitor* — cf. *Vorredner; anteziuâ* — cf. *Vortag;*

— după termeni existenți în mai multe limbi: *antepiață* — cf. fr. *avant-place,* germ. *Vorplatz,* engl. *ante-square.*

Pe teren românesc, fără model străin, potrivit izvoarelor de care dispunem, par a fi formate derivatele : *antecalcul (antecalcula* etc), *anteconştient, antedeviz, antefanariot, antepat, antetrupiță, anteveni* etc.

Cîteva formații cu *ante-*, avînd sensul „împotriva...", provin din derivate cu *anti-*, ca urmare a unei confuzii existente între cele două prefixe. Această confuzie, împrumutată odată cu derivatele în *ante-* şi *anti-*, s-a accentuat în română datorită unor fapte de natură fonetică : pe de o parte *e* neaccentuat este rostit adesea *i*, iar pe de altă parte, ca o reacție la această modificare, unii vorbitori îl înlocuiesc pe *i* cu *e*, considerîndu-l pe acesta din urmă mai „cult" (avem deci a face cu un hiperurbanism fonetic, cf. IORDAN, LRC 27, 195). Aşa se explică *antecapitalist* şi *antecorp,* mai rar folosite decît *anticapitalist* şi *anticorp* din care provin, *Antehrîst* şi *AnteMrs,* variante populare ale mai vechiului *Antihrist* (< sl. *anutihristu* < gr. avTixp^To^, cf. **DA)** şi *Antecrist,* paralelă a neologicului *Anticrist,* modificare românească a acestuia din urmă sau împrumut < fr. *Antechrist.* în unele cazuri, un derivat cu *ante-* sau cu *anti-*, împrumutat, a putut fi „corectat" în limba noastră ca urmare a analizei lui semantice. Astfel, *antecameră* şi *antedata* au fost refăcute din it. *anticamera,* fr. *antichambre* şi, respectiv, fr. *antidater* ori din formele româneşti, mai apropiate de cele originare şi frecvent folosite *anticameră, antidata (antedata,* înregistrat de **DN**[2] şi a cărui apariție nu e datată, este şi el probabil refăcut din fr. *antidate,* cum cred autorii dicționarului citat, sau poate format regresiv de la *antedata).* Toți aceşti factori (externi şi interni) lămuresc existența perechilor: *antecameră-anticameră, antecapitalist-anticapitalist, Antecrist-Anticrist (Antihrist), antecorp-anticorp, antedata-antidata, antediluvian-antidiluvian* **(URSU, T.** 148), *antemeridian-antimeridian* **(DA)** etc.

încă din latină, datorită faptului că *i* scurt se confunda uşor cu *e* închis, *ante-* şi *anti-* apar unul în locul celuilalt. Astfel se întîlnesc : *antigradus* „treaptă anterioară, pregătitoare", *antiscius* „cel ce ştie de mai înainte" etc. (în loc de *ante ...)* şi (în latina tîrzie) *Antechristus* (în loc de

Anti-..., cf. Ana Canarache, *lucr. cit.*, p. 22). Din latină confuzia a trecut şi în limbile romanice, după cum demonstrează exemple ca : fr. *Antechrist, antichambre, antidater* etc, it. *antibraccio, anticamera, antimeridiano, antivedere* „visione anticipata" etc, sp. *Antecristo, antifaz* „mască" (id. *ib.).*

Derivatele cu prefixul *ante-* încep să fie atestate în limba noastră de pe la **1830,** fiind mai frecvente în ultimele decenii ale secolului al XlX-lea, de exemplu: *antecameră* (Eliade Bădulescu, **1831,** la GLOSE, **D. 271),** *antebraț* (a. **1843,** la URSU, **T. 148),** *antedeluvian* (a. **1845,** id. *ib.), Antecrist* (COSTINESCU), *antemeridian* fid. *ib.), antemuri, antenupțial, anteveni, anteconştient, antepost* etc. Formele populare *Antehrîst şi Antehîrs,* probabil mai vechi, nu pot fi datate.

5, Prefixul *ante-* se ataşează în limba noastră atît la teme vechi (latineşti moştenite : *anteveni,* neogreceşti: *antefanariot, antepat,* slave: *antetrupiță),* cît şi la teme neologice *(antecalcul, anteconştient, antedeviz).* El este puțin productiv.

6. Formațiile cu *ante-* aparțin limbii literare (stilurilor ştiințific, publicistic şi administrativ).

Unele dintre cuvintele cu acest prefix sînt astăzi învechite sau mai rar folosite decît sinonimele lor formate cu prefixul *pre-* sau cu elementul de compunere *avan- :* compară în acest sens pe *antemergător, antenupțial, anteziuâ* cu *premergător, prenupțial, preziua* şi pe *antegardă, anteport, antepost* cu *avangardă, avanport, avanpost (antecambrian, antecalculat* şi *precambrian, precalculat* circulă în egală măsură). în schimb, unele derivate cu *ante-* au înlocuit compuse mai vechi formate cu *înainte-,* ca, de exemplu, *antepune,* față de *înainte-pune* (pentru care vezi **FC I 210).**

ANTI- (ANT-, AN-„ ANDI-, AND-)

IORDAN, LRA 194 — 195; Ana Canarache, *Prefixele ante- şi anti-,* în SMFC II 17 — 23.

1. Prefixul *anti-* este confundat uneori cu paronimul său *ante-,* din motive de ordin fonetic (vezi discuția de la *ANTE-,* p. **49).** Formațiile greşite în care *anti-* are sensul impropriu „înaintea..." au fost cuprinse în inventar alături de celelalte derivate cu *anti-,* avîndu-se în vedere exclusiv forma lor (dealtfel unele dintre ele s-au impus în limba literară sub acest aspect).

2. Prefixul *anti-* are următoarele variante: variantele condiționate rare *ant-,* prin eliziune, înaintea unor teme care încep cu o vocală *(antacid* „substanță care reduce sau neutralizează aciditatea sucului gastric" **D. MED.,** *antarctic* „situat într-o regiune opusă celei arctice", *antemetic* **D.** MED., *antepileptic* „medicament contra epilepsiei" COSTINESCU, *antinion* „punct opus inionului" **D. MED.,** *antonim,* cf. *sinonim* etc.) şi *an-„* prin haplologie, în fața unei teme care începe cu silaba *te* (exemplu unic : *antermit* „insecticid folosit împotriva termitelor" LTR[1]), şi variantele învechite *andi- şi and-,* cu pronunțare neogrecească, al doilea şi cu eliziune *(andispasmatică* PISCUPESCU, **O. 257,** *andartic* Cantemir, în **DA, S.V.** *antarctic).*

1. Elidarea vocalei finale a prefixului în fața unei teme cu inițială vocalică nu e obligatorie existînd formații ca *anfialergic, antienzimă, antiinfecțios, antiuman* etc. şi *antiacid, antiemetic,* paralele ale derivatelor *antacid, antemetic.*

2. Menționăm şi varianta de accent *anti-* prezentă în formația semianalizabilă *antifon* (pronu **țare învechită a lui *antifon* ', pentru care vezi p.52) şi în regionalismul neanalizabil *antiste* (pent** **care vezi nota de la p. 55).**

3. în **DM** sînt înregistrate **45** de formații analizabile c
prefixul *anti-,* la care se adaugă din alte izvoare **236** de derivate :

antiacid **(D.** MED.), ***antiadrenergic (ib.), antiaglutinină (ib.), antialbuminat (ib.), antialer***
(ib., LTR[2]), ***antiamerican*** (DA **ms.),** ***antianafilaxie*** **(D.** MED.), ***antianemic (ib.), antianexionisi*** (LF
(1961), nr. 4, p. 296), ***antianofelian*** (CONTEMPORANUL, **1958, nr. 614,7/1),** ***antianticorpi,*** **pl. „su**
stanță care neutralizează acțiunea anticorpilor" (D. MED.), ***antiapoplectic*** (COSTINESC
antiarâmire (LTR[2]), ***antiaristocratic*** (IORDAN, LRA **194),** ***antiaită*** (CONTEMPORANUL, **1959, nr. 6**
8/1), ***antiastmatic*** (GOSTINESCU), ***antiaterogen*** **(D.** MED.), ***antiatom*** (DERŞÎ: ***antiatcmic*** DN[2]), ***anti***
xocrome,j)\\. (LTR[2]), ***antibalansor (ib.), antibenzopirină (ib.), antiblastic*** **(D.** MED.), ***antiblcnoia***
(URSU, **T. 148),** ***antiboreal*** (GOSTINESCU), ***antiburghez*** (IORDAN, LRA **194),** ***anticabinei*** (CCSTINESC
anticabraj (LTR[2]), ***anticalcar (ib.), anticanceros*** **(D.** MED.), ***anticanonic*** (DA), ***anticapitalist*** (DI
anticarcinogen **(D.** MED.), ***anticataliză*** (LTR[2], **DN[2]),** ***anticataral*** (DN[2]), ***anticaustică*** (LTR[2]), ***a***
centru (LTR[2], DN[2]), ***anticelogen*** **(D.** MED. **şi: *anticelogeneză*** LTR[2]), ***antichimic*** (LTR[2], DN[2]), ***anticiur***
(URSU, **T. 148),** ***anticivic*** (COSTINESCU), ***anticivilizator*** **(DA),** ***anticlor*** (LTR[2], **DN[2]),** ***anticcagul***
(LTR[2], DER, **D.** MED.), ***anticodon*** **(D.** MED.), ***anticoeror*** (LTR[2]), ***anticolageneză*** **(D.** MED.), ***anticolin***
gic (ib.), anticolinesterazic (ib.), anti colonialist **(LR x (1961), nr. 4, p. 296),** ***anti complemen***
(LTR[2]), ***anticomunism*** (DER,DN[2]şi: ***anticomunist*** DN[2]), ***anticoncepțional*** (DER, **D.** MED.), ***anticon***
mism (CINEMA VIII **(1970), nr. 4,p. 21/1),** ***anticongelant*** (DER), ***anticonvulsivant*** (LTR[2], **D.** ME
anticorodal (LTR[2]), ***anticorosiv*** (DER), ***anticrepuscul*** (LTR[2]), ***anticreştin*** **„împotriva creştinismul**
(DA şi: *anticreştinesc ib.),* „dinaintea creştinismului" (IORDAN, LRA **195),** ***anticriptcgamic*** (L
DER), ***anticristianism*** **(DA),** ***anticritică (ib.), anticurte*** (COSTINESCU), ***antidata*** **(DA),** ***antidecap***
(D. MED.), ***antideflagrantă*** (LTR[2]), ***antidemocratic*** (DA), ***antidepresiv*** **(D.** MED.), ***antidiabet (ib.***
antidiabetic ib., antidiabetogen ib.), antidialectic (DA **ms.),** ***antidiareic*** (D. MED.), ***antidiazotat*** (LT
antidifteric (DN[2]), ***antidifuzor*** **(D.** MED.), ***antidiluvian*** (URSU, **T. 148),** ***antidinatron*** (LTR[2]), ***a***
disuric (D.MED.), ***antidiuretic (ib.*** **şi: *antidiurezăib.), antidominantâ (ILTB[2]), antidrog*(CL** XVIII **(197**
nr. 1, p. 24), ***antidromic*** **(D.** MED.), ***antidumping*** (DN[2]), ***antielectron*** (DER), ***antiemetic*** **(D.** ME
antiemoroidal (URSU, **T. 148),** ***antiendotoxinâ*** **(D.** MED.), ***antienzimă*** (LTR[2], DER, **D.** MED.), ***a***
epileptic (LTR[2]), ***antiexantematic*** (DAHIS.), ***anlifading*** (LTR[2]), ***antifazat (ib.), antifebril*** (DAşi: ***a***
febric URSU, **T. 148,** ***antifebrinâ*** LTR[2], DER, **DN[2]),** ***antiferoelectric*** (DER), ***antiferomagnetic (i***
antifeudal (SMFC **III 3),** ***antifibrinolizină*** (D.MED.), ***antifilm*(CINEMA V(1967), nr. 4,p. 19),** ***antif***
zofic (DA), antifizic(CosTiNEscv),antifiziologic (DA **ms.),** ***antifloculant*** (LTR[2]), ***antiflcgistic*** (UPSU,
149), ***antifolic(D.*** MED.), ***antiformin(ă)*** (LTR[2], **D.** MED.), ***antifricțiune*** (LTR[2]), ***antigaz (ib.), ant***
(ib.), antigerminativ **(D.** MED.), ***antiglobulină (ib.), antigonadotrofic (ib.), antigrecesc*** (DA), ***a***
grizu (DAHIS. **şi: *antigrizutos*** LTR[2]), ***antihalo*** **Fiz.** (LTR[2], DER), ***antihelminiic*** (LTR[2], DER, **D.** ME
antihemolizină **(D.** MED.), ***antihemoragic*** **(DN[2], D.** MED.), ***antiheparină*** **(D.** MED.), ***antihistam***
(LTR[2], DER, **D.** MED.), ***antihitlerist*** (DN[2]), ***antiholeric (ib.), antihormon*** (LTR[2], DER, **DN[2], D.** ME
antiimago **(D.** MED.), ***antiincrustant*** (LTR[2]), ***antiinductare (ib.*** **şi: *antiinducție*** LTR[1]), ***antiinfec***
(LTR[2], **DN),** ***antiinsulină*** **(D.** MED.), ***antiintelectualism*** (DN[2]ŞÎ: ***antiintelectualist ib.), antiinva***
(LTR[2]), ***antiisostatic (ib.), antiistorism*** (DN[2]), ***antiimbătrinitor*** (LTR[2]), ***anti joc*** (LRXII **(1963), n**
p. 77), ***anti junimism*** (DN[2] **şi: *antijunimist ib.), anti jurnal*** (CONTEMPORANUL, **1969, nr. 3,**
antilatinist **(DA ms.),** ***antilegal*** (CADE), ***antileucemic*** **(D.** MED.), ***antileucotoxină (ib.), aniilib***
(DA), ***analitic*** **(D.** MED.), ***antilocal*(LTR[2]),** ***antiluetic*** (LTR[2], DER, DN[2]), ***antimalaric*** (LTR[2], DER, D
antimason (IORDAN, LRA **195),** ***antimaterie(DKRş\\: antimaterialist*** **DA ms.),** ***antimefitic*** (DA), ***a***
metaboîâ (DN[2]), ***antimetabolit*** **(D.** MED.), ***antimilitarism (uN[2]şi:antimilitarist*** DA), ***antiministe***
(DA), ***antimitotic*** (DER, **D.** MED.), ***antimoral*** (GOSTINESCU), ***antinatural*** (SMFC **II 21),** ***antinefretic*** (
antineologismomanie (IORDAN, **LRA 195),** ***antineutrino*** (DER), ***antineutron (ib.), antinico***
(D.MED.), ***antinodal*(LTR[2]),** ***antinosologism*** **(D.** MED.), ***antinucleu*** (DER), ***antiom*** (IORDAN, LRA
antioxigen (LTR[2], DER), ***antipaludic*** (DER), ***antipapă*** (DN[2] **şi: *antipapism ib.), anti paralelogram*** (LT
anti parazit (ib. şi: anti parazitar ib.), anti parlamentar (DA), ***antiparticulă*** (DER, **D.** MED.), ***ant***
triot(DA*şi: *antipatriotic ib.), antiperistaltic (DN[2] **şi: *antiperistaltism*** DER, D. MED.), ***antiperthit*** (LT
anti pestilențial (URSU, **T. 149),** ***antiplasmină*** **(D.** MED.), ***antipoetic*** (DA), ***antipol*** (LTR[2] ***şiiant***
lară ib.), antipolitic (DA), ***antipopular*** (DN[2]), ***anti principale*** **(atestat la pl.** LTR[2]), ***anti progr***
(DN[2]), ***antiproton*** (DER, **D.** MED.), ***antiprotrombină*** (D. MED.), ***antipublic*(SMFC II 20),** ***antiputrid*** (
antirahitic (DA **ms.),** ***antirasist*** (GRAUR, **T. 256),** ***antirațional*** (DA ms. **şi: *anti raționalist ib.), a***
războinic (DN[2]), antirenină **(D.** MED.), ***antirepublican*** (DA), ***antirevoluționar (ib.), anti reumatis***
(DN[2]), ***antirevanşard*** **(LR X (1961), nr. 4, p. 296),** ***antirevizionist (ib.), antirezonant*** (LTR[2]
antirezonanță ib.), antiroman (DA), ***anliscorbutic ((ib.), antisecretor*** **(D.** MED.), ***antiser*** (LTR[2], D
antisifilitic (DA), ***antisimetric*** (DERŞÎ: ***antisimetrie*** LTR[2]), ***antisocial*** (DAşi: ***antisocialist ib.), a***
solar (DN[2]), antisoporific (DA), ***antisovietic*** (DA **ms.),** ***antispastic*** (DER, DN[2], **D.** MED.), ***antispun***
LTR[2], DER), ***ăntistatic*** **(D.** MED.), ***antisubmarin*** **(CL** XVIII **(1973), nr. 1, p. 24),** ***antisuflu*** (LT
aniişerpuire (ib.), antişoc (DN[2]), ***antitalent*** (LRXII **(1963), nr. 1, p. 77),** ***antitermic*** (LTR[2], **D**

antitetanic (DN[2]), ***antitific*** ***(ib.),*** ***antitireotrop*** (**D**. MED.), ***antitiroidian*** (LTR[2], DER,D. MED.), ***antiton*** (LTR[2]), ***antitragus*** (**D**. MED.), ***antitripsină*** ***(ib.),*** ***antitrombină*** ***(ib.),*** ***antitromboplasiină*** ***(ib.),*** ***antituberculos*** (LTR[2]), ***antitusiv*** **(LR XI (1962), nr. 4, p. 397),** ***antițînțari*** (SCÎNTEIA, XLV **(1975), nr. 10276, p. 4/7),** ***antiuman*** (IORDAN, LRA 195 **şi:** ***antiumanitar*** DN[2], ***antiumanism ib.), antiunionist*** (DA), ***antiuenin*** (**D**. MED.), ***antiviață*** (CINEMA **V (1967), nr. 4, p. 19),** ***antivibrator*** (LTR[2]), ***antivirus*** (LTR[2], **D**. MED.), ***antivitamine,*** **pl.** ***(ib.),*** ***antivoal*** (LTR[2]), ***antivomitiv*** (DN[2]).

Derivatele eu prefixul *anti-* sînt:

I adjective (multe folosite frecvent şi ca substantive), analizabile în raport cu :

— un adjectiv (adesea folosit şi ca substantiv) : *antialcoolic, antiderapant, antifascist, antiinfecțios, antinevralgic, antiparlamentar, antipopular, antirobie, antireligios, antisemit, antiseptic, antisocial, antituberculos, antivomitiv* etc.;

1. Adjectivele derivate (mai ales cele din domeniul farmaceutic) sînt întrebuințate ca substantive în mai mare măsură decît bazele lor (compară în acest sens pe *antialergic, antiinfecțios, antinicotinic, antiputrid, antitermic* etc. cu *alergic, infecțios* etc).
2. Foarte des adjectivele-bază sînt derivate cu sufixe de la substantive.

— un substantiv : *anticar, antifading, antigaz, antisuflu, antişoc, antitanc, (becuri) antițînțari;* (parasintetice) *anticiumal, antitusiv;*

Formațiile raportabile la un substantiv sînt invariabile; ele pot fi considerate ca făcînd parte dintr-o categorie intermediară între adjective şi substantive folosite apozițional.

II substantive:

1. comune, analizabile în raport cu un substantiv comun : *anticatod* piesă de metal aşezată în fața catodului...", *anticiclon, anticorp, antilogaritm, antimilitarism, antineutron, antipapă, antitalent, antiteză, antitoxină* etc.;

2. proprii (în majoritate nume de munți), analizabile în raport cu un substantiv propriu (de cele mai multe ori de asemenea oronim) : *Antiaflas* (**SMFC II** 19), *Antibalcani (ib.), Anticaucaz (ib.), Antiliban (ib.), Antitaurus (ib.); Antihrist (Anticrist);*

Numele geografic *Antarctica* este adjectivul *antarctic* trecut într-o altă categorie gramaticală.

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *antidata.*

Numărul adjectivelor este mai mare decît cel al substantivelor (între care nume proprii sînt foarte puține); în categoria verbelor a fost înregistrat un singur exemplu.

Formații semianalizabile: *antibiogramă* (**DER, DN**[2], **D. MED.**), cf. *bio-, -gramă* etc.; *antibiotic,* cf. *bio-; anticlinal,* cf. *sinclinal ; antifon*[1] „vers din psalmi care se repetă de către două coruri sau două voci ca şi cînd şi-ar răspunde unul altuia" şi *antifon*[2] ,,corp plastic care se pune în ureche pentru a o apăra împotriva zgomotelor intense", cf. *fon(o)-; antigel,* cf. *congela, geliv* „care se poate dezagrega la îngheț şi la dezgheț" ; *antimeridian* **(DA),** cf. *postmeridian; antinomie,* cf. *-nomie ; antipatic,* cf. *simpatic; antipod,* cf. *-pod; antizimic* „(substanță) care împiedică fermentațiile" **(DN**[2]), cf. *zimo-; antonim,* cf. *sinonim* etc.

1. în *antifag* „substanță care distruge bacteriofagii" (D. MED.), tema *-fag* reprezintă prescurtarea lui *bacteriofag,* iar în *antigen* „substanță care determină producerea de anticorpi" *(ib.), anti-* este prescurtarea lui *anticorpi.*
2. Nu a fost luat în considerație cuvîntul *antimoniu,* întrucît, după cît se pare, nu conține prefixul *anti-* ; formațiile *antabuse* „medicament folosit împotriva abuzului de alcool" şi (minerale de) *antistress* „minerale deosebite de mineralele de stress", înregistrate în LTR[2], **au fost lăsate la o parte deoarece, după cum reiese din izvorul citat, aceste cuvinte nu sînt româneşti.**

4. Valoarea proprie a prefixului *anti-* este opoziția (prefixul *anti-* avînd ca antonim pe *pro-*[2]). în această valoare generală se disting următoarele nuanțe semantice ale prefixului:

a) „împotriva, contra unor corpuri, fenomene, procese etc. de obicei dăunătoare, cu efecte supărătoare, a unei boli": *antiacid, anticataliză, antidumping, antiferment, antigaz, antiger, antiîmbătrînitor, antimălurire, antinevralgic, antirabic, antiscorbutic, antişoc, antitermic, antitoxină* etc, „a unor concepții, sisteme (de gîndire, social-politice etc), moduri de organizare, atitudini etc." : *anticlerical, antifascist, antiguvernamental, antijunimism, antimonarhic, antinațional, antipartinic, antipatriotic, antirăzboinic, antireligios, antistatal, antitrinitar* etc, „(rar) a unor persoane (izolate sau în grup)" : *Antihrist (Anticrist), antigrecesc* (cf. **IORGA, L**. i 233), *antisemit* etc.;

Sensul de „opoziție" include aici de cele mai multe ori şi ideea de reacție împotriva fenomenului, procesului etc. numit de cuvîntul-bază. Cu această valoare *anti-* are ca sinonim pe *contra-*.

b) „opus (în spațiu), aşezat în fața" : *antarctic, anticatod, anticentru, antipol, antitragus, Aniiaflas, Antiliban* etc;

c) „opus ca structură, rol, proprietăți, direcție, înțeles etc, contrar, invers" : *anticiclon, antifrază, antilogaritm, antiparalel, antiparticulă, antiperistaltic, antisimetric* etc.;

d) „neconform cu ceea ce se înțelege de obicei prin cuvîntul de bază, lipsit de calitățile care se cer, neautentic, fals" : *antiartă, antiestetic, antijoc, antijurnal, antipapă, antipublic, antitalent* etc

în cîteva formații *anti-* are sensul impropriu „înaintea.. ." , datorită confuziei cu prefixul paronim *ante-* (vezi discuția de la *ANTE-*, p. 49) : *anticabinet, anticameră, anticreştin* „dinaintea creştinismului", *anticurte, antidata, antidiluvian, antimeridian.*

5. *Anti-* este un prefix de origine grecească, provenit din prepoziția **dv-ri** „contra ; în fața ; în loc de", folosită şi ca element derivativ.

Cf. MIRAMBEL, L. G. 380.

Din (neo)greacă *anti-* a fost împrumutat de latină, slavă şi de limbile moderne.

Pentru limba franceză vezi A. Rey, *Un champ prefixai: les mots frangais en anti-*, în „Cahiers de lexicologie" XI (1967), nr. 2, p. 37-57.

în limba noastră, cuvintele cu *anti-* au pătruns în epoci diferite, din limbi diferite. începînd din secolul al XVI-lea şi pînă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, diferite scrieri româneşti atestă termeni cu *anti-* mai ales religioşi, ştiințifici, administrativi, împrumutați din (neo)greacă fie direct, fie, de cele mai multe ori, prin intermediul slavonei ori, mai rar, al latinei. De exemplu, formații neanalizabile: *antipat* „proconsul" *Codicele Voronețean* < ngr. **avft67u**<xTo<; ,,id.", *antimis* „bucată de pînză folosită ca aşternut pentru potir, care poate ține loc de altar" a. 1588, în **DA,** cf. v. sl. *antimisu* „id.", gr. dvTifjjuvcriov, *antidot* Cantemir, în **DA,** cf. gr. **dvTiSoTov**, lat. *antidotum, antifarmac* „antidot" id. *ib.* < gr. dvTi**<pdp-(xaxov** „id." etc.; formații semianalizabile : *antifon*[1] Dosoftei, la **HEM** 1232, cf. v. sl. *antifonic* „id.", gr. dvT^covov etc.; formații analizabile : *andartic* Cantemir, în **DA** < gr. dvTapxTtxoț, *Antihrist* Noul Testament 1648, la **HEM** 1232, cf. v. sl. *anutihristu,* gr. dvTixpurro<; etc. Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului următor se mai întîlnesc, rar, împrumuturi din neogreacă (formații neanalizabile) : *anticris*

anticritică" Şincai, în **DA** < gr. **avTixpicns;** *anăipricon* „schimb al unui imobil dotai" a. **1815,** la **GÂLDI, M. 147** < ngr. avTi7tpoixov etc, dar apar şi cuvinte care au putut fi luate atît din neogreacă, cît şi din latină sau dintr-o limbă modernă (semianalizabile): *antipod* a. **1795,** la **URSU, T. 149,** cf. ngr. avTi7ro**§s<;,** lat. *antipodes,* it. *antipode,* fr. *antipode ; antifloghistic* a. **1816** şi *antiflogistio* a. **1849,** id. *ib.,* cf. ngr. **avTicpXo-**yicmx6<;, it. *antiflogistico,* fr. *antiphlogistique; antispazmotic* a. **1839,** id. *ib.,* cf. ngr. dvTia7racr(jiG)§tx6<;, fr. *antispasmodique* ori numai dintr-o limbă modernă (formaţii analizabile) : *antiseptic* a. **1831,** id. *ib.* < fr. *antiseptique ; anticritică* a. **1839,** la A. Canarache, *lucr. cit.,* p. **19** < germ. *Antikritik.* După **1840** numărul cuvintelor provenite din limbile moderne, mai ales din franceză, creşte considerabil: *antiacid* a. **1848,** la **URSU, T. 147** < fr. *antiacide, antiepileptic* a. **1848,** id. *ib.* **148** < fr. *antiepileptique, antipestilenţial* a. **1848,** id. *ib.* **149** < fr. *antipestilentiel, antiscorbutic* a. **1848,** id. *ib.* < fr. *antiscorbutique, antiputrid* a. **1852,** id. *ib.* < fr. *antiputride, antiblenoragic* a. **1859,** id. *ib.* **148** < fr. *antiblenorrhagique, antiapoplectic* a. **1870, COSTINESCU** < fr. *antiapoplectique, antiastmatic* a. **1870,** id. *ib.,*< fr. *antiasthmatique, antiboreal* a. **1870,** id. *ib.* < fr. *antiboreal* etc. în ultima parte a secolului trecut şi în secolul nostru inventarul derivatelor cu prefixul pe care îl discutăm se îmbogăţeşte continuu, atît datorită împrumuturilor şi calcurilor, cît şi datorită creaţiilor româneşti fără model străin. Iată cîteva exemple :

împrumuturi:

— din franceză : *antiaerian* < *antiaerien, anticomunism* < *anticommunisme, antiderapant* < *antiderapant, antimilitarism<antimilitarisme* etc;

— din italiană : *antipolitic* < *antipolitico* etc.;

— din germană : *anticataliză* < *Antikatalyse* etc.

Adesea, fiind vorba cu precădere de termeni ai limbajului ştiinţific care circulă în mai multe limbi, este greu de precizat sursa împrumutului: *antiauxocrome,* cf. fr. *antiauxochromes,* germ. *antiauxochromen,* engl. *antiauxochromes; anticatod,* cf. fr. *anticaţhode,* germ. *Antikaihode,* engl. *anticaţhode,* rus. *aumunamod; anticlor,* cf. fr. *antichlore,* germ. *Antichlor,* engl. *antichlore; antiferment,* cf. fr. *antiferment,* germ. *Antiferment,* rus. *aumu0€pMeHrn; antilogaritm,* cf. fr. *antilogarithme,* germ. *Antilogarithm,* engl. *antilogarithm ; antiparalel,* cf. fr. *antiparallele,* germ., engl. *antiparallel,* rus. *awnunapajuiejib; antitoxină,* cf. fr. *antitoxine,* engl. *antitoxin,* rus. ***aumuntoKcun*** etc.;

calcuri:

— după franceză : *antibalansor* (cf. *antibalangant), anticreştin* „împotriva creştinismului" (cf. *antichretien), antiîmbătrînitor* (cf. *antivieillisseur)* etc.;

— după rusă: *antipartinic* (cf. *anmunapmuunuii), antistatal* (cf. ***awnueocydapcmeeHHuu)*** etc,.

întrucît multe dintre temele derivatelor, împrumutate şi ele, sînt folosite în mod curent în româneşte, nu se poate spune cu toată siguranţa care exemple reprezintă creaţii ale vorbitorilor limbii noastre. După cît se pare, au apărut fără model străin: *anticentru, anticiumal, antiistorism, antijunimism, antilatinist, antimaterialist, antimălurire, antimuncitorese, antiom, antipopular, antirăzboinic, antiroman, antiţînţari, antiunionist, antiviaţă* etc

Formaţiile explicabile prin confuzia dintre prefixele *anti-* şi *ante-* (vezi discuţia de la *ANTE-* p. 49) sînt şi ele fie împrumuturi şi calcuri: *anticabinet,* cf. fr. *anticabinet; anticameră,* cf. it. *anticamera,* fr. *antichambre* (şi *antişambră* la Budai-Deleanu, cf. ROSETTI — CAZACU — ONU* ILR i 494); *anticurte,* cf. fr. *anticour* şi *avant-cour; antidata,* cf. fr. *antidater; antimeridian,* cf. fr. *antimeridien,* it. *antimeridiano,* fie derivate româneşti: *anticreştin* „dinaintea creştinismului" <(în franceză *antichretien* înseamnă numai „împotriva creştinismului"), *antidiluvian* {pentru franceză dicţionarele indică numai forma *antediluvien).* La exemplele citate adăugăm cuvîntul *antiste* „(în Transilvania) primar comunal, (în Bucovina) epitrop bisericesc" (DA), introdus de latinişti din limba latină (cf. *antistes* „care stă în frunte, şef", derivat al lui *sto* cu *anti-* în loc de *ante-* pentru a reda pe germanul *Vorsteher* „şef, conducător" *(ib.).*

6. Temele la care se ataşează prefixul sînt in mare majoritate latino-romanice : *anticentru, antilatinism, antimaterialist, antiunionist* etc.; cîteva sînt moştenite din latină : *antijoc, antiom, antiroman* etc, puţine, împrumutate din slavă : *antimuncitorese, antirăzboinic* etc. sau (probabil) din neogreacă : *antimălurire.*

7. *Anti-* este un prefix foarte productiv în limba contemporană {cf. Iorgu Iordan, în **LRX (1961),** nr. **4,** p. **296).** O dovadă în acest sens, pe lîngă numărul mare de derivate mai vechi şi mai noi şi pe lîngă posibilitatea, practic nelimitată, de a se ataşa la teme adjectivale şi substantivale, o constituie faptul că în limbajul familiar se foloseşte construcţia *sînt anti,* cu sensul „sînt împotrivă, contra", unde prefixul e întrebuinţat singur, ca un cuvînt autosemantic, pentru a exprima opoziţia.

8. Derivatele cu *anti-* aparţin limbii literare, în special stilului ştiinţific (medical, tehnic, chimic etc.) şi celui publicistic (unde apar formaţii ocazionale, mai ales substantive, ca : *antiartă, antifilm, antijoc, antijurnal, antipublic, antiviaţă* etc). în limba curentă se întîlnesc : *antinevralgic, antisemit* etc. Populare sînt numai variantele neanalizabile : *Antihîrs* **(DA),** *Antihîrst (ib.), Antihîrţ (ib.)* ale lui *Antihrist.*

ANTR(E)- vezi ÎNTRE-

APO-

1. Prefixul *apo-* se delimitează de elementul de compunere *apo-* *<apă,* care apare în formaţii ca *apometru* (vezi **FCI 23),** prin origine şi sens.

2. în **DM** nu figurează nici un derivat analizabil cu prefixul *apo-.*

Formaţiile *aponevroză* „membrană care/acoperă şi susţine muşchii; tendon", *apostrofă* „imputare, mustrare; figură retorică" şi *apotemă* „perpendiculară dusă din centrul unui poligon regulat pe oricare dintre laturi; înălţimea feţei laterale a unei piramide regulate" nu sînt analizabile din punct de vedere semantic, nici în limba română şi nici în limba franceză, de unde au fost împrumutate (vezi § 4, p. 56—57).

în alte surse se înregistrează **17** formaţii analizabile :

<*poeodeinâ **Farm. „alcaloid obţinut din clorhidrat de codeină" (LTR²), *apocrenat* Chim. j,sare obţinută din crenat de fier" (LTR²), *apocromatic* Fiz. „(despre un obiectiv) căruia i s-a corectat aberaţia cromatică pentru trei culori" (LTR² S. y. *obiectiv;* vezi şi DER *apocromat* »°bîectiv apocromatic"), *apoenzimă* Biochim. „component al unei enzime" (LTR²), *apoferitină* Biochim. „proteină din care se formează feritina" (D.MED.), *apoferment* Biochim. j>component al fermentului" (D. MED., LTR²), *apofilit* Min. „un tip de filit" (LTR²), *apofonie* Lingv. „schimbarea vocalei radicale a unui cuvînt în forme flexionare sau în derivate" (DA, DER, DN²) cf. *fonie* „sonoritatea sunetelor limbii", *apogalaxie* Astron. „poziţie corespunzătoare celei mai mari distanţe faţă de galaxia noastră" (SMFC VI 15), *apojupiter* Astron. *i,* punctul cel mai îndepărtat de Jupiter la care se află un satelit al său pe orbită" (SMFC VI 32), *apomagmatic* Min. „(despre un agregat cristalin) format din soluţii reziduale care părăsesc rezervorul magmatic" (LTR²), *apomorfină* Farm. „derivat al morfinei" (DER, D. MED., LTR²),**

aposafranină Chim. „derivat al safraninei" (LTR[2]), *aposaturn* (SMFC VI 32), *apostilb* Fiz. „unitate metrică de luminanță mai mare decît stilbul" (D. MED., LTR[2]), *apouranus* (SMFC VI 32) şi *apozimază* „component al zimazei" (LTR[2]).

Formațiile cu prefixul *apo-* sînt :

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *apocodeină, apoenzimă, apoferment, apofonie, apojupiter* etc.;

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *apocromatic, apomagmatie.*

Formații semianalizabile: *apocopă* Lingv., cf. *sincopă* „căderea unei vocale sau a unui grup de sunete din interiorul cuvîntului" ; *apocrine* pl. Anat. (DER, D. MED.), cf. *endocrine, merocrine* etc.; *apofite* pl. Bot. (LTR[2]), cf. *saprofite; apofiză* Anat., cf. *epifiză; apogamie* Bot. (DER), cf. *criptogamie; apogeu,* cf. *perigeu; apologie,* cf. *polilogie* etc.; *apoplexie,* cf. *emiplexie* „hemiplegie"; *apositie* „senzație de dezgust față de hrană" (D. MED.), cf. *sito-; apoteoză* (parasintetic), cf. *teo-.*

3. Prefixul *apo-* are următoarele valori:

1) „departe (de)":

a) îndepărtarea maximă față de obiectul denumit de bază : *apogalaxie, apojupiter, aposaturn, apouranus ;*

b) îndepărtarea, eliminarea calității sau a obiectului denumite de bază : *apocromatic* (şi *apofite, apositie) ;*

c) modificarea calității sau a fenomenului denumite de bază, prin situare la distanță : *apomagmatie, apofonie;*

2) „derivat din", „obținut din" :

a) obținerea unei substanțe din substanța denumită de bază: *apocodeină, apocrenat, apomorfină, aposafranină ;*

Formația *apoferitină* numeşte substanța din care se obține *feritina,* substanța denumită de bază, deci valoarea prefixului *apo-* este, în acest caz, opusă celei obişnuite, notată mai sus.

b) apartenența unei substanțe la substanța denumită de bază : *apoenzimă, apoferment, apozimază;*

c) specia bazei: *apofilit, apostilb.*

4. *Apo-* este un prefix neologic de origine grecească. El a pătruns în limba română fie direct din greacă, fie din latină şi, mai ales, din franceză, uneori şi din germană, prin cuvinte împrumutate şi adaptate :

— analizabile: *apocromatic,* cf. fr. *apochromatique; apoferitină,* cf. fr. *apoferritine; apofilit,* cf. fr. *apophyllit(h)e; apoferment,* cf. germ. *Apoferment; apofonie,* cf. fr. *apophonie ; apostilb,* cf. germ. *Apostilb* etc.;

— semianalizabile : *apocopă,* cf. lat. *apocopa,* fr. *apocope,* germ. *Apokope; apogeu,* cf. gr. *ἀπόγειος,* lat. *apogeus,* fr. *apogee,* germ. *Apogäum ; apologie,* cf. gr. *ἀπολογία,* lat. *apologia,* fr. *apologie,* germ. *Apologie; apoplexie,* cf. gr. ἀποπληξία, lat. *apoplexia,* fr. *apoplexie,* germ. *Apoplexie* etc.;

— neanalizabile: *apodictic,* cf. gr. ἀποδεικτικός, lat. *apodicticus,* fr. *apodictique; apodoză,* cf. gr. ἀπόδοσις, lat. *apodosis,* fr. *apodose; aponevroză,* cf. fr. *aponevrose; apostol,* cf. gr. ἀπόστολος, v. sl. *apostolii* etc.

Cuvîntul *afelia* „punctul cel mai îndepărtat de soare pe orbita unei planete" cf. lat. *aphelium,* fr. *aphelie* este, la origine, tot un derivat cu prefixul *apo-* (gr. ἀπό „departe" şi ἥλιος „soare") devenit *aph-* înaintea unei vocale aspirate.

Cele mai vechi cuvinte cu *apo-* atestate în textele româneşti din sec. al XVI-lea — al XVIII-lea sînt împrumuturi neanalizabile : *apostol* (*Codicele Voronețean,* în DA), *apoftegmă* (Cantemir, în DA) şi *apostrofă* (Cantemir, în DA).

Formațiile semianalizabile şi analizabile cu prefixul *apo-* sînt împrumuturi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi, mai ales, din prima jumătate a secolului nostru : *apogeu* (Oulianu, C. Negruzzi, în DA), *apologie* (MAG. IST. iv, C. Negruzzi, în DA), *apoteoză* (Eminescu, Vlahuță, în DA), *apomorfină, aposafranină, aposaturn* etc.

Nu există nici un derivat românesc sigur cu prefixul *apo-.*

Formațiile *apocrine, apofite* şi *apositie* (semianalizabile) sau *apocodeină, apocrenat, apoenzimă, apomagmatie, apouranus* şi *apozimază* (analizabile), pe care nu le-am găsit în franceză sau în germană, în lucrările pe care le-am avut la dispoziție, ar putea fi formate pe teren românesc, după modelul celorlalte derivate, împrumutate din terminologia ştiințifică internațională.

Formația *apojupiter* este, probabil, un semicalc după fr. *apojove.*

5. Prefixul *apo-* este slab productiv în limba română (prin semicalcul *apojupiter).*

6. Derivatele cu prefixul *apo-* aparțin stilului ştiințific. Ele sînt folosite, mai cu seamă, în terminologia medicală-farmaceutică, chimică, geologică şi astronomică. Unele derivate *cu apo-* întrebuințate în domeniul astronomiei s-au format, probabil, sub influența formațiilor cu sens opus, cu prefixul *peri-* „aproape (de)" : *perigalaxie, perigeu, perihelie, perijupiter, perisaturn, periuranus.*

ARCHI- vezi *ARHI-*

ARHI- (*ARCHI-*)

DA, s.v. ; IORDAN, LRA 219; OCHEŞEANU, P. 29–31.

1. Statutul lui *arhi-* nu este clar : întrucît provine dintr-o rădăcină verbală (vezi mai departe, p. 59), el poate fi considerat element de compunere (ca şi *-arh* „şef, conducător", cf. FC I 243 ; pentru această interpretare, vezi I. Iordan, *loc. cit.,* care îl clasează pe *arhi-* printre „prefixoide"); întrucît are sensul superlativ „peste măsură de..., mai mult decît" (vezi p. 58—59), *arhi-* poate fi considerat prefix, ca şi *extra-, hiper-, supra-, ultra-* etc, cu care formează o serie semantică (cf. Rodica Ocheşeanu, *lucr. cit.).* Lucrarea noastră a adoptat acest ultim punct de vedere.

2. Prefixul *arhi-* are varianta învechită (grafică, uneori şi fonetică) *archi-,* în formații ca : *archidiacon* (DA), *archiduce (ib.), archipăstor (ib.)* etc.

1. Numai în cuvinte neanalizabile în limba contemporană sînt atestate variantele fonetice: *arh-,* apărută în limba de origine prin eliziune în fața unei teme cu inițială vocalică : *arhanghel,* şi *arc- : arcangel,* formă latinizantă (DA ; ambele derivate erau analizabile în faze mai vechi ale limbii, cf. *anghel, angel* — DA, S.V.), *arci-,* după pronunțarea italienească : *arcipeleag* (URSU, T. 152), şi *arşi-,* după pronunțarea franțuzească : *arşipelag* (id. *ib.),* ca şi varianta hipercorectă *-fi- :arfimandrit(DA,* s.v. *arhimandrit).*

2. în *arhierarh* şi *arhiereu,* ultimul semianalizabil, prefixul este *arhi-,* iar bazele, *ierarh* şi *-iereu,* au pierdut inițiala *i-,* care s-a confundat cu finala prefixului, ori sînt scrise cu *e-,* literă care notează (aici, ca şi în alte cuvinte) pe *ie-.*

Arhe(o)- din formații ca *arhetip, arheologie,* considerat de I. Iordan variantă a lui *arhi- (loc. cit.),* este un formant diferit de acesta prin sens („vechi") şi origine (<gr. ἀρχαῖος „id."), avînd în concepția noastră un statut clar de element de compunere (cf. FC I 244).

1. Ca urmare a unei confuzii între cei doi formanți, elementul de compunere *arhe-* apare sub forma *arhi-* în termenul științific cu circulație internațională *arhimicete* „ciuperci primitive .. (MDE).

2. *Arhivoltâ* „ornament plastic la partea de sus a unei arcade" (menționat de I. Iordan, *loc. cit.?* printre derivatele cu *arhi-),* împrumutat de noi din franceză *(archivolte)* sau din italiană *(archiuolto),* este un urmaş al lat. med. *archiuoltum,* probabil compus din *arcuş* şi *uolutus* (cf. LAROUSSE,. s. v. *archivolte,* BATTISTI-ALESSIO, S. v. *archivolto).*

3. în **DM** sînt înregistrate 9 formații analizabile, la care se adaugă din alte izvoare 28 de derivate :

arhiaglomerat **(comunicare orală),** ***arhicancelar*** **(DA),** ***arhidobitoc*** **(IORDAN, LRA 219),** ***arhifonem*** (DN[2]), ***arhigrindă*** **„grindă principală ..."** (FCI **63),** ***arhiinteresant*** (SMFC **I 31),** ***arhiîncârcat*** (IORDAN, LRA **219),** ***arhiliberal*** (DA), ***arhimedic (ib.), arhimitropolit (ib.), arhinebun (ib.),. arhiomori*** (IORDAN, LRA **219),** ***arhiplictisit*** (SMFC **I 31),** ***arhipopulat*** **(DA ms.),** ***arhipovățuitoriu*** (DA), *arhiprezbiter (ib.), arhiprinț* (ȘINCAI, O.I CLXIII), ***arhipungaş (ib.), arhireacționar*** (DA ms.), ***arhisemnificativ (ib.), arhisinagogă*** ,,mai marele sinagogei'' (SMFC I 252), ***arhistrateg*** (DA), ***arhistrăbun*** (DA ms.), ***arhistupid*** (DA), ***arhişiret (ib.), arhiutilizat*** (comunicare orală), ***arhizgîrcit*** (DA), ***archizograv*** ,,zugrav-şef'' (GÁLDI, M. 153).

Derivatele cu prefixul *arhi-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *arhicancelar, arhidiacon, arhidieceză* (şi *arMdioceză)* „dieceză în fruntea căreia stă un arhiepiscop", *arhiduce, arhiepiscop, arhifonem, arhigrindă, arhierarh, arhimedic, arhimilionar, arhimitropolit, arhipăstor* „arhiereu", *arhipovățuitoriu, arhiprezbiter, arhiprinț, arhisinagogă, arhistrateg, arhistrăbun, archizograv ;*

II adjective, adesea participiale (uneori folosite şi ca substantive), analizabile în raport cu un adjectiv (uneori folosit şi ca substantiv): *arhiaglomerat, arhicunoscut, arhidobitoc, arhiinteresant, arhiîncărcat, arhiliberal, arhinebun, arhiplictisit, arhiplin, arhipopulat, arhipungaş, arhireacționar, arhisemnificativ, arhistupid, arhişiret, arhiutilizat, arhizgîrcit;*

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *arhiomorî.*

Numărul substantivelor şi cel al adjectivelor sînt aproape egale; categoria verbelor este reprezentată printr-un singur exemplu.

Rodica Ocheşeanu arată că, deşi prefixul ***arhi-*** **nu derivă în mod obişnuit verbe, „totuşi nu e imposibil să-1 întîlnim în limba familiară în formații ca** ***arhiplictisi, arhisâtura*** **etc." *(lucr. cit,* p. 30).**

Arhierăți **„a fi, a funcționa ca arhiereu", probabil creație a lui Dosoftei (cf. DA, S.V.), nu interesează aici, deoarece reprezintă fie o adaptare a gr. apxtepaTeuco „a deveni prelat", fie un derivat cu sufix de la substantivul** ***arhiereu,*** **după modelul lui** ***împărați*** **(cf. A. Graur, în BL vm (1940), 215).**

Formație semianalizabilă: *arhiereu,* cf. *protoiereu.*

4. Valoarea prefixului *arhi-* este superioritatea, cu următoarele nuanțe :

a) cel mai înalt rang într-o ierarhie oarecare de persoane — cu anumite funcții, profesii, titluri — sau de obiecte denumite prin substantivul-bază („mai mare peste...", „şef", „principal") : *arhicancelar, arhidiacon, arhiduce, arhiepiscop, arhimedic, arhipăstor, archizograv* etc.; *arhidieceză, arhifonem* „unitate fonologică supraordonată fonemului...", *arhigrindă;*

Arhisinagogă **este singurul nume de persoană derivat de la un nume de lucru.**

b) intensificarea însuşirii denumite de bază (pe lîngă adjective, valoare de superlativ absolut), „foarte": *arhicunoscut, arhiinteresant, arhisemnificativ* etc, (rar pe lîngă substantive) *arhimilionar;* (rar pe lîngă verbe) intensificarea acțiunii denumite de bază : *arhiomorî (opera sa va fi disecată, compartimentată, explicată şi* ***arhiomorîtă*** *prin aceste operații* „Viața românească", la **IORDAN, LRA** 219). Intensitatea însuşirii depăşeşte limitele normale, atinge un grad excesiv: *arhiaglomerat, arhiîncărcat, arhiplin* etc.

O valoare apropiată de cea de intensificare are prefixul *arhi-* în derivatul *arhistrăbun.*

5. *Arhi-* este un prefix de origine grecească (<apx^> provenit din radicalul verbului apx<*> >?a fi cel dintîi, a merge în frunte, a comanda"), pătruns în româneşte în epoci diferite, pe căi diferite.

în limba veche (de la cele mai timpurii atestări pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea) cuvintele cu *arhi-* (substantive, în majoritate grade ale ierarhiei bisericeşti) sînt împrumutate din (neo)greacă, de obicei prin intermediul slavonei :

analizabile : *arhanghel* <v. sl. *arhangelu,* gr. dpxdyysXo^, *arhidiacon* < v. sl. *arhidijahonii,* gr. dpxiStdxovos, *arhiepiscop* < v. sl. *arhiepiscopii,* gr. apx&£TCU7xo7ro<;, *arhierarh* <v. sl. *arhijeraruhu,* gr. *dpxtspdpx?)'; (cf. **GÂLDI, M.** 153), *arhisinagogă* <v. sl. *arhisinagogu,* gr. dpx**&ffuvdy<oyo<;;**

semianalizabil: *arhiereu* <v. sl. *arhierei,* gr. apx**^pstk;**

neanalizabil: *arhimandrit* <v. sl. *arhimandriții,* ngr. âpxt**(AavSpiTy)<;.**

Mai rar (în epoca fanariotă) împrumutul s-a făcut direct din limba de origine :

analizabile : *arhiprezviter* <gr. **4pxwcpec**(iiSTepo$ (cf. **GÂLDI, M**. 153 ; dar *arhiprezbiter* < lat. *archipresbyter), archizograv* <gr. dpx**^coypd^o^ ;**

neanalizabile: *arhi(i)atros* „medic-şef" < gr. dpx&aTpo<; (cf. **GÂLDI, M**. 153), *arhipelag* <ngr. dpxi7csXocyo<; (pentru variantele cuvîntului, atestate mai tîrziu, cf. it. *arcipelago,* fr. *archipel),* ultimul neanalizabil din punct de vedere semantic chiar în epoca în care exista substantivul *pelag* „mare" (cf. **DLR, S.V.).**

în limba greacă ap/i-se ataşează la substantive şi la adjective, exprimînd „superioritatea". Cf: MIRAMBEL, G. 218.

Prefixul a fost împrumutat de latină (cf. ERNOUT-MEILLET, S. V. ***archi-)*** **şi de limbile romanice, de exemplu de italiană (cf.** ROHLFS, G. III 347, TEKAVCIC, G. I. III 147—148) **şi de franceză, unde, în limba contemporană, se ataşează cu precădere la baze cu sens depreciativ (cf.** DARMESTETER, T. **105, H. Hultenberg,** ***Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes,*** **Upsala,** 1903, p. 83, GUILBERT-DUBOIS, P. I. 89-91, 103—111).

în secolele al XlX-lea şi al XX-lea, pentru împrumuturi şi (semi-) calcuri, se apelează de obicei la limbile moderne, în special la franceză, de exemplu : *arhifonem* <*archiphoneme, arhimilionar* <*archimillionnaire,* la franceză sau italiană, formații analizabile : *arhiduce,* cf. fr. *archiduc,* it. *arciduce* (varianta *arhiduxul,* ceva mai veche, folosită de Şincai, reprezintă lat. *archidux);* neanalizabile : *arhitravă,* cf. fr. *architrave,* it. *architrave. Arhitect,* neanalizabil, e împrumutat din fr. *architecte* sau din lat. *architectus,* iar *arhidieceză,* din lat. *archidioecesis* (varianta *arhidioceză* este fr. *archidiocese). Arhicancelar* şi *arhinebun* sînt calchiate după model francez, cf. *archichancelier* şi *archifou,* iar *arhimedic* poate calchia fie gr. dpx^aTpo^, fie fr. *archiatre;* întrucît derivatul în discuție este atestat într-un dicționar francez-român (de P. Poenar, A. Aaron şi Gh. Hill, din 1840), considerăm valabilă ultima alternativă.

Arhigrindă copiază germanul *Hauptballcen,* prefixul *arhi-* fiind corespondentul substantivului *Haupt* „şef, căpetenie, conducător" (calc total).

Arhistrateg a fost împrumutat de trei ori: în limba veche (varianta *arhistratig,* cu sensul „mai-marele cetelor îngereşti, arhanghel"), prin scrierile bisericeşti, din medio-greacă (ap)(iGTpaT7jY0<;) sau din slavonă *(arhistratigu),* în epoca fanarioţilor (varianta *arhistratig* „general, comandant al unei armate") din neogreacă, în timpurile recente *(arhistrateg* „general, comandantul suprem aî armatei unei ţări în timp de război") din franceză *(archistratege,* cf. DA, S.V.).

Lista formaţiilor româneşti (în limba mai veche substantive, în cea mai nouă în special adjective) nu poate fi alcătuită decît cu aproximaţie, deoarece despre unele cuvinte, mai ales despre cele care aparţin limbajului familiar, nu putem şti dacă sînt împrumutate (în franceză sînt frecvent folosite derivate cu *arhi-* ca : *archi-bete, archiconnu, archiplein, archireactionnaire* etc.) sau sînt formate pe terenul limbii noastre. Presupunem că pot fi considerate româneşti formaţiile : *arhiaglomerat, arhicunoscut, arhidobitoc, arhiinteresant, arhiîncărcat, arhiliberal, arhimitropolit, arhiomorî, arhipăstor, arhiplictisit, arhiplin, arhipopulat, arhipovăţuitoriu, arhiprinţ, arhipungaş, arhireacţionar, arhisemnificativ, arhistrăbun, arhistupid, arhişiret, arhiutilizat, arhizgîrcit.*

în limba noastră cuvintele cu *arhi-* încep să fie atestate încă din documentele anterioare secolului al XVI-lea, de exemplu: *arhiereu* (a. **1372,** cf. MIHĂESCTT, INFL. **137),** *arhierarh* (a. **1479,** id. *ib.).* în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea se întîlnesc exemplele : *arhiepiscop* (Coresi, în **DA**, s.v.), *arhimitropolit* (Coresi, în SMFC **I 252),** *arhisinagogă* (jCoresi, *ib.), arhanghel* (Varlaam, în **DA),** *arhidiacon* (a. **1652,** *ib.), arhistratig* (Dosoftei, *ib.),* iar în secolul al XVIII-lea : *archizograv* (a. **1787,** la **GÂLDI, M. 153),** *arhiprezviter* (id. *ib.), arhidieces* (**ŞINCAI, O. I** CLXIII), *arhidux* (id. o. **I** CLXXXVIII), *arhipovăţuitoriu* (id. *ib.), arhiprinţ* (id. o. i CLXIII).

Şincai foloseşte împrumutul *arhidux* (vezi mai sus) sau traduce fie prefixul acestei formaţii: *marele dux* (o. i GLXXVII), *cel mai înalt dux (ib.),* fie baza : *arhipovăţuitoriu* (vezi mai sus), fie întregul derivat: *marele povăţuitoriu.*

în secolul al XlX-lea sînt atestate : *arhimedic* (a. **1840,** *ib.), arhigrindă* (Bariţ, în **FC I 63),** *arhipăstor* (Zilot, în **DA),** *arhicancelar* (Pontbriant, *ib.), arhinebun* (id. *ib.).*

6. Temele la care se ataşează prefixul *arhi-* sînt de diverse origini: moştenite din latină *(arhicunoscut, arhipăstor, arhiplin* etc), împrumutate, cele mai multe neologice, latino-romanice *(arhiaglomerat, arhiinteresant, arhiliberal, arhireacţionar, arhistupid, arhiutilizat* etc), mai puţine slave *(arhidobitoc, arhimitropolit, arhiomorî* etc.), neogreceşti *(arhiplictisit)* turceşti *(arhişiret)* etc.

7. *Arhi-* este productiv, folosit adesea, ca prefix superlativ, în creaţii spontane, ocazionale, cu caracter expresiv.

8. Vechile derivate cu *arhi-* aparţin mai ales limbajului bisericesc, mai rar celui administrativ; în limba contemporană *arhi-* e utilizat în special în limbajul familiar *(arhiaglomerat, arhiinteresant, arhiîncărcat arhiomorî, arhiplictisit, arhipungaş, arhistupid, arhizgîrcit* etc).

C- vezi CO-[2]
CAT- vezi CATA-

CATA- (CAT-)

1. Prefixul *cata-* are varianta *cat-,* în combinaţie cu o temă care începe cu o vocală *(cation, catod).*

1. Izolat, în cuvîntul *catastif* se întîlneşte varianta *cata- (câtastiv,* în DA).
2. Termenul *citometru* „aparat pentru măsurarea tensiunii catodice la tuburile electronice" (DN[2]) este probabil un compus din *cato-,* fragment din cuvîntul *catod (catodic)* şi *metru.*

în derivate *cata-* are un accent secundar pe prima silabă : *cata-.* Numai în cazuri rare, găsim varianta (învechită) *cată-* cu accentul (principal) pe a doua silabă, ca în *catâplasmă, catalog* (vezi § **4).**

2. în **DM** sînt înregistrate **3** derivate analizabile, la care se adaugă **10** derivate din alte izvoare :

***catacauslicâ* Fiz. (LTR[2]), *catadioptric* (D. MED.) „fenomen optic care se referă la refracţie şi reflexie în acelaşi timp", *catageneză* (D. MED.), *catagrad* Fiz. (LTR[2]), *cataseism* Geofiz. *(ib.), catatermotl* Min. *(ib.), catatermograf (ib.), catatermometru (ib.), catavaloare* (D.MED.), *caiazonă* Geoî. (DN[2], LTR[2]).**

Derivatele cu *cata-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *cata* caustică, catagrad, catagrafie, cataseism, catazonă, cation;*

II adjectiv, analizabil în raport cu un adjectiv : *catatermal*

Nu am luat în consideraţie derivatul *catâplasmă* analizabil formal prin *plasmă,* dar cu care nu are nici o legătură semantică. Cît despre *catastif,* în forma mai veche *catastih* ar putea fi analizat semantic şi formal prin *stih* (cf. şi *catagrafie, catalog,* toate cu sensul comun de „condică, inventar", deci registre în care se notau, aşa cum se scriu stihurile „în rînduri", diferite date).

Formaţii semianalizabile: *catabioză* (D.MED.), cf. *anabioză; catabolism,* cf. *anabolism, metabolism; cataclinal* Geol. (LTR[2]), cf. *sinclinal; catafilaxie* (D.MED.), cf. *profilaxie; cataforeză* Chim. (DER, DN[2], IUTU[2]), *cî. anaforeză, electroforeză ; catalecte* pl. (SCELBAN), cf. *analecte; catalepsie,* cf. *epilepsie; cataliză,* cf. *analiză; catalog,* cf. *epilog; catamneză* Med. (DER), cf. *anamneză; catamorfism* Geol. (LTR[2]), cf. *anamorfism, metamorfism; cataplazie* (D.MED.), cf. *metaplazie; catod,* cf. *anod.*

Catastrofă,* analizabil numai formal prin *strofă* („întorsătură năpraznică a soartei" DA), e totuşi semianalizabil semantic prin *anastrofă* („inversiune" SCRIBAN).

Cele mai multe formaţii semianalizabile cu *caia-* se raportează la formaţiile corespunzătoare cu *ana-.*

3. Valoarea lui *cata-* este mişcarea de sus în jos sau spre interior: *catageneză* „involuţia unui organ sau funcţii", *catagrafie* „inventar", *cataseism* „undă seismică.. . dirijată din exteriorul regiunii epicentrale, spre interior, spre epicentru", *catazonă* „zona cea mai adîncă de transformare metamorfică a Pămîntului" etc.

Mai puţin clară este valoarea lui *cata-* în cazul unor cuvinte ca de exemplu : *catacaustică* „caustică prin reflexiune", *catagrad* „grad de eficacitate termică, măsurat cu catatermometrul", *catatermometru* „termometru cu alcool, folosit pentru determinarea cantităţii de căldură pierdute pe secundă şi pe centimetru pătrat de corpul omenesc", *catavaloare* „cantitate de căldură în milicalorii pe care o pierde 1 cm^2 din suprafaţa rezervorului în timp de o secundă" etc.

4. *Cata-* este un prefix neologic, de origine grecească (XOCTOC-), care a pătruns în româneşte prin împrumuturi fie direct din greacă, fie din limbile romanice, în special din franceză (uneori pe mai multe căi) :

(analizabile) *catacaustică* — fr. *catacaustique,*
catagrafie — gr, xaTaypa<pY),
catazonă — fr. *catazone ;*
(semianalizabile) *catastrofă* — fr. *catastrophe,* lat. *catastropha,* ngr. xocTa<7Tpo9 Y) ;
(neanalizabile) *cataclism* — fr. *cataclysme,* lat. *cataclysmus,* ngr.

catadicsi „a găsi de cuviinţă"—ngr. XOCTOCSSX^*
catapeteasmă—v. sl. KarantraâMd, ngr. xaT<x7usTa<x[xa.

în greacă, xaxa- indică mişcarea de sus în jos (xocTocfiaivco); adeseori are un rol de intensificare (BAILLY, S.V., SOPHOCLES, S.V.).
în franceză, *cata-* (împrumut din greacă) are valorile ,,în jos, în urmă" (cf. ROBERT, **S.** V.).

Varianta de accentuare *cata-* (vezi p. **61)** reproduce accentul prefixului grecesc (xaTa-).

Cele mai vechi atestări (rare) ale formaţiilor cu prefixul *cata-* datează din secolele al XVI-lea, al XVII-lea; cele mai multe apar la jumătatea secolului al XVIII-lea şi, mai ales, la începutul veacului următor : (analizabile) *catastih* (a. **1588,** în **DA** ; Cantemir, la **EOSETTI — CAZACTJ — ONIX,** ILR **I** 399), *catalog (Pravila* 1646, în DA ; Cantemir, la **EOSETTI — CAZACTJ —** GNU, ILR **I 399),** *catagrafie* (a. **1764,** la **GÂLDI, M. 159),** *catâplasmă* (ms. din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la **URSU, T.**), (neanalizabile) *catapeteasmă* (Biblia, **1688,** în DA), *catadicsi* (a. **1817,** la **GÂLDI, M. 158).**

Catalog **în limba veche este un împrumut din greacă (xaTaXoyoţ); în limba modernă *catalog* provine din franceză (cf. DA).**

5. Temele la care se ataşează prefixul sînt neologice, în special latino-romanice de origine grecească.

6. *Cata-* este un prefix neproductiv (apare numai în împrumuturi). Derivatele aparţin stilului ştiinţific (cu precădere terminologiei fizicii şi geologiei). *Catagrafie* şi *catastif* au aparţinut stilului administrativ.

CĂ- vezi CO-
CERCO(N)- vezi CIRCUM-
CERCU(M)- vezi CIRCUM-
CIRCOM- vezi CIRCUM-
CIRCON- vezi CIRCUM-

CIRCUM- (CERCU(M)-, CERCO(N)-, CIRCOM-, CIRCON-, CIRCUN^ ȚIRCON-, ȚIRCUM-)

IORDAN, LRA 195; RIZESCU, P. N. 7—8.

}' Prefixul *circum-* are variantele *circorn- (circumferinţă — circomferinţă), circon- (circumscrie — circonscrie),* care se întîlnesc uneori şi în limba contemporană; în texte mai vechi sînt atestate şi variantele : *ţircum- (ţircumferenţie, ţircumstanţie), ţircon- (ţirconferenţă), circun-*

(circunstanţii), cerco(n)- (cerconstante, cercoferinţă), cercu(m)- (cercum stanţie, cercuferenţă).

2. în **DM** sînt înregistrate **3** derivate analizabile, la care s adaugă **9** derivate din alte surse:

circumanal **(D. MED.),** ***circumducere*** **„circumferinţă" (URSU, T.),** ***circumlunar*** **(SCÎNTEI 1959, nr. 4490, p. 4/8; 1969, nr. 8126, p. 8/6),** ***circumnavigaţie*** **(DA),** ***circumnutaţie*** **Fiz. (DN**
circumoral (D. MED.), ***circumpolar*** (DA), ***circumsolar*** **(presa cotidiană),** ***circumterestru*** (SMFC VI 32

Formaţiile cu prefixul *circum-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv (uneo de origine verbală) : *circumducere, circumlocuţie, circumnavigaţie,* (para sintetic) *circumvalaţiune* „întăritură făcută împrejurul unui oraş, une tabere etc." (cf. *val* ,,meterez de pămînt");

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *circumluna circumpolar, circumsolar, circumterestru;*

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *circumscrie.*

Formaţii semianalizabile: *circumcizie,* cf. *incizie; circun cluzie* **(D.MED.),** cf. *incluzie; circumferinţă,* cf. *conferinţă; circumfle* cf. *reflex; circumspect,* cf. *suspect; circumscripţie,* cf. *inscripţie; circun stanţă,* cf. *instanţă; circumvoluţie,* cf. *involuţie.*

3. Prefixul *circum-* are sensul „în jurul, împrejurul" : *circur lunar, circumpolar, circumsolar, circumnavigaţie* „călătorie pe mare î jurul unei ţări sau împrejurul lumii", *circumscrie* „a descrie o figur în jurul alteia". în *circumlocuţie* şi *circumscrie* ,,(înv.) a scrie cu al semne, a întrebuinţa o expresie echivalentă" sensul prefixului se aprop de „asemănare" sau „înlocuirea cu ceva asemănător".

4. *Circum-* este un prefix neologic de origine latină *(circum-)* ca a fost împrumutat prin derivate venite fie direct din latină, fie din limbi romanice sau din alte limbi (uneori pe mai multe căi, cu sau fără deos biri formale).

în latină *circum-* cu funcţiunea de prefix e folosit frecvent abia din epoca imperială (cf. ILR 11 102). Cu această funcţiune derivă verbe, avînd valoarea de „împrejur" *(circumago, circumdu circumscribo* etc). Multe cuvinte latineşti cu *circum-* sînt calcuri după derivatele greceşti cu *nep* lat. *circumferentia* — gr. Trep^pepioc, lat. *circumlocutio* — gr. 7rsptcppaait;(ERNOUT-MEILLET S.V Prefixul *circum-* n-a fost moştenit în limbile romanice. El a fost împrumutat în franceză s formele: (mai vechi) *circon-, circom-,* (mai nouă) *circum* (cf. ROBERT).

a. Varianta cea mai veche este *ţircum-,* atestată în scrierile de începutul secolului al XVIII-lea, ca, de exemplu, în operele lui U. Cost *(ţircumferenţie,* în **DA**) şi D. Cantemir *(ţircumstanţie,* în **DA)** ; ea se expli prin pronunţarea slavă (polonă sau rusă) a limbii latine. Varianta *ţircur* apare şi mai tîrziu, de exemplu în unele lucrări din secolul următo unde avem de-a face şi cu împrumuturi din germană *(Zircum-),* ve *ţircumstanţie* la Tiehindeal, în **DA.**

în DA (s. v. *circumstanţă),* se menţionează că varianta *ţircumstanţă* reprezintă „rostirea german slavă a latinei", iar (s.v. *circumferenţâ) ţircumferenţă* e „după rostirea nemţească şi slavă a lir bei latine". Emil Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir,* în LR II (1953), nr. 6, p. 12 ara că împrumuturi ca *ţircumstanţie* provin din rusă, unde termenii de origine latină erau obişnu în stilul oficial al epocii lui Petru I.

b. Varianta *circum-,* sub care prefixul s-a impus ulterior în limb este atestată la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (vezi *circumferenţă* E. Văcărescul, în **DA).** Ea se explică prin latină sau prin franceză :

circumferenţă — lat. *circumferentia*
circumnavigaţie — lat. *circumnauigatio,* fr. *circumnavigation*
circumpolar — fr. *circumpolaire.*

c. Varianta *circon- (circom-),* frecventă în secolul al XlX-lea şi menţinută (în cazuri rare) în limba actuală, reproduce forma prefixului din franceză sau italiană : *circonferinţă* (a. **1843,** la URSU, **T.**), *circomferenţă* (a. **1828,** la URSU, **T.**) — fr. *circonference,* it. *circonferenza ; circonstanţă* (a. **1850,** la URSU, **T.**) — fr. *circonstance,* it. *circonstanza (circumstanţă* — lat. *circumstantia).*

în unele dicţionare, de la jumătatea secolului trecut, ca, de exemplu, în cel al lui Protopopescu-Popescu (a. 1862) sau al lui Negulici (1848), prefixul apare numai sub forma *circon-*.

Varianta *ţircon-* (rară şi limitată la primele decenii ale sec. al XlX-lea) se explică în română prin contaminarea dintre *circon-* şi *ţircum- : ţirconferenţă* (ms. din perioada **1820—1830,** la URSU, **T.**).

Variantele *cercum-, cercon-* şi mai ales *cercu-, cerco-* (rare, folosite în sec. al XlX-lea, mai ales pe la jumătatea secolului) se explică prin apropierea prefixului *circum-* de rom. *cerc : cercumscris* (a. 1838, la URSU, T.), *cercuferinţă* (a. **1842,** la URSU, T.), *cercoferinţă* (Negruzzi, în DA).

Pe lîngă împrumuturi, în limba română s-au format cîteva semicalcuri : (înv.) *circumducere* sau *cercumpregiurime* — lat. *circumferentia; circumscrie (circonscrie, cercuscrie)* — lat. *circumscribere,* fr. *circonscrire; circumstare, ţircumstare, cercumstare, cercustare* **(DA, S.V.** *circumstanţă), circonstare* **(URSU, T. S.V.** *circumstanţă)* — lat. *circumstantia,* fr. *cireonstance ; circumveni* — lat. *circumuenire,* fr. *circonvenir.*

Printre cele mai vechi atestări ale unor asemenea semicalcuri se cunosc derivate ca: *circumpregiurime* (a. **1814—1818),** *circumducere* (a. **1826),** *circumscris* (a. **1837),** toate la **URSU, T.**

în limba română, derivatele cu prefixul *circum-* erau încă rare în prima jumătate a secolului al XlX-lea, fiind folosite cuvinte compuse cu adv. *imprejur* (vezi URSU, T., unde se dau exemple ca : *imprejurscrie* pentru *circumscrie).*

5. în afară de temele moştenite *(circumducere, circumscrie),* cele mai multe sînt neologice, de origine latino-romanică.

Prefixul este slab productiv (prin semicalcuri).

6. Derivatele cu *circum-* aparţin stilului ştiinţific (în special, terminologiei geografice şi astronomice).

CIRCUN- ***vezi*** *CIRCUM-*

CIS-

RIZESCU, P. N. 5, 8, 18, 20.

1, în **DM** nu este înregistrat nici un derivat cu prefixul *cis-*. Alte izvoare atestă **11** derivate analizabile :

***cisalpin* „de dincoace de Alpi (în raport cu Roma)" (DA), *cisbutenă* (C. D. Neniţescu, *Tratai elementar de chimie organică,* voi. I, Bucureşti, 1956, p. 205), *ciscarpatin* (SCRIBAN), *cisdanubian* (CL VI (1961), nr. 1, p. 47), *cisdecalină* (G. D. Neniţescu, *lucr. cit.,* p. 200), *Cisiordania* (SCINTEIA, 1970, nr. 8547, 6/1, *Dicţionar politic,* Bucureşti, 1975, s.v. *Iordania), Cisleitania* „ţara de dincoace de rîul Leita (în raport cu Viena), Austria (în fosta monarhie austro-ungară)" (DA), *cisnistrian (ib.), cispadan* „de dincoace de Pad (în raport cu Roma)" (SCRIBAN), *cispentenă* (C. D. Neniţescu, *lucr. cit.,* p. 205), *cisrenan* (DA).**

Derivatele cu prefixul *cis-* sînt:

I adjective, analizabile în raport cu un substantiv (formaţii parasintetice) : *cisalpin, ciscarpatin, cisdanubian, cisnistrian, cispadan, cisrenan ;*

II substantive:

1. proprii, analizabile în raport cu un substantiv propriu (formaţii parasintetice) : *Cisiordania, Cisleitania;*

***Cisalpin, ciscarpatin, cisdanubian, cisnistrian, cispadan, cisrenan* şi *Cisiordania* trebuie considerate formaţii parasintetice de la nume de munţi sau de rîuri şi nu derivate exclusiv cu prefixe (de la adjectivele *alpin, carpatin, danubian, nistrian, padan* şi, ultimul, de la substantivul *Iordania)* pe baza analizei semantice.**

2. comune, analizabile în raport cu un substantiv comun : *cisbutenă,* cf. *butenă ; cisdecalină,* cf. *decalină ; cispentenă,* cf. *pentenă.*

Formaţie semianalizabilă: *cisvestitism* „impulsul de a purta îmbrăcămintea unor persoane mai tinere" (**D. MED.**), cf. *vestimentar, vestimentaţie* etc.

Nu am luat în consideraţie substantivul *cisalfa* „fibră celulozică obţinută pe cale chimică .. (LTR[2]), pentru că nu avem siguranţa că a fost format cu prefixul *cis-* şi pentru că din punct de vedere semantic este neanalizabil.

2. Valoarea prefixului *cis-* este situarea în spaţiu „dincoace de (o limită denumită de substantivul de bază)", sens opus celui al prefixului *trans-* „dincolo de..." : *cisalpin, ciscarpatin, cisdanubian, Cisiordania* etc.

Termenii chimici indică izomeri ai substanţei denumite de bază, prefixul arătînd că este vorba de aşezarea unor atomi de aceeaşi parte (a unui plan) : *cisbutenă, cisdecalină, cispentenă.*

3. *Cis-* este un prefix neologic de origine latină care a pătruns în limba română prin împrumuturi fie direct din latină, fie din limbile romanice, în special din franceză (fără a se putea stabili, de cele mai multe ori, provenienţa fiecărui derivat în parte) : *cisalpin* — lat. *cisalpinus,* fr. *cisalpin,* it. *cisalpino; cispadan* — lat. *cispadanus,* fr. *cispadan,* it. *cispadano; cisrenan* — lat. *cisrJienanus,* fr. *cisrhenan,* it. *cisrenano ; Cisleitania* — fr. *Cisleithanie,* it. *Cisleitania; cisbutenă* — fr. *cisbutene; cisdecalină* — fr. *cisdecaline ; Cisiordania*—lr. *Cisjordanie; cispentenă* — fr. *cispentene.*

în latină *cis-* „dincoace de" este rar folosit, fiind concurat de adjectivul derivat *citer,* care are atît sens local, identic cu al lui *cis-,* cît şi sens temporal (cf. ERNOUT-MEILLET, S. V. *cis).* în limbile romanice *cis-,* împrumutat din latină pe cale savantă prin cîteva formaţii, îşi menţine sensul originar şi este puţin productiv.

Cisnistrian, ciscarpatin şi *cisdanubian* sînt probabil derivate în interiorul limbii române.

Derivatele cu *cis-* sînt atestate în limba noastră de pe la mijlocul secolului al XlX-lea (de exemplu, *cisdanubian* este folosit în **1848** de I. Codru-Drăguşanu, cf. **CL VI (1961),** nr. **1,** p. **47,** iar *cisalpin* apare la PROT.-POP.).

4. Prefixul *cis-* este slab productiv în limba română.

In domeniul chimiei, *cis* este folosit uneori ca determinant plasat în urma anumitor substantive : *izomeri cis* (G. D. Neniţescu, *lucr. cit.,* p. 197), *valenţe cis* (id. *ib.).*

5. Derivatele cu prefixul *cis-* aparţin stilului ştiinţific (terminologiei geografice şi celei chimice).

vezi CU-

CO-₂ *(C-, CĂ-)*

GRAUR, E. 24—27; AVRAM, C. 5—10.

1. Prefixul *co-₂* are variantele fonetice *c-* (înainte de vocală): *coborî, cagodi* „a aştepta" şi *că-: călini* „tulbure la minte, mai mult nebun".

Absenţa unei variante *cu-* este un element care contribuie la delimitarea de *co-₂*, variantă a prefixului *cu-*; de aceea nu se poate admite încadrarea lui *cufrînge* la prefixul discutat aici. Vezi *CU-*, § 1 şi 4.

2. în **DM** sînt înregistrate 4 derivate analizabile cu prefixul co-₂, la care se adaugă 15 derivate din alte izvoare:

căhui **(DA), *cobiltâu* „terenul din cotul unei ape" (MAT. DIAL. I 208), *cobîltoc* „lac, loc mlăştinos, mlaştină" (DA), *cociump* „ţăruş, par, ciot" *(ib.), cocînjeu* „unealtă de tors nedefinită mai de aproape" *(ib.), cocirni* „a feri, a evita" *(ib.), codanţâ* „clanţă" fi *cofîrşti* „a avea diaree, a se murdări", *(ib). cofleşi* „(despre fructe, oameni, vreme, pămînt) a se muia", *(ib). coflo-şniţâ* „poreclă dată unei bătrîne", *(ib.) cohrib (ib.), comînji (ib.), cotreanţâ (ib.), cotirsâ, covîrşoc (ib).* „partea dinăuntru a vîrşei" *(ib).***

Derivatele sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb: *cagodi,* cf. *agoăi; coborî,* cf. *oborî* (semianalizabil faţă de *doborî); cocîrni,* cf. *cîrni; comînji,* cf. *mînji;*

— un substantiv (formaţii parasintetice): *cocîrja,* cf. *cîrjă; covîrşi,* cf. *vîrh, vîrşuri;*

o interjecţie (formaţii parasintetice): *cofîrşti, cofleşi ;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *cobîltău,* cf. *băltău; cobîltoc,* cf. *băltoacă; cociump,* cf. *ciump; cocînjeu,* cf. *cînjeu; coclanţă, cohrib, cotreanţă* (vezi p. 68), *cotîrsă, covîrşoc,* cf. *vîrşog,* parasintetic în cazul raportării la *vîrşă; scofală,* cf. *fală* (vezi şi § 4 a);

Cohrib „pălărie mare" ar putea fi raportat, din punct de vedere semantic, la *hrib* (fig.) „burete bun de mîncat" (sau semianalizabil faţă de *pohrib).*

III adjective, analizabile în raport cu adjective: *căhui,* cf. *hui* (vezi şi *TĂ-,* p. 245).

Formaţii semianalizabile: *cohîlti* „a fi prăpădit trupeşte" **(DA)**, cf. *pocîlti.*

3. Valorile prefixului *co-₂* nu sînt clare.

CIORANESCU (s. v.) **consideră că în unele derivate ca : *cocîrja, cofleşi, cotropi* am avea a face cu *co-* „expresiv"; vezi şi p. 67.**

4. Prefixul românesc *co-₂* a fost explicat din prefixul v.sl. *po-* :

a) prin disimilare cînd tema începea cu o labială (cf. GRAUR, E. 24-27):

coborî < v. sl. noKopHTH „a lupta" (care s-a amestecat cu v. sl. OKOPHTH „a răsturna" > *oborî,* de care se leagă, de obicei, şi *doborî;* dialectal apare *doborî* „coborî" GL. OLT.);

comînji < v. sl. no/tusdTH ; *mînji* (cu *n* expresiv) < *măji* < v. sl. M434TK (vezi şi *TĂ-,* p. 245);

covîrşi cf. rus. *noeepmumb* „a termina (punînd vîrful)" (ucr. *noeepzuumu,* ser. *povUiti) ;*

scofală cf. sl. noXKiiU „laudă" (la care s-a adăugat prefixul românesc *s-,* vezi şi p. 258).

în această situaţie sînt probabil şi alte cuvinte româneşti care încep cu *co-₂; covîrni* pentru *povîrni* **(DA** presupune că a intervenit influenţa lui *coborî); covei,* cf. ser. *povijati* „a înfăşură", *pbvija* „trenă"; *cobîlţă* cf. rus. *no6ojbomamb* etc. (cf. GRAUR, E. 27).

Derivatele de acest tip cu prefixul *co-₂* au fost explicate în mai multe feluri:

α. ca moştenite din latină cu prefixul *con-* fără a se explica de ce lat. *con-* nu a devenit *cu-* în româneşte ca şi în alte cuvinte moştenite cu acest prefix : *comînji* < lat. *commingere* (A. Philippide, în ZRPh xxxi (1907), p. 304; vezi şi S. Puşcariu, în DR IV (1927), p. 1350). Etimologia propusă de Philippide întîmpină greutăţi semantice şi fonetice : *g* nu devine *j*, iar *i* nu trece la *î* între două consoane muiate. Dealtfel nici *mingere,* nici *commingere* nu apar în alte limbi romanice (GRAUR, E. 25—26). Pentru *cofleşi* (considerat în DA CU etimologia necunoscută), G. Giuglea construieşte un lat. pop. **conflexire* „a încovoia" *(Cercetări lexicografice,* p. 6) ; etimologia lui Giuglea a fost acceptată în REW (2136) şi în DM. De acelaşi tip este etimologia dată mai tîrziu de A. Scriban „cp. cu lat. *corifacesco".* Pentru alte păreri, vezi A. Graur, în BL II (1934), p. 142. CIORANESCU (s. V.) optează pentru „formaţie expresivă", afirmînd că „este rezultatul normal al lui *cofleşti* > **coflesei,* pornind de la *fleşcâi* cu *co-* expresiv, ca în *cocîrja, copleşi, cotropi* etc." — vezi şifr, notai. De *cofleşi* a fost apropiat şi *copleşi,* fie că acesta a fost calificat ca o variantă a lui *cofleşi* (vezi Iorgu Iordan, în BPH II, p. 187), fie că i s-a dat o explicaţie asemănătoare, ca formaţie expresivă de la un verb imitativ (vezi CIORANESCU, s.v.). în DA, care îl prezintă cu „etimologia nesigură", se citează de la TDRG şi CDDE reconstrucţia unui lat. pop. **complexire;* vezi şi REW 2102 *complexare,* etimologie respinsă de A. Graur, în BL V (1937), p. 94;

β. ca formate pe teren românesc cu prepoziţia *cu: covîrşi,* explicat de S. Puşcariu din *cu vîrh*, etimologie acceptată şi de DA, DM (respinsă mai înainte de TDRG), deşi e greu de admis;

γ. ca împrumuturi din slavă, cu altă explicaţie pentru prefix : pentru *covîrşi* CADE porneşte de la *vruăiti,* cu prefixul neexplicat. SCRIBAN consideră că provine de la v. sl. *vruăiti",* cu prefixul *ku-,* rus. *ku-, ko-* «spre». V. *vîrf".* CIORANESCU (S.V.) îl explică dintr-un sl. **povrusiti,* dar presupune nu o disimilare, ci „fără îndoială un schimb de prefix, ca în *covîrni* < [tipărit greşit>] *povîrni,* probabil sub influenţa lui *cotropi* sau a mai marii expresivităţi a lui *co-*. Cf. *vîrf.* G. Mihăilă, în OMAGIU ROSETTI, p, 573—576, explică prefixul românesc co-prin sl. *ko- (ka-)* reconstruind pentru *coborî* şi *covîrşi* etimoanele slave **ko-boriti, *ko-virsiti.*

b) prin asimilare, cînd tema începea cu o velară, mai ales *c,* mai rar *g* şi *h* (cf. AVRAM, C. 7):

cagodi < *pagodi* (= rus. *noeodumb);*

cocîrni < **pocîrni* < *po-* + *cîrni* (vezi şi **DA** s.v.).

în această situaţie se găsesc probabil şi alte formaţii care au etimologia necunoscută : *cocînjeu* cf. *cînjeu,* variantă a lui *gînjei* (< *gînj),* sau care au fost explicate prin contaminare : *cocîrja, coclanţă.*

1. în legătură cu *cocîrja* în DA se menţionează : „pare o contaminare între verbele cu sens asemănător care încep cu silaba *co- (covoia, covriga, coroia, cocoşa* cf. şi *cocîrlă)* şi *cîrjă"*. în DR VII (1931—1933), p. 109, S. Puşcariu explică astfel această contaminare (prezentată ca sigură de astă dată) : *„cocîrja* este a s e c o r o i a (sau c o c o ş a , c o v r i g a , c o v o i a) ca o c î r j ă". CIORANESCU acceptă explicaţia din DA, dar adaugă „sau, mai bine, din cîrjă (cf. *cîrjoia)* cu prefixul expresiv *co-* ca în *cofleşi, copleşi, cotropi" (lucr. cit.,* s.v.); vezi şi PUŞCARIU, LR II 104.

2. Despre *coclanţă* DA spune că „pare a fi contaminat din *coclete* [el însuşi cu etimologia necunoscută] şi *clanţă* [considerat onomatopeic]".

Uneori putem avea a face cu o asimilare parţială (acomodare) în cazul lui *co-₂* < *po-* înaintea unei rădăcini cu *h- : cohrib* < *pohrib* (cf. AVRAM, C. 8).

„E posibil ca în acest fel să se explice şi adjectivul *căhui* „tulbure la minte, mai mult nebun", pe care DA îl dă fără etimologie, raportîndu-1 numai la *tehui* (vezi şi SCRIBAN, D., unde figurează şi varianta *tăhui),* dar căruia îi găsesc în materiale dialectale recente o paralelă cu *pă-i păhui* „aiurit, zăpăcit, zănatic" (UDRESCU, GL.)", „năuc, zăpăcit, prost" (LEX. REG. [I] 93)". AVRAM, C. 8.

în unele cazuri prefixul *co-*₂ se întîlneşte în vecinătatea unei prepalatale (afrieate, în care primul element e dental): *cociump* < *pociump,* de asemenea înaintea unei rădăcini cu dentală la inițială: *cotîrsă* (cf. AVEAM, C. 9).

în ceea ce priveşte termenul *cotreanță,* posibilitatea raportării lui la *treanță* favorizează interpretarea lui *co-,* de către vorbitori, drept prefix. *Cotreanță* este posibil să fie o deformare a lui *catrință* (etimologia maghiară dată în DA şi în DM a fost respinsă de G. BI6dy, *Influența limbii române asupra limbii maghiare,* Sibiu, 1942, p. 55; vezi şi TAMÂS, S.V.), fără legătură la origine cu *treanță* (explicat ca variantă a lui *zdreanță* de origine slavă).
Se remarcă existența unor formații paralele cu prefixul (originar?) *po-* şi cu prefixul *tâ-: căhui — pâhui — tâhui; cagodi — pogodi; cociump —pociump; cohîlti — pocîlti; comînji — tămînji;* vezi şi *PO-,* p. 186-187, *TĂ-,* p. 245.

Cele mai vechi derivate cu prefixul co-₂ se găsesc atestate în texte din secolele al XVI-lea — al XVII-lea : *coborî* (**PO**, în **DA**), *covîrşi* (Varlaam, în **BA**) etc.

5. Majoritatea temelor este de origine slavă. Eare sînt temele onomatopeice (*cofîrşti, cofleşi).*

Prefixul a fost foarte slab productiv în trecut; în limba contemporană e neproductiv.

6. Cîteva derivate aparțin limbii literare: *coborî, covîrşi.* Cele mai multe formații cu prefixul co-₂ sînt regionale şi populare.

CO-3 ***vezi CON-₂***

COM- vezi CON-₂

CON-i vezi CU-

CON-₂ **(CO-3,** ***COM-)***

S. Puşcariu, ***Conteni,*** **în DR I (1920-1921), p. 226-228, id., LR i, 233; GRAUR, SLG 471, id.,** ***Vocala radicală față de vocala sufixului verbal,*** **în SCL IX (1958) nr. 3, p. 310, id., E. 24—25; I. Rizescu,** ***Prefixul con," (co~,*** **corn)-, în SMFC II 25-36.**

1. Prefixul *con-₂ (co-₃)* este dubletul neologic al prefixului moştenit din latină *cu- (co-₁, con-₁, cum-).* Există chiar cîteva dublete cu aceeaşi temă : *compara — cumpăra, confunda — cufunda, conveni — cuveni.*

2. Prefixul *conr₂* apare sub această formă înainte de majoritatea consoanelor; înaintea bilabialelor *b, p* se foloseşte, de obicei, varianta *corn-,* iar înaintea sonantelor *m, n, r* şi a vocalelor varianta co₃-.

în unele cazuri se observă şovăiri în privința folosirii variantelor cu una şi aceeaşi temă : *copărtaş* şi *compărtaş, corupe* şi *conrupe.*

3. în **DM** sînt înregistrate **65** de derivate analizabile. La acestea se adaugă **41** de derivate din alte izvoare

coachizitor **(DN₂),** ***coacțiune*** **(DA),** ***coadjura*** **(„Luceafărul", (1967, p. 8/1),** ***coaxial*** **(DN₂),** ***cocreditor*** **(DA),** ***codeținător*** **(DN₂),** ***codirector (ib.), coenzimă*** **(LTR₂),** ***coferment (ib.), coinculpat*** **(LUMEA 1968, nr. 20, p. 24/2),** ***coînțelege*** **(DA),** ***coliniar*** **Mat. (DER, LTR₂),** ***comembru (uA),comeseriaş (ib.), comizerație*** **„compătimire" (DA),** ***comoştenitor (ib.), composesiune (ib.), comultiplu*** **Mat. (LTR₂),** ***conapâsa*** **(URSU, T. S.V.** ***comprima), conchema*** **(DA),** ***congeminație*** **„formație dublă simultană" (DN₂),** ***congenial*** **„înrudit sufleteşte" (DA),** ***congratula (ib.), conjudețean (ib.), conscrie (ib.), conslujitor*** **(„Mitropolia Banatului", 1967, nr. 7—9, p. 585),** ***consoț*** **(DA),** ***constringență*** **Fiz (LTR₂),** ***consubstanțial (DN₂), contovaroşie*** **(PANN, P. A. 142),** ***convîrstnic*** **(LR IX (1960), nr. 1, p. 60),**

convremelnic **„contemporan"** (DA), ***coparticipare (ib.), copolimerizare*** **Chim.** (DER), ***coprincipe*** (SCÎNTEIA, **1966, nr. 6954, p. 4/7),** ***coregent*** (DA, DN₂), ***coregizor*** (MAGAZIN, **1966, nr. 475, p. 4/7),** ***cotutelă*** (DN₂), ***covalență (ib.), covînzâtor*** (DA).

Derivatele sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb (frecvente) : *combate, complăcea, conlucra, consfătui, conveni, conviețui, convorbi, coopta* etc.;

— un substantiv (formații parasintetice) : *concentra,* cf. *centru; confrunta,* cf. *frunte;*

— un adjectiv (formații parasintetice) : *condensa, ol. dens; consolida,* cf, *solid;*

II Substantive, analizabile în raport cu :

— un substantiv (frecvente) : *coacuzat, coasociat, coechipier, comesean, concetățean, confrate, consătean, consens, conştiință, context, copărtaş, coproprietar* etc.; (formație parasintetică) *coreligionar;*

— un adjectiv : *conațional, conjudețean;*

III (rar) adjective, analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *coaxial, coliniar;*

— un substantiv (formație parasintetică) : *concentric.*

Cele mai numeroase sînt derivatele substantivale.

Nu am luat în considerație derivate ca : ***compromite, conjura,*** **în care nu mai există vreo legătură între sensul cuvîntului de bază şi cel al derivatului.**

Formații semianalizabile: *coabita* (**DN₂**), cf. *abitație; colabora,* cf. *elabora; combina,* cf. *îmbina; comite,* cf. *emite; comprima,* cf. *imprima ; concrescență,* cf. *excrescență ; conscripție,* cf. *inscripție ; contemporan,* cf. *timp ; convergent,* cf. *divergent.*

4. Sensul de bază al prefixului *con-₂ (co-₃, corn-)* este cel de asociere („împreună (cu)") :

— verbe : *coexista* ,,a exista în acelaşi timp (sau împreună) cu cineva sau ceva", *conlocui, conlucra, consimți* „a fi de acord cu cineva", *conviețui* etc.;

— substantive: *coacțiune, coautor, codebitor* „persoană care datorează o sumă cuiva împreună cu alții", *comesean, conațional, consătean, constelație* „grupare aparentă de stele, din aceeaşi regiune a cerului" etc.;

— adjective: *coaxial, coliniar* etc.

La sensul „împreună cu" se adaugă şi nuanțele :

a) „unul spre (cu) altul" : *cointeresa, coînțelege* „a se înțelege unul pe altul", *consfătui, convorbi* etc.;

b) „spre ceva", „alături", „în jur" : *concentra, concurge, conduce* etc.; *context; compune* etc.

în unele derivate, prefixul are rol de indicator al sensului exprimat prin cuvîntul de bază (cf. **GRAUR, P. I. 336) :** *coasociat; codevălmăşie* (cf. **S.** Badovici, *Moşnenii şi răzeşii. Originea şi caracteristicile juridice ale proprietății lor,* Bucureşti, **1909,** p. **130),** *contovaroşie, copărtaş, corelație.*

Uneori prefixul are numai valoarea de a deriva verbe de la adjective (vezi CC₇"-, p. 78) : *condensa, consolida.*

în unele formații valoarea prefixului e mai puțin clară: *consemn*

5. Prefixul neologic *con-₂* a pătruns în româneşte pe cale cărturărească din limbile romanice (mai ales din franceză) şi din latină, prin împrumuturi ca :

(analizabile) *condensa* — fr. *condenser, consolida* — fr. *consolider, concrede* — lat. *concredere* (poate şi germ. *anvertrauen), configura* — lat. *configurare* ;

(semianalizabile) *coabita* — fr. *cohabiter, colabora* — fr. *collaborer.*

Pentru valorile din latină ale prefixului *con-*, moştenite şi în limbile romanice, vezi p. 78.

Pe teren românesc s-au format numeroase calcuri şi semicalcuri, care au de obicei modele din franceză sau latină : *conapăsa* — lat. *comprimere,* fr. *comprimer* (vezi şi p. 79), *concetăţean* — fr. *concitoyen, conchema* — lat. *conuocare, concurge* — lat. *concurrere, conlocui* — fr. *cohabiter, consfinţi* — fr. *consacrer* etc.

Un număr important de derivate cu prefixul *con-₂* reprezintă adaptări ale unor împrumuturi latino-romanice : *combate, compune, complăcea* — fr. *complaire, consemna, consimţi, consoţ* — lat. *consocius, constrînge, conştiinţă* —- lat. *conscientia, conţine* etc.

Foarte rar, găsim derivate calchiate după cuvinte din germană : *comembru*—germ. *Mitglied* (cf. document a. 1819, în **DA**), *conglăsui*— germ. *ubereinstimmen* (cf. Bălcescu, Maiorescu, Odobescu etc, în **DA**) sau din rusă: *coraport* — rus. *codonjiad* (**IORDAN, LRC** 108, 316; **HRISTEA, E**. 165), *coredactor* — rus. *copedanmop* (**HRISTEA, E**. 165).

Uneori e greu de ştiut după care model s-a constituit derivatul:
conşcolar — fr. *condisciple,* lat. *condiscipulus,* germ. *Mitschuler;*
contopi — fr. *confondre,* germ. *zusammenschmelzen ;*
convorbi — lat. *colloquor,* germ. *unterreden.*

Unele derivate s-au format pe teren românesc fără model străin : *codevălmăşie, conjudeţean, consătean, copărtaş* etc.

în câteva cazuri derivatele cu *con-* se datoresc analogiei: *coreferat* după *coraport, conjudeţean* şi *consătean* după *concetăţean.*

Primele împrumuturi cu acest prefix au intrat în româneşte la începutul secolului al **XVIII**-lea, ca de exemplu : *consens* la Cantemir, în **DA,** dar abia în a doua jumătate a acestui secol şi, mai ales, în primele decenii ale celui următor pătrund mai multe formaţii cu *con-₂: consolidare* (a. 1774, *Uricariul* i, în **DA**), *convocat* (a. 1817, *Uricariul* iv, în **DA**) etc. Primele formaţii în româneşte sînt probabil: *consfinţi* (a. 1820, *Uricariul* iv, în **DA**), *consemna* (a. 1825, *Uricariul* v, în **DA**).

în prima jumătate a veacului trecut, găsim în terminologia ştiinţifică formaţii paralele cu *con-* împrumutate şi calchiate ca denumiri ale aceleiaşi noţiuni: *consecantă* (a. 1850, la **URSU, T.,** S.V. *cosecantă)* şi *cotăietoare* (a. 1821, id. *ib.); cotangentă* (a. 1850, id. *ib.,* s.v.) şi *coatingătoare, conatingătoare* (a. 1821, id. *ib.), comprima* (a. 1848, id. *ib.,* s.v.) şi *conapăsa* (a. 1849, id. *ib.).*

1. în aceeaşi perioadă se înregistrează încercări de adaptare a lui *con-₂* prin *cu-* în exemple de tipul *cuprima, cuţinere* (vezi *PREFICUL CTJ-,* p. 79).
% Din aceeaşi perioadă se cunosc şi încercări de calchiere a prefixului *con-₂* prin compuse cu adv. *împreună:* vezi *împreună-sunătoarea* după lat. *consonantia* sau *împreună-făcători* după fr. *coefficient* în FC I 127, *împreună-lucra* după fr. *collaborer,* lat. *collaborare* în FC I 210.

6. Temele la care se ataşează prefixul pot fi de diferite origini:
latine (moştenite) : *coînţelege, conveni* etc.;
comune cu albaneza : *comoştenitor ;*
slave : *consfătui, contopi* etc.;
maghiare : *conlocui;*
latino-romanice : *condensa, coopta;*
greceşti : *compatriot, compătimi.*

7. *Con-* este un prefix productiv, care formează un mare număr de derivate, cele mai multe fiind (semi)calcuri.

8. Derivatele cu prefixul *con-₂* aparţin, în special, limbii literare, întîlnindu-se în toate stilurile acesteia.

în stilul ştiinţific, de exemplu, găsim numeroase derivate cu caracter terminologic : matematică : *cologaritm, cosinus;* chimie : *coenzimă, coferment, copolimerizare, covalenţă;* domeniul juridic-administrativ : *codevălmăşie, colateral, confederaţie.* Unele derivate au o sferă de circulaţie mai largă : *consătean, consimţi, conştiinţă, conţine* etc.

Cîteva derivate sînt formaţii cărturăreşti din Ardeal şi Bucovina, de multe ori învechite, calchiate după germană : *coînţelege, comembru. conglăsui* etc. sau după latină : *conchema, concrede, consoţ* etc.

CONTR- vezi CONTRA-

CONTRA- (CONTR-, CONTRĂ-, CONTRO-, CUNTRĂ-)

(**Rodica Ocheşanu, *Contra-*, în SCL XI (1960), nr. 3, 593- 601**

1. Prefixul *contra-* are mai multe tipuri de variante.

a. Variante actuale literare : *contr-, contro-.*

Contr- se întîlneşte în cîteva formaţii în care prefixul este ataşat la baze începătoare cu *a-: contraltă* şi *contralto;* (învechite) *contradevăr* (**CODRESCU**, la Ocheşanu, *lucr. cit.* 595), *contramiral* (**IORDAN, LRA** 21 unde apare scris *contraamiral), contrapelaţie* (**I.** Văcărescu, la **CLOSE, D**. 277).

Ultimul termen, glosat impropriu de Close prin „counter-signal", este explicat într-o paranteză în text chiar de Iancu Văcărescu prin *împotrivă-arătare.*

Alături de formele cu un singur *a,* pentru unele dintre derivatele menţionate mai înainte sînt atestate şi forme cu doi *a : contraadevă* (cf. Ocheşanu, *lucr. cit.* 298), *contraalt* (**DA**, s.v. *contralto),* ambele învechite ; *contraamiral,* care s-a impus în limbă.

Contro- apare în două formaţii din limba actuală : (una analizabilă) *controlateral* „care este în raport cu o jumătate simetrică corporală, care este localizat în jumătatea opusă a corpului" (**DER**), alături de care există forma *controlateral* (**D. MED.**), (alta semianalizabilă) *controversă.* Varianta *contro-* este atestată şi în *controdanţ,* variantă învechită a lui *contradan* (cf. Stamati, în **DA, S.V**.), ca şi în unele dintre variantele învechite ale lui *contrabandă* (formaţie neanalizabilă semantic, pentru care vezi discuţia de la p. 73) : *controbond* (si cu sensul „contrabandist"), *controbont, controbonţ* (cf. **DA**).

b. Variante învechite.

a) Variante livreşti, românizate : *cuntră-, contră-,*

...... *Qunţră-* apare în secolul trecut în cîteva creaţii fără circulaţie ale lui Aron Pumnul: *cuntrăzice (Voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui... ... precum şi scrierile lui mărunte şi fragmentare* publicate de d-rul Ion al lui G. Sbiera, Cernăuţi, 1889, p. 266), variantă a lui *contrazice; cuntrăzicăţiv (ib.* 267, vezi SMFC **IV** 95), dublet al lui *contradictoriu.*

Contră- se întîlneşte în *contrădanţ(ă),* variante învechite ale lui *contradans* (cf. C. BTegruzzi, în **DA**, s.v. *contradans).*

(3) Variantă grafică, etimologică : *contre-* rostită *contr-,* în unele formaţii învechite : vezi *contredanţ,* variantă a lui *contradans* la Ana Groldiş Poalelungi, *LHnfluence du frangais sur le roumain (Vocabulaire et syntaxe),* Paris, 1973, p. 130; (neanalizabil) *contrebandier* în **DA, S.V.** *contrabandă.*

Termenul tehnic *contre-jour* (MDE) este un împrumut neadaptat.

y) Variante neliterare, corupte : *cotra-, cotro-,* în *cotradanţ, cotrodanţ* (alte variante învechite ale lui *contradans), cotrobond, cotrobont, cotroboantă, cotrobont* (toate patru, variante ale lui *contrabandă;* prima, atestată şi cu sensul „contrabandist", ca şi *controbond,* pentru care vezi sub *a).*

2. în **DM** sînt înregistrate 40 de derivate analizabile, cu prefixul *contra-,* la care se adaugă următoarele 118 din alte surse :

***contracte* G. f. (LTR²), *contr(a)adevăr* (SCL XI (1960), nr. 3, p. 595, 598), *contraafirmare(DA), contraalee* „alee laterală paralelă cu una principală" (SCRIBAN), *contraalizeu* (şi pl. *contraalizee* LTR², DN²), *contraanaliză* (LTR²), *contraanchetă* (DA), *contraapel* Jur. *(ib.), contraarcatură* Arhit. (LTR²), *contraargument* (SCL, *loc. cit.), contrabaghetă* Ind. text. „piesă la războiul de ţesut care face mişcarea opusă baghetei" (LTR²), *contrabanchetă* G. f., Gonstr. *(ib.), contrabaraj* Gonstr. (LTR², DN²), *contrabaterie* Tehn. mii. (DA), *contrabătător* „organ al batozelor şi combinelor situat sub bătător" (LTR², DER), *contrabilet,*„bilet sau adeverinţă eliberată în schimbul altui bilet" (GOSTINESCU), *contrabombardare* (DA), *contrabulinăNsiv.* (LTR²), *contrabuterolă* „piesă care fixează capul nitului, în timp ce se formează, prin batere cu buterola (sau căpuitoarea), celălalt capăt" *(ib.), contracalibra* (LTR², DN²), *contracarlingâ* Nav. (LTR²), *contracauţiune* (şi *contracauţie)* „a doua cauţiune care o garantează pe cea dintîi" (DA), *contracăpuitoare* (şi *contracăpuitor)* „contrabuterolă" (LTR²), *contracheie* Gonstr. *(ib.), contrachilă* Nav. (ib.), *contrachitanţâ* (SCL, *loc. cit.), contracivadieră* Nav. (DN²), *contraclapă*„clapa situată sub clapă", (LTR²), *contracoastă* Nav. „coastă care dublează coasta propriu-zisă" *(ib.), contracroşet* Med. (D. MED.), *contracumpăni*„contrabalansa" (DA), *contracurbă*„ curbă de şosea sau de cale ferată care urmează imediat după altă curbă, cu concavitatea în sens contrar" (LTR², DER), *contracarge* curge în direcţia opusa" (GDSTINESCU), *contradeclaraţie* (DA), *contradiagonală* Gonstr. (LTR²), *contradistorsiane* Electr, *(ib.), contradovadă* (SCL, *loc. cit.), contraelectromotoare* (adj. atestat numai la f., pe lîngă s.' f. *forţă, tensiune;* LTR²), *contraepolet(ă)* „epolet fără franjuri care, în ţinuta de serviciu, de vară etc, înlocuia un epolet complet" (DA), *contraescarpă* Gonstr. (LTR², DER, DN²), *contraetambou* Nav. (LTR²), *contraetimologie* (DA), *contraeiravă* Nav. (LTR²), *contraexpoziţie* Muz. (MDM), *contraexlensiune* Med. (D. MED.), *contraextrudare* Met. (LTR²), *contrafason* (GOSTINESCU), *contrafăptaire*„reacţie" (URSU, T. 237, s. v. *reacţie), contrafier* Ind. lemn. (LTR²), *contrafineţe* (G)3TtKEscu), *contrafişă* Gonstr. (LTR², DER, DN²), *contrafoc* Silv. (DER), *contraţugâ* (SCL, *loc. cit.), contrafungă* Nav. (LTR²), *contragaj* „zălog depus în locul altuia.; asigurare reciprocă" (GOSTINESCU), *contragarant (ib.), contragardă* Tehn. mii. (SCRIBAN, LTR²), *contragrifă* Ginem. (LTR²), *contrahaşură (ib), contraincizie* Med. (D. MED.), *contraincercare* Tehn. (LTR²), *controlateral* (D. MSD.), *controlat* (GDSTINESCU), *contramanivelă* G. f. (LTR²), *contramaree* (SCRIBAN), *contramăsuri* pl. (GRAUR, T. 256), *contramelc* Ind. text. (LTR²), *contranotă* (SCL, *loc. cit.), contranutaţie* (D.MED.), *contraoctavă*(SCL, *loc. cit.,* DN²), *contraofertă*(SCL, *loc. cit.), contraopoziţiune*(GOSTINESCU), *contraotravâ* (DA), *contrapzpâ* (DN²), *contraparalelogram* Geom. (LTR²), *contrapartidă* (DA), *contrapilastru* (SCL, *ib.* 599), *contrapiuliţă* (LTR²), *contraplacaj* Ind. lemn. *(ib.) contrapoliţâ* (SCL, *loc. cit.), contrapiliţie* „poliţie întocmită, rînduită peste altă poliţie" (GOSTINESCU), *contrapoziţie Log.* (DER), *contrapregătire* Tehn. mii. *(ib.), contrapresiune* (SCL, *loc. cit.,* DER), *contraprobă* (DA), *contrapromisiune* (GDSTINESCU), *contrapune* (SCL, *loc. cit.), contrarandă* Nav. (DN²), *contrarăspuns* (SCL, *loc. cit.), contrareacţiune* Telecom, (LTR²), *contrarecepţie (ib.), contrarevizie* Poligr. *(ib.), contrarezervor* (LTR², SCL, *loc. cit.), contrarondâ* „a doua inspecţie care se face noaptea pichetelor", cf. şi înv. *rondă* „rond" (GOSTINESCU), *contrarotative* „ansamblu de două elice ale avionului, cu sensuri de rotaţie opuse" (s. f. pl. ? DER), *contrasalut* (GDSTINESCU), *contrasăgeată* Gonstr. (LTR², DER), *contraschimb* „schimb de mărfuri" (SCRIBAN, SCL, *loc. cit), contrascotă* (DA, TDRG), *contrasemnai* (GOSTINESCU), *contrasens* (DA, SCRIBAN), *contraserviciu* (SCL, *loc. cit.), contrasubiect* Muz. (DN²), *contratemă* Muz. (CADE, DN²), *contraterasă* (DA), *contraţijâ* (LTR²), *contratip* Fot. „copie negativă a unui film obţinută după un pozitiv" (şi *contratipare, contratipie, ib), contratipar* Poligr. *(ib.), contratracţiune* (D. MED.), *contratragere* Met. (LTR²), *contratreăptă* (LTR², DER), *contratrecere* Cont. (DA), *contravariant* Mat. *(contravariănţă,* LTR²), *contravenin* (DA), *cohtraverificare (contraverificator* LTR²), *contraverticală* Arhit. *(ib.), contravîntuire* Arhit. „element de construcţie alcătuit din grinzi aşezate în forftiă de zăbrele, cu scopul de a mări rezistenţa construcţiei la presiunea vîntului, la trepidaţii etc." (LTR², DER; şi *contravinturi* s. n. pl. cv 1949, nr. 7, p. 31, în DA ms.), *contrazid* (DA).**

1. Analiza semantică a lui *contrafason* „imitaţie, contrafacere", formaţie din secolul trecut, nu mai este clară în limba actuală deoarece *fason* şi-a specializat între timp sensurile. Vezi însă sensul mai general al lui *fason* „manieră, felul în care este făcut un lucru" (sens dat şi de GOSTINESCU, în aceeaşi sursă cu *contrafason).*

2. Nu au fost luate în consideraţie următoarele formaţii:

a. contrabandă* din fr. *contrebande,* la rîndul lui împrumut din it. *contrabbando* (derivat de la *bando* „publicanunzio editto; decreto; legge; ordine dell'autoritâ"), deoarece nu se analizează semantic satisfăcător prin românescul *bandă;

b.* formaţii ca, de exemplu, *contrafăcător* (CADE), *contrapuncţie* „compunere după regulile contrapunctului" (Popovici, în DA ms.), *contrasemnatar* şi *contrasignatar* „persoană care contrasemnează un act" (în DA ms., fără trimitere), deoarece sînt analizabile ca derivate cu sufixe de la *contraface,* respectiv *contrapunct, contrasemna (contrasigna) ;

***c. contrapartiu* „matriţă preparată prin galvanoplastie de pe un clişeu sau de pe un obiect, în vederea reproducerii şi multiplicării clişeului sau a obiectului" (LTR²), semantic neanalizabil prin *partiu* „concepţie de ansamblu a unei lucrări de arhitectură, pictură, sculptură sau decoraţie";**

***d. contrapond* (DA ms., fără citat), calc după fr. *contrepoids* sau formaţie regresivă din *contrapondere* (cu care este sinonim), deoarece *pond* (pentru care cf. şi lat. *pondus)* nu există şi independent în limba noastră;**

***e. contraspion,* foarte probabil derivat regresiv din *contraspionaj* (cf. SCL, *lucr. cit.* 573); punctul de vedere întîlnit în DA — *contraspion* (cu derivatul *contraspionaj)* vine din franceză — este infirmat de absenţa în dicţionarele de limba franceză consultate a termenului corespunzător lui *contraspion* (în timp ce fr. *contre-espionnage* apare în aceste dicţionare).**

Derivatele cu prefixul *contra-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *contraacuzaiie, contraamiral, contraanaliză, contrabas* (s.m, şi n.), *contraexpertiză, contramarcă, contraofensivă, contraordin, contrapropunere, contrapunct, contrarevoluţie, contratimp, contravizită* etc.; formaţie parasintetică : *contravîntuire ;*

II adjective (substantivate), analizabile în raport cu un adjectiv : *contraelectromotoare, controlateral, contravariant* (adj. şi s. m.);

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *contrabalansa, contracumpăni, contracurge, contraface, contrapune, contraveni, contrazice.*

La acestea se adaugă câteva verbe : *contraataca, contraindica* (mai ales la participiu: *contraindicat), contrasemna,* care au alături substantive din aceeaşi familie : *contraatac, contraindicaţie, contrasemnătură,* mai frecvent folosite decît verbele. Verbele de acest tip pot fi derivate secundar (cu sufixe sau regresive) de la substantivele prefixate.

Substantivele reprezintă marea majoritate a derivatelor analizabile cu prefixul *contra-,* verbele şi adjectivele fiind foarte puţin numeroase.

Formaţii semianalizabile, substantive şi verbe: *contralto,* cf. *altistă, alto ; contradicţie,* cf. *interdicţie; controgredient* (şi *contragredient* Mu²), cf. *ingredient; contrainsular* (**D.MED.**), cf. *insulina; contramanda,* cf. *comanda; contratipie,* cf. *fototipie; contravalaţiune* (şi *contravalaţie*) „îngrăditură cu val, cu şanţ; şanţ împrejurul unui loc asediat" (**SCRIBAN, LTR²**), cf. *circumvalaţie; contravenţie,* cf. *convenţie, intervenţie ; contraversa,* cf. *advers, invers, traversă»*

3. Prefixul are următoarele valori:

1) opoziția:

a) opoziția spațială:

— poziția opusă în plan paralel („față în față"), în plan inferior sau în plan superior şi caracterul secundar în raport cu obiectul denumit de bază: {în plan paralel) *contraac, contraalee, contrabanchetă, contrabaraj, contracarlingă, contracoastă, contraetravă, contrafier, contraşină, contrazid;* (în plan inferior) *contrabătător, contracivadieră, contraclapă, contraterasă;* (în plan superior) *contrachilă, contrarandă* etc. Tot aici se grupează derivatele *contrapagină, contratipar,* în care *contra-,* avînd sensul special „pe verso", indică poziția care corespunde celei ocupate de obiectul indicat de bază;

— direcția opusă: *contraalizee, contracurbă, contracurent, contracurge, contradiagonală, contraelectromotoare, contrahaşură, contramarş, contranutație, contraplacaj, contrarotative, contrasem* etc.;

1. La valoarea de opoziție spațială poate fi inclus şi *contradans* „dans executat de două sau patru grupe aşezate față în față", deşi *contra-* nu indică de fapt aici opoziția față de obiectul denumit de bază. Dificultatea analizei semantice se explică prin originea formației: fr. *contre-danse,* din care vine cuvîntul românesc, a rezultat prin etimologie populară din engl. *country-dance* (compus din *country* „țară" şi *dance,* deci„dans de țară, țărănesc").

2. în terminologia muzicală, prefixul *contra-* indică poziția inferioară pe întinderea scării muzicale de la grav la acut, în raport cu noțiunea exprimată de bază: *contralto, contrabas, contrajagot, contraoctavâ* (vezi şi *SUB-,* p. 231). Prin raportare la *bas,* care circulă în terminologia muzicală actuală şi cu sensul „contrabas", derivatul cu prefixul *contra-* a devenit sinonim cu baza.

b) opoziția temporală şi caracterul secundar în raport cu obiectul denumit de bază (numai în terminologia muzicală): *contrapunct, contrasubiect, contratemă, contratimp;*

c) împotrivirea față de un obiect (de obicei dăunător sau cu efecte supărătoare): *contrabaterie, contrafoc, contramină, contraotravă, contratorpilor;* față de o acțiune: *contraspionaj, contrazice* (uneori conținînd o idee de negare a bazei, ca în *contraindica);* față de o persoană: *contracandidat, contrapapă.*

în următoarele două formații din terminologia fotografică, *contra-* ste sensul special „negativ" („despre imaginea fotografică în care distribuția luminii şi a umbrei este inversă cu cea reală", opus lui „pozitiv"): *contrareacțiune* „reacțiune negativă" (cf. *reacțiune pozitivă), contratip ;*

d) reacția, răspunsul (de obicei ca o compensație sau ca un echivalent): *contraacuzație, contraargument, contraatac, contrabombarăare, contrachitanță, contralovitură, contramânifestație, contraofensivă, contrapromisiune, contrapropunere, contrareformă, contrarevoluție, contrasalut, contrasemnal, contraserviciu;* (cu predominarea ideii de echivalență) *contrabalansa, contracumpăni, contragreutate, contrapondere, contravaloare;*

R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 600, notează ca o categorie aparte sensul de echivalență al prefixului *contra-,* menționînd totodată că este foarte aproape de cel de reacție. De fapt, în cazul acestui prefix, ideea de echivalență nu poate fi separată de cea de reacție sau de răspuns, față de care are un caracter complementar.

2) apropierea spațială şi caracterul secundar în raport cu obiectul denumit de bază: *contramarcă, contrasemnătură;*

3) repetarea (de obicei a unei acțiuni) cu scopul verificării, al controlului: *contraanaliză, contraanchetâ, contraapel, contraexpertiză, contraîncercare, contrapartidă, contraprobă, contraproiect, contrarecepție, contrarevizie, contrarondă, contratrecere, contraverificare* etc.;

4) neconformitatea cu ceea ce se înțelege de obicei prin cuvîntul de bază, neautentic, fals: *contraparalelogram;*

5) inferioritatea ierarhică: *contraamiral.*

R. Ocheşanu, *loc. cit.,* grupează pe *contraamiral* împreună cu *contraepolei* şi *contramaistru* sub sensul de „înlocuitor". Cele trei formații prezintă însă situații diferite. în *contraamiral,* prefixul *contra-* are o valoare asemănătoare cu a lui *sub-* (prefix indicînd prin excelență inferioritatea, vezi p. 231) în *subdirector, sublocotenent.* în *contraepolei* se poate admite că prefixul *contra-* exprimă „înlocuitorul" (vezi definiția de la p. 72), dar se poate susține totodată şi că este vorba de sensul „neautentic, fals" (de sub 4). Cît priveşte pe *contramaistru,* astăzi învechit, din definițiile date în dicționarele noastre rezultă că este vorba de o formație sinonimă cu baza. (Aceasta se poate deduce şi din faptul câ în *Nomenclatura profesiunilor şi întreprinderilor, cuprinzînd şi codul profesiunilor,* Bucureşti, 1933, p. 8, *contramaistru* este menționat în paranteză alături de *maistru.)*

4. *Contra-* este un prefix neologic de origine latină împrumutat de limba română mai ales din franceză, dar şi din italiană, uneori direct din latină, mai rar din limbi neromanice ca germana, eventual rusa ş engleza.

La origine, lat. *contra* era prepoziție şi adverb. Ulterior, în epoca imperială, *contra* este folosi şi ca prefix (avînd variantele *contro-, contr-),* cu sensurile „în opoziție cu, împotriva", „în fața" Prepoziția s-a păstrat în română în forma *către,* iar în perioada modernă a fost împrumutat du bletul ei etimologic, prepoziția şi adverbul *contra.*

în limbile moderne prefixul are fie aceleaşi forme ca în latină, fie forme uşor diferite: fr *contre-* (rostit *contr),* rar *contra-, contro-,* it. *contra-, contro-,* rar *contr-,* germ. *kontra-, konter-,* rus *Konmp-, Konmpa-,* engl. *counter-, contra-* etc. în germană prefixul *contra-* a fost tradus adese prin *gegen-, wieder-,* Cf. R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 593—595 şi bibliografia indicată acolo, la car adăugăm ILR I 100, II 282.

în română prefixul s-a impus de la început sub forma din latin La adoptarea acestei forme a contribuit, probabil, în bună măsură ş faptul că prefixul a fost împrumutat în acelaşi timp cu prepoziția sa adverbul *contra.*

După DA cele mai vechi atestări ale acestuia din urmă se întîlnesc în construcția adverbială *î contră,* care apare la Maior, dar este foarte probabil ca, în calitate de cuvînt independent, *cont* să fi fost folosit şi mai înainte, la alți cărturari ardeleni.

Varianta *contr-* apare în unele împrumuturi *(contraltă* < it. *contralt contralto* < it. *contralto, contrapelație* < lat. *contrapellatio,* la DTJ CANGE într-o formație românească învechită cum este *contradevăr,* forma prefixu lui se poate explica fie prin influența modelului străin (fr. *contreverit* fie independent de acest model, prin elidarea finalei prefixului din cauz inițialei temei. *Contramiral* reprezintă, după toate probabilitățil redarea fidelă a fr. *contre-amiral,* aşa cum este rostit (cf. IORDAN, *loc. cit* mai curînd decît o creație rezultată din forma *contraamiral,* cu eliziune finalei prefixului.

Varianta *contro-* în unele formații este împrumutată *(controlater* cf. fr. *controlateral; controversă,* cf. fr. *controverse,* lat. *controuersia),* cînd în altele (ca de exemplu în *controbond, controdanț,* ambele din secol trecut) a apărut probabil ca rezultat al unei asimilări a lui a la o.

Variantele învechite *contră-* şi *cuntră-* prezintă situații asemănătoa *Contră- (contrădanț)* reprezintă o încercare de românizare a lui *contr* ca şi *cuntră- (cuntrăzice),* creație neizbutită a lui Aron Pumnul. *Cot* şi *cotro- (cotradanț, cotrodanț, cotrobont* etc, pentru care vezi § 1 sînt forme inculte, corupte, probabil întîmplătoare, atestate, ambe în secolul trecut.

. Din punctul de vedere al originii, cele mai multe dintre formațiile -cu prefixul *contra-* sînt:

împrumuturi:

— din franceză : *contraalee* < fr. *contre-allee, contraalizeu* < fr. *contre-alize, contraatac* < fr. *contre-attaque, contraepolei* < fr. *contre-epaulette* etc.; *contrarotativ(e)* < fr. *contrarotatif* (vezi ceva mai înainte şi *controlateral).*

După cum s-a putut constata din aceste exemple, prefixul din etimonul francez are de obicei forma *contre-*. împrumuturile din franceză în care prefixul are la origine altă formă *(contra-,* •*contro-)* sînt rare.

— din italiană : *contrapapă* < it. *contropapa, contrasalut* < it. *contrasaluto, contrascotă* < it. *contrascotta, contraranăă* < it. *controranda* etc. (vezi ceva mai înainte şi *contraltă, contralto,* de asemenea din italiană, dar *contraalt* < germ. *Kontraalt) ;*

— din franceză sau italiană : *contrabas,* cf. fr. *contrebasse,* it. *contrabasso ; contrafort,* cf. fr. *contrefort,* it. *contra]forte ; contrafugă,* cf. fr. *contrefugue,* it. *controfuga* etc.;

— din franceză, italiană sau germană : *contraoctavă,* cf. fr. *contraoctave,* it. *contraottavo,* germ. *Kontraoktave;*

— din franceză sau germană : *contramină,* cf. fr. *contre-mine,* germ. *Kontermine* (sau calc după germ. *Gegenmine) ;*

semicalcuri :

— după franceză : *contrabătâtor,* cf. fr. *contre-batteur, contracumpăni,* cf. fr. *contrebalancer, contraface,* cf. fr. *contrefaire, contragreutate,* cf. fr. *contrepoids, contralovitură,* cf. fr. *contrecoup, contrapartidă,* cf. fr. *contre* pârtie, contravîntuire,* cf. fr. *contreventement* etc.;

— după franceză sau italiană: *contrasubiect,* cf. fr. *contresujet,* it. *contrasoggetto;*

— după franceză sau latină : *contrazice,* cf. fr. *contredire,* lat. *contradicere;*

calcuri :

— după germană, prefixul *contra-* servind la calchierea germ. *gegen- : contracandidat,* cf. germ. *Gegenkandidat* (după **E.** Ocheşanu, *lucr. cit.* **397,** ar putea fi şi o creație românească), *contratrecere, vi.* germ. *Gegenbuchung* (cf. şi verbul fr. *contrepasser);*

— semicalc după franceză sau calc după germană : *contraotravă* şi *contravenin,* cf. fr. *contrepoison,* germ. *Gegengift.*

Unele formații pot fi împrumuturi, dar şi (semi)calcuri: *contraprobă,* cf. germ. *Gegenprobe,* engl. *counterproof,* rus. *Konmpnpoâa* (cf. şi fr. *contre-dchantillon) ; contrapunct,* cf. it. *contrapunto,* germ. *Kontrapunlct,* fr. *contrepoint.*

Alteori una şi aceeaşi formație străină a fost pe de o parte împrumutată şi pe de alta, adaptată : *contraveritate* (COSTINESCU) din fr. *contreverite,* după care s-a făcut şi *contraadevăr; contrasigna* împrumutat din fr. *contresigner,* care a servit drept model şi calcurilor *contrasemna* (care s-a şi impus), *contraiscăli.*

După modelul împrumuturilor şi al calcurilor au apărut şi unele derivate româneşti, fără model străin (deşi absența unor corespondente din dicționarele străine consultate nu constituie un indiciu absolut sigur al formației lor pe teren românesc) : *contraargument, contrabaraj, contrabombardare, contradovadă, contraetimologie, contramelc, contraofertă, contrapagină etc.*

Pentru originea lui *contraspion,* vezi nota *e* de la p. 73.

După datele de care dispunem, prefixul *contra-* este atestat la sfîrşitu secolului al **XVIII**-lea în cîteva formații semianalizabile : *contradicălu* (ŞINCAI, o. i GLXVI), *contraăictor* (id. *ib.), controversie* (id. *ib.).* Formaț analizabile cu prefixul *contra-* se întîlnesc rar în prima jumătate a seco lului al XlX-lea : *contrapus, contrascris, contravorbire* (toate în DRLTJ, **1822** unde apare, ca formație neanalizabilă, şi *contrabont* „contrabandă", *contrapelație* (vezi§ **1), *contravenin* (Gorjan, în DA), *contradanță* (VALIAN *contrapuntist* (a. **1840,** la **E.** Ocheşanu, *lucr. cit.* **595),** *contrafăptuir* (a. **1849,** la UESXJ, **T. 267,** s.v. *reacție)* etc. Dicționarele de la mijlocu secolului trecut (de exemplu CODKESCTT, STAMATI) înregistrează un numă sporit de formații cu prefixul *contra-* (cf. **E.** Ocheşanu, *lucr. cit.* **595—596** Numărul derivatelor cu *contra-* creşte şi mai mult spre sfîrşitul secolulu al XlX-lea şi în secolul următor. La COSTINESCTT apar peste **50** de formaț cu acest prefix, dintre care cele mai multe se păstrează pînă astăzi î limbă (cf. id. *ib.).*

5. Majoritatea derivatelor cu prefixul *contra-* au teme de origir neologică latino-romanică: *contrachitanță, contrapagină, contrapartid contrarezervor, contraserviciu, contrasubiect* etc. Dintre formațiile cu tem de alte origini sînt ceva mai numeroase cele în care prefixul *contra-* es ataşat la teme moştenite din latină : *contraatac, contraadevăr, contrabătâto contracăpuitor, contracoastă, contracurge, contraface, contrafier, contr greutate, contraîncercare, contrapune, contrarăspuns, contrasăgeată, contr schimb, contrasemna, contratrecere, contravenin, contravînturi* şi *contr vîntuire, contrazice.*

Derivatele cu teme de alte origini sînt puține :

— slave : *contracumpăni, contradovadă, contralovitură, contraotrav contrazid;*

— maghiare : *controlat ;*

— germane : *contramaistru ;*

— de origine necunoscută sau nesigură : *contramelc, contrapregăti*

6. în ciuda numărului destul de mare de formații în care apar prefixul *contra-* nu a fost şi nu este prea productiv. Derivatele cu ace jprefix sînt, cele mai multe, împrumuturi şi (semi)calcuri. Chiar derivate jpentru care nu au fost găsite modele străine şi care, datorită acestui fa au fost interpretate drept creații româneşti (de exemplu *contraargum contrabaraj, contraetimologie;* vezi şi altele la § **4),** ar putea avea model străin.

R. Ocheşanu, *lucr. cit.* 601, care constată şi ea că prefixul nu este prea productiv în romă *este de părere că în viitor prefixul ar putea să se dezvolte, deoarece, pe de o parte, e uşor d şabil şi destul de expresiv şi, pe de altă parte, se bucură de o largă circulație în limba tehnico-ştiințific internațional.

7. Formațiile cu prefixul *contra-* aparțin limbii literare în gene *şi* stilului tehnico-ştiințific în special (cu precădere domeniului constr țiilor de toate felurile : căi ferate, drumuri, construcții navale etc. terminologiei muzicale, în care s-au dezvoltat unele nuanțe semant speciale). Puține derivate au pătruns în limba comună (ca, de exemp *contraatac, contramarcă, contrapagină, contrazice).*

CONTRĂ- **vezi** *CONTRA-*
CONTRO- **vezi** *CONTRA-*

CU- (*CO-*, *CON-JCUN-*)

S. Puşcariu, *Conteni,* în DR I (1920-1921), p. 226 -228, id., L.R. I, 233; A. Graur şi A. Rosetti, *Sur le traitement des groupes lat. ct et cs en roumain,* în BL III (1935), p. 65, iv (1936), p. 182; GRAUR, SLG 471, id., E. 81 - 83; A. E. 40, 41, 42, 43; CORNELISSEN, LAT. COM-, 119, 169, 178, 182, 185, 186, 225, 255, 258.

1. Prefixul *cu-* are variantele, rare, *co-* (*comînda,* cu var. *cumîndă ; coprinde,* var. a lui *cuprinde)* şi *con-fcun-* (numai în *(în)conjura,* var. *(în)cunjura);* varianta *cum-* se întîlneşte numai în cuvinte neanalizabile (vezi § **4).** Pentru varianta *co-* se pune problema delimitării de prefixul *co-*, iar pentru *cu-* problema delimitării de compusele cu prepoziţia omonimă (vezi în **FC I** *cuminte, cumpărţele, cuncorn).*

Posibilitatea confuziei între aceste trei segmente e demonstrată de existenţa etimologiilor de tip diferit propuse pentru unul şi acelaşi cuvînt. Vezi mai departe § **4** notele **2, 4** şi *CO-* **§ 4.**

2. în **DM** sînt înregistrate **6** derivate analizabile, la care se adaugă **1** din **DA :** *cufrînge* (numai în descîntece) „a frînge".

Acestea sînt verbe, raportabile la:
— un verb : *cufrînge, cuprinde, cutreiera, cutremura, cuveni ;*
— un substantiv (formaţii parasintetice) : *cufunda, (în)conjura.*

Formaţii semianalizabile: *culege,* cf. *alege.*

Cuceri* ar putea fi socotit semianalizabil în raport cu *cere. Custa* ,,a trăi, a vieţui" şi *cumnat* sînt neanalizabile din punct de vedere semantic, întrucît nu se mai simte legătura cu temele corespunzătoare *(sta, nat).

3. Valoarea prefixului *cu-* e puţin clara.

în *cutremura,* prefixul pare să aibă o valoare intensivă (probabil şi în *cufrînge),* iar în *cuprinde,* valoarea de „jur împrejur" ; în *(în)conjura* rolul său se limitează la acela de indicator al ultimei valori menţionate. *Cutreiera* şi, mai puţin, *cuveni* sînt sinonime cu verbele de bază în unele sensuri ale lor.

4. Prefixul *cu-* este moştenit din lat. *cum-.*

Acesta avea următoarele valori: adunarea, unirea *(eo—coeo, loquor — colloquor),* perfectivizarea acţiunii *(facio — conficio, cado — concido),* intensificarea acţiunii verbului *(frango — confringo, crepo — concrepo)* sau formarea verbelor de la adjective *(condenso < con- -f densus, consolido < con- -f- solidus).* Vezi K. Garnier, *Com- als perfektivierendes Präfix bei Plautus, sam- in Rigveda,* cuv- *bei Homer,* în IF XXV 86 — 109; D. Barbelenet, *De Vaspect verbal en latin ancien et particulierement dans Terence,* Paris, 1913, p. 252 — 255; ERNOUT-MEILLET, s.v. *cum-.*

Toate derivatele stabile cu prefixul *cu-* sînt moştenite din latină, în cuvintele analizabile în română prefixul are forma *cu-,* rar *co-* : *cuprinde* (variantă *coprinde)* < lat. *comprehendere, cutreiera* < lat. *contribulare, cutremura* < lat. **contremulare* (cf. lat. *contremere), cuveni* < lat. *conuenire;* vezi şi *cuceri* < lat. **conquaerire* (cf. lat. *conquirere), custa* < lat. *constare.*

Cuvintele neanalizabile în româneşte conţin de obicei varianta *cum* a prefixului: *cumnat* < lat. *cognatus, cumpăra* < lat. *comparare, cumpăt* lat. *compitum, cumpli* < lat. *compleo, *-ire* (vezi **GRAUR, SLG 471,** und se combate ipoteza după care poziţia accentului explică rezultatele diferit ale lat. *con->* *cu-* şi *cum-*; vezi şi **GRAUR, E. 81—82).**

Destul de multe derivate neanalizabile şi semianalizabile prezint totuşi variantele *cu-*, rar *co-* : *cufuri* < lat. *conforire, culca* < lat. *collocar culege* < lat. *colligere, cumineca* < lat. **comminicare, (în)cumeta* < la *committere, cunoaşte* < lat. **connoscere, cuscru* < lat. *consocer, cumătră* lat. *commater, cuvînt* < lat. *conventum, comînda* < lat. **commandare.*

1. Pentru a explica prezenţa lui *cu-* în unele cuvinte neanalizabile este necesar să ţine seama că *n* dispare înaintea unor anumite sunete (vezi CORNELISSEN, LAT. COM.- 161,184 ca, de exemplu: *f (cufuri), s (cuscru)* etc.; vezi şi Em. Petrovici, *De la nasalite en roumai* Cluj, 1930, p. 35 — 44. Acad. Al. Graur (E. 82, 83, A. E. 40, 41) consideră că pentru *cuscr* < lat. *consocer* trebuie să admitem o treaptă intermediară **cusocru,* care s-a sincopat (evitîn du-se confuzia: *a venit *cusocrul — a venit cu socrul).*
Pentru etimologia lui *cumătru,* s-au emis diferite ipoteze în legătură cu originea latină sau slav a acestui cuvînt (vezi S. Puşcariu, în *Langue et litterature* voi. II, 1943, nr. 1 — 2, p. 5 — 1 id., DR ni (1922-1923), p. 395, 822; DA S.V. *cumătru, -ă;* GRAUR, A. E. 40, 41, 42). Es posibil ca acest derivat, neanalizabil în româneşte, să provină din lat. *compater (p* s-a pierd sub influenţa lui *commater)> *cumătre > cumătru* (GRAUR, A. E. 43).
***2.* Unii cercetători au explicat ca formaţii moştenite cu lat. *con-* şi pe *cofleşi, copleşi* şi *comîn* pentru care vezi discuţia la CO-, p. 67.**
De asemenea au fost explicate uneori ca formaţii moştenite cu lat. *con-* verbele neanalizabi *cotrobăi* şi *cotropi* (var. *cutropi).* Astfel, *cotrobăi* provine, după TDRG, probabil, din lat. *conturbar* -dar după DA pare a fi un derivat de la *cotrov* (cu etimologia necunoscută) ,,locul unde ascund şi trăiesc peştii şi racii, pe sub rădăcini şi pe sub maluri". în sfîrşit, *cotropi* ar avea etimon, după unii lingvişti, pe lat. **contorpire (— contorpere)* ,,a fi complet amorţit, înţep nit" (cf. TDRG şi CDDE), după alţii, pe vechiul german *Hhorp* ,,mulţime", atestat în Lex Al mannorum, reflectat în loc. adv. *cu trop* ,,cu duiumul", din care s-a format *cutropi* (cf. D. s.v.). împotriva unora dintre etimologiile de acest fel s-a adus ca argument faptul că la -*con-* n-ar putea avea ca reflex pe *co-* în loc de *cu-*; cf. însă *coprinde* (şi *comînda).*
3. Conteni* (var. *cunteni)* nu este derivat cu prefix al lat. *continere* (care se potriveşte d punct de vedere al înţelesului, dar ar fi dat în rom. **cuţinea),* ci provine din lat. **cunctinar
4. CIORANESCU (p. 258) respinge ipoteza după care *cufrînge* ar fi moştenit din latină *(*confra ŝere),* susţinînd că e un derivat pe teren românesc de la *a frînge* cu prefixul (expresiv) c ca şi în *cofleşi, copleşi* etc.

Pe la mijlocul secolului trecut, au existat unele încercări analogis de adaptare a formaţiilor neologice cu *con-* prin folosirea lui *cu-* : *cusună* „consonantic" (Aron Pumnul, citat după Mioara Avram, în SMFC **IV 9** *cuţinere* „coeziune" (a. **1842,** la **URSU, T. S.V.),** *cuprima* „comprim (id. *ib.;* la acelaşi autor şi *conapăsa), curăspunzător* „corespunzăto (a. **1839,** la **URSU, T. S.V.).**

5. Prefixul *cu-* este un prefix neproductiv în limba română.

Prefixul lat. *con-*, moştenit în limbile romanice, n-a devenit productiv decît în italiană, sp niolă şi portugheză (MEYER-LUBKE, G. II 673). R. Cornelissen *(lucr. cit.,* p. 255) susţine că li bile romanice au moştenit aproximativ două treimi din numărul derivatelor verbale latine *con-*. Pe baza unor anumite criterii (numărul derivatelor moştenite, al formaţiilor pe teritori fiecărei limbi), autorul distinge în cadrul României mai multe zone de repartiţie geograf a derivatelor moştenite cu *con-* (în ordinea crescîndă a acestora): a. română, dalma sardă; b. italiană, retoromană; c. galoromană; d. iberoromană *(ib.* 258).

6. Derivatele cu acest prefix aparţin limbii comune. Unele sî învechite şi, azi, regionale (de exemplu, *custa* în graiurile bihorean bănăţean).

CVN- vezi CU-
CUNTRĂ- vezi CONTRA-
D- vezi DO-
DE-₁ vezi DES-
DE-₉ vezi DES-

DE-₃

MEYER-LUBKE, G. II 673 — 674; ILR I 98 — 100, 102 — 106 (passim); AUERBACH, V. 219 — 221; IORDAN, LRA 196 — 198 ; Al. Graur, *Note de cultivare a limbii. 2. A deservi,* în LR IX (1960), nr. 3, p. 29 - 32; GRAUR P. I. 337 - 338.

1. Prefixul *de-₃* se delimitează de prefixul *de-₂* (din aceeaşi serie cu *des-)* prin valoarea semantică. în cazul în care valoarea semantică a celor două prefixe este identică sau asemănătoare, delimitarea se face cu ajutorul etimologiei, formaţiile cu etimon latin în *dis-* fiind trecute la *de-₂*, iar cele cu etimon latin în *de-*, la *de-₃*.

într-un singur caz, anume cînd prefixul are valoare negativă, separarea celor două prefixe omonime *(de-₂* şi *de-₃)* este imposibilă şi din punct de vedere diacronic (confuzia între cele două prefixe apare încă din latină şi este foarte avansată în franceză). Formaţiile cu această valoare au fost tratate în mod convenţional la prefixul *de-₂*, din aceeaşi serie cu *des-*, ambele puternic specializate ca negative.

în unele situaţii apare un grad de incertitudine în repartizarea unor formaţii la unul din cele două prefixe omonime *(de-₂* şi *de-₃)*, ca urmare a existenţei mai multor posibilităţi de interpretare semantică a derivatelor. De exemplu *declasa,* considerat de noi ca avînd valoare negativ-privativă ,,a-şi pierde, părăsi clasa" şi tratat la *de-₂*, ar putea fi socotit şi ca indicînd direcţia de sus în jos, deci ,,a cădea într-o clasă inferioară" şi ca urmare s-ar încadra la *de-₃*.

Formaţiile cu prefixul *de-₃* se delimitează de compusele cu prepoziţia *de* cu ajutorul unor criterii sintactice şi semantice. La compuse, termenii constituenţi au o sintaxă normală (prepoziţie + substantiv sau adverb), *de-* putînd avea nuanţe semantice variate (scop, loc, timp etc), în timp ce valoarea lui *de-₃* în derivatele de la substantive este fie uşor intensificatoare, fie indică specia-bazei, fie, în sfîrşit, derivatul are acelaşi sens cu baza lui. Aşa sînt *deflexiune* „abatere a unui curent de lichid din direcţia de scurgere" cf. *flexiune* „mlădiere", *depoziţie* „declaraţie, mărturie" cf. *poziţie* „atitudine", *decalc* „calc" etc. (vezi § 3).

în unele cazuri numai etimologia formaţiei ne ajută să decidem dacă avem a face cu. un substantiv derivat cu prefix sau cu un compus cu prepoziţie. De exemplu *demers* şi *derîdere* ar putea fi interpretate drept compuse în care *de* ar avea valoare de scop, dacă s-ar ignora faptul că modelul după care s-au calchiat conţine în limba de origine un prefix : fr. *demarche,* modelul lui *demers,* este un derivat regresiv de la *demarcher* (vezi ROBERT, S.V.), iar *derision,* după care s-a făcut *derîdere,* provine din lat. *derisio,* derivat la rîndul lui din verbul *deridere.* Ambele formaţii româneşti aici în discuţie sînt considerate în DM drept compuse cu prepoziţia *de.*

Sînt compuse substantive ca *deochi, descăzut* (ultimul prin substantivarea construcţiei *de* + supinul), adjectivele (folosite şi ca adverbe) *deplin, desăvîrşit, destul,* adverbele *degrabă, departe, desigur* etc. (vezi **FC** i 216—218, 221—223) şi compuse parasintetice verbele de tipul: *dedulci* „a mînca de dulce", *defrupta, delătura* etc. (vezi J. Byck, *Derivaţie şi sintaxă,* în **SCL II**, 1951, p. 125—126 şi **FC I** 213).

Unele verbe sînt derivate secundare (cu sufixe sau .regresive) de la compuse cu *de : deochea* (vezi mai sus substantivul *deochi), deosebi* (pentru care trebuie să se pornească de la vechiul adverb *deosebi,* cf. **FC I** 217, 218, **DM), depărta** şi *destula* (cf. *departe* şi *destul) ; desăvîrşi* este un derivat regresiv de la *desăvîrşit* (interpretat greşit în **DM** ca un compus cu prepoziţia *de* de la un verb).

Posibilitatea confuziei este mai mare la verbe, atît la compusele parasintetice (tipul *dedulci),* cît şi la derivatele de la compuse.

1. Verbul *degera* este considerat de majoritatea dicţionarelor (TDRG, CADE, SCRIBAN, DM) ca moştenit din lat. *degelare,* dar nu este exclus să avem a face cu un compus parasintetic pe teren românesc.
2. Există interpretări deosebite de cele de mai sus şi în analiza altor verbe : *deosebi* apare ca derivat la GRAUR, P. I. 337, iar *depărta* are aceeaşi interpretare în MEYER-LUBKE, G. II 674.
3. Pe *desela* ,,a(-şi) frînge şalele, a snopi în bătăi" cele mai multe surse îl socotesc ca deriva[t] cu *de(s)-* din sa/e'(TDRG, CADE, DM) ; Auerbach (V. 221) îl dă ca derivat cu *de-₃*, iar R. Todoran (CL XVIII, 1973, nr. 1 p. 41) îl consideră compus parasintetic din sintagma *de + şale (rupt de sale, frînt de şale, îndoit de şale* etc). Ultima ipoteză pare mai probabilă.
4. Ar fi posibil ca şi verbul *deşănţa* să fie un compus parasintetic din îmbinarea *de şanţ.*

în cazul unor adverbe ca *degeaba, desigur,* unde criteriul valorii semantice clare a prepoziţiei *de* nu se poate aplica, rămîne, de asemenea un grad de incertitudine în ceea ce priveşte interpretarea lor drept derivate sau compuse.

2. în **DM** sînt inserate 42 de formaţii analizabile, la care se adaugă 13 din alte surse :

***deambulatoriu* adj. şi s.n. „de plimbare; galerie semicirculară a unei biserici" (DN²), *decur[ca]* (despre păr) ,,a cădea pe spate'' (DA ms.), *deflagrant* ,,care produce ardere cu explozie şi zgomot" (DN²), *dejosi* ,,a se înjosi'' (DA ms.), *delepăda* ,,a se lepăda'' *(ib.)*, *delinia (-aţie)* ,,a desena, a schiţa'' (URSU, T.), *demînda* ,,a porunci, a ordona, a cere'' (DA ms.), *denominal* (SCL XXIV (1973) nr. 4 p. 415), *depica* ,,a decădea'' (DA ms.), *desista* ,,a renunţa, a se lăsa'' (MDE), *detrage* ,,a scădea, a trage, a opri" (DA ms.), *detrunchia* ,,a trunchia" (IORDAN, LRA 196), *deverbal* Lingv...**

Derivatele cu *de-₃* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *decădea, declama* cf. *clama, decopia, decurge, dedo[...] dedubla, deduce, defrauda, degusta, delăsa, demarca, denega, denota, denum[...] depăşi, deseca* (**DN**²; în **DM** figurează numai abstractul în *-are)* etc.

' — un substantiv (formaţii parasintetice) : *deborda* „a ajunge, a trec[e] peste bord", *decupa* cf. *cupă* '„tăietură, croială", *depista* etc.

1. Verbul *desemna* nu este analizabil semantic prin *semna,* ci mai curînd poate fi legat de substantivul *semn.*
2. Verbul neologic *defalca* cu sensul de ,,a împărţi un teren în loturi' pare analizabil [în] română prin *falce* „unitate de măsură". La origine verbul lat. *defalcare* însemna „couper avec la faux"(< *falx),* celelalte sensuri se explică din fr. „retrancher d'une somme, d'une quantite" (cf. ROBERT) şi sînt mai greu de pus în legătură cu baza existentă şi independent în română.

— un adverb (formaţii parasintetice) : *dejosi;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *decal[c], deflexiune, demers, depoziţie, derîdere;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *deambulatoriu, deflagrant* cf. *flagrant* „evident, izbitor", *denominal, denominati[v], deverbal.*

Formaţii semianalizabile: *decalvant* „care provoacă chelia" *decalvatie* „chelire" **DN**², cf. *calviţie* „chelie", *calvat* „pleşuv"; *declin[a]* cf. *înclina; defige* „a fixa, a stabili" **DA** ms., cf. *înfige; delocutiv* **FC I** p. VII, cf. *locuţiune; deluzoriu* „înşelător" **DN**², cf. *iluzoriu; demite* „& de[...]

titui", cf. *remite* „a da, a preda; a renunța la o sumă datorată"; *denunța,* cf. *anunța, enunța ; dependent,* cf. *pendinte ; deponent,* cf. *oponent; deplora,* cf. *implora ; desicare* „uscare" **D. MED**., cf. *sicativ* „care produce uscarea"; *detențiune,* cf. *retenție ; deturna,* cf. *înturna ; devansa,* cf. *avansa* etc.

Următoarele verbe nu admit raportarea semantică la bazele lor posibile: *defini* (cf. *fini), determina* (cf. *termina), devasta* (cf. *vast), deveghea* „a da la iveală o taină, a descoperi" DA ms. (cf. *veghea).*

Prefixul *de-* este preponderent verbal. Puținele substantive și adjective analizabile sînt, în majoritatea lor, de origine verbală.

3. Prefixul *de-* are următoarele valori:

1) intensificarea: *decădea, deceda, degusta, delăsa, delimita, demarca, denota, depăși, deprinde, deservi, deține* etc.; *deflagrant, derîdere* „bătaie de joc";

2) specia bazei: *declama* „a rosti cu voce tare o bucată literară, a vorbi cu ton declamator" cf. *clama* „a chema cu voce tare, a striga", *delinia* „a desena, a schița ceva cu o linie" cf. *linia* „a trage linii", *demers, deplînge* „a compătimi", *detuna, deveni* etc.;

3) proveniența: *decurge* „a rezulta din...", *deduce, denominativ* Lingv. etc.;

4) direcția (de sus în jos) : *dejosi, depista;* indicator al direcției: *depica, depune*^{1} „a lăsa jos".

în unele derivate *de-* are (și) o valoare gramaticală indicînd : caracterul tranzitiv (cf. *deplînge* numai tranzitiv față de *plînge* intranzitiv și tranzitiv) sau intranzitiv (cf. *depune*^{2} „a-și mări ugerul; a apune" față de *pune)* și reflexiv (cf. *dedubla,* numai reflexiv, față de *dubla* activ și reflexiv) etc.

Anumite formații cu *de-* nu diferă semantic de baza la care sînt raportate : *decopia* „a copia", *decalc* „calc", *denega* „a nega", *denumi, deseca, desista* etc. Unele dintre verbele de mai sus ar putea avea și o ușoară nuanță de intensificare, care este greu de precizat în fiecare caz în parte. De asemenea între verbele din această categorie și cele în care prefixul are rol de indicator există o mare apropiere, deoarece și acestea din urmă au sensul identic cu al bazei.

Valorile cel mai bine reprezentate sînt cele de sub 1 și 2. Celelalte valori sînt accidentale.

4. Prefixul *de-* este continuatorul prefixului latinesc *de-,* moștenit în componența unor verbe cu structură analizabilă *(decura* < lat. *decurrere, deprinde*< lat. *depre(h)endere, depune* „a-și mări ugerul... ; a apune" < lat. *deponere* etc.) sau neanalizabilă *(deștinge* TDRG < lat. *descendere, deșidera* SCRIBAN < lat. *desiderare* etc).

In latină *de-* exprima: proveniența și separarea *(desumere, deprehendere, deicere),* negația și lipsa primitivului *(defieri, deramare)* și intensificarea *(decurtare, denigrare, depravare* etc); cf. MEYER-LUBKE, G. II 673—674, TEKAVCIC, G. I. III 158—159, Graur, în LR IX).
Datorită sinonimiei parțiale dintre *de-* și *dis-*, acesta din urmă a avut tendința de a-l înlocui pe cel dintîi încă din latina populară (cf. ILR I 104).

începînd din prima jumătate a secolului trecut, prefixul a fost întărit prin împrumuturile din latină, din franceză *(cu de-)* și uneori din italiană.

Fr. *de-* este atît urmașul lui *dis-*, cît și al lui *de-* latinesc.

Cele mai multe dintre împrumuturi pot avea etimologie multiplă :
— franceză, latină, italiană : *declama,* cf. fr. *déclamer,* lat., it. *declamare; denota,* cf. fr. *dénoter,* lat., it. *denotare ;*

— franceză și latină : *degusta,* cf. fr. *deguster,* lat. *degustare ; delega* cf. fr. *deleguer,* lat. *delegare;*
— latină și italiană: *defrauda,* cf. lat., it. *defraudare; denega,* cf lat., it. *denegare;*
— franceză și italiană: *demarca,* cf. fr. *demarquer,* it. *demarcare*
Unele formații cu *de-* pot proveni însă dintr-o singură limbă
— franceză (mai frecvent) : *deborda,* cf. fr. *deborder; decupa,* cf fr. *decouper ; dedubla,* cf. fr. *dedoubler ; depista,* cf. fr. *depister* etc ;
— latină (mai rar) : *delinia* (a. 1810) URSU, T., cf. lat, *delinear* (cuvîntul corespunzător din franceză *delineer* este înregistrat în EOBER începînd cu anul 1853).

Verbul *demînda* (P. Maior, în DA ms.) cu sensul „a porunci, a ordona, a cere" a avut drep model lat. *demandâre,* cu care se potrivește din punct de vedere semantic DA ms. dă drep etimon lat. *mandare,* după it. *dimandare (domandare),* dar verbele italienești au alte sensu („a întreba" etc).

Unele neologisme din latină au fost adaptate în română (de exempl *deda,* cf. lat. *dedere),* altele au luat forma după latină și sensul din franceză *deduce* (cf. lat. *deducere* și fr. *deduire), depune*^{1} (cf. lat. *deponere* și f *deposer).*

Numeroase formații cu *de-* sînt calcuri sau semicalcuri după cuvint existente în alte limbi:
— semicalcuri după franceză (uneori și după latină sau italiană *decădea,* cf. fr. *d&choir,* it. *decădere; decurge,* cf. fr. *decouler; delăsa,* c fr. *delaisser; demers,* cf. fr. *demarche; denumi,* cf. fr. *denommer; depă* cf. fr. *depasser; derîdere,* cf. fr. *derision; descrie,* cf. fr. *decrire; desemn* cf. fr. *dâsigner,* lat. *designare* etc.;
— calcuri după germană : *dejosi* ANON. CAR., în **DA** ms., cf. germ *erniedrigen; depica,* cf. germ. *entfallen; detrage* (Transilvania), cf. germ *abziehen..*

Un verb moștenit a fost apoi împrumutat cu alte sensuri, verbu vechi și cel nou fiind omonime : *depune.*

Valorile semantice ale prefixului *de-* în română se explică prin valori prefixelor corespunzătoare din latină, franceză și italiană.

5. Prefixul *de-* se atașează de preferință la teme moștenite sau origine neologică latino-romanică :
— moștenite : *decădea, decurge, deda, deduce, degusta, delăsa, delepâd demers, denumi, depăși, deplînge, deprinde, depune, derîdere, detuna, deți deveni/* etc *
— latino-romanice : *deborda, deceda, deconta, decopia, dedubla, defi defrauda, delimita, demarca, denega, denota, depista* etc.

Accidental, temele formațiilor cu *de-* sînt de altă origine (onomat peică : *depica).*

6. Prefixul *de-* cu valorile menționate a fost productiv în limb română, apărînd mai ales într-o serie de (semi)calcuri, dintre care maj ritatea s-au impus în limba literară *(decădea, decurge, deduce, -delă depăși, deplînge, deprinde, deține, deveni* etc), și în cîteva formații rom nești, cele mai multe ocazionale *(decopia, delepăda, detruncMa),* fă model străin. Prefixul apare însă în numeroase împrumuturi analizabi cu circulație în limba literară sau în limbajele specializate *(deborda, deco deceda, declama, deconta, decupa, deflagrant, deflexiune, delimita, demar denominativ, denota* etc).

DES- (*DEZ-*, *DE-₁*), *DE-₂*

MEYER-LUBKE, G. II 674—675; AUERBACH, V. 222-225; Sextil Puşcariu, *Das rumănische Prâfix des-* (extras din „Zeitschrift fur romanische Philologie", 63, 1943, p. 1—23); IORDAN, LRA 196-198; IORDAN, STIL. 211—212; BENES, P. 90-91; DRINCU, P.V. 60 — 64.

1. A. Prefixul *des-* are următoarele variante literare:

a. varianta fonetică *dez-,* înaintea temelor care încep cu o (semi)-vocală sau cu o consoană sonoră (cu excepţia lui *z) : dezameţi, dezexcitare, deziperitare, dezînşela; dezierna, deziotaeiza; dezbate, dezlega, dezmembra, dezrădăcina, dezvălui* etc.

b. varianta fonetică *de-₁,* obligatorie înaintea temelor care încep cu *s, ş* şi neobligatorie înaintea temelor care încep cu *j* şi *z : desăxăna, destruna, deşela* etc.; *dejghebat, dezdrobi, dezgîrci* (dar : *dezjudeca, deszăpezi, deszăvorî* etc).

în cazul în care în *deciocâla* (şi *desciocâla)* s-ar identifica drept temă un cuvînt românesc, am avea de-a face şi aici cu varianta *de-₁* a prefixului *des-* înaintea sunetului c. întrucît acesta este singurul cuvînt în care varianta *de-₁* apare în condiţia menţionată, iar modul lui de analiză este controversat, (vezi p. 88, 91) ne menţinem rezerva în legătură cu existenţa variantei *de-₁* (în cuvinte vechi) înainte de *c.*

La acestea se adaugă variantele regionale necondiţionate *di(s)-* (Moldova), *dă(sj-* (Muntenia), *d'e(s)-* (Transilvania), explicabile prin sistemul fonetic al graiurilor respective, ca şi cele condiţionate: *des-, dej-* înainte de *Ti, g (deşcheia, dejgheoca* etc)/

Există şi variante regionale accidentale *dest-* (*destumfla)* şi *destr-(destrarma, destrauri)* (vezi § 4).

B. Prefixul *de-₂* este considerat din aceeaşi serie cu *des-* pe baza identităţii de valori şi, parţial, şi a originii comune (cu deosebiri referitoare la momentul pătrunderii în limbă).

Prefixul *de-₂* are şi varianta *dă-* (numai în *dâpăra),* pentru care vezi § 4.

Pentru delimitarea prefixului *de-₂* de prefixul *de-₃*, vezi *DE-₃*.

La cuvintele mai noi în limbă a căror temă începe cu consoanele *s, ş, j, z* (vezi mai sus A b) nu putem stabili dacă avem a face cu varianta *de-₁ SL* prefixului *des-* sau cu prefixul *de-₂*; vezi exemple ca *desîmburire, deslavoniza* etc. Din această cauză, în listele care urmează, am grupat într-o categorie aparte aceste formaţii cu statut ambiguu. Pentru confuzia dintre *des-* vechi şi *de-* nou vezi GRAUR, T. 255.

Există dublete de la aceeaşi temă formate cu *de-₂* şi *des-* (*degarnisi — dezgarnisi, dehidrogenare —deshidrogenare, depersonalizare — despersonalizare)* pentru care vezi § 7.

2. Des-. în **DM** sînt înregistrate 161 de formaţii analizabile, la care se adaugă 234 din alte surse :

***descarctgializa* (IORDAN, LRA 197), *descâiera* (DA ms.), *descăptuşi (ib.), descăpui* „decapita" *(ib.), descebâlui (ib.), descelui (ib.), descemzntare* (D. MED.), *descernelizare* Ind. hîrt. (LTR²), *descerui* (DA rns.), *descetlui* „a dezlega" *(ib.), deschega* (AUERBACH, V. 222), *deschiorl* (DA ms.), *deschiriat (ib.), descinsti (ib.), desciolănat (ib.), desciumpăvi (ib.), desciunti (ib.), descîrliga (ib.), descîrni (ib.), desclironomisi (ib.), descobita (ib.), descoleşi (ib.), descopcia (ib.), descopertă (-are* LTR²), *descopitat* (DA ms.), *descoronare (ib.), descredere* (DRINCU, P. V. 63), *descroşnia* ,,a descărca o croşnie" (DA ms.), *descruci (ib.), descrunta* (SCRIBAN), *descuiba* (DA ms.), *desculpa* (DRINCU, P. V. 64), *descumpăra* (ASAN, D.P.H. 209), *descununa* (DA ms.), *descutropi (ib.), descuvinţa (ib.), desfaptnică (ib.), desfasona (ib.), desfeciori* „a lăsa pe cineva fără feciori; a-i lua unei fete fecioria" *(ib.), desfermeca (ib.), desţeti (ib.), desţiera (ib.), desfierbinta (ib.), desfilui* „a rupe filele ..." *(ib.), desţlori* „a-şi pierde florile" *(ib.), desţtăţi (ib.), deshărâci (ib.), deshidrogenare (-aţie* URSU, T.), *deshobota* „a scoate hohotul" (DA ms.), *desholba (ib.), desholtei (ib.), despăivâna* „a dezlega calul de la păivan (=pripon)" *(ib.), despâna* „a destupa o gaură astupată cu pene; a ieşi pana de lemn de la o coadă de secure" *(ib.), despârinţi (ib.), despăşi* „a păşi înapoi" *(ib.), despeirece „SL* păşi înapoi peste corpul unui copil; a despăşi" *(ib.), despeirifica (ib.),despielat* „fără piele" *(ib.), despierde* „a se pierde" *(ib.), despietri* „a readuce la viaţă" *(ib.), desplini* (despre larva albinelor) „a se dezvolta" *(ib.), despocăli „SL* despacheta" *(ib.), despocîlti* „a fi sătul" *(ib.), despoliticianiza* (IORDAN, LRA 196), *despopulariza* (DA ms.), *despotoli* (despre foc) „a se aprinde din nou" *(ib.), despotrivit* „lipsit de omogeneitate" *(ib.), despovăţui (-tor* DA ms.), *desprâfuitor* (DER, LTR²; *-ire* DA ms.), *desprăvăli* „a aduce la forma iniţială un obiect transformat prin prăvălire" (DA ms.), *despreoţi (ib.), desproprietâri (ib.), despune* (înv.) „a stăpîni" (CADE), *desputernici(i>A* ms.), *desputi (ib.), destabula„2L* şterge din tabulă un act" *(ib.), destăbâcire* (LTR²), *destărbăci* „a scoate pe cineva din toropeală" (DA ms.), *destărniţa (ib.), destecat* „scos din teacă"(DA ms.), *desţăra* .,a expatria" *(ib.), desţese (ib.), desţintui* (AUERBACH, V. 222), *dezabona* (DN²), *dezaburire* (DA ms.), *dezactiva* (DN², cf. DER, LTR²), *dezadaptare* (LTR²), *dezadormi* (IORDAN, LRA 197), *dezaera* (DN², cf. DER, LTR²), *dezafecta* (DN²), *dezaferentare* „suprimarea impulsurilor nervoase aferente" (D. MED.), *dezaglomera* (DN²), *dezaharificare* (LTR²), *dezalbuminare* (D. MED., LTR²), *dezalcalinizare* (LTR²), *dezalcalizare* Ped. (LTR²), *dezamarare* Nav. *(ib.), dezamestec (ib.), dezamidază* (D. MED.), *dezaminare (dezaminază* DER, D. MED., LTR²), *dezamoniacalizare* (LTR²), *dezamorţi* (DA ms.), *dezancora* (IORDAN, LRA 198), *dezanexa* (id., *ib.), dezangrenare* (D. MED., LTR²), *dezanofelizare* (D. MED.), *dezaprecia* (IORDAN, LRA 198), *dezapreta* (DA ms.), *dezarămire* (LTR²), *dezarborare* Nav. *(ib.), dezargilare (-or ib.), dezargintare (ib.), dezarhieri* (DA ms.), *dezaristator* Maş. „organ al batozelor care rupe aristele" (DER), *dezasfaltare* „separarea asfaltului din păcură" (DER, LTR²), *dezasocia* {DA ms.), *dezasurzi (ib.), dezaşeza* „a se schimba" (DRINCU, P.V. 60), *dezauri* (DA ms.), *dezbăloşa „SL* curaţi de bale" *(ib.), dezbâşcâlui* „a scoate başca" *(ib.), dezbâşcăşui* (Puşcariu, *op. cit.,* p. 14), *dezbătători* (DA ms.), *dezbenzinare* Ind. extr. (DER, LTR²), *dezblăni* (DA ms.), *dezblehui (ib.), dezboieza (ib.), dezbrăcina (ib.), dezbredeli* „a desface bredelul" *(ib.), dezbroboni* (MDE; *-itor* MDE, LTR²), *dezbuimâci* (DA ms.), *dezbuluci (ib.), dezbuzumenit* „deşteptat din somn" *(ib.), dezdatora (ib.), dezdepăna (ib.), dezdruma* (IORDAN, LRA 198), *dezembrionare* (D. MED.), *dezemulsiona* (DN²; *-ant* DER, LTR²), *dezexcitare* Electr, (DER, LTR²), *dezgarnisi* (DA ms.), *dezgălbeni (ib.), dezgăti (ib.), dezgăuca* „a încolţi" *(ib.), dezgăvozdi (ib.), dezgheal! (ib.), dezgîmfa* „a se dezumfla" *(ib.), dezgrâi„SLse* dezice" *(ib.), dezgrăşa* (R. Todoran, în CL XVIII, 1973, nr. 1, p. 41), *dezgubenat* „destrăbălat, dezbăierat" (DA ms.), *dezierbi (ib.), dezierna (ib.), dezindustrializare (ib.), dezinfesta* (DN², cf. LTR²), *dezinflama* (DN²), *dezinforma (ib.), dezinhibiţie* (D. MED.), *dezinsectiza (dezinsecţie* DN²; *-are* DER, D. MED., LTR²), *dezinserţie* (DER, D. MED.), *dezinvaginaţie* (D. MED.), *deziotaeiza* Gram. (DA ms.), *deziperitare* Tehn. mii. (LTR²), *deziubi* (DA ms.), *dezîncunjura* (Puşcariu, *op. cit.,* p. 13), *dezindatorire* (DA ms.), *dezînşela* (IORDAN, LRA 198), *dezîntoarce* (AUERBACH, v. 222), *dezjudeca „SL* judeca" (DA ms.), *dezlăţa* „a scoate din laţ" *(ib.), dezluminat (ib.), dezmâcelări (ib.), dezmâci* „a face să nu se mai contracte" *(ib.), dezmăcinare* „sfîşiere, zdrobire" *(ib.), dezmâdulâri* „a se dezmembra" (DA ms. s.v. *dezmădula), dezmărita (ib.), dezmeliţa* „a face pe cineva să nu mai sufere dureri provocate de meliţare" *(ib.), dezminţat* „fără minte" *(ib.), dezmira (-atic ib.), dezmîhni (ib.), dezmînca* (Puşcariu, *op. cit.,* p. 13), *dezmugurire* Hort. (LTR²), *dezmuştizare* (D. MED.), *dezmuşuroit* (LTR²), *dezmuţi* (DA ms.), *deznaţionaliza (-ator ib.), deznăclâi (ib.), deznăduşi (ib.), deznărăvi (ib.), deznâuci (ib.), deznegri (ib.), deznegura (ib.)., deznisipar (-are, -ator* LTR²), *dezniţuire (ib.), deznomoli* (DA ms.), *deznora* „a. se însenina" *(ib.),deznoroci (ib.), deznoroi (ib.), dezobliga (ib.), dezobrinti (ib.), dezobstrua* „a se destupa" (DN²), *dezocupa* (IORDAN, LRA 198), *dezomogenizare* (D. MED.), *dezorlndui (-ială* DA ms.), *dezosa* (DN², cf, LTR²), *dezoţrăvi* (DA ms,), *dezoţelire* (LTR²), *dezoxicolic* (DER, LTR²), *dezoxicorticosteron(ă)* (DER, D. MED., LTR²), *dezoxigena* (URSU, T.), *dezoximanoză* (D. MED.), *dezoxiriboză (dezoxiribonuclează* D. MED., LTR²; *dezoxiribonucleic* DER), *dezrăguşi* (DA ms.), *dezrămura,* (AUERBACH, V. 225), *dezregula* „a dezorganiza" (DA ms.), *dezridica „a.* ridica; a îndepărta din funcţie" *(ib.), dezrobi (ib.), dezroşi (ib.), dezrugini (ib.), dezrumeni (ib.), dezrupe* „a ridica ceva din locul în care se află" *(ib.), dezuleiere* (DERJ, *dezvăra* (Puşcariu, *op. cit.,* p. 16), *dezveşteji* (id. *ib.,* p. 13), *dezvirgina* (MDE, cf. D. MED.), *dezvlăgui* (IORDAN, LRA 198), *dezvorbat* „explicit" (Puşcariu, *op. cit.,* p. 13);**

varianta *de-₁:*

desămâraţvA*ms.), desăxăna „2L* da jos saxanaua" *(ib.), deschilăvi (ib.), deschilodi* (Puşcariu, *cp. cit.,* p. 14), *desclinti (< scrinti* DA ms.), *deslngera* „a face o rană să nu mai sîngereze" *(ib.), destrlmba* (Puşcariu, *op. cit.,* p. 13), *desurzi* (id. *ib.), dezdrobi* (DA ms.), *dezgîrci* „a face să treacă zgîrciul" *(ib.).

De-₂. în **DM** sînt înregistrate 61 de formații analizabile, la care se adaugă din alte surse 134:

deaccentuare (LTR), ***debavura*** (DN, cf. DER, LTR), ***debazificare*** (LTR), ***debenzolare*** Ind. cărb. (LTR), ***debridare*** (D. MED.), ***debuclare*** Electr, (LTR), ***deburare*** Ind. text. (DER, LTR), ***debutanizare*** Ind. petr. (LTR), ***decadraj*** Cinem. (DN, LTR), ***decanulare*** (D. MED.), ***decapsula*** (DN; *-are, -ator, -ație* DER, D. MED., LTR), ***decarbonatare*** (LTR), ***decarbonizare*** *(ib.)*, ***decarboxilare*** Biochim. (DER, LTR), ***decartelizare*** (DA ms.), ***decălire*** (DER și *descăli, -itură* DA ms.), ***decentrare*** (LTR), ***declimata*** (DN), ***declorizare*** (D. MED.), ***decoafa*** (DN), ***decoagulare*** (D. MED.), ***decoda*** (DN; *-aj* LTR), ***decola*** (DN; *-aj, -ator* DER, D. MED., LTR), ***decoletare*** (DER, LTR), ***decolonizare*** (CL XVIII (1973), nr. 1, p. 25, MDE), ***decompensa*** (DN; -a/ie DER, D. MED.), ***decompoziție*** (D. MED., DN, LTR), ***decomprimare*** (LTR), ***deconsilia*** (DN), ***deconsolida*** (DN, cf. LTR), ***decontamina*** (DN, cf. D. MED., LTR), ***decontracturare*** (D. MED.), ***decorelare*** (LTR), ***decorporare*** (D. MED.), ***decositorire*** (DER), ***decroma*** (DN, cf. LTR), ***decupra*** (DN, cf. LTR), ***decurarizare*** (D. MED.), ***decuspidare*** *(ib.)*, ***dedentiție*** *(ib.)*, ***dediferențiere*** *(ib.)*, ***dedolomitizare*** Geol. (LTR), ***deduriza*** (MDE, cf. DER, D. MED., LTR), ***deetanizare*** Ind. petr. (LTR), ***defazaj*** (DER, DN, LTR), ***defeminiza*** (DN, cf. D. MED.), ***defenolare*** (LTR), ***defibrilare*** *(-ator* D. MED.), ***defibrinare*** (D. MED., LTR), ***deflebotomizare*** (D. MED.), ***deflexiune*** *(deflector* DER, D. MED., LTR), ***defloculare*** Chim. (DER, LTR), ***defocalizare*** (LTR), ***defosfora*** (DN, cf. DER), ***defrinare*** (LTR), ***degarnisi*** (LTR), ***degazolina*** Ind. petr. (DN, cf. DER, LTR), ***degazeificare*** (LTR), ***degermina*** (DN, cf. DER, LTR), ***degipsare*** (LTR), ***degonfla*** (DN), ***degranulare*** (D. MED.), ***degrăsuire*** (LTR), ***degroșa*** (MDE), ***degudrona*** (DN; -a/or LTR), ***dehidrogena*** *(-ază* DN, URSU, T., cf. DER, D. MED., LTR), ***deiodază*** (D. MED.), ***deionizare*** (D. MED., LTR), ***delarvizare***(D. MED.), ***deficitinizare*** (LTR), detesta (DN, cf. LTR), ***delignificare*** (LTR), ***delintersa*** (DN, cf. LTR), ***delinare*** „îndepărtarea lînei de pe piei" (LTR), deZofa/ (IORDAN, LRA 196), ***demargarinizare*** (LTR), ***demasculinizare*** (D. MED.), ***demetanizare*** (LTR), ***demielinizare*** (D. MED.), ***demodulație*** (DN, LTR; -«/or DER), ***demorfiniza*** (D. MED.), ***demucilaginare*** (D. MED., LTR), ***demucozare*** (D. MED.), ***demula*** (DN, cf. LTR), ***demultiplica*** (DN;-a/or LTR), ***demutizare*** (D. MED.), ***denatalitate*** (DN), ***denaturaliza*** (DA ms.), ***denazaliza*** (DN), ***denazificare*** (DER), ***denervare*** (D. MED.), ***denichela*** (DN, cf. LTR), ***denisipator*** (DER), ***denitrificare*** *(ib.,* D. MED., DN, LTR; *denitrare* LTR), ***denitrogenare*** (D. MED.), ***denominalizare*** Fin. (DER), ***denucleariza*** (DN), ***deparafina*** (DA ms.), ***depava*** (DN, LTR), ***depănușător*** (DER), ***depectinizare*** (LTR), ***deperiostare*** (D. MED.), ***depersonalizare*** (DER, D. MED.), ***depiclare*** (LTR), ***depigmenta*** (DN, cf. DER, D. MED.), ***depiridinizare*** Ind. cărb. (LTR), ***deplacare*** (D. MED), ***deplanare*** Rez. mat. (DER, LTR), ***deplanta*** (DN, cf. LTR), ***deplastifiant*** (DN, LTR), dep/fa (DN), ***deplumbare*** (D. MED.), ***depoetiza*** (DA ms.), ***depolimerizare*** (DER, D. MED., LTR), ***depoliticianiza*** (IORDAN, LRA 196), ***depropanizare*** *(-ator* LTR), ***deproteinizare*** (D. MED.), ***derâfturat*** (DA ms.), ***derealizare*** (D. MED.), ***deregla*** (DN; -a / DA ms.), ***derocare*** Min. (LTR), ***detalonare*** (DER, LTR), ***detartra*** (DN), ***detensionare*** (LTR), ***deterpenate*** adj. pl., Ind. chim. (LTR), ***detimbrare*** „modificare a timbrului" (DER, DN, LTR), ***detona*** „a nu fi în ton, a distona" (DA ms.), ***detorsionare*** (D. MED.), ***detubare*** (DER, D. MED., LTR), ***devaliza*** „a fura" (DN), ***devascularizare*** (D. MED)., ***devitalizare*** *(ib.)*, ***devitrificare*** Chim. (DER), ***devulcanizare*** (LTR).

Des- sau de-₂. în **DM** sînt înregistrate 16 formații analizabile, la care se adaugă 27 din alte surse:

desaliniza (DN, cf. LTR; *desalinare* LTR), ***desălbătici*** (Botez, în DA ms.), ***desămințare*** (LTR), ***desărăturare*** *(ib.)*, ***descărna*** „a scoate scamele" *(-ătură* DA ms.), ***descăunare*** *(ib.)*, ***desensibiliza*** *(-ator* DN, cf. DER, D. MED., LTR), ***desertizare*** Tehn. (LTR), ***desescviterpenate*** adj. pl. „fără sescviterpene" (LTR), ***desilicifiere*** (LTR), ***desîmburire*** *(ib.)*, ***deslavoniza*** (DA ms.), ***desolvatare*** (DER, D. MED., LTR), ***desolzi*** (DA ms.), ***destearinizare*** (LTR), ***desublimare*** (DER, MDE), ***desulfatare*** Ind. alim. (LTR), ***desulfitare*** (DER, LTR), ***desulfonare*** (MDE), ***desulfura*** (DN, cf. DER, LTR; *desulfurază* LTR), ***desulfurizare*** (LTR), ***deșarjă*** (DN), ***deșistare*** (DA ms.), ***deșlamare*** *(-or* LTR), ***deșocare*** (D. MED.), ***dezețuire*** Poligr. (LTR).

Nu am luat în considerație verbele înregistrate numai în MDE și glosate prin substantivul cu formă de infinitiv lung atestat în alte surse.

Derivatele cu de-₂ sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb: *demineraliza, denivela, depopula; descoase, desface, desholba, desprinde, dezauri, dezbate, dezăăuna, dezechilibra, dezobișnui, dezrobi, dezumfla* etc.

Verbele bază pot fi la rîndul lor derivate cu prefixe: *dezîntoarce, dezrăsuci* etc.

— un substantiv (formații parasintetice): *decalibra, defăima; dejuga, desfrunzi, desfunda, despodobi, destrăma* (cf. Jraraâ „fir"), *dezlîna, dezmembra, dezmiriști, dezosa* etc.

Aici intră și o formație ca *demoraliza* „a-și pierde moralul", care prin verbul *moraliza* „a face morală" nu este analizabilă din punct de vedere semantic.

— un adjectiv (formații parasintetice): *deduriza, demutiza; descîrni (<cîrn), descreți, descrunta, desplini, desputernici, deștepeni, desgreuna, deznegri, dezvinovăți* etc.

— un numeral (formație parasintetică): *dezdoi;*

— un adverb (formație parasintetică): *descrucișa;*

1 Formațiile analizabile prin raportare la un numeral și la un adverb, majoritatea celor raportabile la un substantiv și numeroase dintre cele raportabile la un adjectiv pot fi considerate și semianalizabile prin verbe cu *în-*; vezi p. 88 și 89.
2. Verbele care au ca bază un numeral sau un adverb sînt formate numai cu prefixul *des-*.

II substantive (inclusiv infinitive lungi), analizabile în raport cu:

— un substantiv: *decadraj, decompoziție, dedentiție, deflexiune, denatalitate, deplastifiant; dezavantaj, deziluzie, deznădejde, dezordine* etc; *deaccentuare, dediferențiere, defocalizare, depiclare, dezîndatorire, dezmăeinare* etc.; (formații parasintetice) *debandadă* „rupere a rîndurilor, ieșire din bandă", *defazaj* „diferență de fază între două mărimi alternative", *denisipator, depănușător* etc.; *degipsare, ăelînare, depectinizare, desărăturare, dezalbuminare, dezinsectizare* etc.;

— un adjectiv (formații parasintetice): *dezaferentare,* cf. *aferent;*

Am încadrat la substantive numai infinitivele lungi cărora nu le-am găsit un verb corespunzător (de exemplu, am înregistrat aici pe *dezaferentare,* în lipsa verbului **dezaferenta,* de la care ar fi putut deriva în mod normal cu sufixul *-are).* Ne exprimăm totuși rezerva cu privire la inexistența acestor verbe în limbajul științific, deoarece unele surse (DER, LTR) înregistrează numai numele operației, al acțiunii, exprimat prin substantive cu formă de infinitiv lung.

III adjective, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *deloial; descopitat, despieptănat, despoleit, despotrivit, deșucheat, dezagreabil, dezbuzumenit, dezluminat;*

— un substantiv (formații parasintetice): *derăfturat* „(cal) care nu are rafturi pe el", *desescviterpenate* (esențe ~) cf. *sescviterpene, deterpenate* (pl.) cf. *terpene; dejghebat* „ieșit din jgheab, dezlănțuit", *desciolănat, descreierat, destecat* „scos din teacă", *dezgubenat* „destrăbălat, desbăierat" cf. *gubă* „sarică, suman", *dezlocuit, dezmințat;*

Majoritatea adjectivelor formate cu *des-* au formă participială. Ne exprimăm și aici rezerva cu privire la inexistența verbului, neatestat în sursele folosite de noi.

IV adverbe, analizabile în raport cu un adverb: *decrescendo;*

V interjecții, analizabile în raport cu o interjecție: *dezgheal!* „îndemn pentru boi să iasă din jug", cf. *ghealî* „îndemn pentru boi să intre în jug".

Numeroase formații sînt semianalizabile. Cele mai multe au paralele formate cu *în-₁;* un număr mai redus permite semianaliza prin formații cu alte prefixe *(a-₁, ad-, in-₁, re-%, sub-)* sau elemente de compunere *(bez-):*

des-fin-i: descăleca — încăleca, descălța — încălța, descărca — încărca, deschide—închide, descovoia — încovoia, descurca — încurca, desfășura — înfășură, desplînta **DA** *ms.—împlînta, despresura — împresura, despreuna—*

împreuna,, destinde — întinde, destoarce — întoarce, dezbodoli — îmbodoli, dezbrăca — îmbrăca (legătura cu *bracă* „un fel de îmbrăcăminte" nu se face, deoarece acesta din urmă este strict regional), *dezgrădi — îngrădi, dezvăța — învăța, dezveli — înveli* etc.;

de(s)-ja-₁ : deglutina **DA** ms. — *aglutina, deprecia — aprecia, deroga aroga, destupa — astupa, deşterne — aşterne, dezmeți — ameți, dezmorți — amorți* etc.;

de-fad-: desorbție **DER** — *adsorbție ;*

de-jin-₁: deflație **DER** — *inflație ;*

de-\re-₂ : degenera — regenera;

dez-jbez- : dezmetic—bezmetic;

dez-jsu- : dezgruma **DA** ms. — *sugruma.*

Unele formații cu *de-₂* permit semianaliza printr-un cuvînt neprefixat, din aceeaşi familie : *decerebrare* **DER, D. MED**., cf. *cerebral, cerebel; decofra* „a scoate o piesă din cofraj"; *decortica,* cf. *cortical; defensiv,* cf. *ofensiv; deferiza,* cf. *fero-* şi *fier; deplastificator* „material care micşorează plasticitatea", cf. şi *plastic, plastifiant; desulfonare* „eliminarea grupărilor sulfonice" **DER;** *detoxificare (detoxifiere)* **D. MED**., cf. *toxic, toxină* etc.

1. Unele cuvinte populare sau învechite cu etimologia neclară ar putea fi formații cu des- de la o bază neidentificată : *desfamat adj.* neîncins, nearanjat, descătărămat" *Ion Creangă* VI 152, în DA ms.(acesta ar putea fi legat eventual de *faur); despeta* (rar, Sălaj) ,,a-şi bate joc, a necăji" *(Cînd soarele d-asfințea, Omul cu plugu-şi venea, Muierile-l despetea.* DR IV 777, în DA ms.); *despomila, dăspomila* (reg.) ,,a despiedica un bou scoțîndu-i funia legată cu un capăt de un corn şi cu celălalt de picior" TOMESCU, în DA ras.; *detorni* ,,a se năpusti" Dosoftei, *Anonymus Caransebesiensis,* în DA ms. şi ,,a alunga, a zgorni" Ciauşanu, în DA ms.

2. Pentru alte formații (moştenite sau adaptări) s-au propus etimoane româneşti care nu se susțin din punct de vedere semantic. Pentru *de(s)ciocăla* ,,a descheia, a desface din încheieturi, a demonta" s-a propus ca bază *ciocălău* (sau, indirect, *cioaclâ* „targa" SCRIBAN, S. V. *înciocălez) ;* vezi discuția la Al. Procopovici *(Înciocăla-De(s)ciocăla),* în DR X, partea a Il-a, 1943, p. 309—314. *Desmira* ,,a alinta, a răsfăța" este astăzi destul de greu de pus în legătură cu *mira;* Puşcariu, *op. cz7.,*-p. 17 demonstrează legătura semantică originară dintre cele două cuvinte: de la *mira* cu sensul ,,a privi rău" la *desmira* ,,a scăpa (un copil) de deochi" (probabil luîndu-1 în brațe), şi de aici la sensul de ,,a alinta".

Prefixele *des-* şi *de-₂* sînt preponderent verbale. Comparativ cu numărul verbelor derivate, formațiile substantivale şi adjectivale sînt relativ puțin numeroase, iar celelalte părți de vorbire (adverb, interjecție) sînt reprezentate în mod accidental fie prin formații cu *de-* (un adverb), fie prin formații cu *des-* (o interjecție). Dacă ținem seama de faptul că cele mai multe substantive au formă de infinitiv lung şi cele mai multe adjective sînt de origine participială (deci unele dintre ele ar presupune existența unui verb, iar celelalte ar putea fi considerate ca primul pas spre crearea verbului respectiv), categoria verbului este şi mai bogată.

De obicei analiza semantică a verbelor formate cu *des-* se face prin raportare la perechea opozitivă formată cu *în-₁* (mai rar cu *a-₃)* sau la verbul simplu *(descrunta — încrunta, desmorți — amorți, desface—face etc.).* Chiar atunci cînd din punct de vedere formal este posibilă analiza printr-o altă parte de vorbire, în cazul în care există şi formația cu *în-* de la aceeaşi bază analiza semantică poate avea în vedere (şi) formația *cuîn-: despodobi* „a da jos podoabele, a nu mai fi împodobit", cf. *împodobi* „a pune podoabe"; *descreți* „a desface un lucru creț; a face acțiunea opusă lui încreți", cf. *încreți* „a face ca un lucru să iie creț" etc.

Opoziția *în-jdes-* este atît de frecventă, încît existența unui derivat poate atrage formarea celuilalt. După *închiriat* (mai frecvent) s-a creat *deschiriat,* iar după *descăleca* cu sensul istoric „a se stabili într-un loc"

s-a format *încăleca* cu sensul >,a se porni dintr-un loc în număr mare pentru a se aşeza în altă parte" (cf. Puşcariu, *op. cit.,* p. 5).

Există însă o categorie de formații parasintetice în care verbul cu *des-* nu se opune altui verb (nici simplu, nici prefixat) : tipul *despărinți, dezmirişti, dezosa* etc; acestea se analizează atît semantic, cît şi formal numai prin baza existentă.

3. Prefixele *des-, de-₂* au următoarele valori:

1) desfacerea, dezlipirea, separarea

a) obiectului denumit de bază : *decupla* „a desface un cuplu"; *descăiera, ăescătărăma* „a desface cataramele", *deschinga, deschiotora* „a desface o cheotoare", *descîlci* „a desface fire încurcate (cîlți)", *descleia, despacheta, despături, desperechea, despleti, destrăma, dezbăiera, dezbumba, dezlîna, dezmembra, deznoda* etc;

b) de obiectul denumit de bază : *debandadă* „rupere a rîndurilor, ieşire din bandă", *debarca* „a părăsi barca", *deborda* ,,a da peste bord", *decuvaj* „tragerea vinului din cuvă", *demoda* „a ieşi din modă", *deruta* „a părăsi ruta"; *dejghebat* „ieşit din jgheab", *deștăra* etc;

2) negația

a) opusul, contrariul cuvîntului bază, anularea acțiunii verbului bază, revenirea la starea anterioară (valoare negativă propriu-zisă) *debloca, decolora, decomanda, deconecta, decongela, degaza, demachia, demagnetiza, demina, demineraliza, demonta, depolariza, depopula* etc.; *descerni descongestiona, desconsidera, despopi, despotcovi, despotrivit, dezamețit* etc.

în descîntece, unele verbe de mişcare formate cu *des-* exprimă opoziția față de verbul bază prin repetarea acțiunii într-un sens contrar : *despăşi* ,,a păşi înapoi peste corpul cuiva" Viciu Gl. în DA ms. *(Dacă cineva trece preste unul care-i culcat jos, acesta nu mai creşte, de nu-l despă şeşte), despetrece* ,,idem" etc.

b) absența, îndepărtarea obiectului sau a calității denumite de cuvîntul bază (valoare privativă) : *decalibra* „a-şi pierde calibrul", *decuscuta* „a curăța cuscuta de pe plante", *deparafina* etc.; *descreierat* „fără minte creier", *desfrîu, deshăma, desmințat, despiedeca, dezalbuminare, dezinsectizare, deznădejde, dezordine* etc.;

c) insuficiența, diminuarea : *decuspidare* „acțiunea de reducere cuspidelor", *defocalizare* „focalizare defectuoasă", *denatalitate* „scăderea natalității", *denutriție* „nutriție insuficientă" etc.;

Această nuanță negativă apare clar numai la derivatele cu *de-₂*. Dintre derivatele cu *des* numai *dezluminat* ar putea fi atras în grupul celor de mai sus, în cazul în care glosarea din DA ms. este corectă: ,,cu lumina scăzută". Citatul prin care este ilustrat acest sens este însă neclar : *Cum stelele pe ceruri se şterg dezluminaie, Cînd luna străluceşte.* I. Negruzzi, în DA ms.

d) negația indirectă (negarea unei acțiuni dependente de verbul bază): *deconsilia* „a sfătui pe cineva să nu facă ceva", *desfătui, des povățui ;*

e) modificarea, transformarea în sens negativ a obiectului (calității denumite de bază: *denatura* „a altera natura unui lucru", *desfigura*

3) intrarea, pătrunderea într-o anumită perioadă de timp : *desprimăvăra, dezvăra* „a intra în (primă)vară";

Puşcariu, *op. cit.,* p. 16 explică această valoare ca urmare a amestecului dintre două idei ,,a ieşi din iarnă şi a se face primăvară". în formațiile de mai sus *des-* este sinonim cu *în-* cf. *a se imprimăvâra.* Vezi şi GRAUR, P. I. 337, unde se spune că folosirea lui *des-* pentru *în-* se poate explica prin rolul de indicator afectiv al celui dintîi.

4) rol de indicator (valoare prezentă numai la formațiile cu *des-}*

a) al negației: *descoji, deşucheat, dezgoli ;*

b) al separării, desfacerii: *deschilini* „a (se) deosebi, a (se) separa'* cf. *chilin* „deosebit, separat", *descotorosi, despierde* „a se pierde, a dispărea" Dosoftei, în **DA** ms., *despinteca* „a spinteca", *dezmăcinare* „sfîşiere,. zdrobire" Dosoftei, în **DA** ms., *dezridica* „a ridica; a îndepărta din funcție", *dezrupe* Coresi, la DHLR **H 351** etc.

1. Vezi GRAUR, P. I. 337. Max Auerbach (v. 225) socoteşte că *des-* ataşat unor baze care conțim ideea de separare are o valoare de întărire, intensificare. Puşcariu, *op. cit.,* p. 14 spune că în astfel de cazuri avem a face cu o întrebuințare hipercaracterizatoare. în acelaşi loc foloseşte şi termenul de „întăritor" pentru verbe ca *deschilodi, descotorosi, dezbâşcălui* şi *dezbâşcăşi;* întrucît asemenea verbe sînt glosate prin bazele lor, este greu de susținut valoarea de întărire a prefixului.

2. Formațiile cu *des-* folosite în anumite construcții alături de verbul simplu (sau de cel paralel format cu *în-)* exprimă ideea de intensitate şi de durată a acțiunii: *coase şi descoase, face şt desface, încurcă şi descurcă, leagă si dezleagă, înnoadă şi deznoadă* etc. Vezi IORDAN, LRA 197—198, STIL. 211-212.

Unele formații cu *des-* au acelaşi sens cu baza lor şi de aceea este greu de atribuit o anumită valoare semantică prefixului: *dezaburire* „aburire" Gorjan, în **DA** ms., *dezjudeca* „a judeca", *desplini* (despre larva albinelor) „a se dezvolta, a ajunge la maturitate".

1. Aceeaşi valoare cu formațiile cu *în-,* sau *a-,* care permit semianaliza o au verbele *a destinde** sinonim parțial cu *a întinde, a destoarce* (— a întoarce) şi *a deşterne* care înseamnă şi ,,a aşterne" (vezi Puşcariu, *op. cit.,* p. 6, 14 — 15).

2. Este neclară valoarea prefixului în formația *desfaptnică,* nume de plantă (ŞEZ. xv, în DA ms.).

4. Prefixul românesc *des-* este moştenit din latină, fiind continuatorul lat. *dis-* (cu varianta *di-* înaintea anumitor consoane).

La origine prefixul latin avea semnificația spațială de plecare de la un punct în diverse direcții contrarii şi de separare : *dimittere, discurrere, disiungere, differre.* După modele de tipul *concordia — discordia, comparare—disparare* se dezvoltă semnificația negativă a prefixului: *displlcet, disconducit* etc. Cf. TEKAVCIC, G. I. III 158, MEYER-LUBKE, G. II 674 — 675.
în latină cu *dis-* se formau verbe *(disparere),* substantive *(discors)* şi adjective *(difficilis).*
în unele cuvinte *dis-* avea rolul de a întări sensul verbului simplu, datorită confuziei cu prefixul *de- (dispereo),* în altele corespundea sensului gr. *8ux,-(distendo* ~ Siarsivco).

Prefixul *des-* a fost moştenit în limba română în derivate de la verbe, dintre care unele sînt (semi)analizabile: *descoperi* < lat. *discooperire, despărți* < lat. *dispartire, despune* < lat. *disponere, destoarce* < lat. *distorquere, dezlega* < lat. *disligare* etc.

1. La unele formații cu *des-* există incertitudine dacă sînt moştenite sau sînt formate pe teren românesc. De exemplu, în cazul lui *defăima* (şi *desfăima)* SCRIBAN propune ca etimon fie pe *faimă* (pe care TDRG îl socoteşte format după *defăima),* fie lat. pop. **diffamiare* (după clasicul *defamo* şi *diffamo);* CIORANESCU crede că verbul este un derivat denominal de la *defăima* (neatestat în dicționarele curente). Puşcariu, *op. cit.,* p. 11 susține etimologia latinească, propunînd şi un **disfamiare* pentru a explica varianta *desfăima.* — *Descăleca* ar putea proveni din *încăleca* prin schimb de prefix (SCRIBAN, CIORANESCU) sau, după cum dau majoritatea dicționarelor, dintr-un lat. **discaballlcăre* (TDRG, CDDE, CADE, DM). — Pentru *descheia* s-a propus ca etimon lat. *disclavare* (DM), dar şi rom. *cheie* (TDRG, SCRIBAN) şi *încheia* (CADE). — La *desclnta,* etimonul latin e susținut de Puşcariu (op. *cit.,* p. 7), CADE, CIORANESCU: **discaniare;* SCRIBAN trimite la *clnt,* iar TDRG la *Incinta.* — Sub *descuia* SCRIBAN consemnează cele două ipoteze în legătură cu etimologia : *cui* (cf. şi TDRG, care trimite la *cui şi încuia)* şi *dlscuneare* (CADE, DM). — Pentru *desfăta,* cei mai mulți cercetători au presupus un etimon latin în *dis-*. S-au reconstruit mai multe cuvinte latineşti care ar fi putut sta la baza verbului românesc: **disfautare, *disfatare, *diseffetăre* etc. (vezi Puşcariu, *op. cit.,* p. 18—19 şi CIORANESCU). Etimologia românească este susținută de SCRIBAN *(făt, fată)* şi, mai recent, de G. Mihăilă, înscL xix (1968), nr. 4, p. 417—418, care demonstrează cu citate din textele vechi legătura cu *fată* „fecioară", sensul inițial al verbului fiind „a dezvirgina", sens de la care au evoluat celelalte, ca „a simți plăcere senzuală; a petrece; a (se) delecta" etc. — Cu excepția lui Puşcariu *(op. cit.,* p. 10), care spune că în *desmlnta* „abraten" nu este sigur dacă avem a face cu prefixul *de-,* sau *des-* ataşat la

smîntă, majoritatea cercetătorilor propun un etimon latin cu *dis-: *dismantăre* (dat ca pro
babil de CIORANESCU din lat. *mantdre* „esperar", intensiv al lui *mânere), *dismentăre* (di
mens TDRG) sau **dismonîtăre* (Giuglea, la CIORANESCU). — La *despica* majoritatea cercetătoril
susțin etimologia latină : *despicare* (SCRIBAN, CIORANESCU). Vezi discuția mai pe larg la GRAU
E. 88, care nu exclude nici legătura cu *specio,* dar respinge posibilitatea derivării din *sp*
(cf. DM), prin care nu se explică din punct de vedere semantic. — Pentru *dezbrăca* s-a propu
un etimon neatestat **disbracare* (cf. TDRG, CDDE); Puşcariu, *op. cit.,* p. 4 trimite şi la *brac*
şi *îmbrăca* (pentru ultimul vezi şi A. Lombard, *Le verbe roumain,* Lund, 1955, I, p. 357
— în cazul lui *de(z)juga* s-a reconstruit un etimon latin **disiugare* (TDRG, CADE, Lombar
op. cit., p. 356, DM), dar s-a susținut şi derivarea pe teren românesc *din jug* (SCRIBAN). – Afar
de GIOR\NESCU, majoritatea dicționarelor (TDRG, CADE, SCRIBAN, DM) îl derivă pe *dezmâta(*
din *mațe.* CIORANESCU nu este de acord cu această etimologie, socotind-o nepotrivită din pun
de vedere semantic şi propune un etimon latin **dismetiăre* (din lat. *mîetiri).*

2. Alte formații conținînd pe *dez-* au etimologie şi mai complicată şi e greu de afirmat da
sînt (semi)analizabile în română. Aşa este *dezbăra,* care a fost legat de unii cercetători de *de*
băiera (cf. HEM 2364, SCRIBAN); ultimul dicționar trimite şi la v. gr. *baros* „greutate", ca şi
it. *sbarazzare* (după ZINGARELLI format din *imbarazzare* cu schimb de prefix), fr. *debarrasser* „
cotorosi" (formație cu *de-* de la *embarrasser* ROBERT, S.V.); Puşcariu, *op. cit.,* p. 20 trimi
şi la un eventual **disbaiulare,* iar TDRG îl leagă de v. sl. *brati.* — Pentru *dezmetici* există ipotez
moştenirii dintr-un lat. **dismatticare* < *mattus* (care s-ar găsi şi în *ameți* < **ammattir*
cf. Puşcariu, *op. cit.,* p. 16, dar şi a formării în română din *dezmetic,* prin schimb de prefix
bezmetic (cf. TDRG, SCRIBAN, CADE).

3. în *dezmierda* (neanalizabil) majoritatea cercetătorilor recunosc că au de a face cu un deriv
cu *dis-* din latină, deşi etimonul nu este atestat; s-a reconstruit un **dismerdăre* din *mer*
(Puşcariu, *op. cit.,* p. 16, SCRIBAN, CIORANESCU şi CADE).

Formațiile cu *des-, dez-* sînt atestate începînd cu primele tex
româneşti şi apar în toate perioadele de dezvoltare a limbii. Pentru atestă
din secolul al XVI-lea vezi VASILITT, D. c. **252 :** *descoperi, desface, despărț*
dezbate, dezgvozdi, dezrădăcina, dezrupe şi ASAN, **D. P. H. 209 :** *descîn*
descumpâra, desface ; pentru varianta *de-,* vezi *defăima* Dosoftei, la TDR

Cu prefixul vechi *de(s)-* au fost adaptate cuvinte din limbi nerom
nice, unele formate cu alte prefixe, altele fără prefix : *desluşi* cf. sl. *dosl*
ăati, dezgîrci „a separa, a îndepărta" cf. ser. *razgrnuti* etc.; *dezlu*
„a coji" cf. sl. *lupiti* „a coji".

Pentru *de(s)ciocâla* „a descheia, a desface din încheieturi, a descompune, a demonta", explic
adesea prin *ciocălâu* (SCRIBAN, CADE, DM), ni se pare mai convingătoare explicația lui Al. Proc
povici (în DR x, partea a II-a, 1943, p. (313—314), care propune ca etimon magh. *csuk*
„încheietură, articulație".

începînd cu prima jumătate a secolului al XlX-lea, alături de pr
fixul moştenit sînt împrumutate din limba franceză dubletele sale neologi
reprezentînd la origine mai ales pe lat. *dis-,* uneori şi pe *de-,*

încă din latina populară *dis-* tinde să elimine pe *de-* (cf. ILR I 104); în franceză urmaşii
dis- au înlocuit în cea mai mare parte pe *de-* din latină (MEYER-LUBKE, G. II 674—675, DAUZA
DUBOIS-MITTERAND, S.V. *de-,* Graur, în LR IX (1960), nr. 3, p. 29 ş.u.).

Prefixul veehi *des-* a fost întărit prin împrumuturi: în formele *d*
(dez-) s-a adaptat fr. *des-* reprezentînd lat. *dis- : deshidrata,* cf. fr. *ăesh*
drater; dezinteresa, cf. fr. *desinteresser; dezorienta,* cf. fr. *desorienter* e

Prefixul *de-,* (din aceeaşi serie cu *des-)* reprezintă, în cea mai ma
parte a cazurilor, fr. *de-* (variantă a prefixului *dSs-* înainte de consoa
sau urmaşul lat. *de-) : decarbura,* cf. fr. *ăecarburer ; deflora,* cf. fr. *deflore*
demoraliza, cf. fr. *dimoraliser* etc. Cu valoare negativă *ăe-,* provine
din lat. *de-,* împrumutat în aceeaşi perioadă cu fr. *dâ- : decapita,* cf.
decapiter, lat. *decapitare; decolora,* cf. fr. *decolorer,* lat. *decolorare ; defor*
cf. fr. *deformer,* lat. *deformare ; degrada,* cf. fr. *degrader,* lat. *degradare* e

Dintre formațiile negative moştenite cu prefixul latin *de-* numai *depăra* cu varianta *dăp*
(cf. lat. *depilare)* este analizabil. Dar acest verb are forme flexionare (prezent *dapăr, dap*
etc.) în care nu se mai recunoaşte prefixul *de-*.

în epoca pătrunderii primelor împrumuturi din franceză sau latină, prefixul redă forma din cuvîntul de origine sau este „românizat" :

a. împrumuturi: *dezarmat* Văcărescu (1830), la **CLOSE, D.**, cf. fr. *desarme;deforma,* cf.fr. *deformer,* lat. *deformare; dezoxida* (1848), la **URSU, T.**,cf. fr. *desoxyder; dezoxigena* (1848), la **URSU, T.**, cf. fr. *desoxygener; decolorant* (1852), la **URSU, T.**, cf. fr. *decolorant; dezinfecta* (1852), la **URSU, T.**, cf.fr. *desinfecter* etc.;

b. semicalcuri

a) cu românizarea prefixului: *destrona* Eliade (1834), la **CLOSE, D**. 280, cf. fr. *detroner; descolora* (1848) la **URSU, T.**, cf. fr. *decolorer* (lat. *decolorare) ; deznaționaliza* Bălcescu, la **DRINCU, P. V.** 61, cf. fr. *denationaliser* etc.

P) cu românizarea temei: *decompune* (1836), la **URSU, T.**, cf. fr. *decomposer; descinstit* Eliade (1837), la **CLOSE, D**. 279, cf. fr, *deshonore;*

c. calcuri (se traduce atît prefixul, cît şi tema) : *descompune* (1832), la **URSU, T.** şi *dezalcătui* (1814—1818), la **URSU, T.**, cf. fr. *decomposer ; despopula* Văcărescu (1834), la **GLOSE, D**. 280, cf. fr. *depeupler ; desregulat* Eliade (1837), la **CLOSE, D**. 280, cf. fr. *deregle; dezgust* Eliade (1837) şi *dezgusta* Alexandrescu (1838), la **CLOSE, D**. 280, cf. fr. *degout, degouter* etc.

Verbul *desfide* este un calc parțial dacă pornim de la etimonul latin *(di'ffidere)* şi total dacă avem în vedere pe cel francez *(defier).*

Calcurile (parțiale sau totale) nu s-au păstrat toate mai tîrziu, fiind de obicei înlocuite cu împrumuturi: *destrona* prin *detrona, descolora* prin *decolora, desregulat* prin *dereglat* etc. Uneori însă s-a impus forma calchiată : *descompune, deznaționaliza, dezgust(a)* etc.

în unele cuvinte *de*-$_2$ negativ ar fi putut pătrunde şi din germană sau engleză. De exemplu, *demodulație* < germ. *Demodulation* **(DN^2),** engl. *demodulation.*

M D E indică originea franceză, dar nu am identificat în această limbă un cuvînt corespunzător.

Prefixul neologic *dis-* a fost redat în unele cazuri prin *des-,* dubletul său vechi: *dispreț — despreț, disprețui — desprețui, discorda — descorda* etc.

Uneori variantele deosebite ale unui cuvînt începînd cu *de(s)-* şi *di(s)-* se explică prin etimoane diferite : *despera]dispera,* cf. lat. *desperare,* fr. *desesperer,* it. *disperare; deformajdijforma* (a. 1848), la **URSU, T.**, cf. fr. *deformer* şi *difformer* etc. (vezi şi *DI8-* § 4).

Cu prefixul *des-* sînt calchiate uneori cuvintele franceze formate cu *ex-: descreierat* — fr. *ecervele, descărna* = fr. *echarner, desțăra* = fr. *expatrier.*

Vezi Puşcariu, *op. cit.,* p. 7.

Varianta dezvoltată *destr-* se explică prin înlocuirea primei părți a prefixului *întru-* cu *des-:* de la verbe de tipul *întrarma, întrauri* unii scriitori ardeleni (P. Maior, **I.** Pop-Eeteganul) au format pe *destrarma, destrauri;* vezi şi *destrunoca* (Maramureş) „a dezbina, a învrăjbi", format după *întrunoca (< într-un loc).* Prin *destr-* se explică varianta *dest-* din *destumfla* (**MAT. EOLIC**. la Puşcariu, *op. cit.,* p. 6).

în general, valorile prefixelor româneşti corespund celor ale prefixelor de origine. S-au dezvoltat pe teren românesc valorile de sub 3 şi 4 (intrarea într-o anumită perioadă, valoare accidentală, şi valoarea de indicator). Nu se explică prin model străin verbele formate cu *des-* care au aceeaşi valoare semantică cu baza lor.

Nerecunoscînd valoarea de indicator a prefixului *des-*, R. Todoran (în CL XVIII, 1973, nr. 1, p. 40 — 41) socoteşte că formații ca *deschilini, descoji* (în care prefixul nu are rol privativ) ar putea proveni din sintagmele *de chilin* „separat, despărțit", respectiv *de coajă,* de unde ar fi rezultat verbele compuse cu prepoziția *de: *dechilini, *decoji* în care *de a* fost înlocuit cu *des-* (substituire favorizată de existența variantei fonetice *de- SL* lui *des-* înainte de siflante şi sibilante). Această explicație nu rezistă însă la alte verbe în care *des-* nu are sens negativ *dezgoli, dezridica, dezrupe* etc.

5. Originea temelor la care se ataşează prefixele *des-, de-$_2$* este variată :

— latină (moştenite) : *delînare, demutizare, depănuşător, depăr desăra, desărcina, descălca, descăpățîna, descărna, descoase, descreiera descreşte, descreți, descrunta, dezamăgi, dezbate, de(z)juga* etc;

— comună cu albaneza : *dezaburire, dezgropa, dezmugurire ;*

— slavă : *decălire, decositorire, dejghebat, denisipator, descerni, des cîlci, descleia, descleşta, descloci, descolăci, descotorosi, descumpăni, desfătu despleti, despotcovi, despovăra, deszăpezi, deszăvorî* etc.;

— maghiară: *descelui, descetlui, deschilini, deshăma, deşuchea dezalcătui* etc.;

— turcă: *derăfturat, desăxăna, deschiaburi, deschiorî, dezbuluc dezgheal* etc.;

— greacă : *desclironomisi, dezaharificare, dezarhieri ;*

— latino-romanică: *debloca, decalcifia, decalibra, decUpota, decar bura, declasa, deconecta, decupla, defavoare, degaza, demobiliza, deparafin detrona, detensionare, detubare; descoperta, despoliticianiza, dezaglomer dezanexa, dezaprecia, dezasfaltare, dezomogenizare* etc.;

— germană: *degipsare, descătărăma, deşuruba, dezețuire, dezn tuire* etc.;

— nesigură : *desciumpăvi, desciunti, descîrliga, despocîlti, destărbăc dezbumba, dezgărdina, dezmîhni, deznoroi* etc.

Atît *des-,* cît şi *de-$_2$* se ataşează la teme de origine variată *(de-$_2$* nu s întîlneşte în formații avînd teme de origine comună cu albaneza, maghiar sau nesigură). Formațiile cu *de-$_2$* predomină la temele de origine latino romanică ; în toate celelalte cazuri însă formațiile cu *des-* sînt mai nume roase. La derivatele cu *des-* se disting din punct de vedere numeric cel cu teme moştenite şi de origine slavă.

6. Prefixele *des-* şi *de-$_2$* sînt productive în limba noastră. Număru mare de derivate cu *des- (dez-)* se explică şi prin întărirea prefixului vec datorită împrumuturilor neologice conținînd prefixul francez omonim Productivitatea prefixului vechi se datoreşte şi valorii expresive a forma țiilor sale în construcții în care sînt folosite alături de verbul simplu (tipu *face şi desface).* Aşa se explică creațiile ocazionale: *dezbată, dezadorn* etc. (**IORDAN, LRA** 197—198, **STIL**. 211—212) şi numeroasele formații di descîntece în care apar opoziții mai mult sau mai puțin curioase : *păş despăşi, petrecejăespetrece, mînca/dezmînca* etc. De asemenea, din punc de vedere semantic, formațiile cu *de(s)-* sînt foarte necesare în limbaju tehnico-ştiințific pentru a exprima o anumită operație care anuleaz efectul alteia sau prin care se înlătură o anumită substanță etc.

7. Prefixul *des-* este folosit pe tot teritoriul de limbă română, î toate epocile de dezvoltare a limbii şi în toate stilurile ei. Prefixul *d* aparținelimbajuluicultivat,cuprecădereceluitehnico-ştiințific.Numeroa se formații cu cele două prefixe au o circulație restrînsă la un anum domeniu. Aşa sînt unii termeni uzitați numai în limbajul tehnico-ştiințific *debenzolare, decanulare, dedolomitizare, deflebotomizare, deplumbare, dez marare, dezomogenizare* etc.

între *des-* şi *de-$_2$,* neologic, există o concurență care se manifes în existența unor dublete de la aceeaşi temă, mai ales cînd aceasta di

urmă este neologică (cf. **IORDAN, LRA** 196—197). Forma cu *de-* apare de obicei în vorbirea cultă, iar cea cu *des-* caracterizează vorbirea populară; vezi exemple ca: *de(s)hidrogena, de(s)personaliza, de(s)politicianiza, de(z)garnisi, de(z)mobiliza* etc. Tendința este să se prefere în unele cazuri *des-*, mai vechi, şi cu o mai mare forţă expresivă (de exemplu *despersonalizat* H. Papadat-Bengescu, la **IORDAN, LRA** 197). Variaţia *de-jdes-* poate apărea şi la unele formaţii din limbajul tehnic avînd o' bază din fondul vechi al limbii, deşi aici ne-am aştepta să găsim numai prefixul vechi *des- : de(s)căli(re).* în sfîrşit, trebuie menţionate dubletele aparţinînd unor epoci şi stiluri diferite care prezintă şi deosebire semantică : *desflori* „a-şi pierde florile" (învechit) şi *deflora* (literar), *dezlîna* (literar) şi *delîna(re)* (tehnic).

Există şi formaţii ocazionale cu cele două prefixe care nu s-au impus : *deloial; descaragializa, descăpui, desputernici, desţăra* etc.; în această categorie pot fi considerate şi verbele cu *des-* folosite numai în descîntece : *descîrni, despăşi, despetrece, destrîmba, dezmeliţa, dezmînca* etc. Prefixul *des-* apare frecvent atît în limba populară şi regională, cît şi în cea cultă, iar o mare parte a derivatelor sale aparţin limbii comune : *descoase, desface, destrăma, dezminţi, dezobişnui, dezumfla, dezvinovăţi* etc.

DEZ- vezi DES-

DI-₁ vezi DIA-

DI-₂ vezi DIS-

DIA- (DI-,)

1. Prefixul *dia-* are varianta *di-₁* în combinaţie cu o temă care începe cu o vocală *(a* mai ales, dar şi *e) : diacustică, diartroză, dielectric, diereză.*

Această variantă este omonimă cu elementul de compunere *di-* „doi" < gr. **oV,** pentru care vezi **FC I 247.** Confuzia cu acest element de compunere se poate produce la formaţiile în care prefixul *di(a)-&ie* sensul „între" : de exemplu *dialog* „conversaţie" este înţeles de unii vorbitori numai drept „conversaţie între doi vorbitori" (vezi Al. Graur, *Puţină aritmetică,* p. 115).

în derivate, *dia-* are un accent secundar pe prima silabă *dia-,* Numai în puţine cazuri găsim variantă *dia-* cu accentul (principal) pe a doua silabă ca în *didstolă* şi (înv.) *diametru, diafragmă* (vezi p. 95).

2. în **DM** sînt înregistrate 6 derivate analizabile, la care se adaugă 13 din alte izvoare :

diabaz **Min.** (DER), ***diacaustică*** **Fiz.** (LTR²), ***diacustică*** (DN²), ***diaelectric*** (LTR²), ***diafilm*** (DN², LTR²), ***diafonie*** (DN², DER), ***diageneză*** Geol. (DER, LTR²), ***diamalţ*** (DER), ***diamorfină*** **(D.** MED.), ***diapauză*** Zool. (DER), ***diaproiectie*** (LTR²), ***diartroză*** Anat. (DER, LTR²), ***diaspor*** **Min.** (DER, LTR²).

Nu am luat în consideraţie cuvîntul *diacritic (semne diacritice),* deoarece în limba română nu se simte legătura semantică dintre derivat şi cuvîntul de bază.

Derivatele sînt :

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *diabaz, diacaustică, diacustică, diafilm, diafonie, diageneză, diamalţ, diametru, diamorfină, diapauză, diapozitiv, diaproiectie, diartroză, diaspor;*

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *diacronic, diaelectric* şi *dielectric, diamagnetic, diatonică* (f.).

Formaţii semianalizabile: *diaclinal* (LTR²), cf. *sinclina* *diafiză* **(DN²)**', cf. *hipofiză; diaforâ* (Cantemir, în **DA** ms.), cf. *anaforâ* *diagnoză,* cf. *prognoză; diagramă,* cf. *anagramă ; dializă,* cf. *analiză; dialog* cf. *monolog; diaplegie* **(DN²)**, cf. *hemiplegie; diaree,* cf. *logoree; diasco* **(DER, LTR²)**, cf. *episcop* s.n., *electroscop; diastaltic* **(DN²)**, cf. *peristaltic* *diastază,* cf. *metastază; diastil* **(DN²)**, cf. *peristil; diastolă,cî. sistolă* *diatermie,* cf. *termic ; diateză,* cf. *metateză ; diereză,* cf. *sinereză.*

3. Formaţiile cu *dia-* au următoarele valori:

1) străbaterea („prin, de-a lungul"): *diacronic, diagenez* *diatermie* „încălzirea ţesuturilor dinăuntrul corpurilor (cu ajutorul cu renţilor de înaltă frecvenţă)" ;

' **2)** trecerea dintr,un loc în altul, dintr-un sens în altul („de la . . . . . la") : *diafonie* „trecere a unui semnal de pe o cale de transmisiun pe o altă cale", *diamagnetic* „care se deplasează de la un cîmp magneti mai intens spre altul mai slab" etc.;

3) poziţia de mijloc („între"): *diartroză* „articulaţie mobil dintre oase"; vezi şi semianalizabilul *diafiză;*

4) intensificarea : *diamalţ* „extract din malţ uscat", *dia* *morfină* „derivat al morfinei mai puternic decît ea";

La acest sens se/încadrează şi semianalizabilul *diaplegie* „paralizie totală" (DN²).

5) opoziţia („contra"): *dielectric* „izolant electric".

în unele derivate valoarea prefixului e mai puţin clară *: diapauz* *(gamă) diatonică* „succesiune de mai multe sunete la distanţă de tonu şi semitonuri", *diaspor. Diafilm, diapozitiv, diaproiectie* şi *diascop* sîn legate de sensul de sub **1** („prin"), pornind de la transparenţa imaginilo

4. *Dia-* este un prefix neologic de origine grecească (Sta-), ca a pătruns în limba română prin împrumuturi, fie direct din greacă, f din latină sau, mai ales, din limbile romanice (uneori chiar pe mai mult căi); împrumuturile din alte limbi sînt rare :

(analizabile) *diamagnetic* — fr. *diamagnetique; diametru* — f *diametre,* ngr. SiapisTpoţ;

(semianalizabile) *dialog* — gr. SiaXoyo^, fr. *dialogue,* it. *dialog* germ. *Dialog;*

(neanalizabile) *diafragmă* — lat, *diafragma,* ngr. S^payfAa, f *diaphragme.*

în greceşte M- **avea valorile : separarea, pătrunderea (traversarea), superioritatea, terminarea trecerea'dintr-un loc la altul şi distribuirea (BAILLY, S.V., RIEMANN-GOELZER, GR. GR. 340). aceleaşi sensuri prefixul a fost împrumutat şi în franceză (cf. ROBERT, S.V.).**

Varianta de accentuare *dia- (de* ex. *diametru)* reproduce accent prefixuluigrecesc.

Uneori e greu de ştiut de unde provine un anumit derivat atun cînd dicţionarele străine nu-1 menţionează. E cazul unui cuvînt ca *diafil* care are probabil o origine multiplă, dar nu e înregistrat decît în dicţion rele ruseşti sub forma jţHa^HJitM (cf. **HRISTEA, E. 114,** nota **1).**

Derivatele cu *dia-* au fost împrumutate sporadic la începutul secolul al XVIII-lea, dar mai ales spre sfîrşitul secolului al XlX-lea şi început celui următor : < —

(analizabile) *diametru* a. **1790 (URSU, T.) ;**

(semianalizabile) *dialog* (Cantemir, în **DA** ms.);

(neanalizabile) *diafragmă* a. **1829—1830 (URSU, T.)**

în secolul al XVIII-lea au fost împrumutate unele grecisme, care nu s-au menținut în limba română, ca, de exemplu: (semianalizabil) *diaforâ* „neînțelegere", (neanâlizabil) *diacrisis* „discernămînt" a. 1786 (în **DA** ms.) etc.

5.' Temele derivatelor sînt neologice, mai ales de origine grecească şi latino-romanieă (cf. însă *ăiamalț* cu temă de origine germană).

6. Prefixul este neproductiv în limba română (apare numai în împrumuturi). Nu avem nici un derivat sigur românesc (ar putea fi însă termenii: *ăiaspor, ăiamalț).*

7. Derivatele cu prefixul *ăia-* aparțin stilului științific (fiind folosite în special în terminologia fizicii şi a medicinei).

DIS- (DIZ-, DI-₂)

BENES, P. 90 — 91; RIZESCU, P. N. 8 9, 23; FLOREA, p. N. 63, 64, 67, 68.

1. Prefixul *ăis-* are următoarele variante fonetice : *ăiz-,* condiționată de unele teme care încep cu o vocală sau cu o consoană sonoră *(dizarmonie, dizgrație) şi ăi-₂,* necondiționată fonetic *(ăiform)* sau condiționată de prezența lui *s* ca primă consoană a temei *(disimula, ăisoluhil).* Sonorizarea lui *s* din *ăis-* nu este însă obligatorie în relație cu teme care încep cu o consoană sonoră *(disjunct).*

în unele cazuri, se sonorizează prima consoană a temei, ceea ce poate masca analiza formației: *dizolva, ăizoluție* (cf. *ăisoluție).*

Prefixul *ăi(s)-* se deosebeşte de varianta omonimă regională a prefixului *ăe(s)-* prin repartiția stilistică şi teritorială şi prin originea temelor *(veziDES-,DE-₂* § 1). Cf. totuşi în limba comună cazuri ca *dispera* pentru* *despera* sau *diforma* pentru *deforma* (atras şi de existența lui *ăiform).* Pentru încercările vechi de redare a lui *ăis-* prin *ăes-* vezi § 4.

Față de elementul de compunere *ăis-* dificil, anormal" (pentru care vezi **FC I** 247), prefixul omonim se delimitează prin origine (elementul de compunere provine din greacă, de unde a pătruns şi în latină), parțial şi prin sens. Din punct de vedere semantic există unele apropieri în situațiile în care formațiile cu prefix au sensul de ,,insuficiență calitativă, ceea ce e considerat subnormal" (compară derivatul *disonant* „care sună neplăcut" cu compusele din terminologia medicală de tipul *ăisfuncție* „tulburare a funcției unui organism", *disovulație* „ovulație defectuoasă" etc.) şi chiar privativ, cu anumite teme (compară derivatul *disproporție* cu compusul *ăisimetrie).*

La acestea se adaugă o deosebire de ordin fonetic şi grafic : elementul de compunere îşi menține finala nesonorizată înaintea unei vocale (vezi *ăisartroză, ăisovulație)* sau a unei consoane sonore (vezi *ăisgrafie, ăis-, graviăie).*

Confuzia între elementul de compunere *dis-* şi prefixul omonim apare la RIZESCU, P. N. 8 — 9. Probabil că şi la FLOREA, P.N. 63 este vorba de o confuzie între *dis-* şi alte elemente de formare a cuvintelor, deoarece în locul citat apare un număr nejustificat de mare de formații cu *dis-* în DM : 60 (noi am înregistrat numai 20 în aceeaşi sursă, vezi mai jos).

Varianta *ăi-₂* a prefixului *dis-* se deosebeşte : a) de elementul de compunere omonim prin sens (acesta din urmă înseamnă „dublu"), cf. *dimorf* „cu două forme" şi *diform* „fără formă", şi b) de varianta *ăi-₁* a prefixului *ăia-* prin origine şi sens.

2. în **DM** sînt înregistrate 20 de formații analizabile, la care se adaugă 8 din alte surse:
***discontare* (DA ms.), *discontinua (ib.), disentiment (ib.), disolubil„*solubil" *(ib.), disoluție* „dizolvare"(URSU,T.;şi:*dizoluție* DN²), *disparitate* „lipsă de paritate"(DA ms.), *distorsiune* „răsucire, torsiune a unei părți a corpului" (DER, D. MED., DN², LTR²), *dizarmonie* (D. MED., DN², LTR²; şi: *dizarmonios, dizarmonie* DA ms.).**

Derivatele cu prefixul *dis-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *difuziune^ dispoziție* „aşezare într-o anumită poziție", *disproporție, diversiune, dizgrație* etc.; *discredit, dispreț* ; (formații parasintetice) *diform, disonanță* etc.;

II acFjeetive, analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *discontinuu, ăisolubil;*

— un substantiv : (formație parasintetică) *disonant;*

III verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *disimula, displăcea, dispune* „a pune într-o anumită ordine", *distrage;*

— un substantiv : (formații parasintetice) *disculpa, ăisloca, distona ;*

— un adjectiv : (formație parasintetică) *dilata.*

Formații semianalizabile: *difracție,* cf. *refracție; ăiscorăa,* cf. *acorda, concorda, încorda; ăisimila,* cf. *asimila; disjunctiv,* cf. *conjunctiv; disocia,* cf. *asocia; dispărea,* cf. *apărea* etc.

Bis- formează de preferință substantive cu teme substantivale (mai ales substantive feminine, rar neutre). Urmează, în ordine descreseîndă, verbele şi, pe ultimul loc, adjectivele.

3. Prefixul are următoarele valori :

1) direcția divergentă, abaterea, separarea : *disloca, dispoziție, dispune* „a pune altfel...", *distrage* „a abate atenția cuiva...", *ăistona* „a fi de ton diferit" etc.;

2) sens negativ-privativ

a) negația propriu-zisă (opusul, contrariul noțiunii exprimate de bază) : *disculpa* „a nu fi în culpă", *displăcea* „a nu-i plăcea", *discontinuu* „care nu este continuu", *discursiv* „care nu este cursiv" etc.;

b) absența sau insuficiența calitativă (sub ceea ce e considerat normal) a noțiunii exprimate de bază : *discredit* „pierderea creditului", *disproporție* „lipsă de proporție", *dizarmonie* „lipsă de armonie", *dizgrație* „pierdere a grației" etc.; *diform, disentiment* „neînțelegere, nepotrivire", *disonant, distona* Muz. „a suna fals" etc.

La unele formații nu se poate remarca o diferență semantică față de cuvîntul bază : *disolubil* „solubil", *distorsiune* „torsiune". în ultima formație prefixul ar putea avea valoare de indicator pentru sensul de abatere (vezi valoarea de sub 1).

Valorile cel mai bine reprezentate ca număr de formații sînt cele de sub 2 (în special sensul privativ).

! **4.** Prefixul neologic *dis-* reprezintă prefixul latin *dis-,* împrumutat direct sau prin intermediul limbilor romanice (parțial deci el este dubletul prefixului moştenit *des-).*

Valorile prefixului românesc sînt cele ale prefixului latinesc *dis-* (cu varianta *di-),* pentru care vezi *DES-,*

Prefixul *ăi(s)-* a pătruns în limba noastră începînd din secolul al XIX-lea atît în cuvinte neanalizabile, cît şi analizabile.

7 - c. 1539

Majoritatea cuvintelor conținîndu-1 pe *di(s)-* ne-au venit din franceză, dar în multe cazuri etimologia împrumuturilor este multiplă, ele putînd proveni, în egală măsură, din latină sau italiană. De exemplu : *diform,* cf. fr. *difforme,* lat. *difformis ; disoluție,* cf. lat. *dissolutio,* fr. *dissolution ; dispoziție,* cf. fr. *disposition,* it. *disposizione,* lat. *dispositio ; disproporție,* cf. fr. *disproportion,* it. *disproporzione* etc.

Izolat, *dis-* se explică şi din germană (cf. *distona* din germ. *distonieren).*

A existat la început o perioadă de şovăire în adaptarea formațiilor cu *dis-,* acesta din urmă fiind confundat în unele cazuri cu dubletul său vechi: *des-.* Aşa se explică în unele situații variațiile cu *des-* şi *dis-* de la aceeaşi temă : *dispreț/despreț* O. Negruzzi, în **DA** ms., *disprețuijdesprețui* id. *ib., discordajdescorda* **DN** ² etc.

Alteori dubletele se pot explica prin etimologii diferite: *dispera* şi *despera, diforma* şi *deforma* (vezi mai pe larg la *DE8-* **§ 4).**

Pe teren românesc, prefixul *dis-* a intrat în componența cîtorva semicalcuri: verbele *displăcea* (cf. it. *dispiacere,* fr. *deplaire), dispune* (cf. lat. *disponere,* fr. *disposer), distrage* (cf. lat. *distragere,* fr. *distraire)* şi substantivul *dispreț* (cf. şi verbul *disprețui),* care are drept corespondent it. *disprezzo,* dar în componența căruia intră un cuvînt vechi în limbă : *preț* (cf» şi derivatul *prețui).*

Din punct de vedere formal şi *discontare* cu sensul probabil „diferență de bani, rest" (Mihail Davidoglu, *Minerii.* Dramă în **3** acte. Editura de stat, **1949,** p. **60)** ar putea constitui un semicalc după germ. *Dislcont, Diskontierung* „scontare, scont" (cf. şi fr. *decompter* şi rom. *cont).*

5. Marea majoritate a temelor la care sînt raportabile formațiile în *dis-* sînt neologisme de origine latino-romanică : *difuziune, discontinuu, discredit, disculpa, discursiv, disproporție* etc. Cîteva formații sînt raportabile la teme moştenite : *disloca, displăcea, dispreț, dispune, distrage.*

Aceste ultime formații (majoritatea semicalcuri) dovedesc că prefixul *dis-* are o oarecare productivitate pe terenul limbii române.

6. Formațiile analizabile cu *dis-* aparțin limbii literare. O serie de cuvinte au pătruns în limba comună : *displăcea, dispoziție, dispreț, dispune, dizgrațios.*

DIZ- vezi DIS-

DO- (D-)

AUERBACH, V. 228; PETROVICI, ALMĂJ, 38, 148, 149; COTEANU, E. 64 ; **Măria Clopoțel,** ***Despre „aspectul" verbal in graiurile bănățene,*** **în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", 1964, 1, p. 125 — 126; I. Rizescu,** ***Prefixele regionale dacoromâneşti &ă- şi do-,*** în SMFC IV 33 — 36; GL. OLT. 34 — 35; COHUȚ-VULPE, p. F. 374 - 380.

1. Prefixul *do-* apare în aceleaşi graiuri cu adverbul *do,* care are sensurile: „de tot, chiar" (**COHUȚ-VULPE, P.F. 376—377, L.** Costin, Kovacoviciu în DA ms.), „aproape, aproape de tot" (FOLCLOR OLT.-MUNT. **I,**

Gregorian, în **GR.S.** vn **(1937), 32—193,** adesea împreună cu adverbul *mai: mai do* „aproape, cît pe-aci" cf. JAHRESBERICHT, v n **43, GL. OLT.).** Ca adverb (precedat uneori de *mai), do* poate determina un verb : *mai* ***do terminasem*** *vinul* (COHUȚ-VULPE, **P.F. 379),** un adjectiv : *eu îs bolnavă mai* ***do moartă*** (id. *ib.,* p. **379),** un numeral: [fata] *s-a măritat de şaisprece,* ***n-o do avut*** *şaisprece* (id. *ib.,* p. **376).** Sensul de „cît pe-aci", „gata de" al adverbului *do* se întîlneşte, mai ales, în exemple cu verbul la conjunctiv : *Puii de mierlă, pînă* ***mai do să zboare,*** *sînt în piele goi* (SMFC **IV 34);** cf. şi construcții de tipul *era să :* ***Era mai do să ead,*** *dar n-am căzut (ib.).*

în unele cazuri e greu de stabilit statutul de prefix sau cel de adverb al lui *do.*

1. Em. Petrovici şi D. Şandru, în BL V (1937), p. 129, interpretează pe ***do*** **numai ca prefix, în timp ce M. Gregorian, numai ca adverb. Deşi analizează valorile specifice ale prefixului** ***do-*** **şi ale adverbului** ***do,*** **I. Rizescu nu enunță şi alte criterii de delimitare a lor. De acest aspect s-a ocupat mai recent Magdalena Vulpe. Pe lîngă criteriul semantic, autoarea invocă şi topica, mai precis posibilitatea intercalării unui cuvînt (sau a mai multor cuvinte) între adverbul** ***do*** **şi termenul determinat, ceea ce nu e posibil în cazul prefixului** ***do-.*** **Astfel, în exemplul: fcaşul]** ***clnd li mai do el fiert, se-ngroaşă*** COHUȚ-VULPE, **P. F. 376, între adverbul** ***do*** **şi cuvîntul determinat** ***fiert*** **a fost introdus pronumele** ***el.*** **Dar chiar şi aceste criterii, după cum afirmă autoarea, lasă deschisă în unele cazuri ,,posibilitatea unei duble interpretări" (id.** ***ib.,*** **p. 377). Considerăm neîntemeiată ,,regula" formulată de M. Vulpe, după care** ***do-*** **ca prefix determină numai verbe, nu şi adjective (vezi prefixele** ***pre(a)-, râs-*** **etc). în fraza :** ***găsesc un junculete ... mortjnu do mort I numai se zbătea*** COHUȚ-VULPE, P. F. **376, autoarea consideră că am avea a face cu adverbul** ***do,*** **deoarece acesta determină un adjectiv** ***(mort)*** **şi are sensul ,,de tot", sens care dealtfel poate fi întîlnit şi la prefixul** ***do-*** **(vezi** ***lucr. cit.,*** **p. 375).**

2. Dificultatea de a delimita prefixul de adverb se reflectă şi în scris : ***do*** **apare separat într-un exemplu ca :** ***do mort,*** **cu cratimă:** ***do-ari*** (PETROVICI, ALMĂJ, **148) sau împreună cu cuvîntul următor :** ***dogâta.***

2. Prefixul *do-* are varianta *d-* *(ăobîrşi, doborî).*

3. în **DM** este înregistrat un singur derivat analizabil : *doborî* la care se adaugă **31** de derivate regionale din alte surse :

doajunge„s. **ajunge de-a binelea"** (PETROVICI, ALMAJ, **248 ; Şandru, înBL v (1937), 129), ,,a ajunge (chiar la)..."** (COHUȚ-VULPE, P. F. **326),** ***doalb*** **,,alb de tot" (Şandru, în** BL V **(1937), 129),** ***doaranja*** **,,a termina de aranjat"** (GL. OLT.), ***doarde*** **,,a arde de tot"** ***(ib.), doavea*** **,,a avea îndeajuns"** (PETROVICI, ALMĂJ, 148), **,,a avea (chiar . . .)"** (COHUȚ-VULPE, **P. F. 326),** ***dobăga*** **(id.** ***ib.,*** **375),** ***dobine*** (SMFC **IV 35),** ***doblrşi „SL*** **sfîrşi"** (DENSUSIANU, **Ț. H. 214),** ***(ne)docioplit*** **,,grosolan, necioplit"** (DLR), ***doclnta*** **,,a termina de cîntat"** (PETROVICI, ALMĂJ, **148),** ***docurge*** **,,a curge pînă la sfîrşit"** ***(ib.), doda*** **,,a da"** ***(ib.), doduce*** **se duce (chiar...)"** (COHUȚ-VULPE, **P. F. 327),** ***doface*** **,,a termina de făcut" (Şandru, în** BL **v (1937), 129,** GL. OLT., COHUȚ-VULPE, **P. F. 327),** ***dofi*** **,,a fi"** (GL. OLT.), **,,a fi chiar, încă"** (COHUȚ-VULPE, **P. F. 327),** ***dofierbe*** **,,a fierbe de tot"** (GL. OLT.), ***dogăsi*** **,,a găsi"** ***(ib.), dogăta*** **,,a (se) isprăvi de tot"** (PETROVICI, ALMĂJ, **148),** ***dogăti*** **,,a termina de gătit (mîncarea)"** (GL. OLT.), ***dolnvigui*** **,,a se împlini, a (se) aduna, a (se) termina de adunat"** (COHUȚ-VULPE, **P. F. 327, 375),** ***dolâsa*** **,,a (se) lăsa de tot" (Hodoş, în** DLR **ms.),** ***dolua*** **,,a lua de tot"** (COHUȚ-VULPE, **P. F. 327, 375),** ***domulge*** **,,a termina de muls"** (PETROVICI, ALMĂJ, **149,** COHUȚ-VULPE, **P. F. 327),** ***donkiia*** **,,a încheia de tot"** (PETROVICI, ALMĂJ, **149),** ***doomorl*** **,,a omorî de tot"** (COHUȚ-VULPE, **P. F. 327),** ***doplin*** **,,plin de tot"** (PETROVICI, ALMĂJ, **149),** ***doras*** **„plin ras"** ***(ib.), dospune„&*** **spune"** (GL. OLT.), ***dosurd„surd*** **(de tot)"** ***(ib.), dotermina „SL*** **termina (de tot)"** ***(ib.,*** COHUȚ-VULPE, **P. F. 327),** ***dozice*** **,,a zice"** (GL. OLT).

Derivatele cu *do-* sînt:

I verbe (frecvente), analizabile în raport cu un verb : *doaduce, doajunge, doface, dofierbe, dogăti, dolăsa, domulge, dostrica* etc.;

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *doalb, doplin, dosurd;*

III adverb, analizabil în raport cu un adverb : *dobine.*

Formații semianalizabile : *dobîndi, ci. izbîndi, prebîndi; dogori,* cf. *prigori.*

4. Prefixul *do-* are valorile:

a) aspeetuală perfectivă (îndeplinirea completă a unei acțiuni) : *doaranja, docurge (Bzeiitu-al mic mi-l tăiai. Cursă sînzi,* ***nu*** ef©~ ***cursă,*** PETROVICI, ALMAJ, 70), *doface, dolăsa, dolua, dostrica* etc.;

b) intensivă (la adjective): *doalb, doplin* etc.

Vezi şi COTEANU, E. 64, EVSEEV, S. 93. în unele cazuri, valoarea derivatului este apropiată de cea a temei: *dobine (Apmape ie mai dobine pentru pomi.* SMFC IV 35), *doda (Mori, mîndruţo o ci scoală, Ori dodă-m şi mie boală!* PETROVICI, ALMAJ, 70), *dogăsi.*

Uneori derivatele în care *do-* are valoarea ,,chiar" sînt însoțite şi de adverbul *chiar,* prezența acestuia din urmă fiind redundantă : *dofi (N-a dofost Har de tot sâăetâ.* GL. OLT.), *dozice (Să nu dozîsem Rar aşa.* GL. OLT.).

5. Prefixul *do-* a pătruns în limba română prin împrumuturi din bulgară şi sîrbocroată (rar din vechea slavă).

1. în vechea slavă *do* exprimă faptul că acțiunea e îndeplinită „pînă la un punct, pînă la capăt" : A*HTH ,,a sosi, a ajunge", AOKOHKHATH ,,a termina" VAILLANT, V. S. 338). Aceeaşi valoare o are prefixul în sîrbocroată şi în bulgară : ser. *docitati* ,,a citi pînă Ia capăt", *dograditi* ,,a termina de construit", *dovreti* ,,a sfîrşi fermentarea"; bg. ftoneTa ,,a citi pînă la capăt", jţOHM ,,a mînca pe săturate" (cf. RJ. IAZU, S.V., L. Andreicin, M. Ivanov, K. Popov, *CtepeMenen 6tJh-eapcnu e3UKy* Sofia, 1957, p. 8). în sîrbocroată, în texte mai vechi, *do* are şi funcțiunea de adverb cu valoarea ,,de tot, chiar", rar folosit. Cu această funcțiune *do* a fost împrumutat şi în limba română, în graiurile din Banat şi din regiunile limitrofe ; vezi § 1. Nu poate fi exclusă nici ipoteza că adverbul *do* s-a dezvoltat din prefixul *do-,* pe teren românesc (cf. COKUT-VULPE, P. F. 377).

2 După G. Weigand, sensul derivatelor româneşti cu *do-* s-ar explica prin influența magh. *meg (Der banater Dialekt,* în JAHRESBERICHT III (18S6), 232), ceea ce nu poate fi admis.

Prefixul a fost probabil detaşat din împrumuturi analizabile şi semi-analizabile ca : *doborî* < bg. *do6opn* (analizabil în raport cu *oborî* < v.sl. CKC>PHTH) ; *dobîrşi,* cf. ser. *dovrsiti* (analizabil în raport cu *cbîrşi,* de la *obîrşie,* cf. v.sl. OEPT^UUTH) ; *dogori (dogori),* cf. bg. *doeopxM (doeopneaM),* ser. *dogorjeti,* v. si. A^rop-fcTH (cf. *prigori).*

De asemenea *do-* a fost „simțit" ca prefix din derivate bulgare sau sîrbocroate în care temele există independent în româneşte (poate şi derivatele, deşi textele româneşti nu le atestă), ca, de exemplu : ser. *docitati,* bg. *donema,* bg. *doruiauțaM* ,,a plăti ceva in plus" etc. Unele împrumuturi cu prefixul *do-* sînt neanalizabile pentru vorbitorii români: *dojeni* < v. sl. A'*K*H;K < A^^TH ; *domoli,* cf. IUS. *doMojiumbcn* (<V. Sl. A*M*AHTH *Cfa).*

Pentru ultimul cuvînt vezi GRAUR, E. S0, care, pe lîngă etimologia propusă, nu exclude nici Dosibilitatea influenței lui *mcale* asupra familiei: *domol, domoli, nemoliți;* vezi şi TDRG, S.V. *domoli.*

6. Ca origine, temele la care se adaugă prefixul sînt:

— latine moştenite (cele mai multe) : *doavea, dolăsa, doplin, ăospune, dosurd, dozice* etc.;

— slave : *dobîrşi, doborî, dociti* etc.;

— comune cu albaneza: *ăogăta;*

— neologice : *doaranja, dotermina.*

7. Cu excepția lui *doborî,* general în limbă, derivatele cu *do-* aparțin, în special, graiului din Banat şi din regiunile învecinate. în aceste graiuri prefixul *do-* este productiv.

Vezi acum si Eugen Beltechi, *Trei arii bănățene: do(-), pro-, &ă-,* în CL xx (1975), nr. 2, p. 173-187.

E- vezi JEX-i

ECTO-

1. Prefixul *ecto-* este omonim cu *ecto-,* variantă învechită a elementului de compunere *Inecto-* din formații ca *ectolitru, ectometru* (PROT.-POP s.v. *ecto* „hecto-") apărută sub influența pronunțării şi a grafiei italien (vezi şi K". A. Ursu, în SILL I 152).

2. în DM sînt înregistrate 2 derivate analizabile, la care s adaugă 12 derivate din alte surse :

ectoantigen* (D. MED.), *ectoblast* (şi: *ectomezoblast ib.), ectocolostomie (ib.), ectocornee (ib.), ect cranial (ib.), ectodinamomorf* Pedol. (LTR²), *ectogeneză* Biol. (DN²), *ectoparazit* (DER, LT D. MED., DN²; şi: *ectoendoparazit* DER), *ectoperitonitâ* (D. MED.), *ectoplacentă (ib.), ectoreti (ib.), ectosferâ (ib.).

Derivatele cu *ecto-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *ect derm* (şi *ectodermă),* cf. *derm, dermă; ectogeneză,* cf. *geneză; ectoplasm* cf. *plasmă* etc.;

II adjective (rar), analizabile în raport cu:

— un adjectiv : *ectodinamomorf; ectoparazit* apare atît ca substanti cît şi ca adjectiv;

— un substantiv (formație parasintetică) : *ectocranial.*

în cîteva cazuri *ecto-* se ataşează şi la teme anterior compuse sa prefixate cu *mezo-* sau *endo-,* formînd derivate ca *ectoblast* şi *ectomezobla ectoderm* şi *ectomezoderm, ectoparazit* şi *ectoendoparazit.*

Formații semianalizabile: *ectocardie,* cf. *miocardic* (p.MED. *ectofit (ib.), cî.fito--, ectoprocta,* cf. *endoprocta* (LTE²) ; *ectozoar,* cf. *pro zoar* (D. MED.).

3. Prefixul *ecto-* exprimă exterioritatea spațială: *ect cornee* „pătura externă a corneei", *ectoderm* „foiță embrionară extern *ectogeneză* „teorie ... care absolutizează acțiunea mediului extern", *ec parazit* „parazit extern" (cf. *ciuperci ectoparazite* „ciuperci parazite căror miceliu se dezvoltă la suprafața organelor atacate") etc.

Derivatele cu *ecto-* formează de obicei perechi antonimice derivatele cu prefixul *endo-.*

Mai puțin clar reiese această valoare a prefixului la adjectivul *ectodinamomorf* (folosit în sintag *soluri ~e* ,,soluri formate sub acțiunea predominantă a climei, influențate în mai mică măsu de ceilalți factori pedogenetici").

4. *Ecto-* este un prefix neologic, de origine grecească, împrumut m limba română prin derivate din diferite limbi moderne (franceza, gleza, germana, italiana, rusa). împrumuturile cu acest prefix au respondente în mai multe limbi: *ectoderm,* cf. fr. *ectoderme,* it. *ectoder* germ. *EModerm,* engl. *ectoderm,* rus. *dKmodepMa*; *ectoparazit,* cf. fr. *ec parasite,* it. *ectoparassita,* germ. *Ektoparasit,* engl. *ectoparasite,* r *twmonapa8umu* (pl.); *ectoplasmă,* cf. fr. *ectoplasme,* it. *ectoplasma,* ger *Mtioplasma,* engl. *ectoplasm,* rus. *dnmonmsMa* etc.

In limba greacă IXTO^, compus al lui ***ex,*** avea statut de adverb de prepoziție, cu sensul „în afară" (cf. BAILLT, s.v.). El a fost folo de diverse limbi moderne, în combinație cu baze greceşti sau latine

la formarea unor termeni din domeniul medicinei, biologiei etc., termeni în care *ecto-* îşi păstrează sensul originar, indicînd exterioritatea faţă de obiectul denumit prin bază.

Cu acelaşi sens, apare şi prefixul înrudit la origine *exo-* (vezi *EXO-*, p. 111), cît şi baza lor comună *ec-* (<gr. ex, adverb şi prepoziţie, înregistrat şi ca prefix de MIRAMBEL, G. 218), care în limba română apare numai în formaţii semianalizabile: *eccrin* cf. *endocrin* (D. MED., S.V. *glandă), ecmnezie* cf. *amnezie (ib.), ecnoia* cf. *paranoia (ib.), ectopie* cf. *distopie, heterotopie (ib.).*

în limba română derivatele cu *ecto-* sînt atestate abia în secolul al XX-lea.

5. Prefixul pare a fi neproductiv în limba română : el apare numai în combinaţie cu teme neologice, în termeni de strictă specialitate, pentru care e de presupus că au circulaţie internaţională, chiar atunci cînd unii dintre ei nu sînt înregistraţi în dicţionarele pe care le avem la dispoziţie : *ectoantigen, ectocornee, ectocolostomie, ectodinamomorf, ectoperitonită, ectoplacentă, ectosferă, ectoretină.*

Derivaţele cu *ecto-* aparţin stilului ştiinţific (în special terminologiei medicale şi biologice).

EM-* vezi *EN-

EN- (*EM-*, *AN-J*

1. Prefixul *en-* are varianta condiţionată *em-* înaintea sunetelor *b, p, f: embolie, emplastru, emfază, emfizem ; an-±* este o variantă învechită a lui *en- : ancefalic* (cf. **URSU, T.**).

Emplastru* apare şi sub forma (învechită) *implastru (URSU, T.).

En- e de obicei neaccentuat în româneşte. în formaţii neanalizabile învechite prefixul apare şi accentuat : *emplastron*; vezi şi *enfraxis, engrafon* la **GÂLDI, M. 179.**

2. în **DM** sînt înregistrate numai **2** formaţii analizabile: *encefalic* şi *enciclică.*

Prefixul *en-* apare şi în *epenteză* (vezi *EPI-*).

Din alte surse se adaugă **8** derivate :

enarmonie* Muz.** (DER, DN²), ***enartroză (D. MED.), ***encaustică*** **Pict.** (DER, DN²), ***encondrom*** (D. MED.), ***encranius (ib.), enoftalmie (ib.), enosteom (ib.), entopic*** (SCL XXVI (1975), **nr. 5, p. 46**).

Formaţiile cu *en-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu :

— un substantiv : *enarmonie, enaţtroză, encondrom, encranius, enoftalmie, enosteom ;*

Intr-o perioadă mai veche — pe la jumătatea secolului trecut — formaţia *emplastru* era analizabilă în raport cu *plastru* (azi nefolosit), ambele cuvinte avînd sensul de „plasture" (cf. URSU, T.).

— un adjectiv : *encaustică, enciclică;*

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *encefalic, entopic.*

Formaţii semianalizabile: *empiem* Med. (**D. MED., DN²**), cf. *piemie; enantem* Med. (DER, DN², D.MED.), cf. *exantem; enclitic,* cf. *proclitic ; endemic,* cf. *epidemic; engramă* (D. MED.), cf. *diagramă ; enostoză*

(D.MED.), cf. *entostoză; entropie* Fiz., cf. *isotropie; enurezis* Med. (DER DN², **D.** MED.), cf. *diureză; enzimă,* cf. *zimază; enzootie* Med. (DER, DN²) cf. *epizootie.*

3. Valoarea lui *en-* este interioritatea („în, înăuntru") *encefalic, encondrom* „tumoare (condrom) dezvoltată în interiorul unu os", *enoftalmie* „înfundarea globului ocular în orbită", *enosteom* „osteon dezvoltat în sinusurile paranazale"; în cazul unui derivat semianalizab ca *enantem* „erupţie apărută pe faţa interioară a unei cavităţi naturale sensul prefixului reiese din opoziţia cu derivatul *exantem* „erupţie exte rioară".

Sensul „la urmă" al lui *enclitic* reiese din opoziţia cu *proclitic* (ultima fiind probabil o formaţ ulterioară faţă de *enclitic*).

În alte formaţii, valoarea lui *en-* este neclară: *enarmonie* „egal tatea înălţimilor unor sunete care poartă denumiri diferite", *encaustic* „procedeu de pictură făcută cu culori diluate în ceară topită", *enciclic* „circulară trimisă de papă catolicilor".

4. *En-* este un prefix neologic de origine grecească **(Iv-).** El a pătrun în româneşte prin împrumuturi, fie direct din greacă, fie prin intermediu altor limbi: de cele mai multe ori prin franceză, dar şi prin latină (uneor pe mai multe căi) :

(analizabile) *emplastru* — lat. *emplastrum* (varianta înve chită *emplastron* este un împrumut după ngr **SfjwcXacrTpov**, vezi **URSU, T.**), *enarmonie* — fr. *en harmonie, enartroză* — fr. *enarthrose ;*

(semianalizabile) *enclitic* — fr. *enclitique,* lat. *encliticus,* g **lyxXtTixo^**, *endemic—ngr.* **IV§Y}(JUX6S**, fr. *endemiqu enzootie* — fr. *enzootie ;*

(neanalizabile) *embolie* — fr. *embolie.*

în greacă ev(-) („înăuntru, în") este prepoziţie şi prefix. Gu ultima funcţiune are varianta sţ (înainte de (3, TU, 9, \i, <\>) (cf. BAILLY, S.V. ; RIEMANN-GOELZER, GR. GR. 340; MIRAMBEL, G. 37
Din greacă, derivatele cu Iv- au pătruns în latina tîrzie şi medievală de unde au fost împr mutate de limba franceză. în multe derivate franceze, valoarea prefixului *en-* este neclar fapt care se oglindeşte şi în termenii pătrunşi în româneşte.

Varianta *an-* din (înv.) *ancefal* redă pronunţarea din franceză prefixului gr. **ev-** în derivate a căror temă începe cu o consoană, *enc4pha enclitique, encyclique, enharmonie, enzootie.*

Prefixul e pronunţat *en-* în franceză numai înainte de vocale : *enarthrose, enostose, enures*

Pronunţarea *en-* a prefixului este generală în limba rjomână de a (şi sub influenţa termenilor latini cu *en-*). Varianta condiţionată *e* se explică şi etimologic prin forma grecească şi latinească a prefixul (vezi mai sus).

Toate formaţiile cu *en-* din limba română sînt împrumuturi. Prime împrumuturi au pătruns pe la jumătatea secolului al XIX-lea :

(analizabile) *ancefalic* (a. **1843**, cf. **URSU T.**),
(semianalizabile) *endemic* (a. **1843**, cf. **URSU, T.**),
(neanalizabile) *emplastron* (într-un manuscris tradus din g ceşte la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, **URSU, T.**), *emfizem* (a. **1852**, cf. **URSU, T.**).

5. Prefixul este neproductiv.

Formaţiile cu *en-* aparţin stilului ştiinţific, fiind mai frecvente terminologia medicală.

END-* vezi *ENDO-

ENDO- (END-, ENDON- ANDO-), ENTO- (ENT-)

1. *Endo-* şi *ento-* sînt prefixe din aceeaşi serie, pentru că sînt originar înrudite şi atît de asemănătoare ca înțeles, încît au devenit perfect sinonime (v. p. 105).

în situațiile în care derivatul cu *ento-* este definit prin cel cu *endo-* (*entoderm* v. *endoderm* D. MED.) *ento-* ar putea fi considerat chiar variantă.

Variantele fonetice *end-*, respectiv *ent-*, apar în derivatele (împrumutate) a căror bază începe cu o vocală, în special *o-: endarterită* (**DER, D.** MED.), *endoftalmită* (**D.** MED.), *endosmoză* (**DA** ms., DER, **D.** MED., **DN**[2], LTR[2]), *entamoeba* (**D.** MED.), *entoptic (ib.), entostoză (ib.).* Prefixul *endo-* are şi varianta fonetică învechită *ando-* în *andocarp* (**URSU, T.**) şi varianta etimologică învechită *endon-* în *endonarterite, endonenterite* (**LM**).

2. ***Endo~.*** în **DM** sînt înregistrate 4 derivate analizabile, la care se adaugă 32 din alte surse:

***endarterită, endobază* (D. MED.), *endobiologie (ib.), endobucal (ib.), endocapilarită (ib.), endocervicită (ib.), endociclic* Paleont. (LTR[2]), *endocraniu* (DER, D. MED.), *endodiascop* (D. MED.; şi: *endodiascopie), endodină* (LTR[2]), *endoenzime* (pl.) Biochim. (DER, D. MED., LTR[2]), *endoestezie* (DN[2]) cf. *estezie* (D. MED.), *endoflebită* (D. MED.), *endoftalmită (ib.), endogeneză* (DN[2]), *endolizină* (D. MED.), *endomagmatic* (LTR[2]), *endometrită* (DER, D. MED., DN[2]; şi: *endometriom, endometrioză, endometrium* D. MED.), *endomitoză* (D. MED.), *endonazal* (LL 10 (1965), p. 236), *endonucleolus* (D. MED.), *endoparazit* (DER, D. MED., DN[2], LTR[2]; şi: *endoparazitism* D. MED.), *endopeptidază* (D. MED.), *endoplasmă* (DER, D. MED., DN[2]), *endopoliploidie* (D. MED.), *endoproteză* (DER), *endoradioterapie* (DER), *endostetoscop* (D. MED.), *endotoxină* (DER, D. MED., LTR[2]), *endovasculită* (D. MED.), *endovenos (ib.), endovibrator* Telecom, (LTR[2]).**

Derivatele cu *endo-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv (se remarcă, prin frecvență, bazele formate cu sufixul *-ită) : endobază, endobronşită, endocapilarită, endoderm, endoflebită, endolimfă, endoparazit* etc.; (formație parasintetică) *endoftalmită;*

II adjective (mai rar), analizabile în raport cu un adjectiv : *endobucal, endociclic, endomagmatic, endonazal, endotermic* (şi: *endoterm), endovenos.*

Formații semianalizabile: *endocard,* cf. *miocard; endocarp,* cf. *exocarp, pericarp; endocrin* (şi *exoendocrin, endoexocrin),* cf. *eccrin, exocrin; endofagie,* cf. *exofagie* (**D. MED.**); *endofazie* „trăire interioară a actului vorbirii, fără exteriorizare verbajă", cf. *afazie, disfazie; endoforie,* cf. *esoforie* (**D.MED.**); *endogamie* (DER, DN[2]), cf. *exogamie, poligamie; endomorfism* (DER, **DN**[2], LTR[2]), cf. *izomorfism; endoscop(ie)* (**DA** ms., DN[2]), cf. *microscop (ie); endoteliu* (DER, DN[2], **D.** MED.), cf. *epiteliu* etc. (de remarcat preponderența semianalizei prin prefixele antonimice *exo-, ecto-).*

Ento~. Nici o formație analizabilă în **DM,** 4 derivate analizabile în alte surse: *entamoeba, entoblast* (**D.** MED.), *entoderm (ib.), entoptic* „viziunea şi situarea exterioară a unor elemente din interiorul propriului ochi" *(ib.).*

Derivatele cu *ento-* sînt:
substantive, analizabile în raport cu
— un substantiv : *entamoeba, entoblast, entoderm;*
— un adjectiv : *entoptic.*

Formații semianalizabile: *entofit* (**D.** MED.), cf. *fito-; entoscop(ie)* (**D.** MED.), cf. *microscop (ie); entostoză* „enostoză" *(ib.); entozoar* (**DA** ms., **D. MED., DN**[2]), cf. *prbtozoar.*

3. Prefixele *endo-, ento-* exprimă interioritatea spațială: *endocraniu* „fața internă a cutiei craniene", *endoestezie* „sentiment, sensibilitate internă" cf. *estezie* „sentiment", *endogeneză* „producere a celulelor în interiorul altor celule", *endometrită* „inflamație a mucoasei uterului", *endosmoză* „trecere a unui lichid printr-o membrană din mediul exterior acesteia în spațiul mărginit de ea", *endoparazit* „parazit care trăieşte în interiorul organelor sau al țesuturilor organismului gazdă", *endobucal* „în interiorul cavității bucale", *endovenos* „în interiorul unei vene" etc.; *entoderm* „pătura germinală primitivă internă care formează căptuşeala tubului digestiv şi a derivatelor sale", *entoptic* etc.

în unele cazuri baza substantivală indică un instrument, iar derivatul cu *endo-, ento-* utilizarea acestuiaîninteriorul organismului: *endoscop* „instrument folosit la cercetarea cavităților interne" (vezi şi *endodiascop, endostetoscop, entoscop), endoproteză* „proteză folosită în interiorul corpului".

Derivatele cu prefixul *endo-* formează, de obicei, perechi antonimice cu derivatele cu prefixele *ecto-* şi *exo-.*

1. Derivatul *endopoliploidie* are aceeaşi valoare cu baza (în D. MED. e definit prin *poliploidie).* *2.* Din definițiile date în dicționare nu reiese clar sensul prefixului la *endobiologie, endomitoză* sinonim cu *endopoliploidie, endonucleolus* „aria necolorată dintr-un nucleol", *endomagmatic* (în sintagma *roci endomagmatice* „roci magmatice de adîncime şi de suprafață"), *entamoeba* „gen de amibă (amoeba)".

4. *Endo-* şi *ento-* sînt prefixe neologice, de origine grecească, intrate în limba română prin împrumuturi din limbile moderne.

Endo- provine din gr. svSov, cu statut de adverb şi de prepoziție, avînd sensul „în interiorul, înăuntrul, spre interior" (**BAILLY, S.V.**), iar *ento-* din gr. *ivroț,* de asemenea cu statut de adverb şi de prepoziție cu sensul „în interiorul, înăuntrul, în spatele, dincoace de" (uneori folosit în opoziție cu **IXTOS**, cf. **BAILLY, S.V.**), ambele formate de la £v (pentru care vezi *EN-).* Ele au fost folosite de limbile moderne la formarea unor termeni ştiințifici (fr., it., germ., engl. *endo-, ento-,* rus. *sndo-, dnmo-)* cel mai adesea formațiile sînt cu *endo-,* iar puținele formații cu *ento-* sîn glosate de obicei, în limbile moderne, prin termeni care îl conțin pe *endo-* *entoderm* „endoderm", *entoblast* „entoderm primitiv", *entofit* „endoparazit", *entozoar* „endoparazit". în felul acesta, opoziția cu *ecto-* se realizează prin *endo-,* şi nu prin *ento-,* ca în greacă.

Cele mai multe derivate cu aceste prefixe au corespondente în ma multe limbi, dar limba română le-a împrumutat mai ales din franceză şi din italiană: *endoderm (entoderm),* cf. fr. *endoăerme,* it. *endodermo* *§erm/ Endodermis (Entoderm),* engl. *entoderm,* rus. *dndodepMa; endometrită,* cf. fr. *endometrite,* it. *endometrite,* germ., engl. *endometritis* rus. *BHdoMempum*; *endoparazit,* cf. fr. *enăoparasite* (şi *entoparasite),* it. *endoparassita,* germ. *Endoparasit,* engl. *endoparasite* (şi *entoparasite),* rus
* *endonapasumu*(pl.); *entoblast,* cf. it. *entoblasto,* engl. *entoblast; ento*

zoar, cf. it. *entozoario,* fr. *entozoaire* etc. Pentru cîteva formații am întîlnit corespondente într-o singură limbă: *endarterită,* cf. engl. *endarteritis (endoarteritis) ; endoradioterapie,* cf. fr. *endoradiotherapie; endovenos,* cf. it. *endovenoso; entoptic,* cf. fr. *entoptique.*

Varianta învechită *ando-* se explică exclusiv prin influența limbii franceze, iar varianta *endon-,* ca un grecism neobişnuit.

în limba română derivatele cu *endo-* sînt atestate începînd cu mijlocul secolului al XlX-lea. Astfel, pe la **1842** este înregistrat *andocarp* (URSU, **T**.), care reapare cu doi ani mai tîrziu **(1844—1845)** sub forma *endocarp (ib.).* Alte atestări datează din a doua jumătate a secolului al XlX-lea : *endosmoză* (PROT.-POP.), *endofragmă* (COSTINESCTJ). în dicționarul lui Laurian şi Massim sînt înregistrate multe formații cu *endo-* la care se păstrează, de obicei, aspectul etimologic fie numai al bazei, fie şi al prefixului: *endocardite, endoesthesia, endogastrite, endonarterite, endonenterite, endopericardite, endophlebite, endopleura, endosmose, endosperm.* Pentru formațiile în *ento-* dispunem de atestări numai din secolul al XX-lea.

5. Prefixul *endo-,* care apare numai în combinație cu teme neologice, este slab productiv în limba română : este probabil o formație românească *endobiologie,* termen despre care ştim că a fost creat de C. I. Parhon (vezi **D. MED.**), fără a fi putut identifica sursa în care 1-a folosit. Pe terenul limbii române au putut fi formate şi alte derivate la care nu am găsit corespondente în alte limbi, ca *endobază, endocapilarită, endoproteză* etc. *Ento-* nu pare a fi productiv în română.

Derivatele cu *endo-* şi *ento-* aparțin stilului ştiințific, şi anume terminologiei medicale.

ENDON- vezi ***ENDO-***
ENT(O)- vezi ENDO-
EP- vezi EPI-

EPI- (EP-, IPI-)

1. Prefixul *epi-* are varianta *ep-,* în combinație cu o temă care începe cu o vocală : *eparhie, epodâ, epoxizi ; ipi-* este o variantă învechită : *ipistat.* în derivate, *epi-* are un accent secundar pe prima silabă: *epi-,* Ear găsim şi varianta *epi- (ipi-),* cu accentul (principal) pe a doua silabă* ea în *episcop, epistolă, epitrop.*

Derivatul semianalizabil *episcop* s.n. ,,aparat de proiecție prin reflexie" (DN², LTR²), **cf. *diascop,* se deosebeşte de omograful săuu *episcop* s.m. („grad în ierarhia bisericească") prin poziția accentului, diferită la ultimul în limba literară actuală *(episcop* are şi varianta *episcop).***

2. în **DM** sînt înregistrate **7** derivate analizabile, la care se adaugă **15** din alte surse :

epiciclu **(DN², LTR²),** ***epicontinentală*** **(mare~DER),** ***epidesmin*** **Min. (LTR²),** ***epifaringe*** **(D. MED.),** ***epifenomenalism*** **Filoz.** (DER), ***epifonem (DK²), epifrază (ib.), epipaleolitic*** (DER), ***episilogism*** (DN²)' ***epispastic*** Med. (URSU, T.), ***epistil*** (DN²), ***epiteoretisi*** **,,a cerceta cuprinsul unei scrieri"** (BRV **II** 138),' ***epitermal(ă) (treaptă~ă)*** **Geol.** (DER), ***epizonă*** **Geol.** (DER, LTR²), ***epoxizi*** **pl.** (DER, LTR²).

Formațiile cu *epi-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *epicarp, epicentru, epiciclu, epidermă, epidesmin, epidiascop, epifaringe, epi-*

fenomen (alism), epifonem, epifrază, epiglotă, epipaleolitic, episilogism epistil, epizonă, epodă, epoxizi;

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *epicontinental, epigenetic, epitermal, epispastic;*

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *epiteoretisi.*

Formații semianalizabile: *eparhie,* cf. *exarhie; epicard* **(DN²)**, cf. *cardiac; epicotil* (DER), cf. *cotileăonat(e); epidemie,* cf. *endemic; epifiză,* cf. *Upofiză; epifite* pl. (**DER, DN²**), cf. *fitologie ; epigastru,* cf. *ipogastru; epigraf,* cf. *poligraf, epigramă,* cf. *diagramă; epilog,* cf. *prolog; epiteliu,* cf. *enăoteliu; epizoare* pl., cf. *protozoare; epizootie,* cf. *enzootie; eponim,* cf. *sinonim, omonim.*

***Epenteză,* cf. *metateză,* este o formație cu două prefixe : *ep-,* variantă a lui *epi-,* şi *en-* (vezi p. 8, 102).**

3. Prefixul *epi-* are următoarele valori:

1) suprapunerea („pe, deasupra") : *epicard* ,,învelişul de deasupra inimii", *epicentru* „regiune situată deasupra focarului, centrului unui cutremur", *epidermă, epiglotă* etc. Acest sens se confundă uneori cu exterioritatea (vezi glosări ca *epicarp* „membrană externă" etc.).^De aceasta din urmă se leagă valoarea de răspîndire, extindere prezentă la formațiile semianalizabile *epidemie, epizootie;*

2) posterioritatea spațială sau temporală („după, la urmă"): *epifonem* „exclamație la sfîrşitul unui discurs, unei povestiri", *epifrază* „figură retorică adăugată unei fraze şi care dezvoltă o idee accesorie", *epigeneză* „proces de depunere a mineralelor după formarea rocilor în care sînt depozitate", *epipaleolitic* „denumire a perioadei postglaciare, pînă la apariția formelor neolitice", *epitermal* „referitor la stadiul final al procesului 'hidrotermal". La valoarea de posterioritate se poate ataşa şi exprimarea unui caracter secundar : *epifenomen* (şi *epicheremă%).*

3) proximitatea („spre") : *(mare) epicontinentală* „partea mării cu adîncime mai mică, situată spre continent"; aici poate fi încadrat şi *epizonă* „zonă de transformare metamorfică cuprinsă între suprafața pămîntului şi adîncimi variabile de **4—6** km".

4. *Epi-* este un prefix neologic de origine grecească *(ini).* El a pătruns în limba română prin împrumuturi, fie direct din greacă, fie din latină sau din limbile romanice, în special din franceză. împrumuturile din alte limbi (slave sau germană) sînt rare; unele formații cu *epi-* au intrat în româneşte pe mai multe căi:

(analizabile)	*epicarp* — fr. *epicarpe,* it. *epicarpio,*
	epidermă — lat. *epiderma,* fr. *epiderme,*
	epifrază — fr. *epiphrase,*
	epiglotă — fr. *epiglotte,*
	epidiascop — fr. *epidiascop,* germ. *Epidiascop*
(semianalizabile)	*epigastru* — gr. ImyacrTpiov,
	episcop s.n. — germ. *Episcop,*
	epizootie — gr. £7U£COOTLOC, rus. enH300THH, fr
	epizootie ;
(neanalizabile)	*episcop* s.m. —gr. ***iniGxoTzoQ,*** sL WHCKomi, NsnHCKoymi
	epistaxis „hemoragie nazală" — fr. *epistaxis*
	epitaf — fr. *epitaphe,* lat. *epitapliius,*
	epitalam — fr. *epitalame,* gr. **emOaAajxiov.**

Cele mai vechi atestări cu prefixul *epi-* sînt derivate neanalizabil sau, cel mult, semianalizabile în limba română. Acestea apar în text

din secolul al XVI-lea — al XVII-lea : *episcop* s.m. (cea. a. **1580,** în **DA** ms.) vezi şi *arhiepiscop* (Coresi, în **DA**), *eparhie* (Ureche, la TDRG), *epistolie* (a. **1652,** în **DA** ms.), *epitrop* (Dosoftei, în **DA** ms.).

Cuvinte ca *episcop, epitrop, eparhie* sînt termeni ecleziastici de origine bizantină care au pătruns în limba română începînd din secolul al X-lea, prin mijlocirea textelor slave (MIHAJESCU, INFL 186-187).
Forma *piscop* pentru *episcop* provine din gr. biz. *TZICKOKO-* şi poate fi găsită în PO 11.

Numeroase derivate cu *epi-* au pătruns în sec. al XVIII-lea începînd cu Cantemir *(epifoneme)* şi cronicarii munteni *(epigrama);* vezi la **GÂLDI, M**. numeroase împrumuturi, unele neadaptate, de la sfîrşitul acestui secol şi din prima jumătate a sec. al XlX-lea: *epilepsie* a. **1760,** *epizootie* a. **1829** etc.

Majoritatea derivatelor cu *epi-* a pătruns în limba română în prima jumătate a secolului al XlX-lea : *epiglotă* (a. **1820,** la **URSU, T.**), *epigastru* (a. **1830,** *ib.), epispastic* (a. **1830,** *ib.)* etc.

Varianta *ipi-* din *ipistat (epistat), ipitrop (epitrop)* reproduce pronunţarea neogrecească.

5. Prefixul se ataşează la teme neologice, în special de origine latino-romanică. *Epi-* e neproductiv în limba română (apare numai în împrumuturi).

6. Derivatele cu *epi-* aparţin stilului ştiinţific, fiind folosite cu precădere în terminologia ştiinţelor medicale şi geologice.

ES-$_1$ vezi EX-$_1$
ES-$_2$ vezi EXO-
ESTRA- vezi EXTRA-

EX-$_1$ (E-, ES-J

IORDAN, LRA 198; RIZESCU, P. N. 1—11.

1. Prefixul *ex-$_1$* are varianta condiţionată *e-* înainte de sunetele : *l, m, n, r, v (elibera, emigra, enumera, erupe, evapora).* înainte de *f* şi *p* apare cînd *ex- (exfolia),* cînd *e- (efluviu).*

1. în cazul unor derivate e greu de delimitat prefixul *ex-$_1$* de varianta *ex-$_2$* (înainte de vocala o-) a prefixului *exo-*, deoarece ambele elemente derivative au valori apropiate (de ex. *exoftalmie, exosmoză),* vezi p. 110
în DER se notează, de exemplu, că *exosmoză* e format cu prefixul *ex-*, şi nu cu *exo-*, ca în alte dicţionare. în DER, DN[2], D. MED. *exoftalmie* e considerat că ar fi un derivat cu prefixul *exo-;* la ROBERT **pentru *exophtalmie* găsim etimologia : *ex* ,,hors" şi gr. *ophtalmos.***
2, în unele derivate semianalizabile *s-* din temă se confundă cu *ex-*, ca de exemplu: *expira, exista* (spre deosebire de *exsudare,* în care grafia permite delimitarea clară a prefixului şi a temei).

Varianta *es-$_1$* care se întîlneşte în special în scrierile din prima jumătate a secolului al XlX-lea: *espune, estrage* etc. (cf. **URSU, T**.), este învechită. Ea se întîlneşte, de obicei, înainte de consoană; vezi însă şi exemple (neanalizabile) ca *esact, esala, esista,* în care apare şi varianta *ez-*.

2. în **DM** sînt înregistrate **21** de derivate analizabile, la care se adaugă **21** de derivate din alte izvoare:

etanşa **(DN[1]),** ***emarginat (ib.), emascula (ib.), excorporatie (ib.), exinscris*** **(LTR[2]),** ***exsanguino-transfuzie*** **(DER),** ***exsudare*** **Tehn.,,proces de separare şi ieşire la suprafaţă a unor anumiţi componenţi diritr-un material eterogen" (LTR[2]),** ***exulceraiie*** **(DN[2]) ; pentru derivatele cu *ex-* „fost" vezi p. 109, 110 şi 298-299.**

Derivatele cu *ex-$_1$ (e-)* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:
— un verb : *elansa, emigra, erupe, exclama, expune, extermina, extinde, extrage, extrăda;*
— un substantiv (formaţii parasintetice): *emascula, enerva, enumera, evapora, exmatricula, expatria;*

Derivatul *enumera* (fr. *enumerer)* poate fi analizat în raport cu *număr* (pl. *numere).*

— un adjectiv (formaţii parasintetice) : *elucida, epura, exacerba, expropria*
— un adjectiv sau un verb : *elibera;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *efluviu, excorporatie, excurs, ex-ministru, exsanguino-transfuzie, exsudare;* etc.

III adjective, analizabile în raport cu:
— un substantiv (formaţii parasintetice): *emarginat, excentric;*
— un adjectiv sau un participiu : *exinscris, exteritorial.*

Cele mai multe derivate stabile cu prefixul *ex-$_1$ (e-)* sînt verbe

Formaţii semianalizabile: *eflorescentă,* cf. *floare; elabora,* cf. *laborios; elonga* **(DER, DN[2]),** cf. *oblong; emite,* cf. *demite, remite; emolient,* cf. *moale; evoca,* cf. *invoca; excava,* cf. *cavitate; excrescenţă,* cf. *concrescenţă; excita,* cf. *imita; exclude,* cf. *include; excomunica,* cf. *comunitate; exfolia* **(DN[2]),** cf. *interfolia; exhuma,* cf. *înhuma; expectora,* cf. *pectoral; explicit,* cf. *implicit; exporta,* cf. *importa; exprima,* cf. *imprima; expuncţiune* **(DN[2]),** cf. *punct; exterior,* cf. *interior; exsudaţie* **(DN[2])**, cf. *asudare; extern,* cf. *intern.*

Cele mai multe derivate semianalizabile cu *ex-$_1$ (e-)* se pot raporta la derivate cu prefixul *în-$_1$ (îm-J.*

3. Prefixul *ex-$_1$ (e-)* are valorile:

1) exterioritatea („în afară")j *elansa, exmatricula, expatria, expune, extrage; excentric, exinscris.* în cazul lui *elibera,* prefixul are rol de indicator al sensului exprimat de bază;

2) trecerea într-o nouă stare (valoare eventivă sau factitivă): *elucida, enerva, evapora;*

3) pierderea unei calităţi („fost"), de obicei în derivare de la substantive care denumesc o funcţie, un rang, un grad: *ex-prim* <I. Ghica, *Amintiri din pribegie,* p. **340),** *ex-şef* (Gherea, în **DA** ms.) cf. însă şi: *ex-siameze* **(INF. BUC**. nr. **4104, 1966, 21** oct., p. **4/5.)**

Uneori *ex-* (cu valoarea de sub 3) apare şi pe lîngă nume de persoane (vezi GRAUR, **N. P. 10 unde e înregistrat un exemplu ca *ex-Duflos).***

Dintre sensurile prefixului, cele mai bine reprezentate sînt: „în afară" şi „fost".

«Cu ultima valoare, prefixul apare scris de obicei despărţit de temă prin cratimă: *ex-director* ^*ex-ministru* etc. Vezi DLRC, S.V. ***ex-;*** **vezi şi p. 298—299.**

4. *Ex-$_1$* este un prefix neologic de origine latină, dublet al prefixului moştenit *s-* (< lat. *ex-);* el a fost împrumutat în limba română, la începutul secolului trecut, fie direct din latină, fie din limbile romanice (în special din franceză): *elibera* — lat. *eliberare, excurs* — lat. *excursus, extinde* — lat. *extendere, enerva* — fr. *enerver, epura—fr. epurer, expatria* — fr. *expatrier, exporta* — it. *esportare, expropria* — fr. *exproprier.* Uneori e greu de precizat din ce limbă a pătruns în româneşte un anumit derivat: *elucida* —lat. *elucidare,* fr. *elucider; evapora* — lat. *«euaporare,* fr. *âvaporer.*

Cele mai multe derivate cu *ex-*$_1$ *(e-)* sînt împrumuturi. Pe teren românesc s-au format şi unele semicalcuri ca: *expune* — lat. *exponere?* *extrage* — lat. *extrahere.*

Pentru dublete ca: *evapora — svapora,* vezi p. 220.

Valorile lui *ex-*$_1$ se explică prin împrumuturile din latină şi din limbile romanice (vezi p. **217).**

Ex- cu sensul „fost" provine din franceză.

Fr. *ex-* cu acest sens a devenit productiv în timpul revoluţiei din 1789 (cf. NYROP, **G. III 234) si, mai ales, în secolul al** XIX-lea: ***ex-depute, ex-ministre, ex-roi* (cf.** MEYER-LUBKE-PIEL, 150).

Printre cele mai vechi atestări cu prefixul *ex-*$_1$ amintim: *extrage* (a. **1836,** la URSU, **T.),** *evapora* (a. **1837,** la URSTJ, **T.),** *espune* (a. **1837,** la GLOSE, **D. 283),** *ex-militar* (C. Bălăcescu, **1845,** în *Primii noştri dramaturgi,* **1956,** p. **123).**

Varianta *es-*$_1$ la unele împrumuturi din secolul trecut se explică în parte prin italiană (vezi it. *esistenza, esplicazione* etc). Ea a devenit o variantă fonetică populară a lui *ex-* explicabilă prin tendinţa reducerii grupurilor de consoane.

5. Temele derivatelor cu *ex-*$_1$ *(e-)* sînt, în cea mai mare parte, de origine latino-romanică; puţine sînt latineşti moştenite *(expune, extrage).*

Prefixul e puţin productiv, cu excepţia sensului „fost", cu care se creează şi derivate ocazionale.

Prefixul *ex-*$_1$ se foloseşte şi independent, cu valoare adverbială, în expresia *a bea ex* ,,a bea dintr-o dată tot vinul din pahar*' BPH V (1938), 211. După Iorgu Iordan *(ib.,* nota *1) ex* din această expresie ar putea fi traducerea germ. *aus-* din derivatul verbal *austrinken* ,,a bea tot vinul din pahar''; în favoarea acestei explicaţii s-ar putea invoca faptul că *aus-* este o particulă separabilă care poate apărea, la anumite timpuri, după tema verbală. Folosirea lui *ex(-)* se poate explica direct prin lat. *e(x)bibere* cu acelaşi sens; separarea prefixului se întîlneşte în formula *bibamus ex! (Frumoase vremi! Dar unde-s? unde-s? S-au dus pe veci! Bibamus. ex.* M. Eminescu, *Opere,* voi. IV, 1952, p. 353), dar nu este exclus să aibă acelaşi model german

6. Derivatele cu *ex-* aparţin stilului ştiinţific (fiind folosite în special în terminologia ştiinţelor tehnice şi matematice). Cele cu sensul „fost" apar în stilul administrativ şi în limbajul familiar.

EX-*$_2$ *vezi* *EXO-

EXO- *(EX-*$_2$*, ES-*$_2$*)*

1. Prefixul *exo-* are varianta fonetică *ex-*$_2$ în derivatele (împrumutate) a căror bază începe cu vocala *o* *(exoftalmie, exosmoză)* sau, sporadic, cu *a, e (exantropie, exencefal,* dar *exoemisiune, exoenzimă).*

La rîndul ei, varianta *ex-*$_2$ are varianta etimologică învechită *es(s)-*$_2$ în derivatul semianalizabil *esostosă (essostosă),* cf. URSU, **T., S. V.**

Es-*$_2$ variantă a lui *ex(o)-*, nu trebuie confundat cu *eso-*„înăuntru" din formaţii semianalizabile ca *esoforie* şi *esotropie (D. MED.), **antonime ale unora cu *exo-: exoforie, exotropie.***

Varianta *ex-*$_2$ este greu de delimitat de prefixul omonim *ex-*$_1$, deoarece ambele au acelaşi sens şi, parţial, aceeaşi sferă de întrebuinţare. Din această cauză unele dicţionare consideră că în exemple ca *exoftalmie, exosmoză* prefixul este *ex-*$_1$, şi nu *exo-* (cf. BOBERT, OXFORD, pentru primul exemplu, **DER** pentru cel de-al doilea).

2. în **DM** sînt înregistrate **3** derivate analizabile, la ca
se adaugă **17** derivate din alte surse :

exantropie (D. MED.), ***exencefal (ib.), exobază (ib.), exobiologie*** (DN[2]), ***exobucal*** (D. MED.), ***exocic***
Paleont. (LTR[2]), ***exoderm*** (DER, DN[2]), ***exoemisiune* Fiz., Electr., Met.** (LTR[2]), ***exoenzimă* Chir**
Biol. (DSR), ***exogastrulă* (D.** MED.), ***exometru (ib.), exoparazitism (ib.), exopeptidază* (D. ME**
LTR[2]), ***exosplenopexie* (D.** MED.), ***exosferă* (D.** MED., DN[2], LTR[2]), ***exospori* pl.** (LTR[2]), ***exotoxi***
(DER, D. MED., LTR[2]).

Derivatele cu *exo-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *ex*
bază, exoparazitism, exosmoză, exotoxină etc.;

II adjective (mai rar), analizabile în raport cu un adjecti
exobucal, exociclic, exotermic.

Formaţii semianalizabile: *exocarp* **(DER, DN**[2]), cf. *end*
carp, pericarp; exocrin **(DER, D. MED., DN**[2]**),** cf. *endocrin; exogamie* „ob
ceiul de a nu se căsători decît cu indivizi aparţinînd altui trib sau cla
(DER, DN[2]), cf. *endogamie, poligamie; exogen* „care provine sau acţionea
din afară" (DER, DN[2], D.MED., LTR[2]), cf. *endogen; exomorfism* (DER, D
LTR[2]), cf. *izomorfism; exotropie* **(D. MED.),** cf. *esotropie* etc. De remarc
că cele mai multe formaţii de acest fel sînt semianalizabile prin rapo
tare la formaţii cu *endo-.*

3. Prefixul *exo-* exprimă exterioritatea spaţială (substa
tive şi adjective) : *exobiologie* „ramură a biologiei care studiază prezen
şi particularităţile formelor de viaţă în spaţiul cosmic, pe planetele si
temului solar", *exoenzimă* „enzimă extracelulară", *exoftalmie* „propuls
în afară a globului ocular", *exosmoză* „trecere a unui lichid printr
membrană din spaţiul mărginit de ea către mediul dinafară ei", *ex*
spori „spori care se formează la exterior...", *exobucal* „care e situat
afara cavităţii bucale", *exociclic* „care se găseşte în catena laterală a un
compus ciclic" (LTR[2] **S.V.** *exo-), exocrin* „care are secreţie extern
exotermic „care se produce cu degajare de căldură" etc.

Derivatele cu *exo-* formează, de obicei, perechi antonimice cu de
vatele cu prefixul *endo-.*

Din definiţiile date în dicţionare, la unele derivate cu *exo-* nu reiese clar sensul: *exoemisiu*
emisiune electronică produsă de către o suprafaţă metalică sau nemetalică, care a aju
într-o stare instabilă în urma exercitării prealabile a unei anumite acţiuni fizice asupra e
***exometru* „aparat cu ajutorul căruia se măsoară calitatea luminiscentă a radiaţiilor Rontg**
în raport cu unităţi de lumină".

4. *Exo-* este un prefix neologic de origine grecească folosit de li
bile moderne la formarea unor derivate din terminologia ştiinţifică.

în limba greacă s£o, format de la s£, care, la rîndul lui, reprezi
gr. ex înainte de vocală, are statut de adverb şi de prepoziţie, cu se
sul „în afara, afară de" (cf. BAILLY, S.V.). El a fost folosit de diver
limbi moderne (sub forma *exo-* în franceză, germană, engleză, *eso-*
italiană, prin care se explică varianta *eso-* din română, *9K30-* în rus
în combinaţie mai ales cu baze greceşti sau latineşti, la formarea un
termeni în care *exo-* îşi păstrează sensul originar — exterioritatea fa
de obiectul denumit prin temă —, ca şi *ecto-,* cu care e înrudit la origi
Cele două prefixe, sinonime între ele şi folosite cam în aceleaşi domenii
terminologiei ştiinţifice, formează uneori derivate de la aceeaşi bază,
acelaşi sens : *exoderm / ectoderm* (vezi şi Quillet, *Dictionnaire encyclope*
que, **1935,** care trece fr. *exoderme* ca sinonim al lui *ectoderme), exocardi*
sctocardie (semianalizabile, **D. MED.),** *exoparazitism \ ectoparazit.*

Prefixul a pătruns în limba română mai întîi direct din greacă prin derivate neanalizabile apoi a fost reîmprumutat din limbile de circulație internațională prin derivate care au de obicei corespondente în mai multe limbi: *exoderm,* cf. fr. *exoderme,* germ. *Exodermis,* it. *esoderma,* engl. *exoderm; exoftalmie,* cf. fr. *exophtalmie,* it. *esoftalmia,* engl. *exopMatmia,* rus. *dmcfimajibMua*; *exosmoză,* cf. fr. *exosmose,* germ. *Exosmose,* it. *esosmosi,* engl. *exosmose,* rus. *BKSOCMO3 ; exospori* (pl.), cf. fr. *exospore,* germ. *Exosporen,* engl. *exospore; exotermic,* cf. fr. *thermique,* it. *esotermico* (sau rus. *9K3omepMu%ecKuu*; cf. şi *exoterm* cu corespondent în germ. *exoiherm)* etc.; pentru *exotoxină* amîntîlnit corespondent numai în fr. *exotoxine.*

Primele atestări ale unor cuvinte cu *exo-* provin din secolul al XVIII-lea, fiind grecisme neanalizabile în limba română, care au dispărut odată cu încetarea influenței greceşti: *exocastron* „cartier mărginaş" (a. **1715**), *exof(i)lă* „carte mică, fără valoare, la jocul de cărți" şi *exoflisi* „a lichida o afacere,ase descotorosi de cineva nedorit" (a. **1794**) etc, la **GÂLDI, M. 186.**

Derivatele analizabile cu *exo-* împrumutate din franceză, germană etc. sînt atestate abia în secolul nostru; prima atestare de care dispunem pentru un termen semianalizabil este de la mijlocul secolului al XlX-lea : *esostosă (exostoză)* a. **1852, URSU, T., S. V.**

5. Prefixul *exo-* apare numai în combinație cu teme neologice şi din această cauză e greu de precizat dacă e productiv sau nu pe terenul limbii române, deşi la unele derivate nu am întîlnit, în dicționarele pe care le avem la dispoziție, corespondente în limbi străine (cf. exemple ca *exencefal, exobucal, exociclic, exoemisiune, exoenzimă, exometru, exoparazitism, exopeptidază, exosplenopexie).*

Derivatele cu *exo-* aparțin stilului ştiințific, fiind folosite în special în terminologia medicală.

EXTR- vezi EXTRA-

EXTRA- (ESTRA-, STRA-, EXTR-, EXTRO-)

IORDAN, **LRA 198—199;** OCHEŞEANU, **P. 41—42, 49, 50.**

1. Prefixul *extra-* are variantele etimologice învechite *estra-* în *estraordinar* **(NEGULICI),** *estrafin, estrajudiciar* **(PROTOPOPESCU),** *stra-*[2] în *straformare* (URSU, T., S.V. *metamorfoză), stravedere* (URSU, T., S.V. *transparență), stravagant, stravaganță* (Heliade, la CLOSE, **D. 304)** şi variantele etimologice *extr-* şi *extro-* numai în formații semianalizabile (împrumutate) : *extrinsec* cf. *intrinsec, extrovertit* (**DN**[2]) Psih. „extravertit" („care îşi îndreaptă atenția spre lumea dinafară" **MDE**) cf. *introvertit* „care îşi îndreaptă atenția mai ales spre viața sa interioară" şi *extroversiune* Med. „revărsare în afară a unui organ cav" cf. *introversiune* Psih.

2. în **DM** sînt înregistrate **8** derivate analizabile, la care se adaugă **34** de derivate din alte surse :

extrabisericesc* (DI), *extracentral (MDE), ***extraconjugal*** (IORDAN, LRA **198**), ***extracontabil*** (DER), ***extracorporal*** (DN[2]), ***extracurent*** (LTR[2]), ***extrados*** (DER, DN[2], LTR[2]), ***extradotal*** (IORDAN, LRA **198,** DN[2]), ***extradural* (D.** MED.), ***extrafain*** (IORDAN, LRA **199, SMFC I 42), *extrafluid (cerneală ~â),* *extragalaxie*** (CL XVIII **(1973), nr. 1, p. 25; şi: *extragalactic*** LL **10 (1965), p. 238,** MDE), ***extra-gramatical*** (DN[2]), ***extrajudiciar*** (PROTOPOPESCU, DN[2]), ***extralegal*** (IORDAN, LRA **198,** DN[2]), ***extra-lingvistic* (DN**[2]**), *extraliterar* (ROM. LIT. 1975, nr. 47, p. 4, col. 2), *extranatural* (IORDAN, LRA 199), *extraperitoneal*** (DN[2] **; şi: *extraperitonizare* D.** MED.), ***extra piramidal*** (D.MED.), ***extraplan*** (SCLXXIV **(1973), nr. 3, p. 249), *extraplat*** (SMFC **i 42), *extrapleural*** (DN[2]), ***extraprofesional* (Şt. Bănulescu, *Iarna bărbaților,* ed. II, 1966, p. 134), *extrareglementar* (DN**[2]**), *extrarezonanță*** (LRC **I 42), *extrasistolă*** (DER, **D.** MED., DN[2]), ***extrastatutar*** (DN[2]), ***extraterestru (ib.), extrateritorial*** **(IORDAN, LRA 198, DN**[2]**; şi: *extrateritorialitate* DN**[2]**), *extraşic* (IORDAN, LRA 199,** SMFC **I 42), *extrauman* (DI), *extraurgent*** (SMFC **I 42), *extravehicular* (în presa actuală).**

Derivatele cu prefixul *extra-* sînt:

I adjective (majoritatea), analizabile în raport cu :

— un adjectiv (de obicei în *-al* sau *-ar) : extrabugetar, extracelular, extrafin, extralegal, extraordinar, extraparlamentar, extraplat, extraşcolar, extrateritorial, extraurban, extrauterin* etc.;

— un substantiv : *extraplan*; (formație parasintetică) *extradural* „situat în afara sau deasupra durei mater" ;

***Extra-* din *extraplan (lucrări ~)* este la limita dintre prepoziție şi prefix (cf.** AVRAM, **P. N. 249). Am încadrat formația la derivatele cu prefixe pentru că în limba română *extra (-)* nu apare ca prepoziție.**

II substantive (rar), analizabile în raport cu un substantiv : *extracurent, extrados, extragalaxie, extraperitonizare, extrasistolă.*

Formații semianalizabile : *extrapola* **(CL XVIII (1973), nr. l, p. 28 ;** şi: *-are,* -a/ieMat. şiFiloz. DER, DN[2], D.MED., LTR[2]), *cî.interpola (-are,-ație); extrovertit (extravertit),* cf. *introvertit-, extravilan* **(DER, DN**[2]**),** cf. *intravilan; extravaza* (despre sînge, umori) „a se vărsa" **(DN**[2] şi: *extravazare* DER, **D.** MED.), cf. *transvaza* (DN[2]) **;** *extrinsec,* cf. *intrinsec* etc.

Am considerat pe *extrapola, extrapolare, extrapolație* semianalizabile, pentru că analiza prin *pol,* acceptabilă la *interpola, interpolare, inierpolație,* e mai greu de susținut din punct de vedere semantic.

3. Prefixul *extra-* are următoarele valori:

1) exterioritatea

a) spațială (la adjective, frecvent) : *extracelular, extraparlamentar, extrapleural,' extraurban* etc; (la substantive, rar, neobişnuit): *extrados* „suprafața exterioară convexă a unui arc sau a unei bolți", *extragalaxie* „spațiu exterior galaxiei noastre";

Cu această valoare, *extra-* se foloseşte adesea în opoziție cu *intra-*.

b) abstractă (la adjective, frecvent) : *extraconjugal, extradotal, extrajudiciar, extralegal, extralingvistic, extrareglementar, extrastatutar* etc.

2) superioritatea calitativă (echivalentă cu superlativul absolut; numai la adjective) : *extrafain, extrafin, extraplat, extraşic, extraurgent;*

1. Cu această valoare prefixul *extra-* a ajuns să se detaşeze de bază, fiind întrebuințat în limbajul comercial ca adjectiv invariabil, cu sensul de „foarte bun" : *(vin, lichior, mazăre, mălai, măsline* etc.) *extra.* Vezi FC I p. VIII.
2. *Extracentral* indică, în unele contexte, superioritatea („foarte central"), în altele, exterioritatea spațială („în afara centrului").

3) adaosul, caracterul suplimentar (rar, numai la substantive) : *extrasistolă* „contracție suplimentară a inimii, care survine între contracțiile normale ...", eventual *extracurent* Electr, „curent de regim tranzitoriu produs prin autoinducție, care se suprapune curentului principal" ;

4) depăşirea unei limite, poziția sau starea dincolo de sfera noțiunii exprimate de bază (rar, neobişnuit) : *extranatural* „supranatural".

Numai varianta *stra-*[2] are şi sensurile :

— schimbare, modificare a noţiunii exprimate prin bază : *straformare* „metamorfoză" ;

— trecerea prin ceva, parcurgerea în toate direcţiile : *stravedere* „transparenţă".

4. *Extra-* este un prefix neologic, de origine latină (dubletul prefixului moştenit sub forma *stră-*, vezi p. **226—227),** care a pătruns în limba română mai ales prin împrumuturi din limbile moderne, de regulă din franceză şi din italiană; variantele *estra-, stra-*[2] se explică numai prin italiană.

De obicei derivatele au corespondente în mai multe limbi: *extrafin,* cf. fr. *extra-fin,* it. *extrafino; extralegal,* cf. fr. *extra-legal,* it. *estralegale* (şi *extralegale); extraordinar (estraordinar),* cf. lat. *extraordinarius,* it. *(e)straordinario,* fr. *extraordinaire,* engl. *extraordinary,* germ. *extra-ordinarius; extraparlamentar,* cf. it. *estraparlamentare,* fr. *extraparlemen-taire; extracurent,* cf. fr. *extra-courant,* it. *estracorrente; extrados,* cf. fr. *extrados,* it. *estradosso,* engl. *extrados; extrasistolă,* cf. fr. *extra-systole,* it. *estrasistole* (şi *extrasistole),* rus. *dKcmpacucrnojiusi* etc. Alte formaţii au corespondente într-o singură limbă : *extradotal,* cf. it. *estradotale; extra» galactic,* cf. fr. *extragalactique* etc.

După DN[2] ***extradotal* provine din fr. *extra-dotal,* pe care nu l-am găsit în izvoarele franţuzeşti de care dispunem.**

în limba latină *extra* funcţiona ca adverb şi ca prepoziţie, iar în latina tîrzie şi ca prefix, cu sensul „în afara, dincolode ...", opus lui *intra,* în derivate ca *extramundanus, extranaturalis* (cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. **II 230,** ERNOUT-MEILLET), sens preluat de limbile romanice şi de alte limbi moderne. Pentru sensul de intensificare nu putem da explicaţii istorice sigure. Deoarece se regăseşte în formele moştenite ale prefixului din italiană, *stra-,* şi din română, *stră-,* se pare că acest sens nu era străin limbii latine.

Vezi şi ROHLFS, **G. III, p. 353—354: „roriginario valore locale di *extra...* ha fatto sorgere giâ in epoca latina un significato secondario di «excessivo», «che e oltre misura» *(extra-ordinarius)"* şi ILR I 101, care consideră că lat. *extra* ,,exprima [şi] superlativul absolut", în derivatul *extraordinarius,* care ar putea constitui punctul de plecare, *extra-* nu are însă chiar sensul de „foarte", ci de ,,peste".**

Este posibil însă ca sensul de superlativ să se fi dezvoltat abia în limbile moderne, unde, în orice caz, a luat o mare dezvoltare.

Vezi, de exemplu, MARCHAND, **E. W. 116—117,** GUILBERT-DUBOIS, **P. I. 91.**
ROBERT **consideră că în franceză sînt două prefixe *extra-*, unul avînd sensul ,,în afara", împrumutat din latină, celălalt, cu sensul în discuţie, dezvoltat din primul (aceeaşi idee apare şi în** DN[2]).

Derivatele cu *stra-*[2], neobişnuite în limba de astăzi, se explică fie prin împrumut *(stravagant,* cf. it. *stravagante ; stravaganţă,* cf. it. *stravaganza),* fie prin calc; astfel, într-un compendiu de istorie naturală tipărit la Sibiu în anul **1856** (cf. URSU, **T.**) apar termenii *straformare* şi *stravedere.* Ambele formaţii cu *stra-* (dintre care prima are şi un dublet cu *stră-, străforma,* cf. *STEA-,* p. **227)** se explică, probabil, prin confuzia dintre *trans-* şi *stra-,* prefixe diferite la origine, dar care se aseamănă atît din punct de vedere fonetic, cît şi semantic.

Şi în italiană se întîlnesc convergenţe între prefixele *tra-* şi *stra-*, provenite din lat. *trans-*, respectiv *extra-*, pentru care vezi MEYER-LUBKE, **G. II 677—678,** ROHLFS, **G. III 353—354.**

în limba română *extra- (stra-*[2]*)* a fost împrumutat cu ambele sensuri în derivate atestate sporadic în prima jumătate a secolului al XlX-lea:

formaţiile neanalizabile *stravaganţă* (a. **1828),** *stravagant* (a. **1836),** apoi *extra wterin* (a. **1836—1838),** la URSU, T., S.V., *extraordinar* Mumuleanu (a. **1 825),** la CLOSE, **D. 281.** în mai multe dicţionare apărute pe la mijlocul secolului al XlX-lea sau ceva mai tîrziu sînt inserate *extraordinar* şi *extravagant, extravaganţă* **(NEGULICI, POLIZU, STAMATI)** ; la **PROTOPOPESCU** sînt înregistrate adjectivul *estra* şi derivatele *estrafin, estrajudiciar, estraordinar.* Majoritatea împrumuturilor cu *extra-* datează însă din secolul nostru.

5. Prefixul *extra-* se combină, de obicei, cu teme neologice noi — latino-romanice : *extraconjugal, extracurent, extraşic* etc. sau germane : *extrafain* — şi mult mai rar cu teme vechi: *extrabisericesc* (moştenită din latină), *extraşcolar* (slavă).

6. Prefixul este puţin productiv în limba română; el nu a dat decît cîteva derivate stabile pe teren românesc, de obicei adjective, dintre care mai important este *extraşcolar.* Datorită folosirii lui şi ca adjectiv independent cu valoare de superlativ, poate şi frecvenţei cuvîntului *extraordinar* cu care se formează superlativul absolut, *extra-* poate constitui uneori un mijloc de formare a unor derivate spontane de tipul **extrasensibil;* faţă de formaţiile obişnuite de superlativ ele prezintă avantajul că sînt mai expresive şi mai concise.

7. Derivatele cu *extra-* aparţin limbii literare; ele au o repartiţie stilistică diferită după sensurile pe care le au : adjectivele care indică exterioritatea aparţin limbajului ştiinţific, iar cele care exprimă superioritatea limbajului familiar cultivat sau limbajului comercial al reclamelor. Substantivele cu *extra-* se întîlnesc în terminologia medicală şi tehnică.

EXTRO-* *vezi* *EXTRA-
HIP-* *vezi* *HIPO-

HIPER- (IPER-, HYPER-)

IORDAN, LRA 199, 212; OCHEŞEANU, P. 42—43, 48, 49, 50

1. Prefixul *Mper-* are două variante etimologice învechite : varianta fonetică *iper-,* în formaţii ca *ipertrofie* (URSU, T., **S.** V.), *ipercrinie, ipercritic, iperstenie* (PROTOPOPESCU), şi varianta grafică *Jiyper-,* în *hypercritic, hyper dramă, hypertrofie* (ANTORESCU).

Derivatele cu *Mper-* poartă accentul secundar pe prima silabă a prefixului şi accentul principal pe temă *(hipertensiune, hlpertonie* etc), cu excepţia formaţiei semianalizabile *hiperbolă,* care este accentuată pe cea de a doua silabă a prefixului; *hiperbolic* este însă accentuat pe temă.

2. în **DM** sînt înregistrate **6** derivate analizabile, la care se adaugă **109** din alte surse :

hiperacantoză* (D.** MED.), ***hiperadrenalism (ib.), hiperalcalin (SMFC **I 42), *hiperaldosteronism*** **(D.** MED.), ***hiperalgezie (ib.), hiperalternantă*** (PUŞCARIU, **L. R. II 261), *hiperaminoaciduri*** **(D.** MED.), ***hiperazotemie* (şi: *hiperazoturie ib.), hiperbilirubinemie (ib.), hiperbrahicefalie (ib.), hiperbrahicranial* (şi: *hiperdolihocranial ib.), hipercalcemie* (şi: *hipercalcipexie, hipercalciuri ib.), hipercaliemie* (şi: *hipercaliurie ib.), hipercamerinic (ib.), hipercaracterizare*** (PUŞCARIU, L. **R. II 261), *hipercementoză* (D.** MED.), ***hipercheratoză*** (DER, **D.** MED., MDE), ***hiperchinezie*** (DER, **D.** MED., MDE), ***hiper cloremie*** (D. MED.), ***hiperclorurahie (ib.;* şi: *hiperclcruiafie*** SMFC **I 43, *hiper clorurie* D.** MED.), ***hipercoagulabilitate (ib.), hipercolesterolemie (ib.), luperccmpresor*** (SMFC **i 43),** ***hiper conjugare*** Chim. (LTR[2]), ***hipercorect* (şi: *hipercorectitudine*** DN[2]), ***hipercrialgezie* (D.** MED.), ***hipercriestezie (ib.), (h)ipercritic*** (ANTONESCU, PROTOPOPESCU; **şi: *hipercritică* DA ms.), *hiper***

cupremie (D.MED.), *hiperdialectal* (PUŞCARIU, L. R. II 395; şi: *hiperdialectism* id. *ib.* 238), *hiperdrama* (ANTONESCU), *hiperemotivitate* (DN[2]), *hiperempirism* (DER), *hiperencefal* (D. MED.), *hiperendemie (ib.), hiperentuziast* (IORDAN, LRA 199), *hiperepifizie* (D. MED.), *hiperepinefrinism (ib.), hipzrestezie* (DN[2]), *hiperestrogenism* (D. MED.), *hipereutectic* (LTR[2]), *hiperexcitabilitate* (DN[2]), *hiperextensiune* (D. MED.), *hiperfin* (LTR[2]), *hiperfocal* Fiz., Ginem. *(ib.), hiperfoliculinie* (DER, MDE; şi: *hiperfoliculinism* D. MED.), *hiperf'osfatemie* (şi: *hiperfosfaturie* D. MED.), *hiperfuncţiune* (DN[2]), *hipergammiglobulinemie* (şi: *hiperglobulinemie* D. MED.), *hipergeometric* (LTR[2]), *hiperglicemie* (DER, D.MED., DN[2], MDE; şi: *hiperglicemiant* DC), *hiperglicinurie* (D.MED.), *hiperglicorahie (ib.), hipergonadism (ib.), hipergranuloză (ib.), hiperhidratare (ib.), hiperhidroză* (DER, D. MED., DN[2], MDE), *hiperimunizare* (D. MED.), *hiperinovaţie* (PUŞCARIU, L. R. II 312), *hiperinsulinism* (DER, D.MED., MDE), *hiperinvoluţie* (D.MED.), *hiperiritabil* (SMFC i 43), *hiperleucocitoză* (D.MED.), *hiperlipemie (ib.), hiperliterarizat* (PUŞCARIU, L. R. II 325), *hiperlordoză* (D.MED.), *hiperluteoidism (ib.), hipermmoree* (DER, MDE), *hipermetamorfoză* (D. MED.), *hipermobilitate (ib.), hiperovarie (ib.), hiperoxalarie (ib.), hiperpalestezie (ib.), hiperparatiroidism* (DER, D.MED., MDE; şi: *hipertiroidism, hipertiroidie* MDE), *hiperparazit* (D.MED., DN[2], LTR[2]), *hiperpepsinie* (D. MED.), *hiperpigmentaţie (ib.), hiperpinealism (ib.), hiperpirexie (ib.), hiperpiruvicemie (ib.), hiperpituitarism (ib.), hiperplachetoză (ib.), hiperplan* (DER), *hiperplatimeric* (D.MED.), *hiperpneumatoză (ib.), hiperprolinemie (ib.), hiperprosexie (ib.), hiperproteinemie (ib.), hiperraţionalizare* (ROM. LIT. 1975, nr. 51, p. 3, col. 4), *hiperrealist* (ROM. UT. 1975, nr. 47, p. 23, col. 1), *hiperreflexie* (D. MED.), *hipersceptic* (IORDAN, LRA 199), *hipersegmentare* (D. MED.), *hipersideremie (ib.), hipersomnie (ib.), hipersonoritate (ib.), hipersorbţie* (DC), *hiperstereoscopie* (LTR[2]), *hipersuprarenalism* (D. MED.), *hipersuprafaţă* (DER), *hipersustentaţie* (DER, LTR[2], MDE), *hipertehnicizat* (ROM. LIT. 1975, nr. 35, p. 5, col. 2), *hipertetralogie* (D. MED.), *hipertonicitate (ib.), hipertrombocitemie (ib.), hiperuricemie (ib.), hiperventilaţie (ib.), hipervitaminoză* (DER, MDE), *hiperzel* (PUŞCARIU, L. R. II 236).

Nu am trecut printre derivate pe *hiperatom* „atom instabil, în care unul dintre nucleonii nucleului este înlocuit, pentru un timp extrem de scurt, cu un hiperon" (cf. DC, LTR[2]), pentru că nu e derivat cu prefixul *hiper-*, ci compus din *atom* şi prescurtarea lui *hiperon* „particulă elementară stabilă, considerată nucleon excitat...".

Derivatele cu prefixul *hiper-* sînt :

I substantive (majoritatea, de obicei în *-ie* sau *-ism),* analizabile în raport cu :

— un substantiv : *hiperaciditate, hipercheratoză, hiperglicemie, hiperhidratare, hiperparazit, hiperplan, hipersecreţie, hipersensibilitate, hipertensiune, hipertiroidism, hiperurbanism, hipervitaminoză* etc.; (formaţii parasintetice) *hipercementoză* cf. *cement, hiperglicemiant* „factor care determină creşterea glicemiei" etc.;

— un adjectiv (formaţii parasintetice) : *hiperpituitarism* „hiperfunctia lobului anterior al glandei pituitare (= bipofiza)", *hipersuprarenalism* „sindrom de bipersecreţie a hormonilor suprarenali ..." etc.;

II adjective (mai rar), analizabile în raport cu un adjectiv : *hiperbrahicranial, hipercorect, hiperentuziast, hiperfin, hiperfocal, hipergeometric, hiperiritabil, hiperplatimeric, hipersceptic, hipersensibil, hipertehnicizat* etc.

Formaţii semianalizabile (multe dintre ele prin raportare la cele în *hipo-) : hiperacuzie* (DN[2]), cf. *hipoacuzie-, hiperbolă,* cf. *parabolă, metabolă; hipercorticism* (D. MED.), cf. *cortico-, cortical; hipercrom(ie)* (D. MED., LTR[2]), cf. *hipocrom(ie) ; hiperfagie* (D. MED.), *ctfago-; hipergalactie (ib.),* cf. *hipogalactie; hipermetrop (hipermetropie, hipermetropism ib.),* cf. *hipometrop; hipermimie* „mobilitate şi expresivitate exagerată a mimicii" *(ib.),* cf. *hipomimie; hipermnezie* (D. MED., DN[2]), cf. *amnezie; hiperneologiza* (IORDAN, LRA 199), cf. *neologic, neologism; hiperstenie* (D. MED.), cf. *astenie; hipertermie* (D. MED., DN[2]), cf. *termo-, termic, hipertrofie* (şi verbul *a hipertrofia),* cf. *hipotrofie, atrofie* etc.

De menţionat că formaţiile analizabile sînt substantive sau adjective, dar printre cele semianalizabile se întîlnesc şi verbe ca *hipertrofia* (cf. fr. *hypertrophîer), hiperneologiza.*

3. Prefixul *hiper-* are următoarele valori:

1) superioritatea cantitativă sau calitativă, excesul, exagerarea (frecvent, valoare caracteristică substantivelor şi adjectivelor). Indicînd depăşirea limitei superioare a normalului, *hiper-* sugerează ideea de „patologic" (în sensul de „exces") în terminologia medicală (domeniu în care *hiper-* e frecvent folosit în opoziţie cu *hipo-)* sau, mai rar, de „greşeală" în terminologia lingvistică : *hiperaciditate* „boală care constă în secreţia excesivă de suc gastric", *hiperdolihocranial* „cu valori excesive ale indexului dolihocranial", *hiperemotivitate* „emotivitate excesivă şi morbidă", *hiperfunctiune* „funcţiune exagerată a unui organ", *hipersomnie* „somnolenţă sau tendinţă la'somn prelungit", *hipersonoritate* „sonoritate exagerată", *hipertensiune, hipervitaminoză* „tulburare a funcţiunilor organismului datorită administrării excesive de preparate vitaminice sau ingerării de alimente foarte bogate în vitamine" etc.; *hiperalternanţă, hipercorect* şi *hipercorectitudine, hiperdialectal, hiperurbanism.*

Uneori derivatele care indică excesul sînt folosite ironic : *hipercritica*.

Unele adjective cu *hiper-,* din limbajul cultivat, care exprimă superioritatea calitativă, intensificarea unei însuşiri, valoare însoţită uneori de o nuanţă de ironie, sînt echivalente cu gradul superlativ absolut (vezi şi GTIILBERT-DUBOIS, P. I. 88, 100 — 103) : *hiperentuziast, hiperfin, hiperiritabil, hipersensibil, hipertehnicizat.*

După definiţiile date în dicţionare, şi cîteva substantive (în totalitate sau numai unele sensuri ale lor) par a exprima superioritatea absolută, fără a include ideea de „patologic" : *hiperextensiune* „extensiune maxima a unei articulaţii", *hiperhidratare* „creşterea conţinutului de apă al organismului", *hiperimunizare* „imunizare intensivă ... ca urmare a trecerii prin boală sau a vaccinării obişnuite", *hiperinvoluţie* „întoarcere rapidă la mai puţin decît talia normală a unui organ care a avut temporar dimensiuni mari";

2) caracterul suplimentar (foarte rar, la substantive)^ *hiperparazit* „parazit al altor paraziţi care atacă plantele şi animalele".

1. La cîteva derivate cu *hiper-* nu se detaşează o valoare deosebită de cea a bazei (în D. MED. sînt definite prin bază) : *hiperaldosteronism, hiperazotemie.*

2. După definiţiile date în dicţionare, nu putem detaşa valoarea prefixului în raport cu baza la derivatele: *hiperconjugare* Chim. „efectul de îmbinare care are loc între o legătură simpla C - H si o legătură dublă vecină", *hiperplan* Mat. „varietate liniară cu n - 1 dimensiuni într-un*spaţiu euclidian cu n dimensiuni", *hipersuprafaţă* Mat. „varietate cu n - 1 dimensiuni într-un spaţiu euclidian cu n dimensiuni"; *hiperfocal* Fiz., Cinem. *(distanţă ~ă* „distanţa dintre planul-obiect cel mai apropiat de un instrument optic şi focarul-obiect al obiectivului acelui instrument", cf. *distanţă focală* „distanţa de la unul din punctele principale pînă la focarul de acelaşi nume al unui sistem optic"), *hipergeometric* Mat. *(funcţiune ~ă* „funcţiune de o variabilă, reală sau complexă, care e integrala ecuaţiei diferenţiale de ordinul al doilea").

4. *Hiper-* este un prefix neologic, de origine grecească, împrumutat de limba română din limbile moderne, mai ales din franceză, dar şi din italiană, germană, rusă, engleză; în aceste limbi prefixul are o largă întrebuinţare în terminologia ştiinţifică, în special în cea din domeniul medicinei.

în limba greacă ujrep e folosit ca adverb şi ca prepoziţie, sdar şi ca prefix care exprimă excesul sub forma *(\))mp-*, în exemple ca onrsppaXXo}, 6ra:pPoX7), orcspPoXtxot; (cf. MIRAMBEL, G. **219). în limbile moderne (fr., germ., engl. *hyper-*, it. *iper-*, rus. *eunep-)* apare în calcuri după greacă sau în formaţii proprii, avînd sensul „prea mult, excesiv, pe deasupra" (cf.** DAUZAT, DUBOIS-MITTERAND, S.V., MARCHAND, E. W. 118 — 119).

Limba română a împrumutat prefixul mai ales sub forma *hiper-*. Varianta *iper-* se explică prin influenţa pronunţării din limba franceză sau a pronunţării şi a grafiei din greacă şi din italiană; evoluţia ulterioară

a limbii române a impus însă formele cu *h* inițial, după modelul limbii latine (vezi şi N. A. Ursu, în **SILL I** 152). Varianta grafică *hyper-* se justifică prin franceză. In ce priveşte accentul, el are acelaşi loc, pe temă, ca în limba greacă şi în unele limbi moderne (franceza, engleza, germana); excepția constituită de *hiperbolă,* accentuat pe a doua silabă a prefixului, urmează modelul din latină *(hyperbole)* şi din unele limbi moderne (it. *iperbole,* rus. *eunepâojia,* germ. *Hyperbel* — dar şi *Hyperbole).*

Formațiile din limba română au, de obicei, corespondente în mai multe limbi moderne : *hipercritic,* cf. fr. *hypercritique,* it. *ipercritico,* engl. *hypercritic (al)* (şi germ. *hypercritisch); hiper estezie,* cf. fr. *hyper esthesie,* it. *iperestesia; hiperglicemie,* cf. fr. *hyperglycemie,* it. *iperglicemia,* rus. *eunepejimewusi', hipertensiune,* cf. fr. *hypertension,* it. *ipertensione,* engl., germ. *Hypertension ; hipervitaminoză,* cf. fr. *hypervitaminose,* germ. *Hyper-vitaminose* etc. Pentru unele formații am găsit corespondente numai într-o singură limbă : *hipercorect,* cf. fr. *hypercorrect.*

Derivatele cu *(h)iper-* sînt atestate de pe la mijlocul secolului al XIX-lea în formații semianalizabile : *iperbolă, iperbolic* (**VALIAN**), *iperbo-loiă* (a. 1851, la **URSU, T., S. V.**), *hipertrofie* (a. 1852, la **URSU, T., S. V.**).

O formație cu ***iper-*****, într-o variantă neanalizabilă în limba română, împrumutată direct din greacă, apare încă la începutul secolului al XVIII-lea:** ***ipervolicesc*** **cf. uTcepSoXtxoc (Cantemir** la GÂLDI, M. 200).

Mai frecvent, derivatele cu *hiper-* apar ceva mai tîrziu, după 1870, şi la începutul secolului al XX-lea: *ipercrinie, ipercritic, iperstenie* **PROTO-POPESCU,** *hiperiritabil* Caragiale, în **DA** etc.

5. *Hiper-* se combină mai ales cu teme neologice (latino-romanice sau greceşti). **O** singură formație, parasintetică, are o temă moştenită din latină : *hipersomnie.*

6. Prefixul e productiv. Pe lîngă *hipersomnie,* discutat mai sus, *hiper-* a putut forma derivate pe terenul limbii române şi de la teme neologice, de exemplu în formații cu *-are* sau *-at (hiperimunizare, hipersegmentare, hipertehnicizat)* sau în alte formații cărora nu le-am găsit corespondente în limbi străine, în sursele pe care le-am putut consulta *(hiperinsulinism, hiperplan, hipertetralogie).*

în aceeaşi ordine de idei, e de menționat modificarea hipercorectă a lui ***iperită*** **(< fr.** ***ypirite)*** **în** ***hiperită*** **(cf. DN[2]), sub influența lui** ***hiper-*****.**

7. Majoritatea derivatelor cu *hiper-* aparțin terminologiei ştiințifice, prefixul fiind simțit ca un element savant. El e foarte răspîndit în terminologia medicală şi, mai rar, în cea din domeniul matematicii, de unde a pătruns şi în tehnică, în cea din domeniul chimiei şi al lingvisticii. **O** parte dintre derivate, şi anume adjectivele care exprimă superioritatea calitativă, se folosesc în limbajul familiar cultivat, de unde au pătruns şi în literatura beletristică *(hipercritic, hiperiritabil, hipersceptic, hipersensibil* etc).

ffIPO- *(HIP-, IPO-, YPO-, HYPO-)*

"RIZESCU, P. N. 5, 11—12, 18, 20.

1. Prefixul *hipo-* se deosebeşte de *hipo(-),* element de compunere (sau adjectiv în sintagme de tipul *concurs hipo),* pentru care vezi **FC I** 26, 251, prin sens şi prin origine.

2. Prefixul *hipo-* are următoarele variante etimologice :

varianta fonetică *hip-* în derivatele (împrumutate) a căror bază începe cu o vocală *(a* sau o) : *hipalgezie, hipalgie, hiparterial, hipaxial* (**DC**; cf. însă *hipoaciditate* **D. MED., DN[2], MDE,** *hipoafrodizie* **D. MED.,** *hipoalgezie ib., hipoazotic, hipoazotită* DC, *hipoazotos* LTR[2], *hipoazoturie* D. MED.) ; *hipodonție, hiposmie* (semianalizabile, **D. MED**. ; cf. însă *hipoonichie, hipoovarie* **D. MED.);**

varianta fonetică *ipo-* în formații ca *ipocomisar* **(DA),** *ipodiacon (ib), ipodidascal (ib.),* care nu au formații paralele în *hipo-,* sau în formații ca *ipogastric* (**URSU, T., COSTINESCU**), *ipogastru* (**PROTOPOPESCU, DA**), *ipo-stenie* (**PROTOPOPESCU**), *ipoteză* cu forme paralele în *hipo-;*

variantele grafice *hypo-* şi *ypo-* în *hypoazotic, hypogastru, hyposulpt* etc. (**ANTONESCU**), *ypodiacon* (**GÂLDI, M**. 200), *ypohondriac, ypochimen, ypothesis* (Cantemir, la **BOSETTI-CAZACU-ONU, ILR I** 405).

Derivatele cu *hipo-* poartă accentul secundar pe prima silaba a prefixului şi accentul principal pe temă, ca şi cele în *hiper- (hlpostâză, hipotensitine* etc), cu excepția lui *ipotesis* (**GÂLDI, M**. 271), variantă ieşită din uz a lui *ipoteză,* şi a formației neanalizabile *ipolipsis* (**TDRG**), ambele accentuate pe cea de a doua silabă a prefixului.

3. în **DM** sînt înregistrate 5 derivate analizabile (4 în *hipo-* şi 1 în *ipo-),* la care se adaugă 76 de derivate (73 în *hipo-* şi 3 în *ipo-)* din alte surse :

hipalgie, hiparterial, hipaxial, hipoaciditate **(D.** MED., DN[2], MDE), ***hipoafrodizie*** **(D.** MED.), ***hipo-algezie (ib.;*** **şi:** ***hipalgezie*** DC), ***hipoazotic*** (DC **; şi:** ***hipoazotită ib., hipoazotos*** LTR[2], ***hipoazoturie*** **D.** MED.), ***hipoblast (ib.), hipobranhial (ib.), hi pobromit*** (DC **; şi:** ***hipobromos*** LTR[2]), ***hipocalcemie*** **(si:** ***hipocalcie, hipocalciurie*** **D. MED.),** ***hipocalie*** **(şi:** ***hipocaliemie, hipocaliurie ib.)*** **cf.** ***caliu*** ***hipochinezie (ib.), hipocicloidâ*** (DN[2], LTR[2] **; şi:** ***hipociclu*** LTR[2]) **cf.** ***cicloidă, hipocitemie*** **(D.** MED.) ***hipocloremie (ib.;*** **si:** ***hipoclorit*** ANTONESCU, **DC, D.** MED., LTR[2], ***hipocloros*** ANTONESCU, DER LTR[2]), ***hipoclorurahie*** (D. MED.), ***hipocolesterolemie (ib.), hipocristalin*** (DN[2], MDE), ***hipocrom*** (LTR[2] **şi:** ***hipocromatozâ*** **D. MED.,** ***hipocromazie, hipocromie ib.), hipocupremie (ib.), hipoderm*** **(DER** **D** MED.; **şi:** ***hipodermiază*** **D.** MED., ***hipodermitâ ib., hipodermoză*** DER), ***hipoendemie*** **(D.** MED.) ***hipoestezie*** **(D.** MED., DN[2]), ***hipoeutectic*** **Met.** (LTR[2]), ***hipofaringe*** **(D.** MED.), ***hipofibrinogenemi (ib.), hipofonie*** (DN[2]), ***hipofosfat*** (DC, DER, LTR[2] **; şi:** ***hipofosfatemie*** **D.** MED., ***hipofosfaturie ib.)*** ***hipofosfit*** (DC, DER, LTR[2]), ***hipofosforie*** **(şi:** ***hipofosforos*** DER, LTR[2]), ***hipo funcțiune*** (DN[2] **; şi:** ***hipo-funcție*** MDE), ***hipogammaglobulinemie*** **(şi:** ***hipoglobulie*** **D.** MED.), ***hipogenezie (ib.), hipogenitalism*** • ***(ib.), hipoglicemie (ib.,*** DN[2] **; şi:** ***hipoglicemiant*** DC), ***hipoglicorahie*** **(D.** MED.), ***hipogonadism (ib.*** ***hipohidroză (ib.), hipoiodit*** **(DC ; şi:** ***hipoiodos*** DC, **S.V.** ***hipoiodit), hipoleucocitoză*** **(D.** MED.) ***hipoluteinism (ib.), hipomanie*** **„stare maniacală atenuată"** ***(ib.), hipomenoree (ib.), hipomicror (ib.), hiponatremie (ib.), hiponeurotizare (ib.), hiponitric (ib.), hipoonichie (ib.), hipoovari (ib.), hipopalestezie (ib.), hipoparatiroidism (ib.;*** **şi:** ***hi potir oidism, hipotiroidie*** **DER, D. MED. DN[2]),** ***hipopepsie (ib.), hipopituitarism (ib.), hipopneumatozâ (ib.), hipoproteinemie (ib.), hipo-protrombinemie (ib.), hiporeflexie (ib.), hiposecreție*** (DER, **D.** MED.), ***hiposensibilitate*** **(D.** MED.) ***hiposexualism (ib.), hiposideremie (ib.), hiposulfat*** (ANTONESCU, LTR[2]; **şi:** ***hiposulfit*** ANTO-NESCU, **DC,** DER, **D.** MED.), ***hiposulfuric*** (ANTONESCU, DER; **şi:** ***hiposulfuros*** LTR[2]), ***hiposupra-renalism*** (D. MED.), ***hipotaxie (ib.), hipotermal*** (DER, LTR[2]), ***hipotestoidism*** (D. MED.), ***hipotonicitat*** **(D.** MED., DN[2]), ***hipoventilatie*** **(D.** MED.), ***hipovitaminozâ*** (DER), ***hipoxantinâ*** (DC, **D.** MED., LTR[2]) ***hipoxantozinâ*** **(DC) ;** ***ipocomisar*** **(DA),** ***ipodiacon (ib.), ipodidascal (ib.).***

Derivatele cu prefixul *hipo-* sînt:

I substantive (cel mai frecvent), analizabile în raport cu
— un substantiv : *hipoaciditate, hipoleucocitoză, hiponeurotizare, hiposul-fat, hipotensiune, ipodiacon* etc.; (formații parasintetice) ^ *hipogenezie hipoglobulie, hipoproteinemie* „scăderea proteinelor din sînge" etc.
— un adjectiv (formații parasintetice) : *hipogenitalism, hipopituitarism* cf. *pituitar, hiposuprarenalism ;*

II adjective (mai rar), analizabile în raport cu :
— un adjectiv: *hipoazotic, hipoazotos, hipobranhial, hipoeutectic, hipofosfori hipofosforos, hipogastric, hiponitric, hiposulfuric, hiposulfuros, hipotermal;*
— un substantiv (formații parasintetice) : *hipobromos, hipocloros, hipoiodi*

Formații semianalizabile (multe dintre ele prin raportare la formațiile *ia hiper-) : hipoacuzie, cî. hiperacuzie* (D. MED.); *hipobaropatie (ib.),* ef. *baro- +-patie; hipocarbie (ib.),* ef. *carbo-; hipoclorhidrie (ib.),* cf. *hiperclorhidrie; hipodonție (ib.),* cf. *oligodonție; hipofiză,* cf. *epifiză; hipogalactie* (D. MED.), cf. *hip ergalactic ; hipomnezie (ib.),* cf. *hipermnezie; hipoplazie* (DER), cf. *hiperplazie ; hiposmie* (D. MED.), cf. *hiperosmie ; hipostil,* cf. *peristil; hipotrofie,* cf. *hipertrofie* etc.

4. Prefixul *hipo-* exprimă inferioritatea (de obicei cantitativă, sau spațială mai rar calitativă) :

a) cantitativă, diminuarea. în terminologia medicală, *hipo-* indică, cel mai adesea, în derivatele substantivale, depășirea limitei inferioare a normalului, sugerînd ideea de „patologic" (în sensul de „insuficiență", prin opoziție cu *hiper-) : hipoaciditate* „scădere a acidității gastrice sub valorile normale", *hipofuncțiune* „diminuare a activității unui organ, a unui sistem, a unei funcțiuni", *hipoglicemie* „scădere a concentrației glucozei în sînge", *hipogonadism* „deficit secretor al gonadelor", *hipoovarie* „insuficiență ovariană", *hipoparatiroidism* „insuficiență paratiroidiană", *hiposensibilitate* „sensibilitate scăzută", *hiposuprarenalism* „insuficiență secretorie a suprarenalelor", *hipotensiune* etc.

în terminologia chimică *hipo-* indică diminuarea oxidării, poziția inferioară în seria unor compuși cu oxigen (cf. MARCHAND, E. W. 119 *{* e caracteristic substantivelor și adjectivelor) : *hipoclorit* „sare a acidului hipocloros", *hipofosfat* „sare a acidului hipofosforic", *hiposulfit* „sare a acidului tiosulfuric" ; *(acid) hipoazotos* „acid care se obține prin reducerea oxidului de azot sau a acidului azotos", *(acid) hipofosforic* sau *hipofosforos* „(acid) oxigenat al fosforului", *(aliaj) hipoeutectic* „(aliaj) cu concentrația în componentul caracteristic mai mică decît cea corespunzătoare eutecticului" etc.

Uneori diminuarea e dusă pînă la dispariția caracteristicii obiectului indicat prin bază (inferioritatea absolută) : *hipofonie* „amuțire a unui sunet", *hipomicron* „particulă care poate fi observată la ultramicroscop, dar e invizibilă la microscopul obișnuit";

b) spațială (la substantive și adjective) : *hipofaringe* „porțiunea de jos a faringelui", *hipogastru* „partea inferioară a abdomenului", *hipostază* „stagnarea sîngelui în vasele capilare ale membrelor inferioare ale corpului"; *hiparterial* „situat dedesubtul unei artere", *hipobranhial* „care e localizat dedesubtul arcurilor branhiale", *hipotermal* „prima etapă a procesului hidrotermal" :

în cîteva formații substantivale cu *hipo-* ideea de inferioritate spațială pare combinată cu cea de inferioritate (= profunzime): *hipoblast* „entoderm primitiv", *hipocentru* „locul din interiorul scoarței pămîntului, de unde se propagă spre suprafață undele unui cutremur", *hipocicloidâ* „curbă descrisă de un punct pe un cerc care se rostogolește fără alunecare în interiorul unui alt cerc fix", *hipoderm* „stratul cel mai profund al pielii".

c) în rang (subordonarea), numai pe lîngă substantive care denumesc funcții (în varianta *ipo-) : ipocomisar* (înv.) „subcomisar (de poliție)", *ipodiacon* „subdiacon", *ipodidascal* (înv.) „învățător pentru începători".

într-un singur caz, *ipo-* indică presupunerea, supoziția bazată pe probabilitate : *ipoteză.*

La adjectivul *hipocristalin* (despre roca vulcanică) „care e alcătuită din cristale și din sticlă" e greu de delimitat valoarea prefixului în raport cu baza.

5. *Hipo-* este un prefix neologic cu origine multiplă în limba română el a fost mai întîi împrumutat direct din greacă, apoi reîmprumutat di limbile moderne de circulație internațională.

în limba greacă prefixul apare sub forma (6)TU>-, în exemple ca U7ioYpacpy), *VKOQZGH;* ş marchează dependența, subordonarea (cf. MIRAMBEL, G. 219).
în limbile moderne (fr., germ., engl. *hypo-*, it. *ipo-*, rus. *euno-)* prefixul are sensul „sub inferior, în deficit" (cf. DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, MARCHAND, E.W. 119), formînd un cupl opozițional cu *hiper-*, cu mențiunea că *hipo-* e mai puțin frecvent și nu a depășit granițel terminologiei științifice (cf. GUILBERT-DUBOIS, P. I. 110).

în derivatele luate direct din limba greacă, în prima jumătate a seco lului al XVIII-lea, prefixul are forma *ipo- (ypo-),* unii termeni nefiin încă adaptați la structura morfologică a limbii române (cf. EOSETTI CAZACU-QNT/, *lucr. cit.,* p. 510) : *ypothesis* (și formațiile neanalizabile întîl nite la Cantemir, menționate la p. 119), *ipodiacon* (a. 1743, în DA), *ypoăiacor* cf. UTCOSLOCXOVO^, *ipodidascal (Uricariul,* a. 1743, în DA) cf. u7roo\8aaxaÂo<; termenii au dispărut din limbă odată cu încetarea influenței grecești.

în prima jumătate a secolului al XIX-lea, limba română a (reîm prumutat din limbile moderne,, mai ales din franceză și din italiană, deri vate în *hipo-,* în special din domeniul terminologiei medicale; derivatel apar de obicei sub forma *hipo-,* cu *h* inițial după aspectul scris din fran ceză (uneori și cu *-y- : hypo-),* mai rar cu *ipo-,* sub influența pronunțării di franceză sau a pronunțării și a grafiei din greacă și din italiană (de mentiona că unele cuvinte sînt atestate mai întîi sub forma unor variante grecești).

Evoluția ulterioară a limbii române a impus formele cu *h* inițial l majoritatea cuvintelor formate cu *hipo-* și cu *i* inițial numai la cîtev formații.

Vezi și Al. Graur, *Evoluția limbii romane.* Privire sintetică. Editura științifică, Bucureșt 1963, p. 48, care susține că „în loc de un singur prefix, avem astăzi două și vorbitorii n recunosc totdeauna legătura dintre ele".

Dintre formațiile analizabile, singura încetățenită cu *i* inițial est *ipoteză* (cu variantele *ipotes* P. Maior, *ipotesis* a. 1835, la GÂLDI, M. 201 *ypothesis)* cf. gr., lat. *hypothesis,* fr. *hypothese,* it. *ipotessi*; vezi și derivatu *ipotetic.* La acestea se adaugă cuvinte neanalizabile ca *ipocrit* (cu o variant grecească învechită *ipocritis* a. 1698, la GÂLDI, M. 200 și o alta latinizant *hipocrit* LB, în DA ; vezi și *ipocrizie* cu variantele grecești învechite *ipocris* Cantemir, la GÂLDI, *loc. cit.* și *ipocris* LB, în DA), *ipohondru, ipotecă, ipo tenuză* etc.

într-un singur caz se observă o diferențiere semantică și stilistic între formația cu *ipo-* și cea cu *hipo- : ipostază* (neanalizabil în română) cu sensul „stare, situație în care se găsește cineva", e folosit în divers stiluri ale limbii literare, iar *hipostază* (analizabil) „încetinire a circulați sîngelui în membrele inferioare sau în plămîni, cauzată de o lungă ședere în pat" se întrebuințează exclusiv în terminologia medicală ; ambele sîn împrumutate, la date diferite, din fr. *hypostase* (pentru *hipostază,* cf. germ. *Hypostase,* engl. *hypostasis* etc). Cf. și *ipohondru* adj., s. m./ *hipo condru* s. n. (Anat.).

La rîndul său *ipostază* are o variantă învechită *ipostas,* numai cu sens teologic, cu prim atestare în DA din 1776, care provine din sl. Hnocrack — cf. GRAUR, A.E. 56—57 — sa din gr. U7r6cToc<Jt£ — cf. TDRG, CIORANESCU.

în ce privește accentul, el are același loc pe temă ca în francez sau în alte limbi* moderne; excepția constituită de *ipotesis* și *ipolips* (v. p. 119), accentuate pe a doua silabă a prefixului, se explică pri greacă, unde accentul apare în unele derivate pe temă, în altele pe prefi

Formațiile analizabile cu *hipo-* au, de obicei, corespondente în mai multe limbi: *hipogastric,* atestat mai întîi în varianta *ipogastric* (a. **1843)** şi *ipogastră* (a. **1829—1830),** ambele la URSU, T., cf. fr. *hypogastrique,* respectiv *hypogastre,* engl. *hypogastrium; hipocentru,* cf. fr. *hypocentre,* germ. *Hypozentrum,* rus. *eunoițeump; Mpoclorit (hypoclorit* a. **1862),** cf. fr. *hypochlorite,* it. *ipoclorito,* germ. *Hypochlorite; hipoglicemie,* cf. fr. *hypoglycemie,* it. *ipoglicemia,* germ. *Hypoglylcămie,* rus. ***zunozmneMusi;*** *hiposulfit,* cf. fr. *hyposulfite,* germ. *Hyposulfite,* rus. *sunocysbfpum*; *Mpotensiune,* cf. fr. *hypotension,* it. *ipotensione,* engl. *hypotension* etc.

6. Prefixul Mpo- se combină mai ales cu teme neologice latino-romanice sau greceşti (face excepție o formație veche în ipo- împrumutată din greacă, *ipodiacon,* a cărei temă grecească este venită prin filieră slavă). Din această cauză e greu de precizat productivitatea prefixului în limba română. Este sigur românească formația *ipocomisar,* cu *ipo-* de origine grecească şi cu tema franțuzească. Prefixula putut forma derivate peteren românesc şi cu teme neologice (în exemple ca *hiponeurotizare* sau ca unele adjective în *-os* de tipul *hipoazotos, hiposulfuros).*

7. Majoritatea derivatelor cu *Mpo-* aparțin terminologiei ştiințifice, prefixul fiind simțit, ca şi *hiper-,* un element savant. Formațiile se'întîlnesc mai ales în terminologia medicală, unde sînt folosite de obicei prin opoziție cu cele în *Mper-,* şi în cea chimică. Dintre formațiile în *ipo-, ipocomisar, ipodiacon* şi *ipodidascal,* folosite în limbajul administrativ, au dispărut din limbă; *ipoteză* e folosit în limbajul cultivat.

HYPER- vezi HIPER-
HYPO- vezi HIPO-
I-₁ vezi IZ-
I-₂ vezi lN-i
I-₃ *vezi IN-₂*
IG- vezi IN-₂
IJ- vezi IZ-
IM-! vezi ÎN-₁
IM-₂ vezi IN-₂
IN-ₓ vezi ÎN-ₓ

IN-₂ (IM-₃, 1-3, IG-; ÎN-₃, ÎM-₂)

IORDAN, LRA 199—200; BENES, P. 92—94; Florica Ficşinescu, *Prefixul negativ in",* în SMFC IV, p. 3—14.

1. Prefixul *in-₂ (im-₃, i-₃, ig-; în-₃, îm-₂)* se delimitează de prefixul *în-ₓ (îm-₁)* şi de dubletul său neologic *in-₁ (im-₁, i-₁),* care apar în formații ca *înaripa, îmblînzi, infiltra, impune, ilumina* etc, prin clasa morfologică a derivatelor (prefixele *în-ₓ* şi *in-₁* derivă, în general, verbe, iar *in-₂ (im-₂ ...)* în special adjective) şi, mai ales, prin valori (prezența, respectiv absența, sensului negativ).

Unii cercetători (cf. IORDAN, LRA 199**) nu disting două unități diferite, *in-ₓ* şi *in-₂*, considerînd că este vorba de un singur prefix neologic *in- (im-. ..)* din *impune* etc. care, în derivatele adjectivale, are valoare negativă.**

2. Prefixul *in-₂* are două serii de variante :
a. variante condiționate, din limba contemporană : *im-₂, i-₂* şi *ig-;*
b. variante învechite : *în-₂* şi *îm-₂.*

Varianta *im-₂*, cu asimilare, este fonetică (şi etimologică) şi se identifică în formații de la baze care încep cu labialele *b* şi *p : imbatabil, imprudent* etc.

în formații de la baze care încep cu labiala *m,* de tipul: *immaterial, immobil, immobilitate* (la URSU, T.), se identifică varianta grafică, învechită, *im-₂* (vezi § 5, p. 125-126). în limba contemporană, în aceste cuvinte apare varianta fonetică *i-₂*.

Varianta i-₃ este fonetică (şi etimologică) în formații analizabile de la baze care încep cu *l, m* sau *r (ilogic, imobil, irațional* etc.) şi în formația neanalizabilă *ignora.*

Varianta etimologică *ig-* se identifică în formația analizabilă *ignobil.*

Variantele învechite (etimologizante şi, foarte rar, etimologice) *în-₂* şi *îm-₂* (adaptate, în majoritatea cazurilor, după modelul prefixului moştenit din latină *în-₁, îm-^* se identifică într-o serie de formații analizabile de tipul: *împarisilabic, încunvenient (încunvenint, încunveninţă), infinitate, invulnerabilitate* etc. (toate la PONTBRIANT), *imponderabil, incomplet, indefinit* (toate la URSU, T.) şi în formațiile neanalizabile *împertinend* (la CLOSE, D.) şi *întrepid* (în DA), formații care circulă, în limba contemporană, cu variantele neologice ale prefixului.

3. în **DM** sînt înregistrate **194** de formații analizabile cu prefixul *in-₂ (im-₂, i-₃, ig-).*

1. în numărul de mai sus nu sînt incluse toate formațiile din DM în care se identifică prefixul discutat, deoarece dintr-o familie de cuvinte derivate cu *in-₂ (im-₂...)* şi cu sufixe diferite, de tipul: *ilegal, ilegalist, ilegalitate, ilegaliza, ilegalizare; indefinibil, indefinit; indispune, indispus, indispoziție* etc, am avut în vedere numai un singur derivat, fie cuvîntul format numai cu prefix *(indispune),* fie — în cazul familiilor în care toate cuvintele sînt derivate şi cu sufixe — primul înregistrat în ordine alfabetică *(ilegal, indefinibil).*
2. Nu am mai adăugat formații din alte surse, limitîndu-ne la corpusul — bogat şi reprezentativ — din DM, deoarece formațiile cu acest prefix reprezintă o clasă deschisă în lexicul limbii române contemporane (vezi § 7, p. 127).

Derivatele cu prefixul *in-₂ (im-₂, i-₃, ig-)* sînt:

I adjective (unele folosite şi adverbial sau, mai rar, şi ca substantive), analizabile în raport cu:
— un adjectiv (primar, de origine participială sau, cel mai frecvent, derivat cu un sufix) : *ilicit, ilimitat, imaculat, imemorial, imoral, imparțial, impermeabil, impur, inadmisibil, incolor* cf. *color* (neatestat în dicționare), *incomplet, indecis, invalid, iregular, irevocabil* etc.;
— un substantiv : *inamic, inform, inodor* cf. *odor* „miros" ; (parasintetice) *indubitabil* cf. *dubiu, insațiabil* cf. *saț (iu) ;*
— un verb : (formații parasintetice) *imperturbabil, incalificabil, inconciliabil, insondabil, interminabil, irezistibil;*

Nu am considerat analizabil derivatul *impasibil,* deoarece raportarea lui la *păsa,* posibilă din punct de vedere semantic, prezintă dificultăți din punct de vedere formal (şi etimologic).

II substantive, analizabile în raport cu:
— lin substantiv : *impolitețe, incontinență, indelicatețe, indisciplină, inechitate, inelegantă, inexperiență, insubordonare, insucces;* (parasintetic) *insomnie;*

Derivatul *insomnie* a fost considerat parasintetic, fiind analizabil semantic prin *somn,* şi nu prin *somnie* „somnolență".

— un verb : (formație parasintetică) *inconvenient ;*

III verbe, analizabile în raport cu:
— un verb : *indispune;*
— un adjectiv : (formaţie parasintetică) *imortaliza.*

în afară de substantivele şi verbele menţionate mai sus, în limba română contemporană există numeroase alte substantive (derivate cu sufixele *-enţă\-anţă, -ie (-iune)* şi *-itate)* şi verbe (formate cu *-iza* şi, mai rar, cu *-a),* în care se identifică prefixul *in-₂ (im-₂...),* pe care nu le-am avut în vedere (vezi nota 1, p. 123), de tipul: *inactivitate, inacţiune* cf. *inactiv; inconsecvenţă* cf. *inconsecvent; inconstanţă* cf. *inconstant; indiscreţie* cf. *indiscret; injustele, injustiţie* cf. *injust; insensibilitate, insensibiliza* cf. *insensibil; invalida, invaliditate* cf. *invalid* etc. Uneori, legătura semantică dintre aceste derivate şi adjectivul corespunzător este mai greu de stabilit, fiind analizate, mai frecvent, prin substantivul sau prin verbul opus, *inactivitate* „lipsă de activitate", *injustiţie* „nedreptate ; opusul lui justiţie", *invalida* „opusul lui valida" etc.

Derivatele cu *in-₂ (im-₂,* t-₃, *ig-)* sînt, în marea lor majoritate, adjective (181 de formaţii, faţă de numai 11 substantive şi 2 verbe) analizabile prin raportare la adjective (170 de formaţii). Eemarcăm că prefixul *in-₂ (im-₂ ...)* se ataşează, de preferinţă, la adjective derivate cu sufixe de la teme verbale. Numărul formaţiilor de la adjective primare, de tipul: *impar, impur, inapt, incert, inegal', inutil, ireal* etc, este relativ mic (aproximativ 25 de derivate).

Cele mai numeroase adjective formate cu *in-₂ (im-₂ ...)* sînt raportabile la adjective formate cu sufixul *-UI* (95 de formaţii) : *ilizibil, impenetrabil, imponderabil, imuabil, incoercibil, inconsolabil,' incurabil, inepuizabil, inestimabil* etc.

Derivatele cu *in-₂ (im-₂...)* de acest tip sînt mai frecvente decît adjectivele de bază corespunzătoare, care au, dealtfel, atestări adeseori ulterioare în limba română (vezi Măria Iliescu, *Sufixul adjectival -bil în limba română,* în SMFC I 95; BENES, P. 94; vezi şi § 5, p. 126). Faptul acesta poate indica originea parasintetică a unora dintre formaţiile în discuţie, analizate de noi, din punct de vedere sincronic, direct prin adjectivul derivat cu *-bil* Dealtfel, în materialul luat în discuţie, există o serie de derivate cu *in-₂ (im-₂...)* analizabile exclusiv ca formaţii parasintetice (vezi mai sus).

O altă clasă bine reprezentată de adjective cu *in-₂ (im-₂ ...)* este cea a formaţiilor raportabile la adjective derivate cu sufixul *-ent, -ant* (17 formaţii) : *inaderent, incoerent, inconstant, independent, inexistent, inoperant* etc.

Adjectivele cu *in-₂ (im-₂ ...)* raportabile la adjective derivate de la teme nominale, cu alte sufixe decît cele menţionate mai sus, de tipul: *imaterial, impopular, impudic, inactiv, ireverenţios* etc, sînt relativ puţine.

Menţionăm, de asemenea, existenţa formaţiilor cu teme deja prefixate, în majoritate derivate în care ambele prefixe sînt analizabile : *imprevizibil, incompresibil, indescifrabil, indisolubil* (faţă de *insolubil), inexplicabil, insubordonare, ireconciliabil, irevocabil* etc. (cf. FI. Ficşineseu, *lucr. cit.,* p. 8).

Formaţii semianalizabile : *impunitate,* cf. *puniţiune, punibil, punitiv; indestructibil,* cf. *destructiv; indisolubil,* cf. *dizolva; ingrat,* cf. *gratitudine; intact,* cf. *tactil* etc.

4. Prefixul *in-₂ (im-₂, i-₂, ig-)* are valoare negativă, exprimînd :

a) opoziţia, contrariul bazei (valoare negativă propriu-zisă) : *imperfect, imposibil, inabil, inamic, incomod, incorect, indispune, inexact, inimitabil, inospitalier, insociabil, insuficient* etc.;

Cu excepţia lui *imaculat* (poate şi a lui *imparţial* şi a lui *incredul),* prefixul *in-₂ (im-₂...)* nu se ataşează la teme care denumesc însuşiri negative, aşa încît derivatul, indicînd opusul bazei, să exprime o însuşire pozitivă.

b) absenţa, lipsa obiectului denumit de bază (valoare privativă) : *impoliteţe* „lipsă de politeţe", *indisciplină* „lipsă de disciplină", *indubitabil* „fără dubiu", *inodor* „fără miros", *insomnie* etc;

c) neeuprinderea în sfera bazei (derivatul denumeşte o calitate care fie a depăşit sfera bazei, fie nu a intrat încă în ea) : *impuber* „care nu a atins încă vîrsta pubertăţii", *inedit; inapreciabil* „care nu mai poate fi apreciat sau măsurat", *incalculabil, incomensurabil, inestimabil, ireductibil* „care nu mai poate fi simplificat" etc.

1. Sensul unora dintre aceste derivate are o nuanţă de superlativ *(incalculabil, inestimabil* etc).
2. în derivatele *indigest* „care nu poate fi uşor digerat" (şi, mai ales, *indigestie)* şi *inform* „fără formă precisă, cu o formă nepotrivită" prefixul indică insuficienţa calitativă, neatingerea nivelului considerat normal.
3. în derivatul *imperceptibil* „care nu poate fi perceput; abia perceptibil, aproape neobservat" prefixul are şi valoarea de diminuare a calităţii denumite de bază.

în general, prefixul *in-₂ (im-₂ ....)* are valorile de sub a. şi c. în formaţiile (adjective) raportabile la o temă de provenienţă verbală, iar valoarea de sub b. în formaţiile (majoritatea substantive) raportabile la o temă nominală.

Uneori, în acelaşi derivat se pot identifica două dintre valorile menţionate mai sus (negativă propriu-zisă şi privativă) : *ilogic* „care nu este logic; fără logică", *impudic* „care nu este pudic; lipsit de pudoare", *inexpresiv* „care nu este expresiv; lipsit de expresie" etc.

Paralelismul semantic dintre derivatul prefixat şi corespondentul săupozitivnu este întotdeauna total; de exemplu, unele derivate indică opoziţia numai în legătură cu anumite sensuri ale bazei : *impersonal* este opusul lui *personal* cu sensul „care se referă la o persoană", nu şi cu sensul de „propriu" (care apare în contextul *locuinţă personală),* la fel *imaculat* faţă de *maculat, imaterial* faţă de *material, impropriu* faţă de *propriu* etc ; alteori, derivatele cu *in-₂ (im-₂ .. .)* au şi un sens fără corespondent printre sensurile bazei: *invalid* „care nu este valid", dar şi „schilod, infirm", la fel *imemorial* faţă de *memorial* etc. (cf. FI. Ficşinescu, *lucr. cit.,* p. 10).

5. *In-₂ (im-₂,- i-₂, ig-)* este un prefix neologic de origine latină, care a intrat în limba română pe la începutul secolului al XlX-lea, prin cuvinte analizabile, împrumutate din latină şi din limbile romanice (foarte frecvent din franceză), uneori şi din limbi neromanice (cînd este vorba de cuvinte din limbajul ştiinţific internaţional), de exemplu :

— cuvinte cu etimologie multiplă: *imobil* < lat. *immobilis,* fr. *immobile,* it. *immobile; imprecis* < fr. *imprecis,* it. *impreciso; incert* < < lat. *incertus,* it. *incerto; incompatibilitate* < fr. *incompatibilite,* germ. *Inkompatibilität,* engl. *incompatibility; incontinenţă* < ir. *incontinence* it. *incontinenza; indirect* < lat. *indirectus,* fr. *indirect,* it. *indiretto,* germ. *indireht; iremediabil* < lat. *irremediabilis,* fr. *irremediable* etc;

— cuvinte împrumutate din franceză : *imortaliza*<fr. *immortaliser, inapt* < fr. *inapte ; inavuabil* < fr. *inavouable; ireproşabil* < fr. *irreprochable* etc.;

—• cuvinte împrumutate din italiană : *intratabil* < it. *intraitabile* etc.

. Forma de bază a prefixului *in-₂* şi varianta fonetică im-₂ au corespondente identice în latină (şi în limbile romanice), de unde au fost împrumutate. Varianta *i-₂* provine :
a. din variantele latineşti *il-, im-* şi *ir-,* care au apărut prin asimilarea totală a consoanei finale a prefixului *in-* laconsoana iniţială a bazei *(illimitatus < in- + limitatus, immobilis < < in- + mobilis, irremediabilis < in- + remediabilis* etc), variante pe care unele limbi romanice, ca franceza şi italiana, le-au moştenit, dar care în română, unde nu există consoane

duble, nu s-au transmis, reducîndu-se la î- (eu excepţia unor formaţii ca *immaterial, immobil* etc, cu varianta grafică învechită *im-;* vezi nota de la p. 123);
b. din varianta fonetică latinească *i-,* apărută prin disimilare totală, atunci cînd prefixul *in-s-a.* ataşat la o temă care începea cu *gn* *(ignoro, -are* cf. *gnarus, gnosco).*
2. Varianta etimologică *ig-* apare numai în formaţia *ignobil* < lat. *ignobilis,* formată iniţial cu varianta *i-* de la *gnobilis* (ca şi *ignoro),* dar care a putut fi analizată, mai tîrziu, prin *nobilis (< gnobilis,* în urma reducerii grupului consonantic iniţial), segmentîndu-se, astfel, încă din latină, o variantă *ig-.*

Cele mai vechi atestări, în limba română, ale unor derivate cu prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$ ...) sînt din prima jumătate a secolului al XlX-lea : *incomplex* (a. 1814—1818, la URSU, T.), *infinit* (a. 1821, id. *ib.), indiferent* (a. 1828, la CLOSE, D.), *indifinit* (a. 1835, la URSU, T.) şi *indefinit* (a. 1838, id. *ib.), indiscret* (a. 1837, la CLOSE, D.), *incomăsurabil, incomensurabil, incomenzurabil* (a. 1837, la URSU, T.), *iraţional* (a. 1837, id. *ib.), inecval* (a. 1837, id. *ib.)* şi *inegal* (a. 1848, id. *ib.), inecual* (a. 1857, id. *ib.), invariabil* (a. 1840, id. *inegalitate* (a. 1842, id. *ib.), incurabil* (a. 1842, id. *ib.), insomnie* (a. 1844, id. *ib.), indigestie* (a. 1845, id. *J, *immaterial* (a. 1848, id. *ib.), immobil* (a. 1848, id. *ib.)* şi *imobil* (a. 1857, id. *ib.), imperfect* (a. 1848, id. *ib.)* etc.

Menţionăm că formaţiile în care apar variantele învechite *in-*$_2$ şi *îm-*$_2$ au atestări mai tîrzii decît formaţiile corespunzătoare în care apar formele neologice ale prefixului, *in-*$_2$ si *im-*$_2$: *imponderabil (SL.* 1848, la URSU, T.)/*imponderabil* (a. 1849 şi a. 1852, id. *ib.); incomplect* (a. 1848, id *ib.)* şi *incomplet* (a. 1852, id. *ib.)jincomplet* (a. 1859, id. *ib.)* — numai *indefinit* şi *indefinit* sînt atestate în acelaşi an (a. 1848, la Asachi, id. *ib.)* — , ceea ce înseamnă că prefixul a fost împrumutat cu formele sale din limba contemporană, iar formaţiile cu *în-*$_2$, *îm-*$_2$ reprezintă adaptări etimologizante ulterioare.

După cum reiese din atestări, unele dintre aceste derivate cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$ *...)* au fost împrumutate înaintea corespondentului lor pozitiv, de exemplu : *impermeabil* (a. 1848, la URSU, T.) / *permeabil* (a. 1851, id. *ib.), imponderabil* (a. 1848, id. *ib.) j ponderabil* (a. 1851, id. *ib.), incurabil* (a. 1842, id. *ib.) j curabil* (a. 1851, id. *ib.), invariabil* (a. 1840, id. *ib.) j variabil* (a. 1844, id. *ib.)* etc.; aşadar, în momentul intrării lor în limba română, respectivele formaţii erau, unele, neanalizabile, altele, analizabile ca formaţii parasintetice, de exemplu : *inalterabil* (a. 1848, la URSU, T.), cf. *altera* (a. 1848, id. *ib.) ; indifinit* (a. 1835, id. *ib.),* cf. *defina* „defini" (a. 1829, id. *ib.), definit* (a. 1848, id. *ib.)* etc.

Faptul că derivatele negative s-au împrumutat înaintea corespondentelor lor pozitive, precum şi faptul că sînt mai frecvente decît acestea din urmă, s-ar putea explica prin aceea că, pentru vorbitori, prezintă mai mult interes ceea ce nu se p o a t e, decît ceea ce este posibil (cf. Măria Iliescu, *lucr. cit.,* p. 95).

Singurul derivat (neanalizabil) moştenit din latină este *întreg* < lat. *integer < in- + Hagros,* formaţie neclară şi în latină (cf. ERNOUT-MEILLET, S.V.). Dintre celelalte formaţii, unele sînt adaptări, eventual calcuri: *impracticabil* cf. fr. *impraticable* (după *practică), inamic* cf. lat. *inimicus* (după *amic,* dar a circulat şi forma, neanalizabilă, *inimic), incalificabil* cf. fr. *inqualifiable,* it. *inqualificabile* (după *calificabil), incorectitudine* cf. fr. *incorrection, indefinibil* cf. fr. *indefinissable, inechitate* cf. fr. *iniquite* (după *echitate), inexactitate* cf. fr. *inexactitude, injusteţe* cf. fr. *injustice, insubordonare* cf. fr. *insubordination, intraductibil* cf. fr. *intraduisible* etc.

6. Derivatele cu *in-*$_2$ *(im-*$_2$ ..) sînt raportabile la teme n e o l o g i c e , de origine latino-romanică. Cîteva sînt analizabile prin teme moştenite în limba română : *insaţiabil, insomnie* etc.

în aceeaşi categorie ar intra şi derivatul *inlinişţit* „neliniştit", calc după fr. *inquiet* (la Ana Goldiş Poalelungi, *L'influence du frangais sur le roumain,* Paris, 1973, p. 221).

7. Prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$ ...) nu este productiv în limba română; despre nici unul dintre derivate nu se poate afirma cu certitudine că ar fi fost format pe teren românesc (chiar dacă baza are atestări anterioare derivatului), deoarece toate au corespondente în latină sau în limbile romanice. Totuşi, numărul derivatelor cu acest prefix în limba română sporeşte continuu, înregistrîndu-se mereu formaţii noi, împrumutate şi adaptate sau, poate, create în româneşte, dat fiind că prefixul se poate ataşa la orice adjectiv neologic (eventual, substantiv sau verb).

8. Toate derivatele cu prefixul *in-*$_2$ *(im-*$_2$*...,)* se folosesc în limba română contemporană, în varianta sa cultă, în general: *ilogic, imaterial, imperceptibil, imposibil, imprecis, impropriu, inaplicabil, incomparabil, indescriptibil, indisponibil, inestetic, inofensiv, insucces, involuntar, iremediabil, irezistibil* etc. Unele formaţii cu acest prefix se folosesc, mai ales, în stilul ştiinţific sau juridico-administrativ, de exemplu: *imponderabil, imprescriptibil, inalienabil, inamovibil, incoercibil, incognoscibil, incombustibil, incompresibil, indelebil, indisolubil, infuzibil, inuzitat, ireconciliabil, irecuzabil* etc.

INFRA-

RIZESCU, P. N. 12.

1. în **DM** sînt înregistrate 4 derivate a n a l i z a b i l e , la care se adaugă 12 din alte surse:

infraacustic (LTR[2]), *infracondilism* (D. MED.), *infragermen (ib.), infralimbaj* (ROM. LIT. 1975, nr. 50, p. 5, col. 3), *infraliteratură* (din presă), *inframastită* (D. MED.), *infrarefracţie* (LTR[2]), *infrasonor* (MDE, DN[3]), *infratemporal(v>.* MED.) cf. *temporal* „detîmplă", *infratentorial (ib.), infravalanginian* Stratigr. (LTR[2]), *infravirus* (D. MED.).

Derivatele cu prefixul *infra-* sînt :

I s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv : *infragermen, infralimbaj, infraliteratură, inframastită, inframicrob* (şi: *inframicrobian, inframicrobiologie, inframicrobioză* D. MED.), *infrarefracţie, infrastructură, infrasunet, infravirus, infravalanginian ;* (formaţii parasintetice) *infracondilism* „devierea în jos a c o n d i l i l o r mandibuli" ;

II a d j e c t i v e (unele folosite şi substantivat), analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *infraacustic (telegrafie ~ă), infraroşu, infrasonor, infratemporal;*

—- un substantiv (formaţie parasintetică) : *infratentorial* „care e situat sub t e n t o r i u l cerebelului".

2. Prefixul *infra-* exprimă i n f e r i o r i t a t e a :

a) spaţială (poziţia sub, dedesubt) : *infracondilism, inframastită* „inflamaţie a stratului conjunctiv lax retromamar", *infrastructură* (prin opoziţie 'cu *suprastructură)* „ansamblul elementelor care susţin partea principală (inferioară) a unei construcţii"; *infratemporal* „situat sub regiunea temporală", *infratentorial* (sinonim cu *subtentorial,* prin opoziţie cu *supratentorial) ;*

Infrastructură are şi un sens secundar „între", sinonim cu *intra-,* vezi şi p. 128 („ansamblul acelor elemente existente în cadrul unei economii naţionale, menite să înlesnească legăturile dintre ramuri şi dintre diferite zone teritoriale. Infrastructura include transporturile, şoselele, căile ferate, sistemul de comunicaţii", cf. *Dicţionar de economie politică,* Editura politică, Bucureşti, 1974, s.v.).

b) dimensională şi calitativă (= diminuarea sau insuficienta): *mfragermen* „inframicrob", *inframicrob* „microorganism extrem de mic, puţin evoluat şi incomplet organizat, care nu-şi poate realiza singur metabolismul", *infravirus* „denumire dată unor'acizi nucleici deveniţi autonomi şi presupuşi capabili să determine anumite afecţiuni m scara taxonomică au o poziţie inferioară faţă de virusuri", *infrarefracţie*(sinonim cu *subrefracţie,* opus lui *suprarefracţie)* „refracţie a undelor radioelectrice în troposferă, mai puţin pronunţată decît refracţia în atmosfera standard", *infrasunet* „vibraţii nepercepute de urechea omului, cu o frecvenţă mai mică de 16 oscilaţii pe secundă", *infrasonor: infraliteratură.*

Uneori relaţia semantică dintre prefix şi bază nu este contractată direct, ci prin intermediul unui determinant neexprimat al bazei, format cu *infra-;* definiţia formaţiei rezultate conţine insa şi termenul care lipseşte (vezi *ultra-,* p. 251): *infraacusticâ* „referitor la infrăsunete".

^ Sensurile derivatelor *infraroşu* şi *infravalanginian* se încadrează la cîte două valori:

— diminuare şi inferioritate spaţială, în sensul de neatingere a unei limite spaţiale (« dincoace de »): *infraroşu* „(radiaţii) care sînt dincoace de roşu, în spectrul solar";

— inferioritate spaţială şi temporală : *infravalanginian* „subetaj al va langinianului".

3, *Infra-* este un prefix neologic, de origine latină, care a pătruns în limba română prin împrumuturi sau semicalcuri din franceză, italiană, germană, engleză, rusă.

în limba latină *infra,* cu statut de adverb şi de prepoziţie, avea sensul de „mai jos, sub, dedesubtul", fiind opus lui *supra* (cf. HOFMANN-LEUMANN-SZANTYR, L. G. II 231, ERNOUT-MEILLET); a fost moştenit numai în italiană, mai ales ca prefix verbal, în exemple ca *frammettere, frattempo* (cf. ROHLFS, G. III 355-356). De la sensul de „sub", *infra-* şi-a dezvoltat un sens secundar „între", sinonim cu *intra-* (apare în italiană în formaţii ca *frapporrejtrapporre, framischiare[tramischiare,* cf. MEYER-LUBKE, G. II 679, sens care se întîlneşte şi la *infrastructură,* v. p. 127).

Ca element neologic, *infra-* a fost folosit de limbile moderne pentru a forma derivate substantivale care exprimă inferioritatea (cf. ROBERT, S.V., OXFORD, S.V.).

După sursele de care dispunem, unele împrumuturi au corespondente într-o singură limbă, altele în mai multe limbi: *inframastită,* cf. it. *inframastite ; inframicrob,* cf. fr. *inframicrobe ; infratemporal,* cf. engl. *infratemporal; infratentorial,* cf. engl. *infratentorial; infrastructură,* cf. fr., engl. *infrastructura*

După DM *inframicrob* este o formaţie românească; pentru ideea că e împrumutat din franceză vezi şi DN², Rizescu, *lucr. cit.,* p. 22, nota 1.

Semicalcurile cu *infra-* au model în mai multe limbi: *infraroşu,* cf. fr. *infrarouge,* it. *infrarosso,* germ. *infrarot,* engl. *infrared,* rus. *uncfipa-Крacmiu*; *infrasunet,* cf. fr. *infra-son,* it. *infrasuoni,* rus. *uu0paseyK.*

Derivatele cu *infra-* sînt atestate în secolul nostru, cea mai veche atestare fiind la SCRIBAN: *infrastructură* şi prefixul *infra-;* CADE, DA nu inserează nici o formaţie cu *infra-,*

4. Prefixul *infra-* se combină cu teme moştenite *(infraroşu, infrasunet),* neologice latino-romanice *(inframicrob, infrarefracţie, infrastructură* etc.) sau greceşti *(infracondilism).*

Prefixul *infra-* este productiv în limba română mai ales prin semicalcuri cu teme moştenite.

O formaţie românească poate fi şi *infravirus,* despre care ştim că a fost creat de Şt. S. Mcolau (cf. **D. MED., S.V.**), dar nu am identificat sursa în care 1-a folosit pentru prima oară.

5. Formaţiile cu *infra-,* puţine la număr, sînt termeni savanţi din domeniul medicinei şi al fizicii, cu excepţia derivatului *infrastructură,* care aparţine domeniului tehnico-economic.

INTER- ***vezi*** *ÎNTRE-*

INTRA-

1. în **DM** sînt înregistrate 4 derivate analizabile. La acestea se adaugă 26 de derivate din alte izvoare:

intraatomic (DN², LTR²), ***intracarpatic*** (DN², LTR²), ***intracerebral*** (DN²), ***intracolinar*** (LTR²), ***intrados*** (DER, DN², LTR²), ***intragalvanizare*** (D. MED.), ***intrageanticlinal*** (DER, LTR²), ***intrageosinclinal*** (DER, LTR²), ***intralingvistic*** (DN²), ***intraluminal*** (D. MED.), ***intramagnetic*** (LTR²), ***intramolecular*** (DN, LTR²), ***intramontan*** (DN², LTR²), ***intramural*** (D. MED.), ***intranazal*** (DN²), ***intraocular (ib.), intraoral*** (D.MED.), ***intraperitoneal (ib.), intrarahidian (ib.), intraspecific (ib.), intraspinal*** (D. MED.) ***intrascolar*** (SCRIBAN), ***intrateluric*** (LTR²), ***intratubal*** (D. MED.), ***intrauterin*** (DN²), ***intrazonal*** (DER, LTR²).

Derivatele cu *intra-* sînt:

I adjective (cele mai frecvente), analizabile în raport cu un adjectiv : *intracelular, intraglandular, intramagnetic, intramuscular, intravenos* etc.;

Din punct de vedere semantic, unele derivate de mai sus se pot analiza şi ca parasintetice, în raport cu substantival de bază *(intracelular-celulă, intravenos-vină),* mai ales m exemple ca *intraspecific* „care are loc în interiorul aceleiaşi specii".

II substantive (rar), analizabile în raport cu un substantiv^: *intrados* „suprafaţa interioară, concavă, a unui arc, a unei bolţi etc", *intragalvanizare* „galvanizarea suprafeţei interne a unui organ' .

Formaţii semianalizabile: *intrapiretic* (D. MED.), cf. *piretoterapie; intravilan,* cf. *extravilan.*

în cazul lui *intradermoreacţie* (D. MED., DER) „reacţie imună, folosită în diagnosticul bolilor infectioase", nu avem a face cu un derivat substantival cu prefixul *intra-,* ci cu o formaţie alcătuită din prefixul *intra-* + elementul de compunere *dermo-* + s. *reacţie (dermoreacţie* nu e atestat).

2. Prefixul *intra-* are următoarele valori:

1) interioritatea („înăuntru", de obicei în opoziţie cu *extra-):* (în sens spaţial, frecvent la adjective) *intracelular, intramolecular, intramuscular, 'intraglandular, intraocular, intraurban, intravenos, intrazonal* etc.; (cu sens abstract) *intralingvistic ;*

2) intervalul dintre două obiecte („între"): *intracarpatic, intracolinar, intramontan.*

Valoarea (2) „intervalul dintre două obiecte" este legată uneori de „interioritate" (1). Astfel un derivat ca *intramontan* „care se află, se desfăşoară între culmile munţilor" poate fi interpretat şi „care se află în interiorul masivului muntos".

3. *Intra-* este un prefix neologic de origine latină. El a fost împrumutat în română din limbile romanice, mai ales din franceză.

în latină, *intra-* „în interiorul" (în epoca imperială şi cu sensul „cu") era prepoziţie. Ca prefix a format rare derivate (cf. LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L.G. I 93, 220, II 234—23

ERNOUT-MEILLET, S.V. *in),* în franceză, *intra-* („în interior") este un prefix savant împrumutat din latină (ROBERT, s.v.).

Cele mai multe derivate analizabile provin din franceză : rom. *intraatomic* — fr. *intra-atomique,* rom. *intracerebral* — fr. *intracerebral,* rom. *intrarahidian* — fr. *intrarachidien.* Eare sînt şi împrumuturile din alte limbi: *intraurban* — cf. it. *intraurbano, intramontan* — germ. *intramontan ;* cf. şi *intrados* — it. *intradosso* sau fr. *intrados.*

Este posibil ca următoarele derivate să nu fi avut nici un model străin : *intracarpatic, intraglanăular, intraspecific, intraşcolar.*

Derivatele cu acest prefix s-au format probabil la începutul secolului nostru.

4. Temele derivatelor (cu rare excepţii ca : *intraşcolar)* sînt de origine latino-romanică.

5. Prefixul este puţin productiv.

6. Derivatele cu *intra-* se folosesc, mai ales, în stilul ştiinţific, în anumite terminologii specializate (medicală, minieră etc.) : *intraocular, intrauterin; intramagnetic, intrateluric* etc.

INTRO- (1NTRO-)

1. *Intro-* are varianta învechită *întro-,* în derivatul *introduce* (vezi **DA**, s.v.; vezi şi Heliade, *Regulile sau gramatica poeziii,* Bucureşti, 1831, la CLOSE, D. **289**); vezi § 4.

2. în **DM** este înregistrat un singur derivat analizabil, şi anume verbul *introduce,* analizabil în raport cu un verb.

Formaţii semianalizabile : *intromisiune* „introducerea unui corp în interiorul altuia", cf. *admisiune, omisiune, transmisiune ; introspectiv* şi *introspecţie,* cf. *retrospectiv* şi *retrospecţie ; introvertit, ol. extravertit.*

3. *Intro-* exprimă interioritatea („înăuntru, în interior") : *introduce* „a băga, a include, a îngloba", *introspecţie* „observare interioară".

4. *Intro-* este un prefix neologic de origine latină, dublet al prefixului moştenit *intru-.* El a fost împrumutat în română din limbile romanice, mai ales din franceză (unde este un prefix savant) prin derivate (semianalizabile) ca : *introspectiv* — fr. *introspectif, intromisiune* — fr. *intromission, introvertit* — fr. *introverti* — it. *introvertito.*

în franceză *intro-* are acelaşi sens („înăuntru") ca şi lat. *intro-,* pentru care vezi *ÎNTRU-.*

Pe teren românesc s-a format semicalcul *introduce* după fr. *introduire* (sau lat. *introducere).*

în prima jumătate a secolului al XlX-lea, *introduce* e înregistrat sub formele *introduce* (vezi § 1) şi *intruduce* (Heliade, *Gramatica românească,* Sibiu, 1828, Aristia, *Iliada,* Bucureşti, 1837, la CLOSE, D.), primul derivat cu prefixul românizat *intro-* pentru *intro-,* al doilea cu substituire de prefix : *întru-* în loc de *intro-.* în aceeaşi perioadă (a. 1835) apare şi forma literară *introduce* (Marcovici, în DA).

5. Tema derivatului *introduce* este moştenită.

6. Prefixul *intro-* e foarte slab productiv.

7. Derivatele aparţin limbii literare.

IPER-* *vezi* *HIPER-

IPI-* *vezi* *EPI-

IPO-* *vezi* *HIPO-

IS-* *vezi* *IZ-

IŞ-* *vezi* *IZ-

IZ- (IS-tl-^IJ^IŞ-)

AUERBACH, v. 239-

1. Prefixul *iz-* are variantele *is-, i-„ ij-* şi *iş-.*

Varianta *is-* este

a) fonetică (şi etimologică), înaintea unor teme care în cu o consoană surdă, de obicei în formaţii neanalizabile sau, cel mu semianalizabile în limba română : *iscusi, ispiti, isprăvi* etc. (vezi însă *ishod,* formaţie analizabilă);

b) grafică, hipercorectă, înaintea unor teme care încep cu consoană sonoră, deci nemotivată fonetic, în formaţii analizabile şi se analizabile, de tipul: *isbîndi, isgoni, ismeni, isnou* etc.

Varianta grafică *is-* (cf. şi *râs-* pentru *răz-* în situaţii similare) a apărut sub influenţa u derivative de origine latină *(des-, s-),* la care această grafie, justificabilă etimologic, a recomandată pentru evitarea pronunţării şi grafiei cu asimilare *(dez-, z-^,* considerate popu (cf. A. Graur, *Une loi du „plus grand effort",* în BL I, p. 111—112).

Varianta fonetică *i-±* se identifică în formaţiile : *iscopit, isledi, ism ismintit, ismolenci, ispăşi, istacti, izbici* vb. şi *izvon,* ale căror baze în cu *s* (sau *z)* + consoană.

1. J-j are statut de variantă — pur fonetică, rar şi etimologică — a lui *iz-* *(is-)* în situa în care s- *(z-)* următor nu este analizabil ca prefix în limba română. în formaţiile *ispoved spoved(u)i,* cf. *propovedui, izbici* s.*Izbici,* cf. *bici, izgonijzgoni,* cf. *goni, izgoritjzgorit,* cf. *dog izmomijsmomi,* cf. *momi,* în care *s-* *(z-)* următor este (semi)analizabil, ar fi posibilă în p cipiu identificarea a două prefixe succesive: *i(s)-* + *s-* (respectiv *i(z)-* -f *z-ᵢ),* dar pref identificarea unuia singur, *is-* *(iz-),* considerînd, de la caz la caz, că avem a face fi formaţii paralele independente, fie cu o substituire de prefixe ; vezi şi p. 133.

2. în legătură cu formaţiile de tipul ultimelor discutate mai sus, unii lingvişti (cf. IOR STIL. 216) consideră că formele cu *z-* *(s-)* reprezintă variante (mai) expresive ale melor cu *iz-* *(is-),* din care ar fi rezultat, prin dispariţia lui *i-* iniţial. Vezi însă nota c p. 133 şi *S-.*

3. Formaţiile cu varianta *i-₁₉* care au în paralel variante etimologice, mai răspîndite, fă se confundă pe plan sincronic cu exemple ca *ismarand, ispion, işcoală* şi *işpital* (toate din variante regionale ale cuvintelor (neologice) *smarand, spion, şcoală* şi *spital* (eventual *(sihastru* (DA)*}sihastru,* deşi, în acest caz, *s-* iniţial din forma de bază nu este urma o consoană), cuvinte în care *i-* protetic se explică diferit de la caz la caz, fără legătur prefixul *i(s)-.*

Varianta etimologică *ij-* (cu alternanţa fonetică normală *z/j)* a intr-o singură formaţie semianalizabilă : *ijdărî (ijderi).*

în DA s.v. *ijderi* se înregistrează şi formaţia paralelă *izdări,* cu varianta de bază a prefi

Varianta *iş-,* identificată în formaţia neanalizabilă *işdăni,* repre o pronunţare regională, cu disimilare, a lui *ij-* din *ijdărî (ijderi).*

2. în DM sînt înregistrate 3 formații analizabile cu prefixul *ț(f" '•• >'• ... despădurit" şi ispăşi, cf. spăşi

^tUIîJ.Zdf ... (?i "toc"» în DA) şi /...f, din DM, sînt neanalizabilesemanUc prin dat, respectiv prin men/. De asemenea, am considerat neanalizabilă

^ ^ ^ 1 * ^ ^ " * ... p ™ * ...

Din DA se adaugă 15 formații analizabile:

izafla (şi izăfla) „a afla, a găsi", izftfcf ,,a (se) zbici", izbici „bici", izblâzni ,,a duce în păcat, a corupe, a ispiti, a ademeni", cf. blăzni „SL înşela, a amăgi, a duce în greşeală", iscopit „scopit", izda[1] „a trăda, a denunța", cf. da ,,a preda pe mîna justiției, a denunța", ishod ,,exod, ieşire", cf. hod ,,mers", isledi ,,a urma, a urmări", cf. sledi „id.", ismerit „smerit", ismintit „smintit", ismolenci „obiecte ciobăneşti de îmbrăcăminte", cf. smolenci ,,id.", izmomi „a atrage, a momi", iznou (isnou, iznov) din locuțiunea adverbială de sau din iznou „din nou, iarăşi" (s.v. iznoavă), istacti „ulei de smirnă", cf. stacti „id." şi izvon „zvon".

1. Verbul *izda*[1] nu este un derivat cu *iz-* de la verbul *a da* (vezi p. 134), dar poate fi analizat semantic şi formal prin raportare la acesta; într-o situație asemănătoare este şi formația, rară, *iznou*, analizabilă prin *nou*.

2. Verbul *izda*[2] „a (se) îmbolnăvi" (eventual şi „a se fermeca, a se vrăji" — sens nesigur, dedus dintr-un descîntec —, la ROSETTI, L. D. 30) a fost creat în româneşte de la substantivul *izdat* „colici, crampe" < ser. *izdat* „id.", considerat după formă un participiu (cf. GĂMULESCU, E. 143—144), şi este, ca şi substantivul de la care s-a format, neanalizabil din punct de vedere semantic. De asemenea, verbul *izbrăni* „a lichida (o afacere, o datorie etc.)" nu este analizabil în limba română, neputîndu-se stabili nici o legătură semantică (şi nici etimologică, dealtfel) cu *brăni* „a împiedica, a opri".

3. în cuvintele *iscoti* „a codi" şi *islutură* „numele unei boli" cf. *luătură*, din DA, s-ar putea, eventual, identifica varianta *is-* a prefixului *iz-*. în legătură cu verbul *isimbra*, înregistrat numai în DA CU trimitere la *simbra*, care nu figurează în DA ms., nu ne putem pronunța, necunoscîndu-i sensul şi istoria.

Derivatele cu prefixul *iz-* *(is-* ...) sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb: *izafla, izbici, izblâzni, izda*[1], *izgoni, isledi, izmomi, ispăşi;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *izbici, ishod, izlaz, istacti, izvon;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *iscopit, ismerit, ismintit, (de) iznou.*

Formații semianalizabile: *izbi*, cf. *răzbi ; izbînăi*, cf. *dobîndi ; ijdărî* (variantă a lui *ijderi)* „a afla, a scorni, a iscodi; a zădărî" (**DA**); *izgorî* „(despre cereale) a se strica arzînd" (**DA**) şi „a arde pîinea în cuptor" (GAMULESCU, E. 134, în varianta *izgîrî),* cf. *dogori, zăgorî; izmeni,* cf. *primeni ; ispisoc,* cf. *zapis; ispoved(u)i,* cf. *propovedui ; isprăvi,* cf. *oprăvi* „a isprăvi", *pravilă; izvrăti* „a schimba, a răstălmăci sensul" (**DA**), cf. *răzvrăti.*

în cazul formațiilor *izbăvi*, cf. *zăbăvi (zăbovi), istrăvi* „a (se) risipi, a (se) pierde; a cheltui" (DA), cf. *otrăvi* şi *izvodi*, cf. *provodi (prohodi),* semianalizabile din punct de vedere formal, analiza semantică este mai greu de făcut. Verbul *izbuti* ar putea fi, eventual, pus în legătură cu *nâzbutie (năzbîtie).*

3. Valorile prefixului *iz-* *(is- ...)* în limba română sînt neclare şi, de aceea, greu de stabilit.

Majoritatea derivatelor par să aibă acelaşi sens eu baza: *izafla, izgoni, izmomi, iznou, izvon* etc.

în *ishod* (eventual şi în *izlaz)* prefixul are valoarea „din", indicînd plecarea, ieşirea dintr-un anumit loc.

4. *Iz-* este un prefix de origine slavă, care a pătruns în limba română prin cuvinte împrumutate din slava veche sau din limbile slave moderne, în special din sîrbocroată:

— analizabile: *izgoni* < v. sl. *izgoniți, ishod* < v.sl. *ischodu, izla* < sl., bg., ser. *izlazu, isledi* < v.sl. *islediti, izmomi* < ser. *izmamit ispăşi* < v. sl. *ispasti;*

— semianalizabile: *izbi* < sl. *izbiți, izbîndi* < v. sl. *izbqdq* (la infinitiv: *izbyti), ijdărî* < v. sl. *izdenan* (la infinitiv: *izgnati), izgorî* < sl. *izgoreti,* ser. *izgoreti, ispoved(u)i* < v.sl. *ispovedati, ispovedovati* etc

— neanalizabile: *izbrăni* < v. sl. *izbiranu* (la infinitiv: *izbrati iscusi* < v.sl. *ishusiti, ispiti* < v. sl. *ispitati, izumit* „zăpăcit, uluit ieşit din minți" (şi *izumi* „a uimi", la SCRIBAN) < v.sl. *izumiti, izvîr* „a caterisi" < v. sl. *izvresti* etc.

în limba slavă veche, prefixul H3- *(HC-)* forma verbe tranzitive de la verbe, indicînd, în genera
a) ieşirea sau extragerea (orientarea acțiunii denumite de bază spre exterior): H3HTH ,,a ieş HCTpivrH^TH „a smulge" etc.;
b) desăvîrşirea, terminarea acțiunii denumite de bază: wnHTH „a bea totul, a goli", H3BHT „a ucide pînă la ultimul" față de O^BHTH „a ucide" etc. (cf. VAILLANT, V. s. 338). în limb română s-au transmis 1 sau 2 derivate (substantivale) cu prima dintre valorile menționat Verbele româneşti cu *iz-* au avut> probabil, la origine valoarea aspectuală de sub *b.*

Cele mai vechi atestări ale unor cuvinte împrumutate cu *iz- (is- ..* datează din secolul al XVI-lea: *izgoni* (Coresi, în **DA**), *ishod* (Palia, în **DA**) *isledi* (Coresi, la TDRG) — împrumuturi analizabile; *izbăvi [Codice Voronețean,* Coresi, în **DA**), *izbîndi Noul Testament,* în **DA**), *izmeni* (Cores în **DA**), *isprăvi* (Coresi, în **DA**) — împrumuturi semianalizabile.

Prefixul *iz-*, detaşat din împrumuturile analizabile, a format u derivat românesc, de la un cuvînt latinesc moştenit: *izafla,* asupra v chimii căruia nu ne putem pronunța cu precizie, deoarece toate atestări sînt din texte populare bănățene din secolul al XIX-lea.

Derivatul *izblâzni* (atestat la Cantemir, vezi TDRG) a fost forma probabil, tot pe teren românesc, fie de la *blăzni,* prin care se analizeaz fie, mai curînd, de la *săblăzni* < v. sl. *sublazniti* (cu care are acela sens), prin schimbare de prefix, ca şi *îmblăzni* „id.". De asemene *izbici* pare a fi un derivat românesc, format cu *iz-* de la *bici* < v.s *bic* sau, poate, de la *zbici* „id." < pol. *zbieza* (la TDRG), prin substituir prefixului.

In ceea ce priveşte perechile de formații (analizabile sau semianalizabile) *ispoved(u)i\spoved(* *izgonijzgoni, izgorit/zgorît* şi *izmomijsmomi,* precizăm că formele cu *iz- (is-)* sînt toate etir logice, împrumutate (vezi mai sus), iar dubletele lor cu *s- (z-),* care nu au corespondє în slavă (cu excepția lui *spoved(u)i* < v.sl. *supovedeti,* la CIORATNESCU), ar putea fi form în româneşte, fie prin substituire de prefix, fie *(smomi* si *zgoni)* direct de la cuvîntul bază. Vezi şi *S-*.

O situație specială prezintă formațiile *izbici, iscopit, ismerit, ism tit, ismolenci, istacti* şi *izvon,* care au în paralel dublete etimologice fă *i-: zbici* < ser. *zbjeci se* (la CADE), *scopit* cf. *scopi* < v. sl. *sTcopiti, sm* cf. *smeri* < v. sl. *sumeriti, smintit* cf. *sminti*<v. sl. *sumensti, smolenci* *smoală* < v. sl. *smola* (în **DA** ms.), *stacti* < v. sl. *stacti, zvon* < v. *zvonii* şi care ar putea fi considerate creații româneşti de la formele e mologice normale, cu un *i-* (variantă fonetică a lui *iz-),* sub influer dubletelor etimologice *isledi* < v. sl. *islediti j sledi* < v. sl. *slediti, isp* < v. sl. *ispasti, ispasati / spăşi* < v. sl. *supasti, ispoved(u)i* < v. *ispovedati, ispovedeti j spoved(u)i* < v. sl. *supovedeti,* dublete în c

apare varianta fonetică şi etimologică *i-* (pentru analiza lui *ispoved(u)i,* vezi însă p. 132, nota 1 şi p. 131).

' O altă dovadă a faptului că *iz-* a fost simţit ca prefix de către vorbitorii limbii române este adaptarea unor împrumuturi ca *izăa* < ser. *izdati,* intrat în familia lui *a da* (cf. flexiunea *izdau,* alături de *izdez)* şi *iznou* (iniţial *iznov, iznoavă* < v. sl. *izu nova,* locuţiune adverbială cu prepoziţia *izu),* care au fost încadrate în clasa derivatelor analizabile cu prefixul *iz-*. De asemenea, formaţiile neanalizabile *iscodi* < v. sl. *suhoditi* „a (se) coborî, a veni, a explora", influenţat de *ishoditi* ,,a străbate" (cf. SCREBAN), *iscrdşi* „a născoci, a inventa; a zugrăvi, a închipui" < v. sl. *sukrasiti* ,,id.", *istrăvi* < v. sl. *sutraviti* şi formaţia semianalizabilă *ispisoc* < rus. *spisoM,* ale căror corespondente slave sînt derivate cu prefixul *eb-,* au fost adaptate în româneşte cu *is-,* prin schimbare de prefix.

5. Prefixul *iz-* *(is...)* a fost slab productiv în limba română.

O. Densusianu (cf. DHLR I 245—246) consideră că prefixul *iz-* (ca şi *na-, pa-, po-, pri-)* nu a fost deloc productiv în limba română.

6. Majoritatea derivatelor analizabile cu *iz-* sînt regionale *(izafla, izda, izmomi, iznou* etc), folosindu-se mai ales în Banat, zonă unde s-a manifestat influenţa sîrbocroată, sau învechite, ieşite din uz *(izblăzni, ishod, isledi).* Numai *izgoni* şi *izlaz* (şi, într-o oarecare măsură, *ispăşi)* se mai folosesc în limba literară contemporană.

J M - ! *vezi lN-*

ÎM- *vezi* *IN-*

ÎN-, ***(IM-*** ***N-),*** *IN-!,* *(I~* *IM-,),* *AN-,* *(AM-)*

DRĂGANU, R.S. 42—43; AUERBACH, V. 229; S. Puşcariu, *Etimologii,* în DR IV (1927), p. 687—703; Iorgu Iordan, *Compusele româneşti cu în",* în BPH III (1936), p. 57—116; Flora Şuteu, *Prefixul în-jin-,* în SMFC II 36—65.

1. Prefixele *în-, in-* *an-* sînt dublete, primul fiind moştenit, ultimele două împrumuturi neologice. Ele au valori apropiate, aşa că unele derivate pot apărea cînd cu un prefix, cînd cu celălalt:

—corecte cu *în-: încadra-incadra ; încasa-incasa ; încorpora-incorpora ; îrihuma-inhuma ;*

—corecte cu *in-: incarna-încarna ; infiltra-înfiltra; insufla-însufla; inunda-înunda.*

Vezi şi GRAUR, A.E. 56, unde se arată printre altele: „există tendinţa de a înlocui pe *in-* cu *in-,* ce e drept în neologisme".

De asemenea, în familia aceluiaşi cuvînt s-a produs un amestec între cele două dublete : *insemn* (postverbal de la *însemna)* după *insignă, imbold* (postverbal de la *îmboldi)* după *impuls.*

Vezi şi IORDAN, LRA 485.

2. Prefixul *în-* are varianta fonetică *îm-,* înaintea bilabialelor *b, p : îmbătrîni, îmbulzi, împărţi, împietri* etc, în timp ce înaintea bilabialei *m* găsim varianta *în-: înmărmuri, înmiresma, înmîna* etc.

Varianta *n-* a lui *în-,* apare în derivate ca : *năcri (Caş dulce se mai poate obţine punînd în lapte, în loc de cheag, năereală.* **ŞEZ**., în **DA), *nălbi, năspri*** (cf. **DA).**

Derivatele cu *în-* formate de la teme cu *n-* se scriu cu dublu *n: înnădi, înnămoli, înnebuni, înnegri, înnegura, înnobila, înnoda, înnoi* etc

Unele cuvinte de mai sus apar uneori scrise cu un singur *n: înopta* (Alecsandri, în DA). Se cunoaşte şi situaţia inversă, scrierea cu dublu *n,* deşi tema nu începe cu n : *înnaripa, innăspri* (cf. DA) ; cuvinte ca *îneca, înota* apar scrise şi cu doi *n,* cu toate că baza nu e folosită independent în limba literară.

In-, are varianta fonetică *im-,* înainte de *b, p: imblocaţie, importa, i-* înainte de *l, r, m, n (n* din *in-* fiind asimilat de aceste consoane) : *ilumina, iradia, irupe, imigra, inerva.*

An- are varianta fonetică *am-* înaintea bilabialelor *b, p : ambarcader, ambarcaţie, amplasa.*

în legătură cu delimitarea derivatelor cu prefixul *în-,* de cuvintele compuse cu prepoziţia *în,* problemă care se pune, în special, la verbele compuse parasintetice (ultimele avînd la bază un grup sintactic format dintr-o prepoziţie şi un substantiv sau altă parte de vorbire substantivată, la care s-a ataşat un sufix verbal), vezi **FC I** 18—19, 213—214 (vezi şi p. 10—11 pentru problema semantică a delimitării derivatelor de compuse).

Pentru compuse parasintetice ca: *îngenunchea, înlătura, înmîna,* vezi FC I 18—19, 213—214; pentru următoarele compuse parasintetice : *încrucişa, înscăuna, înspina, înţepa,* vezi DA (cf. Flora Şuteu, *Prefixul în-Jin-,* în SMFC II 58; Theodor Hristea, *Derivarea regresivă morfologică şi raporturile ei cu cea lexicală,* în *Sistemele limbii,* Bucureşti, 1970, p. 95).

3. *în-,* ***(îm-,).*** în **DM** sînt înregistrate 464 de derivate analizabile, la care se adaugă 107 derivate din alte izvoare :

***îmbălegăra* ,,a îngraşă cu bălegar" (GL. OLT.), *îmbărbura* ,,a unge copiii pe faţă cu miere în ziua de mucenici sau de barburi pentru sănătate" (UDRESCU, GL.), *imbâţoşat* „rigid, ţeapăn" *(ib.), îmberegâţi* ,,a sugruma" *(ib.), îmblînzi* ,,a face să apară blinda" (GL. OLT.), *îmboieri* ,,a se îmbrăca cu straie de oraş" (UDRESCU, GL.), *îmbonţa* ,,a se înzorzona" *(ib.), îmboţi* ,,a şifona" (LEX. REG. II), *îmbrăcina* ,,a (se) strînge cu brăcinarul" (UDRESCU, GL.), *îmbrebena* ,,a se rumeni la faţă" *(ib.), îmbulgări* ,,a bate pe cineva cu bulgări *Ce* zăpadă" (LEX. REG. II), *îmbumbica* ,,a se îmbufna" (UDRESCU, GL.), *îmbura* ,,(mai ales despre pomi) a albi din cauza gerului" (LEX. REG. II), *îmburicos* ,,buricos" (CLOSE, D.), *împaienta* ,,a bate paiantele" (GL. OLT.), *impârea* ,,a părea" (MAT.DIAL. I 259), *împătula* ,,a încărca (căruţa) pînă peste loitre, în afară" (UDRESCU, GL.), *împepenat* „durduliu, plin" (MAT. DIAL. I 229), *împanglicat*(BPH III 107), *împicioronga„2i* se ridica singur în picioare" (UDRESCU, GL.), *împieialâ* „căptuşeală" (GL. OLT.); *impildit* „încăpăţînat" (MAT.DIAL. I 229 ; *împildi* ,,a lua pe cineva pe ocolite, în pilde" UDRESCU, GL.), *implămădi* „SL plămădi" (GL. OLT.), *împlimbare* „plimbare" (UDRESCU, GL.), *împocăli* ,,a împacheta" (LEX. REG. I), *împomila* ,,a împiedica (o vită) cu pomila" (UDRESCU, GL.), *împoma* »a planta pomi" (UDRESCU, GL.), *împopistra* „a împodobi ceva cu desene, figuri etc."; ,,a împestriţa" (GL. OLT. ; LEX^ REG. I; UDRESCU, GL.), *împregeta* ,,a întîrzia" (LEX. REG. I), *imprilostit* „certăreţ" (LEX. REG. II), *împrinde* ,,a se deprinde cu ceva" (UDRESCU, GL.), *împudrat* i,pudrat" *(ib.), împuteri* „aşi aduna puterile, a se forţa" (MAT. DIAL. I 76), *încăpestri* ,,a pune căpăstrul" (UDRESCU, GL.), *încăpriora* ,,a (se) pune căpriorii (la casă)" (GL. OLT.), *incercelat,,*(despre animale) care are cercei la gît" (UDRESCU, GL.), *închiciura* „SL se încărca cu chiciură" (UDRESCU, GL.), *închioroia* ,,a se uita chiorîş" *(ib.), închiosteia* ,,a pune chiosteile" (UDRESCU, GL.), *închiotora* „a-şi încheia aţele de la gulerul cămăşii care servesc de cheotoare" (MAT.DIAL. I 178), *închitui* (LTR), *încifra* (SMFC II 63), *înciocni* (TEAHA, c. N.), *încîrjoia,,* a (se) încovoia" (UDRESCU, GL.), *încobila* ,,a pune cobilele (la plug)" (GL. OLT.), *încocîrla* ,,a (se) cocirla" (UDRESCU, GL.), *incompleta (ib.), încruda* „(despre alimente) a se întoarce din copt sau am fiert, cînd au dat de răceală" *(ib.), încumplit* (Conachi, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 572), *indogori* „a dogori" (GL. OLT.), *îndrăgălui* ,,a se îndrăgosti" *(ib.), înfîna* ,,a afîna" (MAT. DIAL. I 36), *înforţa* „a (se) forţa" (UDRESCU, GL.), *înfricos* (FC I 19), *înfrunţi* ,,a alege dintr-o mmcare numai ce-i mai bun" (LEX. REG. II), *înfulfuca* ,,a se împopoţona, a se fulfuca" (UDRESCU, GL.), *înfurniga* ,,a mişuna (ca furnicile)" (GL. OLT.), *îngalonat* (DA), *îngăunos* (GL. OLT.),**

Ingazdui „a găzdui" (LEX. REG. II), înghiorț (DA), Ingiubelat (DA), îngoni „a fugi" (GL OLT) îngnndina „a cădea grindina" (UDRESCU, GL.), tniuțit (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), înlătit „lărgit" (Iancu Văcărescu, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 527), înlenosa „a se lenevi" (LEX REG. i) înlibova(l. Budai-Deleanu, în CILL III 40), înmreji „a împleti'dantelă" (LEX. REG. I)' înnuielat „acțiunea de a bate nuiele pe pereții casei de lemn" (GL. OLT.), înotârl (î. Budai-Deleanu, în CILL III 40), înturare „prelucrare prin deformare a unui material solid în formă de tablă" (LTR[2]), înrușina „a rușina" (GL. OLT.), însîmbra „a mulge oile" (LEX. REG. I), însorți „a ieși la sorți" (DA), însticlit „ca sticla" (UDRESCU, GL.), înstînjini „a stînjeni" (ib.), înstrălumina (Dosoftei, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 151), însuflare Fiziol. „inspirație" (URSU, T.), însumeți (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), întăciuna „a face tăciuni" (UDRESCU, GL.), întermina „a termina" (GL. OLT.), întigni „a tihni" (UDRESCU, GL.), întipui „a imagina" (URSU, T.), întircoli „a înconjura" (GL. OLT.), întirșa „a bate, a tîrși" (ib.), întomnat (LL II 98), întransforma „a (se) transforma" (GL. OLT.), întrînti (ib.), întrogna „a căpăta troagnă (= gutural)" (MAT. DIAL. I 48), întromna „a (se) îmbolnăvi de troamnă" (LEX. REG. II), întulbura (TEAHA, C. N.), întulpăni „a îmbrobodi cu tulpane" (GL. OLT.), întunde „a tunde" (ib.), înțăncușa „a face țăncușă (la pepeni)" (LEX. REG. II), înțărmuri „a înlemni" (UDRESCU, GL.), întîfna „a se bosumfla" (ib.), Inușura „a simplifica" (URSU, T.), inveghea „a învăța dintr-o întîmplare" (LEX REG. II), inverga (DER, DN[2]), învergelat „acțiunea de a pune nuiele, vergele cruciș, pe pereții casei" (GL. OLT.), învietuitor „vital" (URSU, T.), învigora (DN[2]), învolnici (I. Budai-Deleanu, în CILL III 40), InzbiUa „a vîna cu zbilțul" (LEX. REG. II), înzdroba se îmbolnăvi, mai ales de zdroabă(= gripă)" (ib.).

Derivatele cu prefixul In-! (îm-) sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb : împărea, împrinde, încrede, îngălbeni, înscrie, întinde, întocmi, întrece etc.;

— un Substantiv (formații parasintetice) : îmbăiera, îmbăia, îmbălsăma, îmbelșuga, îmboboci, îmboldi, îmbrînci, îmbrobodi, îmbroboni, îmbujora, îmbulzi, îmbumba, împăienjeni, împăpuri, împărtăși, încazarma, înflăcăra, înfiora, înhăma, înlemni, înrudi, înșira, întemeia, înțărca, înțepa etc.;

— un adjectiv (formații parasintetice): îmbuna, împestrița, împrospăta, împuțina, încălzi, încărunți, încreți, îndîrji, îndulci, înduioșa, înfierbînta, înmulți, întrista etc.;

— un verb sau (parasintetic) un substantiv : îmblăni, împietrui, împușca, înarma, îngîtui, întipări etc.;

— un verb sau (parasintetic) un adjectiv : îmbolnăvi, înăcri, înălbi, îndatora, înroși etc.;

— un numeral (formații parasintetice) : împătri, încinci, îndoi, întrei etc.;

—' un adverb (formații parasintetice) : împoncișa, încrucișa, înjosi, înlesni, întîrzia etc.;

— o interjecție (formații parasintetice): înhăpa, înhăța etc.

II adjective, analizabile în raport cu:

— un substantiv (formații parasintetice) : încercelat, îngalonat, ingiubelat, înmănușat, înscăiat, înțurțurat, înzeit etc.;

— un adjectiv: îmburicos, încumplit, înfricos, îngăunos, înlățit etc.;

— un substantiv sau un verb : însticlit;

III substantive, analizabile în raport cu un substantiv: împieială ; (formații parasintetice) încrengătură, înnuielat, învergelat etc.

IV interjecții, analizabile în raport cu o interjecție : înghiorț.

Cele mai numeroase derivate sînt cele verbale parasintetice.

Nu am luat în considerație cuvinte ca împrăștia, îndura, care nu pot fi raportate semantic la o bază cu existență independentă în limba română, sau cuvinte ca închiondora („a se uita ia cineva chiondorîș, încruntat"), cu etimologie neclară.

Formații semianalizabile: îmbina, el. dezbina; îmbrăca, cf. dezbrăca; împresura, cf. despresura; încălța, cf. descălța; încărca, cf. descărca; închide, cf. deschide; încheia, cf. descheia; încuia, cf. descuia; îngloba, cf. global; înhuma, cf. deshuma; întinge, et. atinge; întoarce, cf. destoarce; învăța, cf. dezvăța; înveli, cf. dezveli etc.

Cele mai multe derivate semianalizabile cu prefixul în- se raportează la derivate semianalizabile cu des-.

In- (im-, i-). în **DM** sînt înregistrate 15 derivate analizabile, la care se adaugă 8 derivate din alte izvoare:
imblocație (DN[2]), implanta (ib.), incarbonizare (ib.), incarcerație (DER), incurge (DA), indura DER, DN[2]), influx (DN[2]), insaliva (DA).

Derivatele cu in- sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb : imigra, impune, incurge, induce, iradia, irupe;

— un substantiv (formații parasintetice): incarna, incrusta, inculpa, inerva, insaliva, intona*,

— un verb sau (parasintetic) un substantiv : ilumina, implanta, infiltra, insufla ;

— un adjectiv (formații parasintetice): indura, intoxica;

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv : incarbonizare, influx, (formații parasintetice) imblocație, incarcerație.

Derivatele verbale sînt cele mai numeroase.

Formații semianalizabile: imersiune, et. emersiune; implicit, cf. explicit; implora, cf. deplora; implozie (DER), cf. explozie; impluviu (DER), cf. pluvial, pluviometru; importa, cf. exporta; impresie, cf. expresie; imprima, cf. comprima, reprima; impulsie, cf. repulsie; incita, cf. excita; incizie, cf. circumcizie; include, cf. exclude; incrimina, cf. criminal; infix, cf. prefix; inflorescență, cf. eflorescență; infuzie, cf. perfuzie; influență, cf. afluență; ingresiune (DN[2], LTR[2]), cf. regresiune; inscripție, ei. transcripție; insolație, el. solar; inspira, el. expira; instaura, el. restaura; instila, el. distila; institui, el. constitui; insurecție, el. resurecție; intabula, el. tabular; intitula, el. titlu; intensiv, el. extensiv ; invoca, el. convoca, revoca; involuție, el. evoluție etc.

Cele mai multe derivate semianalizabile cu prefixul in- (im-) se raportează la derivate semianalizabile cu ex- și re-.

An- (am). în **DM** sînt înregistrate 5 derivate.

Derivatele sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:

— un verb : amplasa ;

— un substantiv; andosa ;

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: ambranșament, (formații parasintetice) ambarcație, ancadrament.

Formații semianalizabile: ambarcader, el. debarcader; angaja, el. degaja.

4. Prefixele în-, in-, an- au următoarele valori:

1) transformarea, trecerea de la o stare la alta (valoare eventivă):

a) dobîndirea însușirii denumite de temă : îmbăta, îmbătrîni, îmblînzi, ımbogăți, îmbolnăvi, înăcri, înălbi, încărunți, îndulci, înlenosa, întineri, mvia etc; indura „a întări";

b) dobîndirea unei însușiri asemănătoare cu cea a obiectului denumit de temă; asemănarea cu acel obiect: îmbujora, împîsli, împietri „a se preface în piatră"; însticlit, împepenat etc.;

^ ,°) transformarea în obiectul denumit de bază: îmbrînzit, încenușa, întăciuna; incarbonizare;

2) d o b î n d i r e a obiectului denumit de temă, dotarea cu acest obiect: *îmbăia, îmburuiena* „a (se) umple de buruieni", *împîcli* „a (se) acoperi cu pîclă", *încercăna* „a căpăta cearcăne (la ochi)", *înflori, înfrunzi, înzăpezi* etc.; *inculpa, incrusta* „a se depune sub formă de cruste pe pereții unei conducte", *inerva* etc.;

3) r e a l i z a r e a unei acțiuni cu ajutorul obiectului denumit de temă : *îmbălsăma* „a unge cu balsam", *îmbrobodi* „a acoperi capul cuiva sau a se acoperi pe cap cu o broboadă sau cu altă învelitoare", *încleia* „a lipi cu clei", *împomila, înghimpa* „a (se) înțepa (cu un ghimpe)", *înhăma* „a pune hamurile pe cal sau pe alt animal de tracțiune; a prinde calul la căruță, la trăsură sau la sanie", *înjuga* „a prinde cu jugul", *înnuielat, întîrşa, învergelat, înzbilța* etc.; *insaliva* „a muia alimentele cu salivă", *intona* „a rosti un cuvînt cu un anumit ton; a cînta";

4) a s e m ă n a r e a cu obiectul denumit de temă (în ce priveşte acțiunea făcută de el): *îmberbeca* „a împinge (ca un berbec)", *împînzi* „a (se) întinde (ca o pînză)", *înglonți* „a zbura glonț" (**B P H IV** 107), *învăpâia* „a se aprinde (ca o văpaie)" ; *infiltra* „a străbate, a se introduce în porii corpurilor solide (ca prin filtru)";

5) i n t e r i o r i t a t e a („în") : *înnopta* „a petrece noaptea undeva", *însera* „a petrece seara undeva" ; *imigra, impune, incurge, induce, insufla* „a introduce pulbere, gaze într-un spațiu închis", *intoxica, irupe* „ă intra cu violență"; *ambarcader, amplasa* „a aşeza o maşină, o instalație etc. într-un anumit loc" ;

6) rol de i n d i c a t o r (al transformării, al dobîndirii unui obiect sau al interiorității) : *împudra, înauri, înăcri, îndogori, înfăptui, îngăunos, înghionti, înmărita, înurzica* etc.; *implanta, incarcerație.*

Vezi GRAUR, P. I. 335—336. Aşadar prefixul nu este în derivatele de sub punctul 6 „un simplu element protetic", cum susține Puşcariu *(lucr. cit.,* p. 700).

Derivă verbe de la interjecții: *înhăpa, înhâța.*

în genere, se observă o schimbare de sens a cuvîntului prefixat în raport cu derivatul format de la acelaşi cuvînt (fără prefix) : *cununa* „a (se) căsători", *încununa* „a aşeza (pe capul cuiva) o cunună în semn de omagiu" (pentru valoarea prefixului, vezi mai sus, sub 2); *tipări* „a imprima prin tipar", *întipări* „a imprima pe o suprafață (în urma unei apăsări)", fig. „a se fixa în minte" (pentru valoarea prefixului, vezi mai sus, sub 6).

Prefixul *în-,* poate avea uneori mai multe valori în acelaşi derivat. Astfel, *însera: a.* „a petrece seara undeva", dar şi *b.* (sens eventiv) „a se face seară"; *încercui: a.* „a strînge într-un cerc", dar şi *b.* „a strînge ca într-un cerc" etc. în aceeaşi situație se pot găsi şi unele derivate cu *in-,*, ca, de exemplu, *intoxica* („a introduce în organism substanțe toxice, a otrăvi"), în care prefixul are valoarea de „interioritate", dar şi de „transformare".

Unele valori ale acestor derivate (de exemplu : *încercui)* sau chiar unele derivate s-ar putea explica prin aceea că avem a face cu formații compuse parasintetice, şi nu cu derivate.

Numeroase derivate au un sens apropiat de cel al bazei: *îmbîrfi, împieri, împîndi, împrăji, împropti ; închiria, îndelicat, înfulfuca, îngăzdui, înholba, înmuia, înnăclăi, înnumăra, înruşina, înschimba, însleit, înşti, întermina, învorbi* etc. (vezi şi SMFC III 48).

1. în genere e greu de precizat dacă derivate ca: *îmbîrfi, împieri, împîndi* etc. şi cuvintele de bază corespunzătoare *(bîrfi, pieri, pîndi)* sînt folosite de unul şi acelaşi vorbitor.

2. Pentru valoarea de „hipercaracterizare" pe care ar avea-o, în cazul unor derivate de mai sus, prefixul *în-,* vezi Flora Suteu, *lucr. cit.,* p. 55—56; vezi si S. Puşcariu, în ZRPH LXIII (1943), p. 15.

3. Este posibil ca în unele derivate ca: *înfrînge, încrede* prefixul să aibă o valoare de intensificare.

în unele derivate cu *in-,* valoarea prefixului e mai puțin clară, ca de exemplu : *influx.*

5. *a.* Prefixul *în-,* este moştenit din latină (ca şi prepoziția *în).*

în latină *in* cumula ambele funcțiuni (de prepoziție şi de prefix). Valorile lui *în-,* din româneşte sînt apropiate de cele ale lat. *in-*. Acesta din urmă are sensurile : 1) interioritate şi situare deasupra (cu referire la spațiu şi la timp): *immitto, ineo, infero, inicio* etc.; 2) trecerea într-o nouă stare: *incalesco, insuesco;* 3) intensificarea unei însuşiri: *inopimus, innoxius.* Cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.; LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. I 58, 120, II 273—274.

Prefixul a fost moştenit prin derivate ca : (analizabile) lat. *infrangere* > rom. *înfrînge,* lat. *intendere* > rom. *întinde ;* (semianalizabile) lat. *incalciare* > rom. *încălța,* lat. *incipere* > rom. *începe,* lat. *înclinare* > rom. *închina.*

Unele derivate au devenit ulterior neanalizabile, prin pierderea bazei: *învinge* < *în-* + *vince* „a învinge" (< lat. *vincere), întuneric* < *în-*-\-*tuneric* „întunecime" (< lat. *tenebricus).*

Pe teren românesc s-au format numeroase derivate cu *în-,: înființa, înflăcăra, înlemni, înmănunchea, înmuia, întări* etc.

în unele cazuri e greu de precizat dacă avem de-a face cu un cuvînt moştenit din latină sau derivat pe teren românesc, ca de exemplu : *încheia* < *în-* + *cheie (+ -a)* sau lat. **inclauare; împiedica* < *în-* + *piedică (+ -a)* sau lat. *impedicare.*

Vezi şi GRAUR, E. 8, unde se critică tendința de a se explica toate derivatele româneşti prin originale latineşti.

Există mai multe derivate al căror etimon nu are prefix, *în-* fiind adăugat pe teren românesc : *îmblăti* < *în-* + v.sl. АХААТНТН, *improşca* < < *în-* + sl. (rus.) *npoummu, împistri* < *în-* + v. sl. ПИСТРНТН (sau de la adj. *pistru, -ă), îngrădi* < *în-* + v. sl. rpaAHTH.

într-o situație asemănătoare cu derivatele de mai sus este şi *înverşuna,* cu etimologie nesigură, care ar putea fi apropiat de *viersun* „rămăşag", cf. **DA.**

în legătură cu *în-* înainte de labiale, în cuvinte de tipul *îmblăti.* acad. Al. Graur arată că „Limba română nu a moştenit din latineşte cuvinte conținînd grupurile *mr* şi *ml"* (E. 118). Este posibil aşadar ca, în cazul v.sl. MAATHTH, să fi apărut întîi un *î* protetic şi numai după aceasta s-a putut introduce un *b* epentetic: ** îmlăti > îmblăti (loc. cit.).* De la cuvinte ca *îmblăti,* în care silaba inițială a fost simțită prefix, *în-* a fost introdus la alte teme slave (de exemplu: *îngrădi, îndrăzni).*
Cît despre *înşela,* acad. Al. Graur (E. 7) emite următoarea ipoteză: „dacă socotim că verbul românesc *a înşela* vine de la expresia *a pune şaua,* deci omul înşelat a fost asimilat cu un animal de călărie, căpătăm o viziune asupra relațiilor dintre membrii societății, iar dacă admitem că *a înşela* a fost împrumutat din slavul *muselu* «cîştig necorect», această viziune se spulberă".

Cît priveşte derivatul *îngădui* < magh. *engedni,* acesta apare şi sub forma *gădui* (Zanne, în **D A**) , datorită tăierii silabei inițiale *(în-),* socotită prefix de vorbitori.

în sfîrşit, se cunosc mai multe cuvinte cu *în-,* despre care nu se ştie dacă e prefix, deoarece etimologia acestor cuvinte e necunoscută : *îmbîcsi, îmbodoli, îmbuiba, încotoşmăna, înfofoli, îngăima, îngăla (încăla), îngurzi, înviora* etc.

Pentru unele derivate de mai sus s-a emis ipoteza că sînt formate cu prefixul *în-*. Despre *îmbîcsi* se arată în DA că e derivat din *în-* + *bîcsi* (după analogia lui *înfunda, îndesa, înghemui);* în CADE se trimite la *bîcsi.*

După G. Giuglea, DR II (1921—1922), 632 (unde se arată că lat. *bubia* şi deci **imbubiare*, primul etimon propus de Ov. Densusianu, al doilea de S. Puşcariu, nu există), la baza lui *îmbuiba* ar sta lat. *imbuere,* moştenit în româneşte sub forma populară * *imbuviare.*
Despre *încăla (îngăla)* „SL se îngraşă" se arată în DA că ar putea proveni din lat. pop. * *incallare* ,,a face să fie umflat, tare", din *callum (callus)* „umflătură, piele îngroşată, şorici, carnea unor fructe", cf. CADE S.V. *încăla).* Forma cu *g* ,,ar putea fi şi ea de provenienţă străveche" prin amestecul lui **incallare* cu *galla* „gogoaşă de ristic", (în limbile romanice şi) „umflătură", deci s-ar putea presupune un lat. pop. * *ingallare.* în acelaşi dicţionar se combat atît etimologia propusă de Cihac („din cauze formale"—alb. *gaie* „vioi, burtos, gras", *ng*al,* /ia/„înviu, însănătoşez, îngraş"), cît şi cea formulată de Philippide, *Principii de istoria limbii,* Iaşi, 1894, p. 148 *(<cal);* pentru ultima etimologie vezi şi Iorgu Iordan, în BL IX (1941), p. 67, SCRIBAN. Gandrea şi Cioranescu consideră pe *înviora* format de la *viu* (Cioranescu îl explică de la un plural **viuri*, după modelul *fumuri > înfumura).* în DA, se arată că *înviora* provine din lat. pop. **inuiulare* (cf. S. Puşcariu, *Convorbiri litprare* XXXIX 325—326, N. Drăganu, DR II 617—623), dar se menţionează că ,,n-ar fi exclus să avem a face cu un lat. pop. **inuibrare* «SL face să vibreze, să nu mai fie apatic, nepăsător»... cf. DR IV 704".

Unele valori din latină au căpătat o dezvoltare mai mare în limba română, altele au devenit mai puţin importante. Astfel sensul de a marca „interioritatea",^ primordial în latină, s-a păstrat în mai mică măsură în româneşte. în schimb, fundamentală devine indicarea transformării, a trecerii într-o nouă stare (valoare eventivă).

Derivatele cu *în-ₓ* sînt numeroase în limba veche.

Alături de formele cu prefix apar însă adesea şi altele fără prefix, ca şi azi dialectal (vezi p. **142**): *îmbătrîni* **PO**, Coresi, în **DA**, şi *bătrîni* PSALT., doresi, în DA; *îmbogăţi* Coresi, în **DA** şi *bogaţi* PSALT., în **DA**.

în genere, e greu de stabilit o cronologie relativă în legătură cu formele prefixate faţă de cele neprefixate. Gu toate acestea, se poate observa, din analiza unor exemple din DA şi DHLR, că forma neprefixată e mai veche. Să se compare : *bolnăvi* (Neculce, în DA) — *îmbolnăvi* (exemple recente); *cremeni* (Coresi, în DA) — *încremeni* (Neculce, în DA); *dupleca* (PSALT., în DA) — *îndupleca* (Dosoftei, în DA); *frumuseţa* (Goresi, la DHLR II 355)— *înfrumuseţa (Anongmus Caransebesiensis,* în DA); *vrîsta* (PO 130/8) — *învrîsta* (N. Gostin, în DA).
Alteori ambele forme, atît cea cu *în-,* cît şi cea fără acest prefix, pot fi găsite în acelaşi text vechi: *fricoşat — înfricoşat (Covesi,* în DA), *acoperi — înacoperi (Psaltirea Hurmuzaki,* în DA), *presura — împresura* (Goresi, în DA).

Cu prefixul *în-₃,* s-au format numeroase calcuri şi semicalcuri, atît într-o epocă mai veche, cît şi în limba contemporană.

în textele vechi găsim calcuri cu *%n-₁* după derivate slave cu prefixele no-, KTI-, Hd- : *înarăta* (DHLR H 352) — v. sl. noKasdTH, *încurţi (loc. cit.)* — v. sl. K-hAsopHTH, *înzăcea* (DHLR II 353) — v. sl. Nd\e>KdTH sau greceşti: *însorţi (Biblia,* **1688)** — gr. xaTocxÂTjpovofjtico. Primele adaptări de neologisme derivate cu prefixul *în-ₓ* datează de la începutul secolului al XVIII-lea : *informai* „a informa" (Cantemir, în **DA**), *întituli* „a se intitula, a se numi" (Cantemir, la EOSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 386).

Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales în cel următor, s-au împrumutat numeroase cuvinte şi s-au format calcuri după limbile romanice.

în terminologia ştiinţifică de la începutul şi mijlocul secolului trecut s-au format unele derivate cu *în-ₓ* (vezi p. **136**) : *înfâşurătură, însuflare, înuşura.*

în aceeaşi epocă găsim termeni specializaţi, cu prefixul *in-₃: incurgere, induraţie* etc.

Unii autori, ca Iancu Văcărescu, Gostache Gonachi etc, manifestă o oarecare preferinţă pentru formaţiile cu *în-* (vezi p. 135). în legătură cu alţi autori însă, de exemplu cu I. Budai-Deleanu, unii cercetători fac următoarea observaţie : „Extrem de numeroase cuvinte care sînt construite, în limba literară, cu prefixul *în-,* apar neprefixate în poemul *[Ţiganiada* n.n.] lui Budai-Deleanu ; dimpotrivă — o serie de cuvinte care n-au primit în iimba literară prefixul *tn-* sînt prefixate la Budai cu acest element derivativ" (Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stil*[ul] *lui I. Budai-Deleanu,* în CILL III 40). Pentru ultima situaţie se pot cita formaţii ca: *Muţ*[...] *Inlibovi, înoţărî, însumeţi, învolnici* etc.

Cele mai multe adaptări, semicalcuri şi calcuri s-au format dup[ă] derivate franceze, prefixul rom. *în-₁* „traducînd" fie fr, *en-:* (împrumutur[i], semicalcuri) : *încadra* — fr. *encadrer, încuraja* — fr. *encourager, înmagazin*[a] — fr. *enmagasiner,* (calcuri) *încapâţîna* — fr. *enteter,* fie fr. *in-: înscr*[ie] (a. 1838, la URSU, T.) — fr. *inscrire.*

Unele semicalcuri şi calcuri s-au mai format:
— după latină, ca de exemplu : *încorona* — lat. *incoronare,*
— după germană : *înrîuri* — germ. *beeinflussen.*

De cele mai multe ori nu se poate şti cu precizie modelul care a st[at] la baza unor împrumuturi adaptate : *îmbarca* — fr. *embarquer,* it. *îmb*[ar]*care ; încorpora* — fr. *incorporer,* lat. *incorporare ; înmatricula* — fr. *înm*[a]*triculer,* lat. *înmatriculare; înscena* — germ. *inscenieren,* it. *înscena*[re].

Cîteva derivate cu *în-ₓ* s-au format prin schimbare de prefix : *înci*[...] „a încurca, a complica" (Eminescu, în **DA**) după *descifra ; îndesa* după la[t.] *condensare* ,,a face des" (sau din *în-* + lat. *densare* „a face des, a înde[si] prin bătăi o ţesătură, a îngrămădi").

b. Prefixele *an-₅, in-ₓ* sînt dublete neologice ale lui *în-₃,* intrate [în] limba română prin împrumuturi analizabile, mai ales din france[ză]: *andosa* — fr. *endosser, ambranşament* — fr. *embranchement; inculpa* — [fr.] *inculper, incorpora* — fr. *incorporer* (lat. *incorporare), infiltra* — fr. *infiltre*[r], mai rar din latină : rom. *induce* — lat. *inducere* sau italiană : *informa* — [fr.] *informer,* it., lat. *informare, intona* — it. *intonare* (fr. *entonner).*

Unele împrumuturi ca: *inspecta* — fr. *inspecter, instaura* — [fr.] *instaurer* (lat. *instaurare), ambarcăder* — fr. *embarcadere* sînt semia[na]lizabile.

în franceză, prefixul *en- (em-)* este moştenit (< lat. *in-),* iar *in- (im-)* este dubletul neol[ogic] -corespunzător. *En-* derivă verbe ca : *endormir, enfumer, engeler, enrouler,* substantive : *enca*[...] *entrain;* următoarele derivate sînt parasintetice : *encadrer, engager* etc.
Ga şi în româneşte, în franceză se găsesc derivate care se folosesc atît cu *en-,* cît şi cu [...] *employer — impliquer, empreindre — imprimer, encrouter — incruster, endurer — indurer, en*[...]*dant — intendant* (NYROP, G. III 214; vezi ROBERT, s.v.).

în cazul unor împrumuturi e greu de precizat din care limbă a ve[nit] cuvîntul; nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca derivatul să fi pătr[uns] pe mai multe căi:
'(analizabile) *ilumina* — lat. *illuminare,* fr. *illuminer,*
(semianalizabile) *imigra* — lat. *immigrare,* fr. *immigrer,* it. *immig*[rare]
(neanalizabile) *inaugura* — lat. *inaugurare,* fr. *inaugurer,* it. *inaugu*[rare]

în cazul lui *incurge,* un sens al derivatului provine dintr-o lim[bă], celălalt sens din altă limbă : **1.** ,,a năvăli", semicalc după lat. *incur*[rere]; ***2.*** „(despre banii care se plătesc, despre un act care se înaintează [la o] instituţie) a intra", calc după germ. *einfliessen.*

Primele derivate au pătruns în româneşte pe la sfîrşitul secol[ului] al XVIII-lea, dar mai ales în secolul următor : (analizabile) *indu*[ce] (ms. de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea), *inducere* (a. **1849**, URSU, T.), *inunda* (NEGULICI, S.V.).

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri, după deri[vate] •din franceză, latină, cu *in- (im-, i-) :*

a. prefixul este împrumutat, baza este calchiată : rom. *impun*[e] — [f]r. *imposer,* rom. *irupe* — lat. *irrumpere;*

b. prefixul este calchiat, baza este împrumutată : rom. *încadra* — fr. *encadrer.*

Fără model străin s-a format probabil derivatul *insaliva (in-, + salivă + -a).*

6. în-, se poate ataşa atît la cuvinte vechi, cît şi la neologisme; temele pot fi de diferite origini :

— latină (moştenite) : *îmbătrîni, împietri, împlini, încălzi, înnopta, înseta, întineri* etc.;
—- comună cu albaneza : *îmbucura, înjumătăți, înțărca* etc.;
— onomatopeică : *înhăpa, înhăța* etc.;
— maghiară : *îmbumbi, însăma* etc.;
— turcă : *închiaburi, înduşmăni* etc.;
— grecească : *împrospăta, încondeia, însfora* etc.;
— latino-romanică (în special franceză) : *împacheta, înamora* etc.;
— germană : *înşuruba.*

Temele la care se ataşează prefixele *in-,* şi *an-₅* sînt de origine :
— latină (moştenite) : *ilumina, impune, induce, irupe* etc, *andosa;*
— latino-romanică: *inculpa, inerva, infiltra, intona, iradia* etc, *amplasa.* Cele mai multe teme sînt neologice.

7. Prefixul *în-,* a fost cel mai productiv prefix în limba română veche. Foarte productiv este de asemenea şi în limba contemporană. Creații noi, dintre care unele ocazionale, se formează necontenit, ca de exemplu : *împanglicat (personalitatea violentă şi* ***împanglicată*** *a patronului,* cf. **B P H III** 107), *întomnat (S-a dus poezia* ***întomnatului*** *parc.* Beniuc, la I. Coteanu, în **LL II**, p. 98).

„Poate la fel de repede ca negativele despre care am vorbit, iau naştere şi compusele cu prefixul *în-"* (Coteanu, *loc. cit.).*

Prefixul neologic *in-,* e puțin productiv; *an-₅* e neproductiv.

8. în legătură cu prefixul *în-,* s-a susținut că graiul muntean, mai mult decît celelalte, manifestă o predilecție pentru formele prefixate, acolo unde limba literară foloseşte numai cuvîntul de bază : *împlimba, împudrat, încurăți, îngăunos, înstăpîni, întermina, întrînti, întunde* etc.

Vezi acad. Iorgu Iordan, *Compuse româneşti cu în-,* în BPH III (1936), p. 106—108, unde se arată, printre altele, că unii vorbitori consideră cuvintele de bază (ca de exemplu : *plimba, stăpîni)* învechite şi populare şi de aceea preferă derivatele corespunzătoare *(împlimba, înstăpîni).*

Derivatele cu *în-* de acest fel sînt frecvente în toate regiunile țării. Astfel, *înmărita* poate fi întîlnit într-o regiune din centrul Moldovei şi într-o arie mică din Dobrogea.

Cf. V. Rusu, *Note despre compusele româneşti cu în-: dr. înmărita,* în SCL x (1959), nr. 1, p. 113-117.

Alteori, în aceeaşi regiune găsim atît derivate cu *în-* (cărora le corespund forme neprefixate în limba literară) : *înciocni, întărmina, întulbura,* cît şi fără prefix : *bătrîni, negri, vînăți; cărunți, cremeni, lemni, tîmpla* etc (vezi şi p. 140—141).

Cf. TEAHA, C. N. 107.

Derivatele cu *în-,* aparțin tuturor stilurilor limbii literare. Un număr de derivate s-a specializat pentru limbajul tehnic ***(îngenuncherea*** *tulpinilor, înnămolire, înzidire).* în vorbirea intelectualilor ardeleni găsim

cîteva neologisme romanice intrate prin filieră germană: *înart* *intabula* etc.

Derivatele cu *in-,* şi *an-₅* se găsesc numai în limba literară. U dintre ele sînt formații savante sau aparțin unei terminologii special *{imigra, infiltra, intona, iradia; ambrănşament, andosa).*

ÎN-₂ vezi IN-₂
ÎNTR-, vezi ÎNTRU-
ÎNTR-₂ vezi ÎNTRE-
ÎNTRĂ- vezi ÎNTRE-

ÎNTRE- (ÎNTR-₂, ÎNTRĂ-), ANTR(E)-, INTER-

DRĂGANU, **R. s. 60 ;** Elena Carabulea, *Prefixele inter-,* în SMFC III 27 — 39; AVRAM, P. N. 249.

1. Prefixul *între-* are uneori înainte de vocală varianta *într-* *ajutorare, întrîmbla* (dar *întreamesteca, întreucide).* Varianta necondiți *întră-* apare izolat în *întrănod. Antre-* are varianta *antr-,* înainte de v *(antract) ; antri-* apare într-un derivat neanalizabil *(antricot).*

Varianta *intre-,* rezultat al unei contaminări a lui *între-* şi *inter-,* se găseşte numai în de *intrecostal* (URSU, T.). Varianta *inter-* apare în derivatul (semianalizabil) *intermitent* (UR

Derivatele (analizabile şi semianalizabile) cu *inter-,* forma la teme cu *r-,* se scriu cu dublu *r: interraional, interregional, int* *interrupție.*

în DA se menționează că derivatele *interegn, interoga, interuptie* se scriu uneori şi cu dub

între-, antr(e)-, inter- sînt prefixe din aceeaşi serie.

Substituirile acestor prefixe, în cazul unor derivate, sînt frecvente : *antrepozit* şi *în* <Kogălnioeanu, în DA) ; de asemenea întîlnim : *într elinii — inter linii, întrănod — i* *întrepătrunde — interpătrunde* (v. şi p. 144).

Prefixul *între-* se delimitează de prepoziția *între,* ultima alc cuvinte compuse (vezi **FC I**, 19, 213, unde se dau exemple de com ***SJ.*** propriu-zise : *întredinți* „spații între dinții unei spete de țesu parasintetice: *întreochea).* în ceea ce priveşte pe *inter-,* în situ •care formează adjective de la substantive *(întreceri* ***inter facultăți),*** ar putea fi socotit, în derivate de acest fel, că e la limita dintre şi prepoziție (AVRAM, P. **N**. 249; vezi şi p. 282, 286).

2. ***între^.*** în **DM** sînt înregistrate 11 derivate analiza la care se adaugă 18 din alte izvoare :

Xntrănod (DA), ***întreamesteca*** (SMFC **III 31), *întrebirui (ib.), întrecoastă (ib.,* şi: *întrecos* T.), *întrecunoaştere*** (SMFC **III 31), *întredomnie (ib.), întredormire (ib.* 32), *întrefier* Ele** LTR²), ***întregol* Constr.** (LTR²), ***întrelâsa* (DA), *întrelinie* (DA), *întremînca* (DA), *în*** <SMFC **III 31), *întreschimbare*** (DA), ***întresfîsia (ib.* 31), *întreucide (ib.* 31), *întrevorbi (ib.*** ***bla (ib.*** 32).

Derivatele cu *între-* sînt :

I verbe, analizabile în raport cu un verb: *întreciocni,* <*chiăe, întrepătrunde, întreprinde, întrerupe, întretăia* etc.;

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv (uneori de origine verbală): *întrajutorare, întreeoastă, întreeunoastere, întrefier, întregol* etc.

Derivatele verbale sînt mai numeroase decît cele substantivale-

Formaţie s e m i a n a l i z a b i l ă: *întretîlni* (SMFC HI 31), cf. *întîlni.*

Antre~. în **DM** este înregistrat un singur derivat a n a l i z a b i l: *antract;* la acesta se adaugă derivatul *antresol* (DN[2]). Ambele derivate sînt s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e: *antrepozit,* cf. *depozit; antrepriză,* cf. *repriză.*

Inter-. în **DM** sînt înregistrate 25 de derivate a n a l i z a b i l e, la care se adaugă 80 din alte izvoare:

interafrican **(SMFC III 35),** ***interamerican (ib.), interanual (ib.), interarab (ib.), interatomic (ib.), interauricular (ib.), interbalcanic (ib.), interbritanic (ib.), intercolhoznic (ib.), intercolonament*** **(DN),** ***intercolonial (ib.), intercomunicaţie (ib.), intercondiţionare (ib.), interconectare (ib.,*** **LTR[2]),** ***interconfesional*** **(DA),** ***intercooperatist*** **(SCÎNTEIA, 1971, nr. 8783, p. 2/2),** ***intercurent*** **(DN[2]),** ***interdental*** **(DN[2]),** ***interdialect*** **(SCL XVII, 1966, nr. 1, p. 113),** ***interdigital*** **(SMFC III 35),** ***interdisciplinar*** **(CONTEMPORANUL, 1966, nr. 6, p. 9/5),** ***inter electronic*** **(SMFC III 35),** ***intereuropean (ib.), interfacultăţi(ib.), interfaţă*** **(DER, LTR[2]),** ***interfazâ*** **(D.MED.),** ***int erf ibrilar*** **(SMFC III 35),** ***interfluviu*** **(DER, LTR[2]),** ***intergerman*** **(SMFC III 35),** ***interglaciar*** **(DN[2]),** ***interglaciaţie*** **(DER, LTR[2]),** ***intergrupal*** **(CONTEMPORANUL, 1966, nr. 11, p. 9/5),** ***interînclinare*** **(SMFC III 35),** ***inter influenţare*** **(CONTEMPORANUL, 1966, nr. 8, p. 9/3),** ***interîntrebâri*** **(LR VII, 1958, nr. 4, p. 110-111),** ***inter judeţean*** **(SMFC III 35),** ***interliniar*** **(DN[2])*** ***Jnterlună (ib.), intermaxilar*** **(SMFC III 35),** ***intermetalic*** **(LTR[2]),** ***intermigraţie*** **iSMFc III 35),** ***interministerial (ib.), intermodulaţie*** **Telecom, (LTR[2]),** ***intermural*** **(D. MED.),** ***intermuscular*** **(DA),** ***internegativ*** **Cinem. (LTR[2]),** ***internod*** **Bot. (DN[2], LTR[2]),** ***interoccidental*** **(SMFC III 35),** ***interocular*** **(DN[2], LTR[2]),** ***interoraşe*** **(SMFC III 35),** ***interosos (ib.), interpapilar (ib.), interparlamentar*** **(DN[2]),** ***interpâtrundere*** **(DA),** ***interperiodic*** **(SMFC III 35),** ***inter personal (ib.), interpozitie*** **(D. MED.),** ***interpunctuaţie*** **(DA),** ***interpuncţie*** **(DN[2]),** ***interpunte*** **Nav. (DN[2], LTR[2]),** ***interpupilar (ib.), interre flexiune^[2],*** **LTR[2]),** ***interregional^[2]), interrelaţie*** **(SMFC III 35),** ***interrenal*****(D. MED.),** ***interromanic*** **(SCL VIII, 1957, nr. 1, p. 115),** ***interscapular*** **(D. MED.),** ***interschimbabilitate*** **(DER, DN , LTR[2]),** ***intersesiuni*** **(SMFC III 35),** ***intersexualitate*** **(DER),** ***intersolar*** **(SMFC III 35),** ***interspatiu (ib.), interspecific*** **(DN[2]),** ***interstadial*** **(DER),** ***intersterilitate*** **(SMFC III 35),** ***intertropical*** **(DN[2]),** ***interţări*** **(SMFC III 35),** ***intervocalic*** **(SMFC III 35),** ***interzonal*** **(DN[2]).**

Derivatele cu *inter-* sînt :

I v e r b e, analizabile în raport cu un verb : *interpune, interveni, interzice ;*

II a d j e c t i v e, analizabile în raport cu:

— un adjectiv (uneori cu valoare substantivală) : *interafrican, interaliat, intercelular, interdepartamental, interoceanic, interplanetar, interpupilar, interspecific, interşcolar, intertropical, interzonal* etc.;

— un substantiv (la plural) : *interfacultăţi, interoraşe, intersesiuni* etc.;

III s u b s t a n t i v e, analizabile în raport' cu un substantiv: *interacţiune, interconexiune, internod, interpunte* etc.

Dintre derivatele cu prefixul *inter-,* cele mai numeroase sînt adjectivele, după care urmează substantivele şi verbele (ultimele fiind foarte rare).

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e : *interbelic* („Era socialistă" 1975, nr. 10, p. 54), cf. *antebelic; interferenţă,* cf. *conferenţă; interlocutor,* cf. *conlocutor ; interludiu,* cf. *preludiu; interpolare,* cf. *extrapolare; interrupţie* (SMFC ni 37), cf. *erupţie; intersecţie,* cf. *disecţie; intertip* Poligr., cf. *linotip ; interverti,* cf. *converti.*

3. Prefixele *între-, antr(e)-, inter-* au următoarele valori:

1) r e c i p r o c i t a t e a, amestecul: (verbe) *întreamesteca, întremînca* „a mînca (în sens figurat) unul pe altul", *întretăia, întreţese, întrevorbi;* (substantive) *interdependenţă, inter influenţare, intermodulaţie* „modulaţia curenţilor dintr-o cale de către curenţii altor căi", *interschimbabilitate* „proprietate a unor piese de a se putea înlocui una pe cealaltă" (adjective) *interjudeţean, internaţional, interurban.*

La derivatele adjectivale cu *inter-* putem identifica şi valoarea de „intervalul dintre două obiecte", ca de exemplu *interurban* „care are loc între două sau mai multe oraşe" şi „care este situat între două sau mai multe oraşe".

Cu valoare de i n d i c a t o r al reciprocităţii: *întreciocni; interrelaţie ;*

în legătură cu rolul de indicator al lui *între-* în derivate verbale ca *întreciocni,* acad. Al. Grau arată că aceste verbe „nu se folosesc decît la reflexivul reciproc" (P. I. 337).

2) îndeplinirea a p r o x i m a t i v ă a unei acţiuni, pe jumătate cu intermitenţe (din cînd în cînd): *întredeschide, întrevedea, întrezări*

3) s u p r i m a r e a, î n t r e r u p e r e a unei acţiuni (la mijloc) *întretăia* „a tăia ceva de-a curmezişul, la mijloc sau în alt loc" (vezi ş sensul de sub 1), *întrerupe* „a rupe la mijloc, a face să înceteze, a suspenda, a tăia vorba cuiva" ; *interveni, interzice; intersecţie;*

4) partea, i n t e r v a l u l (spaţial sau temporal) dintre două obiecte, momente (sens apropiat de prepoziţia *între);* care e situa între două obiecte, fenomene : (substantive) *întrefier* „porţiunea nefero magnetică care întrerupe porţiunea feromagnetică a unui circuit magnetic", *întregol* „porţiunea dintr-un zid, care se găseşte între două goluri" *antract* „pauză, interval de timp care separă două acte ale unei reprezentaţii teatrale", *antresol* „etaj mic situat între parter şi primul etaj" *interdialect* (***Interdialeetul*** *prezintă o fază intermediară a procesului istori al integrării dialectelor în limba naţională.* B. Cazacu, *Despre noţiune de „interdialect",* în SCL XVII (1966), nr. 1, p. 13), *interlună* „timp în care luna este invizibilă, înainte de apariţia lunii noi", *interpunte* „spaţiu cuprins între două punţi şi bordajul unei nave", *interspatiu* „distanţ dintre două centre (de perspectivă a două fotograme aeriene succesiv dintr-un şir determinat)";

De sensul de sub 4. s-ar putea lega şi derivatul *internunţiu,* termen denumind pe ambasadoru papei care-şi exercită funcţia în intervalul dintre două misiuni ale nunţiului papal ordinar

(adjective) *intercelular, intercontinental, interglaciar, interliniar, interstadial, intervocalic.*

Uneori la valoarea de „reciprocitate" se poate adăuga şi cea de „schimbare între obiecte ca de exemplu *interpus* „persoană care apare într-un act juridic în locul adevăratului interesat", *intersexualitate* „fenomen care constă în schimbarea sexului în stadiile tardive al dezvoltării individuale a unui animal sau a unei plante dioice".

4. *între-, antr(e)-, inter-* sînt prefixe neologice, la baza cărora st lat. *inter-*. *Inter-* este împrumutat direct din lat. *inter-* sau fr. *inter* rar şi din alte limbi. *Antr(e)-* provine din prefixul fr. *entre-,* împrumuta sub forma în care se pronunţă în franceză. Atît fr. *entre-,* cît şi lat. *inte* au fost şi calchiate prin *între-,* sub influenţa prepoziţiei *între.*

Inter- **avea în latină valoare de prepoziţie şi de prefix. Ca prefix avea sensurile: 1. „între"** ***intercedo, interpono; 2.*** **„din cînd în cînd":** ***intermitto;*** **3. „privare, distrugere":** ***interdic ihtereo, interficio*** **(cf. ERNOUT-MEILLET,** ***s.v.).*** **Prefixul lat.** ***inter-*** **SL fost moştenit în limbi romanice, dar e puţin răspîndit (cf. MEYER-LUBKE, G. II 679; vezi şi Iorgu Iordan şi Măr Manoliu,** ***Introducere in lingvistica romanică,*** **Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 196 p. 234). în limba română** ***inter-*** **SL fost moştenit numai cu funcţiunea de prepoziţie** ***(între*** **nu şi cu cea de prefix (numai într-un derivat neanalizabil: lat.** ***interrogare*** **> rom.** ***întreba*** **în franceză, lat.** ***inter-*** **SL fost moştenit sub forma** ***entre-*** **şi împrumutat sub forma** ***inter-*** **(NYRO G. III 217, 235). în franceză, valorile fr.** ***entre-*** **sînt următoarele : I în derivate verbale :**

reciprocitatea*': *s'entraider, s'entrelacer,* b. „la mijloc": *entrecouper, entremâler,* c „pe jumătate": *entrouvrir, entrevoir; U* în derivate nominale: intervalul, partea situată între două obiecte: *entracte, entrecolonne* (NYROP, G. III 217; ROBERT, S. V.). Unele dublete, în limba franceză, sînt derivate cu *inter-* şi *entre-: interposer — entreposer.* Fr. *inter-* are valorile următoare: spaţiul dintre două obiecte, reciprocitatea, repartiţia (cf. ROBERT, s.v.); el se ataşează, în special, la adjective, în timp ce *entre-* formează, mai ales, derivate verbale {NYROP, G. III 217, 235). Fiind un prefix savant, *inter- a.* pătruns şi în limbile neromanice: rus. *UHmepHatyuoHajibHbiu,* germ. *international.*

Inter- a pătruns în româneşte prin împrumuturi din latină şi, mai ales, din franceză: *interastral* — fr. *interastral, intercostal* — fr.' *intercostal, interdepartamental* — fr. *inter departemental, intercurent* — lat. *inter currens, internunţiu* — lat. *internuntius.*

Unele împrumuturi cu *inter-* provin din germană, ca de exemplu: *interconfesional* — germ. *interkonfessional.*

Cu acest prefix s-au format pe teren românesc unele semicalcuri: *interpătrundere* — fr. *interpenetration, interpune* — fr. *interposer* sau lat. *interponere, interzice* — lat. *interăicere* sau fr. *interdire.*

în cazuri foarte rare, derivate româneşti cu *inter-* ealchiază derivate ruseşti cu *Mewc- : intercolhoznic* — după rus. *MedtcKojixo3Huu* (cf. HEISTEA, E. 166).

Fără model străin s-au format, probabil, derivate ca: *inter judeţean, interoraşe, interperiodic, intersolar, interspaţiu, interşcolar* etc.

Prefixul *antr(e)-* a fost împrumutat în româneşte prin derivate analizabile ca: *antract* — fr. *entracte, antresol* — fr. *entresol.*

Unele împrumuturi sînt neanalizabile în româneşte: *antretoază* (< fr. *entretoise)* „fiecare din grinzile transversale care' leagă grinzile principale ale unui pod", *antricot* — rus. *aumpenom* (GRAUR, E. 43), cf. fr. *entrecote.*

După derivate latine cu *inter-* şi după derivate franceze cu *entre-,* s-au format în româneşte numeroase calcuri cu prefixul *între-: întresfîşia* — fr. *entredechirer, întretăia* — fr. *entrecouper, întrevedea* — fr. *entrevoir* etc.; *întrănod* — lat. *internodium, întrîmbla* — lat. *intercedere.*

Unele derivate cu *între-* calchiază cuvinte germane formate cu *unter-: întrelăsa* — germ. *unterlassen, întrevorbire* — germ. *Unterredung.*

Uneori e greu de stabilit dacă rom. *între-* redă germ. *unter-* sau fr. *entre-: întreamesteca* — germ. *untermengen (untermischen)* sau fr. *entremeler, întreţine* — germ. *unterhalten* sau fr. *entretenir.*

Vezi IORDAN, LRA 200—201. în germană, particula *unter-* formează compuse stabile şi nestabile cu verbe (vezi Walter Henzen, *Deutsche Wortbildung,* Max Niemeyer Verlag, Tiibingen, 1965, p. 87). Pentru valoarea „între" a lui *unter-* vezi Sachs-Villate, *Encyclopădisches Worterbuch der franzosischen & deutschen Sprache,* Berlin, 1885, s.v.

Foarte rar, prefixul *între-* calchiază elementul de compunere rus. *esauMo* : *întrajutorare* — rus. *63auMonoMou^b* (sau fr. *entraider).*

Fără model străin s-au format puţine derivate cu *între-: întrebirui, întredormire* etc.

Dintre formaţiile cu *între-,* numai derivatul *întrîmbla* este înregistrat într-o lucrare din limba română veche şi anume într-un dicţionar din jurul anului **1700** *(Anonymus Caransebesiensis).*

în DA apare şi *într aport,* considerat ca fiind format din *intră- (= intre-)* şi *port.* Cuvîntul este ilustrat printr-un citat din Dosoftei: *De la dinşii deprindzîndu-şi părul tunzînd, supt acel durios şi călugărilor de folos întrăport (Vieţile Sfinţilor* 8) şi este glosat „port pe care-1 au membrii aceleiaşi clase sociale, cf. uniformă". De aici s-ar putea trage concluzia că prefixul *întreapare* şi în textele vechi. în realitate avem a face, aşa cum a arătat J. Byck, cu o greşeală de tipar, pentru cuvintele separate *întră* (verb) *port (Dicţionarul limbii române,* în „Gazeta literară'\ an. IV, 1957, nr. 47 (193), p. 4).

'V Cele mai vechi derivate cu *inter-* sînt atestate în lucrări din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi de la începutul secolului următor: *interpunţii* a. 1783, *interregn* a. 1808 (la ŞINCAI, O. i CLXVin).

Derivatul neanalizabil *interiecţie* apare la Cantemir, în DA.

Derivatele cu *între-, inter-* au intrat masiv în limba română pe la mijlocul secolului al XlX-lea. în prima jumătate a veacului trecut găsim înregistrate (în opera lui Heliade) derivate ca: *întrevedea* a. **1832,** *întrerupe* a. 1836 (la CLOSE, D. 289). Din aceeaşi epocă datează şi cîteva adaptări cu *între-* ale unor formaţii semianalizabile, ca de exemplu: *între-locutor* (a. 1831, la Heliade, citat* de CLOSE, D. 289), *întrepriză* (Negruzzi, I 342, în SMFC III 28); vezi şi p. 144.

în lucrările ştiinţifice din prima jumătate a secolului al XlX-lea găsim rare atestări cu aceste prefixe: *intersecţie (Elemente despre gheometrie* ... ms. **1820—1830,** la URSU, T.), *muşchi întrecostoşi* (Kxeţulescu, *Manual de anatomie descriptivă,* Bucureşti, 1843, la URSU, T.), *intercostal* (Polizu, *Prescurtare de anatomie descriptivă,* Bucureşti, 1859, la URSU, T.).

în dicţionarele bilingve de la mijlocul şi din a doua jumătate a secolului trecut găsim aceleaşi derivate cînd cu *inter-,* cînd cu *între-: interveni* (PONTBRIANT), *intervenire* (PROT.-POP.) — *întreveni* (CODRESCU); *intersecţie* (NEGULICI) — *întresecţiune* (PONTBRIANT); *intermediar* (PROT.-POP.) — *întremediar* (PONTBRIANT); cf. şi *interiecţie* (Cantemir, în DA) — *întreiepciune* (STAMATI). Derivatele cu prefixele *între-, inter-* sînt însă rare în dicţionarele bilingve din acea epocă. Astfel în dicţionarul lui Vaillant găsim doar un singur derivat cu *între-,* nici unul cu *inter-;* la Pontbriant opt cu *între-,* trei cu *inter-;* la Polizu trei cu *inter-,* nici unul cu *între-;* la Costinescu şapte cu *între-,* zece cu *inter-* etc. (nu am avut în vedere derivatele de la cuvintele formate cu *inter-, între-).*

5. Prefixele *inter-* şi *între-* se pot ataşa la teme de origini diferite, atît vechi, cît şi noi:

a. latineşti (moştenite): *întretăia, întrevedea; interveni, interzice;*
b. slave: *întreciocni; intercolhoznic ;*
c. maghiare: *întrebirui ; inter or ase;*
d. latino-romanice (mai ales franceză): *interacţiune, interdepartamental, intermolecular.*

Se pare că prefixul *inter-* manifestă o anumită preferinţă pentru teme neologice, iar *între-,* pentru cele moştenite.

Antre- apare numai în împrumuturi, cu teme neologice.

6. în ceea ce priveşte productivitatea, remarcăm următoarele: *antr(e)-* e neproductiv; *între-* şi *inter-* sînt productive, gradul de productivitate al celui de al doilea fiind mai ridicat.

7. Derivatele cu *inter-* şi *între-* aparţin limbii literare.

Inter- formează numeroase derivate în stilul ştiinţific, mai precis, în terminologia tehnică, medicală şi politico-administrativă.

în schimb, *între-* apare rar în stilul ştiinţific. Cîteva derivate cu *între-* sînt formaţii culte cu caracter regional (în Transilvania şi Bucovina): *întrelăsa, întrevorbire.*

Derivatele cu *antr(e)-* aparţin limbii literare.

ÎNTRU- (ÎNTR-J

1. Prefixul *întru-* este omonim cu prepoziţia *întru,* care poate intra în alcătuirea unor cuvinte compuse. Distingem derivatele cu prefixul *întru-* de compusele cu prepoziţia *întru* prin sintaxa specifică fiecărei

categorii de formații (vezi **FC** i, p. 19; vezi și mai sus, p. 10—11). Astfel sînt compuse:

a. propriu-zise: *întruiele* „răceală, reumatism" (**DA**); *întrucît* (**FC I** 228, 229);

b. parasintetice: *întralta* (Heliade, *Meditații poetice,* la CLOSE, D. 122), *întrapora* (**DA**), *întroloca* (**FC I** 213), *întropărta (ib.), întruchipa (ib.* 213, 214), *întruni* (**FC I** 214).

2. Prefixul *întru-* are, ca și prepoziția corespunzătoare, varianta *într-*, înainte de vocală: *întrarma, întropiire* etc.

3. în **DM** sînt înregistrate 3 derivate analizabile. La acestea se adaugă 3 derivate din alte izvoare:

intrarginta* (DA), *întroptire (ib.), întraurel (ib.).

Derivatele cu prefixul *întru-* sînt:

I verbe, analizabile semantic și formal în raport cu un substantiv: *întrarginta, întraripa, întrarma, întrauri;*

Din punct de vedere formal derivatele de mai sus s-ar putea analiza și în raport cu un verb.

II substantiv, analizabil în raport cu un numeral: (formație parasintetică) *întroptire* „serbarea zilei a opta după o sărbătoare";

Forma de infinitiv lung *întroptire* poate presupune existența unui verb: **întropti.*

III adjectiv, analizabil în raport cu un adjectiv: *întraurel.*

1. *întraurel* ar putea fi și un derivat de la verbul *întrauri.*
2.* Nu am luat în considerație formația *întruiela* „a mișca corpul încoace și încolo", deoarece este un derivat de la compusul *întruiele.

4. Prefixul *întru-* are următoarea valoare: dobîndirea obiectului, calității, denumite de bază: *întrarginta* „a acoperi un obiect cu un strat subțire de argint", *întrarma* „a înzestra cu arme", *întraripa* „a căpăta aripi; a înaripa" etc.

în cazul lui *întroptire,* valoarea prefixului e neclară.

5. Prefixul *întru-* provine din prepoziția omonimă *întru,* care este moștenită din lat. *intro* „înăuntru".

în latină *intro* era adverb, iar într-o epocă tîrzie a devenit prepoziție și prefix *(introduco, introrumpo, inirospicio).* Ca prefix n-a fost moștenit în românește! ERNOUT-MEILLET, S.V. *in;* BOURCIEZ, E. 262; ILR I, 205, 206, 261.

După **DA** formarea unor derivate cu *întru-* s-ar datora unor ctize de ordin fonetic: *într(u)-* se substituie lui *în-*, înainte de vocale: *întrarginta, întraripa* (pentru *înarginta, înaripa).*

După DA *întrema* provine din *întrarma* de unde *întrămi,* prin disimilarea lui *r.* înțelesul vechi' s-a păstrat la A. Pann (DA, S.V.) în exemple ca: *Și ciomctgu-și întrema* „pregăti de atac, înarma". S. Pușcariu consideră posibilă și ipoteza că *întrarma,* de la baza lui *întrema,* nu e derivat de la *întruarmi,* ci de la *într- + arm„* partea de sus a piciorului la animale"; la origine s-ar fi spus despre vite că *se-ntrarmă* („se scoală în picioare după o boală"), sinonim cu *a se împicioroga* (DR I (1920-1921), 235-237).

Derivatele cu *întru-* sînt vechi în limba română: *întrarma* apare în *Palia de la Orăștie,* 1582 (ediția îngrijită de Viorica Pamfil, ed. Acad. E.S.E., București, 1968, p. 175/3), *întraripa* la Dosoftei, Cantemir, în **DA**, *întrauri,* într-un document din 1780, în **DA**.

în legătură cu încercarea de a se substitui prefixul *intro-* prin *întru- (introduce),* vezi p. 130.

6. Temele derivatelor cu prefixul *întru-* sînt moștenite.

7. Prefixul *întru-* a fost puțin productiv în trecut; azi este neproductiv.

8. Derivatele cu *întru-* sînt învechite și populare.

JUXTA-

1. în **DM** sînt înregistrate **2** derivate analizabile, la care se adaugă **3** din alte surse:

***juxtaarticular* (D. MED.), *juxtaglomerular (ib.), juxtapoziție* (DA, DN[3]).**

Formațiile cu *juxta-* sînt:

I adjective, analizabile în raport cu:
— un adjectiv: *juxtaarticular, juxtalinear* (și: *juxtapus);*
— un substantiv (formații parasintetice): *juxtaglomerular* „care se găsește în vecinătatea glomerulului renal";

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *juxtapoziție* (și: *juxtapunere);*

III verbe, analizabile în raport cu un verb: *juxtapune.*

2. Derivatele cu *juxta-* indică alăturarea spațială: *juxtaarticular* „situat în imediata apropiere a unei articulații", *juxtalinear* (despre o traducere) „orînduită pe două coloane, astfel ca fiecare cuvînt al traducerii să se afle în același rînd cu cuvîntul respectiv al originalului", *juxtapune* „a pune ceva alături" etc.

3. *Juxta-* e un prefix neologic, reprezentînd la origine lat. *iuxta,* adverb și prepoziție, cu sensul de „în imediata apropiere, foarte aproape de..., unul lîngă altul, pe același plan, la același nivel" (cf. HOFMANN-LEUMANN-SZANTYR, L.G. II **235—236,** ERNOUT-MEILLET). în limba română provine din franceză (unde are același sens, cf. EOBERT) sau direct din latină prin:

— împrumuturi: *juxtapoziți(un)e,* cf. fr. *juxtaposition; juxtalinear,* cf. fr. *juxtalineaire;*

— semicalcuri: *juxtapune,* cf. fr. *juxtaposer,* lat. *iuxtapono.*

Formațiile cu *juxta-* sînt atestate începînd cu cea de a doua jumătate a secolului al XlX-lea: *juxtapozițiune* Maiorescu, în **DA**, *juxtapunere* Murgoci-Ludwig, în **DA**.

4. Prefixul *juxta-* se combină cu teme neologice (latinești: *juxtalinear,* franțuzești: *juxtaarticular, juxtapoziție)* sau vechi (moștenite din latină: *juxtapune).*

Prefixul este foarte slab productiv în română: cf. *juxtapune (re).*

Din construcția *traducere juxtalineară* s-a format prin trunchiere substantivul *juxtă* (Teodoreanu, în DA), CU varianta etimologică *iuxtă,* care circulă în limbajul școlarilor, cu sensul special traducere juxtalineară a textelor grecești și latinești"(cf. DA).

5. Cele cîteva formații cu acest prefix se întîlnesc în terminologia științifică din domeniul filologiei *(juxtalinear, juxtapunere)* sau al medicinei *(juxtaarticular, juxtaglomerular); juxtapoziție* e învechit.

ME- (MEZ-IMES-)

1. Prefixul *me-*, identificat în formații ca *meplat* şi *mepriza,* are varianta fonetică *mez-* înaintea unor teme care încep cu o vocală *(mezalianță* şi *mezaventură);* varianta *mez-* este înregistrată şi în varianta grafică învechită *mes-* (cf. *mesalianță* şi *mesaliat* în **DLR**).

2. Varianta *mez-* a prefixului *me-* se delimitează de elementul de compunere omonim *mez(o)-* „de mijloc, mijlociu" < gr. peao-, (cf. **FC I** 253), din formații ca *mezenter(ită)* etc, prin origine şi valori (vezi mai departe 4 şi 5).

3. în **DLR** sînt înregistrate 2 derivate analizabile cu prefixul *me-(mez-) : mepriza* ,,a disprețui" cf. *priza*[2] ,,a aprecia, a prețui' (**DLR** ms.) şi *mezalianță* (şi *mezaliat);* la acestea se adaugă 2 formații din alte surse : *meplat* (MDE) şi *mezaventură* (DN[2]).

1. în FC i 131 *mezalianță* este considerat cuvînt compus, în formarea căruia ar interveni un element de compunere.

2. Analiza semantică a formației *meplat* ,,(în sculptură) plan de tranziție între două suprafețe plate" (care, deci, nu este plat) este mai dificilă în limba română.

Formațiile cu prefixul *me-(mez-)* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu

— un substantiv: *mezalianță* şi *mezaventură;*

— un adjectiv : *meplat;*

II un verb, analizabil în raport cu un verb : *mepriza.*

în limba contemporană se foloseşte mai curînd adjectivul *meprizabil,* absent în DLR, dar înregistrat în DN[2] (unde nu apare verbul corespunzător).

în varianta *me-*, prefixul în discuție se identifică şi într-o formație semianalizabilă: *mefia* în **DI** (vezi şi *mefient, mefiență* în **DN**[2]), cf. *confia* (şi *confient, confiență).*

4. Prefixul *me- (mez-)* are următoarele valori:

1) negativă : *meplat* şi *mepriza* (ca şi în semianalizabilul *mefia);*

2) peiorativă : *mezalianță* şi *mezaventură.*

5. *Me-(mez-)* este un prefix neologic de origine franceză (< *me-, mes-),* împrumutat în limba română la sfîrşitul secolului al XlX-lea şi începutul secolului al XX-lea în derivate analizabile şi semianalizabile : *mepriza* (Bolintineanu, în DLR) < fr. *mepriser, mezalianță* (COSTINESCTJ) < fr. *mesalliance, mezaliat* (Hasdeu, în **DLR**) < fr. *mesallie, mefia* < fr. *mefier* etc, cu teme neologice, împrumutate tot din franceză.

Originea prefixului fr. me-, *mes-* (şi a it. *mis-),* cu valoare negativă şi peiorativă, este controversată : unii cercetători îl socotesc urmaşul adverbului lat. *minus* (MEYER-LUBKE, G. II 619 şi 684—685) sau consideră că lat. *minus,* cu valoare negativă, a devenit prefixul *mes-* (în Galia) şi *mis-* (în Italia) prin fuziune cu prefixul germanic *mis-, miss(i)-,* cu valoare peiorativă (cf. BOURCIEZ, E. 200, părere la care se raliază şi Iorgu Iordan în cap. *Formarea cuvintelor* din Iorgu Iordan şi Măria Manoliu, *Introducere in lingvistica romanică,* Bucureşti, 1965, p. 235—236 ; vezi, mai pe larg, TEKAVCIC, G. I. 152—153 şi 286); alții contestă sursa latinească (Walter v. Wartburg, *Franzosisches Etymologisches Worterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes,* nr. 117/118, p. 129), propunînd ca etimon numai un francic **missi* (DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, ROBERT).

Varianta *mez-* redă pronunțarea etimonului francez, iar *mes-* este apropiată de scrierea acestuia.

6. Prefixul *me- (mez-)* nu este productiv în limba română ; toate formațiile în care apare sînt cuvinte împrumutate.

7. Formațiile cu *me- (mez-)* sînt în general rar folosite, fiind învechi
(mepriza), termeni tehnici *(meplat)* sau elemente ale stilului livres
pretențios *(mefiență, meprizabil, mezaventură).* Dintre toate, numai *me*
alianță aparține limbii literare curente.

MET- vezi META-

META- (MET-)

RIZESCU, P. N. 5, 12 —

1. Prefixul *meta-* are varianta condiționată fonetic *met-*, prin eliziun
în derivatele (împrumutate) a căror temă începe cu o vocală (de obicei
rar *e, o)* sau cu aspirată *h: metaeroleină, metamfetamină, metarteri*
etc; *metencefal; metonimie* (semianalizabil); *methemoglobină.* Varian
met- apare şi în prefixul compus *meten- (metem-),* pentru care vezi p. 155

Elidarea vocalei finale a prefixului înaintea unei teme cu inițiala vocalică *a* nu e obligato
«existînd şi formații ca *metaantimonios, metaarmonic, metaarsenic, metaarsenit* etc. ; uneori
înregistrează variante la unul şi acelaşi cuvînt, fie în surse diferite : *metaaldehidă* în LTR
metaldehidă* în DC, fie în aceeaşi sursă : *metaldehidâ* e consemnat de MDE ca variantă la *me
aldehidă.

Varianta *met-* a prefixului *meta-* trebuie deosebită de element
omonim din compuse ca *metacrilat, metacrilic, metoxipiriăoxină* în ca
met- reprezintă o prescurtare a lui *metil* (în unele cuvinte confuzia e
evitată prin scrierea cu *th* a elementului de compunere, după model
limbii franceze : *methocel* „eter metil al celulozei, numit şi metilceluloză

Formațiile cu *meta-* sînt accentuate de obicei pe temă, cu excep
lui *metatesis* (variantă învechită a lui *metateză,* formație semianalizabi
şi a lui *metaforă* (neanalizabilă), care sînt accentuate pe prefix, şi anume
cea de-a doua silabă a acestuia : *metatesis, metaforă;* la ambele cuvin
accentul se justifică etimologic (vezi p. 154).

2. în **DLR** sînt înregistrate 9 derivate analizabile, la care
adaugă 70 de derivate din alte surse :

metaaldehidă (LTR[2], MDE ; **şi:** ***metaldehidă*** DC, MDE), ***metaantimoniat*** (LTR[2] ; **şi:** ***metaantimo***
ib., metaantimonit **DC,** LTR[2]), ***metaarmonic*** (LTR[2]), ***metaarsenic*** **(şi:** ***metaarsenios, metaars***
ib.), metabisulfit **(DC,** LTR[2]), ***metaborat*** **(DC,** LTR[2]; **şi:** ***metaboric*** **DC),** ***metacannel*** **Min.** (LT
metacaolinit **Min.** ***(ib.), metacariocit*** **(D.** MED.), ***metacelom (ib.), metacentru*** **(DM, DN**[2], M
şi: ***-ic*** LTR[2]), ***mztacercar*** **(D.** MED.), ***metacinabru*** (LTR[2]), ***metacon*** **(şi:** ***metaconid*** **D.** ME
metacriptozoit (ib.), mstacristal (LTR[2]), ***metaeroleină*** **(DC, s.v.** ***meta-), metacrom (ib.; şi: m***
cromotipie LTR[2]), ***metadifenol (ib., s.v.meta-), metadinam*** **iîlectr.** ***(ib.), metadinâ (ib.), meta***
fD.MED.j, ***metafosfat*** (DC, LTR[2], MDE; **şi:** ***mitafosfatază*** D.MED., LTR[2]), ***metafosfit*** (DC), ***meta***
foric (LTR[2], MDE ; **şi:** ***m3tafosforos*** LTR[2], DC, **s.v.** ***metafosfiți), metagalaxie*** (LTR[2], MDE), ***metage***
(DM, DN[2], LTR[2], MDE; **şi:** ***mztagenetic*** MDE), ***metageometrism*** (DN[2]), ***metagranulocit*** **(D.** MI
metahidroxid (DC), ***metalimbă*** (SMFC **III p. 13, nota 2,** MDE; **şi:** ***-aj*** MDE), ***metalingvistic*** (
ționar rus-român de termeni lingvistici şi filologici **de un colectiv sub conducerea conf. dr.Vi**
Vascenco, Centrul de multiplicare al Universității din Bucureşti, 1970 ; şi: ***-ă), metalogică*** (M
metamagnetism (LTR[2], MDE), ***metamatematică*** (MDE), ***metamfetamină*** **(D.** MED.), ***metamielocit*** (
metanitrofenol (DC), ***metaperiodat*** (LTR[2]), ***metaplasmă*** **(D.** MED., MDE), ***metapneumonie*** **(D.** MI
metapol (ib.), metaproteină (ib.), metapsihic (MDE), ***metapsihologie*** (MDE), ***metarossit*** **Min.** (L
metarteriolă(D. MED.), ***metarubricit (ib.), metascolex (ib.), metasemioticâ (Dicționar rus-romă***
metasemnificație (SCL XXVI **(1975), nr. 5, p. 486),** ***metasifilis*** **(D.** MED.), ***metasilicat*** (LTR[2]), ***m***
silicic (DC, LTR[2]), ***metastabil*** (DC, LTR[2], MDE), ***metastibnit*** (LTR[2]), ***metastructură*** (LTR[2]), ***metasy***
(DC), ***metateorie*** (MDE), ***metathalamus*** **(D.** MED.), ***metatonie (Dicționar rus-român...), metator***
Min. (LTR[2]), ***metatraumatic*** **(D.** MED.), ***metatrombinâ (ib.), metavanadat*** **(DC),** ***metavanadic***
s.v. ***metavanadați), metavariscit*** (LTR[2]), ***metaxilen*** **(DC, s.v.** ***meta-), metaxilit*** (LTR[2]), ***metenc***
(MDE; **şi:** ***metencephalon*** **D.** MED.), ***methemoglobină*** **(DC,** LTR[2]).

Derivatele cu prefixul *meta-* sînt :

I substantive (frecvent), analizabile în raport cu un substantiv : *metacarp, metafizică* (folosit şi ca adjectiv), *metastază, metatorax (metatorace)* etc; (formaţii parasintetice) *metaantimoniaţi* pl. „produşi obţinuţi prin dizolvarea sau topirea pentaoxidului de antimoniu cu hidroxizi alcalini", *metaborat* „sarea unui acid al borului ...", *metageometrism, metatonie* cf. *ton;*

II adjective (mai rar), analizabile în raport cu:
— un adjectiv : *metaarmonic, metaarsenios, metaboric, metafosforic, metafosforos, metapsihic, metasilicic, metastabil, metastatic, metatraumatic;*
— un substantiv (formaţii parasintetice, rar) : *metaantimonios* „acid ipotetic al antimoniului".

Formaţii semianalizabile : *metabolă* (DN[3]), cf. *hiperbolă; metabolism,* cf. *anabolism, catabolism; metacronism* „eroare de dată prin postdatare" (DN[3]), cf. *cronologie; metacronoză* „modificări în timpul de cronaxie al nervilor şi muşchilor" (**D. MED.**); *metafite* (pl., **DN[2]**), cf. *zoofite; metafiză* (D. MED.), cf. *epifiză; metafrast,* cf. *perifrastic; metagramă* (DN[3]), cf. *anagramă; metamer(ie)* (D. MED., DN[3], LTR[2]), cf. *izomer(ie) ; metamorfism,* cf. *izomorfism; metanephros* (D. MED.), cf. *nefro- ; metaplazie* (D. MED., MDE), cf. *Ifiipoplazie; metasomatism* (LTR[2]), *metasomatoză* (DN[3]), cu dubletul *metensomatoză* (pentru care vezi p. **155**), cf. *somatic* (prin raportare la *soma* e o formaţie parasintetică analizabilă); *metateză,* cf. *epenteză ; metavoltin* (LTR[2]), cf. *voltait; metazoar,* cf. *protozoar; metonimie,* cf. *omonimie, paronimie* etc.

3. Prefixul *meta-* are următoarele valori:

1) posterioritatea, succesiunea, situarea după obiectul denumit de bază :

a) spaţială (uneori în corelaţie cu *meso-* sau *pro-*[2]): *metaarteriolă* „vas de sînge situat între arteriolă şi un capilar propriu-zis", *metacarp* „parte din scheletul mîinii cuprinsă între carp şi falange", *metastază* „localizare secundară a unei boli", *metatars* „parte a scheletului labei piciorului cuprinsă între tars şi degete", *metatorax* „al treilea segment al toracelui la insecte (după torax)", *metencefal* „al treilea segment al encefalului embrionar" etc.; *metamielocit* „element celular intermediar din seria granulocitară, între mielocit şi granulocitul nesegmentat ...", *metafonie* „diftongarea condiţionată de anumite vocale din silaba următoare".

La acest sens se încadrează şi termenii cu *meta-* din chimia organică care „indică poziţia 3 a unui substituent faţă de un alt substituent [indicat de bază] considerat că ocupă poziţia i, în combinaţiile aromatice" (**DC**) : *metadifenol, metanitrofenol, meiaxilen* etc.;

b) temporală (mai ales în termeni de patologie, cu sensul „care survine după, ca urmare a ...") : *metacriptozoit* „stadiu în evoluţia parazitului malariei, care urmează celui de criptozoit ...", *metageneză* Geol. „faza finală, geochimică, a procesului de încărbunare început în diageneză"; Biol. „alternanţă a două generaţii, una sexuată şi una asexuată" ; *metapneumonie* „care survine după vindecarea unei pneumonii", *metasifilis* „termen folosit ... pentru manifestările tardive ale sifilisului", *metatraumatic* „apărut ca urmare a unui traumatism", *metacronism* (semianalizabil) etc.;

în funcţie de sensul bazei, unii termeni cu *meta-* pot să indice poziţia internă sau intermediară (mijlocie) de-a lungul unui reper: *metafază* „stadiu mijlociu al mitozei, în care cromozomii se găsesc aproape într-un singur plan, la ecuatorul fusului, formînd platoul ecuatorial; urmează profaza şi precedă anafaza" cf. *fază* „termen utilizat în medicină pentru denumire stărilor succesive în evoluţia bolilor periodice", *metaplasmă* „incluziuni elaborate în protoplasm celulară".

2) depăşirea unei limite, situarea dincolo de sfer noţiunii exprimate de bază : *metafizică* „parte a filozofiei idealiste avîn drept obiect fenomenele care nu pot fi percepute cu simţurile noastr care depăşesc cadrul experienţei ...", *metagalaxie* „ansamblul nebuloas lor extragalactice de la care se pot recepţiona radiaţii", *metageometris* „teorie care afirmă posibilitatea existenţei unui număr mai mare de dime siuni decît cele trei stabilite de Euclid pentru formele spaţiale", *metaps hologie* „studiul fenomenelor metapsihice", *metapsihic* „care indică u fenomen psihic neobişnuit, care nu a putut fi explicat ştiinţific" etc.;

3) referirea la (despre) obiectul denumit de bază, baza fiin de obicei, numele unei discipline ştiinţifice : *metalimbă* „totalitatea enun ţurilor despre o anumită limbă (naturală sau formalizată) care e supus analizei", *metalimbaj, metalingvistică, metalogică* „teoria valorii enunţuril filozofice", *metamatematică* „ştiinţă care cercetează teoriile şi adevăruri matematice din punctul de vedere al logicii matematice", *metasemiotic metateorie* „teorie care studiază structura, sistemul conceptual şi metode unei teorii date ..." ;

4) transformarea, modificarea obiectului denumit d bază : *metafrază* „traducere a unui text în care se urmăreşte mai ales inte pretarea fidelă a conţinutului", *metamorfism* (semianalizabil) „modif care, transformare a structurii unor roci subterane sub influenţa anumit roci" ; *metacinabru* „modificaţia cubică a cinabrului" (LTR[2]), *metacrist* „cristal bine dezvoltat format prin metasomatoză în medii solide", *met structură* Chim. fiz. „reţea cristalină parţial distrusă, în care schelet reţelei iniţiale se mai păstrează încă, dar în care cîmpul de forţe e pertu bat si regula valenţelor, strict respectată la structurile de echilibru, nu m e verificată" cf. *structură* „dispoziţia relativă a atomilor în molecula un substanţe", *metastibnit* „modificaţie amorfă, de culoare roşie-cărămiz a stibnitului" (LTR[2]) etc.

în chimia anorganică *meta-* „indică acizi sau săruri rezultate pr eliminarea unei molecule de H_2O din molecula unui acid tri- sau polibazi (cf. **DC**) : *metabisulfit* „sare a unui acid ipotetic ai cărui derivaţi provin d eliminarea unei molecule de apă din două molecule ale unui sulfit acid *metacaolinit* „produs instabil obţinut prin deshidratarea caolinitului anumite temperaturi", *metafosforos {acid~)* „acid care se obţine prin de compunerea $SiCl_4$ cu apă", *meihemoglobină* „pigment sanguin anorma de culoare brun deschis, obţinut prin oxidarea hemoglobinei" etc;

5) asemănarea cu baza (cf. MARCHAND, E. W. **126**) : *metacann* „cărbune de tip cannel cu luciu mai strălucitor decît cel obişnuit", *me variscit* „fosfat natural de aluminiu, asemănător cu variscitul, de care deosebeşte prin cristalizarea sa în sistemul monoclinic", *metaxilit* „xi negru, intercalat în cărbunele brun pămîntos ..." etc.

La cîteva formaţii din domeniul fizicii şi al matematicii *meta-* adu nuanţa de „aparent" în raport cu baza : *metacentru* „intersecţie imagina a verticalelor care trec prin centrele de greutate ale volumului de a dislocat de un plutitor (considerat în poziţie înclinată şi în poziţie norma de plutire)", *metapol* „punctul de intersecţie a planului cu bisectoar unghiului avînd vîrful său în centrul de perspectivă al clişeului, iar lat rile sale fiind verticala care trece prin centrul de perspectivă şi axa princ pală a clişeului" (sin. : *punct focal, isocentru, ortocentru), metastabil* „ca

aparent e stabil, dar se distruge cu uşurinţă la o mică perturbaţie exterioară" etc.

în unele cazuri, la derivatele cu *meta-* nu se detaşează o valoare deosebită de cea a bazei„ cum este, de exemplu, *metaperiodat,* pe care LTR[2] îl consideră sinonim cu *periodat.*

4. *Meta-* este un prefix neologic de origine grecească.

în limba greacă *JJLZTCC-,* JIST- (CU statut şi de adverb şi de prepoziţie, cf. BAILLY) indică ideea de posteriorităte, opunîndu-se adesea lui rcpo- (cf. MIRAMBEL, L.G. 381—382), de tranziţie„ de trecere, de schimbare (cf. MIRAMBEL, G. 219). El a fost folosit de diverse limbi moderne; la formarea unor derivate din terminologia ştiinţifică care exprimă succesiunea, transformarea etc. (cf. DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND).

Prefixul a pătruns în limba română mai întîi direct din neogreacă în secolul al XVIII-lea, prin unele formaţii neanalizabile de uz restrîns care au dispărut odată cu încetarea influenţei greceşti: *metahirisi* „a folosi„ a întrebuinţa" (Antim, la TDRG), cf. fiWaxeip££ofiai, *metahiris* „folosire" **(1777—82),** cf. {zeTaxefpiats, ambele la GÂLDI, M. **209—210.** Tot în acest secol pătrund însă şi formaţii analizabile sau semianalizabile, unele neadaptate la structura fonetică sau morfologică a limbii române, care ulterior au fost reîmprumutate din limbile de circulaţie internaţională : *metafisică* „învăţătura care arată lucruri mai sus de fire" (Cantemir, în **DLR**), cf. fji£Tacpu<jLx6<; (şi lat. *metaphysica), metamorfosis* „schimbare a feţei" (Cantemir, la GÂLDI, M. **210**), cf. {jieTa^ptcoaK, *metatesis* „schimbare"' (a. **1797,** la GÂLDI, *loc. cit.),* cf. *[LZT&QZGIQ.*

începînd cu prima jumătate a secolului al XlX-lea limba română a împrumutat termeni ştiinţifici cu *meta-* din limbile moderne, în special din franceză. Derivatele au accentul, de obicei, pe temă, ca şi în limbile din care au fost împrumutate, de exemplu *metateză,* cf. fr. *metaihese,* germ. *Metaihese,* rus. *Memamesa,* spre deosebire de varianta învechită accentuată pe prefix, menţionată mai înainte, care urmează accentul din greacă, latină, italiană; formaţia neanalizabilă *metaforă,* atestată pentru prima oară la sfîrşitul secolului al XVIII-lea într-o traducere (în manuscris), din italiană, a lui Amfilohie Hotiniul (vezi **DLR**), este accentuată pe a doua silabă a prefixului, ca în italiană şi în latină.

La Ienăchiţă Văcărescu cuvîntul apare, ca în greacă, cu accentul pe finală: *metafora* (cf. ROSETTI–CAZACU–ONU, ILR I 510).

Cel mai adesea, formaţiile cu *meta-* au corespondente în mai multe limbi; împrumuturi: *metacarp,* cf. fr. *metacarpe,* it. *metacarpo,* germ., engl. *metacarpus; metacentru,* cf. fr. *metacentre,* it. *metacentro,* germ. *Metazentrum,ru&. Memaiţeump*; *metageneză,* cf.it. *metagenesi,* germ. *Metagenese,* rus. *Memazenes*; *metaldehidă,* cf. fr. *metaldehyde,* germ. *Metaldehyd,* engl. *metaldehyde,* rus. *Memajtbdeeud; metatorax,* cf. fr. *metathorax,* germ., engl. *metathorax; metencefal,* cf. fr. *metencephale,* germ., engl. *metencephalon* etc.; semicalcuri (rar) : *metalimbă,* cf. fr. *metalangue,* it. *metalingua (metalengua),* germ. *Metasprache,* rus. *Memambin ; metalimbaj,* cf. fr. *metalangage,* engl. *metalanguage.*

Vezi şi Theodor Hristea, *Calcul internaţional,* în SCL xxvi (1975), nr. 5, p. 502, care consideră că punctul de plecare al semicalcurilor menţionate este engl. *metalanguage.*

Derivatele de acest fel sînt atestate în lucrări ştiinţifice care datează din prima jumătate a secolului al XlX-lea (izolat, chiar de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea : *metamorfosi* a. **1790,** la URSU, T.) : *metacarp,* a. **1830,** la URSU, T., *metamorfoză* a. **1830,** la URSU, T., *metatars(us)* a. **1830,** la URSU, T., *metafizică* a. **1825,** *metastazie* a. **1837,** ambele la CLOSE, D. **291,** sau în dicţionarele de pe la mijlocul secolului trecut: *metafizică?*

metafizicesc, metafiziceşte, metamorfoză VALIAN, *metafizică, metafraz* *metamorfoză, metastază* KEGULICI, *metabolă, metacarp, metacronism, mete* *fizică, metafrază, metatars, metateză* PROT.-POP. etc. Majoritatea împrumu turilor cu *meta-* datează însă din secolul nostru.

5. *Meta-* este un prefix savant care apare în combinaţii cu teme ne logice, de obicei cu circulaţie internaţională în terminologia ştiinţifică (fac excepţie *metalimbă,* a cărui temă este moştenită din latină). Din aceast cauză e greu de precizat productivitatea prefixului pe terenul limbii român chiar dacă pentru unele derivate nu am întîlnit, în dicţionarele de ca dispunem, corespondente în alte limbi, cum e cazul derivatului *metasemn ficaţie.*

Prefixul este slab productiv, în semicalcurile menţionate. Posibil tatea formării de derivate în limba noastră nu este exclusă nici la derivate cu corespondente în limbile moderne a căror bază este folosită în acela domeniu.

Derivatele cu *meta-* aparţin stilului ştiinţific, fiind folosite în speci în terminologia chimică şi fizică, apoi în cea medicală, în matematică sa în lingvistică.

6. Prefixul *meta-* are şi un compus, ***meten~,*** cu varianta fonetică et mologică ***metem~.*** El se identifică în două formaţii substantivale, ambe împrumutate : *metempsihoză* „concepţie religioasă potrivit căreia suflet parcurge mai multe existenţe, reîncarnîndu-se succesiv ...", cf. *psihoz* şi *metensomatoză,* cu varianta *metemsomatoză* (**DLR**) şi dubletul *metasom ioză* (**DN**[3]) „concepţie religioasă potrivit căreia sufletul omenesc trece pr diverse corpuri", formaţie semianalizabilă prin raportare la *somatic* (s formaţie parasintetică analizabilă prin raportare la *soma* „nume d celulelor somatice" **DN**[3]).

în ambele derivate prefixul exprimă schimbarea, transformarea.

Meten- (metem-) e un compus din *met(a)-* şi prefixul *en-* (pentru ca vezi p. **102—103).** El a fost împrumutat din franceză, care, la rîndul ei, l luat din greacă prin formaţiile menţionate : *metempsihoză* cf. fr. *mete psicose* (< gr. *ILZTS[L^<>X<^^Q* < P-STOC- + ev- + *tyux'h* «suflet"), *meten matoză* cf. fr. *metensomatose* (< gr. [jisTsvaco^aToocnţ < (JISTOC- + sv- acoţjia „corp") ; dubletul *metasomatoză* provine din germ. *Metasomat* (cf. şi engl. *metasomatism,* rus. *MemacoMarnu3M).*

Cf. ***Dictionnaire encyclopedique Quillet, L-O,*** **Paris, 1935.**

Ambele formaţii aparţin terminologiei ştiinţifice. Prefixul nu es productiv în limba română.

N- vezi ÎN-,
NA- vezi NA-,

NĂ-, (NA-, NE-„ NO-, NI-,)

AUERBACH, v. 240—241, Florica Ficşinescu, ***Prefixul regio*** *na-,* în SMFC V 9 — 15.

1. *a.* Prefixul *nă-,* (cu varianta *ne-,)* se delimitează de varianta *n* a prefixului *ne-*[2] (din formaţii ca *năbun — nebun, năfericat — nefere nătot — netot)* prin valoarea semantică : pe cînd prefixul *ne-*[2] *(nă-*[2]*)* a valoare negativă, prefixul *nă-, (ne-,)* este lipsit de această valoare.

b. Prefixul *nă-* trebuie deosebit de segmentul inițial *nă-* dintr-un compus ca *nămiaza* (alcătuit din prepoziția *în,* aici în varianta *n,* şi substantivul *amiază,* cu *a* inițial neaccentuat devenit *ă),* care prin raportare la *miază* poate fi segmentat, prin falsă analiză, în *năjmiază.*

1. în cazul altor compuse cu prepoziția *în> n,* ca *năimea (< în + aiurea), năldealului* (< în + *al + dealului),* sau al variantelor unor derivate cu prefixul *ln-* ca *nâcri, nălbi,* segmentul *nă-* nu poate fi confundat cu prefixul *nâ-* din cauza absenței unor teme fără *a- (ă-)* care ar putea permite izolarea sa prin falsă analiză.
2. în unele formații, după cum arată Florica Ficşinescu, *lucr. cit,* p. 13, este greu de precizat statutul lui *nă-* (dacă el reprezintă: a) prefixul discutat în monografia de față, b) varianta prefixului *ne-* sau c) reflexul lui *în^^),* prefix sau prepoziție, urmat de *a-),* ca, de exemplu, în *nâfundos* „fără fund, adine" (regionalism înregistrat în DLR fără citat şi care, în unica sursă indicată — *Revista critică* III 162 —, apare fără context), pentru care cf. *înfunda* (cu unul dintre sensuri ,,a (se) adinei"), *înfundat.* în schimb *năiura* „a aiura", despre care aceeaşi autoare crede că poate fi derivat de la *aiura* cu *în-* sau cu *nă-* este foarte probabil format prin derivare cu sufix fie de la adverbul *neiurea,* compus din *în aiurea,* fie chiar direct de la acest grup sintactic adverbial.
Năduf, nâduh, formație semianalizabilă (cf. *zăduf),* conține fie prefixul *nă-* (dacă admitem, împreună cu DLR, că este un împrumut din sl. **naduch),* fie prefixul negativ *ne-* (dacă acceptăm punctul de vedere întîlnit la GRAUR, E. 27 — şi justificat, dealtfel, şi de sensul formației — conform căruia *năduh* vine dintr-o formă inițială *neduh* „lipsă de respirație").
3. Pentru ipoteza unor legături etimologice atît între prefixul negativ *ne-* şi prefixul *nă-* cît şi între acesta din urmă şi segmentul inițial *nă-* din formații ca *nămiaza,* vezi p. 160.

2. Prefixul *nă-* are următoarele variante fonetice: *ne~ (nefufănă,* variantă a lui *năfufănă* „femeie proastă, toantă" **DLR**, *nesilnic,* variantă a lui *năsilnic* „violent, brutal; aspru, neîndurător; puternic, tare; greu de suportat, dificil; nemulțumit, cîrcotaş, mofturos; apatic, nepăsător, inactiv" **DLR**, la care trebuie adăugat *necheaun* „persoană fără căpătîi, haimana", cf. *cheaun* „zăpăcit" SMFC v 12, alături de care nu apare şi o formă cu *nă-;* (semianalizabil) *nepusti* **DLR, S.V.** *năpusti* etc), *na-, no-* (în formații care cunosc şi o variantă cu *ne-:* (semianalizabil) *năclaă* „butuc de lemn, lespede sau suport de fier pe care se clădesc lemnele în vatră; grindă care se aşază la baza unui construcții, pe care se clădeşte o stivă de seînduri etc", *neclad, naclaă, noclad* **DLR**; *nătîntoc, netîntoc, natantoc, notîntoc* **DUR),** probabil şi *ni-* (într-o singură formație analizabilă din nordul Moldovei: *nicuvioasă* „preacuvioasă" SMFC v 12, alături de care însă nu este atestată şi o formă cu *nă-).*

După Florica Ficşinescu, *lucr. cit.,* p. 10, despre varianta *ne-* a prefixului *nă-* este vorba şi în *neagoi,,* a linişti, a potoli", cf. *ogoi,* ,id.", *nestoia,,3L* se potoli", cf. *ostoi(a)* ,,id.". Sinonimia dintre termenii cu *ne-* şi cei fără *ne-* de mai sus, obişnuită între derivatele cu prefixul *nă-* şi bazele lor (vezi § 4), poate constitui un argument în favoarea acestei ipoteze, pe care însă diferențele fonetice (absența lui *o* după *ne-),* mai greu de explicat, o fac nesigură (cf. şi DLR).

3, în **DLR** sînt înregistrate 19 formații analizabile cu prefixul *nă-,* la care se adaugă următoarele 6 din alte surse :

nâcoabâ **„om prost" (L. Costin, în SMFC V 11), cf. *coabâ* „pacoste" (id. *ib.); năgrăpat* „ciupit de vărsat" (ALR n/ih. 45/47 Vălcani—Sînnicolaul-Mare), cf. *grâpat; năpîrşă* „femeie uşuratică" (UDRESCU, GL.), cf. *pîrşă* ,;id." (id. *ib.); năzdrîmb* „grosolan, bădăran" (UDRESCU, GL.), cf. *zdrîmb* „fandosit, sclifosit (id. *ib.); năzgîmb* „(persoană) care se uită ponciş, saşiu, zbanghiu" (id. *ib.),* cf. *zgîmb* „id." (id. *ib.); năzglîmb* „urît" (L. Costin, în SMFC V 10), cf. *zglîmb* „mînios, scîrbos" (id. *ib.).***

Derivatele cu prefixul *nă-* sînt :

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *năcoabă, năcorcoață* „stricăciune" (şi *năcîrcoață* „femeie pisăloagă" **DLR**), cf. *corcoață* „haină ruptă şi învechită, zdreanță; femeie de moravuri uşoare" (**DA**); *năglod* „noroi"; *năMcă* „femeie leneşă", cf. *Mcă* „necaz, neplăcere, supărare, scîrbă, sfadă, ceartă, proces"; *nămeal* „nămol, glod", cf. *meal* „(un fel de) pămînt, cu care se spoiesc casele în loc de var ; pămînt argilos ; ardezie, gresie, şist" ; *năpîrşă, năpîrț, -ă* s. m. şi f., adj. „(om) mare şi prost" (DLR), S. m. art. „poreclă dată (mai ales) unui om bătrîn, prăpădit, hodorogit sau unui om moale, blegos, nătăvălos, tîrîie-brîu", s. f. „epitet injurios dat unei femei uşuratice; pîrşă, năpîrşă" (UDRESCU, GL.), cf. *pîrț,* variantă a lui *pîrci* „țap"; (formație parasintetică) *năfufănă,* cf. *fufă;*

II adjective (unele dintre ele folosite şi ca substantive), analizabile în raport cu un adjectiv : *năgrăpat; năhui* „tont, nerod", cf. *hui* „nătărău" (Pasca, în SMFC v 10); *năprui* „nătîng, prost", cf. *prui* „id."; *năsilnic,* cf. *silnic; năstraşnic* „avan, grozav" (cf. Grigoriu-Eigo, în **DLR**); *nâtînt* „nerod, nătîng"; *năzgîmb; năzglîmb;*

Adjectivele *nătinlav* şi *nällntcc* sînt fie derivate cu sufixe *-av,* respectiv *-oc,* de la *nâtînt,* fie, mai puțin probabil, formații parasintetice de la *Unt.*

III verbe, analizabile în raport cu:

— un verb : *năbui* „(despre apă, sînge etc.) a țîşni, a veni cu furie, a năvăli" (în **DLR** variantă a lui *năboi),* cf. *bui* „id."; *năcîrcăli* „a lucra superficial, fără tragere de inimă", *cî.cîrcăli* „id."; *nămînji* „a murdări", cf. *mînji* „id."; *năpişti* „a țîşni", cf. *pişti* „a curge încet, a se scurge, a se prelinge; a izvorî, a țîşni"; *năzări;*

— un verb sau (formație parasintetică) un substantiv : *năgrăbi* „a năvăli, a se năpusti" (DLR), „a se grăbi" (UDRESCU, GL.), cf. *grăbi, grabă;*

1. *Năpîrli* „(despre unele animale) a-şi lepăda părul, pielea, penele etc." se analizează în special prin referire la unul dintre sensurile lui *pîrli,* şi anume „a trece prin flăcări un porc tăiat, o pasăre tăiată pentru a-i îndepărta complet perii, puful sau penele" (celelalte semnificații ale acestui verb sînt mai îndepărtate de sensul lui *năpîrli).*
2. în categoria verbelor cu prefixul *nă-* ar putea fi menționat eventual si *năpusti,* cu unul dintre sensuri „a lăsa în părăsire, a abandona", cu care poate fi raportat la adjectivul *pustiu* sau la verbul *pustii* (care înseamnă, printre altele, şi „a părăsi pe cineva, a lăsa pustiu"). Din punct de vedere formal însă analiza acestui verb prin bazele amintite comportă unele dificultăți.

IV adverbe, analizabile în raport cu un adverb : *năbuzna* (în expr. *a da năbuzna = 2b* năvăli, a da buzna).

Formații semianalizabile : *năbărî* „a intra cu forța, a invada", cf. *tăbărî ; năbravniefă),* cf. *dumbravniefă) ; năbuşi,* cf. *prăbuşi ; năclad (năclaăă),* cf. *clădi ; năgîlvi* „a se îngrămădi, a se înghesui" (UDRESCU, GL.), cf. *îngîlvi* „id." (id. *ib.); nărădrălău* „tînăr care umblă handra; derbedeu, haimana" (id. *ib.),* cf. *hăndrălău; năpădi,* cf. *prăpădi; năpîrstea* „epitet (adesea ironic) dat unui om mic de statură, iute la fire, vioi, isteț; dracul" (UDRESCU, GL.), cf. *zăpîrstea* „id."; *năpuc* „purcelul cel mai mic al unei scroafe", cf. *repuc, zăpuc; nărui,* cf. *hurui; născodi* „născoci", cf. *iscodi; nătlăgele,* cf. *pătlăgele; năvăli,* cf. *prăvăli, tăvăli; năvod,* cf. *zăvod; năzuină,* cf. *vizuină.*

în derivatul cu dublă analiză *năzbate* „a se tîrgui" (**ALR II** 3645/13, în SMFC v 10), prin raportare la *zbate* se identifică prefixul *nă-* în timp ce prin raportare la *bate,* se segmentează un prefix compus *năz- (< nă-* augmentat cu *s-* sau *z-).*

De acest prefix compus sau dezvoltat ***năs~, năz-*** ar putea fi vorba şi în următoarele cîteva cuvinte : *năsfiros* „năzuros, mofturos, nemulțumit, supărăcios, țîfnos ; mînios", care ar putea fi analizat prin/ire ca o formație parasintetică cu sufixul *-os, năzbîcă* „neplăcere, supărare, nărav", pentru care cf. *bîgă* „nărav" (**LEX. REG. II** 19, variația *cjg* în segmentul final al unor cuvinte fiind obişnuită); (semianalizabile) *năzduf* (cu sens nepre-

eizat) cf. *văzduh, năzvăța* „a se răsfăța, a se alinta, a se răzgîia" cf. *dezvăța, învăța* (alături de care pot fi amintite și cuvinte neanalizabile, ea : *năstrunchiat* „zburdalnic", *năzgodie* „ciudățenie", *năzgovenie* „născocire, snoavă, anecdotă, glumă, fleac", *năzvăsi* „a răsfăța", după Florica Ficșinescu, *lucr. cit.,* p. 11, semianalizabil prin *devăsi* „a se risipi, a se pierde, a se strica", cu care însă nu se potrivește semantic).

1. Din motive fonetice, verbul *nâclăi* (< bg. *nanjieti)* și derivatul său, adjectivul *năclăios*^ nu au putut fi interpretate drept formații analizabile cu prefixul *nâ-„* desi legătura semantică a primului cu substantivul *clei* (de la care probabil a și fost format în limba de origine), ca și a celui de-al doilea cu adjectivul *cleios* este evidentă pentru unii vorbitori. Lucrul acesta este dovedit și de existența variantei *năcleios,* a lui *nâclâios,* care a luat naștere prin etimologie populară, în urma apropierii acestui adjectiv de *clei, cleios.*

***2.* Sinonime cu *nâbuzna* sînt adverbele *năgrabâ* (în expr. *a da năgrabă* = a da năvală, a năvăli), foarte probabil derivat postverbal din *năgrăbi,* și *năbîrna, nâvirna* (în expr. *a da nâbirna, năuirna,* cu același sens ca mai sus), care, după Florica Ficșinescu, *lucr. cit.,* p. 11, stau probabil în legătură cu *a năvirni* „a se strădui, a se trudi", în timp ce DLR le leagă de verbul *năbări* (pentru care vezi ceva mai înainte).**

3. Un mare număr de cuvinte care nu au fost incluse pe lista formațiilor analizabile, adjective și substantive cu etimologie neclară, avînd sensul „(om) prost, tont", încep cu *nă-.* Despre unele dintre ele s-a presupus că ar putea fi formate cu prefixul *nă-,* (deoarece sensul menționat mai sus se întîlnește frecvent la formații cu acest prefix, ca: *nâhui, năprui, nătînt).*
***Năgîrd,* după Ficșinescu, *lucr. cit.,* p. 11, poate fi derivat de la *gîrb* „gheb", dar poate fi pus în legătură și cu *ogîrdi* (LEX. REG. II 70) ,,a fi slăbit și fără putere din cauza vîrstei".**
***Nălet,* părere care Ficșinescu, *lucr. cit.,* p. 15, propune explicația *nă-* + *oletui* „a se vlăgui" este mai curînd un împrumut din tc. *nalet(cî.* Andrei Avram, *Note etimologice,* în LRXXII (1973), nr. 3, p. 193-194).**
Alte cuvinte, ca *nădălog, nănălău, năvîrc, nâvirgeac,* cu varianta *năbîrgeac* (cf. DLR), *năpîntoc, năvleg,* cu varianta *năbleg* (pentru care cf. DLR ; varianta, apărută foarte probabil prin etimologie populară, este notată de Florica Ficșinescu, *lucr. cit.,* p. 10, printre derivatele cu prefixul *nă-J,* au etimologia necunoscută sau neclarificată. Nu este însă exclus ca unele dintre ele să se afle într-o anumită legătură fie cu derivatele cu prefixul *nâ-„* fie cu cele cu prefixul negativ *ne-.* (Vezi în acest sens ipoteza formulată de SCRIBAN și de Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească,* în SCL XIV (1963), nr. 1, p. 14-15, după care *năvleg* ar putea fi derivat de la *vlagă* cu prefixul negativ *ne-.)*

Pentru *năzdrăvan,* vezi *NE-.*

4. De asemenea nu se poate preciza dacă următoarele cuvinte, cu originea neclarificată, au sau nu la inițială prefixul *nă-„* așa cum s-a susținut despre unele dintre ele.
Astfel, după Florica Ficșinescu sînt formate cu acest prefix : *năficii, năcăfăi* ,,a merge încet, anevoie'' (de la *făcăi* ,,a se slei, a se îngroșa prin răcire'', cf. *lucr. cit.*, p. 10; în DLR din interjecția *năfic), năplod* ,,gunoi'' (de la *plod*, *ib.* 11, etimologie neconvingătoare din punct **de vedere semantic), *năsoci* „a merge greu, prin noroi, prin iarbă mare etc." (de la *sogi* ,,a frămînta aluatul'', *ib.* [illegible] bg. *насочи се*, cf. Andrei Avram, *Note*** *etimologice*, în LR XXII (1973), nr. 3, p. 194), *nătinji* ,,a face mofturi la mîncare'' (com. din Zagra—Năsăud, în DA ms., de la *tinji, otinji* ,,a se usca, a se ofili'', *ib.*; mai probabil o **variantă regională a lui *nătîngi* ,,a deveni nătîng, a se prosti; a se încăpățîna, a se îndărătnici, a face mofturi la mîncare", cf. DLR), *năvrajbă* „silință, zel" (de la *vrajbă, ib.* 11), *năturni* „a se lua după cineva, a urmări pe cineva" (semianalizabil prin *dăturni* „a îndepărta pe cineva", *ib.;* în DLR CU etimologie necunoscută, pus în legătură cu *înturna).* Alte cuvinte, neclare ca formație, prin conținutul lor se încadrează în sfera semantică a cuvintelor cu *nă-,: năprăvală* „boală de vite, vreme rea cu furtună, vijelie; om năprasnic" (cf. *prăvăli, ib.* 15; cf. și DLR), *nârâznat* (cu sens neprecizat, cf. *razna, riză, ib.;* în DLR pus în legătură cu *nărâmzat* „portocaliu"), *nărujit* „mușcat de dini" (cf. *rujă* „umflătură roșie în obraz" *ib.).***
In DLR *nătăvală* „namilă, matahală" este considerat drept derivat cu *nă-,* de la *tăvăli* (etimologie insuficient de convingătoare), iar următorii termeni cu *nă-* inițial sînt raportați la cuvinte fără *nă-: nâmornic* „care întrece (cu mult) limitele normale de volum, înălțime; namilă, matahalâ'J (cf. *mamor* și *mamorniță*), *nămuchiu* „cusătură pe muchie" (cf. *muchie), năstrap* „picătură, strop care sare dintr-un lichid în fierbere sau care se formează pe suprafața exterioară a unor vase" (cf. *strop, năstrapă).*

4. După cum rezultă din definițiile celor mai multe dintre formațiile analizabile cu prefixul *nă-„* între acestea și cuvîntul de bază nu există diferențe de înțeles. Să se compare *năbui] năcîrcăli, năhui, nămeal, nămînji, năpîrșă, năprui, năsilnic, năstrașnic, nătînt, nătîntav, năzări, nă-*

zgîmb cu *hui,* respectiv *cîrcăli, hui* etc. Nu este însă exclus ca în unele dintre aceste derivate prefixul *nă-,* să exprime intensificarea, valoare uneori mai greu de sesizat și, din această cauză, poate neînregistrată în definiție. Această valoare reiese din compararea sensului lui *năgrăbi* cu *grăbi,* a lui *năpiști* „a țîșni" cu unul dintre sensurile lui *piști,* și anume „a curge încet, a se scurge" (cu sensul „a țîșni", *piști* este sinonim cu *năpiști)* și, eventual, din compararea lui *nicuvioasă* cu adjectivul *cuvioasă.*

în *năgrăpat, nă-,* pare să exprime asemănarea.

Uneori între derivat și bază există o deosebire semantică^ de la concret la abstract (să se compare *năcoabâ* cu *coabă, năhîcă* cu *hîcă)* sau de la abstract la concret *(năcorcoață* față de *corcoață).* Alteori atît derivatul, cît și baza exprimă însușiri negative, destul de apropiate între ele (să se compare *năzglîmb* cu *zglîmb, năfufănă* cu *fufă).*

Prefixul este simțit în general drept depreciativ, ceea ce ar putea explica pe de o parte preferința sa pentru teme avînd de asemenea înțeles depreciativ, iar pe de altă parte numărul mare de adjective și de epitete în care apare.

5. Prefixul *nă-,* este de origine slavă.

Vezi AUERBACH, v. *loc. cit.*
în vechea slavă *na-* se adăuga la substantive, adjective, verbe și adverbe, fiind unul dintre prefixele bine reprezentate ca număr de formații, trăsătură pe care și-o păstrează și în limbile slave moderne (cf. Iv. Lekov, *С^еоо6ра3оеамejiuu cKJionocmu na cjiaesmcnume esuuu,* Sofia, 1958, p. 11-17).
Valoarea prefixului nu este prea clară. Afară de „pe", sens întîlnit în formații ca v.sl. NanacTH, M4KA4A4TH „a încărca", *na-,* în combinație cu adjective sau adverbe, exprimă, după unii cercetători, o valoare de diminuare sau de aproximare (ser. *nablid* „subpallidus", bg. *naludnicav* „etwas toricht"), ca și o valoare de întărire, de augmentare (rus. *naâoJibno* „sehr schmerzhaft", ser. *najlepsi) ;* la unele verbe *na-* indică aspectul perfectiv. Cf. Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen,* zweiter Band, *Stammbildungslehrc,* Wien, 1875, p. 358, 359, 401, vierter Band, *Synlax,* Wien, 1883, p. 213-215; Wenzel Vondrâk, *Slavische Grammatik,* I. Band. *Lautlehre und Stammbildungslehre.* Ed. a Il-a, Gcttingen, 1924, p. 676; VAILLANT, v. s. 132 ; Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wcrterbuch,* zweiter Band, Heidelberg, 1955, s.v. *na.*

în română prefixul a putut pătrunde din diferite limbi slave, și în special din sîrbocroată sau din bulgară, prin împrumuturi:

— analizabile: *năpîrli<bg. nanbpm,* ser. *naprljati; năsilnic* < v. sl. HacHAkH-h (cf. ser. *nasilnik,* rus. *uacuAbHbiu, nacujtbHUK); năzări* < v.sl. HasptrH;

— semianalizabile : *năbuși* < ser. *năbușiți* (cf. TDRG, SCRLBAN, CIORANESCU; în DLR, s. v., formația sîrbocroată nu este considerată drept etimon, fiind notată cu *cf.* înainte), *nâclad* < v. sl. HdKAdA^ (cf. Mihai Mitu, *Note lexicale și etimologice,* în **LRX XV** (1976), nr. 1, p. 73—74 ; vezi tot aici și discuția în legătură cu *năcladă* s.f., probabil format în românește de la *năclad), năpădi* < v.sl. NdnacTH, -ndA*> *năpusti* < v. sl. NanoycTHTH, *năvăli* < v. sl. *Hâ&âmrH ;*

— neanalizabile (majoritatea): *nădejde<v.* sl. *udA^A^ năloagă* (Banat, Oltenia) „mulțime", (nordul Moldovei) „zăpadă mare" < ser. *naloga,* cf. ucr. *naloga', năpăstui* < v. sl. NdnacTOKdTH, *nâpîrstoc* < bg. *nanp'bcmoK* (cf. v. sl. NdnpTvCT-kKTi, ucr. *neperstok), nâvădi* < v. sl. N4K*A^ etc.

în unele împrumuturi (mai ales neanalizabile sau semianalizabile) *na-* s-a păstrat neschimbat (ca în *naclad, navădi,* variante ale lui *năclad,* respectiv *năvădi)* sau a devenit *no-* (probabil accidental, ca în varianta *noclad* a lui *năclad).*

Alteori *na-* a devenit *ne-ₓ* mai ales în împrumuturi ale căror teme încep cu o consoană urmată de o vocală anterioară: *nesilnic,* variantă a lui *năsilnic; nedejde,* variantă a lui *nădejde.* O situaţie asemănătoare se întîlneşte şi într-o formaţie ca *necheaun,* creată pe teren românesc, în care *ne-ₓ* se datoreşte, probabil, timbrului palatal al consoanei următoare.

Nevedi, variantă a lui nâvădi, a putut apărea numai „cînd al doilea d s-a schimbat în e'* (GRAUR, E. 30).

în alte formaţii, ca *nefufănă, netîntoc,* în care prezenţa lui *ne-ₓ* nu poate fi motivată fonetic, pare să fie vorba de influenţa prefixului negativ *ne-₂*.

în legătură cu acesta din urmă s-a presupus că ar fi avut un rol important în apariţia prefixului nă-ₓ care s-a putut detaşa din formaţii cu prefixul negativ ne-₂, pronunţat regional nă- (cf. Florica Ficşinescu, lucr. cit., p. 13). Ipoteza pare puţin probabilă atît pentru faptul că este greu de crezut ca o variantă slab reprezentată cum este nâ-₂ să fi reuşit să se impună ca prefix, cît şi pentru că lasă neexplicată ştergerea valorii negative a prefixului ne-₂. Este însă foarte probabil ca variante cum sînt nefufână, netîntoc, ale unor formaţii depreciative cu prefixul nă-ₓ (nâfufână, nâtîntoc), să fi apărut prin analogie cu derivate cu prefixul negativ ne-₂, ca nebun, netot.

La apariţia unor derivate cu prefixul *nă-ₓ* este posibil să fi contribuit şi existenţa unui adverb compus ca *nămiaza,* pentru a cărui structură şi dublă modalitate de analiză, vezi **1.** b. (IsTu acelaşi lucru se poate susţine însă în legătură cu formaţii ca *năcri, nălţa,* a căror analiză nu permite izolarăunui segment iniţial *nă-* şi a unei teme cu iniţială consonantică.)

1. După cum s-a putut constata, datele de mai sus nu sînt suficiente pentru a confirma punctul de vedere potrivit căruia prefixul nă^ trebuie considerat „ca un prefix format pe teren românesc" din varianta nâ-₂ a prefixului negativ ne-₂ sau din fragmentul nă- provenit dintr-un In-, prefix sau prepoziţie (cf. Florica Ficşinescu, lucr. cit., p. 14).
2. Câteva dintre formaţiile analizabile cu prefixul nă-j^ merită o discuţie specială în legătură cu originea lor.

Năfleţ pare să aibă ca punct de plecare adjectivul nâtăfleţ, probabil rezultat din contaminarea lui nătărău cu fleţ. La rîndul său nătărău este foarte probabil derivat de la netare (< pref. ne-₂,+ tare) cu suf. -âu (cf. DLR). O formă metatezată ca năflltet întăreşte ipoteza că nă- din năfleţ poate să fie acelaşi cu nă- din nâtăfleţ şi, în ultimă instanţă, cu cel din nătărău.
Năglod, în DLR fără etimologie, poate fi explicat după R. Todoran (Note etimologice, în CLXVIII (1973), nr. 1, p. 43) prin apropierea lui năglag „pămînt galben (care muiat devine foarte lipicios)" de glod.

Năgrăbi este mai curînd o formaţie românească cu prefixul nă, de la verbul grăbi (cf. sensul acestuia într-un citat ca următorul: Au grăbit cu calul asuprâ-le. Neculce, în DA) decît un împrumut din bg. Ha?pa6% „a fura, a răpi" (care nu are nici unul dintre sensurile lui năgrăbi), după cum se arată în DLR. Se poate presupune că năstraşnic, în DLR variantă la năstruşnic, rezultă din apropierea lui năstruşnic de straşnic.

Faptul că în română au fost împrumutate din slavă formaţii analizabile şi semianalizabile ca *năbuşi* alături de *prăbuşi, năvăli* alături de *prăvăli* (în limba de origine derivate cu prefixe diferite de la aceleaşi teme) a creat probabil impresia că *nă-ₓ* se află în variaţie liberă cu fragmentul iniţial al unor cuvinte. Astfel se pot explica dublete ca *năbravnic — dumbravnic, nătlăgele — pătlăgele, năvod — zăvod.*

Originea lui *s, z* din *năs-, năz-* pare să fie diversă. într-o formaţie cu dublă analiză ca *năzbate, z* reprezintă prefixul temei *(zbate),* la care s-a ataşat *nă-ₓ*. în *năzvăţa,* foarte probabil creat după modelul lui *dezvăţa* prin substituirea fragmentului iniţial *de-* cu *nă-ₓ, z* reprezintă finala prefixului *dez-. Năzduf* pare să fi apărut prin înlocuirea fragmentului iniţial al cuvîntului *văzduh eu* prefixul *nâ-ₓ* (variaţia *h/f* de la finală fiind un fapt obişnuit în cuvintele de origine slavă). în alte cazuri ca *năsfiros, năzbîcă,* prezenţa lui *năs-, năz-* este mai greu de explicat.

în secolul al XVI-lea sînt atestate cuvinte neanalizabile cu prefixul *nă-ₓ,* ca : *nădejde* (Coresi, în **DLR**), *năvedi (Psalt, ib.);* din prima jumătate a secolului al XVII-lea se cunosc formaţii semianalizabile, ca: *năvăli* (Ureche, ***ib.,*** *Noul Testament,* 1648, *ib.), năduv* (Varlaam, *ib.),* dar şi analizabile: *năsilnic* (Moxa, *ib.,* Herodot, *ib.), năzări* (Herodot, *ib.).*

Cea mai mare parte a derivatelor cu prefixul *nă-ₓ* sînt însă regionalisme al căror moment de apariţie este greu de datat.

6, Multe dintre derivatele cu prefixul *nă-ₓ* sînt formate de la teme de origine slavă (din vechea slavă sau din limbile slave moderne): *năcîrcăli, năcoabă, nămeal, nămînji, năpişti, năpîrşă* şi *năpîrţ, -ă, nâstraşnic.* O singură formaţie are o temă moştenită din latină: *năzbate.*

La fel de numeroase ca şi derivatele de la teme de origine slavă sînt cele de la teme cu originea necunoscută sau neclarificată: *năbleg, năbui, năcîrcoaţă, năfufănă, năgrăpat, năhîcă, năhui, nătînt* şi *nătîntav, năzdrîmb, năzgîmb, năzglîmb.*

7. Prefixul *nă-ₓ* are caracter regional. Puţinele formaţii care au pătruns în limba literară (ca, de exemplu : *năpădi, năvăli)* sînt semianalizabile. Zona de răspîndire a acestui prefix o constituie Banatul, Oltenia şi în mai mică măsură Transilvania. Pentru nordul Moldovei, exemplele sînt puţine şi nesigure din cauza fonetismului lor *(na-, ne-, ni-).*

Prefixul *nă-ₓ* este productiv, după cum o dovedeşte numărul destul de mare de formaţii analizabile în care apare. El se caracterizează printr-o mare mobilitate, care îl face să se substituie segmentului iniţial al unor cuvinte, formînd dublete (vezi, de exemplu, perechile *născodi — iscodi, nătlăgele — pătlăgele, năvod—zăvod* etc).

NÂ-₂ vezi NE-₂
NE-ₓ vezi NÂ-ₓ

NE-₂ (Nl-₂, NEA-, NI-₂)

IORDAN, LRA 203—205; IORDAN, STIL. 212—214; GUŢIA, E. 159-165, 486-496; C. Otobîcu, *Unele observaţii cu privire la valoarea semantică a prefixului ne-,* în LR VII (1958), nr. 4, p. 43—52 ; BENE§, p. 92—94; FLOREA, P. N. 61—69 (passim); DRINCU, P. V. 60—66.

1. Prefixul *ne-₂* are următoarele variante regionale : *nă-₂ (năbăsăditor* „tăcut" ALRI, în DLR s.v., *năfericat* ALRSNI, în DLR s.v. *neferecat, năfericire* **DLR** s.v. *nefericire, nătot* **DLR S.V.** *netot* etc.; în limba literară *nă-₂* apare numai în cuvinte devenite neanalizabile : *nătărău* etc.); pentru delimitarea variantei regionale *nă-₂* a prefixului *ne-₂* de prefixul *nă-ₓ,* vezi *NĂ-ₓ,* unde se dau exemple susceptibile de două interpretări; *ni-₂ (nicredinţă Catalogul manuscriptelor româneşti* I, în **DLR S.V.** *necredinţă, nicum, nicurat,* în **DLR** s.v. *necum,* respectiv *necurat, niferecat* **ALRSNI**, în **DLR S.V.** *neferecat;* literar în neanalizabilul *niznai)* şi rar *nea- (neabun* ALRM II/I, în DLR s.v. *nebun, neabunie* **DLR S.V.** *nebunie).*

Vezi GRAUR, E. 27—30; Florica Ficşinescu, *Prefixul regional nă-,* în SMFC V 9.

Prefixul *ne-₂* este de regulă neaccentuat. Izolat, accentul poate sta pe prefix, ca în cazul adverbului *nemite.*

în construcţii ocazionale cu valoare expresivă (vezi § **6)** în care formaţia cu *ne-* se alătură termenului pozitiv reluat dintr-un enunţ anterior (tipul *tânăr, ne-tânăr* ...) sau în care *ne-* se foloseşte pentru negarea unei îmbinări de cuvinte, deoarece se insistă asupra sensului negativ, *ne-*$_2$ poate avea uneori un accent tot aşa de puternic ca cel al cuvîntului negat (cf. IORDAN, STIL. 213). în asemenea situaţii, *ne-* este adesea despărţit în scris prin cratimă de cuvîntul/cuvintele pe care le neagă.

Uneori *ne-*$_2$ poate ţine locul întregului derivat negativ care este reluat prin baza pozitivă. în acest caz *ne-* apare izolat şi este scris fără cratimă : *... pătlăgeaua, pătrunjelul şi alte legume* ***ne*** *sau mai puţin mirositoare se întâmplaseră să fie victimele marelui cuţit.* Gib **I.** Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întârziat,* Craiova, **1973,** p. **12.**

2. în **D L R** sînt înregistrate **449** de formaţii a n a l i z a b i l e .

1. Numărul formaţiilor din DLR este în realitate mult mai mare, dar în calculul nostru am luat în consideraţie numai cîte o formaţie dintr-un grup avînd temă comună : de exemplu *nemişcare,*. nu şi *nemişcat, nemişcător,* care nu sînt totuşi în mod obligatoriu derivate în lanţ, ci pot proveni fiecare din cuvîntul-bază (la rîndul lui derivat cu sufix) la forma pozitivă *(mişcare,* respectiv *mişcat, mişcător* etc. + *ne-).* Dealtfel, DLR înregistrînd în mod deliberat numai o parte dintre formaţiile cu *ne-* existente, numărul derivatelor din DLR este foarte mic şi nu ilustrează marea productivitate a acestui prefix (de regulă nu au fost consemnate în dicţionarul amintit formaţiile nominale banale).

2. întrucît derivarea cu *ne-*$_2$ formează un sistem deschis, nu am adăugat formaţiile din alte surse.

Formaţiile cu *ne-*$_2$ sînt:

I a d j e c t i v e , analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *neclar, nedemn, nedulce, nemîndru, nerău, netare, netot, neveşted* etc.; *neaducător, neamăgeţ, neascultător, necomparabil, neeconomicos, neleneş, nelumesc, nemilostiv, neorganic, nepredicativ, nestricăcios, nevîrstnic* etc.; (de origine participială) *neadormit, neajutorat, neasemuit, necopt, necugetat, neîmpăcat, neîndeplinit, neînţeles, neobosit, nepotolit, nepreţuit, nepriceput, nesocotit, nespus, nevăzut, nevrut* etc.;

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *neapătat* „neudat" TEODORESCU, P.P. **72,** *nebriciuită* Dan Deşliu, la **I.** Coteanu, în LLII **(1956),** p. **96,** *nemuzicabil* etc.;

— un verb (formaţii parasintetice) : *nechemăcios, neclintibil, neîngîndurit* cf. *îngîndura, nemîntuicios, nestrăbăcios* cf. *străbate, neveştezicios* etc.;

Se remarcă preferinţa prefixului pentru adjectivele de origine participială, ca şi pentru cele derivate cu sufixele *-tor, -bil, -cios* (ultimul în limba veche) şi *-os,* primele trei în relaţie cu teme verbale. Formaţiile de la adjective derivate cu alte sufixe *(-esc, -nic, -eţ, -eş, -atee, -iv, -ic* etc.) sînt mai mult sau mai puţin întîmplătoare (1—3 derivate negative) în DLR. Sînt puţin numeroase, şi în general neuzuale, creaţiile cu *ne-*$_2$ de la adjective primare.

II s u b s t a n t i v e , analizabile în raport cu :

— un substantiv (inclusiv infinitivul lung) : *neastâmpăr, nelucru, nenoroc, neom, nepreget, neregulă, nesomn* etc.; *neaducere, necioplire, nedelicateţe, neîndurare, neîngăduinţă, nejudecată, nemoralitate, neoboseală, neprieteşug, neputrejune, nevinovăţie* etc.; (formaţii parasintetice) *nedintire, neobrăzare* etc.;

— un substantiv sau un verb (formaţii parasintetice): *nemărginime ;*

— un verb (formaţii parasintetice) : *nesosinţă;*

— un adverb : *neunde* „neant";

1. Substantivele formate cu *ne-*$_2$ sînt în marea lor majoritate de gen feminin (numărul celor de gen masculin şi neutru este neglijabil: în DLR 7, respectiv 20). Din punct de vedere semantic, predomină abstractele (verbale, cele mai numeroase, şi denominale).

2. Trebuie menţionat că unele substantive negative sînt formaţii regresive. De exemplu : *nepe*
< *nepăsare* (cf. DLR), care a fost numărat printre substantivele neutre.

3. Posibilitatea ataşării prefixului atît la adjective, cît şi la substantive abstracte creea adeseori confuzie în mintea unor vorbitori, care, în unele construcţii, în loc să nege calitat exprimată de adjectiv, folosesc în mod greşit prefixul pentru a nega acţiunea denumită substantiv. De exemplu : *neadincirea suficientă a problemei, nepregâtirea temeinică a examenel* etc. în loc de *adincirea nesuficientă, pregătirea netemeinică* etc. (IORDAN, LRC 317, nota 1).

III v e r b e , analizabile în raport cu un verb : *neascultा, nebăg* *necinsti, neclinti, necunoaşte, nedumeri, neferici, negriji, nehotărî* **R O M** **L I T** . vru, nr. **36,** p. **17/3,** *nemulţumi, nemuri* „a face pe cineva să devi nemuritor", *nesocoti, neşti* etc.

1. Prefixul *ne-*$_2$ se poate ataşa şi la o locuţiune verbală: *nebăga samă* Dosoftei, PUŞCHILA, D. 67.

2. Formaţiile cu *ne-* de la verbe sînt în număr foarte restrîns. Derivarea de la verbe nefii specifică prefixului *ne-,* toate verbele de mai sus pot fi formaţii regresive fie de la adjective de origine participială *(neascultat, nebăgat, necinstit, neclintit, necunoscut* etc.,), fie de la une derivate cu sufixe *(neascultător, necunoscător, nemuritor, nehotărîre* etc).

3. în cazul verbului *nepricepa* Dosoftei, în DLR (de altă conjugare decît *pricepe)* analiza forma trebuie să pornească numai de la derivatul *nepricepător* Coresi, în DLR (format de la verb *pricepe).*

4. Nu intră în lista derivatelor cu *ne-* verbe ca *nedreptăţi, neputinţa,* derivate secundare de formaţiile abstracte *nedreptate, neputinţă,* şi nici verbe de tipul *nelăuţi, netrebnici, nevolni* derivate secundare de la adjective negative: *nelăut, netrebnic, nevolnic.*

Prefixul *ne-*$_2$ s-a gramaticalizat în relaţie cu gerunziul, participiul supinul verbelor, înlocuind complet negaţia *nu : neştiind, neştiut,* *de neştiut* etc.

în unele locuţiuni de tipul *pe alese,* în care avem a face probabil cu vechi abstracte de ger feminin, este utilizată mai mult forma negativă a substantivului la plural: *pe negindite,* *nesimţite, pe nevăzute* etc.

IV a d v e r b e , analizabile în raport cu un adverb : *nealtăda* *necum* (şi cu valoare de conjuncţie), *nelesne, nemite* etc.;

Un număr mai mare de adverbe sînt analizabile: a) prin raportare la un adverb de o gine adjectivală (sau participial-adjectivală): tipul *neconvingător, nedesluşit* sau b) prin portare directă la un adjectiv (respectiv participiu) care la pozitiv nu se foloseşte adverbi tipul *necontenit, neîncetat* etc. Considerăm că iniţial formaţiile negative de sub *b* au avut valoa de adjectiv şi apoi şi-au schimbat categoria gramaticală.

V p r o n u m e , analizabile în raport cu un pronume : *nealtul;*

VI c o n j u n c ţ i i , analizabile în raport cu :

— o conjuncţie (adverb relativ) : *necum ;*

— un adverb : *netocma* (vezi însă p. 280).

VII c o m p u s e p a r a s i n t e t i c e , formate prin negarea un îmbinări de cuvinte (mai ales locuţiuni adjectivale şi adverbiale). De obi este vorba de grupuri sintactice alcătuite din prepoziţie + substanti *nedetreabă, neînregulă, neînstare, nelalargul, nelalocul* etc.

1. Cînd grupul de bază este format cu un substantiv care are în mod obişnuit un corespond negativ, există două posibilităţi de negare a ansamblului: *nedetreabă* şi *de netreabă; neînreg* şi *în neregulă* (vezi IORDAN, LRA 204).

2. în unele grupuri sintactice mai dezvoltate în care apar două prepoziţii urmate de un s stantiv, prefixul poate preceda grupul sau se poate interpune între cele două prepoziţii. exemplu, *pe de rost (a învăţa~)* apare într-un context *pe ne-de rost: învăţarea (chiar şi ne-de rost!) a regulilor gramaticale.* Iorgu Iordan, în LR XIII (1964), nr. 1, p. 57, dar e posibil formula *nepederost.*

Avînd în vedere faptul că numărul verbelor, adverbelor, pronume şi conjuncţiilor formate cu *ne-* este redus, se poate spune că *ne-*$_2$ este prefix specific nominal. în cadrul categoriei numelui, predomină nume ceşte adjectivele (chiar dacă cifrele din **D L R** trebuie privite cu rezer

remarcăm că în această sursă numărul adjectivelor este aproximativ dublu față de cel al substantivelor).

Formațiile cu *ne-*[2] pot fi dislocate de adverbul *mai* dînd naștere unor cuvinte compuse din *ne-* + *mai* + participiu, substantiv sau pronume: *nemaiauzit, nemaipomenit, nemaivăzut* etc.; *nemaialtul; nemairăbăare, nemaivenire* (cf. **FC** 1 183, 201 — 202, 126). Aceste construcții au probabil ca punct de plecare formulele gramaticalizate conținînd un gerunziu: *nemaivorbind (de faptul), nemaicrezînd (în)...* etc. Faptul că în acest tip de formații se întîlnește adesea și scrierea izolată a elementelor componente (vezi p. 299) dovedește că *ne-* este simțit ca o negație independentă.

3. *Ne-*[2] are valoare negativă, exprimînd :

a. opoziția, contrariul (negația propriu-zisă): *neadevărat* „care nu este adevărat, mincinos", *neaducător, neajutat, nelămurit, neleneș, nemulțumi, neprieten, nerău, neromanic, nevăzut* etc. Această nuanță este caracteristică în special adjectivelor, verbelor și substantivelor concrete;

b. lipsa, absența, insuficiența noțiunii exprimate de bază (valoare privativă): *neadevăr, neajutorare, neastîmpăr, neavere, nechibzuință, necurățenie, necuviință, nedelicatețe, neîndemînare, neplăcere, nesaț, nesomn, neștiință* etc.; *neapătat, nerușinat* „fără rușine". De remarcat această nuanță mai ales la substantivele abstracte;

1. Și unele, adjective, în anumite contexte, nu exprimă opoziția totală, ci numai parțială, deci insuficiența însușirii exprimate de bază : *necopt* poate însemna și „crud" (= care nu e copt), dar și „care nu este suficient copt"; tot așa *nefiert, nefript* etc.
2. În cazul verbului *negâti* „a schingiui" față de *găti* „a nimici, a dovedi, a omorî (pe cineva)" am avea a face eventual tot cu sensul de diminuare, insuficiență a noțiunii exprimate de bază.

c. inferioritatea calitativă (nuanță depreciativă): *neminte* „minte proastă", *nenărăvie* (înv.) „vrajbă, dezbinare" cf. *nărăvie* „obicei", *netrai* „trai rău" etc.

Atașat unor baze cu sens negativ prefixul *ne-*[2] le dă valoare de pozitiv : cf. *(des)cojit* „fără coajă" și *necojit* „cu coajă"; *cioplit* „care nu este întreg", *necioplit* „întreg"; *deșertat* „care nu este plin" și *nedeșertat* „plin"; tot așa *dezjudeca — nedejgiudeca* Dosoftei, la PUȘCKLLĂ, **D**. 67, *răutate — ne/răutate* Dosoftei, la PUȘCHILA, **D**. 63, *rupt — nerupt* etc.

Datorită situației de mai sus considerăm că în cazul lui *neobrăzat* simpla indicație din DLR „negativ al lui *obrâzat;* obraznic, nerușinat" etc. nu este suficientă, deoarece *obrăzat* are și sensul de „obraznic" (= fără obraz), și sensul de „respectuos (= cu obraz)" (de la acesta din urmă trebuie să se pornească în cazul formației negative).

Unul și același derivat cu *ne-***2** poate fi interpretat ca avînd mai multe nuanțe negative. De exemplu:

— negația propriu-zisă și absența calității exprimate de bază *(nerușinat* „care nu a fost rușinat" și „fără rușine"'; tot așa *neastîmpărat* „fără astîmpăr", „care nu este astîmpărat" etc.);

— nuanță privativă și depreciativă : *nepovățuire* „lipsă de îndrumare" și „îndrumare greșită" etc.

Nu întotdeauna prin adăugarea prefixului *ne-* se neagă toate sensurile pozitivului sau măcar cele mai frecvente. Astfel *netot* înseamnă numai „neîntreg la minte", *nedrept* „injust" (nu și „indirect"), *neliniște* „lipsă de liniște sufletească" etc.

Uneori sensurile negativului nu corespund cu cele ale pozitivului din diverse cauze (evoluții semantice, calcuri): astfel, *nebun* „dement, smintit" nu are legătură cu sensurile lui *bun, necuratul* s.m. „diavolul" nu are termen de opoziție în planul pozitivului, după cum *necăpos* cu sensul „acefal"

(cf. URSU, T. 140) nu se opune lui *căpos* „cu cap mare" ; *necuviință, nedelicatețe* „vorbă, faptă necuviincioasă, nedelicată" sînt concrete, față de bazele lor care sînt abstracte.

O situație specială au și adverbele care nu au corespondent adverbia în planul pozitivului (vezi mai sus § 2, IV) : *necontenit, neîncetat, nespus* etc Și în cazul unor adverbe negative se remarcă o îndepărtare semantică față de bază. Să se compare: *neapărat* „sigur" și *apărat* „păzit, ocrotit" *negreșit* „(de)sigur" și *greșit* „eronat", *nesmintit* „riguros" și *smintit* „ne bun" etc.

În cazul adjectivelor participiale negative, diferența față de poziti poate consta, mai ales în limba veche și în cea populară, în prezența la cele dintîi a sensului activ (echivalent cu cel al derivatelor în *-tor)* sau a sensului pasiv combinat cu ideea de „posibilitate" (caracteristică adjectivelor în *-bil).* De exemplu : *neabătut* „care nu se abate" *(cale* ***neabătută)*** *neamăgit* „neamăgitor" *(calea cea* ***neamăgită*** *a mîntuirii Mineiul,* 1776 în **D L R) ,** *nesimțit* „nesimțitor" *(necurații și* ***nesimțiții*** *idoli* Dosoftei, în **D L R)** etc. sau *neapărat* „inevitabil" *(moartea cea* ***neapărată*** Dosoftei, în **D L R) ,** *neconsolat, necontestat, nerăbdat* „insuportabil" *(Făcea dureri* ***nerăb date*** *sfîntului. Mineiul,* 1776, în **D L R**) etc.

Există unele serii sinonimice de adjective de origine participială derivate cu *ne-,* la care sensul negativ al formațiilor trece pe planul al doilea în favoarea ideii de superlativ. De exemplu : *nespus* înseamnă ș „care nu s-a spus", dar și „extraordinar" *(frumusețe nespusă);* tot așa *ne(mai)auzit, ne(mai)întîlnit, ne(mai)pomenit, ne(mai)povestit, ne(mai) văzut* etc.

CIORANESCU s.v. *ne-* consideră că în compuse de tipul *nemaipomenit* sensul lui *ne-* este de „mu ca" (niciodată). De fapt, acest sens este dat de *mai, ne-* păstrînd valoarea negativă propriu zisă ,,nu".

Alte formații cu valoare de superlativ conțin ideea de „foarte mare" *necuprins, nelimitat, nemărginit, nemăsurat, nenumărat* etc.

Uneori derivatele cu *ne-* sînt echivalentele semantice ale unor adjec tive cu sens pozitiv (fără ca valoarea negativă în raport cu baza să fi cu totul estompată). De pildă, pentru noțiunea „vioi, activ" se folosesc *neastîmpărat, nedomolit, neistovit, neliniștit, neobosit, neostoit, nepotol* etc, iar pentru cea de „identic, la fel" : *neclătit, neclătinat, neclintit, n schimbat, nestrămutat* etc

4. Prefixul românesc *ne-*[2] este de origine slavă.

Omonimul slav HE funcționa atît ca prefix, cît și ca negație independentă; principale valori ale prefixului *ne-* în română corespund valorilor prefixului *m-* din slavă: opusul, co trariul bazei, lipsa, absența elementului denumit de bază, ca și valoarea peiorativă. Cf. VAILLAN v. s. 215, DHLR I 246.

Prefixul a pătruns în română într-o epocă anterioară despărțir dialectelor, fapt demonstrat de prezența lui și în aromână (cf. aron *nividzut, niputeare* etc).

Cf. DHLR I 246, ROSETTI, ILR 320, PUȘCARIU, L.R. I 285.

Din slavă au fost împrumutate numeroase formații cu *ne-,* analiz bile în limba română datorită existenței independente a cuvîntului baz adjective: *nemilostiv,* cf. v.sl. H*MH<*CTHKTI și rom. *milostiv; nevinov* cf. v.sl. HCKHHOKdTiv și *vinovat* etc. și substantive : *nevoie,* cf. v.sl. ***MK*A*** rom. *voie; nemilosîrdie,* cf. v.sl. *HmHA^cp^m* și *mîlosîrdie* etc.

în cuvinte neanalizabile în română sl. m- a devenit *nă-* (mai rar *na-, no-): năstruşnic* < N*cTpoy>KiH'k, *năuc* < Ntoyirk, *năpristan* şi *napristan* (variante la *nepristan)* < HMptcTdNkNo, *nărod, narod, norod* (variante la *nerod, -oadă)* < bg. *uepoda.*

în unele împrumuturi neanalizabile din limbile slave moderne, *ne-* a devenit *ni-: niznai* < rus. *nesnaio, nihainic* < ser. *nehajnik.*

într-o formaţie împrumutată ca *năzdrăvan* (< ser. *nezdravan* ; cf. şi bg. *ne3dpae)* nu mai există indici formali şi semantici pentru a recunoaşte că avem a face la origine cu un derivat cu *ne-*. Varianta *nezdrâvăn,* refăcută în română, este analizabilă prin *zdravăn,* dar e şi ea influenţată semantic de cuvîntul împrumutat (de exemplu, cu sensul „admirabil, grozav" etc). Pentru etimologia lui *năzdrăvan,* vezi A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain,* Paris, 1929, p. 64, id. E. 29.

Cîteva formaţii cu *ne- (ni-),* neanalizabile sau greu analizabile în română, sînt moştenite din latină : *nimic* cu varianta *nemică* < *ne mica,* cf. *mică; neşcît* < *nescio-quantus,* cf. *cît; niscare* < *nescio qualis,* cf. *care* (vezi şi *neştine* < *nescio* + *qui* + *ne, niscai* < *nescio qualis, nişte* < *nescio quid,* de asemenea *negoţ* < *negotium).* Datorită acestora, ca şi existenţei în unele limbi romanice a unei negaţii neaccentuate *ne,* a fost susţinută şi ideea originii latine a lui *ne-₂,* fie din lat. *ne(-),* fie din lat. *non* neaccentuat.

Astfel, în LM s.v. prefixul românesc este pus în legătură cu prefixul latin omonim : *ne-* din formaţii ca : *hecopinatus, nefandus, nefastus, nefrendis, negotium, neglego, nescio* etc. Prefixul latin nu s-a transmis însă în nici o limbă romanică, deoarece încetase de a mai fi productiv încă din latină în derivarea verbală (într-o epocă veche) şi era puţin productiv în derivarea nominală (cf. ERNOUT-MEILLET S.V., ILR I 100 şi 104).

Este greu de admis şi ideea (susţinută în CADE S.V. *nu)* provenienţei lui *ne-₂* din lat. *non,* devenit în poziţie atonă **nă-* şi apoi modificat formal după slavul *ne-*.

Formaţiile cu *ne-* sînt foarte numeroase începînd din primele scrieri româneşti (pentru productivitatea prefixului în secolul al **XVI**-lea, vezi ASAN, D.P.H. 210, VASILIŢĂ, D. C. 255—256).

în limba veche negaţia adjectivului şi a substantivului se făcea şi cu ajutorul lui *nu: Acestea oameri neburi şi nu mândri,* PSALT., în DLR S.V. *nu; Ci aceştia au fost nu adivăr. Herodot, ib.*

Unele formaţii cu *ne-₂* din textele vechi pot fi semicalcuri după cuvinte slave formate cu acelaşi prefix : *necurat* „necredincios, păcătos, păgîn", cf. v.sl. HfMHCTii (**DLR S.V.**); *nefăcătoare* traduce v.sl. *neplody* „sterilis" Coresi, la DHLR II 358 ; *nepriitoriu* „demon, diable, Satan", după v.sl. *neprijazne* „malus, diabolus" *Codicele Voroneţean,* la DHLR II 360; *neputred* după v.sl. *neistUneninu* „incoruptibilis" Coresi, la DHLR II 360 ; *nerău* adj. şi s., traduce v.sl. *nezloba* „innocentia" şi *nezlobivu* „innocens" PSALT., Coresi, la DHLR II 360 etc.

Ne- substituie în această perioadă şi alte prefixe slave : *necrescut* „demens, vanus" după v.sl. *bezuminu* Coresi, la DHLR II 358, *nevedea* (a se~) după v.sl. *vuznenavideti* „odisse" Coresi, la DHLR II 361 etc.

în unele cazuri cu *ne-* se calchiază formaţii greceşti cu **a(v)- :** *nedieresit* „nedespărţit, inseparabil" Cantemir, în DLR, cf. şi EOSETTI–CAZACU–ONU I 402, cf/gr. **a§ioupso<;,** *nestăpînire* „anarhie" (a. 1773) **GCRII**, în **DLR**, cf. gr. dvapx^a etc.

în perioada pătrunderii masive de cuvinte din limbile romanice (care începe de la sfîrşitul secolului al **XVIII**-lea), cu *ne-* se calchiază formaţii din franceză (uneori latină sau italiană) conţinînd prefixul *in-: neatîrnare,* cf. fr. *independance,* it. *indipendenza; negrijă,* cf. lat. *incuria* (Cantemir, în **DLR** s.v.); *nepătrunzime,* cf. fr. *impenetrabilite,* it. *impenetrabilita ; nevindecabil,* cf. lat. *incurabilis,* fr. *incurable,* it. *incurabile* etc.; în cele mai dese

cazuri este calchiat numai prefixul, nu şi baza formaţiei: *necolor,* cf. fr. it. *incolore; necurabil* (cf. mai sus *nevindecabil) ; nedigestie,* cf. lat. *indi gestio,* fr. *indigestion,* it. *indigestione* etc. (cf. DRINCU, P. V. 61—62, URSU, T.)

într-un caz ca *netimpos* (Aristia, 1836, la GLOSE, D. 293) prin care se redă it. *intempestivo* aven a face mai curînd cu o adaptare a cuvîntului (adjectivul *timpos* neexistînd în limbă) decît c un calc.

Uneori prin *ne-* este redat în această perioadă prefixul *a(n)-* sau sîn calchiate cuvinte conţinînd acest prefix : *neorganic* (a. 1830, la URSU, T.) cf. ngr. **dvopyavo<;,** fr. *inorganique* şi *anorganique,* germ. *anorganisc (anorganic* este înregistrat la URSU, T. în 1844); *necăpos* pentru fr. *ac plfiale* (Stamati, în DLR), *neputere* (a. 1834, la URSU, T.) pentru fr. *adynami* gr. **dSuva^xta.**

Cîteodată prin *ne-* se traduce şi fr. *non-: neavenit* (DDRF, Alexi, î **DLR**) pentru fr. *non avenu.*

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea pătrunde din franceză (vezi **DLR** un adjectiv analizabil, conţinînd în această limbă pe *ne-,* urmaş (cult) a prefixului latin *ne-;* este vorba de *nefast,* pentru care cf. şi lat. *nefastu* it. *nefasto.* Fiind vorba de o singură formaţie de acest fel, nu putem con sidera că *ne-* romanic a avut vreo influenţă la întărirea prefixului vechi *ne-* ci mai curînd că formaţia în discuţie a fost asimilată la derivatele negativ deja existente, în cazul în care în momentul pătrunderii lui *nefast* în limb exista şi baza sa posibilă : *fast* (lipsa atestărilor pentru acesta din urmă – cf. **DA** s.v. — ne împiedică să decidem dacă împrumutul *nefast* a fost de început analizabil).

1. Adjectivul *necesar* (şi derivatele din familia lui) şi verbul *neglija,* la origine tot derivate c *ne-* în latină, intrate prin filieră franceză, nu sînt analizabile în română şi nu au putut contrib în nici un mod la consolidarea prefixului romanic

2. Cf. şi Pavao Tekavcic *(Concetti negativi nella formazione delle parole delVitaliano d'oggi,* „Beitrâge zur romanischen Philologie", IX, 1970, Heft 2, p. 289), care exclude prefixul *n* dintre prefixele negative italiene, deoarece se găseşte numai în latinisme.

Prefixul *ne-₂* este şi a fost foarte productiv în toate epocile de dezvo tare a limbii române.

Existenţa unor variante hipercorecte cu *ne-,* pentru *nă-,* constitu indirect încă o dovadă a marii productivităţi a lui *ne-₂* (vezi p. 160)

5. Derivarea cu *ne-₂* constituind un sistem deschis, temele la care s ataşează acest prefix sînt de origini variate: sînt reprezentate toate cat goriile de cuvinte (moştenite, de origine slavă, maghiară, turcă, romanic etc.) din vocabularul românesc.

6. Prefixul *ne-₂* este productiv în toate stilurile limbii, în toate epoci şi în toate regiunile ţării.

Pentru productivitatea lui *ne-* în limba literaturii artistice vezi: Ion Coteanu, *Creaţia lexica în poezia noastră nouă,* în LL II (1956), p. 95—97; Gheorghe Pop, *Note asupra inovaţiilor le cale din poezia noastră contemporană,* în LR XV (1966), nr. 3, p. 231—233; Andrei Nestoresc *Originalitate sau „modă" stilistică?,* în LR XVIII (1969), nr. 3, p. 275—277; Paula Diacones *Concepte moderne în analiza limbii. Implicaţiile lor în analiza stilistică a textului literar,* în 1974, nr. 4, p. 639-648.

Anumite restricţii gramaticale (preferinţa pentru teme nominal sau semantice (selectarea, în cazul substantivelor, mai ales a celor abstract cu privire la bazele la care se ataşează *ne-₂,* valabile în limba literară general, nu funcţionează în limba populară şi familiară, unde, în constru ţii spontane, *ne-₂* poate nega orice fel de cuvînt. Astfel, în formule de tipu *Tînăr,* **ne~tînăr,** *moartea ia* (la IORDAN, STIL. 213), caracterizate prin alăt rarea formaţiei negative la termenul pozitiv reluat dintr-un enunţ ant

rior, se pot întîlni creații ad-hoe ca *albastru — nealbastru, amin — neamin, care — necare, ce — nece, cine — necine, de ce de nece, mersi — — nemersi, tată — netată, unde —- neunde* etc.; de asemenea poate fi negată şi o îmbinare liberă de cuvinte (construcție sintactică prepozițională) : *în biserică, ne-n biserică . . .* Eminescu, la IORDAN, LRA 214 etc.

în construcțiile sintactice spontane în care se creează opoziția între termenul pozitiv şi cel negativ (format cu *ne-)* se întîmplă ca acesta din urmă să revină la sensul etimologic (legat de cuvîntul bază) în cazurile în care sensurile din limba comună ale celor două cuvinte s-au îndepărtat foarte mult. Este vorba de perechi ca: *voie — nevoie, tot — netot* în exprimări ca: *— Am avut voie să ies. — Voie, ne-voie, te voi pedepsi; A făcut tot ce i-ați cerut. Tot, ne-tot, sînt nemulțumit de dlnsul.* IORDAN, LRA 205.

în alte cazuri apare un cumul de negații în aceeaşi formulă: un derivat cu *ne-* urmat de o formație negativă de la *nimic,* neobişnuită în alte ocazii: *Cine vine la noi — şi vin mulți,* ***nechemați, nenimic.*** Tiktin, la IORDAN, STIL. 214.

în poezia modernă (mai ales în ultimele decenii) s-a lărgit mult cîmpul de întrebuințare a prefixului *ne-*$_2$, exploatîndu-se valoarea artistică a unor serii antonimice cu un termen negativ. Modelul apare încă în poezia clasică *(pe cînd ființă nu era, nici neființă* Eminescu, la Paula Diaconescu, *lucr. cit,* p. 641). Se remarcă folosirea negativă a unor substantive cu sens concret, în opoziție cu uzul curent. Astfel apar la Mchita Stănescu: *necuvinte, nefoc, nefum, nemare, nepeşte, nepiatră* etc, la Ion Alexandru: *nedrum,* la Ion Gheorgbe: *neculori, necizmari* etc (cf. Paula Diaconescu, *lucr. cit,* p. 644). Depăşirea normei semantice a derivatelor cu *ne-*$_2$ se realizează în limbajul poetic actual şi prin formarea frecventă a negativelor de la adjective primare : *neîntreg, nefrumos, nedivin, netreaz* (ÎTichita Stănescu, la Paula Diaconescu, *lucr. cit,* p. 644).

întărirea poziției prefixului *ne-*$_2$ în limbă se datoreşte uneori şi frecvenței mai mari a derivatului prefixat în comparație cu baza lui. Cauzele acestui fenomen sînt multiple: importanța mai mare a sensului negativ al unei anumite noțiuni, caracterul învechit al cuvîntului bază etc. Vezi perechile : *neisprăvit — isprăvit, nelegiuire — legiuire, neputincios — putincios, netrebnic — trebnic, nevolnic — volnic* etc.

Marea productivitate a prefixului rezultă şi din posibilitatea lui de a se ataşa cu uşurință atît la teme vechi, cît şi la teme neologice, unde poate înlocui prefixele împrumutate mai recent (de exemplu pe *in-*$_2$). Trebuie remarcată ataşarea prefixului la un număr mare de cuvinte din aceeaşi familie, derivarea de la tema pozitivă putînd să aibă loc de fiecare dată în mod independent: *necurat, necurăciune, necurățenie, necurați, necurăție, necurățime, necurățire, necurățit, necuraților* sau *neprieten, neprietenesc, neprietenie, neprieteşug* etc, ca şi crearea cu ajutorul lui a numeroase serii de derivate sinonime (vezi § 3).

Faptul că majoritatea formațiilor cu *ne-*$_2$ sînt adjective şi că acestea din urmă sînt folosite ca adverbe, adesea cu un sens modificat, întăreşte, de asemenea, indicele de frecvență a derivatelor cu acest prefix.

Productivitatea foarte mare a acestui prefix este şi consecința faptului că s-a gramaticalizat în construcție cu anumite forme verbale, ca şi a capacității lui de a se combina cu anumite grupuri sintactice mai mult sau mai puțin dezvoltate.

NEA- ***vezi NE-***$_2$
jVT-i ***vezi NĂ-***$_x$
M - 2 ***vezi NE-***$_2$
NO- ***vezi NĂ-***$_x$

NON-

IORDAN, LRA 205—206; GUȚIA, E. 158; FLOREA, P. N. passim.

1. în **D L R** sînt înregistrate 7 formații a n a l i z a b i l e , la care se adaugă 19 din alte surse :
***nonacțiune* (GUȚIA, E. 158), *nonaliniere* (L. Seche, în PN, 1972, nr. 4 (191), p, 40), *nonartist* (GUȚIA, E. 158), *nonautori* pl. (PN, *loc. cit.),* *nonbeligerant* (DN[2]; şi: *nonbeligerantâ* IORDAN, LRA 205), *noncârți* pl. (PN, *loc. cit),* *noncomputațional* (SCL xxvi (1975), nr. 3, p. 311), *noncontradicție* (MDE), *nonfigurativ (ib.),* *nonflam* (LTR[2]), *nonintervenționist* (IORDAN, LRA 205), *nonoameni* pl. (PN, *loc. cit),* *nonreflexiv* (SCL XXVI (1975), nr. 4, p. 440), *nonrelație (ib.,* p. 444), *nonreligie* (GUȚIA, E. 158), *nonstop, nonterminativ* (SCL XXVI (1975), nr. 4, p. 385), *nontransponibil* (şi: *-itate* GUȚIA, E. 158), *nonverbal* (SMFC VI 117).**

1. La Luiza Seche, *loc. cit.,* figurează şi alte formații cu *non-,* pe care nu le-am reținut întrucît nu sînt însoțite de indicarea izvoarelor din care provin: *nonactivitate, nondemonsirat, nonmuzică, nonpoezie, nonroman, nontalent.*
***2.* Sursele care înregistrează formații cu *non-* oscilează în ceea ce priveşte grafia. în DLR, din 8 formații înregistrate, 7 sînt scrise fără cratimă şi 1 *(non-eu)* cu cratimă. î.o. inserează numai formația *nonsens,* scrisă într-un singur cuvînt. în izvoarele literare majoritatea formațiilor sînt scrise cu cratimă; vezi şi cele din articolele lui I. Guția şi L. Seche. întrucît în concepția noastră *non-* are statut de prefix, adoptăm scrierea fără cratimă a tuturor formațiilor.**

Formațiile cu *non-* sînt:

I s u b s t a n t i v e , analizabile în raport cu un substantiv: *nonconformism, noneu, nonexistență, nonintervenție, nonrelație, nonsens, nonvaloare, nonviolență* etc;
Este de remarcat preferința prefixului pentru substantive abstracte (denominale şi deverbale).

II a d j e c t i v e , analizabile în raport cu un adjectiv: *noncomputațional, nonconformist, nonreflexiv, nontransponibil, nonverbal* etc.

2. Prefixul *non-* are valoare n e g a t i v ă , exprimînd :

a. opusul primitivului: *nonartist, nonconformist(ă)* ,,care nu este conformist(ă)", *noneu* (Filoz.) ,,ceea ce există în afara eului; ceea ce nu este eu", *nonexistență* „ceea ce nu este existență; inexistență", *nonreflexiv, nonreligie* „ceea ce este în afara religiei", *nonverbal* etc;

b. lipsa, absența primitivului: *nonsens* „lipsă de sens", *nonstop nonvaloare* „lipsă de valoare", *nonviolență* „lipsă de violență" etc.

3. *Non-* este un prefix neologic. Existent atît în limbile romanice, cît şi în limbi neromanice de mare circulație (engleza, germana etc), el reprezintă la origine adverbul (negația accentuată) latin *non,* moştenit sub diverse forme în toate limbile romanice.

în latina clasică *non* se plasează în fața unor cuvinte negative : *non-nihil* ,,pas rien". pentru ,, *non-num-* *quam* ,,pas jamais", *non nemo, non nullus* ,,pas personne", formînd cîteva litote, anumită cantitate", ,,uneori", ,,unii". (Vezi ERNOUT-MEILLET S.V.)
Ca element de formare a cuvintelor *non-* apare în latina scolastică ataşat la nume (substantive ş adjective): *non-debitor, non-voluntate, non-bonus, non-necessarius* etc.
Aceleaşi tipuri se regăsesc şi în vechea franceză: *non-foi, non-creance, non-droiturier, non-just* *non-puissant* etc. (Vezi MARCHAND, E. W. 129.)

în limba română prefixul *non-* pătrunde prin împrumuturi din franceză începînd din prima jumătate a secolului al XlX-lea: (analizabile

nonintervenţie Curierul românesc **(1831),** în **D L R** , cf. fr. *non-intervention ; nonsens* Hasdeu, în **D L R** , cf. fr. *nonsens* ; (neanalizabile) *nonşalant* şi *nonşalanţă* ALEXI, cf. fr. *nonchalant* (cf. şi germ. *nonschalant), nonchalance ; nonpare(i)l* „corp de literă tipografică" (cu atestări din secolul al XX-lea în **D L R**) , cf. fr. *nonpareille.*

Unele formaţii cu *non-* reprezintă (semi)calcuri după model francez sau german: *noneu* după fr. *non-moi,* germ. *NicM-Ich.*

Belativ recent a pătruns din engleză formaţia *nonstop* (cf. engl. *non-stop* MARCHAND, E. W. **130),** folosită în special în îmbinările *program* sau *orar nonstop.*

4. în general, formaţiile cu *non-* au teme neologice. ÎTu este exclusă însă nici posibilitatea ca acest prefix să se ataşeze la teme vechi (vezi formaţiile ocazionale *noncărţi* şi *nonoameni* şi termenul filozofic *noneu,* care au teme moştenite).

5. *Non-* este productiv în limba literară, cu deosebire în unele terminologii ştiinţifice (filozofie, jurisprudenţă, medicină, lingvistică etc.) şi în terminologia politică.

Unele formaţii cu *non-* au mai multă stabilitate şi răspîndire în exprimarea curentă a oamenilor culţi: *nonconformismj-ist, nonsens* etc.; altele sînt formaţii ocazionale, folosite în special în presă: *nonautori, noncărţi, nonoameni, nonreligie* etc. Posibilitatea de a forma cuvinte cu *non-,* în limba literară, este practic nelimitată. De exemplu am spicuit unele derivate din SCL XXVI **(1975),** nr. 3 şi 4: *semantică* ***noncomputaţională*** *şi computaţională* (nr. **3,** p. **311),** *relaţii* ***nonsimetrice*** *şi* ***nonreflexive*** (nr. **4,** p. **440),** ***nonrelaţie*** *(ib.,* p. **444),** *verbe terminative şi* ***nonterminative*** *(ib.,* ***-p.*** **385)** etc/

în lingvistică, productivitatea prefixului trebuie pusă în legătură cu crearea terminologiei adecvate în clasificările bazate pe opoziţiile binare (de exemplu : *verbal — nonverbal, reflexiv — nonreflexiv* etc).

O-o ***vezi OB-***

O-₁ *(OT-)*

AUERBACH, V. 242 — 243; IORDAN, STIL. 215.

1. Prefixul *o-*₁ este diferit prin origine, valori, vechime etc. de prefixul o-₂ (variantă a lui *ob-)* din *ocurge, opune.*

2. *O-,* are varianta necondiţionată *ot-* în derivatul analizabil *otcîrmui* (mai frecvent *ocîrmui)* ; pentru *oticni,* vezi p. **172.** în derivate neanalizabile ca *uspenie* (cu varianta *ospenie)* sau în *umori* (variantă a lui *omorî)* prefixul are o variantă etimologică *u-.*

3. în **D L R** sînt înregistrate **8** derivate analizabile cu *oft)-.* Acestea sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *ocîrmui, orăpăi, orîndui, oscîrbi, osfinţi, otînji;*

— un substantiv (formaţie parasintetică): *osîmbri* „a primi simbrie" ;

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *osfeştanie.*

1. în DLR este înregistrat şi *osîrgui,* pentru care se trimite la *slrgui* (ambele probabil cu acelaşi sens).

2. Cu sensul din DLR ,,a lovi tare, a bate, a cotonogi" *otînji* e greu de analizat semantic pri
***tînji;* vezi însă în LEX. REG. II 52 sensul a se ofiii".**
3. Nu am luat în consideraţie cuvîntul *opări,* deoarece nu poate fi raportat, din punct de veder semantic, la *pară* „flacără", deşi ambele cuvinte sînt înrudite la origine.
4. în ceea ce priveşte pe *omorî,* acesta poate fi apropiat de unii vorbitori de *muri (mor),* de cuvintele au etimologii diferite.
5. Auerbach, *loc. cit.,* enumera printre derivate şi pe *ocoşi* ,,a face pe deşteptul", pe care îl leag de *coşi* ,,a se băşica, a se umfla". Cele două cuvinte nu au nici o legătură nici ca sen nici ca etimologie, primul fiind un derivat de la *ocoş* „deştept", al doilea un împrumu (ucr. *kosytysja).*

Formaţie semianalizabilă : *oproşca* „a seîmproşca"

***Oticni* prin sensul ,,a face sforţări, a se sili din răsputeri să respire sau să vomiteze" par analizabil prin *icni,* dar prin sensul ,,a cădea" se apropie de *poticni,* prin care este semianal zabil; la analiza prin *icni* prefixul ar avea varianta *ot-.* Pentru etimologie vezi p. 172.**

4. Valorile prefixului sînt greu de precizat, deoarece derivatel şi temele corespunzătoare au sensuri apropiate (uneori numai unul di sensuri).

***Ocîrmui* şi *cîrmui* ,,a conduce, a guverna" (cuvîntul de bază are înţelesul de ,,a ţine cîrma, sp a da direcţia, unei plute, bărci etc") ; *orăpăi,,o.* face zgomot, a bocăni" — *răpăi* „(despre ploai grindină etc) a izbi o suprafaţă tare, producînd zgomote dese, scurte şi ritmice"; „(desp oameni) a lovi ritmic în ceva, a trosni" ; *orîndui* şi *rîndui* 1. „a (se) aşeza într-o anumită ordin a (se) grupa într-un anumit fel, a (se) aranja" ; 2. (înv. şi pop.) „a hotărî, a dispune ; a num (cu al doilea sens, mai ales, derivatul *orîndui); oscîrbi* e apropiat ca sens de *scîrbi (Oamenii oscîrbiră de dînsul.* Ureche, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 225), dar are şi înţelesul de zdrobi, a sfărîma, a sparge" *Psaltirea Hurmuzaki* 13v/6 ; *osfinţi* are, pe lîngă înţelesul „a fi cui de folos, de ajutor, a sprijini, a ocroti, a apăra pe cineva", şi pe cel de „a binecuvînta, a blag lovi, a sfinţi" *(Pravila de la Govora,* la TDRG) ; *otînji* şi *tînji* „(despre plante) a se usca, se ofili" (cuvîntul de bază are şi sensul „(despre oameni) a lîncezi").**
IORDAN, STIL. 215, arată, printre altele, că toate derivatele cu *o-* sînt împrumuturi slave, căro le corespund în româneşte cuvinte neprefixate: *oscîrbi — scîrbi, osfinţi — sfinţi;* cuvintele bază sînt „mult mai des (poate singurele) întrebuinţate astăzi".

5. Prefixul *o-,* este de origine slavă. El provine atît din sl. o-, **OK** cît şi, mai rar, din sl. **oy-.**

în slavă, prefixul (os-) avea valoare de „împrejur": orpd^HTH ,,a închide de jur împreju în majoritatea cazurilor sensul lexical al prefixului s-a pierdut, rămînînd numai funcţia de a f ma verbe perfective, de la imperfective postnominale (de ex., OJKSHHTH, ocA-kriHTH).
Prefixul o^-, cu valoare iniţială de ,,separare", capătă cu timpul un sens neclar în majoritat derivatelor (cf. MIKLOSICH ; VAILLANT, V. S. 339).
în limbile slave contemporane ca, de exemplu, în bulgară, sîrbocroată, ucraineană, prefix o- şi *y- şi-au menţinut în mică măsură valoarea lexicală din vechea slavă, păstrîndu-şi n ales funcţia de a forma verbe perfective. Astfel, în bulgară găsim exemple ca : *nonan* „a săp *ononasi* „a săpa de jur împrejur" ; *6ua* „a bate", *y6u&* „a omorî" (cf. L. Andreicin, N. Kost K. Mircev, E. Nikolov, *Bălgarski ezik,* Sofia, 1955, p. 173); în sîrbocroată *okupati* „a spăla cineva complet" (cf. A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate,* Paris, 19 p. 255; Ivan Popovic, *Geschichte der serbo-kroatischen Sprache,* Wiesbaden, 1960, p. 236); ucraineană găsim de asemenea, pe lîngă funcţia perfectivă *eojiodimu-oeojiodimu,* şi sensul lexi „împrejur": *oânonyeamu* „a săpa de jur împrejur" (cf. O. M. Parhomenko, *Ukrainska m* Kiev, 1961, p. 136-137, 281).

Prefixul slav *o-* a pătruns în limba română prin împrumuturi c

(analizabile) *oscîrbi* < sl. OCKP-KKHTH,

osfinţi (şi adaptat *osfinţi,* sub influenţa lui *sfinţi)* < sl. OCKATHTH,

(neanalizabile) *osebi* < sl. OCIEHTH,

ogradă < sl. **orpdAa.**

1. Pentru *ocîrmui* Tiktin şi Scriban presupun ca etimon pe sl. **otukrumovati,* ceea ce nu susţine din punct de vedere semantic (sl. OT-K- are sensul de „îndepărtare, separare, devier După DM *ocîrmui* e un derivat de la *cîrmui* prin analogie cu *oblădui.* După CIORANESCU *ocîr* provine din sl. *okmmiti,* cf. *ocîrmui,* dublet al lui *ocîrmi* (< sl. *okrtimljati,* cf. CADE). DLR se arată că *ocîrmui* provine din *ocîrmi* (< slavonul OKP*KMHTH ,,a conduce") sub influ

lui *clrmui.* în toate aceste dicționare recente etimologia variantei *otcîrmui* rămîne neexplicată, în scrierile româneşti din sec. al. XVI-lea—al XVII-lea este atestat numai *oclimui,* varianta *otcîrmui* fiind întîlnită abia la începutul sec. al XVIII-lea în opera lui N. Costin şi în cea a lui Cantemir.

2. în ce priveşte pe *oticni* (pentru care în DLR se trimite pentru etimologie la *icni,* iar în CADE se indică ser. *otegnuti),* credem că trebuie să pornim de la T*KKH^TH ,,Ugere" (cu grupul -T-KK- caracteristic pentru verbele slave care exprimă „izbirea"), HOT^KH^TH „defigere">rom. *poticni.*

Prefixul slav **oy-** a intrat în limba română prin împrumuturi ca;
(analizabile) *orînd(u)i* < v. sl. oyp^AHTH,
(neanalizabile) *omorî* (şi *umori)* < v. sl. oy-MopHTH,
osîrdie (şi *usîrdie)* < v. sl. oyc-hpAH^,
ostoi (şi *ustoi(a))*< v.sl. OYCTOHTH.

De remarcat existența variantei etimologice *u-* în derivatele neanalizabile. Uneori aceasta este varianta de bază: *uspenie* (şi *ospenie)* < v. sl. oycneHHie.

Pentru etimologia lui *orîndui* s-ar putea presupune şi substantivul *orîndă (< orîndi).* După cum reiese din textele cercetate, în secolul al XVI-lea şi în prima jumătate a celui următor, nu întîlnim decît formația *orîndi; orîndui* apare abia într-un text din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (Herodot, 1645, în DLR ms,) şi la începutul secolului al XVIII-lea (în opera lui Cantemir).

Pe teren românesc s-au format probabil *orăpăi (< răpăi)* şi *otînji (< tînji).*

Ca şi în slavă, în româneşte nu se mai simte valoarea lexicală a prefixului o-!, cele mai multe derivate fiind împrumuturi. Este posibil însă ca unele derivate să fi căpătat anumite sensuri pe teren românesc, ca, de exemplu, *oscîrbi* „a zdrobi, a sparge, a sfărîma, a nimici", pe lîngă „a mîhni" (v. sl. OCKP-KKHTH „a mîhni").

Cele mai vechi atestări de derivate cu prefixul o-$_1$ apar în texte din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea: *orîndui* (**PO**), *oscîrbi* (Coresi, în **DLR**), *osfinți* (Dosoftei, în **DLR**).

6. Temele derivatelor sînt de origine slavă, în afară de *răpăi* (din *orăpăi),* care este un cuvînt onomatopeic.

Prefixul o-$_1$ a fost foarte puțin productiv; azi e neproductiv.

7. Cu excepția lui *orîndui,* care se mai foloseşte în limba literară actuală, derivatele cu *o-$_1$* sînt învechite *(ocîrmui, osfinți),* populare *(oticni)* sau regionale *(osîmbri, otînji,* cf. **DLR**). *Oscîrbi* este atestat numai în textele din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea (vezi TDRG, DLR).

Despre *osfeştanie,* fără citate în DLR, IORDAN, STIL. 215 menționează că e mai rar decît *sfeştanie* ,nu numai în limba comună ... ci şi în cea bisericească".

O-$_2$ *vezi OB-*

OB- (O-$_2$)

DRĂGANU, R. S. 2; RIZESCU, P. N. 13.

1. Prefixul *ob-* are varianta *o-$_2$* înaintea unor teme care încep cu > *fy 9 V (ocluziune, oferi, omite, opune),* izolat şi cu *s* (înv. *oservator* Stamati, în **DLR**).

1. în derivate cu teme care încep cu *c, f, p* se întîlnesc variantele grafice învechite *oc-, of-, op-* oceurge, offeri, oppoziție* sau *oppus* (vezi DLR, s.v.).

2. O variantă fonetică *oc-* există în formațiile neanalizabile *occident, occiput,* precum şi în varianta coruptă *ocsărua* pentru *observa.*

2. în **DLR** sînt înregistrate 12 derivate analizabile, la care se adaugă 4 derivate din alte izvoare:

obovat (MDE) „(despre frunze, sepale etc.) care are lățimea cea mai mare în partea superioară" *obovoid* „în formă de ou cu vîrful în jos" (Al. Beldie, *Plantele lemnoase din R.P.R. Manual d* *determinare,* Bucureşti, 1953, p. 224), *obversiune* Log. (DN$_2$), *obzăcut* „obiect" (Mumuleanu la GLOSE, D. 155).

Derivatele cu acest prefix sînt:

I verbe, analizabile în raport cu:
— un verb: *obduce, obține, obveni, ocurge, opresa, opune;*
— un substantiv (formații parasintetice): *oblitera, obtenebra* „întuneca (Călinescu, în **DLR**; cf. *tenebre);*

II substantive, analizabile în raport cu:
— im substantiv: *obversiune, opoziție, opresiune* „asuprire";
— un adjectiv (participiu): (înv.) *obzăcut;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *ocuren* „care se întîlneşte într-un text" (cf. *curent* „care circulă"), *oblung* (variant rară a lui *oblong)* „lunguieț, alungit", *oboval, obovoid.*

Formații semianalizabile: *obiect,* cf. *subiect; oblong,* c *longevitate; obstrucție,* cf. *destrucție, instrucție; ocluziune,* cf. *recluziun* *ofensiv,* cf. *defensiv ; oferi,* cf. *referi; omite,* cf. *demite ; oprima,* cf. *reprima* *opugna,* cf. *repugna* etc.

3. *Ob-* are valorile:

1) opoziția, anularea sau inversarea obiectului d numit de bază („(în) contra"): *oblitera* „a şterge literele, a deveni neciteț *obovat* şi *obovoid, obversiune, opoziție, opune;* în cazul lui *opresiune,* prefixu are valoarea de indicator al sensului exprimat de bază;

în DLR adjectivul *oboval* < fr. *obovale* este glosat incomplet „(despre frunze, petale etc.) care a formă ovală". La Quillet, *Dictionnaire encyclopedique,* Paris, 1935, *obovale* e definit „frun ovală al cărei capăt e mai îngust spre pețiol", deci sens identic cu al lui *obovat, obovoid.*

2) suprapunerea: *obduce* „a acoperi, a înveli", de care leagă şi caracterul neaşteptat al acțiunii: *obveni* „a surveni", *ocur* a surveni

3) dobîndirea unei însuşiri (valoare eventivă): *ob* *nebra ;*

4) desăvîrşirea unei acțiuni (valoare perfectivă *obține ;*

5) aproximarea unei însuşiri: *oblung;*

6) anterioritatea: *obzăcut* (= semianalizabilul *obiect).*

4. *Ob- (o-$_2$)* este im prefix neologic de origine latină *(ob-, o-, ob* care a pătruns în limba română prin împrumuturi venite fie direct d latină, fie din limbile romanice (mai ales din franceză); uneori prefix a» pătruns pe mai multe căi:

(analizabile) *obduce* — lat. *obducere,*
oblitera — fr. *obliterer,* lat. *obliterare,*
opresiune — fr. *oppression,*
obveni — lat. *obvenire;*
(semianalizabile) *oblong* — fr. *oblong,* lat. *oblongus;*
(neanalizabile) *obliga* — fr. *obliger,* lat. *obligare,*
obtura — fr. *obturer,* lat. *obturare.*

în latină *ob(-)* avea valoare de prepoziție şi prefix (cu variantele *o-, obs-).* Ga prefix era fol *cu* sens locai : „înainte, înainte de", de unde şi „în vederea" (sens fizic şi moral), „contra", schimbul" (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v.); de asemenea indica perfectivarea, în exemple ca : *oc*

(cf. ILR i 103). Prefixul *ob- (o-)* a ieşit din uz în limbile romanice (cf. ILR I 101, 106), dar a fost împrumutat din latină în epoca modernă atît în limbile romanice, cît şi în alte limbi. Pentru valorile prefixului în limbile moderne vezi OXFORD. Unele derivate latineşti cu *ob- (o-)* au fost moştenite în româneşte, dar au devenit neanalizabile în limba noastră : lat. *occidero* rom. *ucide,* lat. **oblitare>* rom. *uita.*

Pe teren românesc s-au format semicalcurile:

obţine — lat. *obţinere,* fr. *obtenir,*
(înv.) *obzăcut* — lat. *obiectum,*
opune — lat. *opponere,* it. *opponere.*

Varianta *oblung SL* adj. *oblong,* considerată de DLR împrumut din italiană *(oblungo),* poate fi o adaptare pe teren românesc.

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu *ob- (o-₂)* datează de la jumătatea secolului trecut: *obzăcut* (Mumuleanu), *opus* (a. 1838, la URSU, T.), *opresiune* (a. 1841, în *DUR), oblung* (a. 1855, la URSU, T.).

5. Temele la care se ataşează prefixul sînt moştenite din latină *(obduce, obţine, opune)* sau romanice *(oblitera, opresiune).*

Ob- (o-₂) e slab productiv (prin semicalcuri).

6. Derivatele aparţin limbii literare, fiind folosite în diverse stiluri. De uz curent sînt *obţine* şi *opune.* Unele formaţii sînt termeni livreşti: *oblitera, obtenebra, ocurent. Obduce* (Agîrbiceanu, în **DLR**), *obveni* (Bariţiu, în **DLR**), *obvenient* (Bariţiu, în **DLR**), *obzăcut, ocurge* (Hasdeu, în **DLR**) sînt învechite (primele trei latinisme folosite în Transilvania, ca şi semianalizabilul *obtruda).*

OT-* *vezi O-i

P- vezi PO-

PA- vezi PO-

PAR-i

RIZESCU, P. N. 13 — 14§

1. Prefixul *par-₁* este omonim cu *par-₃,* variantă a lui *para-,* din derivate ca: *paraldehidă, paravalanşă, parselenă* etc. (vezi p. 175) şi cu *par-,* variantă veche a elementului de compunere *pari-* din formaţii ca *parucid* pentru *paricid* (vezi **DLR**).

2. în **DLR** sînt înregistrate 3 derivate analizabile cu prefixul *par-₁*

Formaţiile cu *par-₁* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb : *parcurge, parveni;*
II substantiv, analizabil în raport cu un verb : *parjur.*

Din punct de vedere semantic, *parfum* nu e analizabil în raport cu baza.

3. Valoarea lui *par-* este străbaterea („prin"): *parcurge, parveni.*

4. *Par-* este un prefix neologic, împrumutat din franceză prin derivate ca :

(analizabile) *parveni* — fr. *parvenir,*
parjur — fr. *parjure;*
(neanalizabil; rar) *parsemat* „presărat, împestriţat" (Lăcusteanu, în **DLR**) — fr. *parsemă.*

Pe teren românesc s-a format semicalcul *parcurge* după ff. *parcourir*

în franceză, *par-* provine din lat. *per-* (acesta din urmă moştenit în limba română sub forma *pre-* şi împrumutat sub forma *per-,* vezi p. 183, 195—196) şi are sensul de ,,prin" (cf DARMESTETER, T. 87).

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu *par-₁* se găsesc în texte literare de la mijlocul şi din a doua jumătate a secolului trecut *(parveni* la Asachi, *parvenire* la Filimon).

în secolul trecut au existat ezitări în folosirea prefixelor *par-* şi *per-:* vezi dubletele *par*curge* şi *percurge, parjur* şi *perjur, parveni* şi *perveni* (vezi *PER-,* p. 183).

5. Temele la care se ataşează prefixul sînt numai latine moştenite *parcurge, parjur, parveni.*

6. *Par-₁* este un prefix foarte slab productiv (apare într-un calc). Derivatele aparţin limbii literare.

PAR-₂ vezi PARA-

FARĂ- (PAR-₃)

IORDAN, STIL. 205, id., LRA 208, id., LRC 317; Cristina Ghe-man, *Prefixul para-,* SMFC IV 15 — 21.

1. Prefixul *para-* are varianta fonetică necondiţionată *par-₃,* ca apare

— atît înaintea vocalelor a şi o (frecvent) : *parafazie, paramnez* *paraxial, paronichie, paroxiton* sau *e* (rar, în formaţii semianalizabile) *parelie, parenteral,*

— cît şi înaintea unor consoane (rar, în formaţii semianalizabi sau neanalizabile): *parhelie, parselenă; parbriz.*

Compară cu varianta *para-,* care apare şi ea în ambele tipuri de contexte, parţial în propor inversă însă :
— înainte de consoană (frecvent): *parahidroză, parasolar*
— înainte de vocală (frecvent înainte de *a, e, o* şi, se pare, întotdeauna înainte de *i): pa* *nminobenzoic, paraarticular, paraelectricitate, paraexamen, paraimunitate, parainfluen* *paraomfalocel, paraordin.*

în unele situaţii se înregistrează ambele variante cu aceeaşi baz fie în surse diferite (contemporane sau distanţate în timp) : *paraldehi* **DC/***paraldehidă* D. MED., *parselenă* LTR² (vezi şi *parseline* pl. Genilie, **DLR)** *IparaselenejA.* Şincai, în **DLR**, fie în aceeaşi sursă: *para-/parautohi* X.TR²; vezi şi combinaţiile cu tema *amin-: paraaminofenollparami* *Jlavolină, paraminol.*

Varianta *par-₂* se distinge de prefixul omofon *par-₁* cu ajutorul cla morfologice a bazelor *(par-₁* se ataşează la verbe, *par-₂* la substanti «au adjective) şi al conţinutului semantic *(par-₁* exprimă „pătrunder în spaţiu", iar *par-₂* nu exprimă niciodată acest sens, vezi § 3).

Prefixul *para-* are şi varianta accentuală *pară-,* care apare num în formaţii neanalizabile, împrumutate, ca: *parâdos, parapon; parabo*

2. în **DLR** sînt înregistrate 36 de derivate analizabile, la c se adaugă 117 din alte surse :

paraacetaldehidă (DER, LTR²), ***paraacte* pl.** (GÂLDI, M. **210),** ***paraaglutinină*** (D. MED.), ***paraale*** ;(D. MED.), ***paraalilanisol*** (LTR²), ***paraaminobenzoic*** (DER), ***paraaminofenol*** **(D.** MED., LTR²), ***p*** ***<aminosalicilic*** (DER), ***paraarticular*** (D. MED.), ***para(a)utohton*** **Geol.** (LTR²), ***parabazedov*** (D. M

parabenziloxilofenol (D. MED.), *parabucîtă* Nav. (LTR²), *paracarinal* (D. MED.), *paracazeină* (LTR²) *paracian,* cf. *cian* Chim. (LTR²), *paracheratoză* (DER, D. MED.), *parachinezie* (D. MED.), *paraciocoi* (SMFC IV 19), *paracistită* (D. MED.), *paracivilizaţie* (LLX (1965) 238), *paracoccidioides,* cf. *coccidioi-ăes* (D. MED.), *paracolită* (D. MED.), *paracoxalgie* (D. MED.), *paracristalin* Ind. cărb. (LTR²), *para-cri/feâ** (ROM. LIT. 1975, nr. 36, 5/1), *paracromatină* (D. MED.), *paracunoscut* (GÂLDI, M. 218), *paradiabet* (DER), *paradiafonie* Telecom, (DER, LTR²), *paradicloranbenzen* (LTR²), *paradioxan, cf dioxan* Chim. (LTR²), *paradirector* (IORDAN, STIL. 205), *paradoctor* (id. 16.) *paraelagic,* cf. e W c (LTR²), *paraelectricitate(ib.),paraemiedrie,cî.emiedrieMm. (ib.),paraexamene*pl. (IORDAN, STIL 205), *parafazie* (D. MED.), *parafenilendiamină* Chim. (LTR²), *parafimoză,* cf. ffowzâ (D. MED)* *paraflebită (ib.), parafonie (ib.),* cf. fo/îie (DN²; în FC I 249, -fonie este înregistrat ca element de compunere), *paraformaldehidă* (DER, D. MED., LTR²), *parafuchsină* (LTR²), *parafum* (LTR², MDE), *paraganglion* (DER, D. MED.), *parageosinclinal* Geol. (LTR²), *paragnais,* cf. 0/iazs Min (LTR²)' *paragramatism* (D. MED.), *paragripal* (D. MED.), *paraheliu* (DF), *parahemofilie* (D. MED.), *parahidro-gen* (LTR², MDE), *parahidroză* (D. MED.), *parahormon* (D. MED.), *paraimunitate* (DER, D. MED) *parainfluenţă (ib.), paralac* Chim. (LTR²), *paraldehidă* (D. MED., LTR²), *paralege* (IORDAN, LRA 208), *paralgie,* cf. afyie (D. MED.), *paraliteratură* („Tribuna", 1975, nr. 32, 2/2), *paramanie* (D. MED.), *paramastită (ib.), paramedian (ib.), parameniscită (ib.), parametrită (ib.,i>n²), para-mimie(v.* MED.), *paramolar (ib.), paramorbili,* cf. jnorftiZi „rujeolă"^.:, *paramorfină (ib.), par-anestezie (ib.), parantiselenă* Meteor, (LTR²), *paranucleină(n.* MED.), *paranucleol (ib.), paraomfa-locel,* cf. *omfalocel (ib.), paraordine* pl. (IORDAN, STIL. 205), *paraparează* (D. MED.), *parapensti* pl. (GÂLDI M. 218), *parapeptonă* (D. MED.), *parapertussis,* cf. *pertussis (ib.), paraplasmă (ib.) paraplastin (ib.), parapneumonie* (D. MED.), *parapodzol* (LTR²), *parapoliomielită* (D. MED.)' *paraproteine* pl. (7&.j, *parapsihologic* (MDE), *parapsoriazis* (D. MED.), *pararaport* (IORDAN* STIL. 205), *pararegulament* (IORDAN, LRA 205), *pararickettsia* (D. MED.; şi: -ozd DER), *para-rirmie* (D. MED.), *pararocă* (MDE), *pararozanilină,* cf. *rozanilină* (LTR²), *p'arascaris,* cf. *aseară* (D. MED.), *parascarlatină (ib.), parasifilis (ib.), parasistolie (ib.), paraspasm (ib.), parasta-tistică* (IORDAN, STIL. 205), *paraşedinţă* (SMFC IV 19), *paratablou* (IORDAN, STIL. 205), *parataxă,* cf. faza (IORDAN, LRA 208), *paratendinită* (D. MED.), *paratenonită (ib.), paratimie,* cf. //mie „afec-tivitate" *(ib.); paratrahom,* cf. ira/io/n (7&.j, *paratuberculoză* (DER, D. MED.), *paravaccinas* , cf uaccind (şi: -ai D. MED.), *paravătrai* (LTR²), *paravenos* (DER), *paravizită* (IORDAN, LRA 208)^ *paraxial* (LTR², MDE), *paraxoni* pl., cf. axon (D. MED.), *paronichie,* cf. onic/rie (D. MED.).

Derivatele cu #ara- sînt:

I substantive (categoria cea mai numeroasă), analizabile * în raport cu:

— un substantiv : *paracăzător, paraflacără, parafrază, parageneză, paraleu, paratifos, paratrăsnet, parazăpaăă,* (formaţii parasintetice) *pararitmie, parasistolie* etc.; un derivat e analizabil în raport cu un substantiv propriu : *par(a)selen(ă) ;*

— un adjectiv (în mod excepţional, vezi § 46.) : *parasolar ;*

II adjective, analizabile în raport cu:

— un adjectiv: *paramagnetic, paramilitar, pararoşu, parasimpatic, para-vertebral* etc.;

un substantiv (formaţii parasintetice): *paracarinal, paravaccinal* etc.

Prefixul *para-* apare şi într-un verb : *parafraza.* Conţinutul semantic al formaţiei (‚a exprima prin parafraze") implică însă analiza ei prin intermediul substantivului de bază: *parafrază* + *-a.* Considerăm, în consecinţă, că *para-* nu derivă verbe *(parafraza* este un derivat al lui *parafrază).*

Formaţii semianalizabile (foarte numeroase): *parabolă,* cf. *hiperbolă ; paracetamol,* cf. *acetaminofen ; paracronism,* cf. *anacronism ; paradox,* cf. *-dox* FC I 247 ; *paradrom,* cf. *-drom* FC I 217 ; *paralogie, -ism,* cf. *-logie* FC I 252; *paramnezie,* cf. *amnezie, dismnezie* D. MED ; *paranomie,* cf. *-nomie* FC I 254; *parapitec,* cf. *pitecantrop; parhelie* şi *parelie,* cf. *helio-* FC I 250 ; *parodie,* cf. *-odie* FC I 254 ; *paronim,* cf. *-onim* FC I 254; (formaţii parasintetice) *parenteral,* cf. *enterfo)-* FC I 248; *paroophoron,* cf. *ooforo-* D. MED. S. V.; *parosmie,* cf. *osmo-* FC I 254 etc!

1. Formaţia *paralhormon* „hormon secretat de glandele paratiroide" (D. MED.) pare a fi compus din segmentul *parat(iroidă)* şl cuvîntul *hormon.*
2. *Parabază* „parte a comediei vechi greceşti situată ... la începutul piesei ... în care autorul îşi expunea propriile păreri în legătură cu faptele înfăţişate" nu e analizabil semantic

Z° *

3. Valorile prefixului *para-* sînt:

1) proximitatea spaţială, coexistenţa (frecventă mai ales în terminologia medicală) *paraarticular* „juxtaarticular", *para-tiroidă* „fiecare din cele patru glande... situate alături de glanda tiroidă", *paravenos* „localizat lîngă un ţesut venos" ; *paranimfă* „fată care însoţeşte mireasa la nuntă", *paraxial* „situat în vecinătatea axei optice..; *para-nucleol* „corpuscul... coexistent cu nucleul în interiorul nucleului celulei", *parageneză* „formarea în aceeaşi epocă şi în aceleaşi condiţii a unor mine-rale asociate";

în funcţie de sensul bazei, „proximitatea" poate să conţină şi noţiunea de „orientare de-a lungul unui reper" : *paravertebral* „aflat de-a lungul ambelor părţi ale coloanei vertebrale" „anterioritatea spaţială": *paroxiton* sau „posterioritatea temporală": *paracronism* situarea unui eveniment mai tîrziu decît a avut loc în realitate", *parasifilis* „manifestările tardive ale sifilisului".

2) distanţa (depărtarea) spaţială (în terminologia chimică): *paraaminobenzoic, paraaminofenol;*

Aceasta este valoarea tipică a derivatelor cu *para-* care denumesc derivaţii disubstituiţi izomer ai benzenului în poziţia cea mai depărtată din cele trei posibile — celelalte două sînt redate prin elementul de compunere *orto-* şi prefixul *meta-*.

3) exterioritatea şi inferioritatea calitativă: *pwa civilizaţie (Viaţa se desfăşoară într-o arie de* ***paracivilizaţie*** *rămînînd circumscrisă la rudimentele formelor ei originare,* CONTEMPORANUL, 1961 50 (792), 1/5), *paraliteratură (Abundenţa „materialului documentar" se păs trează în graniţele unei* ***paraliteraturi,*** *a unei colecţii de împrejurări prezentate cu accente disproporţionat publicistice,* TRIBUNA, 1975, nr. 32 2/2), *parapsihologic* „psihologia care se ocupă de fenomenele psihice neexplicabile ştiinţific";

4) caracterul suplimentar sau complementar: *para molar* „dinte supranumerar" ; (relaţia se stabileşte cu derivatul de la aceeaş bază cu *orto-) parasimpatic* (cele două sisteme, *para-* şi *ortosimpatic,* care formează sistemul *simpatic,* sînt complementare);

5) asemănarea: *parafoc** „culoare galbenă-portocalie (ca fo cul)", *parafrază, paramagnetic* „care se magnetizează ca fierul, dar mul mai slab", *paramilitar;* (în terminologia medicală, formaţiile cu *para* denumesc adesea forme de boli mai uşoare decît boala denumită prin baz sau forme atipice ale acesteia) *parapneumonie* „proces... cu evoluţie... ... asemănătoare cu a pneumoniei, dar cu etiologie nespecifică", *para scarlatină* „formă uşoară de scarlatină", *paratuberculoză* „specie de tuber culoză atipică"; *paradiabet* „stare patologică asemănătoare diabetului produsă de cauze extrapancreatice", *parahormon* „substanţă care, des nu e de natură hormonală, acţionează la distanţă ca un hormon", *para pertussis* „infecţie... evoluînd clinic asemănător cu tuşea convulsiv (= pertussis)", *paratifos* „boală cu simptome asemănătoare cu ale tifosulu exantematic, dar produsă de un bacii diferit";

1. „Asemănarea" e exprimată probabil şi de formaţia *param,* care apare într-un context necor cludent (un deseîntec): *Aşa să faci, cocoş paraur, cu coada de aur* ŞEZ. IV 21.
2. Ideea de „asemănare" poate apărea asociată cu ideea de „proximitate" sau de „posterior tate" : *paraimunitate* „stare de rezistenţă ... redusă apărută în organism paralel cu imunitate specifică", *paravaccinal* „apărut după o vaccinare, fără a reprezenta o acţiune specifică acesteia" ori cu aceea de „opoziţie" : *parafraza* are şi sensul de „a interpreta greşit în mo tendenţios, cu rea-voinţă".

i

6) opoziţia, protecţia contra (obiectului denumit d bază) : *parados, paraflacără, parafulger, parafum, paraseîntei, paravalanşe paravînt, parazăpadă ;*

7) i n s u f i c i e n ţ a : *paragrafie* „tulburare a limbajului scris... caracterizată prin deformarea cuvintelor...", *paramimie* „pervertirea expresiei mimice..., neconcordanţa pînă la opoziţie între aceasta si conţinutul trăirilor bolnavului", *pararitmie* „tulburare de ritm", *paratimie* „discordanţa dintre răsunetul afectiv şi conţinutul faptic de care se leagă" *(timie* ,,afectivitate");

8) caracterul s e c u n d a r , d e r i v a t : *paraautohton* Geol. „pînză de amploare secundară care acoperă autohtonul şi e acoperită, la rîndul ei, de o pînză majoră", *pararocâ* „roca... provenită din transformarea rocilor sedimentare"; (relaţia se stabileşte cu compusul de la aceeaşi bază cu *orto-) parapodzol* „podzol secundar" (în opoziţie cu *ortopodzol* 4 podzol primar);

9) g e n e r a l i t a t e a : *paranestezie* „anestezie a întregului corp" ;

10) i n t e n s i f i c a r e a , s u p e r i o r i t a t e a a b s o l u t ă (în majoritatea cazurilor, în construcţii expresive, cu conţinut afectiv, în care derivatul e precedat de cuvîntul bază) : (în limba populară) *ciocoi paraciocoi, leu paraleu, roşu pararoşu;* (în limba cultă, mai ales vorbită, în forme de plural; ideea de „intensitate" priveşte mai ales aspectul cantitativ şi este prezentată ironic) *acte şi paraacte, pensii şi parapensii, rapoarte şi pararapoarte, vizite şi paravizite.*

1. Vezi IORDAN, STIL. 205.

2. O, Densusianu *(Opere* I 230, n. 4) crede că formaţia *pararoşie (O nâplrcă roşie, roşie, Pararoşie.* „Ion. Creangă" II 311) ,,nu poate fi decît o alterare a lui *proroşie".*

3. *Paraleu* pare să aibă o situaţie aparte, anume apare uneori neînsoţit de cuvîntul bază: — fie că apare singur : *îşi adună pe toţi paraleii pîngâ el.* Pribeagul, în DLR, *Paraleul are mulţi amici.* I. Negruzzi, în DLR (vezi, în acelaşi text, şi femininul (depreciativ) *paraleoaicâ);* — fie că e însoţit de cuvîntul (considerat probabil sinonim) *zmeu: Ard munţii ... că le-a dat foc zme i i paraleii,* ŞEZ. I 60.

4. Această valoare pare să o aibă şi derivatul *paracritică,* deşi nu e folosit în construcţia menţionată *(înfocaţi partizani ai acestei supercritici sau, cum vrem să-i spunem, paracritici* ROM. LIT. 1975, nr. 36, 5/1).

4. *Para-* este un prefix neologic cu etimologie multiplă în două accepţii ale acestei noţiuni: receptarea pe căi diferite a aceluiaşi prefix {gr. Trapa-, intrat atît direct, cît şi prin alte limbi) şi confundarea unor formanţi originar diferiţi (gr. Trapa- şi fr. *pare-, para-).*

a. Gr. Trapa-, împrumutat iniţial (în secolul al XVIII-lea) direct din neogreacă prin derivate ca:

(analizabile) *paragrafie* (a. 1782) la GÂLDI, M. 219 < Trapaypa^Y);

(semianalizabile) *paranomie* (a. 1705—1746) E. Popescu, în **D L R** < 7capavofjua, *paragrafos* (a. 1748) Iorga, în **DLR** < Trapaypaipog;

(neanalizabile) *paraclitichi* (a. 1701) la GÂLDI, M. 28 < 7rapaxX7)Tix7), *paradigmă* (a. 1705) Cantemir, în **D L R** < TrapaSsiyfjia, *parâtaxis* (în **D L R**, s.v., este paroxiton) (a. 1715) la GÂLDI, M. 221 < 7iapaTa£i<;, *parapon* (a. 1774) la GÂLDI, M. 220 < 7cap<*7covo(v), *parâxin* (a. 1779) la GÂLDI, M. 221 < Trapa^evo^, *parastisi* (a. 1787) la GÂLDI, M. 220 < Trapacrraivco, *paratirisi* (a. 1796) la GÂLDI, M. 221 < TrapaTYjpoa etc.

1. Vezi mai multe exemple la GÂLDI, M. 217 — 221 şi la C. Gherman, *lucr. cit.* 15 (grupate pe părţi de vorbire).

2. în mod cu totul izolat, *para-* apare în secolul al XVI-lea, într-un derivat neanalizabil: *parasimă (Codicele Voronețean,* în DLR) < 7capaa7)u.a.

3. în greacă, Trapa- se ataşează la substantive, adjective şi verbe şi exprimă : „alăturarea" (icapaOaXaaaia „ţărm, litoral", rcapsSpot; „adjunct, asesor"), „caracterul secundar" (raxpaOXov „luptă secundară"), „compararea" (7rapaXÂ7)Xo<; „paralel"), „excesul" (7capaye(/iC6> „a supraîncarcă"), „opoziţia" (TcapavofjLco „a acţiona împotriva legii", raxpa9cavo<; „disonant"), „omisiunea" (Tcapa^Xercco „a închide ochii, a trece peste") etc, sensuri preluate de limbile care au împrumutat prefixul. Vezi MIRAMBEL, L.G. 381, DIMITRAKOS, LIDDELL–SCOTT–JONES.

Din această perioadă nu avem decît o singură atestare de formaţie care pare a fi românească : *(lei şi) paralei* Cantemir, în **D L R .**

Pentru tipul originar grecesc, vezi GÂLDI, M. 217 — 218, unde apar şi exemple româneşti din secolul al XlX-lea.

în secolul al XlX-lea (cînd împrumuturile noi din neogreacă sînt foarte puţin numeroase, de exemplu: *paraloghizm* (a. **1825)** Vîrnav, în **D L R ,** *paralagUe* (a. 1843) la GÂLDI, M. 220, *parafernă* (a. 1851) STAMATI), prefixul *para-* pătrunde prin o serie de derivate din franceză, la rîndul lor de origine greacă sau formate în franceză cu prefixul împrumutat:

(analizabile) *parafrază* Bolliac, în CILL I 97 < *paraplirase, parametru* STAMATI < *parametre ;*

(semianalizabile) *parhelie* (a. **1804—1808)** Şincai, în **D L R** < *parhelie, paralogism* (cea. **1832)** I. Golescu, în **D L R** (cuvîntul a fost împrumutat întîi din greacă, vezi mai sus) < *paralogisme, paraplegie* (a. **1852)** *Manualul sănătăţii...,* în **D L R** < *paraplegie, paralogie* (a. **1863)** Filimon, în **D L R** < *paralogie;*

1. Se pare că în secolul al XlX-lea *parafernă* era analizabil deoarece e folosit în contextul bazei sale : *muierea aceasta mi-a fert capul cu femele şi cu parafernele ei* LM II 584. Remarcăm că aici *para-* nu are sens intensiv, ca în *pensii şi parapensii,* ci exprimă „exterioritatea, caracterul suplimentar", totuşi structura construcţiei pare să fie influenţată de construcţia cu sens intensiv.

2. Recent, *paragrafie* şi *paralogie* au fost reîmprumutate din franceză cu sensurile din terminologia medicală : „tulburări ale limbajului scris", respectiv „ale gîndirii...".

în aceeaşi perioadă, apar şi o serie de împrumuturi din greacă şi/sau latină şi/sau din limbile romanice (rar şi neromanice): (analizabile) *paranimfă* Eminescu, în **D L R** — lat. *paranympha,* ngr. 7cap<£vu[A<pos, (semianalizabile) *paragraf* Şincai, în **D L R** — lat. *paragraphus,* fr. *paragraphe, parabolă* Heliade, în **D L R** — lat. *parabola,* fr. *parabole,* (neanalizabile) *paradox* „Curierul românesc" **(1829)** în **D L R** — ngr. Tcapaăo^o^, fr. *paradoxe, paralaxă* NEGULICI — lat. *parallaxis,* fr. *parallaxe, paraselen* Şincai, în DLR — fr. *paraselene,* it. *paraselene, parabază* ANTONESCU — fr. *parabase,* germ. *Parabase.*

în secolul al XX-lea se înmulţesc împrumuturile din franceză:

(analizabile) *paracazeină* < *paracaseine, paracenteză* < *paracentese* (şi lat. *paracentesis)paraelagic* < *paraelagique, paraldehidă* < *paralăehyde, paramagnetic* < *paramagnetique, paramilitar* < *paramilitaire, paratifoidă* < *paratypho'ide* etc.;

(semianalizabile) *paracronism* < *parachronisme, paramnezie* < *paramnesie, parodie* < *parodie* etc.

Vezi mai multe exemple, grupate pe părţi de vorbire, la C Gherman, *lucr. cit.* 16 — 17.

Varianta *par-*[2] a prefixului, apărînd înainte de consoană fără raţiune etimologică în formaţia *parselenă* (folosită în terminologia astronomică actuală (LTR), cp. cu varianta mai *veche paraselen,* vezi mai sus) se explică, eventual, prin analogie cu *parhelie,* unde se explică etimologic (vezi mai sus).

b. Fr. *para-* şi *pare-,* ambele cu sensul „protecţie contra" :

a) fr. *para-* a'pătruns în românăjn secolul al XlX-lea, prin împrumuturi şi semicalcuri de tipul:

—împrumuturi semianalizabile: *parasol* (a. **1862)** *Calendar,* în **D L R** < fr. *parasol;*

în forma *parazol* (a. 1778—Iorga, în DLR), cuvîntul a fost împrumutat la sfîrşitul secolului al XVIII-lea din germană : *Parasol.*

neanalizabile: *paraşiut* „Albina românească" **(1832)** în **D L R** < *parachute, paravan* (a. **1842)** Cuciuran, în **D L R** < fr. *paravent, paratoner* „Universul" **(1846),** în **D L R** < fr. *paratonnerre;*

1. în limba actuală, circulă în terminologia minieră un semicalc greşit după fr. *parachute* „dispositif de securite qui permet d'arreter la chute accidentelle de ia benne dans un puits de mine", anume *paracăzător* „dispozitiv de siguranţă pentru oprirea din cădere ..." (LTR², DER, în DLR). După cum arată sensul formaţiei şi modelul francez, ea ar fi trebuit să aibă forma **paracădere.*

2. în terminologia tehnică actuală, fr. *paravent* SL fost calchiat în forma *paravlnt* pentru a reda sensul special de „dispozitiv de protecţie împotriva curenţilor de aer ... de-a lungul liniilor unei staţii de triaj" (v. LTR², DER).

— semicalcuri: *paratunet* ISTEGULICI — fr. *paratonnerre, paraploaie* (a. **1870)** COSTINESCU — fr. *parapluie, parasoare* id. — fr. *parasol, parafulger* (a. **1897)** Poni, în **D L R** — fr. *parafoudre.*

în franceză *para-* „protection contre" apare în împrumuturi din italiană ca *parapet* < *parapetto, parasol* < *parasole, paravent* < *paravento* (compuse cu it. *parare* „SL se apăra de o lovitură, a se opune") şi în formaţii făcute după modelul împrumuturilor menţionate ca : *parachute, paragrile, parapluie, paratonnerre.* Vezi J. Marouzeau, *Procedes de composition en frangais moderne,* în „Le francais moderne" XXV (1957), 245—248, DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, S.V. 2, *para-.*

Parapet (Asachi, în **D L R)** e împrumut din franceză, germană sau italiană (fr. *parapet,* germ. *Parapett,* it. *parapetto),* iar *parapleu* **(L B)** este fr. *parapluie* împrumutat prin intermediul magii, *paraple. (Paraplui* (STAMATI) este, evident, împrumut direct din franceză.)

în secolul al XX-lea apar semicalcuri noi după formaţii franţuzeşti. De exemplu : *parados* — fr. *parados, paraflacără* — fr. *paraflamme, parafoc* „zid..." — *tr.parafeu, parazăpadă* — fr. *paraneige, paratrăsnet* — fr. *paratonnerre.*

Parasolar* „apărătoare montată în obiectivul aparatului de fotografiat ... pentru a opri pătrunderea luminii suplimentare în aparat" este un semicalc greşit după *parasoleil* „idem" (LAROUSSE). Vezi greşeala de acelaşi tip reprezentată prin *paracăzător.

P) fr. *pare- (parer)* a intrat în română prin

— împrumuturi: (analizabil) *par avalanşă* < fr. *paravalanche* (< *parer* şi *avalanche,* v. LITTR^), (neanalizabil) *parbriz* < fr. *pare-brise;*

— calcuri: *parafum* — fr. *parefumee, parascîntei* — fr. *pare-etineelles,* unde, după cum se vede, fr. *pare-* a fost redat prin rom. *para-.*

Vezi DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, S.V. *parer* < it. *parare,* ROBERT, s.v. 2. *pare-.* Pentru distincţia dintre fr. *para-* „protecţie contra" şi *pare-* care are ca punct de plecare verbul fr. *parer, vezi* J. Marouzeau, *loc. cit.*

O poziţie specială are formaţia *paravătrai,* care e ilchiază derivatul francez format cu prefixul sinonim, în această situaţie, *anti-: anti-ringard.*

Fr. *para-,* care pare să fi căpătat în franceza statut de prefix, şi termenul de compunere fr. *pare-* s-au confundat în română datorită sinonimiei perfecte. (Dealtfel, se pare că chiar în franceză confuzia s-a putut produce în formaţii ca *paravalanche.)*

în formaţiile în care prefixul are sensul de „protecţie contra", analiza semantică se face şi prin raportare la verbul *para* „a evita printr-o <sontralovitură o lovitură a adversarului".

^ Sursa grecească (directă sau indirectă, vezi *a.)* şi cea franceză {vezi *b.)* a prefixului s-au confundat, de asemenea, în română datorită apropierii dintre unul din sensurile gr. *para-,* anume „opoziţia", şi sensul ir. *para-* şi *pare-* „protecţie contra". Datorită acestei situaţii, considerăm «că *para-* de origine greacă şi cel de origine franceză constituie o singură imitate, cu etimologie multiplă.

5. Temele formaţiilor *mpara-* sînt mai ales neologice latino-romanice *(paraacte, parabuclă, paracivilizaţie, paracristalin, paradirector, paraăoctor> paraexamen, paraliteratură, paraorăine, pararocă, parautohton* etc.) şi moştenite (sau formate din elemente moştenite : *paracăzător, paracunoscut, paraflacără, parafulger, parafum, paralege, paraleu, pararoşu, paraşedinţă, paratunet* etc). Foarte rar sînt de origine slavă (veche sau modernă): *paratrăsnet, parazăpadă.*

6. Productivitatea prefixului *para-* se demonstrează cu certitudine prin (semi)calcuri (vezi § **4)** şi prin categoria deschisă constituită de formaţiile spontane, ocazionale de tipul *(şedinţe şi) paraşedinţe.* La acestea se adaugă, probabil, formaţii din terminologiile tehnice (în special medicală şi chimică), cu privire la care însă nu avem suficiente informaţii etimologice pentru a ne putea pronunţa.

Semnificative pentru productivitatea prefixului sînt şi următoarele fapte :

—- derivatul *paravătrai* care calchiază un model francez format cu *anti-* (vezi mai sus, sub 4.);

— formaţia *paradentoză,* pentru *parodontoză (para-* + gr. *odous, odontos* „dinte" + *-oză),* cu *o* din tema cuvîntului înlocuit cu *a* pentru a apărea mai clar prefixul (+baza latino-romanică *dent-).*

7. Derivatele cu *para-* aparţin în număr mare limbii literare, cu preponderenţă terminologiilor tehnico-ştiinţifice din domeniile medical, chimic şi biologic.

Formaţiile cu valoare de „intensificare" de tipul *şedinţe şi paraşedinţe* apar în limbajul oamenilor instruiţi (vezi IORDAN, STIL. **205),** iar cele de tipul *paraleu, pararoşu* sînt populare (chiar dacă apar şi la scriitorii culţi).

Surprinzătoare e apariţia formaţiei *paragraf,* termen prin excelenţă cult, cu un sens special, „motiv ornamental care se coase pe pieptar deasupra buzunarului", în vocabularul artei populare (Păcală, în DLR).

PĂ- vezi PO-
PE- vezi PRE-

PEN-

RIZESCU, P. N. 14.

1. în **D L R** sînt înregistrate **3** derivate analizabile cu prefixul *pen-.*

Formaţiile cu *pen-* sînt :

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *peninsulă, penumbră;*

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: *penultim.*

2. Valoarea lui *pen-* este aproximarea („aproape") :

a) în sens abstract calitativ: *peninsulă, ^penumbră;*

b) în sens local, confundîndu-se cu anterioritatea : *penultim.*

3. *Pen-* este un prefix neologic, de origine latină, care a pătruns în limba română prin împrumuturi fie direct din latină, fie din limbile

romanice. Este posibil ca unul şi acelaşi cuvînt să fi pătruns pe mai multe căi:

peninsulă — lat. *paeninsula,* fr. *peninsule,*
penultim — lat. *paenultimus,* fr. *penultieme.*

Penumbră este un semicalc (adaptare) după fr. *penombre,* it. *penombra.*

Un împrumut neanalizabil în limba română este *peneplenă* Geogr., Geol. „suprafață plană sau uşor ondulată" — fr. *peneplaine.*

în latină *paene* avea valoare de prepoziție şi, foarte rar, de prefix, cu sensul „aproape (de)" (cf. ERNOUT-MEILLET, S.V.). Prefixul n-a fost moştenit în limbile romanice. în limba română *paene* a fost moştenit numai cu funcțiunea prepozițională : *pînă* < *paene* + *ad.*

Derivatele cu *pen-* au fost împrumutate la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor; cel mai vechi pare a fi *peninsulă* (a. 1766, la URSU, T.).

4. *Pen-* este un prefix neproductiv şi slab reprezentat în limba română.

Derivatele aparțin limbii literare.

PER-

RIZESCU, P.N. 15-16.

1. în **DLR** sînt înregistrate **17** derivate analizabile cu prefixul *per-*. La acestea se adaugă **14** din alte izvoare:

perabrodil* (DC), *peracid* (DC, LTR[2]), *perbenzoic* (DC, S.V. *per-), perborat* (DC, LTR[2]), *percarbonat* (şi: *percarbonic* LTR[2]), *percetonă* (DC), *perclorat* (DC, LTR[2]), *percromat* (şi: *percromic* DC), *perduren* (DC), *perfluoretan (ib.,* s.v. *per-), perfosfați* (pl., DC), *perhidrofenantren* (DC, S.V. *per-), persare* (LTR[2]), *pervibrare* (şi: *pervibrator ib.).

Formațiile cu *per-* sînt :

I verbe, analizabile în raport cu un verb : *perfora, permuta, pertracta,* (înv.) *percurfgje,* (înv.) *perveni;*

II substantive, analizabile în raport cu :
— un substantiv : *peracid, percarbonat, perclorat,* (înv.) *perjur, perorație, peroxid, persare, persulfat, percent, pervibrator ;*
— un adjectiv : *perplin* „canal plin cu apă la stăvilarul unui rîu";

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *perfoliat, perlingual, perlucid, perorai.*

Cuvîntul *pertracta* ,,a trata, a dezbate îndelung" (Maiorescu, în DLRC) a fost pînă nu demult analizabil în raport cu (înv.) *tracta* ,,a discuta" (Ghica, Negruzzi, în DLRC) ; de asemenea *perlucid* „foarte strălucitor" e analizabil în raport cu sensul (rar) al lui *lucid* „strălucitor" (cf. DA ms.)-

Formații semianalizabile: *percepe,* cf. *concepe; perfect,* cf. *defect; perfuzie,* cf. *infuzie ; perMdrol,* cf. *hidro- ; permite,* cf. *emite ; persifla,* cf. *siflant; persista,* cf. *insista; persorpție* (LTR[2]), cf. *adsorpție (ib.); perspectivă,* cf. *retrospectivă; perturba,* cf. *conturba; perverti,* cf. *converti* etc.

2. Prefixul *per-* are următoarele valori:

1) străbaterea: *percurge, perveni;* indicator al valorii de „străbatere" : *perfora;*

2) instrumentul („pe"): *perlingual, perorai;*

3) intensificarea : *perlucid, perplin, pertracta, pervibrator.*

în ultima valoare se încadrează şi sensul special pe care îl are în termenii din domeniul chimiei, unde indică cantitatea mai mare decît cea obişnuită a unui element dintr-un compus : *peroxid, percarbonat, perclorat, permanganat, persulfat.*

***Peracid* este un acid al cărui nume începe cu *per-* (vezi ROBERT), iar *persare* sarea unui peracid «(LTR[2]).**

Valoarea prefixului e neclară în *perfoliat.*

3. *Per-* este un prefix neologic de origine latină, dublet al prefixului moştenit *pre-* (lat. *per).* El a pătruns în limba română prin împrumuturi fie direct din latină, fie din limbile romanice, în special din franceză. Uneori derivatul a venit pe mai multe căi:

(analizabile) *perfora* — fr. *perforer,* lat. *perforare,*
perjur — lat. *periurus, periurium,*
perlucid — lat. *perlucidus,*
permuta — lat. *permutare,* fr. *permuter,*
perveni — lat. *pervenire;*
(semianalizabile) *perfect* — lat. *perfectus,* it. *perfetto,*
persifla — fr. *persifler,*
persista — fr. *persister,*
perspectivă — fr. *perspective;*
(neanalizabile) *persecuta* — fr. *persecuter.*

Pe teren românesc s-a format semicalcul *percurge* după lat. *percurrere. Persare* este, probabil, tot semicalc. Un împrumut din germană este *perlingual* (germ. *perlingual),* după care s-a format în română *perorai (DUR).* Din germ. *Perzent,* magh. *percent* s-a împrumutat reg. *perțent* „procent", care are varianta românizată *percent.*

1. în legătură cu valorile prefixului lat. *per-*, vezi *PRE-*, p. 195. în franceză, *per-* este un prefix savant împrumutat din latină, dublet al prefixului moştenit *par-*.
2. în limba română uneori s-a împrumutat pentru aceeaşi noțiune atît formația latină cu *per-*, cît şi cea franceză cu *par- :* vezi, în secolul trecut, *perjur {parjur, perveni/parveni* şi semicalcul *percurge [parcurge.* Cele două verbe s-au fixat în forma cu *par-, Perjur* şi *parjur* au fost înlocuite cu *sperjur.*

Derivatele cu *per-* au pătruns în limba română spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales pe la mijlocul secolului următor: (neanalizabil) *perfect* (pe la a. 1790, la URSU, **T**.) ; (semianalizabil) *perturbație* (a. 1852, la URSU, T.).

4. Temele la care se ataşează prefixul sînt latine moştenite, dar mai ales romanice :

moştenite din latină: *percurge, permuta, persare, perveni ;*
romanice : *peracid, perfora, perorai, pervibrator.*

Prefixul e foarte slab productiv, apărînd de obicei în împrumuturi (cf. totuşi *perorai* şi semicalcurile *percurge, persare).*

5. Derivatele cu *per-* se întîlnesc numai în stilul ştiințific, fiind frecvente în chimie ; o răspîndire mai largă are *perfora.* Unele derivate sînt ieşite din uz *(percurge, perjur, perveni)* sau cu circulație regională *(perțent).*

RIZESCU, P. N. 15; Luiza Seche, *Prefixul peri-*, în SMFC VI 11 - 33.

1. Prefixul *peri-* este omonim cu segmentul *peri-* < rus. *nepe-*, existent numai în cuvinte semianalizabile ca: *peripiscă* „corespondență" (< rus. *nepenucm*), *perivodi* „a numi" (< rus. *nepeeodumb*).

2. în derivate, prefixul are un accent secundar pe prima silabă *(peri-pneumonie);* în cazuri rare, accentul (principal) apare pe a doua silabă în unele cuvinte neanalizabile *(perifan, perilipsis)* sau în forme învechite ale unor cuvinte *(perimetros* la URSU, T.).

Cuvîntul *perimetru* a fost înregistrat izolat şi cu unele variante alterate ale prefixului: pere- *(peremetru* ms. de pe la 1840, în DLR) şi *peli- (pelimetru* GL. OLT.).

3. în **D L R** sînt înregistrate 26 de derivate analizabile, la care se adaugă 97 de derivate din alte izvoare :

periadenitâ **(SMFC VI), *periamigdalian (ib.), perianal (ib.), periangiocolită* Med. *(ib.), periapendicită (ib.), periapendicular* Med. *(ib.), periapical* Med. *(ib.), periareolar* Med. *(ib.), periarticular (ib.), periastru* Astron. *(ib.), periaxial* Anat. *(ib.), periblastulâ* Biol. *(ib.), peribranhial (ib.), peribronhial (ib.), peribronşită (ib.), pericecal* Anat. *(ib.), pericefalic* Anat. *(ib.), pericelular (ib.), pericentru* Mat. *(ib.), pericerebral (ib.), perichistectomie* Med. *(ib.), periciclo-idă* Mat. *(ib.), pericil* Bot. *(ib.), pericistită (ib.), periclinal* Geol. *(ib.), pericolecistită (ib.), pericolită (ib.), pericord (ib.), pericorneal* Anat. *(ib.), pericoroidal* Anat. *(ib.), pericoronaritâ* Med. *(ib.), perideferentită* Med. *(ib.), periduodenitâ* Med. *(ib.), periecuatorial (ib.), perielec-trotonus* Med. *(ib.), periencefalită (ib.), perienterită (ib.), periesofagită (ib.), perifaringian (ib.), perifascicular (ib.), periflebită (ib.), perifoliculită* Med. *(ib.), perifrenită* Med. „inflamaţie a regiunii din jurul nervului frenic" *(ib.), perigalaxie* Astron. „poziţie corespunzătoare celei mai mici distanţe de galaxia noastră" *(ib.), periganglionar (ib.), perigastrită (ib.), perigenital (ib.), periglandular (ib.), periglotic (ib.), perihepatită (ib.), periintestinal (ib.), perijupiter* Astron. *(ib.), perilaringită (ib.), perilenticular* Anat. *(ib.), perilobular (ib.), perilunar (ib.), perimaritim (ib.), perimeningită (ib.), perimuntos (ib.), perinatal* „care se referă la circumstanţele care au loc în jurul unei naşteri" *(ib.), perinefritic, (ib.), perineural (ib.), perinuclear (ib.), perinerv (ib.), periocular (ib.), perioftalmic (ib.), periopfic (ib.), perioral (ib.), periorbital (ib.), periova-rian (ib.), periovular (ib.), peripancreatită (ib.), periparazitism (ib.), peripetal* Bot. *(ib.), peripiloric (ib.), peripleurită (ib.), peripolar (ib.), periporită* Med. „inflamaţie în jurul glandelor sudorifere" *(ib.), periprostatitâ (ib.), perirectită (ib.), perirenal (ib.), perisaturn* Astron. *(ib.), periselenar (ib.), perisigmoiditâ Med. (ib.), perisinovial (ib.), perişcolar (activitate periscolară) (ib.), periiiroidită (ib.), peritoracic (ib.), peritraheită (ib.), peritropical (ib.), periuranus* Astron. *(ib.), periurban(â) (centură)* (CONTEMPORANUL 1968, nr. 32, p. 9/7), *periureterită* (SMFC. VI), *periuvular (ib.), perivaginal (ib.), periviscerită (ib.), perizonă (ib.).*** *

Derivatele cu prefixul *peri-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu :

— un substantiv : *periadenită, periarterită, perifrază, perilimfă, perimetru, peripneumonie, perisferă, peritiroidită, perizonă etc.;*

— (formaţie parasintetică) : *periporită ;*

— un adjectiv (formaţii parasintetice) : *perideferentită, perifrenitâ ;*

II adjective, analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *peribronhial, perifaringian, periglaciar, periovarian, periterestru* etc.;

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *pericentric, periunghial.*

Numărul substantivelor e mai mare decît cel al adjectivelor, reprezentînd aproximativ 60% din totalul derivatelor analizabile.

Nu am luat în consideraţie un derivat ca *peristil*, pentru care nu putem stabili o legătură semantică în limba română între prefix şi temă.

Formaţii semianalizabile: *periandric* (SMFC VI), cf. *andro-; pericard,* cf. *endocard; pericarp,* cf. *epicarp; periclinal* Geol. (LTR²), cf. *sinclinaî; perigeu,* cf. *apogeu; periheliu,* cf. *helio-; periost,* cf. *osteo-; periscop,* cf. *diascop; perisperm* Bot. (LTR²), cf. *endosperm; peristom* (SMFC VI), cf. *stomato-; peritomie* (SMFC VI), cf. *anatomie* etc.

4. *Peri-* are valorile:

1) „în jurul, împrejurul" :

a) local (cele mai multe) : *pericard, pericarpatic, pericentric, periglaciar, perilună, periterestru;*

b) temporal: *perinatal.*

Apropiat de acest sens este şi sensul „aproape de" (= distanţă mică) din unii termeni de astronomie ca : *perijupiter* „punctul cel mai apropiat de Jupiter la care se află un satelit al său pe orbită", *perisaturn, periuranus* etc.

1. De la valoarea de „în jurul, împrejurul, din toate părţile" se poate ajunge la cea de referire („despre"): vezi *perigrafie* „raport; descriere", ca şi la cea de intensificare din *perifrază* şi din unele derivate semianalizabile ca *periplegie* „paralizie totală", *periegezâ* „călătorie lungă".
2. Analiza semantică din mai multe formaţii adjectivale de mai sus impune o altă analiză formală decît cea adoptată sub 3 II, şi anume interpretarea lor drept formaţii parasintetice. Astfel sensul lui *peri-* din adjectivul *pericarpatic* „situat în jurul munţilor Carpaţi" trebuie pus în legătură cu substantivul *(munţii) Carpaţi* şi nu cu adjectivul *carpatic.*

2) „deasupra; în afara" : *periciclu, pericraniu, periderm, periost* etc.

Această valoare se confundă uneori cu cea de sub 1.

3) „în intervalul dintre" : *perisistolă.*

în unele exemple, ca *peripneumonie,* valoarea e neclară sau egală cu baza.

5. *Peri-* este un prefix neologic de origine grecească (< rapt), care a pătruns în româneşte prin împrumuturi din limba de origine şi, în special, din limbile romanice (cu precădere din franceză); împrumuturile din alte limbi sînt rare :

(analizabile) *pericraniu* — ngr. rapixpavtov
periderm — fr. *periderme*
perilimfă — fr. *perilymphe*
(semianalizabile) *pericard* — fr. *pericarde*
pericarp — fr. *pericarp*

Variantele învechite în *-iu, -io(n)* ale unor substantive terminate azi în consoană sînt împrumuturi din latină, respectiv greacă: *pericardio, pericardion, pericardiu,* cf. lat. *pericardium,* ngr. 7Tspixdcp8iov; *pericarpiu* — lat. *pericarpium.*

(neanalizabile) *perierghie* — gr. *mpiepyioc*
peripiisi — gr. 7tspi7i;oico (aorist TceptTroivjo-a).

Cuvîntul *periplizon* din expr. *a lua în periplizon* „a-şi bate joc de cineva" este un derivat neanalizabil de la gr. 7i;sp!.7cXoci£co, cu acelaşi sens (vezi A. Graur, *Notes d'etymologie roumaine,* în BL iv (1936), 108).

Uneori e greu de precizat din ce limbă provine derivatul:

perifrază — it. *perifrasi,* fr. *periphrase,* germ. *Periphrase* (rus. *nepufppasa);*

peripneumonie (mai vechi *peripleumonie)* — fr. *peripneumonie,* ngr. 7uspi7uv£UfjiovLa, lat. *peripneumonia.*

în greacă, Ttspi- ca prefix are valorile „în jurul" *(izegifixivo*),* „deasupra" *(-n:epiyiyvo[Lcci)* (BAILLY, s.v.). în franceză, *peri-* are valoarea „în jurul" (ROBERT, s.v.); probabil şi valoarea „în intervalul dintre", nerelevată în lucrările de specialitate.

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri (adaptări) ca *perijupiter* —• fr. *perijove, perişcolar* (cf. fr. *periscolaire), perimuntos* (cf. *perimontan), periunghial (inflamaţie^a)* (cf. *perionixis* — fr. *perionyxis*

it. *perionissi).* Cu sau fără model străin s-au format pe teren românesc şi derivate ca : *periterestru,* (poate şi) *pericarpatic.*

Eare derivate cu *peri-* au pătruns în limba română în secolul al XVIII-lea : (analizabile) *perigrafie* (Cantemir, la GÂLDI, M. **225**), *perieranion* (ms. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, la URSU, T.), *peripleumonie* (a. **1785**, la GÂLDI, M. **226**); (semianalizabile) *pericarăio* (a. 1790, la URSU, T.).

La începutul secolului al XlX-lea apar, pe cale savantă, prin traducerea unor lucrări ştiinţifice din greceşte, din limbi romanice sau chiar din alte limbi, ca de exemplu maghiara, derivate ca : (analizabile) *peripneumonie* (a. **1816**, la URSU, T.), *perimetru* (a. **1820**, la URSU, T.), *pericraniu* (a. **1849**, la URSU, T.).

6. Majoritatea derivatelor cu prefixul *peri-* au teme neologice. Există puţine derivate cu teme latine moştenite: *perilună, perimunte, periunghie.*

7. *Peri-* este folosit în terminologia ştiinţifică. Derivatele aparţin mai cu seamă medicinei, dar şi ştiinţelor naturii, astronomiei.

PO- (P-, *PĂ-, PA-)*

AUERBACH, V. 243; IORDAN, STIL. 206; GRAUR, E. 24—27; ROSETTI, ILR 206; AVRAM, C. 5—10.

1. Prefixul *po-* are variantele *p-* (în combinaţie cu teme cu *o* iniţial) : *popri ; pă-: păhui, păstrungă* (şi *postrungă) ; pa-: paroi, paroşu, paueenie* (şi *paueenie, poucenie).*

2. în **DM** sînt înregistrate **11** derivate analizabile, la care se adaugă **11** derivate din alte izvoare :

paroi (şi _paroi_ „a roi a doua oară în aceeaşi vară") ,,roiul ieşit dintr-un roi care a roit şi el în aceeaşi vară" (DLR), _păhui_ ,,aiurit, zăpăcit, zănatic" ; „năuc, prost" (DLR), _pohiriş (ţigan hiriş— pohiriş)_ ,,get-beget" (SCRIBAN), _ponegrii_„foarte negru" (DLR ms.), _poroboti „sl_ da buzna„ a se îngrămădi" ; ,,a se apuca de ceva cu înverşunare" (DLR ms.), _paroşu_ „foarte roşu" (DLR ms.; TDRG s.v.; BPH VII—VIII (1940—1941), 116), _posluji_ (şi: _poslujnic)_ (DLR ms.), _postrungă,_ „strungăreaţă" (DLR ms.), _potopi „s._ distruge" (DLR ms.), _poucenie_ „învăţătură" _(ib.), pozmoc_ „smoc de păr" (DLR ms.).

Derivatele cu prefixul *po-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *pocăi, pogoăi, popri, poroboti, posluji, potopi ;*

— un verb sau (formaţie parasintetică) un adjectiv : *ponegri;*

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv (uneori provenit de la un participiu) : *păhui* (cf. *hui,* vezi şi *TĂ-* p. **245 ;** semianalizabil faţă de *căhui, tăhui), pogîrjit* (cf. *ogîrjit;* semianalizabil faţă de *gîrjob), pohiriş* (cf. *hiriş* „autentic"), *poleit* (cf. *leit), ponegru, poroşu ;*

III substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *pociumb* (şi *pociump)* „ţăruş, par, prăjină" (cf. *ciump* „căpătîi rămas dintr-o creangă"), *pofală* „pompă, fast", *pohoţ* „persoană ticăloasă", *pojar* **1°** „boală"; **2°** (înv.) „incendiu", *poslujnic, postrungă, poveste, pozmoc.*

Poleit, potopit şi _poveste_ sînt legate semantic, pe teren românesc, de bazele lor numai _in_ expresiile _leit-poleit, topit-potopit, veste-poveste,_ vezi p. 187.

Formaţii semianalizabile: *pocîlti* „a flămînzi, a slăbi di cauza unei alimentaţii insuficiente" (**DLR** ms.), cf. *cohîlti* „a fi prăpădi trupeşte" ; *pohrib* **(DLR** ms.), cf. *cohrib* (vezi şi p. **66); ***poticni,* cf. *zăticni.*

3. *Po-* are valoarea de intensificare a însuşirii unui adjecti sau a acţiunii unui verb (de obicei în corelaţie cu cuvîntul de bază) : *ponegr (Mă-ntîlnii cu un om ponegru.* L. COSTIN, GR. BAN. S.V.), *poroşu (Ho! vac roşă poroşă* Marian, în **DLR** ms.), *(leit) poleit* „întocmai, la fel, aidoma *(Copil leit-poleit cu părinţii lui.* TDRG, S.V.) ; *(a înnegri şi) ponegri (p cineva)* IORDAN, STIL. **206**, *potopi (Seceta a topit şi potopit recolt* IORDAN, STIL. 206).

în cazul derivatului *paroi,* se pare că prefixul exprimă repetarea

în unele formaţii, valoarea de intensificare a prefixului e mai puţi clară, derivatul avînd o valoare apropiată de cea a bazei: *pocăi, poho pojar, popri, poroboti, posluji, poucenie.*

în legătură cu _poveste_ din expr. _a-i merge, a i se duce (cuiva) vestea şi povestea_ „a dever renumit printr-un fapt sau o păţanie" acad. Iorgu Iordan remarcă următoarele: „Cu alt cuvinte, _poveste_ pare a avea în formula noastră un înţeles diferit de cel obişnuit: _veste_ a fi o singură ştire, _poveste (— po- + veste)_ ar arăta ştiri mai multe, aşadar o întărire a noţiun precedente. Intervine, cu siguranţă, şi un joc de cuvinte, în cazul cînd _poveste_ îşi păstrea sensul originar („ştire mincinoasă, inventată") atît de deosebit de al lui _veste"_ (STIL. 206

4. *Po-* este un prefix împrumutat din slavă (no-), care a pătrun în limba română prin derivate analizabile ca : *pocăi* < v.sl. noKararH *c/ polei* < v.sl. noAHiaTH, *popri* < v. sl. nonpfcTH, *potopi* < v.sl. nororiHTH *poveste* < v. sl. nosteCTh.

1. în vechea slavă no- era un prefix productiv, cu valoare de întărire, de creştere sau d diminuare a unei însuşiri, a unei acţiuni, ca, de exemplu, noBoran* „mai bogat". în caz multor derivate, sensul prefixului e neclar: nospaTH „a lupta pentru", noMouiTH „a ajut (VAILLANT, v. s. 339; vezi şi Fr. Miklosich, _Vergleichende Grammatik der slavischen Sprache_ voi. II, Viena, 1875, p. 359). Prefixul a fost moştenit în limbile slave moderne. în bulgar de exemplu, no- are valorile: _a._ „o acţiune care se face în sus, deasupra" _(nojiowc_ _b._ „o acţiune care se face pentru scurtă vreme" _(nonanaM_ „aştept puţin timp") etc. Cu ajutor lui no- se exprimă gradul comparativ: _no-doâhp, no-wupona_ (L. Andreicin, M. Ivano K. Popov, _ChepeMeneu âhJizapcnu emn,_ în „YqeSHHK 3a I Kypc Ha yHHTejiCKHTe HHCT TVTH, nacT I, Sofia, 1956, p. 246, HacT II, Sofia, 1957, p. 10).

2. în legătură cu ipoteza originii dacice a prefixului, în ILR II 364 se menţionează : „po- _(p_ în cuvinte ca _postrungă < strungă, pociump < ciump sl_ fost considerat autohton de G. Reiche kron". în continuare se arată că _po-_ „apare însă şi în numeroase împrumuturi slave" (vezi G. Poghirc, LR XVI (1967), nr. 5, p. 421).

Pe teren romanesc s-au format derivate ca: *ponegru, poroşu,* (probabi *poroboti, pozmoc.* în ce priveşte derivatul *ponegri,* este posibil ca aces să fie semicalc după v. sl. no^piiNdTH, dar nu poate fi exclusă nici posib litatea de a se fi format independent de cuvîntul slav corespunzăto

Poslujnic şi *posluji* sînt variante lexicale ale lui *posluşnic* şi *poslu* (v. sl. noc/iSujHHKh, noc/\$uiHTH), apropiate de *sluji* prin etimologie popular

1. în legătură cu _Bobotează,_ considerat, în genere, că provine de la _apă-botează_ (DA, CAD SCRIBAN), s-a emis, printre altele, şi ipoteza, greu de admis, că ar fi format cu prefixul _p po- + botează_ (SCRIBAN).

2. După DLR, _paroşu_ ar proveni din pafra]-' -f- _roşu,_ deşi _pa-_ poate fi varianta prefixului _p_ (cf. _poroşu).

Cele mai vechi derivate cu prefixul *po-* se găsesc atestate în tex din secolele al **XVI**-lea — al **XVII**-lea: *pocăi (Codicele Voroneţean,* **DLR** ms.), *poticni* (Dosoftei, în **DLR** ms.) etc.

5. Temele derivatelor sînt de origine :

— latină : *ponegru, poroşu* etc.;

— comuna cu albaneza : *postrungă ;*

— slavă : *pojar, pofală, popri, poroboti, posluşi, poticni, potopi, poveste* etc.

Cele mai frecvente teme sînt de origine slavă. Prefixul *po-* a fost puţin productiv în trecut; azi e neproductiv.

6. Cîteva derivate, ca *pocăi, ponegri, popri* aparţin limbii literare. Cele mai multe formaţii sînt regionale : *pogîrjit, pohoţ, ponegru, poroboti, postrungă, pozmoc* etc.

Unele derivate sînt învechite: *pofală, poslujnic, poucenie* etc. sau au sensuri învechite : *pojar* („incendiu").

Folosirea derivatelor *poleit, potopi, poveste* în formule care le alătură cuvintelor de bază este caracteristică pentru vorbirea populară şi familiară.

POD- *(POT-j*

1. Prefixul *pod-* are următoarele variante:

— varianta fonetică obligatorie *pot-,* în derivate de la un cuvînt cu iniţială surdă. Această pronunţare transpare uneori în scris : *potpolcovnic*; mai adesea însă scrisul menţine unitatea prefixului, notînd în orice context fonetic varianta fundamentală consacrată de uzul literar : *podpolcovnic, podparuşnic* etc;

— varianta fonetică facultativă *pot-* (în variaţie liberă cu *pod-),* în derivate cu iniţială nazală : *pot-jpodmol, pot-1podnog.* Grafiile *pot-* şi *pod-* în acest context nu sînt relevante pentru pronunţările respective : fiecare din ele poate reda în aceeaşi măsură atît pronunţarea cu *-t-,* cît şi pronunţarea cu *-d-,*

în formaţii neanalizabile se întîlneşte şi varianta etimologică *pad-pat-* (pentru variaţia finalei consonantice, vezi mai sus) : *pad-jpatnoşcă.*

1. Varianta *potcomor* (variantă, la Ureche, a lui *podcomor)* este considerată în DLR „suspectă, probabil greşeală de tipar".
2. *Patnoşcâ* este tratat în DLR (în interiorul aceluiaşi volum) ca variantă a lui *padnoşcă* şi ca articol separat, pe baza aceluiaşi material ilustrativ, cu acelaşi sens şi aceeaşi etimologie şi cu o singură diferenţă: în cazul celui de al doilea, accentul e considerat necunoscut.

2. în **DM** este înregistrat un derivat analizabil cu prefixul *pod-, (podmol),* la care se adaugă 5 din **D L R .**

Derivatele cu *pod-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *poddiacon, podmol* cf. *mol,* variantă regională a lui *mîl, podparucic* cf. *parucic,* variantă a lui *porucic, podpolcovnic, podporuşnic;*

Formaţia neanalizabilă *podvadă* „corvoadă" este analizabilă în varianta *podhod* (care apare cu sensul „încărcătură transportată..." la Sevastos, în DLR) prin raportare la *hod* „mers".

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *podvolnic.*

Formaţii semianalizabile: (substantive) *podcomor* „şambelan" cf. *comornic* „cămăraş", *podpiscă* „semnătură" cf. *zapiscă* „adeverinţă" ; (1 verb) *podpri* „a opri" cf. *opri.*

1. Eventual şi *podllnc* (probabil) „cobur" (cu etimologia nerezolvată, vezi DLR S.V.) cf. *oblînc.* Notăm că *podllnc* este tratat în acelaşi dicţionar (tomul privitor la litera O), pe baza aceluiaşi material ilustrativ, încă o dată, ca variantă a cuvîntului *obllnc* (s.v.).
2. *Podladâ* „mobilă ţărănească folosită ca laviţă şi ca ladă pentru haine etc." nu e o formaţie cu prefixul *pod-,* ci, se pare, un corespondent al magh. *padlâda,* compus (în limba de origine) din *pad* „laiţă" şi *lada* „ladă" (vezi LR X, 1961, nr. 2, p. 125).

3. Valoarea prefixului *pod-* este inferioritatea abstractă (subordonarea) : *poddiacon, podparucic* „sublocotenent", *podpolcovnic* ,,locotenent-colonel''.

Derivatele *podvolnic* „liber" şi *podmol* „aluviune, mîl" sînt identice cu bazele lor din punct de vedere semantic.

în formaţia *podmol* cu celelalte sensuri ale ei, „mal înalt...; prispă (de pămînt); vatră; firidă", valoarea prefixului nu este clară.

4. Prefixul *pod-* reprezintă prefixul slav nc^-.

Vezi Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen,* voi. al II-lea, *Stammbildungslehre,* Viena, 1875, p. 409—410, unde prefixul slav *pod-* este înregistrat cu sensul „sub" spaţial şi temporal şi cu sens diminutival.**

în română a fost împrumutat prin formaţii din vechea slavă şi mai ales din limbile slave moderne, ca :

— analizabile şi semianalizabile : *poddiacon* < v.sl. noA^AHraKONii, *podpri* < v.sl. noA^npi^ 5 *podmol* < bg. *nodMoji*; *podpiscă* < rus. *nodnucna, podporucic* < rus. *nodnopynun, podpolcovnic* < rus., ucr. ***nodnojinoeHUK;*** *podcomor* < pol. *podkomorzy* (v. şi rus. *nodnoMopuu,* împrumutat din polonă, cf. Max Vasmer, *Bussisches etymologisches Worterbuch,* Heidelberg, 1953—1958), *podporuşnic* < pol. *podporucznik ;*

Referirea la magh. *padmaly,* făcută în DLR în alineatul privitor la etimologia lui *podmol,* nu se justifică deoarece cuvîntul maghiar menţionat nu corespunde din punct de vedere semantic (v. TAMÂS, E., S.V.).

— neanalizabile : *podnojie* „scăunel pentru picioare" < v. sl. no/Vfc-NO>KHE ; *podhorniţă* „policioară" <ucr. *nodsopnuiţa ; podnog* „pedală la războiul de ţesut..."<bg. *nodmea ; podscarb* „titlu în ierarhia nobiliară poloneză" < pol. *podsliarbi.*

O poziţie aparte ocupă formaţia *podvolnic,* care pare a fi împrumutată din rusă *(noeojibmiu,* **D L R S . V .)** şi modificată în română prin substituirea prefixului originar *(no-)* cu prefixul *pod-.* Această substituţie operată în interiorul limbii române ar atesta faptul că, fără a fi fost propriu-zis productiv, *pod-* a fost simţit ca element derivativ al limbii române.

în eventualitatea verificării ipotezei formulate mai sus, *povolnic* „cal care umblă liber" (LEX. REG. i 55) ar putea fi interpretat ca un reflex direct (fără substituţie de prefix) al rus. *noeojibmiu* „liber".

Unele formaţii împrumutate din rusă prezintă şi o variantă care redă pronunţarea din limba de origine a vocalei prefixului: *pad- (padnoşcă* < rus/ *noduooffm).* Aceeaşi variantă apărînd uneori la formaţii împrumutate din bulgară atestă,' probabil, o etimologie multiplă a cuvîntului respectiv (adaosul sursei ruse) : *patnog,* variantă la *podnog* < bg. *nodmea.*

în secolul al XVI-lea sînt atestate, sporadic, numai formaţii neanalizabile : *podnojie (Codicele Voroneţean,* în **D L R) .** în secolele următoare atestările sînt relativ mai frecvente şi reprezintă formaţii analizabile şi semianalizabile: *poddiacon (Pravila de la Govora,* în **D L R) ,** *podcomor* (Ureche, în DLR), *podporuşnic (N.* Costin, în DLR), *podpri* (Dosoftei, în DLRJ In perioada care cuprinde sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea se remarcă apariţia cîtorva rusisme cu existenţă efemeră aparţinînd stilului administrativ: *podpolcovnic* **(G C R** 1782, în **D L R)** *podpiscă* („Curierul românesc" 1830, în **D L R) ,** *podparucic* („Telegraful" 1854, în DLR).

5. Prefixul *pod-* nu este productiv în limba română (apare exclusiv în formaţii împrumutate). Vezi totuşi § 4.

6. Cu foarte puţine excepţii de formaţii populare sau regionale *(podmol, poăvolnic),* derivatele *cu pod-* sînt literare şi chiar livreşti, aparţinînd vechiului stil administrativ şi mai ales al ierarhiei administrative *(podpiscă-, podparucic, podpolcovnic, podporuşnic)* şi stilului bisericesc, inclusiv ierarhiei bisericeşti *(podnojie, poddiaoon).*

Formaţiile literare cu *pod-* sînt ieşite din uz.

Derivatul *poddiacon,* singurul cu bază care continuă să aibă circulaţie în limba contemporană, este concurat şi înlocuit de *ipodiacon* (GCR 1743, în DLR), respectiv, *subdiacon* (atestat în limba contemporană la G. Călinescu, în DLR).

POJ-

1. *Poi-* este un prefix accentuat.

2. în **DM** este înregistrat 1 derivat analizabil *(poimîine),* la care se adaugă 1 : *poimarţi* (Al. Graur, *Deraieri lexicale,* în „Buletin ştiinţific", Academia E.S.E., Secţiunea de ştiinţă a limbii, literatură si artă", an. I, 1949, nr. 2, p. 142) „niciolată".

Ambele derivate sînt adverbe, analizabile în raport cu :

— un adverb : *poimîine;*

— un substantiv (cu valoare adverbială) : *poimarţi.*

3. Pjefixul are valoarea de posterioritate în timp („după, ulterior").

4. *Poi-* este un prefix moştenit din lat. *post-,* printr-o singură formaţie : *poimîine* < *postmane.*

1. Lat. *post(-), pos(-)* a fost moştenit în limba română ca adverb şi ca prefix; ca prepoziţie este reprezentat numai în compusul *de post> după* (cf. şi compusul adverbial *ad post > apoi).* Urmaşul adverbial al lat. *pos(t)* este considerat de unii cercetători *păi* sau *poi.*

In CADE este înregistrat adv. *poi* < lat. *post,* în cuvîntul *poimîine;* SCRIBAN îl menţionează cu etimologia *pos,* socotindu-1 forma literară a lui *păi* (ultima însă frecventă în limbajul popular şi familiar).

La CIORANESCU este înregistrat adv. *păi,* cu varianta *poi* <lat. *post.* După DA, TDRG, CADE, DLR, DM, adv. *păi* provine de la *apăi (<apoi).*

2. Pentru prefixul lat. *post-,* vezip. 191. Vezi şi MEYER-LUBKE, G. II 618, REW 6684, 6685, 6686, unde se arată că prefixul lat. *post-* a fost moştenit în unele limbi romanice prin derivate ca : *postcinium, postcras, post (de)mane.*

3. *Poimîine* este socotit de FC I (p. XI, 26, 222) că ar fi un compus semianalizabil, ceea ce e greu de admis, deoarece sensul cuvîntului nu poate fi explicat prin sensul a două adverbe. Unele dicţionare (REW, CDDE, CADE, DM) socotesc *adv. poimîine* moştenit din latină *(post -f mane) ;* altele (ŞAINEANU, SCRIBAN) îl consideră format pe teren românesc (la TDRG se trimite pentru etimologie la adv. *apoi).*

Pe teren românesc s-a format derivatul *poimarţi.*

După Al. Graur, *loc. cit.,* el ar fi rezultatul unei contaminări *(poimîine + marţi).*

5. Temele derivatelor sînt moştenite din latină.

6. Prefixul este foarte slab productiv.

POST-

IORDAN, LRA 208; RIZESCU, P. N. 16,

1. în **DM** sînt înregistrate 9 derivate analizabile, la care se adaugă 26 de derivate din alte izvoare :

postabdomen* (MDE), *postaprindere (ib.), postaxial* (D. MED.), *postcalculaţie* (DER), *postcapilar* (D. MED.), *postcardinal (ib.), postcavă (ib.), postcenuşărire* Chim. (LTR[2]), *postclimacteriu

<D. MED.), *postefect* Fiz. (LTR[2]), *postgeneral* (SCÎNTEIA, nr. 7605 (1968), 3/2), *postglaciar* (DN[2], LTR[2]), *postglosatori* pl. (MDE), *postimagine* (D.MED.), *postimpresionist* (IORDAN, LRA 206), *postliceal* (R.L. nr. 8419 (1971) 5/6), *postmaturaţie* Agr. (LTR[2]), *postmăcel* (IORDAN, LRA 206), *postmediu* (SCÎNTEIA, nr. 7608 (1968), 4/1), *postnodular* (D. MED.), *postpaleoslav* (PUŞCARIU, L.R. I 296), *postpoziţie* (DN[2]), *postsincronizare* Cinem. (LTR[2]), *postşcolar* (DN[2]), *posttraumatic* (CONTEMPORANUL. nr. 748 (1961), 7/7, cf. LR XI, 1962, nr. 3, p. 390), *postuniversitar* (SCÎNTEIA, nr. 7703 (1968), 4/5).

Derivatele cu prefixul *post-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb : *postdata, postpune;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *postcalcul(aţie), postefect, postimpresionist, postfaţă, postmaturaţie, postmăcel, postpoziţie, postsincronizare ;* (parasintetic) *postcenuşărire ;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *postdiluvian, postgeneral, postglaciar, postliceal, postmediu, postnominal, postoperatoriu, postpalatal, postpaleoslav, postşcolar, posttonic, posttraumatic, postuniversitar, postverbal.*

Cele mai multe derivate cu *post-* sînt adjective şi substantive.

Formaţii semianalizabile: *postbelic,* cf. *antebelic ; postludiu* (**DEE, DN[2], MDE**), cf. *preludiu; postmeridian,* cf. *antemeridian.*

2. Prefixul are valoarea de posterioritate („după") :

a. în spaţiu : *postfaţă, postpune, posttonic, postpoziţie* etc.; uneori e vorba de situarea nu după ceva, ci în partea posterioară (finală) : *postabdomen, postpalatal.*

b. în timp („ulterior, în urmă") : *postbelic, postdata, postdiluvian, postoperatoriu, postsincronizare* etc.; uneori e vorba de caracterul tardiv al acţiunii denumite de bază : *postaprindere.*

în *postnominal* şi *postverbal* valoarea iniţială de posterioritate este interpretată mai curînd ca provenienţă.

Numeroase derivate analizabile şi semianalizabile cu prefixul *post-* intră în opoziţie cu derivate formate cu prefixele *ante-* şi *pre- ;* de exemplu : *postdata — antedata, postfaţă — prefaţă* (vezi şi p. 48, 195).

3. *Post-* este un prefix neologic de origine latină, care a intrat în româneşte prin împrumuturi, în special, din franceză :

(analizabile) *postdata* — fr. *postdater,*
postglaciar — fr. *postglaciaire,*
postpalatal — fr. *postpalatal ;*
(semianalizabile) *postmeridian* — fr. *postmeridien.*

Bare sînt împrumuturile din latină : (neanalizabile) *postscenium* — lat. *postscenium.*

în latină, întrebuinţarea lui *post-* ca prefix, provenit din prepoziţia omonimă, era rară şi de dată recentă. Lat. *post* prepoziţie, adverb (opus lui *ante)* are sensurile: „după, în urmă; după aceea" (temporal şi local) (cf. ERNOUT-MEILLET, S.V. ; ILR I 104); în latina populară *post-* a dispărut lăsînd puţine urme (cf. K. Vossler, *Einfuhrung ins Vulgărlatein,* herausgegeben und bearbeitet von Helmut Schmeck, Miinchen, 1954, p. 177, MEYER-LXJBKE, G. II 618). Cu aceleaşi valori din latină, prefixul *post- SL* fost împrumutat şi în franceză (cf. ROBERT, S.V.).

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri, ca, de exemplu : *postfaţă* — fr. *postface, postpune* — fr. *postposer* (sau adaptare a unui împrumut din latină: *postponere).*

E greu de spus care derivate s-au format în româneşte fără model străin. Este posibil ca în această situaţie să fie unele cuvinte ca : *postcalculaţie, postgeneral, postmediu, postpaleoslav, posttraumatism* etc.

Derivatele *postnominal* şi *postbelic,* socotite de DM şi DN[2] ca formaţii româneşti fără model străin, apar şi în alte limbi; primul în franceză: *postnominal* (cf. J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique,* Paris, 1933, s.v.), al doilea, în italiană : *postbellico* (rar folosit, *Dizionario enciclopedico Sansoni,* Firenze, 1954, s.v.).

Derivatele cu prefixul *post-* au fost împrumutate în limba română m a doua jumătate a secolului trecut *(postpune* POLIZU, *postmeridian* DDRF), dar mai ales la începutul secolului al XX-lea.

Cele mai multe teme sînt neologice de origine romanică; cele moştenite sînt rare *(postfaţă, postpune; postaprindere, postcenuşărire, postmăcel).*

5. Prefixul e puţin productiv.

6. Derivatele cu *post-* aparţin stilurilor ştiinţific, publicistic si administrativ.

în stilul ştiinţific (domeniul filologic) se foloseşte şi prepoziţia latinească *post* la datări aproximative de tipul *post 1500*; vezi AVRAM, P. N. 248. Această prepoziţie apare si în unele formule latineşti ca *post-factum, post-mortem, post-partum, post-scriptum* (unele înregistrate de dicţionarele romaneşti ca substantive sau adverbe), care nu trebuie confundate cu derivatele cu prefixul *post-*,

POT-* *vezi* *POD-

PRĂ-$_1$* *vezi* *PRE-

PRĂ-$_2$* *vezi* *PRO-$_1$

PRE- (PRI-, PRĂ-$_1$, PE-), PREA-

DHLR i 176, 248, 274; DRAGANU, R. S. 60; AUERBACH, V. 245-248; IORDAN, LRA 195-196; I. Rizescu, *Prefixul pre- în limba română,* în SMFC I 5—17; OCHEŞANU, P. 32—36; E. Petrovici, *Prefixul slav meridional pri- în elementele slave ale limbii române,* în SCL XI (1960), nr. 3, p. 611—624; MIHAILĂ, î. 195; ROSETTI, ILR 306, 320, 572; Iorgu Iordan,' *Roum. pre-,* în RRL xv (1970), nr. 5, p. 471—473; id., STIL. 206-207.

1. Prefixele *pre- şi prea-* fac parte din aceeaşi serie, întrucît au valori apropiate (vezi p. 194) şi sînt înrudite ca origine (vezi p. 195—197). De multe ori cele două prefixe sînt greu de delimitat între ele, unul putînd apărea m locul celuilalt, ca de exemplu : *preaeminent* şi *preeminent, prespori* („a spori mai mult") -- *preaspori.*

)' J ᵉ ᶜ ? ᵘ L ^ ... P*»«»P ^ npK>uj*p *(Cartea românească de învăţătura,* 1646), nptsAecT<=M4TK, dar npemvKvrock *(Pravila ritorului Lucaci).* Şovăiri în scrierea prefixului datorită probabil „alternanţei grafice" *e/i* se observaşi în secolele următoare, ca de exemplu: *preajudecată (Arhiva românească,* 1830, în DLR ms.) pentru *prejudecată.*

2. In legătură cu delimitarea derivatelor cu prefixul *pre-* de compusele cu prepoziţia *pre,* respectiv adverbul *prea,* vezi p. 10—12 şi FC I, p. VIII, 19.

Vezi şi IORDAN, STIL. 206, unde se menţionează: *„pre(a)* prefix cu două variante fonetice".

2. Prefixul *pre-* are variantele *pe-, pră-$_1$* şi *pri-.*

Varianta *pe-* se găseşte în derivatul *petrece* (mai vechi *pretrece).*

în *pefuga* „a goni, a fugări" (FC I 214) şi *perinda* (DLR S.V.) avem a face cu verbe compuse parasintetice care au la bază prepoziţia *pe.*

Pră-$_1$ este exclusiv variantă fonetică regională; azi bănăţeană: *prăsăra* ALRI 733/130, 35, *prăsuei* (pita) „frămînta" DR vn 86 (învechit şi la Dosoftei: *prăfiinţă* „prefacere", *prănaşte* „renaşte", cf. PUŞCHLLA, D. 63, 68).

Uneori este destul de greu de delimitat varianta *pră-$_1$* de *prâ-$_2$* varianta lui *pro-$_1$*, mai ales în cazurile m care o formaţie cu *pră-* poate fi raportată la derivate sinonime de la o temă comună cu ambele prefixe ca, de exemplu: *prăsădi* „a sădi, a răsădi" faţă de *prosădi* şi *presădU*

Pri- este variantă fonetică regională (moldovenească) în exemple ca : *priface* C. îşTegruzzi, în DLR ms.; varianta pn- apare însă şi în limba literară în derivatele *priboli, prigoni, pritoci, priveghea.*

Unele derivate cu *pri-* din limba literară contemporană, ca *priveghea* (analizabil), *pricestui, primeni, pristăvi* (neanalizabile) au variante învechite cu *pre-: preveghea, precestui, premeni, prestăvi.*

E. Petrovici atrage atenţia asupra derivatului neanalizabil *pristol,* care prezintă variantele: *prestol, prastol* (vezi şi DLR ms., DM) şi *preastol* (vezi şi DLR ms.).

3. ***Pre-***. în **DM** sînt înregistrate 82 de derivate analizabile cu *pre-*. La acestea se adaugă 104 derivate din alte izvoare :

***prăfiinţă* (PUŞCHILA, D. 63), *prănaşte* (id. *ib.* 68), *preabecedar* (SMFC I 15), *preadolescent* (DN$_3$), *preaduna* „a aduna (din nou)" (GL. OLT.), *prealarmă* (Iordan, *Roum. pre-), prealbe* (ROSETTI, L. D. 79, notat *pre albe,* cu prefixul despărţit de temă), *prealiaj* (LTR$_2$), *preambalat* (Iordan, *lucr. cit.), preamplificator* (DER, LTR$_2$), *preaprinde* (LTR$_2$), *prebalnear* (Iordan, *lucr. cit.), prebiologic (ib.), precalcul (ib.), precampanie (ib.), precartesian* (Iordan, *lucr. cit.), precerne* (Iordan, STIL. 206), *prechema* „a chema (din nou)" (GL. OLT), *preclasic* (Iordan, *Roum. pre-), preclimacteriu* „fază anterioară climacteriului" (DN$_3$), *precomandă* (Iordan, *lucr. cit.), precomă* (SCÎNTEIA, 1967, nr. 7525, p. 6/5), *precomisie* (Iordan, *lucr. cit.), precompetiţional (ib.), precomprimat* (DER; Iordan, *lucr. cit.* ; LTR$_2$), *preconcentrare* (DER, LTR$_2$), *precondiţie* (Iordan, *lucr. cit.), preconferinţă (ib.), preconsolidare* Geol. (LTR$_2$), *preconştient* (Iordan, *lucr. cit.), precontractual* (DER, Iordan, *lucr. cit.), precorectură(vN$_3$), precritic* (Iordan, *lucr. cit.), predacic (ib.), predigestie* (DN$_3$), *predisociatie* Fiz. (LTR$_2$), *preelectoral* (Iordan, *lucr. cit.), preevidenţă (ib.), prefierbe* „a fierbe (din nou)" (GL. OLT.), *prefiinţa* „a preface" (cv 1949, nr. 4, p. 34), *prefilmic (literatură prefilmică)* (Iordan, *lucr. cit.), prefiltru* (LTR$_2$), *prefinal (ib.), preforjare* (DN$_3$), *preformism* Filoz. *(ib.), preformui* (PUŞCHILĂ, D. 93), *prefrămînţi* „a frămînţi (din nou, bine de tot)" (GL. OLT.), *prefrige* „a distila a doua oară" (SMFC I 10), *pregalbine* (ROSETTI, L.D. 79, notat *pre galbine), preglaciar* (LTR$_2$), *pregeneric* (Iordan, *lucr. cit.), pregrup* (LTR$_2$), *preicteric* Med. (Iordan, *lucr. cit.), preindustrializare* (LTR$_2$), *preinfarct* (Iordan, *lucr. cit.), preîncolţire* (LTR$_2$), *preînfunda* „a înfunda (din nou)" (GL. OLT.), *preînregistrare* (LTR$_2$), *prejunghia* (Marian, în DLR ms. ; ROSETTI, L. D. 79), *premagnetizare* (LTR$_2$), *prematrimonial* (Iordan, *lucr. cit.), premiedza* „a înjumătăţi" (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 67), *premîna* „a mîna (din nou)" (GL. OLT.), *premodern* (Iordan, *lucr. cit.), premodulare* Telecom, (LTR$_2$), *prenatal* (DN$_3$), *preolimpic* (SCÎNTEIA, 1967, nr. 7497, p. 5/6; 1967, nr. 7502, p. 5/4), *preom* (Iordan, *lucr. cit.), preorăşenesc* (DER; LR XI, 1962, nr. 4, p. 397), *prepasoptist* (Iordan, *lucr. cit.), prepotent* (DN$_3$), *prepotrivire* Poligr. (LTR$_2$), *prepractică* (Iordan, *lucr. cit.), prepuberal (ib.), prerafaelism* (DN$_3$), *prerăsuna* „a răsuna (cu ecou?)" (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 527), *prerăzboi* (Iordan, *lucr. cit.), prereflexiv (ib.), prerenaştere (ib.), prerupe* „a trage clopotul după mort" (LEX. REG. II 41), *prescleroză* (DN$_3$), *preselector* Telecom. *(ib.), presfărîma* Min. *(ib.), presocialisi (-democratic)* (Iordan, *lucr. cit.), prespăla* „a spăla (din nou)" (GL. OLT.), *prespori „SL* spori mult" (ALR I 337, în DLR ms.), *prestelar* (Iordan, *lucr. cit.), prestrănepot* (SCURTU, T. Î.), *prestrăbun (ib.), prestrînge* „a strînge (din nou)", *presuci* (DR VII 86), *preşoc* (Iordan, *lucr. cit.), preştiinţific (ib.), pretensionare* (DER), *pre-text* (Iordan, *lucr. cit.), preturna* „a turna din nou" (SMFC I 10), *preţine* „a ţine" (GL. OLT.), *preuzinal* (Iordan, *lucr. cit.), prevaporizare* Termot. (LTR$_2$), *prevărsa* (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 495), *prevence „a* învinge" (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 67), *previnde* „revinde" (GL. OLT. ; ROSETTI-CAZACU-ONU, ILRI 495); în *Premioriţă* (în „Oaia năzdrăvană" de Ion Gheorghe: *avem o Premioriţă,* la Iordan, *lucr. cit.)* avem a face cu o formaţie neobişnuită, un nume propriu.**

Derivatele cu prefixul *pre-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *precumpăni, preda, predomina, preface, pregăti, preînnoi, prelucra, preocupa, prepune, presădi, presimţi, preveni, prezice* etc.; *priboli, prigoni* etc.;

— un substantiv (parasintetic) : *prefira;*

— un verb sau un substantiv (în ultima ipoteză, formaţia e parasintetică); *prefiinţa, presăra;*

în legătură cu verbul compus parasintetic *prescurta,* vezi FC I 19, 214.

II substantive, analizabile în raport cu:

— un substantiv (uneori de origine verbală): *preabataj, preconsolidare, prefață, pregrup, preînregistrare, premilitar, premolar, prenume* etc.; (parasintetice) *preflorație, preformism ; pretensionare* etc.;

— un verb (formații parasintetice): *preopinent, preşedinte;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv (uneori provenit de la un participiu): *precapitalist, preconceput;prefeudal, prelung, prepalatal* etc.

Adverbele *prejos, presus* sînt formații compuse cu prepoziția *pre* (vezi FC I 216, 223).

Dintre părțile de vorbire derivate cu *pre-*, cele mai frecvente sînt verbele şi substantivele.

Formațiile semianalizabile cu *pre-* sînt rare: *preceda,* cf. *succeda ; prefix,* cf. *sufix, infix ; prefoliație* (LTH·), cf. *exfoliație ; preludiu,* cf. *interludiu; prepinge* „a se compensa, a trece de la unul la altul" (**LEX. BEG. H** 16), cf. *împinge* „a cheltui" ; *pricepe,* cf. *începe; prigori,* cf. *dogori.*

Prea-. în **DM** sînt înregistrate 13 derivate analizabile cu *prea-,* la care se adaugă 20 de derivate din alte izvoare :

***preabirui* (DHLR II 362), *preachiar* (Maior, în DLR ms.), *preaciudat* (I. Barbu, în DLR ms.), *preaclntat* (DLR ms.), *preacurind (ib.), preacuviință* (DHLR II 362), *preadrept* (DLR ms.), *preaeminent* (ROM. LIT. 1966, nr. 34, p. 1/8), *preaface* (GL. OLT.), *preagreşi* (DHLR II 362), *preaiubi* (id. *ib.), prealnțelept(mjR* ms.), *prealăuda (ib.), preamindru* (DHLR II 362), *preamulțime (ib.,* 363), *preanegru* (DENSUSIANU, L. D. 368), *prearăbda* (DLR ms.), *preasec* (DENSUSIANU, L. D. 368), *preaseninat* „foarte luminat" (Şincai, în DLR ms.), *preaslăvi* (DHLR II 363).**

Derivatele cu *prea-* sînt:

I adjective (adesea substantivate), analizabile în raport cu:

— un adjectiv (uneori de origine verbală) : *preabun, preacinstit, preacurat, preacuvios, preaeminent, preafericit, preaiubit, preaînalt, preaînțelept, prealuminat, preanegru, preaplecat, preaputernic, preasec, preasfînt;*

— un substantiv (formație parasintetică) : *preaseninat;*

Unele adjective (substantivate) sînt atestate numai la feminin, ca, de exemplu: *preacurată, preaneuinovată* (epitete date Maicii Domnului).

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *preacuviință, preamulțime ;*

III verbe, analizabile în raport cu un verb : *preaface, preagreşi, preamări, preaslăvi* etc.;

Statutul verbului *prea-fâră-dumnezei „SL* huli foarte tare, a nega cu totul (pe Dumnezeu)" *(prea-fără-dumne&eind şi năpaste vecinilor aducînd* Coresi în DLR ms.) nu este prea clar. După DHLR ii 371 şi FC i 211, am avea de-a face cu un compus cu adverbul *prea;* pentru etimologie cele două izvoare trimit la sl. Ke3Eonv ,,impius". Este posibil însă ca *prea-fâră-dumnezei* să fie un derivat (parasintetic) cu prefixul *prea-,* anume un calc după v. sl. np-fc-E£3 EoaH-fcHuie (cf. Cazania de la Zabludov, p. 214[R]), derivat cu prefixul np-fc-.

IV adverbe, analizabile în raport cu un adverb: *preacurînd.* Prefixul *prea-* formează, în special, adjective.

4. Prefixele *pre-* şi *prea-* au o valoare comună : intensificarea unei însuşiri, a unei acțiuni etc.; această valoare, specifică pentru prefixul *prea-,* e mai rară în cazul lui *pre- :*

prea-: *preabun, preacinstit, preacurat, preacuvios, preaeminent, preaînalt, preaînțelept, preaplecat, preaputernic* etc.; *preamări, preaslăvi* etc.; *preacuviință preamulțime ;*

în *preaface* ,,a face tot" (GL. OLT.) prefixul are valoare aspectuală.

pre-: *precovîrşi, precumpăni, prelung, preocupat, prespori; preeminent, prepotent* etc.; *prealbe, pregalbene.*

Unele derivate verbale apar în acelaşi context cu baza, marcînd întărirea acțiunii respective, ca de exemplu : *după ce fata a cernut şi precernut făina* (IORDAN, STIL. 206), *slăveşte şi prea slăveşte pe B* (id. *ib.* 206), *pe nenorocitul de N. totdeauna l-au gonit şi prigonit ai lui a vegheat şi privegheat o noapte întreagă la câpâtîiul prietenului său bolnav* (id. *ib.* 207).

Prefixul *pre-* are şi următoarele valori:

1) iterativă (repetare a unei acțiuni) (în Banat şi în regiunil limitrofe din Oltenia): *preaduna, prechema, prefierbe, prefrige, preînfundo prespăla, preturna* etc.;

Cf. PETROVICI, ALMAJ, 39.

Uneori derivatele cu această valoare sînt însoțite şi de adverbul *iară,* prezența acestuia din urm fiind redundantă: *O prefierbi iară în căldare şi se face urdă* (GL. OLT.).

2) diminuarea unei acțiuni: *pregusta* „a gusta puțin" *(Godă nacele numa-l pun pe limbă* [rachiul], *abia-l **pregustă*** (Jipescu, în DLRms.)

3) străbaterea: *petrece, prevedea* „a vedea prin, a întrevedea"

4) trecerea dintr-o formă în alta, dintr-un loc în altul: *pred preface, prelua, prelucra, presădi ;*

5) răspîndirea de jur împrejur, pretutindeni: *prefira* „a (s împrăştia", *prelinge, presăra;*

Prefira are, în graiul bănățean, sensul de ,,a privi amănunțit" (Novacoviciu, în DLR ms. ,,a se uita bine în jur" (L. Costin, în DLR ms.).

6) anterioritatea „înainte, înainte de" :

a) cu referire la spațiu: *prefață, premolar, prenume; preorăşenes prepalatal ;*

b) cu referire la timp : *preaviz, preistorie, prejudecată, preexist presimți, prevedea* „a vedea înainte, a deduce mersul evenimentelor vi toare", *prezice.*

Pre- („înainte") apare în opoziție cu *post-,* în exemple ca : *Trebuie în acelaşi timp să existe absolută precizie pre şi postoperatorie* (SCÎNTEIA, 1968, nr. 7713, p. 6/7).

Uneori prefixul are numai rol de indicator al anteriorităț *preconta, predestina, predetermina, pregăti, preîntîmpina, prevesti.*

Vezi GRAUR, P. I. 336.

La sensul de „înainte" se adaugă uneori înțelesul de „deasupra" *precădere* „întîietate", *predomina* „a sta mai presus, a se ridica deasupr altora", *predomni* „predomina".

în cazul unor derivate, ca, de exemplu: *precurma, preține* etc, der vatul are un sens apropiat de cel al temei.

5. Prefixele *pre-* şi *prea-* au etimologie multiplă.

Pre- este un prefix moştenit, care continuă două prefixe latineşt *per-* şi, mai puțin, *prae-.*

In latină, prefixele *per-, prae-* formează derivate de la substantive, adjective, verbe şi adverb *praecordium, praeclarus ; perfido, perlate.*

Lat. *per-* avea următoarele valori: ,,prin, de-a lungul (spațial şi temporal)" *(uenio—peruen* ,,de jur împrejur, pretutindeni, în toate părțile" *(perambulo),* ,,durata" *(peruigilo),* „ter narea, desăvîrşirea acțiunii" *(fado — perfido),* (mai rar) „devierea, abaterea" *(perdo, per* şi intensificarea unei însuşiri sau a unei acțiuni *(perbene, pergaudio).*

Lat. *prae-* exprima anterioritatea spațială şi temporală *(praecipio, praedico)* şi intensifica unei însuşiri *(praeclarus, praetener).*

Fr. Stolz, *Per und Anhang,* în ALLG III 498—500; cf. CDDE, s.v.; PUŞCARIU, S.V.; MEYE LUBKE, G. II 680-681 ; ERNOUT-MEILLET, s.v.

Prefixele latineşti au fost moştenite prin derivate analizabile ca: lat. *perlingere* > rom. *prelinge,* lat. *perambulare* > rom. *preumbla (primbla, plimba),* lat. *permediare* > rom. *premiedza* „a înjumătăţi" (Coresi, la ROSETTI-CAZACU-ONU, LLR I 67), lat. *peruigilare*> rom. *preveghea (priveghea) ;* lat. *praeponere*>rom. *prepune* (PUŞCARIU, S.V.; CDDE, S.V., TDRG, s.v.). Alte derivate din latină sînt semianalizabile în româneşte : lat. *percipere* > rom. *pricepe.*

În unele cuvinte prefixul *pre-,* de obicei în varianta sa *pri-,* provine din v. sl. *pre-: priboli* „a se vindeca de o boală" < sl. *preboleti* (bg. *preboUja* ,,a suferi de o boală"), *prigoni* < sl. **pregoniti, pregnati, prigori* < bg. *pregorjâ (pregorjam)* (cf. E. Petrovici, *lucr. cit.,* p. 623—624), *pritoci* < bg. *pretoca,* ser. *pretociti.*

În cazul derivatelor de mai sus, unii lingvişti au susţinut, mai demult, şi posibila influenţă a sl. npH- (vezi DHLR I 274, AUERBACH, V. 246, 248). Mai recent, E. Petrovici a arătat că ,,Din cauza confundării celor două prefixe slave *pre-* şi *pri-* în elementele slave ale limbii române s-ar putea să avem uneori îndoieli asupra etimologiei formei româneşti" *(lucr. cit.,* p. 623). Influenţa sl. npH- e greu de admis dacă ţinem seama de faptul că acest prefix are cu totul alte sensuri decît npfc- (vezi şi I. Rizescu, *lucr. cit.,* p. 5).

Pentru unele verbe româneşti cu *pri-* s-au dat greşit etimologii slave cu *pri-,* mai apropiate formal, dar necorespunzătoare semantic. Astfel Miklosich şi Tiktin consideră că *prigori* ar proveni din v. sl. *prigoreti,* iar DM din bg. *prigorjâ.*

Cît despre rolul prefixului slav np^A^- (susţinut de I. Rizescu, *loc. cit.)* în etimologia multiplă a prefixelor româneşti *pre-* şi *prea-,* acesta nu poate fi luat în consideraţie.

O piimă formaţie cu prefixul *pre-* cu baza neologică e înregistrată la Dosoftei *(preformui* „a schimba, a împodobi", la PUŞCHLLA, D. 93).

Intr-o epocă relativ recentă, pe la începutul secolului al XlX-lea, au pătruns în limba română numeroase împrumuturi din latină şi din limbile romanice (în special din franceză), care au întărit vechiul prefix românesc *pre-* (în special cu sensul de „anterioritate") : *prefigura* — fr. *prefigurer, preocupa* — fr. *preoccuper, prematur* — lat. *praematurus* (fr. *premature,* it. *prematuro), premedita* — fr. *premediter, presta* — lat. *praestare, preconta* — it. *precontare.*

Unii lingvişti consideră pe *pre-* neologic *(preexista)* prefix diferit de cel vechi *(preface)* (vezi Iordan, *Boum. pre-,* în RRL xv (1970), nr. 5, p. 471).

După derivate din aceste limbi s-au format numeroase semicalcuri pe teren românesc : *precumpăni* — fr. *preponderer* (lat. *praeponderare), predispune* — fr. *predisposer, pregăti* —- lat. *praeparare, preîntîmpina* — fr. *prevenir, prejudecată* — fr. *prejugâ* (mai vechi, *prejudeţ* după lat. *praeiudicium), presimţămînt* — fr. *pressentiment, preşedinte* — fr. *president,* it. *presidente* (lat. *praesidens)* după *şedea.*

Unele împrumuturi şi (semi)calcuri provin din limbi neromanice : din germană (calcuri după formaţii cu *vor-* şi *iiber-,* semicalcuri după formaţii cu *pră-) : prenumăra* „a abona" (Hasdeu, în **D L R** ms.) — germ. *prănumerieren, prelua* — germ. *ubernelfimen, preom* — germ. *Vormensch;* din rusă (calcuri după formaţii cu *nepe-): prelucra* (sens politic) —rus. *nepepaâomamb.*

De multe ori e greu de ştiut la ce limbă trebuie raportat împrumutul sau calcul din româneşte.

Nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca derivatul să fi provenit din mai multe limbi: *prepoziţie* — lat. *praepositio* — fr. *preposition* — germ. *Prăposition.*

Uneori acelaşi derivat poate avea un sens moştenit, altul calchiat: *prevedea* 1. ,,a vedea prin, a întrevedea" < lat. *peruidere* ,,a zări prin ceva" (cf. N. Drăganu, *Etimologii,* în DR V (1926), p. 370), 2. ,,a avea intuiţia celor ce urmează să se întîmple, a vedea înainte" < v. sl. *pro-*

zrăti (cf. DHLR II 361), atestat în limba veche; în limba contemporană *prevedea* cu ultimul sens ...ste un calc după fr. *prevoir.* *Prepune* cu sensurile: 1. „a pune înainte", 2. ,,a bănui" provine d... lat. *praeponere,* iar cu sensul de ,,a traduce" e un calc după v.sl. npEAOJKHTH. După D... *prepune* „a însărcina pe cineva cu o funcţie" e format după fr. *preposer.*

Pe teren românesc s-au format numeroase derivate fără mode... străin : *pregusta, presăra; preabecedar, preşcolar* etc.

1. Probabil că în cazul unor derivate semianalizabile şi neanalizabile ca *prescură* < v. sl. *proskura, pricăji* < v. sl. *prokaZati* avem a face cu schimbarea lui *pro-* în *pri-* sub influenţa prefixului *pre-* *(pri-).*
2. Uneori e greu de stabilit dacă un derivat este moştenit sau format pe teren românesc :
După unii lingvişti *prefira* ar proveni din lat. **perfilare* (DR IV (1924—1926), p. 710), după alţii ar fi un derivat parasintetic de la *fir* (CADE, S.V.). Cuvîntul apare şi la Dionisie Eclesiarhu... (cf. DLR ms., s.v.) sub forma *presfira,* contaminare între *răsfira* şi *prefira.*
Prelung (după care s-a format şi *prelarg)* este considerat de W. Meyer-Lubke un cuvînt moştenit din latină: lat. *perlongus* (REW). De aceeaşi părere sînt şi S. Puşcariu (în c. s. 477—487), ... Ov. Densusianu şi I. A. Candrea (CDDE). Acad. Al. Graur însă nu exclude posibilitatea c... *prelung* să se fi format pe teren românesc *(Corrections roumaines au Rew,* în BL V (1937),p. 109...
Cuvintele *preziua* şi *preseară,* socotite de acad. Iorgu Iordan drept calcuri după germ. *Vortag...* respectiv *Vorabend* (LRA, p. 207; vezi şi Iordan, *Roum. pre-,* p. 471), s-ar fi putut forma î... româneşte şi fără model străin.
În aceeaşi situaţie sînt şi alte cuvinte ca, de exemplu, *preface,* care poate fi un calc după s... npfcTBopHTH (vezi CADE, S.V.) sau o formaţie românească independentă de derivatul slav.
După ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 495, derivatele *prevărsa* şi *previnde* de la Rudai-Delean... sînt „alcătuite poate după modelul german (cf. germ. *verkaufen)* sau după forme asemănătoar... bănăţene (cf. băn. *a praface „a* face din nou")".
3. În cazul unor cuvinte formate pe teren românesc pot exista şi unele sensuri calchiate dup... diferite limbi. Astfel *prelua (<pre- + lua)* are, pe lîngă sensul învechit „a cîştiga", şi urma... toarele: ,,a lua (de la cineva)" după fr. *prelever; „a* lua în primire" (în opoziţie cu *pred...* după germ. *ubernehmen* (IORDAN, LRA 206) sau magh. *atvenni* (DR IV 699); *prescrie* 1. ,,a tra... scrie" după sl. (ser.) *prepisati,* 2. ,,a hotărî, a dispune, a stabili" şi (Jur.) ,,a şterge (o p... deapsă, o datorie)" după lat. *praescribere* (fr. *prescrire,* germ. *vorschreiben).*

Prefixul *prea-* are la bază pe v. sl. npfc-, de la care a preluat şi sensu... rile. Prefixul a pătruns în limba noastră prin împrumuturi slave meridio... nale de tip răsăritean (bulgar) care au fost simţite analizabile de vorbitor... români: nptrp-kuiHTH>*preagreşi,* nptM^AP^>*preamîndru,* altele ca npf... A\i>KAH*e > *primejdie* erau neanalizabile.

În slavă, npfe- avea numai funcţiunea de prefix, formînd derivate de la substantive, adjecti... şi verbe: np-fenor^s-feA-K, np-fcaeAHK-h, npbcGAHTH (cf. MIKLOSICH, s.v.; VAILLANT, V.S. 337). Ca adve... *prea* a apărut pe teren românesc (cf. E. Petrovici, în DR x, 1, p. 139).
În legătură cu *prea-,* H. Mihăescu crede că provine din lat. *per* (în derivate cu adjective ... *a-* ca: *per acer, per albuş, per amarus, per asper, per appositus* etc), influenţat de particu... slavă *pre* (recenzie la GRAUR, T., în ,,Revue des etudes sud-est europeennes", tome VII, 196... nr. 3, p. 554).

Valoarea de intensificare a prefixului rom. *prea-* se datoreşte n... numai v. sl. npfc-, ci, într-o anumită măsură, şi lat. *per-, prae-,* care ... adjective şi substantive marcau superlativul absolut *(perfacilis, perfaci... perbene; praetener, praelargus),* iar cu verbe, intensificarea acţiunii *(pe... cupio, perodi, perplaceo, pergaudeo).*

Pentru situaţia din latină vezi J. Andre, *Les adjectifs et adverbes ă valeur intensive en per-... prae-,* în „Revue des etudes latines" XXIX, 1953, p. 121, Mânu Leumann, *Lateinisch... enklitisches per- und steigerndes per-,* în ,,Kleine Schriften zur lateinischen, griechischen u... allgemeinen Sprachwissenschaft", Zurich, 1959, p. 49—54.
Valoarea de întărire a lui *per-* e rară atît în latină, cît şi în limbile romanice, ca, de exempl... în italiană (cf. ROHLFS, G. III 357), în franceză (cf. BRUNOT, H. 286; DARMESTETER, T. 97).
Pentru părerea că rom. *prea-* constituie o fuziune între lat. *prae-* şi sl. *pre-,* vezi Hugo Hulte... berg, *Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes,* Uppsa... 1903, p. 96-97.

Pe teren românesc s-au format unele calcuri cu *prea-*, ea, de exemplu :
prealăuăa — v. sl. npfcXKdAHTH,
prearăbda — v. sl. **np**-kTp-knfeTH,
preaînțelepciune — v. sl. **np**-kM^AP^crk.

Puține derivate cu *prea-* s-au format și fără model străin : *preaeminent, preaputernic* etc.

Derivatele cu *pre-* și *prea-* apar în vechile texte românești: *prevedea* „a deduce mersul evenimentelor viitoare" *(Psaltirea HurmuzaTci,* în DLR ms.), *prepune* (PSALT., la EOSETTI-CAZACU-ONU, LLE I **67**), *prevence* *(Psaltirea Hurmuzahi,* la EOSETTI-CAZACU-ONU, LLE I **67**); *preacîntat* (PSALT., la EOSETTI, ILR **572**), *preadrept* *(Biblia* **(1688)**, în DLR ms.).

1. Dintre atestările lui *pre-* de la începutul secolului al XlX-lea menționăm următoarele :
— derivatul *prestrănepot,* în două acte din jurul anului 1800 (SCURTU, T. Î. **102**);
— cîteva derivate care apar în lucrări științifice (toate la URSU, T.) **: împrumuturi ca *preceda* (ms. de pe la 1814—1816) și *predispoziție* (Dr. Vidmann, *Despre apa minerală de la Balta Albă,* București, 1847) și semicalcul *prelucra* (Cihac, *Istoria naturală,* Iași, 1837);**
— pentru *prevârsa* și *previnde* de la Budai-Deleanu vezi p. 197.
2. în scrierile reprezentanților Școlii ardelene găsim unele derivate cu *prea-* ieșite ulterior din uz: *preachiar* „foarte limpede" (Maior, în DLR ms.), *preafund* „profund, adine" (Șincai, în DLR **ms.).**

6. Prefixele *pre-* și *prea-* se pot atașa la teme de diferite origini, ca, de exemplu :

— latine (moștenite) : *precădere, preda, prefață, prelung* etc.; *preabun, preaînalt* etc.;
— slave : *preceas, presădi ; preaiubi, preasfînt ;*
— comune cu albaneza : *pregăti;*
— latino-romanice : *preconta, preimperialist; preaeminent.*

7. Prefixul *pre-* este azi productiv, mai productiv decît în limba veche, dar, în special, cu sensul de „anterioritate" (vezi și Iordan, *Roum.* ***pre-*, 473).** în limba contemporană, se formează necontenit derivate cu acest prefix : *preabecedar, preadolescent, preambala, precomandâ, preconferință, prefabricate* pl., *preolimpic; Premioriță, preom* etc.

Prefixul *prea-* a fost productiv în limba veche; azi e puțin productiv.

8. Derivatele cu *pre-* aparțin tuturor stilurilor limbii literare. Cu valoarea „înainte" prefixul e frecvent în stilul științific : *preabataj, prealiaj, preconsolidare, prefiltru, preforjare, preîncălzire* etc.

Valoarea de „repetare" a lui pre- este regională (în Banat și regiunile limitrofe din Oltenia, vezi p. **195**).

Derivatele cu *prea-* sînt, în genere, învechite. în limba contemporană apar, mai ales, în terminologia bisericească *(preacurata, preafericitul),* în stilul arhaizant al literaturii artistice *(preaciudat* I. Barbu, în **DLR** ms., *preacuvioșie* Sadoveanu, în **DLR** ms., *preaiubit* C. Negruzzi, în **DLR** ms.), în diferite producții populare *(prealuminat, preaputernic; preanegru, preajunghia).*

Cu sensul de intensificare atît *prea-*, cît și *pre-* sînt frecvente în limba descîntecelor (derivatele apar de obicei în corelație cu cuvîntul de bază): *Acolo junghie, acolo prejunghie* ROSETTI, L. D. **79; «Soare *sec preasec... Doi boi negri preanegri.*** DENSUSIANU, în GR.S. **IV 368; *Albe, prealbe, galbine, pregalbine*** ROSETTI, **L. D. 79.**

PREA- vezi PRE-
PREO- vezi PRO-
PRI- vezi PRE-

PRO- (PRA-, PREO-)

AUERBACH, V. 248—249; PETROVICI, ALMAJ 39, 153, 154; COTEANU, E. 64; **Măria Clopoțel, *Despre „aspectul" verbal in graiurile bănățene,* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", 1964, 1, p. 125; I. Rizescu, *Prefixele pro- in limba română,*** în SMFC IV 28—30.

1. *Pro-* are în unele împrumuturi neanalizabile sau semianalizabile varianta *pră-: prăbuși, prăpădi, prăvăli,* dar și varianta regională *preo-*: *preofac* (vezi p. **200**).

Uneori este destul de greu de delimitat varianta *pră-* a lui *pre-* (de ex. *prăsădi* „și sădi, a răsădi", cf. *prosădi)* de *pră-*, varianta lui *pro-*, mai ales în cazurile în care derivatele, cu prefixe diferite, au teme comune și sensuri apropiate.

2. în **DM** sînt înregistrate două derivate analizabile, la care se adaugă **30** de derivate din alte izvoare :

proafla (PETROVICI, ALMAJ 153), ***proalbastră*** (MAT. FOLK. 1519), ***procrește (ib.), proboiează*** (L. COSTIN, GR. BAN., s. v.), ***procufunda*** (PETROVICI, ALMAJ 153), ***proda (ib.), prodănou*** **(notat *pro-dănou*** la PETROVICI, ALMĂJ 154), ***produce*** **„a aduce din nou" *(ib.;*** **Șandru, în** BLV (1937) **129), *proface*** (PETROVICI, ALMAJ 154, GL. OLT.), ***profrige*** **(despre țuică) „a distila de două ori"** (COHUȚ-VULPE, P.F. 342 **; vezi și *prefrige,* p. 195), *progalbenă*** (MAT. FOLK., în DLR ms.), ***pro-încăleca*** (PETROVICI, ALMĂJ 154), ***proincepe (ib.), prolega (ib.), prolua (ib.), prontoarce (ib.), propleca (ib.), propocni (ib.), propune*** **„a pune din nou"** (GL. OLT.), ***propurta*** (ALRM I/I h. 136, în DLR ms.), ***proreclama*** (GL. OLT.), ***proroasă*** **adj. f.** (MAT. FOLK., în DLR ms.), ***proruga*** (PETROVICI, ALMĂJ 154), ***prorupe (ib.), prosădi*** **(Pamfile, în DLR ms.), *proscoate*** **(DLR ms.), *prosoco-*** (L. COSTIN,GR. BĂN. 170), ***proumbla*** (PETROVICI, ALMĂJ 154), ***proveni*** **„a reveni" *(ib.), prozice (ib.*** ROSETTI, L. D. 80).

Derivatele cu *pro-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb : *proafla, prociti, proda, proreclama, prosădi, prozice* etc.;

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *proalbastră, progalben, proroasă;*

III adverb, analizabil în raport cu o locuțiune adverbială: *prodănou.*

Cele mai numeroase derivate sînt cele verbale.

Formații semianalizabile: *prăpădi,* cf. *năpădi; prăvăli,* cf. *tăvăli* (vezi și § **1**); *proclet,* cf. *treclet; produf,* cf. *zăduf; propis,* cf. *zapis.*

3. *Pro-* are următoarele valori:

1) iterativă (repetare a unei acțiuni): *proafla, prociti (Un preot bătrîn. .. îmi citea și-mi* ***procitea*** *Și din gură îmi grăia.* Păsculescu, în **DLR** ms.), *procufunda, procrește, proda, proface, proscoate* etc.

Uneori derivatele sînt însoțite și de adverbul *iară,* prezența acestuia din urmă fiind redundantă: *Io am proreclamat iară la Bucures* (GL. OLT.), ***Mortu iar să proruga*** (PETROVICI, ALMĂJ 10), ***Și iar o proplicat (ib. 60).***

în unele cazuri prefixul are numai rolul de indicator al repetării, ca, de exemplu : *prodănou, prorupe* „a înceta" (Novacoviciu, în **DLR** ms.).

2) intensivă (intensificarea acțiunii verbului, întărirea însușirii adjectivului) : *prociti* (în exemple ca : *Acest svînt* ***au procitit*** *foarte cu socotință toată dumnezeiasca scriptură.* Dosoftei, în **DLR** ms.), *prosoc-*

„a se socoti bine, a se gîndi bine" *(Şi iar m-**am prosocotit** Să nu mă las de iubit.* L. COSTIN, GR. BAN. 170); *proalbastru* ,,foarte albastru" *(Hol Ursită roasă, **proroasă,** Albastră **proalbastră,** galbenă **progalbenă.*** **M A T .** FOLK. 1519).

Vezi şi COTEANU, E. 95; EVSEEV, s. 93.

Un sens apropiat de cel intensiv îl are prefixul în următoarele derivate : *propurta* „a se plimba", *proumbla* ,,a cutreiera", probabil şi în *prosădi* dintr-o poezie populară : *A sădit şi te-**a prosădit.*** Pamfile, în DLR. ms.

în *proslăvi* valoarea derivatului este aceeaşi cu cea a bazei.

în unele cazuri, sensul prefixului e mai puţin clar, ca, de exemplu : *probotează* „molitvă care se citeşte mamei şi pruncului la şase săptămîni de la naştere".

4. Prefixul *pro-*₁ este de origine slavă. El a pătruns în limba română prin împrumuturi:

— analizabile *prociti* — v. sl. npoMHTdTH, *proslăvi* — v. sl. np*c<\dKHTH;
— semianalizabile *prăpădi* — v. sl. nponacTH, *prăvăli* — v. sl. npOKdMTH ; *produf* — v. sl. npoA^-K, *proclet* — v. sl. npoK/UTii.

în vechea slavă npo- avea sensul de „străbatere, pătrundere", ca de exemplu : npoHTH, np*KoruTH, de „rupere" în HPOEHTH, de unde la figurat sensul de „izbucnire", ca în nporHisaTH. Sensurile din vechea slavă pot fi întîlnite şi în limbile slave moderne. în bulgară, *pro-* indică ideea de „străbatere^prin" *(npoeoda),* de „mişcare spre interior" *(npoeempa),* „începutul unei acţiuni, acţiune care se face pentru prima dată" *(npomena)* (cf. VAILLANT, V. S. 339; Leon Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare,* Paris, 1933, p. 173; L. Andreicin, M. Ivanov, K. Popov, *C'bepeMeneH 6'bJizapcnu e3UK,* Sofia, 1957, p. 36).

în graiul bănăţean şi în cele limitrofe, sensul lui *pro-* care indică repetarea unei acţiuni s-a dezvoltat „din cel al prefixului verbal sîrb *pre-".* (PETROVICI, ALMAJ 38).

Trecerea ser. *pre-* la rom. *pro-* se explică probabil prin derivate în care tema începe cu o vocală *(o),* şi anume de la ser. *preobraziti* „a transforma" (împrumutat în româneşte sub forma *probozi* „a se schimba"), s-a putut detaşa prefixul sub forma' *preo-* (ca în *preofac).* „Din acest *preo-* s-a dezvoltat *pro-* din Almăj (cf. *vre-o* devenit *vro)"* (PETROVICI, ALMĂJ 39).

Cea mai vecbe atestare a unui derivat cu prefixul *pro-*₁ este cea a lui *prociti* (Dosoftei, în **D L R** ms.; M. Costin, în **D L R** ms.).

5. Temele la care se ataşează prefixul pot fi de diferite origini:
— latine (moştenite) : *procreşte, produce, proruga* etc.;
— slave : *prociti, proslăvi* etc.;
— maghiare : *prosocoti;*
— onomatopeice : *propocni.*

6. Prefixul *pro-*₁ este productiv numai în graiul bănăţean şi în cel din regiunile învecinate.

Vezi acum şi Eugen Beltechi, *Trei arii bănăţene:* do(-), *pro-, stă-,* în CL xx (1975), nr. 2, p. 173-187.

*PRO-*₂

AUERBACH, V. 248—249; I. Rizescu, *Prefixele pro- în limba română,* în SMFC IV 23—28, AVRAM, P. N. 239—243.

1. Prefixul *pro-*₂ se delimitează de prepoziţia *pro* „pentru", ultima apărînd în opoziţie cu *contra (întîmplarea aceasta departe de a fi un argument **contra** este un argument **pro.*** Kogălniceanu, în SMFC IV 26). Dificultatea

de a stabili statutul de prefix sau prepoziţie al lui *pro-* ne întîmpină ma ales atunci cînd este folosit pe lîngă un nume propriu, ca în exemplul *Atmosfera intelectuală, cu deosebire cea din Italia, s-a însufleţit, devenin mult mai arzătoare, decît cu decenii în urmă, **pro-Croce.*** CONTEMPORANU 1966, nr. 11, p. 10/4 (vezi AVRAM, P. N. 243).

Uneori e greu de delimitat *pro-*₂ de *pro-*₃ deoarece prefixul slav care stă la baza acestuia di urmă poate reproduce în anumite cazuri gr. Tup6- ca şi *pro-*₂ (vezi p. 200). Remarcăm, d exemplu, că la Cantemir *(Opere complete,* voi. IV, 1973, p. 63) găsim termenul *provideţ* („cel ce cu înţelepciune lucrurile, pînă a nu fi, cum vor cădea cu mintea le află") cu menţiunea c provine din latină şi slavonă (vezi şi p. 202).

2. în **DM** sînt înregistrate 18 derivate analizabile, la car se adaugă 17 derivate din alte izvoare :

***proamerican* (SMFC IV 26), *proafrican (ib.), procunoaşte* (Pann, în DLR ms.), *procuvîntare* (TDRG *prodictator* (SMFC IV 26), *proegumen* (TDRG, SMFC IV 27), *proface* „a profita" (Iorgovici, în SMF IV 29), *progăti* „pregăti" (Pann, în SMFC IV 27), *prograda* Pedol. (DER), *progriji* (Iorgovic în SMFC iv 24), *pronazist* (DN[3]), *propretor (ib.), prosceniu* „avanscenă" (SMFC IV 24), *prosilogism (ib.), proşedea* (Aristia, în DLR ms.), *provitaminâ* Chim. (DER, LTR[2]), *prozăcut* „care stă înainte (B. P. Mumuleanu, în LR X (1961), nr. 6, p. 563).**

Derivatele cu prefixul *pro-*₂ sînt:

I verbe, analizabile în raport cu un verb : *procrea, procunoaşte produce, propăşi, propulsa, propune, proscrie, proşedea, prourma, provedea proveni ;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *pro consul, prodecan, pronaos, pronume, proparoxiton, propretor, prorector prosilogism, provitaminâ ;*

III adjective, analizabile în raport cu :
— un adjectiv (sau participiu) : *proeminent, protonic, prozăcut* etc
— un substantiv : *profund.*

Cele mai frecvente derivate sînt cele substantivale şi adjectivale

Nu am luat în consideraţie derivate ca : *proceda, propoziţie, proverb* deoarece nu există, în limb română, o legătură semantică între temă şi derivat.

Formaţii semianalizabile: *proclama,* cf. *aclama; proclitic* cf. *enclitic; proforâ* (GÂLDI, M. 238), cf. *anaforâ; prognoză,* cf. *diagnoză progres,* cf. *regres ; prolactină* (LTR[2]), cf. *lactaţie, lactic; prolog,* cf. *epilog proluviu* Geol. (DER), cf. *aluviu, diluviu; promite,* cf. *remite; proteză,* c *epentezâ ; provoca,* cf. *convoca* etc.

3. Prefixul *pro-*₂ are următoarele valori:

1) anterioritatea („înainte, dinainte"):

a) (temporală) *procunoaşte* „a prevedea", *provedea* „a prevedea" ;

b) (spaţială) *promotor* „cel care face să se mişte înainte" (vez Al. Graur, *Scrieri de ieri şi de azi,* Bucureşti, 1970, p. 147), *propăşi* „a fac progrese, a înainta"; „a păşi înainte", (învechit) şi cu sensul „preceda" ***Propăşit** de Directorul Curţii... M. Sa suindu-se pe treptele tronului.. Uricariul,* în **D L R** ms.; *propulsa* „a imprima unui obiect o mişcare d înaintare", *pronaos* „partea dinaintea naosului", *protonic* „care se găseşt înaintea silabei accentuate". în unele cazuri, anterioritatea spaţială s împleteşte cu cea temporală, ca, de exemplu : *proveni* „a rezulta din cev sau de undeva";

2) ataşamentul, adeziunea („pentru, în favoarea" în opoziţ cu *anti-) : proafrican* „care e de partea africanilor, care susţine pe africani"

3) substituirea („în locul cuiva sau a ceva"): *proconsu* „magistrat roman care guvernează o provincie fiind investit cu autoritate unui consul; locţiitor al consulului", *prodecan* „locţiitor de decan", *pr*

nume „partea de vorbire care ține locul unui substantiv". (în secolul trecut, de exemplu la Filimon, *pronume* (cf. DDRF, s.v.) e folosit cu sensul de „poreclă", deci nume folosit în locul adevăratului nume al cuiva.)

1. Uneori se foloseşte greşit termenul *pronume* pentru *prenume* (extrem de răspîndit în combinația *numele şi pronumele,* vezi HRISTEA, E. 220).

2. Cu această valoare (3) *pro-₂* apare în mai multe denumiri din terminologia lingvistică modernă, ca *profrază* (vezi şi *proadverb, promorfem,* în SCL XVIII (1966), nr. 3, p. 294—295).

Mai puțin clară e valoarea lui *pro-₂* în cuvinte ca : *procrea, produce, proscrie.*

E posibil ca sensul lui *a se produce* „a se prezenta în fața publicului cu un program artistic" să aibă o oarecare legătură cu înțelesul lui *pro-*„înainte".

4. *Pro-₂* este un prefix neologic cu etimologie multiplă : la baza lui se găsesc atît lat. *pro-*, cît şi gr. rcpo-, elemente derivative cu valori apropiate.

în latină, *pro-, prod-* aveau sensul „înainte, dinainte" (local şi temporal); de la el s-a ajuns la ideea de „apărare, protecție", de unde şi valoarea „pentru (în favoarea)", „din cauză", de asemenea şi cea de „substituire", „în locul" (ERNOUT-MEILLET). în greacă, :up6- are sensul „înainte" temporal (opus lui ^STQC- „după") şi local (opus lui urco-) (MIRAMBEL, L. G. 382).

Etimologia poate fi considerată multiplă şi pentru că prefixul a intrat pe diverse căi, direct din latină şi greacă sau prin intermediul altei limbi.

în legătură cu posibilitatea ca unele derivate să fi provenit din slavă, mai precis, cu posibilitatea confuziei dintre *pro-₁* şi *pro-₂* (vezi p. 201, *provideț* din opera lui Cantemir) s-ar putea cita şi *prolog* „carte de cult" (GCR I 221/4 a. 1675, în DLR ms.) — v. sl. npoAor-K (cf. şi *prolog* „discurs" Cantemir, în DLR ms.); „prefață" — gr. irp6Xoyos, lat. *prologus,* fr. *prologue,* it. *prologo.*

Cele mai vechi atestări sînt ale unor împrumuturi din greacă pătrunse în limba română, în secolul al XVIII-lea:

(neanalizabile) *proimion* „prefață" (Cantemir, în DLR ms.) — gr. npooi-(juov, *prolegomene* „preambul, introducere" — gr. TrpoAsyo^sva, *pronoisi* „a (se) îngriji" (*Vricariul,* a. 1764, în DLR ms.) — gr. rrpovosco (^povoco); *protimisis* „precădere, întîietate" (GÁLDI, M. 243, a. 1780)—gr. TcpoT^at^;

(semianalizabile) *propedie* „primele elemente de învățătură" (GÁLDI, M. 240) — gr. 7rpo7tal8sia ; *proforă* „pronunțare" (GÁLDI, M. 238, începutul sec. al XVIII-lea) — gr. 7i;po<popa;

(analizabile) *pronaos* (GÁLDI, M. 239) — gr. Tcpovao^.

Unele derivate nu mai sînt folosite sau sînt rar folosite la mijlocul secolului trecut (cf. titlul unei lucrări a lui Eufrosin Poteca, *Prolegomena sau precuvîntare,* 1842).

Prefixul a pătruns şi prin împrumuturi din latină, unele din aceeaşi epocă cu cele greceşti, ca de exemplu : *produce* (Bolliac, 1835, în CILL I 178) — lat. *producere.*

Multe derivate din latină şi greacă au pătruns, mai ales, prin intermediul limbilor romanice. De multe ori e şi greu de precizat dacă derivatul a fost luat direct din latină, greacă sau a venit prin filieră romanică : *proparoxiton* — fr. *proparoxyton* — gr. 7rpo7T;apo£uTovo<;; *proveni* — fr. *provenir* — lat. *prouenire.*

Există însă împrumuturi sigure din limbile romanice, ca de exemplu : *proceda* < fr. *proceder ;*

Derivatul latinesc *procedere* a fost moştenit în româneşte sub forma *purcede,* neanalizabilă pentru vorbitori (dubletul neologicului *proceda).*

profera < fr. *proferer ; proteja* < fr. *proteger ; proveniență* < it. *provenienza.*

în franceză, *pro-* se găseşte mai ales în cuvinte împrumutate: *proceder, proclamer, procrier, proeminent* şi în cîteva rare formații franțuzeşti: *projeter, proposer* (după *proicere, proponere).*

în cuvinte vechi şi populare găsim *pour-* pentru *pro- pourvoir, pourchasser* etc, în altele *pro-* e refăcut (NYROP, G. III 235 şi DARMESTETER, T. 274).

După modelul derivatelor latineşti şi romanice s-au format unele calcuri şi adaptări (dintre care cîteva s-au menținut) : rom. *progriji* — fr. *procurer* (IORGOVICI, O. s. v.); rom. *propăşi*—lat. *progredi ;* rom. *provedea*— fr. *pourvoir.*

Derivatul *prozăcut* — lat. *proiectus* este o formație greşită, deoarece autorul a confundat pe *iaceo* „a zăcea", care stă la baza derivatului şi nu are participiu, cu *iacio* „a arunca", part. *iactus.*

Uneori nu se poate cunoaşte derivatul care a stat la baza derivatului românesc. Astfel, *propune* poate fi format după lat. *proponere,* dar şi după fr. *proposer; proscrie* — lat. *proscribere* —fr. *proscrire.* în cazuri rare, derivatul românesc este un calc după o formație germană : *prourma* (Bucovina) — germ. *fortsetzen* (cf. A. Graur, *Sur quelques types de calques,* în **BL** iv (1936), p. 193) sau un împrumut din germană: *procent*— germ. *Prozent.*

5. Temele la care se ataşează prefixul pot fi de origine diferită :
— latine (moştenite) : *procunoaşte, propăşi, proscrie, provedea;*
— neologice (latino-romanice): *proeminent, prorector;*
— comune cu albaneza : *progăti ;*
— greceşti: *proegumen.*

Pro-₂ a devenit productiv în ultimii ani în special cu sensurile : „pentru, în favoarea" şi „în locul cuiva".

Mai puțin productiv, față de trecut, este azi prefixul *pro-₂* cu înțelesul de „înainte".

Menționăm formații ocazionale ca *prodadaist* (*A-i înfrunta post-mortem pe criticii* ***prodadaiştL*** **ROM. LIT.** 1975, nr. 37, p. 8/1).

6. Derivatele cu *pro-₂* aparțin limbii literare (în special stilului ştiințific).

Unele derivate ca : *procuvîntare, proegumen, provedea* sînt învechite, altele cu o circulație regională, ca, de exemplu, *prourma.*

R- ***vezi*** *RĂ-₁...*

RĂ-₁ (RE-₁), RE-₂ (RĂ-₂, RI-, R-)

DRAGANU, R. s. 85—88; AUERBACH, V. 249—250; IORDAN, STIL. 207, id., LRA 208—210; Ana Canarache, *Re-,* în CV (1949), nr. 6, 21—22; Angela Pavelescu, *Prefixul re- In compoziția verbelor,* în CV II (1950), nr. 4, p. 25—26; Gh. Bulgăr, *Prefixul re- (ră-),* în SMFC II, 67—79; Sergiu Drincu, *Derivarea cu prefixul neologic re- in limba română,* în *Studii lingvistice,* Timişoara, 1972, p. 93-109.

1. Uneori e greu de delimitat prefixul *răs-* de prefixele *ră-₁* şi *re-* la temele cu *s-, z-* inițial (vezi p. 210), ca de exemplu : *răsuci, răsufla, răzbiera* etc.

în DLR se menționează ca etimon al lui *revărsa: ră(s)- + vărsa;* cît despre *răbufni,* acesta apare ca variantă pe *răzbufni.*

2. Prefixele *ră-*$_1$ şi *re-*$_2$ sînt dublete etimologice, primul fiind moştenit, al doilea împrumut neologic. Cele două prefixe au valori apropiate. De multe ori e greu de stabilit dacă avem a face cu prefixul vechi ori cu cel neologic, ca în exemplele: *răafla* (a. 1751, *Uricariul* X 106, în **DLR**) — *reafla, răciţi* (E. Petrovici, *Limba lui Cantemir,* în **LR II**, 1953, nr. 6, p. 13) — *reciti,* în care primele derivate ar putea fi formate cu *ră-x* moştenit, deoarece sînt atestate în unele texte vechi.

Prefixul moştenit *ră-*$_1$ are în unele scrieri varianta *re-*$_1$, ultima sub influenţa lat. *re-,* de exemplu: *raduce* (Moxa, în **DLR**; Dosoftei, Cantemir, în DLR) — *reduce* (Cantemir, în SMFC II 69), *răpune* (M. Costin, în DLR) — *repune* (Alecsandri, în **DLR**).

în legătură cu formele *remîne, repune, resări, resuna* etc, care se întîlnesc la unii scriitori şi cărturari din secolul al XIX-lea şi care nu par a corespunde unei pronunţări reale cu *e,* fiind mai degrabă produs al ortografiei pseudoetimologice, de influenţă latină a timpului, vezi G. Istrate, O *problemă controversată: literarizarea,* în ,,Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, 1956, fasc. 1, p. 1 şi urm., HRISTEA, E. 312.

Prefixul neologic *re-*$_2$ are varianta *ră-*$_2$, fie prin analogie cu vechiul prefix *râ-*$_1$ fie datorită unei pronunţări regionale: *răcurgere* ,,reflux" (I. Eus, la URSU, T.), *răduce* Mat. (Asachi, în DLR), *răflus* „reflux" (ms. a. 1785, în **DLR**), *răcădea, râsorbi, raţinea* (ultimele trei exemple la P. Maior), vezi şi *răafla* (a. 1751, *Uricariul,* x, 106, în **DLR**) — *reafla, răvărsa [Biblia,* 1688, în **DLR**) — *revărsa.*

Gf. URSU, T. 266—267, id., *Cărţi de popularizare traduse de Petru Maior,* în LRX (1961), nr. 2, p. 141.

Bi- este o variantă rară : *riposta,* înv. *riuniune* „reuniune".

înainte de teme care încep cu vocala *a* prefixul *re-*$_2$ are varianta *r-:* *ralia, rapel, rotaşa* (uneori coexistă ambele forme, cu *re-* şi *r-,* ca în : *reanima* — *ranima,* *reangajat—rangajat).*

1. în ceea ce priveşte derivatul *răntu(r)na,* aici avem a face cu *ră-\- (i)nturna,* deci o variantă a temei, nu a prefixului.

2. Rar, *r-* pentru *re-* apare şi înaintea vocalei *-e-,* ca în *revoca*^{2} ,,a evoca", *resconto* ,,reescont".

3. *Ră-*$_1$. în **DLR** sînt înregistrate 11 derivate analizabile cu prefixul *ră-*$_1$.

Derivatele sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *răbufni, răduce, rămîne* cf. *mînea, răntufrjna, răpune, răsări*^{1}, *răsuna, rătunde* „a reteza" (cu privire la stupi);

Derivatul *răsări*^{1} ,,a încolţi" provine din lat. **resalire* (cf. DLR), *răsări*^{2} (înv.) ,,a se rătăci"; ,,a pleca" e o formaţie românească din *răs-* + *sări* (cf. DLR). *Răpune* se analizează formal prin verbul *pune,* deşi s-a îndepărtat, din punct de vedere semantic, de acesta din urmă. în DLR e înregistrat verbul *a rătunde,* cu două sensuri: a. ,,a rotunji", b. ,,a reteza (2)". în ceea ce priveşte etimologia propusă pentru acest cuvînt, credem că aceasta ar putea sta numai la baza celui de al doilea sens, fiind probabil un derivat cu prefixul *ră-* *(râ- + tunde > rătunde). Răfreca* (vezi DLR, S.V. *refeca)* ,,a cîrpi" (Hasdeu, în SMFC II 69), ,,a coase cu refec", p. ext. ,,a tivi" (DLR) e considerat de către Hasdeu că s-a format din lat. *refricare* reînnoi" *(răfreca, râfeca),* etimologie acceptată de PUŞCARIU şi DLR.

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *răgloti* „a lupta, a se război cu cineva" cf. *gloată, răguşi* cf. *guşă;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *răgăoace*^{1} „cavitate, orbită" ;

Formaţie semianalizabilă: *răfăcanie* „fierberea ţuicii a doua oară" cf. *prefăcanie.*

Re-$_2$. Numărul derivatelor analizabile cu *re-*$_2$ din **DLR** est de 283. La acestea se adaugă 55 de derivate din alte izvoare :

rabatere* Geom. (DN^2), *reagrariza* (IORDAN, LRA), *reagrava* (DN^2), *realbăstri* (Drincu, *lucr. cit.* *realiniere* (DN^2), *reanclanşare* Fiz. (LTR^2), *recalibru* (DN^2), *recoloniza* (IORDAN, LRA), *recombina* (DER, LTR^2), *reconsolida* (DN^2), *reconversiune* (DER, DN^2), *recristalizare* (DER, DN^2, LTR^2), *r* *cromare* (LTR^2), *recurba* (DN^2), *redevelopare* (LTR^2), *rediscuta* (DN^2), *redistilare* (LTR^2), *redistribui* (DER), *redubla*(SMFC II 75), *reevoca* (IORDAN, LRA), *reexistenţâ (ib.), reexpedia* (DN^2), *reexpor* (DER, DN^2), *refabrica* (IORDAN, LRA), *refilare* (LTR^2), *reflotare (ib.), refolosibil* (SCÎNTEI 1966, nr. 6872, p. 5/6), *reformula* (IORDAN, LRA), *refundamenta (ib.), regăurire* (LTR^2), *reimig* (Drincu, *lucr. cit.), reimporta* (DN^2), *reinvita (ib.), reimpopora* (Drincu, *lucr. cit.), relncăp* *(ib.), reinchina (ib.), reinregistra (ib.), reinstâpîni* (IORDAN, LRA), *remedita* (G L 1966, nr. 3 p. 2/3), *remigra* (Drincu, *lucr. cit.), reorchestra* (DN^2), *reordonanţă (ib.), reoxjÂare* (LTR^2), r *pecetlui* (Drincu, *lucr. cit.), reporni* (IORDAN, LRA), *rerafinare* (LTR^2), *reruraliza* (IORDAN, LR *resabota* Cf. (LTR^2), *reşăpafe (ib.), resufleţi* (ŞINCAI,* o.i cxc), *retăbăcire* (LTR^2), *retăcea* (G 1968, nr. 10, p. 7/5), *revalahiza* (IORDAN, LRA), *revitaliza (ib.).

Derivatele cu prefixul *re-*$_2$ sînt :

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *reabona, readuce, realipi, reaminti, reangaja, reapăre* *recalifica, recăsători, reclădi, reda, redeveni, reface, renaşte, reorganiz* *restrînge, retipări, revalorifica, revărsa, revedea, reveni* etc.;

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *repatria, repărţi, resufleţ*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv (une de origine verbală) : *reapariţie, recirculaţie, recompoziţie, recristaliza* *recromare, reflux, remuşcare, resursă* etc.;

III adjective (de origine verbală), analizabile în raport un adjectiv : *reangajat, reeligibil, refolosibil, retras, reţinut* etc.

Nu am inclus în suma formaţiilor cu *re-*$_2$ pe *reabilita, recapitula, recomanda, recita, recule* *recurge, redresa, resemna, reşedinţă* pentru că nu sînt analizabile semantic în limba român

Cele mai numeroase derivate cu prefixul *re-*$_2$ sînt cele verbale, an lizabile prin verbe.

Numeroase derivate sînt supraprefixate (vezi p. 259).

Formaţii semianalizabile: *recriminare,* cf. *incrimina* *refeminiza* (CONTEMPORANUL 1959, nr. 35, p. 4/3), cf. *feminin; refrige* ef. *frigorific; regrada* (LTR^2), cf. *degrada; regresa,* cf. *progresa; regur* *taţie* (**DER, DN**^{2}), cf. *ingurgitaţie; remite,* cf. *emite; reprima,* cf. *oprim* *restaura,* cf. *instaura; restitui,* cf. *institui; restrictiv,* cf. *constrict* *resurecţie,* cf. *insurecţie; revoca*^{2}, cf. *convoca* etc.

Multe dintre formaţiile semianalizabile cu *re-*$_2$ se raportează la ce semianalizabile derivate cu prefixele *în-*$_1$ *(in-*$_2$*), con-.*

După Gh. Bulgăr *(lucr. cit.,* p. 77), prefixul *re-* nu se ataşează, în general, la cuvintele c încep cu r+ vocală, din motive „eufonice". Se cunosc totuşi unele derivate de acest f *reromanizare, rerafinare, reruralizare.*

4. *Re-*$_2$ are următoarele valori:

1) repetarea acţiunii:

a) în acelaşi fel: *realege, reaprinde, redistribui, redistila, reed* *reevalua, reinstala* etc.;

Acelaşi sens îl are şi rd-! în derivate ca *răafla (De atunci nu să mai răafla zapisul.* (a. 1751, -*cariul,* X, 108, în DLR), *răciţi* (E. Petrovici, *Limba lui Cantemir,* în LR II, 1953, nr. 6, p.

b) în alt fel: *recalifica* „a obţine o nouă calificare", *recarb* „a îmbogăţi un carbon (oţelul în stare topită)", *reconsidera* „a pri a cerceta, a interpreta dintr-un nou punct de vedere", *reeduca* „a ref -educaţia (greşită) a cuiva", *renaşte* „a se naşte din nou, a reapăre *reorganiza* „a organiza pe baze noi", *retrata* „a trata un material tex

cu anumite soluții pentru a-i mări rezistența", *reutila* „a utila din nou a înzestra cu un nou utilaj";

Ideea de „repetare a acțiunii" apare mult mai clar în contextele în care derivatul cu *re-* se găseşte alături de bază: *N. a pus şi repus totul în ordine* (IORDAN, STIL. 207).

2) intensificarea unei acțiuni (uneori poate cu o nuanță perfectivă), a unei însuşiri, a unei calități: *recunoaşte* „a se cunoaşte în altul, a cunoaşte aşa cum trebuie după anumite semne caracteristice" *relansa* „a mări miza la cărți", *relupta* „a se lupta din răsputeri", *resimți* „a simți puternic ceva", dar şi „a simți", *restrînge* „a micşora a reduce, a strînge mai mult", *reuni; revestit** „foarte vestit" *(Aguşită al lui Topală, Care-i mîndru făr' de seamă Şi, de* ***revestit*** *prin tară, Bate turcii de-i omoară,* MAT. FOLK. I 53), *renegat, renume.*

Cu această valoare apare şi vechiul prefix *ră-* în derivate ca : *răbufni* „a răsuna puternic, a țîşni cu putere", *răsuna* „a suna tare şi prelung" *răvărsa (revărsa)* „a se vărsa peste margini, a ieşi din albie, a inunda";

Valoarea de intensificare apare şi în unele cazuri în care derivatul este corelat cu cuvîntul de bază : *trecînd şi relrecînd* (SMFC II 74); vezi şi IORDAN, STIL. 207, unde se arată că *ră-* exprimă intensificarea acțiunii „atunci cînd verbul simplu există alături de cel compus" *(bufnea şi răbufnea).*

3) restabilirea situației vechi, inițiale; întoarcerea la starea dinainte : *readuce* „a aduce din nou la locul sau la starea de mai înainte", *realipi* „a lipi din nou, a alipi la loc", *recuceri* „a cuceri din nou, a lua înapoi", *reda* „a da din nou cuiva un lucru, o situație etc.; a restitui", *reîncadra* „a încadra pe cineva din nou într-un post pe care 1-a ocupat anterior", *redeveni* „a se face din nou aşa cum era înainte", *reechilibra* „a reveni la starea de echilibru", *reface (a-şi reface sănătatea), relua* „a lua din nou", dar şi „a lua îndărăt", *reprimi* „a primi înapoi", *restabili* „a stabili din nou, a aduce în starea de la început (sau în alta mai bună)", *revalorifica* „a valorifica din nou, a repune în valoare";

4) mişcarea înapoi (sens care înglobează uneori şi pe cel de sub punctul 3) : *repatria* „a se înapoia sau a aduce pe cineva în patrie, după o absență îndelungată", *reprivire* „privire retrospectivă", *retrage* „a trage înapoi", *reveni* „a veni înapoi", *reflux* „retragere periodică a apelor unei mări sau ale unui ocean";

Un sens apropiat poate fi întîlnit şi la următorul derivat cu *ră-: răduce* „a fi la fel, similar cu cineva sau ceva" (Moxa, în DLR).

5) opoziția, reacția : *reacționa* „a răspunde într-un anumit fel la o excitare sau la o acțiune din afară", *remustra* „a exprima o opinie contrară, a ridica o obiecție, a protesta *(Am* ***remustrat*** *în contra acestei pretensiuni.* Sbiera, în **DLR** ms.), *resentiment* „sentiment ostil față de cineva, pornire (izvorîtă dintr-o nemulțumire mai veche)";

Dicționarul lui Protopopescu şi Popescu (1862) pune pe primul plan acest sens al prefixului: „particulă care intră în componența mai multor ziceri spre a arăta înțeles împotrivitor, pofitor sau înmulțitor".

6) „aşa cum trebuie" : *recunoaşte, reprezenta, remite;*

7) rol de indicator;

a) al repetării unei acțiuni: *reaminti* „a(-şi) aminti din nou, a rechema în minte", *redubla, reînnoi* „a schimba din nou, a face iarăşi nou";

b) al mişcării înapoi: *reîntoarce* „a se întoarce din nou la locul de plecare, a reveni", *rănturna (răntuna)* „a răsturna, a întoarce" (Varlaam, la TDRG);

c) al opoziției: *relupta* „a lupta contra, a se împotrivi" (Mureşan *Poezii,* 1868, p. 113), *reînvia* „a reveni la viață (după ce a murit

a ... derivatele ... care prefixul are rol de indicator sînt legate for- mațiile cu *re-* avînd valoare lexical-gramaticală (vezi sub 2) sau num gramaticală (de exemplu, tranzitivizarea într-un caz ca *retăcea* „a tre sub tăcere, a ascunde"); de la acestea din urmă s-a putut ajunge derivate al căror sens este egal cu al bazei.

în unele derivate cu *re-* sau *ră-* valoarea prefixului nu e suficie de clară : *reieşi, remarca, remuşcare; rămîne(a) ;* în altele, ca : *reîntoar reconvalescență, recurba, resuge,* valoarea derivatului este egală cu c a bazei.

Se pare că în limba contemporană există tendința de a se abuza de formațiile în care p fixul are rol de indicator sau de derivatele avînd acelaşi sens cu al bazei (vezi *reamin reînnoi resimți, regăsi* etc). Folosirea derivatelor în locul celor „simple" este nejustificată exemple ca: *Este bine ca omul să-şi reamintească de satul natal; Plec astăzi la Bucure dar mă reîntorc peste două zile* (IORDAN, LRA 209).

Apropiate de exemplele de mai sus sînt şi tautologiile *(N. reia din nou chestia)* care „treb condamnate" (id. *ib.* 208).

5. Prefixul *ră-* provine din lat. *re-,* de la care a moştenit unc sensuri.

în latină, *re-* avea valorile următoare : mişcare înapoi *(recedo, respicio, redeo),* întoarcere starea anterioară *(reficio, restituo),* intensificare *(repulso, recino),* repetare *(recanto),* mişc în sens contrar, opoziție *(recludo, renuntio, reuelo).* în latina tîrzie *re-* e frecvent, mai ales, sensul de „întoarcere la starea anterioară, la punctul de plecare". In unele cazuri, sensul de vatului e apropiat de cel al temei, ca, de exemplu: *remanere (= mânere), resecare seca* Cf. ERNOUT-MEILLET, S.V.; BOURCIEZ 209; NYROP, G. III 221; MEYER-LUBKE, G. II 6 ROHLFS, G. III 359-360; Gh. Bulgăr, *lucr. cit.,* p. 67.

în limba română, lat. *re-* a fost moştenit în cuvinte ca : (anali bile) lat. *reducere*>rom. *răduce* (cf. **DLR**), lat. *reponere*>rom. *răp* (cf. CADE, TDRG, DLR), lat. *resonare*> rom. *răsuna* (cf. CADE, SCRIB DLR după TDRG: *răz- + suna),* lat. *reversare*> rom. *revărsa* (cf. CA TDRG în DLR: *ră(s)-+ vărsa);* (neanalizabile) lat. *repausare*> ro *răposa,* lat. *respondere* > rom. *răspunde,* lat. *repausum* > rom. *repaos.*

în unele cuvinte prezența prefixului e neclară, dar unele etimologii pornesc de la deriv latineşti cu *re-* (vezi *râfr'eca* p. 204). în *reteza,* după PUŞCARIU (S.V.) am avea de-a face cu derivat de la **recaedio,* iar după Candrea (CADE S.V.), de la **retundio ;* mai convingătoare etimologia propusă de acad. Al. Graur, care consideră etimon al lui *reteza* pe lat. **retiz s-etae* („arbori care cresc pe malul unui rîu") + *(Notes d'etgmologie roumaine,* în BL (1936)',' 110). Acelaşi autor nu exclude nici posibilitatea ca la baza derivatului românesc fie lat.' *retare* „a curăța albia unui rîu" (comunicare orală).

Pe teren românesc s-au format derivatele : *răafla, răbufni, ră* <ultimul fiind o creație a lui Cantemir).

Cele mai vechi atestări cu *ră-* se găsesc în scrieri din secolele XVI-lea — al XVII-lea : *rămîne* (Coresi, în **DLR**), *răpune* (M. Cost în DLR), *răvărsa (Biblia,* 1688, în SMFC II 69).

Prefixul neologic *re-* a fost împrumutat din latină şi din limb romanice (mai ales din franceză), prin împrumuturi ca : (analizab *reclasa* — fr. *reclasser, recompensa* — fr. *recompenser, reconfirma* — *reconfirmer, recopia* — fr. *recopier, reduplica* — lat. *reduplicare, rela* — fr. *Hlancer;* (semianalizabile) *releva* — fr. *relever;* (neanalizab *recupera* — fr. *recuperer.*

Unele împrumuturi au venit probabil pe mai multe căi: *repa* — fr. *repauser,* it. *riposare; repeta* — fr. *repeter,* germ. *repetieren.*

Pe teren românesc s-au format unele adaptări, calcuri şi semicalcuri: *reîmbla* — lat. *reambulare* (cf. **DLR**), *remustrare* — germ.' *remonstrieren* (sub influenţa lui *mustra); reapărea* — fr. *reapparaître, recîştiga* — fr. *regagner, recoace* — fr. *recuire, recompune* — fr. *recomposer, reîntoarce* — fr. *retourner; renume* — fr. *renom, resimţămînt* — fr. *ressentiment.*

Cele mai multe calcuri sînt după franceză ; foarte rare sînt cele după germană: rom. *repăşi* — germ. *zurucktreten* (A. Graur, *Sur quelques types de calques,* în **BLIV** (1936), p. 193; în **DLR** se menţionează că e un calc după magh. *visszalep),* rom. *retăcea* — germ. *verschweigen* (rom. *re-* corespunde germ. *ver-).*

în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi chiar în secolul următor, s-a încercat să se redea prefixul neologic *re-*$_2$ prin vechiul prefix românesc *râ^* (vezi şi p. 204). Acest procedeu nu s-a impus (cf. S. Drincu, *lucr. cit.,* p. 96—97).

Uneori e greu de stabilit din ce limbă provine cuvîntul după care s-a format derivatul românesc. Un cuvînt ca *recere (A luat măsurile* ***recerute*** *spre a introduce ortografia.* Odobescu, în **DLR**) poate fi format fie după fr. *requerir,* fie după lat. *requaerere; reduce* după lat. *reducere,* fr. *reăuire,* germ. *reduzieren; reieşi* „a izbuti" — it. *riuscire,* fr. *reussir.*

Multe derivate s-au format în limba română probabil fără model străin: *reangaja, reaprinde, reaşeza, recăsători, reîncadra, reîncolti, re-înfiinţa* etc.

Uneori e greu de precizat dacă derivatul este un calc sau e o formaţie fără model din altă limbă. Astfel: *reciti, reclădi, recunoaşte, repune, revedea* pot fi socotite semicalcuri după fr. *relire, rebâtir, reconnaître, reposer, revoir,* dar şi formaţii independente de acestea din urmă; de asemenea *recăpăta* (a. 1853—1854) „pare a fi un derivat autohton (cf. însăfr. *recevoir,* dar mai ales lat. *recipere)"* (vezi S. Drincu, *lucr. cit.,* p. 97).

Cele mai vechi atestări cu prefixul neologic *re-*$_2$ se găsesc în texte din secolul al XVIII-lea: *reduce* (în SMFC II 69), *redobîndi* (a. 1750, în SMFC II 70).

DupăS. Drincu *(lucr. cit.,* p. 100-101), în secolul al XVIII-lea derivatele cu *re-* apar sporadic, dar numărul lor creşte între 1780 şi 1860 şi, îndeosebi, între 1830 şi 1860. Acelaşi autor înregistrează următoarele derivate fără model străin la sfîrşitul secolului al XVIII-lea si în cursul celui următor (între 1780 şi 1860) : *reafla, recăpăta, reîmpinge, reindrepta, reîntoarce, 'reînvia* etc.

Sensurile din română ale prefixului neologic *re-*$_2$ sînt asemănătoare cu cele din limbile romanice (care continuă situaţia din latină, vezi p. 207).

în aceste limbi prefixul are sensurile: repetare (fr. *reprendre, refaire,* it. *riparlare, ripopolare, rimangiare,* sp. *recargar),* restabilirea situaţiei anterioare (fr. *regagner, refermer),* mişcare înapoi (fr. *revenir,* it. *ritornare, ridare),* opoziţia (fr. *se rebiffer),* intensificarea, terminarea acţiunii (fr. *riunir, ramasser, rechercher,* it. *riempire* „fare il pieno", *riguardare, risentire).* In unele derivate sensul prefixului este neclar (fr. *raccourcir, renfermer, remplir,* it. *rallentare, radunare, riserbare)* (cf. NYROP, G. III 221, 236, ROHLFS, G. II 359-360, TEKAVCIC, G. I. III 155—156, ROBERT, s.v.).

în unele formaţii, caracterul analizabil al derivatului în raport cu cuvîntul de bază este numai formal, şi nu semantic (cele două cuvinte s-au îndepărtat din punctul de vedere al sensului, vezi p. 205). Explicaţia „îndepărtării" semantice dintre derivat şi cuvîntul de bază trebuie căutată în faptul că primul a fost împrumutat în română doar cu unele sensuri. Numai în limba de origine ne putem da seama de valoarea lui *re-* (pentru sensurile cuvintelor *reculege, recurge, redresa, remarca* vezi valorile corespunzătoare ale derivatelor din franceză : *recueillir, recourir, redresser, remarquer;* cf. ROBERT, s.v.; HATZFELD-DARMESTETER, S.V.).

situaţie apropiată de limba română, în ceea ce priveşte părţile de vorbire derivate, se găseşte şi în celelalte limbi romanice. G. Rohlfs menţionează, de exemplu, că în italiană *ri-* formează, în special, derivate verbale, intrînd rar în derivare cu alte părţi de vorbire (G. II 360).

6, Temele la care se ataşează vechiul prefix *ră-*$_1$ sînt, în cea mai mare parte, de origine latină. *Răbufni* are la bază o temă onomatopeică, iar *răciţi* o temă slavă.

Temele la care se ataşează prefixul neologic *re-*$_2$ sînt de diverse origini, atît vechi, cît şi noi:

— latine (moştenite) : *readuce, reafla, realege, reaminti, recunoaşte, reda, reface, reîntineri* etc.;

— slave : *reclădi, reivi, replămădi* etc.;

— maghiare : *reîntîlni ;*

— turceşti: *recîntări ;*

— greceşti: *retipări ;*

— neologice (latino-romanice) : *reamenaja, reajusta, reanima, reexporta, reeduca, reîncadra, reutila* etc.

7. în trecut prefixul *ră-*$_1$ a fost puţin productiv. Azi e neproductiv, fiind înlocuit de *re-*$_2$, care este unul din cele mai productive prefixe neologice româneşti. Derivate cu *re-*$_2$ se formează necontenit în limba actuală.

„De fapt *re-* se poate astăzi alătura la orice temă verbală" (GRAUR, T. 257; vezi şi S. Drincu, *lucr. cit.,* p. 103). în legătură cu productivitatea ridicată a prefixului *re-* în franceză, vezi Otto Duchacek, *Sur le probleme de Vaspect et du caractere de Vaction verbale en frangais,* în „Le francais moderne" 1966, nr. 3, p. 169.

8. Derivatele cu prefixul moştenit *ră-*$_1$ aparţin tuturor varietăţilor limbii.

Derivate cu prefixul neologic *re-*$_2$ pot fi găsite în toate stilurile limbii literare.

1. Unele derivate sînt creaţii ocazionale, personale, ca de exemplu: *refi* „a reveni" *(Ascultă şi cîntâ şi tinăr refii.* Macedonski, în DLR).
2. Printre derivatele cu prefixul *re-* unele sînt învechite, rare : *restatori* „a restatornici" (Bariţiu, în DLR), *rechema* „apretinde" (a. 1831, în DLR), *recere* „a cere (din nou), a solicita" (Bariţiu, Barcianu, în DLR), *reagent* Chim. (DLR), *refrunta* „a înfrunta" („Curierul românesc" 1848,'în DLR), *resuge* „suge" (HELIADE, o. i 113, în DLR), *reîmbla* „a hotărnici" (Şincai, în DLR).

9. Prefixul *re-*$_2$ are următoarele compuse : *ra-, ran- (ram-)* şi *rin (rim-),* la care se poate adăuga *res-*$_2$ din formaţii semianalizabile.

Ra-, compus din *r-* şi prefixul *a-*$_1$ se identifică în două formaţi verbale : *racola* şi înv. *rasenina* „a se însenina din nou" (Heliade Eădulescu, în **DLR**); pentru ultima formaţie cf. şi *resenina.*

Ran- (cu varianta *ram-),* compus din *r-* şi prefixul *an-*$_3$ (cu varianta *am-),* se identifică în verbele *rambursa, ranversa* şi în substantivel *ranfort* „element care întăreşte o construcţie" şi *ranfluare* „repunere î stare de plutire a unei nave scufundate".

Rin- (cu varianta *rim-),* compus din *r-* şi prefixul *in-*$_2$ (cu variant *im-*$_2$*),* se identifică în verbul înv. *rimbomba* „a răsuna" şi în substantivu înv. *rinfort* „întărire".

în formaţia semianalizabilă *respinge* cf. *împinge* se poate identific prefixul compus ***res-***$_2$ < *re-*$_2$ + *s-.*

Prefixele compuse cu *r-* trebuie deosebite de situaţiile în care *r-* se adaugă la teme prefixat anterior cu *a-*$_1$ (de tipul *racomoda, racorda),* respectiv cu *an-*$_3$ *(ramplasa);* vezi Introdu cerea, p. 8.

Prefixele compuse cu *re-*$_2$ şi formaţiile în care apar sînt în genera împrumutate : ra- din franceză *(racola < racoler)* şi din italiană *(ra senina,* adaptare după *rasserenare); ran- (ram-)* din franceză *(rambursa < rembourser, ranfort < renfort; ranfluare,* adaptare după *renflouage)* *rin- (rim-)* din italiană *(rimbomba < rimbombare).*

RĂ-« vezi RÂ-

RĂS- (RĂZ-, RES-J

AUERBACH, V. 250 ş.u.; IORDAN, STIL. 207-210; Gh. Bulgăr, *Prefixul* râ«- *în limba română,* în SMFC I 17—28; OCHEŞEANU, P. 36—39.

1. Uneori e greu de delimitat prefixul *răs- (raz-)* de prefixele ra-, şi *re-₂* la temele cu *s-* inițial (vezi p. 203).

2. Prefixul *răs-* are varianta fonetică *răz-* înainte de consoane sonore (cu excepția lui *z: răszice) : răzbate, răzăa, răznepot.*

Derivatele cu *răs-* formate de la teme care încep cu *s* se scriu de obicei cu dublu *s: rässec, rässtrăbun* etc, pentru a se evita confuzia cu prefixul ra-i *(re-J.* In asemenea situații se întîlneşte adesea si scrierea cu cratimă între prefix şi temă (vezi şi p. 297).

1. Uneori se întîlneşte însă şi scrierea cu un singur 5, mai ales la teme cu *s* + consoană (vezi în DLR *rascadea, rastrâbun, rastrămoş, răstrănepot* etc), dar si la *s* + vocală (vezi în DLR *răsări*)* • de asemenea, în derivate a căror temă începe cu z + consoană nu se notează uneori consoana finală a prefixului *(razbiera* DLR). In exemple de acest fel prefixul *ras-* poate fi confundat cu *ră- (re-)*
2. In cuvinte semianalizabile sau neanalizabile apar variantele : *râş-, râj-, rîs-, roş-, ros- ruz-* * *răşchira, răjghina (rîsghina), rospiscă* „chitanţă", *roşmiriţă* „răzmeriţă", *roscoalâ* „răscoală", *roştoc* „răstoacă", *ruzvali* „a curăţa copacii de crengi".
3. Rareori înainte de sonore apare grafia *râs- (rasvîrî)* şi, mai rar, *raz-* înainte de surde *(râz-fira).*

Foarte rar întîlnim şi varianta fonetică *res-₁* (învechită şi regională) • *resuci* (cf. Hodoş, în **DLR).**

Uneori forma *res-₁ (rez-J* este o variantă grafică, folosită în scopul de a se da prefixului un aspect latin : *resbunare* (a. 1846, în **DLR),** *reacumpâra (ib.), resplată* (SMFC I 24), *resurla* (HELIADE, O. I 198), *rezleti* (SMFC i 24), vezi şi p. 213.

în ceea ce priveşte pe *răstrişte (răs- -f. trişte),* acesta apare în limba literară sub forma *restrişte.*

3. în **D L R** sînt înregistrate 103 derivate a n a l i z a b i l e ; la acestea se adaugă 27 derivate din alte izvoare :

***răscăpâra* (SMFC I 22), *răscitat (ib.), răsclnta* (Văcărescu, la ROSETTI-CAZACU-ONU ILR I 527) *răscoase* „a coase de tot" (ROSETTI, L. D. 80), *răscrâpa* (SMFC I 23, 39), *răscrie* (FLACĂRA 1967, nr. 38, p. 4/2), *râscurma* ,,a scurma, a răscoli" (UDRESCU, GL.), *râscută* (TDRG S V *răz-), răsfadă* „gălăgie, zarvă" (UDRESCU, GL.), *răsflori* (PUSCHILĂ, D. 67), *răsimpunqe* (Densusianu, în GR. S. IV, 1930, 2, p. 366), *răsjunghia* (ib. *ib.), răsplanuri* pl (SMFC IV 20) *răspune* (Densusianu, *loc. cit), răssec* (ib. *ib.,* p. 367), *răssfinte* (id., *ib.), răsspuri* (cf. *şpur* „copil nelegitim") „copiii şpurilor" (SCURTU, T. î. 77), *răstăia* (SMFC I 21),' *răstriga (ib* p. 39), *râzbojoci* pl. *(ib.,* p. 23), *răzdeochi* (Densusianu, *loc. cit.), râzduce* (id *ib* , p. 366)' *răzmaţe* (id. *ib.,* p. 367), *răzmirat* (SMFC I 23, 39), *râzneam (ib.,* p. 38), *răzvîntura* (Cosmic* *Aeneis,* Bucureşti, 1896, p, 195), *resurla* (HELIADE, O. I. 198).**
Nu am luat în consideraţie următoarele derivate cu etimologie nesigură: *răscoboală* „necaz pacoste"(DLR, cf. *boală), rdscoci/id„parteamorii"(DLR, cf. *scoc), râstăbusi*(reg.)„a împrăştia" (DLR, cf. *buşi) ;* cît despre *râsfug* „boală contagioasă a oilor" (< *răs-* 4- *'foc)* DLR, e mai greu de stabilit o legătură semantică şi formală între prefixul *răs-* şi temă.

Derivatele cu prefixul *răs- (răz-)* sînt :

I v e r b e, analizabile în raport cu :

— un verb : *răscoace, răscroi, răsfrînge, răsplămădi, răstăia, răzbate, răzbubui* etc.;

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *răsfăţa, răsfira, răsfoi* „a întoarce foaie cu foaie o carte, un ziar etc.";

II s u b s t a n t i v e, analizabile în raport cu un substantiv: *răscruce, răsfadă, răspas, răstimp, răznepot* etc.;

III a d j e c t i v e, analizabile în raport cu :

— un adjectiv (provenit uneori din participiu) : *răscunoscut, răzbucuros, răzbuzat, răzmirat;*

— un substantiv (formaţie parasintetică) : *răzmăţat* „în dezordine" ;

IV n u m e r a l e, analizabile în raport cu un numeral: *răzmii;*

V a d v e r b e, analizabile în raport cu un adverb : *răsalaltăieri, răspoimîine.*

Dintre derivate cele mai numeroase sînt verbele.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e : *răsceafăr* „luceafăr", *răsprăştia,* cf. *împrăştia; răspunge,* cf. *împunge; răstoarce,* cf. *întoarce; răzbucni,* cf. *izbucni* etc.

4. Prefixul *răs- (răz-)* are următoarele valori:

1) î n d e p ă r t a r e a, mişcarea spre exterior; împrăştierea, extinderea :

a) în spaţiu : *răscroi, răsface* „desface", *răsfira, răsfoi, răsfrînge, răsturna, răzbate, răzbucni* „a ţîşni, a revărsa", *răzbuşi* „a străbate" (Novacoviciu, în **D L R),** *răzbuzat* (despre buze) „răsfrînt";

b) în timp : *răspas, răspoimîine, răstimp.*

în cazul lui *răsalaltăieri,* prefixul poate exprima „un fel de superlativ" (cf. IORDAN, STIL. 209); cf. *răspoimîine.*

Cu acelaşi sens întîlnim prefixul în derivate în care marchează un grad de rudenie mai îndepărtat pe linie ascendentă sau descendentă : *râzbunic* „străbunic" (Sadoveanu, în **D L R),** *răzmamă* „străbunică", *răzneam* „rudă îndepărtată în linie ascendentă, strămoş", *răznepot, rässpuri.*

1. Vezi şi *râzbunic* cu alt sens decît cel de mai sus şi anume în corelaţie cu *bunic (puţin îmi pasă de bunicu şi răzbunicu său* IORDAN, STIL. 210).
2. Sensul 1 („depărtare" în timp şi spaţiu) e foarte apropiat (şi uneori se poate confunda) de 2 („intensificarea") (vezi şi *STRĂ-* p. 226).

2) I n t e n s i f i c a r e a unei acţiuni, a unei însuşiri sau^ a unei cantităţi: *răscoace, răsfierbe, răspierde* „a prăpădi de tot" (**GCR**, în **D L R),** *răsplămădi, răsscăpăra, rässemăna* „a împrăştia foarte tare" (Dosoftei, la Bulgăr, *lucr. cit.,* p. 21), *răstăia, răzbubui, răzgudui, răzmuia* „a muia tare" (ŞEZ., la Bulgăr, *lucr. cit.,* p. 22); *răscunoscut* „foarte cunoscut", *răsputere* (în loc. adv. *din răsputeri* „din toate puterile, foarte tare"), *răzmii.*

Cele mai multe derivate cu acest sens apar în corelaţie cu cuvîntul de bază : *bucuros şi răzbucuros* (Creangă, la Bulgăr, *lucr.cit.,* p. 23), *citat şi răscitat* (**G L** , la Buigăr, *lucr. cit.,* p. 23), *îţi cred şi-ţi răscred* (Sbiera, în **D L R) .**

Datorită expresivităţii lor, derivatele de acest fel pot fi create la nevoie de orice vorbitor pentru a sublinia valoarea intensivă a acţiunii sau cea de superlativ a însuşirii.

în cazul unor substantive derivate legate de temă ca : *Intinsori de iarbă, cu nenumărate* ***cute şi răscute****; ca să te îndepărteze de Manole Cumpătă, de atîţia* ***veri şi răzveri,*** corelaţia arată o cantitate mare de obiecte (IORDAN, STIL. 208).

3) E e p e t a r e a acţiunii: uneori prefixul exprimă în acelaşi timp repetarea şi intensificarea, mai ales în cazul corelaţiei derivat + temă: *răscînta* ,',a cînta din nou" (I. Văcărescu, la EOSETTI-CAZACU-**ONU, ILR I** 527), *războteza* „a primi din nou botezul"; „a schimba numele" (Eusso, la Bulgăr, *lucr. cit.,* p. 24), *răzjudeca* „a (se) socoti din nou, a cumpăni (mai bine) faptele", *răzvot* „votare din nou" (CADE s.v.); *citi şi răsciti* înseamnă „a citi de mai multe ori", dar şi „a cit

mult", *da şi răzăa* „a da mult", dar şi „a da mereu", *fierbe şi răsfierbe* etc. (vezi şi IORDAN, STIL. **208**).

Totuşi, în unele corelaţii de acest fel prefixul are exclusiv valoarea de repetare fără a cumula şi pe cea de intensificare, ca, de exemplu : *Eu vă scad Vă răscad* („scad din nou") MAT. FOLE., în DLR.

Corelaţia poate apărea şi cu un sinonim (derivat) al cuvîntului de bază : ***De-a doua oară socotind şi răschitind... gîndul în alt chip începu a i se pleca.*** **Cantemir, în DLR.**

4) De la valoarea de „repetare, reeditare a unui fapt" se poate ajunge uneori la sensul de r e a d u c e r e , revenire la starea iniţială : *răzbuna* cu sensul etimologic „a face din nou bun ceva, a restabili forma bună, dreaptă care a fost tulburată, schimbată; p. ext. a însemna" *(Cînd te văd, badeo, la lună, Inima mi se* ***răzbună.*** Hodoş, la Bulgăr, *lucr. cit.*, p. **25**), *răscumpăra* „a cumpăra (revenind la starea de lucru cumpărat)" *(Am vîndut şi TJrsului logofăt şi am* ***răscumpărat****-o* (a. **1733**) *Uricariul*^XXIV, în DLR) (vezi şi IORDAN, STIL. **209**).

5) îndepărtarea (sensul **1**) poate duce şi la n e g a r e a înţelesului pe care-**1** are cuvîntul de bază, la valoarea de o p o z i ţ i e : *războli* „a se vindeca de o boală", *răscloci* „a se dezbăra de clocit", *răscucăi* „a desface, a elibera de cîntecul cucului, a scăpa pe cineva de o vrajă" *(Anuarul Arhivei de FolMor,* în **DLR**), *răspăr* cu sensul iniţial „contrar direcţiei fireşti a părului" *(începu a-l netezi pre spate şi pre coaste în păr şi* ***răspăr.*** Ţichindeal, în **DLR**), *răspopă* „persoană căreia i s-a luat calitatea de popă", *restrişte* „situaţie grea, şir de nenorociri care se abat asupra cuiva" *(trişte* „soartă, destin, noroc").

6) în unele derivate, prefixul are rol de i n d i c a t o r fie al r e p e t ă r i i , fie al î n d e p ă r t ă r i i : *răscrăci* şi *răscrăcăra* „a îndepărta mult picioarele unul de altul; a crăci", *răscurma, răstoarce* „a răscumpăra, a da înapoi o lovitură" *(Am vrut să-mi* ***răstorc*** *cele trei lovituri.* Creangă, în **DLR**), *răsuci* (uneori în corelaţie cu cuvîntul de bază : *Dormi sucit,* ***răsucit,*** **GL, 1966,** nr. **5**, p. **5/1**).

în unul şi acelaşi derivat prefixul *răs-* poate apărea, în împrejurări diferite, cu diverse valori. Astfel, unele formaţii în care *răs-* are sensul de „contrar", ca : *răsconvinge* „a crede contrariul" (Caragiale, în **DLR**), *răstălmăci* etc, în corelaţie cu cuvîntul de bază capătă un sens intensiv : *M-am gîndit şi* ***răzgîndit*** *din capul locului* (= m-am gîndit mult, la toate soluţiile) Alecsandri, în **DLR**, *convins şi* ***răsconvins*** („foarte convins"), *a tălmăci şi* ***răstălmăci*** („a tălmăci mult") (vezi şi IORDAN, STIL. **209**).

în unele cazuri, ca, de exemplu, *răscheie* „clanţă", valoarea prefixului e neclară.

5. Prefixul *răs- (răz-)* provine din v. sl. pas- (pac-).

în slavă prefixul p*3- avea următoarele valori: împrăştierea în diferite direcţii, intensificarea, repetarea, separaţia, slăbirea acţiunii.

Vezi Fr. Miklosich, ***Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen,*** **II, 1879—1883, p. 413;** VAILLANT, V.S. **340; A. Meillet et A. Vaillant,** ***Grammaire de la langue serbo-croate,*** **Paris, 1924,** p. 233; ROSETTI, ILR 321.

Prefixul slav a pătruns prin derivate slave, dintre care unele sînt analizabile în româneşte : pacTonHTH **CA** > *a (se) răstopi,* pasKO/vkTH > *a războli ;* (semianalizabil) paâKHTH > *răzbi ;* (neanalizabile) pacroMHTH > *răstoci* „a abate cursul unei ape pentru a prinde peşti în albia secată", paâKparHTH > *răzvrăti,* **paâKOH** > *război.*

în ce priveşte pe ***răzbel (rezbel),*** **această formaţie învechită (vezi DLR, S.V.) provine din cuvîntul** ***•război,*** **refăcut după lat.** ***bellum.***

Pe teren românesc s-au format calcuri de tipul: *răzgîndi* — v. sl. paâMUC/tHTH, (probabil) *răzda—v.* sl. pas^asaTH, adaptări ca *răstimp* (din v. sl. pacTiKmv influenţat de *timp).* Unele derivate s-au format prin schimbare de prefixe, ca, de exemplu: *răstoarce—întoarce (răs-* pentru *re-*, vezi § **7**, nota **2**).

Numeroase derivate româneşti nu au nici un model străin : *răscroi, răsfăţa, răspăr, rasputeri, răzbuna* etc.

1. Pentru originea slavă a prefixului vezi TDRG S.V. **şi** ROSETTI, ILR 320—321. **După Fr. Diez,** ***Grammatik der romanischen Sprachen,*** **voi. II, Bonn, 1858, p. 430 şi** MEYER-LUBKE, G. **II** 682, **prefixul** ***răs-*** **provine din lat.** ***re-*** **(fără a explica provenienţa lui -5) ; vezi şi** SMFC **II** 36—37.
2. Mai mulţi lingvişti admit o dublă provenienţă a prefixului ***răs-***. **Astfel, după Al. Philippide, vorbitorii români au detaşat prefixul** ***răs-*** **prin falsă analiză din derivate cu** ***re- (> ră)*** **al căror cuvînt de bază începe cu** ***s- : ră(scoc), ră(zbat)*** **ca** ***răs (coc), răz(bat),*** **iar ulterior prefixul format în aceste condiţii a fost întărit de prefixul** ***răs-***, **de origine slavă** ***(Principii de istoria limbii,*** **Iaşi, 1894, p. 101). Ov. Densusianu consideră şi el că** ***râs-*** **provine, pe de o parte, din prefixele latine** ***re- + ex-*** **în cuvinte ca** ***răzbuna, răscumpăra*** **şi, pe de alta, din vechiul slav p*3- (pac-) •din derivate ca :** ***răzbi — P&3EHTH, răzvrăti —*** pd3Ep4THTH (DHLR **I 247). Acest punct de vedere a fost însuşit şi de** AUERBACH, **V. 250—255.**
Vezi şi GRAUR, T. **255 : Poate în** ***răz- (răzbuna, răsturna)*** **de origine slavă, să se fi amestecat şi ceva din lat.** ***re- (re-ex-)T'***
în legătură cu valorile lui ***răs-*** **acad. Iorgu Iordan se întreabă dacă nu cumva ele se datoresc faptului că prefixul „este pe de o parte moştenit, pe de alta împrumutat"** (STIL. **207**).

Derivatele cu *răs- (răz-)* apar în vechile texte româneşti: *răsămăna* (PSALT., în DLR), *răsfira (Psaltirea EurmuzaM,* în DLR), *răzjudeca (Codicele Voroneţean,* în DLR), *răzbate* (Dosoftei, la TDRG) etc.

Vezi ASAN, D.P.H. 211 ; VASILIU, D.C 258.

6. Temele la care se ataşează prefixul sînt de diferite origini: latină : *răscoace, răscumpăra, răsfrînge, răzbate, răzbuna*; comună cu albaneza : *răzbuzat*; slavă : *răscroi, răsplăti;* maghiară : *răzneam;* neologică (latino-romanică) : *răscita, răsplanuri, răzvot.*

Prefixul se ataşează, în special, la teme vechi, foarte rar la cele neologice.

7. Prefixul *răs-* a fost productiv în limba veche. în limba română contemporană, prefixul este viu, dar puţin productiv. Astăzi se mai formează cu ajutorul lui *răs-* diferite derivate ocazionale (unele neînregistrate în dicţionar, vezi p. **26, 211**), care exprimă intensificarea, repetarea (mai ales în corelaţie cu cuvîntul de bază), ca de exemplu : *S-a scris şi s-a* ***răscris*** *despre acest lucru,* FLACĂRA, **1967**, nr. **38**, **p. 42**.

1. Despre acest prefix, acad. Iorgu Iordan spune că „este foarte răspîndit în româneşte" (STIL. 207).
2. O dovadă că ***răs-*** **e vechi şi popular e şi faptul că în unele derivate cu** ***re-***, **s-a înlocuit prefixul neologic cu** ***răs- : râscurbat, răzvoluţie*** (SMFC **I 21**).

8. Derivatele cu prefixul *răs-* apar în toate stilurile limbii. în limbajul popular şi familiar se folosesc unele derivate împreună cu cuvîntul de bază, cu sensul de intensificare *(bucuros şi răzbucuros).* Din limba populară cîteva derivate au pătruns în limba literară, de exemplu : *răzmii* : *Ar trebui un epos ca cele indiene cu mii şi* ***răsmii*** *de versuri.* („Convorbiri literare", în **DLR**). în stilul beletristic există derivate care sînt probabil la origine creaţii personale ale unor scriitori: *răzdomni* „a scoate din domnie" (Baronzi, în **DLR**), *râzgudui* „a zgudui cu putere" (Murnu, în **DLR**), *răzmargine* „extremitate, margine a unui lucru" (Coşbuc, în **DLR**), *răzvîntura* „a răsuci, a întoarce (id. *ib.* **195**).

Unele derivate, destul de puţine, au căpătat o folosire specială în stilul ştiinţific *(răscoace, răsfrînge* etc).

Numeroase derivate sînt regionale şi populare: *războli* (nordul Moldovei), *răsfulgerat* (nordul Moldovei), *răsfundat* (în **D L R** cu mențiunea „reg."), *răspunge* (Transilvania), *răzbiera* (T. Burada, *O călătorie în Dobrogea,* p. 272), *rasspuri* (Transilvania), *răzbuza* (Muntenia).

Unul şi acelaşi derivat regional poate apărea în diferite părți ale țării: *răspieri* (Moldova, Oltenia, Transilvania).

^ Cele mai multe derivate regionale aparțin producțiilor populare, descîntecelor, blestemelor. Acestea apar mai ales în corelație cu cuvîntul de bază : *crăpa-răscrăpa, mațe-răzmațe* (în „Gbiluşul", II, 1914, p. 20).

DENSUSIANU, L. D. 365—367 ; ROSETTI, L. D. 80.

Multe derivate cu *răs-* sînt învechite : *răzdumica, răsface, răzjudeca, răspierde, răssemăna, rasslăbi, răstulbura* etc.

RĂZ- **vezi** *RÂS-*
RE-₁ **vezi** *RĂ-ₓ*
RE-₂ **vezi** *RĂ-₂...*
RES- **vezi** *RĂS-*

RETRO-

RIZESCU, P. N. 16—17.

1. In derivate prefixul are un accent (secundar) pe prima silabă : *retroactiv^ Retro* s.n. (vezi§ 5) este accentuat pe ultima silabă: *retro.*

2. In **D L R** sînt înregistrate 7 derivate analizabile cu prefixul *retro-,* la care se adaugă 14 derivate din alte izvoare:

retrobulbar **„(proces) localizat îndărătul globului ocular", cf. *bulbus* (= glob oeular) (D. MED.), *retrocuplare (ib.), retrofuzee* Fiz. (DN²), *retrohipofiză* „pulbere de hipofiză posterioară" (D. MED.), *retroinhibiție (ib.), retromutație* „mutație inversă" *(ib.), retroperitoneal* „(situat) înapoia peritoneului" *(ib.), retropneumoperitoneu (ib.), retroproiecție* Cinem. (LTR²), *retropoziție* „plasarea (unui organ) înapoia poziției sale anterioare" (D. MED.), *retropulsiune* „retropoziție" *(ib.), retrorachetă* (MDE; „Scînteia tineretului", 1966, nr. 5201, p. 2/6), *retroreflector* Opt. (LTR²), *retrosternal* (DN²).**

Derivatele cu *retro-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :
— un verb : *retroceda;*
— un substantiv (formație parasintetică) : *retrograda;*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *retroflexie, retrofuzee, retroguardie, retroproiecție, retrorachetă, retroreflector, retroversiune, retrovizor;*

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *retroactiv, retrosternal.*

Formații semianalizabile: *retrofecțiune* (D. MED.), cf. *infecție; retrognatism* (MDE), cf. *prognatism; retromorfism,* cf. *izomorfism; retrospectiv* (şi: *retrospecțiune),* cf. *introspectiv* (şi: *introspecțiune) ; retroversie* Med. (DLR), cf. *inversiune.*

3. Prefixul *retro-* are sensul general situarea înapoi, revenirea (în urmă, îndărăt, în sens contrar) :

a) în spațiu : *retroguardie, retrosternal, retrovizor ;*

b) în timp (anterioritatea sau revenirea la o situație anterioară): *retroactiv, retroceda, retrospectiv.*

Acelaşi sens îl are prefixul şi în cazul lui *retroversiune,* care nu trebuie înțeles ca o simplă „traducere", ci ca „traducerea din nou a unui text în limba străină din care a fost tradus".

Hşr~

La sensul „în urmă" se adaugă şi nuanța de inferioritate ierarhică: *retrograda* sau calitativă: *retromorfism.*

4. *Retro-* este un prefix neologic de origine latină, care a pătruns în româneşte prin împrumuturi din limbile romanice (în special din franceză) :

retroactiv — fr. *retroactif,*
retroceda — fr. *retroceder,*
retrograda — fr. *retrograder,*
retroguardie — it. *retroguardia,*
retroproiecție — fr. *retroprojection,*
retrovizor — fr. *răroviseur.*

împrumuturile din limbi neromanice sînt rare. *Retrorachetă* poate fi adaptare după engl. *retro-rocket* (cf. OXFORD, S.V.) sau semicalc după fr *retrofusee* (> rom. *retrofuzee) ; retrco&rsiune,* adaptare după germ. *Retroversion.*

în latină, *retro-* („în urmă") era sporadic folosit ca prefix înainte de epoca imperială, dar capătă de atunci încolo o largă răspîndire (ILR I 104). în limbile romanice, *retro-* n-a fost moştenit, fiind un împrumut savant.

Singura formație pentru care nu am găsit un model în dicționarele cercetate este *retroreflector.*

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu prefixul *retro-* sînt de la mijlocul sau din a doua jumătate a secolului trecut: *retroactiv* (I. Golescu, POLIZU, PROT.-POP., în DLR), *retrogradare* (NEGTJLICI, în DLR), *retroguardie* (Filimon, în **D L R**), *retrospectiv* (Eusso, Negruzzi, în **D L R**).

5. *Retro-* este un prefix neproductiv în româneşte. Toate derivatele sînt împrumuturi cu teme latino-romanice.

Prefixul se foloseşte şi drept cuvînt independent, cu valoare substantivală : vezi mai vechiul *retro* (accentuat *retro)* de la jocul de biliard „lovitură care imprimă bilei o mişcare înapoi" (în expr. *a face un retro)* şi recentul *retro* din îmbinarea *modă retro.*

6. Derivatele cu *retro-* aparțin, în special, stilului ştiințific (fiind mai numeroase în terminologia medicală) şi celui administrativ-politic. *Retroacție* şi *retroguardie* sînt ieşite din uz.

De remarcat specializarea lui *retroversie,* ca termen medical, față de *retroversiune.*

S- *(Z-₁₉ SĂ-)*

Rudolf Geheeb, *Prosthetisch.es a und s im Rumänischen,* î[n] JAHRESBERICHT V (1898), p. 46—48; DRAGANU, R. s. 3[9] AUERBACH, V. 255—257; IORDAN, STIL. 215—216; Em. Vas[i]liu, *Evoluția lat. ex- în limba română,* în SCL VI (1955) nr. 3-4, p. 239-255.

1. Prefixul *s-* are varianta fonetică *z-₁* înainte de consoane sonore *zbuciuma, zvînta.* înainte de sonante *(m)* are cînd varianta *z-₁: zmăcina* cînd *s-: smomi.* Varianta *să-* e rară : *săblaznă, săvîrşi.*

2. în **DM** sînt înregistrate 48 de derivate analizabile cn prefixul *- *(z-, să-)*, la care se adaugă 25 de derivate din alte izvoare:

sâblaznâ **„greşeală, sminteală" (CADE, SCRIBAN), *scăiuş*[1] şi *scăiuş*[2] (TDRG), *scătăra* (Creangă la IORDAN, STIL. 216), *scîrmoceală* „acţiunea de a scîrmoci si 'rezultatul ei" (UDRESCU GL cf. *cîrmoceală* id. *ib.), scirn* „cîrn" (id. *ib.), scîrneci* „(fam.) epitet glumeţ dat unui copil care are nasul mic, cîrn", cf. *cîrneci* (id. *ib.), sclonţi* (despre oameni) „a mînca seminţe" (LEX REG. II 108), *scumpâra* (TDRG), *sfăt* „făt" (= pălimar, TDRG), *sfirţală* „femeie afectată si fără /!ool cf* ftF'â' flt&i (MAT> DIAL* 1 93)' *sfrenţie* »îrenţe" (= sifilis, TDRG), *sfulgera* (BPH V (1938), p. 172), *smîlci* „a-şi pierde cumpătul, a se speria, a o băga pe mînecă" (TOMESCU GL., cf. *milei* „a înmărmuri (de frică), a o sfecli, a o băga pe mînecă" DLR), *sprâvăli* „pravah" (CADE), *stăciuna* „a lua tăciunele de pe fitilul lămpii" (LEX. REG. II 106), *stîrlici* (Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 250, cf. *tîrlici), stroncâni* (id. *ib.,* p. 240, cf. *tronc), svapora* (URSU, T) *zbea* (TDRG), *zbruş* „bulgăre, bruş" (LEX. REG. II 103), *zgirbaci* (TDRG), *zgoni* (IORDAN, STIL' 216), *zvinzoli* (Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 249 cf. *vinzoli).***

Derivatele cu prefixul *s- (z-)* sînt :

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *scădea, sclipi, scoace, scoborî, scufunda, scumpăra, smîlci, smomi; zbate, zbea, zdrăngăni, zmăcina* etc.; (formaţie parasintetică) *strecura,* cf. *trec(e);*

Zdrumica **„a zdrobi, a sfărîma" poate fi raportat la *dumica* „a sfărîma, a face fărîme un aliment" atît formal (refăcut sub influenţa lui *zdrobi;* cf. TDRG, CADE, SCRIBAN, DM), cît şi semantic. Cît despre *zgorni* „a scoate din culcuş",dar mai ales „a goni un vînat pentru a-l prinde", acesta s-a dezvoltat din *zăgoni > zogoni, r* adăugîndu-se prin contaminare cu *scorni* (A. Graur», *Notes d'etymologie roumaine,* în BL IV (1936), p. 119; id., BL V (1937) p 79- vezi şi Iorgu Iordan, *Note,* în BPH V (1938), p. 183) (vezi *ZĂ-,* p. 255);**

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *scîlcia,* cf. *calce; sclonţi,* cf. *clonţ; sfîşia,* cf. *fîşie; spulbera,* cf. *pulbere; stîrni,* cf. *tîrn* „mătură de nuiele"; *zblendui* „a zgudui", cf. *bleandă* „lovitură"; *zdrobi,* cf. *drob; zvînta,* cf. *vînt* etc.;

— un substantiv sau un verb : *scormoni,* cf. *corman, cormăni; sfărîma; sfulgera; sprahui* „a scutura de praf (sau de altceva)", cf. *prah, praf, prafui; zbiciui; zbuciuma* etc. ;

SCRIBAN pune în legătură pe *a zborşi* cu *borş(i),* deoarece consideră că sensul lui *zborsi* „a se zburli, a se încrunta" porneşte de la „a se face ţepos" („ca buruiana din care se făcea borşul odinioară")? şi cu rus. *morăciti-sea* şi *smorsciti-sea* „a se zborşi".

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *sfăt* cf. *făt; stuf* cf. *tufă; zbici* cf. *bici; zbilţ* cf. *bilţ; scăiuş* cf. *căluş; sgripsor* cf. *gripsor; zvîrlugă* cf. *vîrlugă* etc.;

Cît despre *sperjur,* acesta poate fi analizat ca un derivat supraprefixat (s- + *per-)* şi pus în legătură cu *jura* sau cu postverbalul *jur* (vezi p. 258).

III adjective (unele provenite de la participii), analizabile în raport cu :

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *scrupos* „sfărîmicios" cf. *crupe; zvăpăiat* cf. *văpaie;*

— un adjectiv : *stocit* „stors de vlagă, sleit" cf. *tocit* „uzat"; *zgrunţuros* „grunţuros".

Unele formaţii sînt susceptibile de o dublă analiză, în sensul explicaţiei prin derivare progresivă sau regresivă : *scopcă* „săritură a unui cal care galopează" derivat cu prefixul *s-* de la substantivul *copcă* „săritură făcută de animale cînd fug" sau derivat regresiv de la *scopci* „a fugi, a goni, a galopa" *(<s- + copcă + -i) ; zgîrbaci* „bici" derivat cu prefixul *z-* de la *gîrbaci* sau derivat regresiv de la *zgîrbaci (< z- + gîrbaci + -i)**

Cele mai numeroase derivate sînt cele verbale.

Nu am luat în consideraţie cuvinte ca : *scădea, scălda, scurma, smulge, spune, stoarce* (derivate la origine) care nu pot fi raportate, din punct de vedere semantic, la cuvintele : *cădea, cald, curma, mulge, pune, toarce.* în schimb, *sminti* „a scoate din minţi", pe care vorbitorii îl raportează la substantivul *minte,* moştenit din latină, nu are nici o legătură etimologică cu acesta din urmă, fiind un împrumut slav (CKMACTH, CTVMAT*, cf. TDRG, CADE, S.V.).

Formaţii semianalizabile: *săvîrşi,* cf. *covîrşi; scuza,* cf. *acuza; sfrunta,* cf. *înfrunta; zdreanţă,* cf. *treanţă; zgorî,* cf. *dogori.*

3. Prefixul *s- (z-J* are, în genere, valori puţin clare. S-ar putea totuşi delimita următoarele valori: /

1) mişcarea în afară: *scormoni, sprăhui, spulbera, staciuna, strecura* *

2) 'mişcarea (în afară şi) în jos; indicator al mişcării în jos : *spinteca, scoborî, scufunda,* '(poate şi) *zgăura* (şi *zgăuri)* „a zgîi ochii la cineva" ; („despre ochi) a se adinei, a fi intraţi în fundul capului";

Cf. GRAUR, P. I. 335-338;

3) intensificarea: *scoace* „a (se) încălzi prea tare, a (se) înfierbînta, (despre cereale, făină, mălai etc.) a se încinge", *sfărîma* „a sparge (în bucăţi mici); a zdrobi", *zbate* „a se mişca puternic încoace şi încolo, a se agita; a se zvîrcoli", *zbea* „a absorbi, a suge, a^ resorbi", *zmăcina* „a rupe în bucăţi, a (se) sfîşia, a se macină de tot" ;

Nu putem fi de acord cu Em. Vasiliu *(lucr. cit.,* p. 249), după care *s-* „nu are o valoare definită" în unele cuvinte, ca de exemplu *zmăcina.* Nu putem accepta nici următoarea părere exprimată de acelaşi lingvist: „în majoritatea cazurilor, *s- (z-)* are o funcţiune gramaticală anume aceea de a forma verbe denominative" *(lucr. cit.,* p. 249) ca în *scormoni, sprehui* etc.; în toate cazurile vizate de autor avem a face cu formaţii parasintetice, în care prefixului îi sînt proprii anumite valori.

4) asemănarea: *scrupos* „sfărîmicios" (cf. *crupe), zvăpăiat* „zburdalnic, zglobiu" (cf. *văpaie);*

5) negativă: *scăpata* (cf. Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 245), (poate şi) *scădea.*

în unele cazuri, valoarea derivatului este egală cu cea a bazei *scăiuş*[1] (Zool.) „calul-dracului, căluş[1]", *scăiuş*[2] „parte a morii, călii ş[2]", *sfăt—făt, sfrenţe—frenţe, stufiş—tufiş.*

Pentru expresivitatea prefixului la „cuvinte neimitative", vezi IORDAN, STIL. 216; *zbilţ* „laţ de păr de cal sau de sîrmă de prins animale, bilţ", *zdrahon - drahon, dragon, zdreanţă - treanţă, zgaidâ* „cimpoi, gaidă", *zgîrbaci - gîrbaci, zglăvoacă - glăvoacă.*

De cele mai multe ori, în situaţiile de acest fel prefixul introduce o notă de expresivitate (apropiată de intensificare). Uneori baza acestor formaţii e onomatopeică, ca în *schelălăi—chelălăi, scheuna—cheuna, zdrăngăni—drăngăni;* alteori prefixului i se datoreşte „intensificarea senzaţiei acustice" (IORDAN, STIL. 215), formaţia avînd „un caracter imitativ foarte precis," ... „chiar dacă nu-i vorba de imitarea unui zgomot propriu-zis" *(loc. cit.),* ca de exemplu: *zbiciui—biciui, zgrepţăna,* „a zgîria, a se căţăra"— *grepţăna, zvîntura—vîntura, zvîrcoli—vîrcoli, zvîrlugă* „specie de peşte; vîrlugă" etc.

4. Prefixul *s- (z-J* este moştenit din latină (< *ex-).*

în latină *ex- (e-)* exprima ideea de : a) ieşire *(egredior),* uneori cu sensul secundar b) mişcare în sus *(effero) ;* la acestea se adaugă următoarele valori: c) terminarea, ducerea pînă la capăt *(ebibo),* d) trecerea de la o stare la alta (verbe incoative : *excandesco)* şi e) rar, intensificarea, mai ales a adverbelor *(exinde).* în latina tîrzie, mai ales, *ex-* formează numeroase verbe denominative. *Ex-* apare înaintea unei vocale şi a consoanelor surde : *c, qu, s, t (excutio, exquiro, exsto, extraho),* în timp ce varianta fonetică *e-* se găseşte înaintea consoanelor sonore

şi a celor sonante *(ebibo, edigo, egredior, eligo, emitto, enato, erigo, e(i)icio, euado;* înaintea lui *p* se poate întîlni atît *ex-*, cît şi *e-: epotus, expello* (ERNOUT-MEILLET, s.v.). Ca şi în italiană, *ex-* îşi pierde vocala în româneşte, deoarece ambele limbi nu dezvoltă o vocală iniţială înainte de s- (BOURCIEZ, E. 156; Giacomo Devoto, 77 *prefisso S- in italiano,* în *Melanges Bally,* Geneve, 1939, p. 263-269).

în cazul unor derivate neanalizabile, lat. *ex-* a devenit *ş-: şchiop* < lat. **excloppus, şterge* < lat. *extergere.* Pentru *alege* vezi *A-*. Cît despre *astlmpâra* < lat. **extemperare,* acesta apare şi în varianta *stîmpâra,* care, după DA, a fost singura întrebuinţată „în literatura mai veche".

Prefixul *s- (z-)* a fost moştenit prin derivate ca :

(analizabile) *scădea* < lat. *excadere, scoace* < lat. *excoguere, zbate* < lat. *exbattere* etc.;

(neanalizabile, formal sau semantic) *scurta* < lat. *excurtare, smulge* < lat. *exmulgere, spune* < lat. **exponere, speria* < lat. **expauorere* < *pauor* etc.

Numărul derivatelor neanalizabile în româneşte, moştenite din latină, este foarte mare.
Uneori, atît derivatul latinesc cu *ex-*, cît şi tema corespunzătoare au fost moştenite în româneşte, dar s-a pierdut legătura dintre ele, ca de exemplu : *scălda* < lat. **excaldo — cald* < lat. *caldus; smicura*< lat. **exmiculare — mică* „fărîmă" < lat. *mica.*

Pe teren românesc s-au format numeroase derivate ca : *scopcă, scumpăra, sfărîma, sfîşia, sfulgera* (GRAUR, E. 144) etc.

Există mai multe derivate cu prefixul *s- (z-)* considerate de unii cercetători că ar fi moştenite din latină, de alţii formate pe teren românesc.

în legătura cu *spăiminta,* considerat că derivă de la **expauentare* (REW 3035), acad. Al. Graur se întreabă : ,,Nu cumva avem pur şi simplu de-a face cu un derivat de la *pămînt* (pentru înţeles, vezi fr. *atterrer,* lat. *consterno)* cu prefixul *s-?"* (E. 142). *Zgăura* (şi *zgâuri)* < *z-* + *gaură* -f *-a* (cf. Em. Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 248) e considerat de Alf Lombard ca un derivat de la lat. **excauulare* (BL XIV(1946), p. 58) ; în REW nu se daniei un corespondent romanic al cuvîntului românesc şi nici lat. **excauulare. Zvînta* e considerat de SCRIBAN (s.v.) fie descendent din lat. *euentare,* pop. * *exuentare* (la CADE şi TDRG se dă ca etimon lat. **exuentare),* fie o formaţie parasintetică de la substantivul *vînt.*

Pentru *strecura* — pe care îl considerăm, după GRAUR, E. 143—144, derivat românesc de la *a trece* cu prefixul *s-* (şi sufixul *-ura)* — s-au propus diferite etimologii latineşti în care nu e implicat prefixul *ex-: *extracolare* (ŞAINEANU, DM), **extracolare* sau *transcolare* (PUŞCARIU, SCRIBAN), *cotare* (TDRG, CU îndoială), *stercorare,* influenţat în fonetism de *stră-* (CADE).

Prefixul moştenit *s- (z-)* a fost întărit ulterior prin împrumuturi din slavă ale unor derivate cu prefixul omofon CK-. Varianta *să-* are exclusiv origine slavă :

(analizabil) *săblazna* < v. sl. cte/tasNii ;
(semianalizabil) *săvîrşi* < v. sl. C-KKPTIUJHTH.
Există însă şi împrumuturi din slavă cu varianta *s- (z-) :*
(analizabil) *zdrobi* < v. sl. CKAPOKHTH ;
(semianalizabil) *spovedi* < v. sl. *supovedeti* (CIORANESCU).

în slavă C*K- (CKH-) are sensul de „mişcare în jos, coborîre, terminare" (chHTH, CKHHTH), cf. VAILLANT, v. s. 146.

Ca şi în cazul formaţiilor cu teme moştenite din latină, uneori e greu de precizat dacă avem a face cu un derivat împrumutat din slavă sau format pe teren românesc.

Sclipi este socotit de cei mai mulţi lingvişti că ar fi un derivat românesc de la *clipi* (CADE. TDRG, DM, SCRIBAN, Em. Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 248); s-a emis şi ipoteza că e un împrumut din slavă (ckKAeruTH, cf. AUERBACH, V. 256) sau chiar din greacă (sau mediogreacă) CTTLXPCO, aorist gcraXi^a („a străluci") > **stlipi,* în care *stl* > *scl* (CIORANESCU).
Părerile în privinţa lui *sprijini* sînt împărţite. După S. Puşcariu, verbul ar fi un derivat românesc de la substantivul *prăjină* > *prâjâni* > *sprijini,* cu înţelesul primitiv de ,,a propti, a întări printr-o prăjină" (DR I (1920—1921), p. 241—243 ; după H. Tiktin substantivul *sprijin* este împrumutat din sl. CLnpAweN-h, participiul lui CKIIPAIUTH „coniungere" (pentru verbul *sprijini* nu se indică etimologia) (TDRG, S.V.), în schimb, I.-A. Candrea socoteşte verbul *sprijini* împrumutat din slavă (prin participiul verbului CHPAUITH), iar substantivul, derivat regresiv (CADE, s.v.).

De asemenea este posibil să fi avut un rol şi prefixele de origine slavă *iz- (is-)* şi *răs-,* la care s-au petrecut fie fenomene de falsă analiză, fie substituiri de prefixe. în orice caz, este o realitate existenţa a numeroase perechi deformaţii (analizabile şi semianalizabile) cu : *s- (z-)* şi *is- (iz-).* Alături de *spoved(u)i \ ispoved(u)i,* la care ambele formaţii sînt etimologice, în celelalte situaţii numai formaţia cu *is- (iz-)* este cunoscută în slavă vezi *smomi \ izmomi, stoci / istoci, zgoni j izgoni, zgorît / izgorît (IZ-,* p 133).

1. Din această cauză, unii lingvişti (cf. IORDAN, STIL. 216) consideră că formele cu *z- (s-)* reprezintă variante (mai) expresive ale formelor cu *iz- (is-),* din care ar. fi rezultat, prin dispariţia lui *i* iniţial (vezi *IZ-,* p. 131).
2. Unii lingvişti au emis ipoteza că la baza unor derivate cu prefixul 5- *(z-)* s-ar găsi prefixul *răs-,* ca de exemplu: *scumpăra* < *răscumpăra (= râs- + cumpăra),* de la care s-a detaşat *râ-,* prin falsă tăietură, sub influenţa unor cupluri ca *răsuna — suna* (Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 248). Nu poate fi însă exclusă nici posibilitatea ca *scumpăra* să se fi format direct de la *cumpăra* cu prefixul *s-.*
3. *Z-* în unele cuvinte româneşti *(zgîi)* „comparat cu arm. z-, sl. *iz-,* este dacic" după Vladimir Georgiev *(Lingvistica balcanică şi limba română.* Universitatea din Bucureşti, Cursurile de vară şi colocviile ştiinţifice de limba, literatura, istoria şi arta poporului român. Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1968, p. 22—23).

Pentru unele formaţii cu *s-,* analizabile sau neanalizabile, s-au propus etimologii diferite care pornesc de la limbi diferite : latină şi slavă.

Scîlcia „a toci încălţămintea (într-o singură parte); a deforma" provine probabil de la rom. *calce* (< lat. *calx, -cern* „călcîi", cf. DM, CADE), care a pierdut sensul din latină, menţinîndu-se în româneşte ca nume al unei plante erbacee, cu frunze în forma copitei de cal (TDRG îl pune în legătură cu lat. *calcare).* După unii lingvişti, *scîlcia* ar proveni însă din bg. *kalca* „a scrînti" sau de la derivatul acestuia cu *iz- : isktlcam* (DR III (1923), 690). Fără a preciza etimologia, acad. Al. Graur îl socoteşte pe *scîlcia* un derivat cu prefixul *s-* < lat. *ex-* (E. 144). Pe *scorni* Em. Vasiliu *(lucr. cit.,* p. 248) îl apropie de bg. *skorivan, skorna* „a trezi, a deştepta", deoarece e greu de admis, din punct de vedere semantic, etimonul *corn* (cf. B. P. Hasdeu, în ,,Columna lui Traian", 1883, p. 48).
Pentru *scotoci* ,,a cerceta cu de-amănuntul, a răscoli" s-a propus ca etimon v. sl. *kotok* „motan" (Puşcariu, *Recenzii,* în DR III (1922-1923), p. 835; Spitzer, *Etimologii,* în DR IV (1924—1926), p. 662), dar mai probabil e faptul că provine de la *a scoate* + *-ci* (Gh. Dobrescu, *Sufixul verbal -ci,* în SMFC iv 43).
Pentru *sfăt* „paracliser, pălimar" *(<fât,* cu acelaşi sens) se arată în DA, S.V. *făt* că este posibilă „o apropiere de cuvintele *sfătuiesc, sfătui* etc".
în ce priveşte situaţia lui *sminti,* vezi p. 217.

Sînt şi cazuri în care e greu de precizat dacă unele cuvinte conţin prefixul *s-* sau acesta face parte din temă.

Pentru *scoroji* se menţionează în CADE: „comp. *corogi",* în TDRG se trimite la v. sl. *(s)kora, koZa* şi la rom. *corogi,* în DM apare : „comp. v. sl. *skora";* aşadar putem identifica prefixul *s-* în *scoroji* numai dacă admitem că formaţia derivă din rom. *corogi* sau din *coroagă* (vezi şi Em. Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 248).
Cît despre *splai,* acesta e considerat de Em. Vasiliu *(lucr. cit.,* p. 250; în DM CU indicaţia v. *plai)* că ar proveni din substantivul *plai,* pe cînd acad. Al. Graur (BL IV (1936), p. 109) îl pune în legătură cu ngr. aTcXal' (CTO TtXdi „vers la pante", „vers le rivage").
O etimologie puţin clară are şi *scofîlci.* După TDRG am avea a face probabil cu un derivat de la substantivul *falcă* (vezi şi Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 248). în această ipoteză ar urma să identificăm în *scofîlci* două prefixe : s- -f co- (< v. sl. *po-).*

Cîteva derivate neologice cu prefixul *s-* sînt împrumuturi din italiană:
sconta < it. *scontare*
sforţa < it. *sforzare*
sfrunta < it. *sfrontare*
sperjur < it. *spergiuro* (vezi BATTISTI — ALESSIO, unde e înregistrat it. *spergiurare* < lat. *speriurare*; vezi şi ZINGARELLI, unde se menţionează : it. *spergiuro* < lat. *periurium)*

scadent < it. *scadente, scadență* < it. *scadenza.*

Uneori în italiană există dublete cu *es-* şi *s-: esperienza* şi *sperienza, esperimento* şi *sperimento**

Unele împrumuturi cu *s-* (de la jumătatea secolului trecut) sînt dublete ale unor împrumuturi din latină sau franceză cu *ex-: svapora* — it. *svaporare; sperimental, speriment* — it. *esperimentale* şi *sperimentale,* it. *esperimento* şi *sperimento.* în aceeaşi perioadă au existat unele împrumuturi cu *s-* în loc de *ex-,* chiar în cazul în care nu există un model străin cu *s-: splicăciune, splicare, splicatoriu* „explicativ" (cf. lat. *explicator).* Un exemplu ca *spunent, spuninte* „exponent" se explică, desigur, prin apropiere de vechiul *spune* < lat. *exponere (vezi* şi p. 218).

După R. Geheeb *(lucr. cit.,* p. 1, 30), în unele cuvinte 5- ar avea un caracter pur protetic, în sensul că nu poate fi explicat etimologic şi nici nu are o valoare dată. în aceeaşi perioadă, M. Auerbach (v. 255) respinge această idee. Mai tîrziu, unii lingvişti au revenit asupra valorilor prefixului *s-.* S. Puşcariu (DR IV (1924—1926), p. 696) consideră că prefixul latin *ex-,* împreună cu *ad-* şi *in-, SL* ajuns în româneşte „aproape fără nici un conţinut semantic, ci mai mult un element protetic". în studiul amintit al lui Em. Vasiliu, consacrat evoluţiei lat. *ex-* în limba română, nu apar derivate în care prefixul *s- (z-)* să fie „pur protetic" (vezi şi I. Rizescu, în PLG i 155-160).

Considerăm că în toate cazurile avem a face cu prefixul *s- (z-), SL* cărui valoare este mai bine sau mai puţin bine determinată (vezi p. 217).

Derivatele cu prefixul *s- (z-)* sînt atestate în cele mai vechi texte româneşti: *scobori (Lexicon Marsilianum,* în **D L R** ms.), *scumpăra (Codicele Voronețean,* în **D L R**, ms.) *zvînta* (**PO**, în **D L R** ms.), *smomi (Pravila* **1646^** Dosoftei, în **D L R** ms.), *sfrenți (Pravila* **1646,** în **D L R** ms.), *zmăcina* (Varlaam, Dosoftei, în **D L R** ms.), *zbate* (Cantemir, în **D L R** ms.).

5. Temele la care se ataşează prefixul pot fi de diferite origini:
latină (moştenite) : *scoace, scurge, sfîşia, zbea, zgăura* etc. \
slavă : *smomi, sprăhui* etc.;
comună cu albaneza : *sfărîma;*
latino-romanică : *sconta, sforța* etc.

6. Prefixul *s- (z-)* a fost productiv în limba română veche; în limba contemporană e foarte slab productiv.

Forme, învechite şi populare, fără prefix ne întîmpină şi în cazul unor derivate neanalizabile, ca de exemplu: *sfîrşi — fîrşi* (cf. TDRG, SCRIBAN).

7. Derivatele cu prefixul *s- (z-J* aparțin tuturor stilurilor limbii literare.

Numeroase derivate sînt regionale şi populare : *scăiuş* (Banat), *scîrn* (Muntenia), *sclonți* (Maramureş), *scoace* (Moldova), *scrupos* (Moldova), *sfăt* (Transilvania), *sfîrțală* (Transilvania), *sfulger, sfulgera* (Muntenia), *smîlci* (Oltenia), *sprăhui* (Moldova, Transilvania), *stăciuna* (Maramureş), *zbruş* (Banat), *zgăura* (Transilvania).

SĂ- vezi S-

SE-

1. în **DM** este înregistrat un singur derivat analizabil, şi anume verbul *seduce,* raportabil la un verb.

Formaţii semianalizabile: *secesiune* „acţiunea unui grup de a se separa de o colectivitate, de un teritoriu, de un stat", cf. *accesiune* „mod de dobîndire a proprietăţii prin alipirea unui bun la altul, mai important" ; *selecție* „alegere", cf. *colecție* „serie de obiecte de acelaşi fel, adunate şi dispuse sistematic"; *segrega* „a se separa dintr-un tot; (despre elementele unui aliaj) a se separa prin răcire", cf. *agrega* „(despre elemente) a se uni într-un tot, a se alipi" şi *separa* „a face să nu mai fie împreună, a (se) despărţi, a izola", cf. *compara* „a (se) pune alături pentru a stabili asemănările şi deosebirile; a (se) confrunta".

Formaţia *soluție,* în care din punct de vedere formal (prin raportare la *diluție)* s-ar putea identifica varianta *so- SL* prefixului *se-,* nu a fost luată în consideraţie, deoarece nu este analizabilă din punct de vedere semantic.

2. în formaţia analizabilă *seduce* prefixul *se-* nu are o valoare clară, derivatul avînd acelaşi sens cu baza (cf. unul dintre sensurile lui *duce* „a înşela, a amăgi").

în formațiile semianalizabile, prefixul *se-* exprimă îndepărtarea, separarea de un tot.

3. *Se-* este un prefix neologic de origine latină, care a pătruns în limba română în secolul trecut, prin derivate împrumutate din latină şi din limbile romanice: (analizabil) *seduce* < lat. *seducere,* fr. *seduire;* (semianalizabile) *secesiune* < lat. *secessio, -onis,* fr. *secession; selecție* < lat. *selectio, -onis,* fr. *selection; segrega* < lat., it. *segregare,* fr. *segreger* şi *separa* < lat. *separare,* fr. *separer.*

în latină, prefixul *se-* (cu variantele : *sed-,* înainte de vocală, şi *so-,* cu vocală scurtă) se ataşa de preferinţă la verbe şi indica separarea dintr-un tot sau îndepărtarea, avînd uneori şi valoare privativă (cf. ERNOUT-MEILLET, s.v. *sed, se, so-),* de ex. *secedere, secernere, securus, seditio, segrex, separare, seponere, sobrius, socors, solutio* etc.

Primele derivate cu *se-,* atestate în limba română la începutul secolului al XIX-lea, sînt formaţiile semianalizabile *segrega (învățătură 1816,* în **DA** ms.) şi *separa (ib.);* derivatul analizabil *seduce* este atestat la mijlocul secolului trecut (la Lăzărescu, în **DA** ms.).

4. Formaţia *seduce* este raportabilă la un cuvînt moştenit, de origine latină, iar temele formaţiilor semianalizabile cu *se-*- sînt de origine latino-romanică.

5. Prefixul *se-* nu a fost niciodată productiv în limba română; toate cuvintele care conţin acest prefix sînt împrumuturi.

6. Formaţiile cu acest prefix aparţin limbii literare.

SI- vezi SIN-
SIM- vezi SIN-

SIN- (SI-, SIM-)

RIZESCU, P. N. 17.

1. Prefixul *sin-* este omonim cu elementul de compunere *sin(o)-* „referitor la China" (cf. *sinantrop)* şi cu *sin-* „sine" (cf. *sinamăgi, sin(e)-iubire, sinucide,* în **FC I 125, 211).** Prefixul este neaccentuat; unele formaţii semianalizabile au varianta învechită cu accentul (principal) pe prefix: *simbol, sincopă* (accente recomandate de SCRIBAN).

2. Prefixul *sin-* are variantele fonetice *si-* înaintea unor teme care încep cu *l,* uneori şi cu *m (silepsă; simetrie,* dar *sinmoşin)* şi *sim-* înaintea unor teme care încep cu *b, f* sau *p (simbioză, simfonie, simpatriot),* vezi p. 222-223.

3. în **DM** sînt înregistrate 5 derivate analizabile cn prefixul *sin-*, la care se adaugă 14 derivate din alte izvoare:

simpatetic **„care provoacă stări sufleteşti (tainice); sugestiv" (MDE, DN³), *sinarmonism* (DER, DN³), *sinartroză* Anat. (DER, DN³), *sinchinezie* (D. MED.), *sincristalizare* Min. (LTR²), *sinepitrop* (GÂLDI, M. 253), *sinfazic* „care are aceeaşi fază" (MDE), *singeneză* Geol. (DER, MDE, LTR²), *sinmoşin* „compatriot" (Gonachi, în CREST. III/I 48), *sinmoştenitor* „comoştenitor" *(Codul Calimach,* Ed. Acad. R.S.R., 1958, p. 982), *sinoftalmie* (D. MED.), *sinton* „uşurinţa de acomodare afectivă cu ambianţa" *(ib.)* cf. *ton* „fel de a fi şi de a se purta în general" (DN³), *sintron* „scaunul arhieresc în altar" (SCRIBAN).**

Derivatele cu prefixul *sin-* sînt :

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *simfonie, simpatriot, sinartroză, sinepitrop, singeneză, sinmoştenitor, sinoftalmie, sintron;* (formaţii parasintetice) *sinarmonism, sinmoşin;*

II adjective, analizabile în raport cu :
— un adjectiv : *simpatetic, sinoptic, sinsedimentar ;*
— un substantiv (formaţie parasintetică): *sinfazic.*

Formaţii semianalizabile: *silepsă,* cf. *metalepsă; silogism,* cf. *paralogism; simbioză,* cf. *anabioză; simetrie,* cf. *telemetrie; simfiză,* cf. *apofiză; simpatie,* cf. *antipatie; sinarhie* (DN³), cf. *autarhie; sinclază* Geol., cf. *diaclază; sinclinal* Geol. (DEE, DN³, LTR²), cf. *anticlinal; sincopă,* cf. *apocopă; sincronie,* cf. *diacronie; sindactilie* Anat. (**DER, MDE**), cf. *dactilo-; sinereză,* cf. *diereză; singamie* (D. MED.), cf. *poligamie; sinonim,* cf. *antonim; sinostoză* (DER), cf. *osteo-; sinteză,* cf. *antiteză.*

Nu am înregistrat cuvîntul *sintonie* „egalitate în frecvenţa oscilaţiilor a două sisteme fizice oscilante" deoarece nu există nici o legătură semantică cu cuvîntul *ton.*

4. Prefixul *sin-* are sensul de asociere („împreună cu") :

a) (în acelaşi loc) *simpatriot* „compatriot", *sinarmonism, sindactilie* „malformaţie care constă în lipirea a două sau mai multe degete între ele", *sinmoşin, sinteză* etc.;

b) (în acelaşi timp, simultan) *sincronie, sincristalizare, singeneză, sinsedimentar* etc. Sensul de „asociere" poate dezvolta nuanţa de „egalitate, identitate" : *sinfazic, sinonim.*

în unele derivate, sensul prefixului e mai puţin clar, ca de exemplu : *sinartroză, sintron,* sau sensul tehnic actual al lui *simfonie* (spre deosebire de cel iniţial „ansamblu de sunete consonantice", fig. „ansamblu de elemente armonizate").

5. *Sin- (si-, sim-J* este un prefix neologic, de origine grecească, care a pătruns în limba română prin împrumuturi, fie din greacă, fie din latină sau, mai ales, din franceză:

(analizabile)	*simpatriot* — gr. crutjwracTptc&'nfo
	sinarmonism — fr. *synharmonisme,*
	sinepitrop — gr. aov£7riTpo7ro<;,
	sinartroză — fr. *synarthrose,*
(semianalizabile)	*sincronic* — fr. *synchronique,*
	sintaxă — fr. *syntaxe,*
(neanalizabile)	*sintagmă* — fr. *syntagme.*

Unele împrumuturi au venit probabil pe mai multe căi:

(semianalizabile)	*simetrie* — fr. *symetrie,* lat. *symmetria,*
	simpatie — fr. *sympathie,* lat. *sympathia,* it. *simpatia,*
	sinteză — fr. *synthese,* gr. a\iv9scric.

în greacă, <JVJV- (G6X-, oro-, aujA-), ca prefix, avea valorile : „unirea mai multor obiecte în acelaşi loc (sau în acelaşi timp)", „comunitate de acţiune", „ansamblu" (BAILLY, s. V. ; SOPHOCLES, s.v., MIRAMBEL, G. 381).

Prefixul grecesc a fost împrumutat cu aceleaşi variante şi sensuri în latină, în limbile romanice şi în alte limbi moderne.

Variantele lui *sin- (si-, sim-)* sînt aceleaşi ca şi în limbile de unde provin împrumuturile. De remarcat că în formaţiile pe teren românesc *sin-* se menţine înainte de *m.* Variantele de accentuare pot indica sursa împrumutului: *simbol* reproduce accentuarea din greacă, iar *simbol* pe cea din franceză.

Cele mai vechi împrumuturi cu prefixul *sin-* sînt înregistrate în scrieri din secolul al XVII-lea : (analizabile) *sintron* (Dosoftei, la SCRIBAN), (neanalizabile) *sinagogă* (a. 1651, la **GCRI** 153/36, în **DLR** ms.), *sinaxar* (Dosoftei, la **GCRI** 251/12, în **DLR** ms.), *singhel* (Dosoftei, în **DLR** ms.). în secolele următoare găsim derivate ca : *simpatriot* (Cantemir, la GÂLDI, M. 251; Ienăchiţă Văcărescu, la BOSETTI-CAZACU-ONU, ILR I 512), *symfonie* (Cantemir, la BosETTi-CAZACu-**ONU, ILR I** 404); (semianalizabile) *simetrie, simetric* (a. 1836, la URSU, T.).

Derivatele cu prefixul *sin-* sînt, în genere, împrumuturi; formaţiile româneşti sînt foarte rare şi limitate la prima jumătate a secolului al XlX-lea *(sinmoşin, sinmoştenitor).*

6. Temele derivatelor sînt mai ales greceşti şi latino-romanice (cele mai frecvente) : *simfonie, simpatriot, sinarmonism, sinartroză, sinepitrop, singeneză, sincristalizare, sinteză, sintonie* etc.; comune cu albaneza : *sinmoşin.*

7. Prefixul *sin-* a fost foarte slab productiv în trecut; azi e neproductiv.

8. Derivatele cu *sin-* aparţin, în special, stilului ştiinţific. Cîteva derivate sînt învechite : *simpatriot, sinepitrop, sinmoşin, sinmoştenitor.*

SOPRA- ***vezi*** *SUPRA-*

SPRE-

DHLR II 363.

1. Prefixul *spre-* se distinge de termenul de compunere prepoziţional *spre* prin clasa morfologică a cuvîntului la care se ataşează :

— prefixul precedă verbe şi adjective (topică nenormală pentru prepoziţia *spre) : sprezice, spregrăitor, sprelung* etc.;

— termenul de compunere precedă substantive — inclusiv infinitive lungi (topică normală pentru prepoziţia *spre): spregrai, spregrăire, spreseară* (**FCI** 19, 118), *spresărire (Codicele Voroneţean,* în **DLR** ms.), *spresveat (Codicele Voroneţean,* în **DLR** ms.).

2. în **DM** e înregistrat un derivat analizabil, la care se adaugă 5 derivate din **DLR** ms.:

spregrăitor, sprelung, sprepus, sprevirstnic, sprezice.

Formaţiile cu *spre-* sînt:

I adjective (inclusiv participii), analizabile în raport cu un adjectiv: *spregrăitor, sprelung, sprepus, sprevăzător, sprevirstnic;*

II verbe, analizabile în raport cu un verb : *sprezice.*

3. Valoarea exprimată de prefixul *spre-* este p r o x i m i t a t e a :

a) statică: *spregrăitor* „adverbial", *(nume) sprepus* „adjectiv"-

b) dinamică (direcţia abstractă şi limita finală neatinsă): *sprezice* „a chema" *(GHesariu* ***spregici,*** *eătră chesariu se mergi. Codicele Voronețean,* în **D L R** ms.).

^ în cadrul unor coordonate temporale, această valoare se realizează m forma de a n t e r i o r i t a t e : *sprevîrstnic (îngrijitoriu de averea si persoana* ***sprevîrstnicului.*** STAMATI).

Valoarea prefixului este neclară în formaţia : *sprelung* „prelung" *(Lînoasa se deschide, Cea* ***sprelungă*** *intră. (Coltunul si piciorul.)* Pascu, în DLR ms.).

*

în derivatul *sprevăzător* „străveziu" *(Ape şi izvoare mai* ***sprevăză**** ***toare*** *şi decît cristalul.* Gorjan, în **D L R** ms.), prefixul exprimă s t r ă b a t e r e a („prin"), valoare suspectă pentru *spre-* (vezi mai sus: valorile definite ale prefixului *spre-* concordă cu valorile prepoziţiei omonime).

Remarcăm că în formaţiile *sprelung* şi *sprevăzător* prefixul *spre-* e sinonim cu prefixul *pre-;* cp. cu formaţiile paralele *prelung* şi *privăzător* „străveziu" (a. 1837, la URSU, **T**, **s.v** ***transparent).***

4. Prefixul *spre-* provine din prepoziţia *spre* (< lat. *super)* folosită m calcuri după modele latineşti cu *ad-* şi vechi slave cu Ha- :

(nume) sprepus — lat. *adiectiuum, spregrăitor* — lat. *aduerbialis* (cf. şi *spregrai* „adverb")

sprezice — v. sl. NdpHitdTH.

1. Lat. *super* a fost moştenit şi ca prefix, printr-o formaţie neanalizabilă în româneşte : *supercilium> sprinceană.*
2. Prin acelaşi fel de calcuri s-au format şi compusele cu *spre: spregrai* „adverb" — lat. *aduerbium, spresărire* „grăbire" - v. sl. *u&M&Kmut, spresveat* „uneltire, cursă" — v. sl. *tun-kr-K* (sisrh „pact, sfat", cf. *Codicele Voronețean,* ediţie îngrijită de Mariana Costinescu, în pregătire).

Sprelung, sprevăzător şi *sprevîrstnic* par a fi derivate pe teren românesc.

1. în DM, *sprevăzător* este explicat printr-un *sprevedea,* care poartă menţiunea „învechit" (ceea ce presupune că a existat în limbă). Acest verb nu apare nici în DM si nici în celelalte surse lexicografice pe care le-am avut la dispoziţie; vezi însă Galaction, *Jurnal* ÎI, 1977, p. 29.
2. *Sprelung* s-ar putea să nu fie format cu *spre-,* ci cu *s-,* de la adjectivul sinonim *prelung.* (Faptul că sensul lui *sprelung* nu permite uşor identificarea vreunui raport semantic între acest cuvînt şi sensurile lui *spre* pledează pentru această etimologie.)
Vezi PASCU, **c. 202, unde formaţia e explicată în modul următor : «*s- + prelung,* comp. mr. *spirlungu,* idem, ital. *spilungone* „om lung şi slab, cocîrlă", sicii, *spirlungo* „slab"».**
Vezi şi PAPAHAGI, **unde este înregistrat un arom. *spirlungu* „lungăreţ" pus în legătură cu un *spirlungu* „prelung", acesta din urmă explicat prin lat. *ex-per-longus.***

Istoria prefixului *spre-* cuprinde mai multe straturi după originea derivatelor lui sau a modelelor care stau la baza lor.

Formaţia calchiată după vechea slavă apare în secolul al XVI-lea (vezi mai sus); formaţiile calchiate după latină apar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea *(spregrăitori* Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească,* 1757, ediţie... de IST. A. Ursu, p. 34, *sprepus* Văcărescu, în **D L R** ms.).

Presupusele formaţii româneşti apar spre mijlocul secolului al XIX-lea *(sprevăzător* Gorjan, în DLR ins., *sprevîrstnic* STAMATI).

Dată fiind sursa în care apare (vezi mai sus), *sprelung* nu poate fi datat.

5. Prefixul *spre-* a fost slab productiv. în limba contemporană nu este productiv deloc.

6, Majoritatea formaţiilor cu *spre-* sînt livreşti şi învechite, fie că e vorba de stratul cu modei slav, fie că e vorba de cel cu model latinesc sau de formaţia românească *sprevîrstnic.*

Sprelung este popular, iar *sprevăzător,* singurul atestat şi în limba contemporană (Galaction, în **D L R** ms.), aparţine limbii literaturii artistice,

STRA-! *vezi* ***STRĂ-***
STRA-o *vezi* ***EXTRA-***

STRĂ- (STRE-, STRA-, STRO-, ŞT(R)O-)

DRAGANU, **R. S. 42-43;** AUERBACH, **V. 259-260;** IORDAN, **LRA 210-211, id.,** STIL. **190; Rodica Ocheşeanu, *Prefixul şiră-,* în** SMFC **ii 79—85, id., P. 39—41.**

1. Prefixul *stră-* are variantele regionale *stra-, stre-, stro-* şi *şt(r)o-.* Dintre acestea mai bine atestată este varianta *stre-: stremioară (Chestionar* ATVR. **V** 73/10, în DLR ms.), *stremoş, strenepot, strepunge, stretăia (Chestionar* **A L R** V 102, în **D L R** ms.), *strevedea* (Sandu-Aldea, în **D L R** ms.), în timp ce *stra-, stro-* si *şt(r)o-* sînt rare, atestate izolat: *strababă, strofloci* (şi *ştrofloci, ştofloci).*

'Popular găsim izolat şi variantele corupte *stram-, ştra(m)-* în: *stramport, ştramport, ştraport* (vezi şi p. 227).

2. în **DM** sînt înregistrate 18 derivate a n a l i z a b i l e . La acestea se adaugă 25 de derivate din alte izvoare :

strâcurat (SMFC **II 80), *străfin (ib.), străfloca (Arhivele Olteniei,* în** DLR **ms.), *strâforma*** (SMFC **II 81), *strâfulgat* „zburlit"** (LEX.REG. **I 38), *străguşa*** (SMFC **II 83), *străîntuneca*** (ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR **I 151), *strămamă*** (SMFC **II 82), *strămătuşă*** (SMFC **I 40), *strâmînzăţi* „a rămîne stearpă, a nu făta"** (MAT. DIAL. **I 236), *strâmoină*** (SMFC **II 82), *strâmoştean* „urmaş"** (SMFC **II 82), *strămunte (ib.), străplanta (ib.* 81), *strâporta*** (SMFC **II 82), *străsări (ib.), străsoacră*** (SCURTU, **T. î. 203), *strâunchi*** (SMFC **I 40), *strâromân*** (SMFC **II 85), *străslav (ib.), străvăli* „a se rostogoli"** (COHUȚ-VULPE, **P.F. 345), *(de-a) străvăloaga* „de-a rostogolul" *(ib.), străvăloacă*** (LEX.REG. **I 56), *strâvăloci (ib.), strofloci*** (UDRESCU, GL.).

Derivatele cu *stră-* sînt :

I v e r b e , analizabile în raport cu:

— un verb : *străbate, străfulgera, strălumina, strămuta, străplanta, străpune, străsări, strătaia, strățese, străvedea* etc.;

— un substantiv (formaţii parasintetice) : *străguşa, străfloci;*

II s u b s t a n t i v e , analizabile în raport cu un substantiv; *străbunic, străfund, strămătuşă, strămior, strămunte, strănepot, străunchi* etc.;

III a d j e c t i v e , analizabile în raport cu un adjectiv : *străfin, strălimpede, străvechi.*

Dintre derivate, mai numeroase sînt cele verbale.

Formaţii s e m i a n a l i z a b i l e : *străfiga* „a străpunge", cf. *înfige; străpăci* „a pierde ceva" (**L E X . R E G . I** 108), cf. *a zăpăci; străpunge,* cf. *împunge; străvesti* „travesti".

3. Prefixul *stră-* are următoarele valori:

1) T r e c e r e a prin ceva, p a r c u r g e r e a în toate direcţiile: *străbate, strătăia* „a tăia în toate direcţiile, a parcurge", *strățese* „a țese printre", *străvedea;* cf. şi *străfiga, străpunge.*

2) D e p l a s a r e a , t r e c e r e a dintr-un loc în altul: *străplanta* „a transplanta, a răsădi", *străporta* (şi *străpurta)* „a transporta", *străpune* „a aşeza un lucru în altă parte decît acolo unde se afla; a transporta".

Legată de această valoare (de deplasare = de schimbare dintr-un loc în altul) este şi cea de „trecere dintr-o formă în alta; schimbare": *străforma* „transforma" (***Sräformînd*** ... *Reuniunea de lectură în Sotietate.* Sbiera, în **D L R** ms.).

În *strămuta,* prefixul are rol de indicator al deplasării (dintr-un loc în altul), respectiv al schimbării (vezi GRAUR, P. I. 335—336).

3) Intensificarea unei acţiuni sau a unei însuşiri:
— verbe: *străfloca* „a (se) zburli, a (se) ciufuli"; ,^flocăresc rău" (SCRIBAN), *străfulgera* „a scînteia, a sclipi ca un fulger, a fulgera tare", *străluci* „a luci puternic", *strălumina* „a lumina puternic", *străsări* (într-un descîntec);
— adjective : *stracurat* (şi varianta *strecurat)* „foarte curat", *străfin* „foarte fin" *(într-o dimineaţă aurie, învăluită în* ***străfine*** *barizuri.* Galaction, la IORDAN, LRA 211), *strălimpede* „foarte clar, deosebit de limpede", *străvechi* „foarte vechi";
— substantive: *străbabă, străfund (Vor efectua lucrări direct în* ***străfundurile*** *marine,* CONTEMPORANUL 1967, nr. 1, p. 10/1), *străputere* (mai ales în loc. adv. *din străputeri* „din răsputeri"), *străvuiet* „vuiet puternic şi prelungit".

Uneori derivatul cu această valoare apare alături de bază : *Mana oii mele să sară să străsară, să vie la oaia mea In uger (Chestionar* ALR V, în DLR ms.); *Curat strecurat Ca roua din cîmp Ca steaua din cer* (în „Ţara nouă", voi. II, 1885, p. 591); *Frumuseţile tale... luminează... străluminează* (IORDAN, STIL. 190).

4) Depărtarea (de un punct) :
a) în timp :
— substantive : *strămoină* „ţarină lăsată în părăsire, moină veche" *(Chestionar* **A L R** IV 123/264, în **D L R** ms.), *strămior* „miel, mieluşea de doi ani, pînă la trei ani".

În cuvîntul *strâvâtui,* sensul lui *stră-* este neclar. Dicţionarele înregistrează pe *vătui* şi pe *străvătui* cu acelaşi sens „ied de un an, iepure de un an"; numai Ov. Densusianu (Ţ. H. 339) glosează pe *vătui* „ied care n-a împlinit încă un an" şi pe *străvătui* „ied care a împlinit un an".

Stră- apare în unele derivate pentru a marca rude îndepărtate pe linie ascendentă sau descendentă: *străbunic* „tatăl bunicului sau al bunicii", *strămamă* „străbună", *strămoş, strămoştean* „descendent, urmaş, moştenitor îndepărtat" (Şincai, în DLR ms.), *strănepot, străsoacră* „mama soacrei (cuiva)";
— adjective : *str aromân (Epoca aceasta, cînd limba română nu se divizase încă în dialectele de astăzi şi cînd cele mai caracteristice inovaţii luaseră fiinţă, o numim epoca* ***străromână.*** PUŞCARIU, L.R. I 244), *străslav;*

b) în spaţiu : *strămunte* „munte de departe, munte care se găseşte dincolo, adică peste alţi munţi, mai departe decît munţii ce se văd" *(Să vă duceţi în munţi* ***strămunţi.*** L. Costin, în **D L R** ms./.

După Şt. Pasca (DR IV (1924-1926), 1033) *stră-* din *strămunţi* ar avea sensul de intensificare, de augmentare.

Sensul 4 („depărtarea" în timp şi spaţiu) este foarte apropiat de 3 („intensificarea" unei acţiuni sau a unei însuşiri).

În unele derivate, ca de ex. *străguşi* „a sugruma, a gîtui", sensul prefixului e neclar; faţă de derivatul neprefixat *guşi (Lupul a* ***guşit*** *oile mele.* „Ion Creangă", în **DA** ms.), pare egal cu baza sau, cel mult, intensiv.

4. *Stră-* este un prefix moştenit din lat. *extra-* (vezi p. 114). Pe lîngă valorile moştenite odată cu prefixul latinesc (cf. DHLR II 26), s-au dezvoltat şi alte sensuri pe teren românesc.

Vezi SMFC II 81, unde se arată că sensul de intensificare al lui *stră-* nu poate fi explicat prin lat. *ultra-* „aşa cum au făcut unii cercetători" (vezi şi p. 114). Vezi şi ERNOUT-MEILLET, s.v.; LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L.G. II 230—231.
În limbile romanice, lat. *extra-* a fost moştenit numai în română *(stră-)* şi în italiană *(stra-).* În italiană, unele derivate cu *stra-* au şi dublete în *tra-* (< lat. *trans-) : strabello — trabello, strabuono — trabuono,* probabil din cauza sensului aproape identic al prefixelor *extra-* şi *trans-* şi a asemănării fonetice (MEYER-LUBKE, G. II 678, ROHLFS, G. III 361, acad. Iorgu Iordan şi Măria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică.* Bucureşti, 1965, p. 233—234). În franceză şi în spaniolă *extra-* a fost reluat ca împrumut savant (NYROP, G. III 234; Vicente Garcia de Diego, *Gramatica historica espanola,* Madrid, 1950, p. 572). În albaneză, întîlnim prefixul *ster-* (corespunzător lat. *extra-)* care formează substantive şi adjective (DHLR I 224).

În ce priveşte etimologiile derivatelor cu *stră-* susceptibile de a fi moştenite din latină, s-au emis diferite ipoteze. Astfel, *străbate, străluci, strămuta, străpunge* au fost considerate fie formaţii pe teren românesc, fie moştenite din latină.

Străluci: după Candrea şi Densusianu (CADE, S.V., CDDE, S.V.) provine din lat. *Hralucire* (lat. clas. *tralucere),* influenţat de derivatele cu *stră-;* după Lombard *(Le verbe roumain,* Lund, 1952, voi. I, p. 411—413) şi Densusianu (HLR I 221) din **extralucire;* PUŞCARIU (S.V.), TDRG (S.V.) şi REW (s.v.) îl consideră format pe teren românesc.
Strămuta e socotit de Candrea şi Densusianu (CDDE, S.V.) şi Auerbach (v. 259) că derivă din lat. *transmittere,* în DA, S.V. şi CADE, S.V. se dă ca etimon lat. *extramutare,* în timp ce Tiktin *(lucr. cit.,* s.v.), MEYER-LUBKE *(lucr. cit.,* s.v.) şi Lombard *(lucr. cit.,* p. 412) cred că a apărut pe teren românesc.
Pentru *străpunge* s-a propus etimologia lat. **extrapungere* (CADE, S. V.) şi *transpungere* (SMFC II 83).
În legătură cu *strecura* (pentru care vezi şi *S-* p. 218), în cîteva dintre etimologiile propuse se admite prezenţa sau influenţa lui *stră-.*

Numeroase derivate cu *stră-* s-au format pe teren românesc : *străbunic, străfulgera, strămior, strămoş* etc.

Străfund este socotit de acad. Iorgu Iordan (STIL. 211, LRA 209) că ar fi un calc după fr. *trefonds.*

Unele derivate au luat naştere prin schimbare de prefix :

a) în formaţii vechi şi populare prin înlocuirea a diverse prefixe : *străfiga* (cu etimologie necunoscută la TDRG) — *înfige* (cu schimbarea conjugării), *străguşa < stră- + guşă + -a,* fiind influenţat probabil atît de *guşi,* cît şi de *suguşa (< su(b) + guşă + -a)* „a apuca, a strînge de guşă pentru a omorî, a gîtui, a sugruma" (cf. ROSETTI, ILR 572);

b) în perioada modernă, prin confuzia dintre *trans-* şi *stră-* (unele formaţii fiind greşite) : *transforma* (fr. *transformer,* it. *transformare) — străforma* (SMFC II 83), *transporta* (fr. *transporter,* it. *transportare, straportare) — străporta, transplanta* (fr. *transplanter) — străplanta* (URSU, T.; DRINCU, P. V. 63), *transport — străport, ştramport, ştraport (Graiul nostru* i 203, în **D L R** ms.; **BL XIV** (1946), 111, **DR V** (1927-1928), 233 ; **GR. S. V** 12, în DLR ms.).

Unele derivate sînt calcuri în care *stră-* „traduce" diverse prefixe străine :

a) (izolat) fr. *entre- : strătăia — tr. entrecouper* (cf. TDRG, S.V., CADE, s.v., Lombard, *lucr. cit.,* p. 411—413);

b) (în terminologia unor lingvişti) germ. *ur-* „primitiv, primar" : *străromân, străslav,* după modelul unor cuvinte germane ca : *urrumänisch, urgermanisch.*

Este posibil ca în cazul unor cuvinte ca: *străgheată* (Transilvania, Banat) „lapte închegat" (<lat. **extracoagulata* sau *strangulata* la SCRIBAN), *strămurare (<* lat. **stramurare, stimulare* la SCRIBAN), *strănuta* (<lat. *sternutare),* să avem a face cu influenţa lui *stră-.* În legătură cu penultimul cuvînt, S. Puşcariu arată că „S-ar putea ca *stră-* din *strămurare <* lat. *stimularia* să nu

se explice prin orientarea după prefixul *stră-* din *străpung, străbat* etc. (PUŞCARIU, nr. 1652, unde se citează şi forme sarde cu *str*), ci prin despicarea lui *t* în fr" (L.R. II 123).

Cele mai vechi atestări ale derivatelor cu prefixul *stră-* apar în texte din secolul al XVI-lea : *străbate (Psaltirea EurmuzaJci,* la DHLR n 140), *străluci* (PO, la DHLR, n 134), *strămoş* (Coresi, la DHLR n 245), *strămuta* (PSALT., *Psaltirea PLurmuzdki,* Coresi etc, la DHLR n 306), *strănepot (Pravila ritorului Lucaci,* ed. Acad. E. S. R., Bucureşti, 1971).

5. Prefixul *stră-* se poate ataşa la teme de diferite origini:
latine moştenite : *străbate, străbun, strătăia, străvedea* etc.;
slave : *străbabă ;*
comune cu albaneza : *strămoş;*
latino-romanice (în special, franceze) : *străfin, strâforma* etc.;
onomatopeice: *străvuiet.*

Temele celor mai multe derivate sînt vechi (moştenite din latină).

6. Prefixul *stră-* a fost şi este productiv în limba română.

7. Derivatele cu *stră-* aparţin atît limbii literare, cît şi limbii populare.

Unele derivate sînt regionale şi populare, ca de exemplu : (Moldova, Bucovina) *străputere* (ŞEZ., în DLR ms.), (Banat) *străfloca,* (Transilvania, sudul Moldovei) *străguşa* (ALRM I/II h. 410, în DLR ms.), (Oltenia) *strămoşire,* (Transilvania, Moldova, Banat) *strămior* (DENSUSIANU, Ț.H., Păcală, *Chestionar* **ALR V**, în **DLR** ms.) etc.

Cîteva derivate regionale au caracter cult, ca, de exemplu, *strâforma* (în Transilvania şi Bucovina).

în sfîrşit, amintim cîteva formaţii ocazionale, din limba literaturii artistice, probabil creaţii personale : *străfin* (Galaction, la IORDAN, LRA, 211), *strălimpede* (Deşliu, în **DLR** ms.), *strățese* (Eminescu, în **DLR** ms.).

STRE- ***vezi*** *STRĂ-*
STRO- ***vezi*** *STRĂ-*
SU- ***vezi*** *SUB-*

SUB- (SU-, SUBT-, SUP-, SUPT-, SUS-)

AUERBACH, V. **260—261** ; IORDAN, LRA 211 — 212, id., LRC 318 ; **Laura Vasiliu,** ***Observaţii asupra prefixului sub- în limba română,*** în OMAGIU IORDAN, 881 — 887.

1. Prefixul *sub-* este omonim cu prepoziţia *sub,* care poate intra în alcătuirea unor cuvinte compuse. Distingem derivatele cu prefixul *sub-* de compusele cu prepoziţia *sub* în felul următor : considerăm, în mod convenţional, compuse formaţiile în care termenii constituenţi au o sintaxă normală (prepoziţie + substantiv), iar sensul lui *sub* este local („inferioritatea spaţială") şi derivate formaţiile ai căror constituenţi nu au o sintaxă obişnuită (formaţiile cu *sub-* + verb sau adjectiv), ca şi pe acelea în care sensul lui *sub-* nu e local (formaţiile de tipul *subadministrator, subarbust).*

Astfel, sînt compuse substantivele: *subamiază* şi *sunimiez* (vezi **EC** i 114), *supat, supărete, subarbă, subbărbie, subdumbravă, subferestrar (ib. 115), Suplai, Sup(t)cetate, Sub Tei (ib. 116), subsuoară, suptjărtăvnic (ib. 117), supceriu (ib.* 118), *subetaj, subgrindă, subpămînt* (şi

derivatul lui, *subpămîntean), subraţ, subsol, substrat, subtitlu, subnasio* (D. MED.), *subpiele* (OMAGIU IORDAN 883), *subpriton, suburs* (LTR²), *supîn tecar* (**DLR** ms.).

Sînt compuse parasintetice: adjectivul *subunghic (panariţiu* ~ **D. MED. S. V.** *panariţiu) (sub + unghie + -al);* verbel *subjuga (sub + jug + -a), suguşa (sub + gușă + -a), suptascuna* (Dosoftei, la PUŞCHILA, D. 68) *((pe) supt + ascuns + -e), suvintra* (DM *(sub + vintre + -a). Sugruma (sub + grumaz + -a)* este compus parasin tetic semianalizabil.

Menţionăm că la L. Vasiliu, *lucr. cit.,* p. 882 — 884, sînt inserate în mod greşit printre der vatele cu *sub-* compusele : ***subarbă, subascunde, subdumbravă, subetaj, subfaţă, subferestrar, su grumaz, subjuga, subpămînt, subpiele, subsol, subtext, subtitlu*** şi derivatul cu *-oi* de la prepoziţ ***subt: subtoi.*** *J*

Formaţiile adjectivale de tipul *subalpin, subcarpatic, subclavicula submarin* pot avea o dublă analiză formală şi semantică, fiind raportabil atît la bazele substantivale *Alpi, claviculă, mare* etc. *(sub + Alpi + -i sub + claviculă + -ar* etc.) cu definiţiile „ceea ce se află sub Alpi, su claviculă, sub suprafaţa mării etc", cît şi la bazele adjectivale *alpi clavicular, marin* etc, cu definiţiile „sub regiunea alpină, sub regiune claviculară, sub suprafaţa marină etc". Conform primei analize forma ţiile sînt compuse parasintetice; conform celei de a doua, derivate pref xale parasintetice. Optăm pentru a doua analiză, mai simplă din punc de vedere formal.

1. în felul acesta grupăm în aceeaşi clasă cu adjectivele de tipul *subclavicular* şi pe cele tipul *subcortical, sublingual,* care au aceeaşi structură semantică cu primele, dar nu perm decît analiza prin raportare la baza adjectivală (întrucît o bază substantivală nu există română).

2. Formaţiile *subdezvoltat* şi *subcutanat,* analizabile exclusiv prin raportare la baze adjectiva sînt considerate de Anca Giurescu *(Les mois composes dans les langues romanes,* The Hague Paris, 1975, p. 89) compuse.

2. Prefixul *sub-* are variante de diverse tipuri.

a. Variantele etimologice *su-, sus-* şi *suc-.*

Su- este variantă

— condiţionată de *p, m, f, v* următori (în formaţii vechi, moşteni şi româneşti) : (analizabile) *supune* (cp. cu *subpus,* popular), *suple* (cp. cu *subpleca,* vezi § 5), (semianalizabile) *sumuța, sufla, suvoalbe.*

Vezi şi formaţiile neanalizabile : *suferi, sufleca, sui, sumete.*
Gf., de asemenea, compuse ca *subarbă, supat.*
Formaţiile noi îl menţin pe *-b(-)* înaintea consoanelor labiale : vezi *subbibliotecar, subfebră.*

— necondiţionată : (în formaţii moştenite, neanalizabile sau sem analizabile) *sughița, surpa;* (în formaţii noi, semicalcuri) : *surîde, susc* (şi *subscrie).*

Vezi şi compusele parasintetice : *suguşa, suvintra.*

Sus- (în formaţii noi, semicalcuri) : *sustrage* (cp. cu *subtrage), sv ţine* (cp. cu formele din limbajul neîngrijit (cf. IORDAN, STIL. 217): *subţ* Aristia, *supţîne* Vîrcol, ambele în **DLR** ms.).

Suc- (în formaţii noi, împrumuturi semianalizabile) : *succes*

b. Varianta morfologică (învechită) *subt- : subtadministrator, su arenda, subtcăpitan, subtîncinge* (cp. cu *subadministrator, subarenda).*

Se pare că varianta ***subt-*** e preferată în formaţiile cu teme vocalice. Cp. cu situaţia constat de I. Coteanu ***(Forma prepoziţiei „su*pt" la Odobescu,*** în BPH VII-VIII **(1940-1941), p. 189—1** pentru prepoziţia omonimă : ***sub*** apare înainte de consoană, iar ***supt,*** înainte de vocală.

c. Variantele fonetice (învechite) *sup- : supstare* şi *supt- : suptîmpărțire, suptstare, suptcîrmuire.*

1. Vezi compuse ca *supceriu, Sup(t)cetate.*
2. *Sup-* este şi variantă ortografică în : *suppleca, suppunere* „subiect".

3. în **DM** sînt înregistrate 61 de derivate analizabile, la care se adaugă 161 de derivate din alte surse :

subacetat (D.MED.), ***subacuminat,*** **cf.** ***acuminat*** (DLR ms.), ***subacut (ib.), subacvatic*** (DLR ms., DN[2], MDE), ***subadjutor*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subaerian*** (DLR ms.), ***subalpestru (ib.), sub(t)-amendament*** (şi: ***subamendare ib.), subansamblu*** (DER, DLR ms., LTR[2]), ***subantreprenor*** (DLR ms.), ***subantrepriză (ib.), subarahnoidoperitoneostomie*** (D. MED.), ***subarahnoidoureterostomie (ib.), subarboret*** (DLR ms., DN[2], LTR[2]), ***subarctic*** (DLR ms.), ***subarmonică*** **Fiz.** (DLR ms., LTR[2], MDE), ***subartistic*** (DLR ms.), ***subasociație*** **Geobot.** (LTR[2]), ***subatomic*** (DLR ms., DN[2], MDE), ***subaudițiune*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subbibliotecar*** (DLR ms.), ***subbrațare*** **Nav.** (LTR[2]), ***subcamerist*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subcancellariu*** (ŞINCAI, O. I 468), ***subcapitol*** (DLR ms., DN[2]), ***subcarpatin*** (DLR ms.), ***subcasier (ib.), subcategorie (ib.), subcăpitan (ib.), subcentru (ib.), sub(t)ctrmuire*** (şi: ***sub(t)cirmuitor, -ie ib.), subclavicular*** (DLR ms., DN[2]), ***subclimax*** **Geobot.** (DLR ms., LTR[2]), ***subcolonel*** (DLR ms.), ***subcomisie (ib.), subcomitet (ib.), subconsumație (ib.), subconştiință (ib.), subcont (ib.), subcontrafagot*** (DER), ***subcorectat*** **Opt.** (LTR[2]), ***subcorp*** **Mat.** (DER), ***subcultură*** (D. MED.), ***subcupă*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subcuticular*** (D. MED.), ***subdat*** **(Gr. Obradovici,** ***Datorințele a subdaților, adecă suptpuşilor, câtră monarhul lor...,*** **1805),** ***subdelega*** (şi: ***-are, -at, -ațiune*** **la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subdezvoltare*** (şi: ***subdezvoltat*** DLR ms., MDE), ***subdiacon*** (şi: ***-ie*** DLR ms.), ***subdialect*** (DER, DLR ms.), ***subdificil*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subdimensiona*** (şi: ***-at*** DLR ms.), ***subdistrict*** **Geobot.** (LTR[2]), ***subegumen*** (DLR ms.), ***subeutectic*** **Met.** (LTR[2]), ***subexpunere*** (D. MED., LTR[2]), ***subfamilie*** (DLR ms.), ***subfață*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subfebră*** (şi : ***-z7, -Uitate*** DLR ms., D. MED.), ***subfilat*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subfilială*** (DN[2]), ***subfrenic*** (D. MED.), ***subgardă*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subgen*** (DLR ms.), ***subgene*** **pl. Genet.** (D. MED.), ***subgeosinclinal*** **Geol.** (LTR[2]), ***subglosită*** (D. MED.), ***subgrai*** (DLR ms.), ***subgranulație*** (LTR[2]), ***subguvernor*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subhemofilie*** (D. MED.), ***subhercinică*** **Stratigr.** (LTR[2]), ***subhigrofitie*** **Geobot.** ***(ib.), subhrăni*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subicter*** (D.MED., MDE), ***subinel*** **Mat.** (DER), ***subinginer*** (DLR ms.), ***subinspector (ib.), subintendant*** (şi: ***subintendanție ib.), subintroduce (ib.), subinvoluție*** (D. MED.), ***subiscăli*** (şi: ***-ire, -it*** DLR ms.), ***subizogravurie*** (D.MED.), ***subizorefracturie (ib.), subizostenurie (ib.), subizosterurie (ib.), subimpingere*** **Geol.** (DER, LTR[2]), ***sub(im)puternici*** (şi: ***-ire*** **la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subincrengătură*** (LTR[2]), ***subindesare*** **Geol.** (LTR[2]), ***sub(t)insemna*** (şi: ***-are, -alură*** **la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subîntinde*** (MDE; ***subtinde*** **la L. Vasiliu,** ***loc. cit.*** **şi:** ***suptîntinzătoare*** URSU, **T. S.V.** ***coardă), subliminar*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), sublingual*** (DLR ms., DN[2]), ***subliteratură*** **(în presa literară actuală),** ***sublocatar*** (DN[2], MDE), ***subluminic*** (DLR ms.), ***sublunar*** (DLR ms., DN[2]), ***subluxatie*** (D.MED.), ***submatitate*** (D.MED.), ***submediantă*** **Muz.** (DLR ms., DN[2]), ***submedie*** (DLR ms., DN[2]), ***submediocru*** (DLR ms.), ***submediteranean*** (LTR[2]), ***submicron*** (LTR[2], MDE), ***submicroscopic*** (D. MED.), ***submulțime*** (DER, LTR[2]), ***submuntean*** **adj. (la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subnitrat*** (D. MED.), ***subnormală*** **s.** (DER, LTR[2]), ***subolimpian*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), suborizont*** (LTR[2]), ***subornator*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subparcelă*** (LTR[2]), ***subperitoneal*** (D. MED.), ***subpleca*** (şi: ***supleca, -at*** DLR ms.), ***subponderal*** (D. MED.), ***subpretor*** (ŞINCAI, o. i 178), ***subprimar*** (DLR ms.), ***subprocurator (ib.), subprodus*** (DLR ms., DN[2], MDE), ***subprovincie*** (DLR ms.), ***subpurtătoare*** **Telecom.** (LTR[2]), ***subramură*** (DLR ms.), ***subrasă (ib.), subrector (ib.), subredaclie (ib.), subrefracție*** **Telecom.** (LTR[2]), ***subrol*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subrustic*** **(id.** ***ib.), subsannațiune*** **(id.** ***ib.), subsâpare*** **Geol.** (LTR[2]), ***subscurt*** **Ind. lemn.** (LTR[2]), ***subsector*** (LTR[2]), ***subserie*** (DLR ms., LTR[2]), ***subservitor*** **„infirmier" (DLR ms.),** ***subspontan*** **Geogr.** ***(ib.), substa*** **„a subzista"** ***(ib.), substare*** **„substanță"** ***(ib.), substație*** (DLR ms., DN[2], LTR[2]), ***substăpîn*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), substructură*** (DLR ms.), ***subşir*** **Mat.** (DER), ***subşterne*** (DLR ms.), ***subtangentă*** (DER, DLR ms., LTR[2]), ***subtascunde*** (şi: ***-ere*** **la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subtemă*** (DLR ms.), ***subtext*** (DER, DLR ms.), ***subtip*** (DLR ms.), ***subtitra (ib.), subtîncinge (ib.), subînsărcina*** (şi: ***-are*** **la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subtopire*** (LTR[2]), ***subtorîndui*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subtraversare*** **Nav.** (LTR[2]), ***subține*** **(vezi § 2),** ***subvulcan*** (LTR[2]; şi: ***-ic*** DER), ***subxerofitie*** **Geobot.** (LTR[2]), ***subzăcea*** **(la L. Vasiliu,** ***loc. cit.), subzidi*** (MDE), ***subzonă*** (LTR[2]).

Derivatele cu *sub-* sînt:

I substantive (inclusiv infinitive lungi), analizabile în raport cu un substantiv (categoria cea mai numeroasă) : *subadministrator, subalternare* Log., *subarbust, subchiriaş* etc.;

II adjective, analizabile în raport cu:
— un adjectiv (sau participiu) : *subalpin, subatins, subcarpatic* etc.;
— un substantiv (formații parasintetice) : *subcuticular, subluminic;*

III verbe, analizabile în raport cu un verb: *subaprecia, subesti*
subintitula etc.

Formații semianalizabile: *subministra* „a pune la disp
ziție" (SLLL i 243), cf. *administra; subscripție,* cf. *inscripție; substan*
cf. *constanță, instanță; substitui,* cf. *constitui, institui; subşterne* (SLL
243), cf. *aşterne; succesor,* cf. *antecesor; subvenție,* cf. *convenție, inven*
submaxilită (D. MED.), cf. *maxilar; subteran,* cf. *terestru* etc.

Subunitar **„care are o valoare mai mică decît unitatea" este analizabil (prin** ***unitar)*** **din pu**
de vedere formal; din punct de vedere semantic însă el nu poate fi analizat decît prin rap
tare la ***unitate,*** **de aceea îl considerăm formație semianalizabilă.**

4. Valorile prefixului *sub-* sînt:

1) inferioritatea

a) spațială (valoare frecventă la adjective) : *subcarpatic, subcorti*
submarin, subperitoneal, subsemna, subintitula ; fig. *subconştient, submi*

în terminologia muzicală, ***sub-*** **semnifică poziția inferioară într-o scară imaginară care se de**
şoară de la grav la acut şi, în acelaşi timp, poziția într-o succesiune marcată prin term
ulterior : ***subdominantă, submediantă, subton*** **„ton mai jos decît cel fundamental",** ***subcon***
fagot **„instrument... cu sunet mai grav decît al contrafagotului".**

b) ierarhică (= subordonarea) (formațiile denumesc ade
ranguri inferioare celor denumite de baze, funcții auxiliare): *subbi*
tecar, subcomisar, subdirector, sublocotenent, subofițer ; subclimax „asoci
vegetală căreia condițiile climatice îi permit să evolueze spre stad
de climax ... fără a-1 putea atinge", *subprefectură ;*

La prima vedere s-ar părea că ***subservitor*** **„infirmier" (Cuciuran, în DLR ms.) exprimă „inf**
ritatea ierarhică"; sensul cuvîntului arată însă că structura semantică a cuvîntului nu c
punde structurii sale formale.

— uneori subordonarea este asociată cu incluziunea în unita
supraordonată (formațiile denumesc adesea produsele unor clasifică
subansamblu, subarboret „totalitatea arbuştilor care cresc într-un arbor
subatomic „care se află în atom", *subclasă, subdialect, subrasă, subst*
subunitate ;

Formația ***suburbie*** **exprimă aceeaşi idee de subordonare prin includere, dar poate da imp**
că ar fi vorba de o valoare aparte şi anume de vecinătatea spațială.

c) calitativă sau dimensională (= diminuarea, insu
ciența, caracterul incomplet al procesului) : *subalimenta,*
aprecia, subatins „atins în treacăt", *subexpunere, subicter, subinvo*
„regresiune patologică ... care se produce mai încet decît în mod norm
submedie, subliteratură, subluxație „luxație incompletă", *submedi*
subpopulat, subpresiune „presiune mai joasă decît o anumită presi
considerată ca normală", *subprodus* „produs inferior", *subsonic* care
efectuează cu o viteză mai mică decît a sunetului"; *subarbust* „ar
a cărui înălțime nu depăşeşte un metru" ;

1. în terminologia chimică este folosit ***sub-*** **cu această valoare pentru a forma deriva**
tipul: ***subacetat, subnitrat;*** **vezi şi MARCHAND, E.W. 144.**
2^ în contextul: ***limbaj suburban*** **(„Săptămîna", nr. 264 (1975), 3/1), formația** ***suburban***
să exprime „insuficiența" (cp. cu ***suburban*** **„care ține de o suburbie").**
3. Aici se încadrează şi valoarea de „aproximare", dar, pe cît se pare, ilustrată numai
două formații adjectivale: ***subdificil*** **„cam anevoie" (PROT.-POP.),** ***subrustic*** **„cam țără**
(PROT.-POP.), care nu au avut circulație în afara dicționarelor din secolul trecut.

2) repetarea acțiunii la un nivel inferior celui la care
produs prima dată (valoare caracteristică pentru verbe, nume de a
şi nume de acțiuni) : *subdivide, subînchiria; subchiriaş ; subarenda;*

3) caracterul derivat, ulterior al procesului: *subprodus* „produs obținut în procesul de fabricație a altui produs".

Valoarea de „posteriorItate" apare şi în formaţiile semianalizabile *succesor, sufix.*

5. Prefixul *sub-* are etimologie multiplă.

Un prim strat e vechi, moştenit din latină prin o formație analizabilă : *supune* < *supponere* şi cîteva semianalizabile : *sufla* < *sufflare,* cf. *afla, sughița* < *subgluttiâre,* cf. *înghiți, sumete* < *submittere,* cf. *trimete, sumuța* < **submotiare,* cf. *asmuță, suvoalbe* < *subuoluere,* cf. *învoalbe, dezvoalbe,* la care se adaugă mai multe neanalizabile : *subțire* < *subtilis, suferi* < *sufferre, sufleca* < ** suffolicâre, sui* < *subire, suleget* < ** sublicîdus, surpa* < *subripere, suspina* < *suspirare.*

Pentru situația lui *sub-* în latină, vezi ERNOUT-MEILLET, S.V. *sub,* LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. II 279, ILR I 97—99, 101—103. Prefixul are varianta *sus-* înainte de consoanele *c, t, p, q (sustineo, suspendo* etc.) şi variantele cu asimilare: *suc- (succedere), suf- (sufferre), sup- (supponere).*

De remarcat că în toate cuvintele moştenite (cu excepția neanalizabilului *subțire)* prefixul are varianta *su-.* Se remarcă, de asemenea, că, aşa cum a arătat Al. Graur (T. 255), în unele formații neanalizabile şi semianalizabile *(săfăr, suflec, suflu)* accentul nu se mută pe rădăcină, aşa cum se întîmplă în formațiile analizabile *(supun).*

Format cu prefixul vechi *sub-* pare să fie un singur derivat: *subpleca, suppleca* şi *supleca* (cu transformarea *bp>pp>p)* „a (se) supune" Dosoftei, în PSALT. **90/27,** id., în *Molitvenic,* la PUSCHILA, D. **68,** id., în PSALT. **114/41.**

Vezi şi compusele parasintetice : *suguşa, suvintra.*

Un al doilea strat e neologic, reprezentat de împrumutul prefixului *sub-* din franceză şi latină prin formații ca :

analizabile : *subalpin* < fr. *subalpin, subdiviziune* < fr. *subdivision, subordona* < fr. *subordonner* (şi *subordina* < lat. med. *subordinare); suburban* < lat. *suburbanus,* fr. *suburbain ;*

semianalizabile : *subscripție* < lat. *subscriptio; subzista* < lat. *subsistere,* fr. *subsister, subvenție* < lat. *subuentio,* fr. *subvention;*

neanalizabile: *subversiv* < fr. *subversif; subiect* < lat. *subiectum; subaltern* < fr. *subalterne,* lat. *subalternus, substantiv* < lat. *substantiuum,* fr. *substantif.*

1. Sergiu Drincu (P. V. 59) admite existența a două prefixe *sub-:* unul vechi şi altul neologic. Ulterior (P. T. 152), susține, fără argumente explicite, că *sub-* „pare că este singurul prefix neologic creat pe teren românesc".

2. Pentru situația lui *sub-* în franceză, vezi BRUNOT, H. 174, 201, NYROP, G. III 204, 205, 228, 231, 237. Prefixul are variantele *sou-* şi *se-* în formațiile moştenite *(sourire, secourir), sub-* în formațiile împrumutate din latină *(subjonctif), sou(s)-* şi *sub-* în derivatele formate în franceză *(sous-entendre, souligner, subtropical).* *

3. Compusul lui *sub-,* sinonim parțial cu el, lat. *subter-,* e reprezentat în română printr-o singură formație semianalizabilă : *subterfugiu,* împrumutată din latină *(subterfugium,* cf. şi fr. *subterfuge).*

Sub influența formei prefixului în latină şi a prepoziției româneşti corespunzătoare, în unele împrumuturi din franceză *sou(s)-* este redat prin *sub-*; de exemplu : *sous-cortical* — *subcortical, sous-alimente* — *subalimentat, sous-chef* — *subşef, sous-classe* — *subclasă* (analizabile); *souterrain* — *subteran* (semianalizabil).

Foarte rar, adesea în formații învechite care par să nu fi avut niciodată circulație în limbă, *sub-* apare în împrumuturi din germană : (neanalizabil) *subtrahirui* (Gr. Obradovici, *Povățuire către învățătura socoatei sau aritmetica,* Buda, **1805)** < *subtrahieren,* (analizabil) *subrector*

< *SubreMor, subtangentă* < *Subtangente* ori din germană sau latină (semianalizabil) *subtracție* (ŞINCAI, î. 11[v]) < germ. *SubtraMion,* lat. *subtractio,* (neanalizabil) *subtraend* (ŞINCAI, î. **12**[R]) < germ. *Subtrahend,* lat. *subtrahendus.*

Sub- apare în numeroase calcuri (sau semicalcuri) după

— franceză : *subarbust* — *sous-arbrisseau, subdezvoltat* — *sous-developpi, subînțelege—sous-entendre, sublinia* — *souligner, sublocotenent* — *sous-lieutenant, subînchiria* — *sous-louer, submulțime* — *sous-ensemble, subsemna* şi *subiscăli* — *soussigner;* (cu varianta *su-) surîde* — *sourire, suscrie* **(MAG. IST. 144/19)** — *souscrire (subscrie* — lat. *subscribere),* (semianalizabil) *subscripție* (Stamati, la BIZESCU, P. N. **24)** — *souscription (subscripție* — lat. *subscriptio);* (cu varianta *sus-) sustrage* — *soustraire (subtrage* Asachi în **DLR** ms. — lat. *subtrahere);*

Apariția formelor *subpune* (Viilon, *Pedagogia şi metodica pentru învățătorii şcoalelor orăşeneşti şi săteşti,* tradusă şi prefăcută de Naum Petrovici, Buda, 1818, p. 24), *suppune* (Episcupescu, în DLR ms.) poate să se explice ca o reanaliză a vechiului *supune* prin analogie cu corespondentul său francez *soumettre,* dar şi, pur şi simplu, ca un calc după franceză.

— latină sau franceză : *suppune* „a presupune" (ŞINCAI, î. **17**[v]) — *supponere, supposer; substa* „a subzista" (Heliade, în **DLR** ms.) — *subsistere, subsister; sup(t)stare* „substanță" (Cantemir, Amfilohie Hotiniul, în **DLR** ms.) — *substantia, substance;*

— latină : *suppunere* „subiect" (Ianache Văcărescul, în **DLR** ms.) — *subiectum, subşterne* (POLIZU) — *substernere;* (cu varianta *sus-) susține* — *sustinere ;*

— franceză sau germană : *subofițer* — *sous-officier, Unter offizier ;*

— germană : *subzăcea* (POLIZU) — *unterliegen ;*

— italiană sau franceză: (neanalizabil semantic) *suplini* — *supplire, suppleer.*

Unele formații din limba franceză au fost redate în româneşte, în perioade diferite sau chiar în aceeaşi perioadă, prin forme diferite:

a. calcuri cu baze diferite : *soussigner* — *subtiscăli* (POLIZU — 1857), *subtînsemna* (Ghica, *Măsurile şi greutățile româneşti...,* 1848, p. 209), *subsemna* (POLIZU);

b. împrumuturi propriu-zise şi calcuri: *subdiviser* — *subîmpârți* (Asachi, în DLR ms. — 1833), *subdiviza* (COSTINESCU — 1870); *subordonner* — *subtorîndui* (PROT.-POP. — 1862), *subordina* (ŞINCAI, O. III 210— 1808), *subordona* (Bolintineanu, *Opere,* 1851); *sous-gouverneur* — *subtocîrmuitor* (VALIAN — 1839), *subguvernor* (CODRESCU — 1859); *sublingual* — *sublimbal, sublimbal, sublingal* (COSTINESCU), *sublingual* (DN[2]).

Remarcăm că, în majoritatea cazurilor, împrumuturile sînt mai noi decît calcurile.

Vezi şi la L. Vasiliu, *art. cit.,* p. 886, exemple de formații franțuzeşti cu prefixul *sub-* redate în dicționare şi traduceri româneşti prin construcții nederivate.

Influența prepoziției omonime (moştenite din latină) *sub* se constată în faptul că prefixul prezintă în formațiile noi aceleaşi variante pe care le are şi prepoziția (vezi § **1)** :

subt-: subtadministrator, subtarenda (Hamangiu, în **DLR** *ms.),subcăpitan (Buletin,* Gazetă administrativă **(1844),** în **DLR** ms.), *subtîncinge* **(**C. Aristia, în DLR ms.), *subtîmpărti, subtîntelege* (Heliade, la CLOS. D. **304);**

sup-: suppunere „subiect", *supstare;*

supt-: suptpus, suptîmpărțire (Ghica, *Măsurile...* **45),** *suptstare, suptcîrmuire* (document din **1844,** în **DLR** ms.).

Prime atestări de formații cu *sub-* apar sporadic în secolul al XVIII-lea : (împrumuturi) *substanție* (Cantemir, la ROSETTI-CAZACU-ONU, ILR

387), *succesor (Uricariul* (1776), în DLR ms.), *subtracție, subtraend* (ȘINCAI, Î. — 1785); (calc) *sup(t)stare* (Cantemir, Amfilohie Hotiniul, în **DLR** ms.). Formații relativ numeroase apar însă din secolul al XlX-lea și mai ales de pe la mijlocul secolului (vezi mai sus, p. **232, 233,** atestări de împrumuturi și calcuri): (semianalizabile) *substanță* (Heliade **— 1828),** *subiect* (Văcărescu **— 1834),** (neanalizabile) *substantiv* (Heliade **— 1828),** *subjonctiv* (Aristia **— 1835),** toate la CLOSE, D. 304.

Și în această perioadă apar, mai ales în dicționare, împrumuturi din latină care par să nu fi avut niciodată circulație în afara izvoarelor respective ; de exemplu : ***subaudițiune*** **(PROT.-POP.) —** ***subaudîtio, subiugale*** **„(în muzică, despre ton) subordonat" (ANTONESCU) —** ***subiugalis.*** **Vezi și** ***subdificil, subrustic*** **discutate la p. 231.**

Formațiile românești sînt rare în prima jumătate a secolului al XlX-lea : *subdat* **(1805 —** v. p. **230),** *subpretor* **(1808 —** *loc. cit.);* formații relativ numeroase apar în a doua jumătate a secolului al XlX-lea și mai ales în secolul al XX-lea : *subservitor* (Cuciuran, în **DLR** ms.), *subadministrator* (Kogălniceanu, în **DLR** ms.), *subgrefier* (Constantin îfegruzzi, în **DLR** ms.), *submuntean* (B.P.Hasdeu, în **DLR** ms.).

în perioada modernă și contemporană a limbii române au dispărut din vocabularul activ o serie de formații, mai ales din terminologia administrativă *(subprefect, subprimar, subprovincie* etc). în schimb, în ultimele decenii, diversele terminologii tehnice s-au îmbogățit cu numeroase derivate, atît formate pe teren românesc *(subcorp, subluminic, subpurtătoare, subspațiu* etc), cît și, mai ales, împrumuturi și calcuri *(subalpin, subansamblu, subcortical, subdominantâ* etc).

6. Temele calcurilor și derivatelor românești sînt în număr mare de origine latino-romanică : *subchirurg, sublocotenent, subton, subunitate* etc, dar și moștenite : *subatins, subîmpărți, subînțelege, subrăcire, subsăpare, subsemna, subșterne* sau neromanice (cel mai puțin numeroase) : *subarenda, subchiriaș, subiscăli.*

7. Prefixul *sub-* este un prefix productiv (vezi sub § **5** formații românești).

8. Derivate cu *sub-* există în toate stilurile limbii, dar ele sînt specifice stilurilor administrativ și științific.

SUBT- ***vezi*** *SUB-*

SUP- ***vezi*** *SUB-*

SUPER-

IORDAN, LRA 193, 212, id., LRC 331; OCHEȘEANU, P. 43—44.

1. în derivate prefixul are un accent secundar pe prima silabă : *siiperarbitru;* în cazuri rare se întîlnește accentul (principal) pe a doua silabă a prefixului *(super-),* ca în formația semianalizabilă *superfluu,* care are varianta de accentuare *superfluu* (SCRIBAN).

2. în **DM** sînt înregistrate **6** derivate analizabile, la care se adaugă **61** de derivate din alte surse :

superacril **(D. MED.),** ***superangular*** **Fot. (DLR ms., DN[2], LTR[2], MDE),** ***superbombâ*** **(GRAUR, T. 256),** ***superbronz*** **Met. (LTR[2]),** ***supercalandru*** **Ind. hîrt.** ***(ib.), supercargo*** **Nav.** ***(ib.), supercentrifugă (ib.), supercivilizație*** **(și:** ***superciviliza, -at*** **DLR ms.),** ***superconfort*** **(DLR ms.),** ***supercoop, supercritică***

(ROM. LIT. (1975) nr. 36, 5/1), ***superdelicat*** **(IORDAN, LRA 212, DLR ms.),** ***superdezvoltat*** **(DLR ms** ***superduralumin*** **Met. (LTR[2]),** ***superelogia*** **(și:** ***-ere*** **(CL XVIII (1973) 26),** ***super(h)eterodinâ*** **Teleco (DER, DLR ms., LTR[2], MDE),** ***superfantomâ*** **Telecom, (LTR[2]),** ***superfață*** **„suprafață" (URSU, T ; ș** ***superfățari*** **„superficial" id.** ***ib.), superfecundație*** **(D. MED.),** ***superfilm*** **(IORDAN, LRA 212),** ***supe filtru*** **(DLR ms.),** ***superfinisare*** **(DER),** ***superfinish*** **„superfiniție" Met., cf.** ***finish*** **(LTR[2]),** ***superfini*** **Met., cf.** ***finiție*** **(LTR[2], MDE),** ***superfluență*** **„surplus" (DLR ms.),** ***superfortăreață (~zburătoar*** **(DLR ms.),** ***superfosforic*** **Chim. (LTR[2]),** ***supergalaxie*** **(DLR ms., LTR[2], MDE),** ***supergingaș (Istor literaturii române*** **III, 1973, p. 34),** ***supericonoscop*** **(DER, DLR ms., LTR[2], MDE),** ***superimpregna*** **(D. MED.),** ***superintendent*** **„episcop" (DLR ms.),** ***superinvar*** **Met., cf.** ***invar*** **(LTR[2]),** ***superinvolu (~uterină)*** **(D.MED.),** ***supermagazin, supermicroscop*** **(OCHEȘEANU, P. 44),** ***supernaturalism*** **(IO DAN, LRA 212, id., LRC 331),** ***supernetezire*** **Met. (LTR[2]),** ***supernilvar*** **Met., cf.** ***nilvar (ib.), superno*** **(DER),** ***superorticon*** **Telecom, (DER, LTR[2]),** ***superoxid*** **(OCHEȘEANU, P. 44),** ***superplus*** **„superflu (DLR ms.),** ***superpoziție*** **(DN[2], LTR[2], MDE),** ***superproducție*** **(MDE),** ***super reacțiune*** **Telecom, (LTR** ***super refractar*** **Tehn. (LTR[2]),** ***superrevistă*** **(IORDAN, LRA 212),** ***superserviciu*** **(IORDAN, LRA 21** ***superstar*** **(DLR ms.),** ***superstrat*** **(PUȘCARIU, L. R. I 180),** ***superștiințâ*** **(IORDAN, LRA 212),** ***supe taifun*** **(SCÎNTEIA, nr. 10343 (1975),' 6/7),** ***supertemperament*** **(la V. Nestorescu, LR XII (196 nr. 1, p. 76),** ***supertrust*** **(DN[2]),** ***superturnichet*** **Telecom., cf.** ***turnichet*** **(LTR[2]),** ***superumeral*** **„veșmî papal care acoperă umerii" (DN[2]),** ***superunghiular*** **(MDE),** ***superviza*** **(DLR ms., IORDAN, LRA 21** ***superviziona*** **(IORDAN, LRA 212),** ***supervizualiza*** **(id.,** ***ib.).***

Formațiile cu *super-* sînt:

I substantive (inclusiv infinitive lungi), analizabile în rapo cu un substantiv (categoria cea mai numeroasă) : *superarbitru, super ment, superfosfat, superconfort, superfinisare, superimpregnare* etc. mod excepțional, substantivul la care se atașează *super-* e o abrevier *supercoop ;*

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *superdelic superfin, supersonic* etc.;

III verbe, analizabile în raport cu un verb (categorie foar slab reprezentată) : *superpune, superviza.*

în mod excepțional, categoria morfologică a derivatului e diferi de cea a bazei: împrumutul recent *superumeral* s. cf. *umeral* adj. calcul învechit *superplus* adj. cf. *plus* s.

Formații semianalizabile: *superscripție* „parte iniția a rețetei care cuprinde date asupra bolnavului" (D. MED.), cf. *inscripț subscripție-, superfluu,* cf. *fluent; superlativ,* cf. *ablativ.*

3. Valorile prefixului sînt:

1) superioritatea spațială, poziția peste, deasupr *superfață, superpoziție, superpune, superstrat, superumeral;*

2) intensificarea unei însușiri, superioritat calitativă relativă sau absolută, adesea neputîndu-se distin între cele două grade de intensitate (echivalentă cu gradul comparat de superioritate sau cu superlativul) : *superarbitru, superbronz* „numire da unui grup de alame modificate ... cu o mare rezistență mecanică ș bună rezistență la coroziune", *supercentrifugă* „centrifugă cu tura foarte înaltă"/ *superciment* „ciment care se întărește foarte repede .. *superconfort, superduralumin, superfiltru* „filtru foarte fin", *superfor reață, (acid) superfosforic* „acid fosforic cu conținut mare în acizi po fosforici ...", *supermicroscop, supernetezire, supernovă* „stea ... din cla novelor ... de cîteva sute de ori mai strălucitoare", *superproducție, sup revistă, supertrust* „trust care cuprinde întreprinderile unei anumite r muri de producție din mai multe țări capitaliste", *superviza.*

în formația ***supercoop,*** **relația semantică dintre prefix și bază e contractată prin intermec unui determinat absent al bazei, format cu** ***super-.*** **Acest determinat nefiind exprimat, prefi lui trece asupra bazei (= determinantul), definiția formației rezultate însă conține și terme care lipsește :** ***supercoop*** **„super magazin cooperatist".**

Intensitatea însuşirii poate depăşi limitele obişnuitului, atingînd un grad e x c e s i v: *superinvoluţie (uterină)* „involuţie ... mai rapidă decît cea normală" (= prea rapidă);

Valoarea superlativă este uneori însoţită de o notă ironică: *super civiliza, superdelicat (Un spirit filozofic superdelicat.* Arghezi, la IORDAN, LRA 212), *superştiinţă, supertemperament (Supertemperamentul argentinian în fotbal şi-a creat un adevărat renume,* LR XII (1963), nr. 1, p. 76). Vezi IORDAN, LRA 212, OCHEŞEANU, P. 44.

3) r e p e t a r e a acţiunii (valoare caracteristică pentru nume de acţiune) : *superfecundaţie* „fecundarea succesivă a două ovule".

4. *Super-* este un prefix neologic (dubletul prefixului moştenit *spre-)* împrumutat într-o primă fază (secolul al XlX-lea) din franceză şi latină prin formaţii puţine şi fără mare circulaţie în limbă :

— împrumuturi neanalizabile sau semianalizabile ca: *superfiţial* (Heliade —1831, la GLOSE, **D** . 304), *superficial* (a. 1836, la URSU, **T**.) — lat. *superficialis,* fr. *superficiel; superlativ* Heliade—1828, la CLOSE, **D** . 304, ÎIEGULICI —1848) — lat. *superlatiuus,* fr. *superlatif; superstiţie* (Heliade—1831,1a CLOSE, **D** . 304, NEGULICI) — lat. *superstitio,* fr. *superstition; superficie* (COSTINESCU — 1870) — lat. *superficies; superfin* (id.) — fr. *superfin; superpoziţie, -une* (id.) — lat. *superpositio,* fr. *superposition;*

— semicalcuri ca : *superfaţă* (a. 1813, la URSU, T.) — lat. *superficies; superfăţari* (STAMATI — 1851) — lat. *superficialis,* fr. *superficiel; superpunere* (COSTINESCU) — lat. *superponere,* fr. *superposition; superfluenţă* (Eminescu, în DLR ms.) — fr. *superfluite; superplus* „superfluu" (GHEŢIE— 1896) — probabil după lat. *superfluus* sau (mai puţin probabil) fr. *superflu.*

Un număr relativ mare de împrumuturi au pătruns însă de la sfîrşitul secolului al XlX-lea, din nou din franceză şi, mai tîrziu, din engleză, uneori prin intermediul francezei, în majoritatea cazurilor din diversele terminologii tehnice, inclusiv a cinematografiei: *superbombă* < fr. *superbombe, superciment* < fr. *superciment, superconfort* < fr. *superconfort, super fecundaţie* < fr. *superfecondation, superfiniţie* < fr. *superfinition, superfortăreaţă<ír. superforteresse, super(Ji)eterodină<ír. superheterodyne, superstrat* < fr. *superstrat; supercargo* < engl. *supercargo, super civilizat* < engl. *supercivilized, supertrust* < engl. *supertrust; superfosfat* — fr. *superphosphate,* engl. *superphosphate, supersonic* — fr. *supersonique,* engl. *supersonic, super star*—engl. *super star,* fr. *super star, superstructură—h. superstructure,* engl. *superstructure, superviza* — fr. *superviser,* engl. *supervise.*

1. I. Iordan (LRA 212) afirmă că prefixul s-a introdus prin cîteva cuvinte „de origin e anglo-americană" din limbajul teatral şi al sportului venite prin intermediul limbii franceze. Vezi aceeaşi părere la R. Ocheşeanu (p. 44).

2. Pentru situaţia lui *super-* în franceza actuală, vezi J. Marion : *Une mode nouvelle en linguistique: le superlangage,* în „Revue de philologie francaise", XLI, 1929, p. 170—182, GUILBERT-DUBOIS, p. i. 98—100; pentru situaţia din engleză, vezi MARCHAND, E. W. 145—146.

Superumeral este împrumut din italiană sau latină : *superumerale, superhumerale,* iar *super intendent* şi *super iconoscop* din germană : *Superintendent, Superikonoshop.*

Supermagazin este un calc după engl. *supermar'ket.*

Derivate româneşti par să fie formaţiile ca : *superangular* şi *superun-gMular, superbronz, supercoop, superdelicat, superfantomă, super netezire, superştiinţă, supertemperament.*

5. Majoritatea derivatelor cu *super-* sînt formate de la baze neologice : latino-romanice sau internaţionale.

Cîteva excepţii formate de la baze moştenite : *super dezvoltat, superfaţă, supernetezire, superpune, superştiinţă* şi *super unghiular.*

6. *Super-* este un prefix productiv în limba română.

1. R. Ocheşeanu (P. 50) afirmă că *super-* e un prefix neproductiv şi se foloseşte din ce în ce mai rar.

2. Recent, *super-* apare folosit independent în construcţii ca : *motoreta Carpaţi super.*

7. Formaţiile *au super-* aparţin terminologiilor tehnice şi ştiinţifice şi limbajului comercial, cu preponderenţă al reclamelor.

SUPR- vezi SUPRA-

SUPRA- (SUPR-, SUPRÂ-, SOPRA-)

IORDAN, LRA 212 — 213; OCHEŞEANU, P. 44 —4

1. Prefixul *supra-* se distinge de termenul de compunere prepoziţional *supra* din toponimicul *Suprapietrei* prin regimul în genitiv p care îl are acest *supra* în compus.

La IORDAN, TOP. 495 şi în FC I 116, *Suprapietrei* e prezentat drept compus cu prepoziţi *asupra.* Fără a considera ipoteza inadmisibilă, formulăm încă una : primul termen al compu sului poate fi prepoziţia *supra,* atestată la Dosoftei (vezi TDRG, CADE) şi păstrată în *asupr* şi *deasupra.*

Mai dificil de stabilit este statutul lui *supra* în adjective ca *supra plan.* Există trei soluţii posibile: *supra* este *a.* prefix, derivînd aici ad jective de la substantive, *b.* prepoziţie, termen constituent al unui adjec tiv compus (e vorba de prepoziţia neologică *supra,* cu regim în acuzativ vezi AVRAM, P. N. 244) sau *c.* la limita dintre prefix şi prepoziţie.

Vezi şi p. 286; AVRAM, P. N. 249, 250.

întrucît nu există argumente categorice nici pentru soluţia *a,* nic pentru soluţia *b,* reţinem soluţia *c.*

2. Prefixul *supra-* are următoarele variante :

a. variantele învechite:

supră-, care apare la Dosoftei şi, mult mai tîrziu, la I. Eusu (1842, la URSU, T. 285); între cele două apariţii pare să nu fie nici o leg tură (vezi § 5);

sopra-, care apare la Asachi (la URSU, **T**. 285, vezi § 5, nota 2

b. varianta fonetică *supr-* înaintea unor teme începătoare cu *a* *supraduce* „a aduce în plus" (Aristia, în **DLR** ms.), *supraşeza (Calend* 1794, 34/6, la GHEŢLE, B. 471) şi *supramid* „fibră textilă fabricată din răşi sintetice poliamidice" (apariţia acestei variante nu e obligatori vezi *supraactivitate, supraadăuga* etc).

3. în **DM** sînt înregistrate 47 de derivate analizabile, la ca se adaugă 151 de derivate din alte surse :

supraactivitate* (DLR ms.), *supraadăuga* (DLR ms.), *supraalbiire* (la Fl. Dimitrescu, LR XI (196 nr. 4, p. 397), *supraantrenament* (D. MED.), *supracalificat* (DLR ms.), *supracarlingă* Nav. (LT *supraclasă* (MDE), *supraclorinare* (LTR²), *supracoacere* Agr. *(ib.), supracomandă* (DLR ms.), *sup compensa* (IORDAN, LRA 213), *supracompoundare,* cf. *compoundare* Electr, (LTR²), *supracomp mare* Mec. *(ib.), supracompus* (IORDAN, LRA 213), *supraconductibilitate* (DER, LTR²), *supracond tiv* (MDE), *supraconductor* Fiz. (LTR², MDE), *supraconfort* (DLR ms.), *supraconsolida* Geol. *-are* LTR²), *supraconştient* (DLR ms.), *supracopertă* (DN², MDE), *supracorectat* Opt., Telecom, *supracorecţie* LTR²), *supracreştere* Telecom, (LTR²), *supracurajos* (OCHEŞEANU, P.), *supracur

(DN², MDE), *supracursă* Ind. extr. (LTR²), *supradeterminare* (DLR ms.), *supradevelopare* (LTR²), *supradialectal* (DLR ms.), *supradimensiune* (și : *supradimensiona, -al, -are, -at ib.*), *supradividendă* (*ib.*), *supradominantă* (DER, DN²), *supradolare* (și : *supradotat* DLR ms.), *supradresat* (*ib.*)

dubla (IORDAN LRA 213), *supraduce* (DLR ms.), *supraefort (ib.), supraelastic (ib.), supraeloqiere (ib.) supraestet (ib), supraetaja* (DN², MDE), *supraeu* (IORDAN, LRA 213), *supraeutectic* Met (LTR²), *supraexcita* (IORDAN, LRA 213; și: *-ație* DER, MDE), *supraexpunere* Fot. (D MED LTR²' MDE; *supraexpus* MDE), *suprafacuitate* (la FI. Dimitrescu, *loc. cit.*), *suprafatigâ* (DLR ras/ *suprațavorabil* (IORDAN, LRA 213), *suprafermenta* (id. tf. 46), «ipratf/i (DLR ms.), *suprafiresc* (IORDAN, LRA 213), *suprafluid* (și: *-itate mu*), *suprafuziune* (DER, DN², LTR²), *supragaranta* (DLR ms.), *supragenunchi* (DLR ms.), *supragnietre (ib.), supraglotic (ib.), suprahepatic (ib.), suprahrănit (ib.), supraimersiune* Nav. (LTR²), *supraimperialism* (DER), *supraimprimare* Ind. text. (LTR²), *supraimpunere* (MDE), *supraindividual* (IORDAN, LRA 213), *suprainfecție* (DER, D. MED.), *supraintensitate* Electr. (LTR²), *supraintendent* (și : *supraintendență* IORDAN, LRA 213), *suprainterpretare* (DLR ms.), *supraintitula (ib.), supraîmpingere* (LTR²), *supraîmplini* (și : ...

OCHEȘEANU, P.), *supraînălțare* C f., Drum., Met. (DER, LTR²), *supraincordare* (si: *supraincordat* DLR ms.), *supraindeplinire (ib.), supraînsâmînța (ib.), supralărgire* Cf. (DER, LTR²) *supra-liminar* Psih (DLR ms.), *supraluciditate (ib.), supralume (ib.), supraluminâ* Gonstr! (LTR²) *supralungire* Ind. lemn. (LTR²), *supramarionetâ* (DLR ms.), *supramaturatie* Aer. (LTR²) *supra-*... (DLR ms.), *supramenționat (ib.), supramina* (LTR²), *supramodulație* Telecom. (*ib.*), *supra-național* (și : *-ism* IORDAN, LRA 213), *supranormal* (DLR ms.), *supranormativ (ib.), supranumeros (ib.), supraocluzie* (D. MED.), *supraorbital* (DLR ms.), *supraorganizare (ib.), supraoxida* (și : *-are, -ație ib.*), *supraoxigenație (ib.), suprapartizan* (SCÎNTEIA, nr. 10.497 (1976), 6/6), *suprapămintesc* (DLR ms.), *suprapersonal (ib.), supraplus (ib.), suprapreţui* (IORDAN, LRA 213), *supra-problemă* (DER), *supraprodus* (DN²), *suprapur* (R. L. nr. 8679 (1972), 6/8), *supraputere* (DLR ms.), *suprarabat (ib.), suprarafinare* (LTR²), *suprarăcire* Met. (*ib.*), *suprareacția* (*Head Holmes*)

(D. MED.), *suprarefractar* (LTR²), *supraregie* (DLR ms.), *supraregional (ib.), suprareninâ* (DER D. MED., LTR²), *suprarețea* Fiz. (LTR²), *supraridicare* Geol. (ifc.J, *suprasatesc* (DLR ms.), supra- scm (și:-er. *suprascriptură (ib.), suprasexual (ib.), suprasimț (ib.), suprasolicita* (si • -are DN², LTR²), *suprasolvent* (și: *suprasolvire* DLR ms.), suprasta* (si: -a/ .j, *suprasterol* Chim. biol. (LTR²), *suprastocare* (DLR ms.), *suprastrat* (DER, IORDAN, 'LRA 213), *supraseza* (la ...), *suprașezătură* (DLR ms.), *supraștire* „cunoaștere mai deplină decît cea obiș-nuită" (*ib.*), *supratatuat (ib.), supratehnic* (IORDAN, LRA 213), *supratemă* (DER), *supratemporal* (DLR ms.), *supratentorial* (D. MED.), *supraterestru* (DLR ms.), *supratinar* (DN², MDE), *supratitlu*

(DLR ms.), *supratonator* Ind. hîrt. (LTR²), *supratonicâ* (DLR ms., MDE), *supratopire* (DN², LTR², MDE), *supratrăire* (GOSTINESCU), *supratrust* (DN²), *supravalorifica* (și: -are DLR ms.), *supraverbal (ib.), supravia (ib.), supravizitâ* (DN²), *supravlrf (ib.), supravoltor(-devoltor)* (LTR², MDE), *suprădumnâdzâiesc* (Dosoftei, la PUȘCHILA, D. 71), *suprâființat* (id. *ib.* 70), *suprântra* (id. *ib.* 68).

Formațiile cu *supra-* sînt:

I substantive (inclusiv infinitive lungi), analizabile în raport cu un substantiv (categoria cea mai numeroasă) : *supraapreciere, supra-față, supramuncă, supraproducție, suprastructură, supravoltaj,* (formație parasintetică) *supravoltor* cf. *volt;*

Supra- se atașează de obicei la substantive abstracte, nume de acțiuni sau de calități.

II adjective, analizabile în raport cu:

— un adjectiv : *supranatural, supraomenesc, suprarealist, suprarenal* etc ;

— un substantiv: *supranumerar;* (formație parasintetică) *supratento-rial,* cf. *tentoriu;*

1. Aici se poate încadra și adjectivul, analizabil prin raportare la un substantiv, *supraplan* (cp. cu *extraplan).*

2. Adjectivele de tipul *suprabugetar* „în afara bugetului", *supranatural* „mai presus de natură" sînt analizabile formal prin raportare la adjectivele *bugetar, natural.* Din punct de vedere semantic însă este preferabilă analiza prin raportare la substantivele *buget* și *natură* (vezi definițiile) și în cazul acesta formațiile sînt parasintetice. Preferăm analiza prin raportare la adjective, deoarece este mai simplă și este totuși admisibilă și din punct de vedere semantic. *Suprabugetar* poate fi definit și prin „în afara a ceea ce este bugetar" etc.

3. în cazul lui *supraunitar,* singura analiză semantică acceptabilă e prin raportare la *unitate.* De aceea considerăm formația semianalizabilă (vezi *subunitar).*

III verbe, analizabile în raport cu un verb *supraalimenta, supraevalua, supraveghea, supraviețui* etc.

Formații semianalizabile (din DLR ms.): *supraiacent,* c... *subiacent; suprateran,* cf. *subteran.*

4. Valorile prefixului *supra-* sînt :

1) superioritatea spațială, poziția peste, deasupr... (valoare caracteristică mai ales pentru substantive, verbe și adjectiv... participiale) : *supracarlingă, supracopertă, supragenunchi* „parte a picio-rului situată deasupra genunchiului", *supraimpresiune* „impresionare ... unei pelicule cu două sau mai multe imagini prin suprapunere", *supra-scriere; supramenționat, suprarenal, supratatuat* „tatuat peste un al... tatuaj"; *supraterestru; supraetaja, suprapune;*

în aparițiile vechi ale verbului *suprâveni,* valorii „superioritate spațială" îi este asociată „di-recția" (cp. cu sensul prepoziției *asupra) : volbură purtată de va suprăveni* Dosoftei, *Par-miar* f. 31 b, *c-au suprăvinit blinzie preste noi și certa-ne-vom* Dosoftei, *Psaltirea,* în PSAL... 189/25. în *suprânălța* sensul prefixului e mai greu de precizat; ar putea fi același ca în *supr...veni,* după cum ar putea avea și exclusiv rolul de indicator al mișcării în sus : *văz...pre necuratul suprănălțîndu-să și suindu-sâ ca kedrii Livanului* Dosoftei, *Psaltirea»* în PSAL... 70/38 (cp. cu corespondentele din *Psaltirea Scheiană: rădicăndu-se și înrălțându-se* PSAL... 70/12 și Goresi: *prearădicăndu-se și nâlțindu-se* PSALT. 70/37—38.

2) intensificarea unei însușiri, superioritate calitativă relativă sau absolută, adesea neputîndu-se disting... între cele două grade de intensitate (echivalentă cu gradul comparat... de superioritate sau cu superlativul) : *supraarbitru, supraclasă, suprac...mandă* „comandă supremă", *supraestet* „adept în cel mai înalt grad ... estetismului'', *suprafortăreață, supraintendență, supramarionetâ* ,mario-netă foarte perfecționată", *supraom, supraorganizare, suprapreț, supr...putere, suprarabat; supraelastic, supranumeros; supraalimenta, supr...mlorifica, supraveghea.*

Intensitatea însușirii poate depăși limitele normalului, atingîn... un grad excesiv: *supraaglomerat, supraîncălzit, suprapopulat, supr... •sensibil; supradevelopare* „developare condusă prea departe ..."? *supr...expunere* „expunere ... un timp prea îndelungat" ; *supraaprecia ;*

1. Această valoare este denumită de Ivan Evseev (s. 92) intensiv-saturativă.

2. Superioritatea abstractă (care nu e echivalentă cu intensificarea unei însuși... se asociază uneori cu exterioritatea abstractă: *supranațional, supradialect...* •*suprapartizan.*

3) caracterul suplimentar: *supradividendă* „dividendă supl...mentară", *supramuncă, supranume, supranumerar, suprasarcină* „sarcin... suplimentară pe care o are de suportat un aparat ...", *suprataxă* „ta... suplimentară adăugată unei alte taxe" ; *suprasolvent* „care plătește pes... taxa stabilită"; *supragaranta* „a da o garanție suplimentară";

în formația *supraadâuga* „a adăuga la ceva care este deja complet" *(Orice operă este a... supraadăugată naturii.* Vianu, în DLR ms.), valoarea prefixului este aceea de indicat... -al caracterului suplimentar.

4) depășirea unei limite, poziția sau situarea dincolo ... sfera noțiunii exprimate de bază (valoare exprimată mai ales prin adje...tive) : *supraconștient* „mai presus de atitudinea conștientă", *supra...alectal, suprafiresc, supraindividual* „mai presus de individ", *supranatur... «supraomenesc, suprapămîntesc, suprasexual, supratemporal* „care pare ... fi în afara timpului", *supraverbal* „care se exprimă prin alte mijloace de... cele verbale" ; *suprarealism ;*

De această valoare se leagă ideea de posterioritate temporală, exprimată c... numai prin : *supraviețui* și *supraseza (Ei orlnduiesc ca să suprașeze până in șase luni execuțio... ^restantului. Calendar,* 1794, 34/6).

' 5) caracterul n e a ş t e p t a t al acţiunii: *supraveni* „a veni, a se mtimpla pe neaşteptate".

5. în istoria prefixului *supra-*, se disting două straturi, care corespund, se pare, la doua căi de apariţie a prefixului în limbă.

Primul strat, în varianta *supra-*, datează din secolul al XVII-lea si este ilustrat prin cîteva formaţii, toate la Dosoftei: *supraveni (Paremiâr* 1683, la HEM 1931, *Psaltirea,* în PSALT. 189/25), *suprănălta (Psaltirea,* în PSALT. 70/38), *suprădumnădzăiesc (Molitvenie,* la PUSCHILI, D 71) *suprăfiinţat* (id., *ib.* 70),* *suprăntra* (id., *ib.* 68), *suprapune* (id., *ib.)* si *suprăventre* (id., *tb.* 71). Intrucît toate derivatele sînt româneşti (chiar dacă unele sînt calcuri după latină — *supraveni* şi *suprăaumnădzăiesc,* cf **DA** s.v. *asupraveni,* PUSCHILA, D. 71 - sau după slavonă - *suprănălta, suprăfiinţat,* cf. PUSCHILA, D. 68, 70), această cale este i n t e r n ă - este folosită prepoziţia românească *supra* (în forma etimologică *supră-,* vezi **DA** s.v. *asupra,* **ILR II** 287) şi modelul oferit pentru verbe si substantivele verbale de formaţiile cu *asupra (asupră-luare Codicele'Voroneţean* în **DA**, *asupraveni* Dosoftei, *Paremiar* 1683, f. 31 b, în **HEM** 1931). ' '

Formaţia model, *asupră-luare,* este considerată compusă (vezi FC I 34) deoarece *asuma* nrepoziţie şi adverb, poate fi interpretat aici ca adverb.

Dat fiind însă că derivatele menţionate apar exclusiv la Dosoftei e foarte posibil ca ele să nu fi avut circulaţie în limbă, deci să nu fi avut nici o influenţă asupra istoriei ulterioare a prefixului.

1. De aceea credem că *suprapune* şi *supraveni* de la Dosoftei nu au nici o legătură cu formaţiile introduse în secolul al XlX-lea prin calchierea lat. *supraponere* sau a fr. *superposer (suprapune* • D. Cornea, o traducere din 1849, în DLR ms.), fr. *survenir (supraveni:* HELIADE, o i 389)* Menţionăm că *supraveni* are la Heliade sens diferit de cel pe care îl are la Dosoftei (a veni ne neaşteptate": *Cu ritul dimpreună, cu observări de forme, Nu mult si supravine si o credin ţ-absurdăD-o teamă, d-o speranţă* HELIADE, O. I389; cp. cu sensul care apare la Dosoftei vezi p. 239). Notăm însă şi contextul următor, unde sensul lui *supraveni,* fiind ambiguu, poate fi apreciat ca o dovadă a menţinerii sensului vechi al compusului: *Tradiţia povesteşte că fiind tara adesea bântuită de năvălirea tătarilor, odinioară ar fi supravenit aceştia pană în maraenile capitalei. Foaie pentru minte, inimă şi literatură* (1843), în DLR ms. '

2. De asemenea fără legătură cu existenţa prefixului la Dosoftei, dar influenţat direct de forma prepoziţiei *asupra* pare să fie calcul ulterior *suprafaţă* (a. 1842, vezi § 2).

3. Categoric fără nici o legătură cu vechiul *suprănălta* este recentul *supra înălţa* din terminologia tehnică.

A doua cale, e x t e r n ă, este împrumutul prefixului latin *supra-*, începînd din prima jumătate a secolului al XlX-lea, prin:

a) formaţii adaptate de tipul: *suprascrie* (Budai-Deleanu — 1818 în **DLR** ms.) — lat. *suprascribere;*

Pentru situaţia lui *supra-* în latină vezi ERNOUT-MEILLET, s.v. *super-*, LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L. G. II 250, ILR i 100, 104. Menţionăm că în latină *supra-* avea exclusiv sens local şi temporal.

b) formaţii cu etimologia multiplă, semicalcuri după latină sau calcuri după franceză: *suprapune* (Dionisie Piru Tesaleanul, în **DLR** ms. — 1849) — lat. *supraponere,* fr. *superposer; supravia* (Asachi, în **DLR** ms! — 1853), *supravieţui (Calendar* (1857), în **DLR** ms.) — lat. *suprauiuere fr. survivre.*

1. Vezi la COSTINESCU încă o modalitate de calchiere a fr. *survivre: supratrâire.*

2. Menţionăm corespondenţa dintre sensul lui *suprapune* în contextul citat („aplica" : *moaie într-însele pânză subţire pe care o suprapune la tâmple, stomah şi la pulsul manilor)* şi acelaşi sens al lat. *supraponere* la A. Cornelius Celsus, m e d i c . în acelaşi timp atragem atenţia asupra faptului că textul citat (Dionisie Piru Tesaleanul, *Encolpiul doctorilor sau medicina practică.* Tipărită a doua oară în Atena ... tradusă pe românie de ...) pare a fi o traducere din greacă

Pătrunderea prefixului neologic *supra-* în sistemul derivativ românesc a fost probabil susţinută de existenţa prepoziţiilor moştenite compuse cu *supra: asupra* şi *deasupra.* (întrucît în limba veche apare exclusiv la Dosoftei, e puţin probabil ca prepoziţia *supra* să fi avut vreun rol.)

Vezi IORDAN, LRA 213, unde, recunoscuidu-se, originea neologică a prefixului, se spune că este „simţit oarecum ca un element lingvistic băştinaş (din cauza marii asemănări fonetice şi semăntice cu *asupra* şi *deasupra)".* Vezi şi OCHEŞEANU, p. 44 — 45.

Aşa se explică faptul că aproximativ în aceeaşi perioadă în care apar presupusele împrumuturi din latină şi chiar înainte de aceasta (la sfîrşitul secolului al XVIII-lea) apar şi formaţii cu *supra-* care redau :

— derivate latineşti cu *super- : supraficial* (Ion Brezoianu, în **DLR** ms. — 1850) — *superficialis, supracilie* ,,sprinceană" (C. Aristia, în **DLR** ms — 1857) — *supercilium ;*

— derivate latineşti cu *super-* sau franţuzeşti cu *sur-: suprafaţa (Albina românească* 1830, în **DLR** ms.)—lat. *superficies,* fr. *surface; suprașeza (1194c)* — lat. *supersedere,* fr. *surseoir (ă Vexecution);*

— derivate din limba franceză cu *sur- : suprafin* (POLIZU) — *surfin*

— derivate din limba franceză cu *sur-* sau limba italiană cu *şopra- supranumi* (Asachi, în **DLR** ms.) — fr. *surnommer,* it. *soprannominare supraomenesc* (Asachi, în **DLR** ms.), *suprauman* (Heliade, în **DLR** ms.) — fr. *surhumain,* it. *soprumano.*

Forma prefixului din *soprafaţâ* (Asachi, la URSU, T. 285) se datoreşte influenţei it. *sopra-*.

Mai mult, în aceeaşi perioadă apar şi derivate care par a fi format în româneşte : *supracomandă* (Asachi, în **DLR** ms.), *suprapămîntean (Calendar* (1858)^ în **DLR** ms.), *supraştire* (Heliade, în **DLR** ms.).

Mult mai tîrziu, în secolul al XX-lea, *supra-* a fost împrumutat ş direct din franceză, prin formaţii, noi şi în această limbă, ca : *supracon ductibilitate* < *supraconăuctibilite, supraconductiv* — cf. *supraconductivit supraliminar* < *supraliminaire, supranaţional* < *supranational, supra sensibit* < *suprasensible, supraterestru* < *supraterrestre.* Aceste împrumuturi sînt însă foarte puţine, deoarece în franceză *supra-* este foarte puţi folosit; vezi dicţionarele.

în mult mai mare măsură însă şi mult mai devreme (vezi mai sus formaţiile româneşti cu *supra-* continuă să calchieze formaţii franţuzeşt cu *sur-,* de exemplu : *supraalimenta — suralimenter, supraestima — surest mer, supraîncălzi — surchauffer, supralicita — surencherir, supramuncă — surtravail, supraoxidare — suroxidation, suprasatura — sursaturer.* Mul mai rar sînt calchiate formaţii cu *super- : suprastructură — superstructure suprafortăreaţă — superforteresse.*

Unele formaţii franţuzeşti cu *sur-* au fost redate în română prin dublete formate din terme cu prefixul împrumutat şi cu prefixul calchiat. De exemplu : *surface — surfaţă* (Poenaru - 1837) şi *suprafaţă* (vezi OCHEŞEANU, P. 45 şi URSU, T. S. V. *suprafaţă) ; surveiller — surveghe* (Ghica) şi *supraveghea* (vezi HRISTEA, E. 160); *surplus — supraplus* (ALEXI) şi *surplus; surrilisme — sur realism* şi *suprarealism* etc. Termenii acestor dublete au evoluat în mod diferi Astfel *suprafaţă, supraveghea, suprarealism* au înlocuit complet variantele cu *sur-*, în timp *surplus* 1-a înlocuit *pe supraplus.*

în relativ numeroase cazuri, derivatele româneşti par a avea etimologie multiplă: structura formaţiilor prin care se calchiază modele franţuzeşti cu *sur-* a putut să fie influenţată de corespondentele italieneş cu *sopra-,* mai aproape de românescul *supra- : supraabundenţă* — f *surabondance,* it. *soprabbondanza ; supraexcita* — fr. *surexciter,* it. *soprae*

citare; suprafuziune — fr. *surfusion,* it. *sopraffusione; supranatural* — fr. *surnaturel,* it. *soprannaturale; supranumerar* — fr. *surnumeraire,* it. *soprannumerario.*

în câteva cazuri italiana pare a fi chiar unica sursă etimologică : *supracopertă* — *sopraccoperta, supraăominantă* — *sopraddominante, supra-preț* — *sopraprezzo* (adaptări şi calcuri).

Odată cu modelele franţuzeşti şi italieneşti, româna a adoptat si bogăția mai mare de sensuri pe care o au prefixele fr. *sur-,* it. *soprâ-* în raport cu lat. *supra-.*

Pentru franceză, vezi dicționarele, pentru italiană, vezi ROHLFS, G. III 361.

Dat fiind contextul filozofic în care a apărut, *supraom* pare să fie un calc după germ. *tjbermensch* (mai degrabă decît după fr. *surhomme* sau it. *superuomo.* Adjectivul *supraomenesc* însă e calchiat după franceză sau italiană). De asemenea calc după germană *(Oberlicht)* este *supra-lumina* (cp. cu împrumutul curent în limbă *oberliht).*

în terminologia tehnică modelele sînt adesea mai multe, de exemplu : *supracoacere* — germ. *tfberreife,* engl. *overripeness ; supracursă* — germ. *Uberhub,* engl. *overtravel; supraîncălzire* — fr. *surchauffe,* germ. *Uberhitzung,* engl. *overheating; supratensiune* — fr. *surtension,* germ. *Uberspannung,* engl. *over-voltage.*

O situație aparte au formațiile *supraconştient, supraiacent* şi *supra-teran,* care sînt formate după modelul antonimelor lor, calcuri sau împrumuturi din franceză : *subconştient* < *subconştient, subiacent* < *subjacent, subteran* < *souterrain.*

în secolul al XlX-lea preponderența o au calcurile, derivatele pe teren românesc fiind foarte puţine (vezi p. 240—241).

E concludent numărul mare de formații (27), în marea majoritate calcuri, care apar în dicționarul lui Costinescu, chiar dacă unele dintre ele n-au avut niciodată circulație în limbă.

^ în secolul al XX-lea, în special pe la mijlocul secolului, derivatele româneşti sînt din ce în ce mai numeroase atît în terminologiile tehnice, cît şi în stilul literaturii beletristice (adesea formații ocazionale), mai ales cu valoarea „superioritate calitativă", cu toate subsensurile ei. De exemplu: *supracurajos, supradevelopare, supradotat, supradresaf, supra-dubla, supraefort, supraestet, suprafermenta, supragaranta, supragenunchi, supraghicire, supraindividual, suprainterpretare, supraîncordare, supraluci-ditate, supralume, supralungire, supraorganizare, suprapersonal, supra-rabat, suprasimț, suprasolvent, supravîrf.*

6. Temele derivatelor cu *supra-* sînt în număr mare latino-romanice: *supraactivitate, supraantrenament, supracalificat, supracom-primare, supraconfort, supracopertă, supraconsolida* etc.

Eelativ numeroase sînt temele moştenite (inclusiv derivate de la astfel de teme) : *suprafiresc, supragenunchi, supraîncălzi, supraîncarcă, supralume, suprapamintesc, suprasimț, supraveghea* etc.

Foarte rare sînt temele neromaniee, slave : *supramuncă, supratipar, supratopire, supravîrf* şi germane : *suprarabat, supraşlefuială.*

7. Prefixul *supra-* este foarte productiv în română.

8. Prefixul *supra-* este specific limbii literare. Majoritatea formațiilor aparţin stilului tehnico-ştiinţific, de exemplu: *supraantrenament, suprdhepatic, supraocluzie, suprareacție, suprarenal* etc. (medicină), *supra-compoundare, supracomprimare, supraconductibilitate, supracurent, supra-intensitate* (fizică), *supraclorinare, supraoxigenație, suprapur, suprasaturat, suprasterol* (chimie), *supracoacere, supramaturație* (apicultură), *suprabu-getar, supradividendă, supralicita, supramuncă, supraofertă, supraprofit, supratrust* (economie), *supraăominantă, supratonică* (muzică), *supradialec-tal, supraregional* (lingvistică) etc.

Mai puţin numeroase sînt derivatele care nu aparţin vreunei terminologii. Cele mai multe dintre acestea însă sînt folosite într-un stil ales : *supraaglomerat, supraestima, supranatural, supranume, supraomenesc, suprapune, suprasolicita, supraveghea, supraviețui* etc.

Eelativ numeroase sînt formațiile ocazionale, care apar mai ales în literatura beletristică şi în limbajul presei: *supraconfort, supraconştient, supracurajos, supradotat, supraefort, supraestet, supraf acuitate, suprafa-tigă, supraghicire, suprapersonal, supraştire* etc.

SUPRĂ- vezi SUPRA-

SUPT- vezi SUB-

SUR-

IORDAN, LRA 213 — 214; RIZESCU, P. N. 17—18; HRISTEA, E. 160.

1. în **DM** sînt înregistrate 8 derivate analizabile cu prefixul *sur-,* la care se adaugă 7 derivate din alte izvoare :

surabundențâ **(ALEXI, în DA ms.),** ***surclasa*** **(IORDAN, LRA 213;** ***Viața românească*** **1936, ianuarie, p. 61, în DLR ms.) ,,a întrece cu mult un adversar încît să pară de o clasă inferioară învingătorului",** ***surfin*** **„foarte fin" (comunicare orală),** ***surnumerar*** **(PONTBRIANT, S.V.),** ***surpasa*** **„a întrece, a depăşi" (ALEXI, în DLR ms.),** ***surrealism*** **(IORDAN, LRA 213),** ***surrenal*** **(DLR ms.).**

Nu am inclus în inventar cuvintele : ***surmenaj, surplombă*** **„porțiune dintr-un traseu de alpinism care depăşeşte planul vertical" (MDE),** ***surpriză,*** **pentru care nu putem stabili o legătură semantică în limba română, între prefix şi temă.**

Formațiile cu prefixul *sur-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb: *surexcita* (var. lui *surescita), surnumi, surpasa, surprinde, surveghea, surveni;*

— un verb sau (formaţie parasintetică) un substantiv : *surclasa.*

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: *surabundențâ, surfață, surplus, surrealism;*

III adjective, analizabile în raport cu:

— un adjectiv : *surfin, surnatural, surrenal;*

— un substantiv : *surnumerar.*

Formații semianalizabile: *surfila* „a întări marginile unui material textil cu o cusătură rară" (**DM**), cf. *filatură; survola* „a zbura deasupra unui teritoriu" (DN[3]), cf. *volant.*

2. Prefixul *sur-* are următoarele valori:

1) superioritatea spațială („deasupra, peste") : *surfață, surnumi, surrenal* etc.;

2) intensificarea unei însuşiri (valoare egală cu superlativul) : *surfin* sau superioritatea abstractă absolută : *surexcita, surveghea*

3) d e p ă ş i r e a unei limite, poziţia sau situarea dincolo de sfera noţiunii exprimate de bază : *surclasa, surnatural, surpasa, surplus;*

4) c a r a c t e r u l s u p l i m e n t a r : *surnumerar, surnumi;*

5) c a r a c t e r u l n e a ş t e p t a t al unei acţiuni: *surprinde, surveni.*

3. *Sur-* este un prefix neologic, de origine franceză, care a fost împrumutat prin derivate ca :

(analizabile) *surclasa* — fr. *surclasser,*
surexcita — fr. *surexciter,*
surpasa — fr. *surpasser ;*
(semianalizabile) *survola* — fr. *survoler ;*
(neanalizabile) *surcupa* — fr. *surcouper,*
surmena — fr. *surmener,*
insurmontabil — fr. *insurmontable,*
surşarj — fr. *surcharge.*

în franceză *sur-*, dubletul moştenit al recentului *super-*, are valorile: „deasupra, peste", în sens local sau temporal: *surmonter, surlendemain,* sau marchează excesul: *surchaufţer, surproduction* (ROBERT, S.V.).

Pe teren românesc s-au format unele semicalcuri:
(înv.) *surfaţă* — fr. *surface,*
surprinde — fr. *surprendre* (după *prinde),*
(înv.) *surveghea* — fr. *surveiller.*

Derivatele cu prefixul *sur-* sînt atestate din prima jumătate a secolului al XlX-lea : *surprinde* (a. 1834, la CLOSE, D.), *surfaţă* (a. 1837, la URSU, T.), *surplus* (STAMATI), *surnatural* (Negruzzi, în DLR'ms.).

4. Temele derivatelor cu sw-potfi atît vechi, moştenite *(surprinde, surveghea, surveni),* cît şi noi, de origine latino-romanică, în special franceză (ultimele fiind mai frecvente).

Sur- a fost slab productiv în secolul trecut, cînd a format unele derivate din categoria semicalcurilor; cele mai multe au fost înlocuite ulterior, prin formaţii cu prefixul *supra-* (de ex. *surfaţă — suprafaţă, surveghea supraveghea,* vezi *SUPRA-* p. **241).** în limba actuală prefixul *sur-* este neproductiv.

5. Derivatele cu *sur-* aparţin limbii literare. Cele mai multe formaţii sînt învechite : *surabundenţă, surnatural, surnumi, surveghea* etc. Singurele formaţii uzuale în limba actuală sînt *surplus, surprinde, surveni.*

SUS- vezi SUB-

ŞT(R)0- vezi STRĂ-

TĂ- (TE-, TO-)

GRAUR, E. 26; REICHENKRON, DAK. 74, 85, 160; C Poghirc. *O nouă teorie asupra substratului limbii române?* în LR XVI (1967), nr. 5, p. 420-421 ; ILR II 364; AVRAM c. 5 - 10.

1. Prefixul *tă-* (din *tămînji, tăvăli)* are şi variantele: *te- (tehui,* cf. DA, frecvent *tăhui,* cf. ALRM I/I h. 193 ; SCRLBAN), *to- (toflegi).*

2. în **DM** sînt înregistrate două derivate a n a l i z a b i l e . Acestea sînt:

I 1 v e r b, analizabil în raport cu un verb : *tămînji ;*

II 1 a d j e c t i v, analizabil în raport cu un adjectiv : *tăhui* (cf. *hui;,* semianalizabil faţă *de.căhui, năhui, păhui).*

1. Pentru *hui* „prost, nătărău" vezi PASCA, GL. şi CADE ; ALRM I/I h. 135 îl înregistrează în expr. *hui de cap* „ameţit", aproximativ în aceeaşi regiune (Moldova) ca şi *tăhui.* La SCRIBAN găsim expresia (Moldova, fam.) *a-ţi veni huiu* „a-ţi veni hachiţa (capriciul)".
2. Substantivul reg. *teşmecherie* „înşelătorie, pungăşie" (Moldova, la CADE, SCRIBAN) nu este un derivat (cu prefixul *te-)* de la *şmecherie,* cum ar putea rezulta de la CADE („comp. *şmecherie"):* Scriban a arătat că la baza lui stă *„teşmec* «înşelătorie» (de origine turcă; Moldova rar)"; autorul citat presupune influenţa lui *şmecherie,* în timp ce GRAUR, A. E. 79 crede că *teşmecherie,* derivat de la *teşmec „SL* devenit într-un fel oarecare *şmecherie,* sau, în cel mai bun caz, a avut influenţă asupra lui *şmecherie* dacă acesta e de origine germană".

Formaţia *tăvăli* este s e m i a n a l i z a b i l ă prin *năvăli, prăvăli,* iar *toflegi, tofligi* (SCRIBAN) prin *cofleşi, cofleji* (vezi *CO-₃,* p. **66).**

3. Derivatele cu prefixul *tă-* au aceeaşi valoare cu cea a bazei.

4. *Tă-* este un prefix de origine slavă, provenit din acelaşi prefix slav **no-** (vezi *PO-,* p. **187)** care a dat pe *co₂-,* ca alt rezultat al disimilării în vecinătatea unei labiale: v. sl. **noA\d3dTH** (bg. *noMazeaM,* ser. *pbmazati,* rus, *noMasamh,* ucr. *noMasamu)* > rom. *tămînji* (şi *comînji);* GRAUR, E. 24—27. Ideea paralelismului dintre prefixele *co-₃, po-* şi *tă-* este întărită de existenţa variantelor asemănătoare *co-jcă-, po-jpă-, tă-/te-* *şi* de existenţa unor formaţii cu aceeaşi temă : *căhui/păhui/tehui (tăhui), comînji/tămînji, cofleşi (cofleji)/toflegi (tofligi);* vezi Mioara Avram, *lucr. cit.,* p. 8—9.

Pornind de la v. sl. **no-** se poate clarifica şi etimologia lui *tăvăli:* „de la sl. *poval-:* bg. *noeasaM,* rus. *noeajiumb* „a doborî, a rostogoli", ucr. *noeajiumu,* pol. *powalic* „a răsturna", iar ser. *povâliti* are acelaşi înţeles cu rom. *tăvăli"* (GRAUR, E. 26).

1. CADE dă ca etimon ser. *tavoljiti „SL* duce o viaţă grea, mizerabilă". Alte lucrări recunosc tema slavă *valiti* „a rostogoli", dar nu se pronunţă asupra prefixului (TDRG: „Formele sînt obscure; pentru *tă-* nu intră în discuţie lat. *trans-")* sau îl consideră de altă origine (dacică la G. Reichenkron, vezi nota 2 *a).*
Scriban explică pe *tă-* din *tăvăli* ca în *tămînji,* iar restul prin v. sl. *valiti,* dar trimite şi la ser. *tavoljiti;* menţionăm însă că la *tămînji* îl explică pe *tă-* prin *tăvăli.*
2. în legătură cu originea lui *tă-* sau numai a unora dintre derivate, s-au emis şi alte ipoteze, care atrag în discuţie şi cuvinte neanalizabile.
a) Pe baza comparaţiei cu albaneza şi armeana, G. Reichenkron a emis părerea că prefixul *tă- (to-)* din *tămînji, tăvăli* ar fi un element de substrat d a c (DAK. 74, 85, EL. 113, 120); vezi şi C. Poghirc, *lucr. cit.,* p. 420 — 421 şi ILR II 364.
în lucrarea lui I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română, Substratul comun româno-albanez,* Bucureşti, 1970, nu se pomeneşte nimic de derivatele cu *to- (tă-).*
După G. Reichenkron (DAK. 160 — 161), există şi alte cuvinte formate cu prefixul *tă- (to-)* neanalizabile în româneşte: *tăujer* „băţ de lemn de stejar cu care se amestecă zerul" (< i.e. **ueg'h — ug'h* „a mişca"), *toiegi* „a porni la drum" (cf. lit. *eigă* „mers", arm. *ig* „coborîre", gf. *6%xo[L<xi* „merg"), *tologi* „a zăcea" (< i.e. *Hegh-jlogh* „a zăcea"); dintre acestea numai etimologia lui *tologi* poate fi acceptată (vezi G. Poghirc, *lucr. cit.,* p. 42 : *toiegi* e un derivat de la *toiag* < sl. Torark, iar *tăujer* are o etimologie necunoscută). G. Reichenkron nu explică însă de ce prefixul dac *to-* a devenit în româneşte *tă-* în unele exemple, pe cînd în altele s-a păstrat. După C. Poghirc avem de-a face probabil cu „o asimilare la distanţă, un fel de armonie vocalică" : *tăvăli, tologi (lucr. cit.,* p. 420).
b) Ipoteza originii l a t i n e a prefixului *tă-* a fost susţinută în DA, S.V. *comînji:* „Prin Moldova se zice *tămînji* (v.c), al cărui prefix (lat. *trans-?)* se mai întîlneşte şi în verbul *tâmînda* înrudit cu lat. *maxdare".* Originea latină a lui *tă-* a fost combătută de Tiktin (TDRG, S.V. *tăvăli).*
c) Scriban consideră pe *tâmînji* format cu prefixul *ta-,* ca în *tăvăli* ori ca în bg. *tabog,* „depozit".
d) Ciorănescu (s.v. *mînji)* consideră pe *tămînji* un derivat cu prefixul *tă-* „puţin clar" şi trimite la *tâmînda* (fără a-l mai discuta pe acesta din urmă).
e) Numai Tiktin contestă raportul dintre *tămînji* şi *mînji.*
f) Verbul *tâmînda,* invocat de mai mulţi cercetători în special în discuţia asupra lui *tămînji* (vezi mai sus, sub *b* şi *d),* figurează la CADE şi SCRIBAN, care îl înregistrează ca regionalism

(Transilvania) cu sensul „a (se) amina", fără a-i indica etimologia. în măsura în care *tăminda* este semianalizabil prin *comînda,* am avea a face cu un *tă-* omonim cu prefixul discutat aici g) Pentru *tehui* s-a susţinut provenienţa din magh. *tahonga, tohonya* „trîndav" (cf. CADE, SCRIBAN ; la ultimul se trimite şi la rom. *haihui)* ; această etimologie este pusă sub semnul întrebării de TAMÂS (S.V.), care menţionează însă o anumită legătură cu magh. *taho* „prostănac". Pentru *hui* CADE, PASCA, GL. şi TAMÂS indică etimonul magh. *hiilye.*

JSTu cunoaştem atestări vechi decît pentru *tăvăli* (**P O** 130/7).

5. Temele derivatelor sînt de origini diferite :

— slavă : *tămînji ;*

— maghiară : *tăhui.*

Prefixul *tă-,* foarte slab productiv în trecut, este total neproductiv în limba contemporană.

Amîndouă derivatele lui sînt regionale (Moldova, Bucovina).

TE- vezi TĂ-

TO- vezi TĂ-

TRA- vezi TRANS-

TRANS- (TRANZ-), TRA-, TRÂ- (TRE-₁ TRI-), TRE-₂

DRAGANU, R. S. 60; IORDAN, LRA 214; V. Rudeanu, *Prefixul trans» în limba româna,* în SMFC II 87 — 92.

1. *Trans-* are varianta fonetică (rară) *tranz-* în cuvinte neanalizabile sau greu analizabile : *tranzacţie, tranzistor, tranzit, tranziţie* (si familia acestuia).

Trans- este un prefix neaccentuat. Numai în neanalizabilul *tranzit* accentul este pe prefix.

în exemplele de mai sus, tema începe cu o vocală, fără ca prezenţa unei vocale să fie obligatorie pentru varianta *tranz-*.

Derivatele cu *trans-,* formate de la teme cu *s-,* se scriu cu dublu *transsiberian, transsinclinal, transsubstanţiere, transsuăaţie* etc. (rar cu un *s,* ca în *transcrie),* pentru a nu se crea' confuzia că avem de-a face cu o variantă *tran-* (a lui *trans-).* în situaţii ca cele de mai sus găsim uneori şi scrierea cu cratimă între prefix şi temă (vezi şi p. 298).

Tră- *(trăda, trămete,* forma învechită) are variantele *tri-, tre-₁* în *trimite, tremite (tremete).*

Tre-₂ are varianta fonetică *tră-* *(trasări,* în vestul Transilvaniei, cf. **A L R I/II** h. 233, punctele 302, 305).

La Alexici, în DLR ms. e înregistrată varianta coruptă *trăcsâri.* Aceeaşi variantă apare şi în ALR I/II h. 233 (în Transilvania, punctele : 56, 59, 61, 90, 94, 96, 103 ; *irâpsâri,* punctul 65).

Prefixele *trans-, tra-, tră-, tre-₂* aparţin aceleiaşi serii, pe baza originii comune (cu deosebiri referitoare la momentul pătrunderii în limbă) şi a identităţii de valori.

2. în **DM** sînt înregistrate 24 de derivate analizabile cu ***trans-,*** la care se adaugă 30 de derivate din alte izvoare :

transacetilazâ **Chim. (LTR²),** ***trahsafrican*** **(INF. BUC 1971, 5692, p. 314),** ***transaldolazâ*** **(D. MED.),** ***transamidazâ*** **Chim. (LTR²),** ***transamidinază (ib.), transaminare*** **Chim. (DER, LTR²),** ***transaminazâ*** **Chim. (D. MED.),** ***transanticlinal*** **Geol. (LTR²),** ***transcalculare*** **Topogr. (DER, LTR²),** ***iranscetolazâ*** **(D. MED.),** ***transconductanţă*** **Geol. (LTR²),** ***transcristalizare*** **(DER, LTR²),** ***transfăgărăşean*** **(R.L. 1971, 8394, p. 1/4),** ***transfluenţă*** **Geol. (LTR²),** ***transglicozidaze*** **pl. (D. MED.),** ***transhidrogenaze*** **pl. (LTR², D. MED.),** ***transiluminare*** **(DER),** ***translocaţie*** **(D. MED.),** ***transmetilaze*** **pl.** ***(ib.), transmineralizare (ib.), transmodulaţie*** **(LTR²),** ***transoceanic*** **(DER, DN²),** ***transpeptidare*** **<D. MED.),** ***transrenan*** **(DN²),** ***transsaharian (ib.), transsinclinal*** **Geol. (LTR²),** ***transsonic*** **Mec. <LTR²),** ***transsudaţie*** **(DN²),** ***transsulfuraze*** **pl. (D. MED.),** ***transuranic*** **Chim. (DN²).**

Derivatele cu *trans-* sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : *transcrie, transpărea, transporta, transpune* etc.;

— un substantiv (formaţie parasintetică) : *transborda;*

II substantive

a) comune, analizabile în raport cu:

— un substantiv (uneori de origine verbală) : *transcalculare, transiluminare, transpoziţie, tranzacţie* (cf. *act, acţie, acţiune)* etc.; (formaţie parasintetică) *transliteraţie;*

— un verb : *transfug ;*

b) proprii, analizabile în raport cu un substantiv: *Transaltai, Transvaal;* (formaţii parasintetice) *Transcaucazia, Transiordania ;*

III adjective, analizabile în raport cu :

— un adjectiv : *translucid;*

— un substantiv (formaţii parasintetice):

a) comun: *transmarin;*

P) propriu: *transcarpatic, transfăgărăşean, transrenan, transsiberian* etc.

Formaţii semianalizabile: *transcendent,* cf. *ascendent; transductor* Telecom, (DER, LTR²), cf. *conductor; transelectronaze* Chim. (LTR²), cf. *electro-; transfocator* Cinem. (LTR²), cf. *focal; transfosfataze* pl. Chim. (LTR²), cf. *fosfat; transfuzie,* cf. *infuzie; transglicozilaze* pl. Chim. (LTR²), cf. *glicozurie; transgresiune,* cf. *digresiune; transtermie* (D. MED.), cf. *diatermie; transvertor* (DN²), cf. *convertizor; Transilvania,* cf. *silvi-, silvo-.*

Tra- are două derivate verbale, analizabile în raport cu un verb : *traduce, trafora.* Formaţii semianalizabile: *traversa,* cf. *inversa; travesti,* cf. *investi.*

Tră- apare într-un singur derivat verbal, analizabil în raport cu un verb: *trăda.* Formaţii semianalizabile: *trimite (trămite),* cf. *transmite, remite;* pentru varianta *trimete,* cf. şi *sumele (sumite).*

Derivatul *trăda* se deosebeşte de tema *da,* prin flexiunea unor forme verbale : *trădez,* dar *dau ;* cf. şi *trădau* (rar) la SCRIBAN.

Ţre-₂ poate fi identificat în două derivate verbale, analizabile în raport cu un verb : *tresaltă, tresări.*

3. Prefixul *trans-* are valorile :

1) depăşirea unei limite spaţiale, situarea „dincolo de" obiectul denumit de bază (adesea în opoziţie cu *cis-) : transcarpatin, transdunărean, transrenan;*

Un sens apropiat îl au în chimie anumiţi izomeri ca, de exemplu, *transdecalină* (cf. *cisdecalină),* prefixul arătînd că este vorba de aşezarea unor anumiţi atomi (de hidrogen) de o parte şi de alta (a unui plan).

2) străbaterea („prin") : *transcontinental, transfăgărăşean, transiluminare, transsiberian* etc.;

în derivatul *translucid,* raportat la *lucid* (rar) „luminos, strălucitor" (DA ms.), prefixul are sensul de „străbatere".

3)- **d e p l a s a r e a ,** ' trecerea (dintr-un loc în altul): *transfug, transplanta, transpune* **(1°** „a muta"), *transvaza, trăda;* sensul spațial **e** mai puțin clar în următoarele derivate : *transcrie, transliterație;*

4) s c h i m b a r e a, trecerea (dintr-o formă în aita) : *transfigura* „a(-şi) schimba expresia, înfățișarea sau starea spirituală", *transforma, transpune* **(2°** „a schimba dintr-o stare sau dintr-o situație în alta"); indicator al schimbării: *transmutație* „transformare a unui element chimic în altul".

Unele derivate au două valori, ca, de exemplu, *transatlantic* a) „de dmcolo de Atlantic" *{regiune transatlantică) ;* b) „care străbate Atlanticul" *(vapor transatlantic).*

Valoarea prefixului *tre-$_2$* e neclară.

4. *Trans-* şi *tra-* sînt prefixe neologice de origine latină. Ele au pătruns în limba română prin împrumuturi din limbile romanice (mai ales din franceză) şi, foarte rar, direct din latină; uneori derivatul a intrat pe mai multe căi :

(analizabile) *transborda* — fr. *transborder,*
transăanubian — fr. *transdanubien,*
transliterație — lat. *transliteratio,*
transoceanic — fr. *transoceanique,*
transplanta — fr. *transplanter,*
transfigura — fr. *transfigurer,* lat. *transfigurare,*
transalpin — fr. *transalpin,* lat. *transalpinus;*
(semianalizabile) *transfuzie* — fr. *transfusion,*
transpira — fr. *transpirer,*
transmite — lat. *transmittere ;*
(neanalizabile) *travesti* — fr. *travestir* (it. *travestire),*
transcende — lat. *transcendere.*

împrumuturile din limbile neromanice sînt rare, ca, de exemplu: *transuranic* — germ. *transuranisch.*

în latină, *trans-* este un prefix format din prepoziția omonimă. Ca prefix avea valorile : „dincolo de", „peste", „dintr-un loc în altul" *(transfigo),* „schimbare totală" *(transfiguro, transformo);* cf. ERNOUT-MEILLET, **S.V. Lat. *trans-* avea varianta *tra-* înaintea unei sonore: *trado, traduco, tramitto.* In franceză, prefixul latin a fost moştenit sub forma *tres- (tre-, tre-)* şi împrumutat sub forma *trans-*** (NYROP, G. **III 229 - 237). Fr *'trans-* are sensurile : „dincolo de" *(transalpin),* „prin" *(transpercer) ;* de asemenea arată trecerea sau schimbarea *(transition, transformaiion),* cf.** ROBERT, S.V. **It. *tra(s)-,* provenit din lat. *trans-,* are aceleaşi sensuri ca si în latină** (ROHLFS, **G. III 361).** '

Pe teren românesc s-au format unele calcuri (semicalcuri), ca, **de** exemplu : *traduce* — lat. *traducere,* fr. *traduire,*
transpărea — fr. *transparaître,*
transpune — fr. *transposer* (sau lat. *transponere),*
transdunărean — fr. *transdanubien (> transdanubian).*

Cîteva derivate nu au corespondent străin : de exemplu, *transcarpatic, iransfăgărăşean* (pentru model cf. *transalpin* < fr. *transalpin).*

Trans- a pătruns în limba română pe la începutul secolului al XlX-lea: *transport* **(L B) ,** *transparent* (Heliade, *Din scrierile lui Lord Byron,* Bucureşti, **1834,** la CLOSE, D. **306),** *transformație* (a. **1840,** la URSU, T.), *transplanta* (NEGULICI), *transalpin* (document din **1865,** în DLR ms.).

Derivatul neanalizabil *translator* e înregistrat într-un act din 1794 (BRV II 361).

Tră- (tre-$_{19}$ tri-) a fost moştenit din latină: (analizabil) *trăda* < lat. *tradere;* (semianalizabil) *trimite (tremite)* < lat. *tramittere.*

Derivatele cu *tre-$_2$* sînt semicalcuri formate după franceză : *tresaltă* — fr. *iressauter, tresări—tr. tressaillir;* ele sînt atestate de pe la mijlocul secolului trecut (C. Hegruzzi, Eusso, în **D L R** ms.).

După unii lingvişti cele două derivate de mai sus ar fi moştenite din latină: *tresaltă* < *Hransaltare* (SCRIBAN), ***tresări* < **tra[nJs-salire*** (PUŞCARIU, SCRIBAN).

5. Cele mai multe teme sînt de origine latino-romanică; cele moştenite sînt rare *(transcrie, transpune, traduce).* Unele derivate au la bază nume proprii în forma lor românească: *transcarpatic, transdunărean* (alături de *transdanubian), transfăgărăşean.*

Trans- e un prefix puțin productiv. Celelalte prefixe din aceeaşi serie sînt neproductive.

în domeniul chimiei, *trans-* este folosit uneori ca determinant plasat în urma anumitor substantive: *izomeri trans* (C. D. Nenițescu, *Tratat elementar de chimie organică,* voi. I, Bucureşti, 1956, p. 86), *valențe trans* (id., *ib.).*

6. Prefixul *trans-* apare în diferite stiluri ale limbii literare, dar mai ales în cel ştiințific. în acesta din urmă, e frecvent în terminologia geografică şi în* cea* tehnică. Derivatele cu *tre-$_2$* aparțin limbii literare.

în ÂLR i/n h. 233 *tresări* e rar înregistrat în Transilvania şi (izolat) în Muntenia (vezi şi p. 246).

TRANZ- vezi TRANS-
TRĂ- vezi TRANS-...
TRE-$_1$ vezi TRANS-...
TRE-$_2$ vezi TRANS-...
TRI- vezi TRANS-...
ȚIRCON- vezi CIRCUM-
ȚIRCUM- vezi CIRCUM-
ULTR- vezi ULTRA-

ULTRA- (ULTR-)

IORDAN, LRA 214 — 215, id., LRC 346; OCHEŞEANU, P. 46 — 48

1. Prefixul *ultra-* are varianta fonetică *ultr-* înaintea unor teme începătoare cu *a: ultralumin* „aliaj complex de aluminiu..." (apariția acestei variante nu e obligatorie, vezi *ultraacustică).*

2. în **DM** sînt înregistrate **8** derivate a n a l i z a b i l e , la care se adaugă **60** din alte surse :

ultraacustică (LTR[2], MDE), ***ultrabazic*** (MDE), ***ultrabrahicefalic* (D.** MED.), ***ultrabrahicranial (ib.), ultrabulevardist* (LL X (1965), p. 243), *ultracentral* (R.L. – mica publicitate), *ultracentrifugâ* (DER,** D. MED., LTR[2]), ***ultracondensor*** (LTR[2], MDE), ***ultraconfortabil*** (DA **ms.), *ultraconservator (ib.), ultrademagog*** (DA **ms.,** DN[2]), ***ultrademocrat*** (SMFC **I 47), *ultradinastie* (Eminescu, în** SILL **I 242), *ultradin* Telecom, (LTR[2]), *ultradiscutare* (ROM. LIT. 1975, nr. 51, 3/4), *ultradolihocranial* (D. MED.), *ultraelegant* (DA ms.), *ultrafinare* Ind. petr. (şi: *ultrafining*** LTR[2]), ***ultraforming* Ind. petr. *(ib.), ultrafracționare* (D.** MED.), ***ultraimperialism*** (DN[2]), ***ultralnalt* Telecom,** (LTR[2]), ***ultraliberal*** (SMFC **I 47), *ultralumesc*** (COSTINESCU), ***ultralumin* Met.** (LTR[2]), ***ultrametamorfism*** **Geol. *(ib.), ultramicroanaliză*** (DER, LTR[2]), ***ultramicrobalanță*** (LTR[2]), ***ultramicrocoacervat* (D.** MED.), ***ultramicroeterogen*** **(LTR[2]), *ultramicron* (LTR[2], MDE), *ultramodern*** (SMFC **I 47, DN[2]; şi: *-ist*** SMFC **I 47), *ultramohta* (DN[2]; şi.: *-ism* DER), *ultramuntean* (NEGULICI), *ultraoportunist*** (SMFC I 47), ***ultraoptimetru* (LTR[2]), *ultraoptimist*** (HEM **2606), *ultrapesimist* (id., *ib.), ultraporozitate*** (LTR[2]), ***ultraporțelan (ib.), ultrapraf*** **Geol. *(ib.), ultrapresiune* (D.** MED.), ***ultraprogresist*** (SMFC **I 47,** DN[2]), ***ultrarapid*** (SMFC **I 47,** DN[2]), ***ultrarază*** (IORDAN, LRA **212), *ultrareacționar*** (SMFC **i 47,** DN[2]), ***ultraregalist*** (SMFC **I 47**

DN[1]), *ultraretrograd* (SMFC I 47), *ultrarevoluționar (ib.), ultraromantic (ib.), ultrasensibil* (DN[1]), *ultrasentiment* (CONTEMPORANUL 18 II 1966, 3/6), *ultrasonic* (DN[1], MDE), *ultrasonor* (SMFC I 47, DN[2]), *ultrasonoterapie* (DN[2], MDE), *ultrastructurâ* (D. MED.), *ultrasuprarealist* (IORDAN, LRA 215), *ultraşic* (SMFC I 48), *uîtraşovinist (ib.), uitratrior* (LTR[2]).

Derivatele cu *ultra-* sînt:

I substantive, analizabile în raport cu un substantiv : *ultrafiltru, ultramicroseop, ultrasunet, ultravirus* etc.; în mod excepțional, baza este un substantiv verbal: *ultraăiscutare;*

II adjective, analizabile în raport cu un adjectiv : *ultraconservator, uliraelegant, ultramodern, ultraretrograd, ultrascurt* etc.

1. Relativ numeroase formații cu *ultra-* au baze compuse cu elemente de compunere care denumesc însuşiri dimensionale: *micro- (ultramicrochimie, ultramicroseop, ultramicrobalanță); brahi- (ultrabrahicefalic, ultrabrahicranial) ; doliho- (ultradolihocranial)* etc.
2. *Ultramicroeterogen* „format din particule prea mici pentru a constitui un sistem eterogen, dar mult mai mari decît e necesar pentru a constitui un sistem omogen" şi *ultrasonoterapie* „terapie bazată pe ultrasunete" sînt formații parasintetice de un tip special constituite dintr-un prefix *(ultra-),* un element de compunere *(micro-, sono-,* cf. *sonometru)* şi un cuvînt *(eterogen, terapie).*

Formații semianalizabile : *ultraphan* „material artificial.. e similar celofanului, întrebuințat în poligrafie" (LTR[2]), cf. *celofan.*

1. *Ultramicrotomie* „secționarea preparatelor tisulare în felii mai subțiri de ... pentru a fi studiate cu ultramicroscopul" (D. MED.) este o formație parasintetică de tipul lui *ultramicroeterogen,* semianalizabilă în raport cu elementul de compunere *-tomie.* *Ultramicroeterogen, ultrasonoterapie* şi *ultramicrotomie* prezintă şi o structură semantică specială : conform sensului lor, cuvintele se structurează în două segmente, unul constituit de prefixe şi de elementul de compunere medial *(ultramicro-, ultrasono-),* iar celălalt, de cuvîntul, respectiv elementul de compunere, final *(eterogen, terapie, -tomie).*
2. *Ultramarin* este neanalizabil semantic întrucît: „După metoda de fabricare, ultramarinul are culori diferite. Cel mai important e ultramarinul *albastru* ; sînt utilizați (sic) şi ultramarinul *violet* şi cel *roşu,* iar în mai mică măsură, cel *verde"* (LTR[1]).

3. Valorile prefixului *ultra-* sînt :

1) depăşirea unei limite spațiale, poziția sau situarea dincolo de sfera noțiunii exprimate de bază (foarterar): *ultralumesc, ultramontan, ultraviolet* „(despre razele electromagnetice) a căror lungime de undă se situează dincolo de extremitatea violetă a spectrului";

2) intensificarea unei însuşiri, superioritatea calitativă absolută (echivalentă cu gradul superlativ) : *ultracentral, ultraconfortabil, ultraelegant, ultramodern, ultrascurt, ultrasensibil; ultracentrifugă, ultrafiltru, ultrafracționare, ultramicrobalanță, ultraporțelan* etc.

Intensitatea însuşirii poate depăşi limitele normalului, atingînd un grad extrem, excesiv, exagerat; această valoare apare frecvent în terminologia politică şi este însoțită întotdeauna de o nuanță ironică : *ultraconservator, ultrademagog, ultrademocrat, ultraprogresist (Mi s-a făcut imputarea că sînt foarte, că sînt prea, că sînt* ***ultra~progresist.*** CARAGIALE, O. VI 141), *ultraregalist* etc. Vezi şi *ultradiscutare (Hiperraționalizarea şi* ***ultradiscutarea*** *relațiilor dintre oameni nu e lipsită de anumite pericole. Loc. cit.* la p. **249).**

1. Iorgu Iordan (LRA 214 — 215) afirmă că termenii politici cu *ultra-* sînt „ironici prin ei înşişi", ironia provenind de la exagerarea conținută în prefix. Vezi şi OCHEŞEANU, P. 47—48 şi IORDAN, STIL. 211, unde se vorbeşte despre valoarea stilistică a prefixului care „izvorăşte din natura prefixului însuşi, indiferent de legătura sintactică, poate indiferent şi de sensul temei".
2. In formația ironică *ultrasuprarealist* apare secvența de prefixe „superlative" *ultra-* şi *supra-* datorită faptului că în *suprarealist,* care a căpătat statut de termen tehnic, prefixul nu a mai fost simțit ca superlativ (caracterul exagerat e exprimat exclusiv de *ultra-).*

în terminologia ştiințifică, caracterul excesiv nu e asociat cu nota ironică, e însă foarte greu de distins de valoarea de intensificare propriu-zisă : *ultrasunet* „fenomen acustic a cărui frecvență depăşeşte frecvența maximă corespunzătoare unui sunet", *ultraoptimetru* „instrument ... cu o sensibilitate de cinci ori mai mare decît a optimetrului", *ultramicroseop* „microscop ... cu ajutorul căruia sînt examinate corpuri care nu sînt vizibile cu microscopul obişnuit".

Uneori relația semantică dintre prefix şi bază nu este contractată direct, ci prin intermediul unui determinant al bazei, format cu *ultra-.* Acest determinant nefiind exprimat, prefixul lui trece asupra bazei exprimate, definiția formației rezultate însă conține şi termenul care lipseşte (e de fapt un caz de brevilocvență): *ultraacustică* „ramură a acusticii care studiază ultrasunetele", *ultracondensor* „condensor cu care un microscop simplu se transformă în ultramicroscop", *ultrastructurâ* „dispoziția structurilor ultramicroscopice".

4. *Ultra-* este un prefix neologic, împrumutat din diverse limbi de cultură, dar în special din franceză. Primele împrumuturi, de pe la mijlocul secolului al XlX-lea, provin din franceză (uneori şi din latină) şi sînt mai ales formații din domeniul politic : *ultrarevoluționar* (COSTINESCU) < fr. *ultrarevolutionnaire.* în aceeaşi perioadă se înregistrează şi primele calcuri după limbile menționate : *ultramuntean* (ÎSTEGULICI, PROT.-POP.) — fr. *ultramontain,* lat. med. *ultramontanus* (ulterior, cuvîntul este împrumutat: *ultramontan), ultralumesc* — lat. *ultramundanus.*

în latina clasică *ultra* este folosit exclusiv ca adverb şi prepoziție, cu sens local. în latina tîrzie şi mai ales medievală, apar derivate în care prefixul are acelaşi sens local: *ultramundanus,* la ERNOUT-MEILLET; *ultramarinus, ultramontanus, ultrapadana, ultra-rhodonenses, ultrauadere,* la Du CANGE.
Sensurile abstracte (caracterul excesiv şi intensiv, derivate din cel concret, spațial) apar în limbile moderne, vezi DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, S.V. *ultra-,* TEKAVCIC, G. I. III 172, MARCHAND, E. w. 149 — 150.

în secolul al XX-lea numărul împrumuturilor şi al calcurilor creşte, afectînd şi alte domenii, cu preponderență cel ştiințific. Totodată, sursele de împrumut sînt mai numeroase (romanice şi neromanice; în cazul termenilor ştiințifici, adesea terminologia internațională) :
— franceză : (împrumuturi) *ultracentrifugare* < *ultracentrifugation, ultramodern* < *ultramoderne, ultrasensibil* < *ultrasensible, ultraşic* < *ultra-chic ;* (calcuri) *ultrasunet* — *ultra-son* etc.;
— italiană: *ultrademocrat* <*ultrademocratico, ultrarapid* <*ultrarapido, ultrareacționar* <*ultrareazionario ;*
— germană : *ultramarin* <*ultramarin, ultrabazic* <*.ultrabasisch;*
— rusă : *ultraimperialism* <*ysbmpauMnepuasu3M* (vezi HRISTEA, E. **115);**
— franceză sau italiană : *ultraromantic* — fr. *ultraromantique,* it. *ultraromantico ;*
— franceză, germană sau engleză: (împrumuturi) *ultrafiltru, -are—tr.ultrafiltration,* germ. *Ultrafilter; ultramicroseop* — fr. *ultramicroscope,* germ. *Ultramihroslcop,* engl. *ultramicroscope; ultraviolet* — fr. *ultraviolet,* germ. *ultraviolett,* engl. *ultraviolet;* (calcuri) *ultrascurt* — fr. *ultracourt,* engl. *%iltra-sliort(wave),* germ. *Ultrakurz(welle).*

în secolul al XlX-lea apar foarte puține derivate pe teren românesc, şi toate au sens ironic : *ultrademagog* şi *ultraretrograd* (ALECSANDRI, T. I 27, 35), *ultradinastie* (Eminescu), *ultraprogresist* (CARAGIALE, O. VI 141), *ultrapesimist, ultraoptimist* (Hasdeu **— 1893).** în secolul al XX-lea apar mai multe derivate româneşti şi din domenii diferite : *ultracondensor, ultraconfortabil, ultraoportunist, ultraporțelan, ultrapraf, ultrasentiment, ultrasuprarealist, uîtraşovinist* etc.

5. Temele formațiilor în *ultra-* sînt în marea lor. majoritate latino-romanice. Excepții sînt: *ultraînalt, ultralumesc, ultrarară, ultrascurt, ultrasunet* (teme moştenite sau formate de la baze moştenite), *ultrapraf(*temă slavă).

6. Prefixul este slab productiv în română (vezi § **4).**

Poziția lui este însă susținută de faptul că, paralel cu derivatele menționate (împrumutate sau formate în româneşte), s-au împrumutat şi calchiat şi cîteva formații în care *ultra-* are statut de cuvînt independent sau chiar este bază de derivare :
***ultra* s.m. ,,cel care este exagerat în opiniile sale" (NEGULICI) < fr. *ultra,* la rîndul lui împrumutat din latină *(ultra)* sau elipsă din *ultra-royaliste* (v. ROBERT, S.V.);**
***ultraism* „mişcare literară de avangardă inițiată în Spania în 1919", considerat în MDE împrumut din spaniolă; cp. şi cu engl. *ultraist,* aproximativ sinonim cu engl. *ultra* (< fr. *ultra,* împrumutat şi în româneşte, vezi mai sus);**
ultraj (-agiu), ultragia,* calchiate după fr. *outrage, outrager.

7. Formațiile cu *ultra-* sînt folosite mult în terminologia politică şi tehnieo-ştiințifică; ele apar însă şi în limbajul criticii şi istoriei literare *(ultraromantic, ultrasuprarealist, ultrasentiment)* şi în cel comercial sau familiar căutat *(ultracentral, ultraconfortabil,ultraelegant, ultramodern, ultraşic).*

VĂ- (VO-, VE~)

1. Prefixul *vă-* are variantele *vo- : vohod* şi *ve- : veleat.*

2. în **DM** este înregistrat un singur derivat analizabil, la care se adaugă încă unul din alte surse : *vohod* (TDRG, SCRIBAN) „mersul solemn al preotului în biserică".

Derivatele cu *vă-* sînt substantive analizabile în raport cu un substantiv: *văleat — leat, vohod — hod* „mers" **(DA).**

3. Valoarea prefixului *vă-* este interioritatea : *văhod, văleat* (v. şi *văvidenie* „Intrarea în biserică").

4. Prefixul *vă-* a fost împrumutat din slavă, după cît se pare, în secolul al XVII-lea prin derivate analizabile ca : *văhod* (Dosoftei, *Molitvenicul,* la PUSCHILA, D. 88) < K-KA^A** sau formații neanalizabile ca : *vă-/vovedenie (Şapte Taine,* la TDRG) < *K^Ki^tHHie.*

întrucît *hod* e atestat abia în secolul următor (C Negruzzi, Gorovei, în DA), e posibil ca inițial formația *văhod* să fi fost analizabilă numai pentru cei care cunoşteau o limbă slavă.

Văleat nu este o formație cu prefixul **K-K-** în limba de origine, ci un substantiv precedat de prepoziție: **K-KA^TO**. în limba română neexistînd o prepoziție *vă,* secvența nu a fost analizată ca fiind formată din două cuvinte, ci ca un singur cuvînt, în care a fost identificat prefixul *vă-* dintr-o formație ca *văhod.*

H. Moser *(Der Ursprung der rumănischen Prăpositionen,* în JAHRESBERICHT X (1904), 460) înregistrează o prepoziție *V-K* ,,în" într-un text românesc din 1642 : *Ce-s vi± Neki.* Această apariție însă, care pare a fi excepțională, nu dovedeşte, credem, că prepoziția ar fi avut circulație în limbă.

Variația vocalei *vă-jvo-* se poate explica prin influența formațiilor cu prefixul *văz-,* care prezintă aceeaşi variație (vezi *VĂZ- (VOZ-)j!*

Varianta *ve-,* apărînd în formația *veleat,* cuvînt cu oarecare circulație în limba comună (Neculce, document din 1814, *Şezătoarea,* la TDRG), se explică prin contextul fonetic : *ăje* după labială.

5. Prefixul *vă-* nu a fost niciodată productiv în limba română.

6. Formațiile cu *vă-* aparțin vechiului stil cult bisericesc *(văhod, văvedenie)* şi limbii comune *(văleat).*

VĂZ- (VOZ-)

1. Prefixul *văz-* are variantele etimologice :
voz-, necondiționată, în *vozglas;*
văs-, condiționată de consoana surdă următoare, apărînd exclusiv în formații semianalizabile şi neanalizabile : *văspriemnic, văsclinovenie.*

Forma *viz-,* înregistrată la SCRIBAN, în *vî&nesenie* (cu mențiunea : fals *vă-;* şi la DHLR II 535), *vî&glaşenie,* pare să se datoreze unei lecturi diferite care, eventual, poate să corespundă unei grafii chirilice diferite a prefixului. De aceea nu o înregistrăm ca variantă.

2. în **DM** sînt înregistrate 2 derivate analizabile cu prefixul *văz-.* Ele sînt substantive analizabile în raport cu un substantiv : *văzduh* „aer, atmosferă" — *duh* „suflare", *vozglas/vozglas* „pasaj final al unei ectenii, pronunțat de preot cu voce mai tare" — *glas.*

Formații semianalizabile: *văspriemnic* „moştenitor" (TDRG), cf. *blogopriemnic* „bineprimitor" **(DA);** *văznosi* „a se înălța" *(Evangheliarul slavo-român),* cf. *ponosi, prinosi* (v. şi *văznesi* „idem" TDRG, SCRIBAN, CADE, *văz-/voznesenie* „înălțare la cer" TDRG, CADE, SCRIBAN, cf. *prinesenie* DI); *văz~/vozglaşenie* ,,văzglas" (TDRG, SCRIBAN, DI), cf. *oglaşenie* „catehizare" (DLR).

3. Valoarea prefixului *văz-* este mişcarea în sus :. *văzduh, vâzglas* (unde orientarea în sus are în vedere ridicarea vocii); v. *şi văznosi.*

4. Prefixul *văz-* este împrumutat din slavă :

Vezi VAILLANT, V. s. 337 : prefixul B-K3-, CU valorile principale „mişcarea în sus" şi „întoarcerea", în sens propriu şi figurat.

— într-o epocă mai veche, în limba comună, prin derivatul analizabil *văzduh* (frecvent în textele secolului al XVI-lea : *Codicele Voronețean, Liturghierul* şi *Cartea cu învățătură* ale lui Coresi, la Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi* 239, dar, probabil, intrat în limbă dinainte) < KTI3AOYA"'K ;
— într-o perioadă mai nouă, începînd din secolul al XVI-lea, dar mai puternic în secolul al XVII-lea, în limba literară, prin derivatele:
analizabil: *văzglas* (Dosoftei, la PUSCHILA, D. 88) <K'K3rAdCTk;

***Vozglas* este atestat mult mai tîrziu, la Mih. Demetrescu, *Nuvele,* 110, la TDRG.**

semianalizabile: *văznosi* (v. § 2)<KTV3HOCHTH, *văspriemnic* (Dosoftei, la TDRG) < KTvCnpHKtAAhNHKh ;

V. şi *văznesenie* (Varlaam, Dosoftei, la TDRG < K-h3H€eHvu€, *văznesi (Biblia 1688,* la TDRG) < 8*h3H6CTH.

neanalizabile: *văzdîrjanie* „înfrînare" *(Şapte Taine,* la TDRG) < KTvSAPTvwaHHJ€ (v. şi: *văzdîrjnic* (Dosoftei, la TDRG) < KTVSAP^HHK-K), *văzvijenie* „înălțarea crucii" (Dosoftei, la TDRG) < K-K3AKH>K6HH^ (V. şi *văzvijui* Dosoftei, la TDRG) < K-K3AKH3dTH, -A&H>K;*X, *vîsclinovenie* „strigare" (Dosoftei, la SCRLBAN, CU mențiunea : scris *văscl-).*

1. Cîteva formații sînt atestate mult mai tîrziu: *vozglaşenie* Odobescu, în DLRC, *voscresnă* Teodorescu, *Poezii populare,* la TDRG. NU este însă probabil ca ele să fi intrat în limbă abia la aceste date.
2. E posibil ca, cel puțin în perioada pătrunderii lui în română, *văzdîrjanie* să fi fost analizabil prin *dlrzenie* (cu varianta *dirjenie).* în această ipoteză, prefixul *văz- a.* funcționat în limba română şi cu valoarea „întoarcere" în sens propriu şi figurat.

Prefixul slav **K-KS-** a fost redat exclusiv cu vocala *ă*, care coincide cu reflexul bulgăresc al ierului tare, în unica formaţie de circulaţie în limbă : *văzduh* (v. EOSETTI, ILR **597).**

în celelalte formaţii, fără circulaţie în limba comună şi aparţinînd stilului bisericesc, a fost redat prin variante diferite în ce priveşte vocala, probabil sub influenţa limbii slave cunoscute de autorul traducerii: *vâz- (văs-)* după bulgară şi ***voz- (yos-)*** după rusă. De exemplu : *văz-* şi *voscreasnă* „înviere" (neanalizabil) — v.sl. K^KP-KCINH^, rus. *eocKpeceuue ; văz-* şi *voznesenie* — v.sl. *zi^^îcîwm,* rus. *eo3Hecenue; văz-* şi *vozglas*—v.sl. **K-har/ucil,** rus. ***eo32jiac;*** *văz-* şi *vozglaşenie* — v.sl. K-Kâr/umgMHie, rus. ***eosejiaiuenue.***

La origine, finala *s* a prefixului apărea înainte de siflantă (v. VAILLANT, v.s. **337).** în română, *văs-* apare totdeauna înainte de consoană surdă (v. § **1),** conform cu o regulă mai generală de combinare a sunetelor.

5. Prefixul *văz-* nu a fost niciodată productiv în limba română.

6. Formaţia *văzduh* aparţine limbii comune, dar are într-o oarecare măsură caracter cult. Celelalte formaţii cu *văz-* aparţin vechiului stil cult bisericesc. Se poate spune deci că *văz-* este un prefix' cult.

VE~ vezi VÂ~
FPO- ***vezi HIPO-***
Z-₁ vezi S-
Z-₂ ***vezi ZĂ-***
ZA- vezi ZĂ-

ZĂ- (Z~₂, ZA-)

AUERBACH, **V.** 261 ; COTEANU, **E.** 64; Măria Clopoţel, ***Despre „aspectul" verbal în graiurile bănăţene,*** în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", **1964, 1, p.** 125-126; ROSETTI, ILR 306, 321 ; I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromâneşti &ă- şi do-,* în SMFC iv 31 — 33.

1. Prefixul ***ză-*** are variantele : ***za- : zaguşi, zavrac, zapiscă*** şi (rar) ***z-₂: zăfla.***

Prefixul este neaccentuat; varianta ***za-*** apare accentuată în semianalizabilul ***zâpis*** (după Scriban şi în ***zapiscă).***

2. în **DM** sînt înregistrate **3** derivate analizabile, la care se adaugă **11** derivate din alte izvoare :

zaguşi „a (se) înăbuşi" (DLR ms.), ***zavrac*** „amestec de obiecte în dezordine, harababură" (UDRESCU, GL.), ***zâclopot*** „capac de lulea", „capac" (GAMULESCU, **E.** 202), ***zăcreţi*** „a înghesui" (LEX. REG. II 38), ***zâduce*** (LEX. REG. I 116), ***zăfla*** „a afla" (GR. S. VII 64, Hodoş, în DLR ms.), ***zâgoni*** (L. COSTIN, GR. BAN., S.V. ; PETROVICI, ALMĂJ 80), ***zâpostit*** (L. COSTIN, GR. BAN., S.V. ; PETROVICI, ALMĂJ **45;** ***Graiul nostru*** II, în DLR ms.; HEM 875/14; ALR II 11/2; Marian, în DLR ms.; GÎRDA, B., S.V.), ***zâurdi*** „a se acri" (GL. REG. 82 ; LEX. REG. I 44), ***zăuri*** (şi ***zăura;*** Viciu, în DLR ms.), ***zăvîrf*** „partea unui deal la care se ajunge trecînd de vîrful lui" (DLR ms.).

Derivatele cu ***ză-*** sînt:

I verbe, analizabile în raport cu :

— un verb : ***zăfla*** (cf. ***afla), zăduce, zăgoni, zăgrăi, zăuita, zăura ;***

— un substantiv (formaţie parasintetică) sau un verb : ***zăguşi*** (cf. ***guşă, guşi), zăurdi*** (cf. ***urdă, urdi) ;***

— un adjectiv (formaţie parasintetică) sau un verb : ***zăcreţi*** (cf. *creţ*, ***(în)creţi) ;***

II substantive, analizabile în raport cu un substantiv: ***zavrac, zăclopot, zăvîrf; zâpostit*** (substantiv de origine verbală);

La ROSETTI, L. D. 81 apare un derivat substantival neobişnuit.

III adjective, analizabile în raport cu un adjectiv: ***zăluc*** „smintit, nebun".

După GAMULESCU, E. 150, *zălud* este un derivat de la adjectivul *lud* „prost, nătîng" <scr. *lud* şi bg. *lud.* Tot de provenienţă slavă este considerat *zălud* şi de CADE (bg. *zaluden-h,* cf. DM), SCRIBAN (v. sl. **zalud-K),* TDRG (V. sl. *lud-h).* Acad. Al. Graur susţine că adjectivul e un postverbal: bg. *aaJiydeaM* > rom. *zăludi> zălud* (E. 162).
Substantivul *zăstimp* are şi varianta neanalizabilă *zăstimpâr,* care se poate explica în felul următor : sg. *zăstimp* — pl. *zâstimpuri>* sg. *zăstimpâr* (J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier,* în BL I (1933), p. 29).

Formaţii semianalizabile: ***zapis,*** cf. ***opis, propis; zapiscă***, cf. ***podpiscă; zâdărî*** „a întărîta, a tulbura", cf. ***izdărî*** **(DA S.V. *ijderi)*** ***zăduf,*** cf. ***năduf; zămorî*** „a slei de puteri", cf. ***omorî; zăstimp*** **1.** „răstimp" **2.** „izbucnire (de durere, de junghiuri) care se repetă la intervale egale" (BPH VII—VIII **(1940—1941), p. 231;** BL I **(1933), p. 29);** ***zăticni*** „a (se) împiedica, a (se) încurca", cf. ***poticni; zăvîrni*** „a se apleca într-o parte" (UDRESCU, GL.), cf. ***povîrni*** (vezi şi ***înzăvîrni*** DA ; în DLR ms. e înregistrat ***zăvîrni*** cu sensul „a trece dincolo de vîrful unui deal").

3. Prefixul exprimă în general valori aspectuale :

1) perfectivă: ***zăgoni, zăuita;***

Avem în vedere pentru această valoare numai graiurile în care circulă, paralel, şi verbele de bază, *goni, uita.* Este posibil ca în unele graiuri să se folosească numai *zâgoni, zăuita,* aşa că în mintea vorbitorilor nu se stabileşte opoziţia *uitajzăuita ;* vezi şi MIŞAN, P. A. 110, unde se menţionează printre altele: „în vorbire nu se întîlnesc niciodată amîndouă verbele *[zăuita, zâurdi* n.n.] : acolo unde apare verbul *zăuita* nu apare *uita* şi invers".
Măria Clopoţel arată în legătură cu *zâgoni, zăuita* că prefixul „nu mai are acum nici o influenţă asupra înţelesului lor" *(lucr. cit.,* p. 126).

2) incoativă: ***zâpostit*** „lăsata secului, începutul postului";

3) intensivă: ***zăăuce*** „a duce departe", ***zăgrăi*** (numai cu sensul „a striga, a face gălăgie , a vorbi mult").

Vezi şi COTEANU, E. 95.

Derivatele ***zaguşi, zavrac, zăfla, zălud, zăuri*** au o valoare apropiată de cea a bazei. Mai puţin clară e valoarea prefixului în ***zăurdi, zăvîrf*** şi ***zăgrăi*** (ultimul cu sensul „a greşi, a se zăpăci, a se încurca; a spune altceva decît ai fi vrut să spui").

4. Prefixul ***ză-*** este de origine veche slavă **(sa-).** în limba română e a pătruns fie direct din slavă, fie din limbile slave moderne învecinate : ucraineană, bulgară, sîrbocroată (din ultima, mai ales, în graiul bănăţean) : (analizabil) ***zăclopot***<scr. ***zaklopac, zăgoni***<scr. ***zagoniti*** (PETROVICI, ALMAJ **157), *zăgrăi<scr. zagrajati, zaguşi<&CY. zagusiti(se), zâpostit*<**scr. ***zapostiti*** (PETROVICI, ALMAJ **157**); (semianalizabile) ***zămorî<scT. zamoriti(se).***

Din *zâgoni* s-a dezvoltat şi *zgorni „SL* scoate din culcuş", dar mai ales „a goni un vînat pentru a-l prinde", pentru etimologia căruia trebuie pornit de la *zăgoni> zogoni; r* s-a adăugat prin contaminare cu *scorni* (A. Graur, *Notes d'etymologie roumaine,* în BL IV (1936), p. 119; id., BL V (1937), p. 79 ; vezi şi Iorgu Iordan, *Note,* în BPH V (1938), p. 183).

Unele împrumuturi sînt neanalizabile : verbe ca ***zăbovi*** < v. sl. 3dEa&HTH, ***zămisli*** < v. sl. 34A\TVC/\HTH sau substantive ca ***zăgaz*** (cp. ser. ***zagata, zagatiti), zălog*** < v. sl. 3d/\ork, ***zăpadă*** < v. sl. **^sana^a.**

Pe teren românesc s-au format şi unele calcuri, ca, de exemplu 3 *zăuita* — v. sl. âdKyTH.

Fără model străin s-au format probabil: *zăduce, zăurdi, zăuri.*

în vechea slavă sensurile prefixului sînt, în genere, puţin clare. S-ar putea totuşi distinge valoarea „m urma, înapoi" (34HTH, 3dKpuTH), de unde şi înţelesul „a asista" (VAILLANT, V S 388) In sîrbocroată *za-* are valorile : a. „în urmă" *(zâpasti* „a cădea în urmă"); b. „ataşarea ia ceva" *(zavezati* „alega la"); c. „închiderea într-un grup" *(zakljucaţi* „a închide cu cheia"); d. , începutul acţiunii"' *(zăplakati* „a se pune pe plîns"); e. „ducerea acţiunii pînă la capăt" *(zăspati* „a adormi") (A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate,* Paris, 1924 p 259) In ucraineană, prefixul are, pe lîngă sensurile pe care le găsim si în sîrbocroată: „începutul acţiunii" *(aacnieamu* „încep să cînt"), „terminarea acţiunii" *(aacnucamu* „scriu pînă la capăt") şi pe cel de „intensificare a însuşirii" *{aaMOjio* „prea puţin", O. M. Parhomenko, *ynpauHcna Moea,* Kiev, 1961, p. 136).

Unele derivate cu *ză-* sînt vechi în limbă, ca de exemplu : *zălud* (Mardarie, Dosoftei, Cantemir, în DLR ms., cf. GHETLE, B. **196, 282, 285, 349),** *zăuita* (a. **1650,** la GCRI **137/6,** în DLR ms.); cf. şi derivatele semianalizabile : *zămori* (Dosoftei, în **D L R** ms.), *zăticni (N.* Costin, în **D L R** ms.).

5. Tema la care se ataşează prefixul poate fi de diferite origini:

— latină : *zăduce, zăuita, zâura;*

— slavă : *zăgoni, zăgrăi, zăclopot.*

Prefixul este slab productiv în limba română.

6. Prefixul *ză-* este regional şi apare, mai ales, în Banat şi în regiunile limitrofe; rar şi în nordul Moldovei, în Bucovina.

,,Un element distinctiv pentru dialectul bănăţean este întrebuinţarea, sub influenţa slavă, a trei perechi care exprimă nuanţe de aspect: *do-, pro-* şi *ză-"* (COTEANU, E. 95).

Unele derivate au pătruns şi în limba literară, dar sînt învechite (de exemplu, *zăuita* la Ţichindeal, P. Maior, în **D L R** ms.).

Vezi acum şi Eugen Beltechi, *Trei arii bănăţene: do(-), pro-, să-,* în CL XX (1975), nr. 2, p. 173—187.

SUPRAPREFIXAREA SAU CUMULUL DE PREFIXE

Florica Ficşinescu şi I. Rizescu, *Fenomenul supraprefixări în limba română,* în SMFC v 3 — 8.

1. Prin supraprefixare, pluriprefixare sau cumul de prefixe înţelegem prezenţa a două sau mai multe prefixe în derivate analizabile *(nerefăcut)* sau semianalizabile *(răsufla).*

1. Se exclud deci derivatele în care nu se mai analizează existenţa a două sau mai mult prefixe, ca *descoperi, acoperi, petrece,* unde nu se mai recunoaşte decît unul din cele două prefix originare.

2. Florica Ficşinescu şi I. Rizescu, *lucr. cit.,* p. 3 - 8, folosesc alternativ termenii „supraprefixare" şi „cumul de prefixe". Ambii termeni sînt folosiţi şi de Luiza Seche, care sub titlu *Cumulul de prefixe — o tendinţă a limbii române actuale,* în PN 1972, nr. 1 (188), p. 36—37, s ocupă în cea mai mare parte de alăturarea a două sau mai multe elemente de compuner *(magnetohidrodinamicâ)* sau a unui prefix cu un element de compunere *(ultramicroorganism)* întrucît acordă termenului de prefix „accepţiunea mai largă". Alţi cercetători vorbesc de „dublarea" prefixului (SCURTU, T. Î. 102) sau de „dublă", respectiv „triplă", „formaţie prefixală (id., *ib.* 5, OCHEŞEANU, P. 40).

în marea majoritate a cazurilor prefixele alăturate sînt în număr de două; cumulul de trei prefixe este relativ bine ilustrat cu exemple d tipul *prerăsstrăbun, nerăsuflat* şi *rerereexamina.*

Prefixele pot fi:

a. diferite: *nedesfăcut, prestrăbun, răsstrămoş, realipi, supraîncălzi ;*

b. repetate: *răsrăscunoscut, rerecopia, străstrănepot, suprasupraaglomerat.*

Procedeul repetării prefixului este obişnuit în vorbirea familiară (vezi şi p. 261), dar derivate de acest fel nu sînt de obicei înregistrate în lucrări lexicografice. Prefixele mai des repetat sînt cele superlative, vechi şi neologice (vezi şi p. 259). Primul prefix preia, de obicei, accentu secundar al formaţiei şi este urmat de pauză : *re-recopiâ.*

în derivatele cu mai mult de două prefixe se pot întîlni ambele tipuri într-un tip mixt, rezultat din alăturarea unor prefixe diferite, dintr care unul (primul) e repetat : *răsrăsstrămoş.*

SCURTU, T. î. 104 consideră că într-un exemplu de acest tip *(răsrăsstrânepoatâ)* avem a fac cu dublarea prefixurui", întrucît numără numai prefixele diferite, făcînd distincţ între „dublare" şi „repetare" (p. 102) sau „reduplicare" (p. 13).

2. Supraprefixarea este de două feluri:

a. Supraprefixarea propriu-zisă — şi cea mai frecventă — se face în trepte succesive (tema noului derivat este anterior prefixată) : *neînchipuit (< închipuit), realipi (< alipi).*

b. Există însă, mai rar, şi o supraprefixare simultană; în acest caz, cumulul de prefixe reprezintă un element unic de derivare, în speţă un prefix compus. Astfel, de la prefixul moştenit *s*- împreună cu prefixul *co-₂* <sl. *po-,* s-a alcătuit pe teren românesc prefixul compus *sco-* din *scofală* (cf. *fală), scofîlci* (derivat parasintetic de la substantivul *falcă), vezi* şi p. 66, 219.

Alt prefix de acest tip format pe teren românesc ar fi *năz-* din derivatele *năsfiros* „năzuros, mofturos ; mînios" (analizabil prin/ir^ ca o formaţie parasintetică cu sufixul *-os), năzbîcă* „neplăcere, supărare, nărav" (analizabil prin *bîgă* „nărav"), dacă se admite că prefixul simplu de la baza lui, *nă-₁* (de origine slavă), este compus cu prefixul (moştenit) *s-^z-^,* şi nu dezvoltat cu un *-s-* de altă provenienţă.

în favoarea statutului de prefix compus poate fi invocat derivatul cu dublă analiză *năzbate* „a se tîrgui" (cf. *zbate* sau *bate).* Spre interpretarea ca prefix dezvoltat pot conduce derivate semianalizabile ca *năzduf* cf. *văzduh* sau *năzvăţa* cf. *dezvăţa.*

în unele derivate împrumutate se identifică în limba română prefixe compuse ca (vezi şi p. 8) :

metem-, *meten- (<met(a)- -{-em-, en-) : metempsihoză* <fr. *metempsycose* < gr. fjtsTsfz^u^wa^, *metensomatoză* < fr. *metensomatose* < gr.

ram-, ran- (<r- + am-, an-) : rambursa <fr. *rembourser, ranfort* < fr. *renfort;* cf. *ranfluare* după fr. *renflouage;*

rim-, rin- (<r- + im-, in-) : rinfort cf. it. *rinforzo, rimbomba* <it. *rimbombare;*

sper- (s- -\-per-): sperjur <it. *spergiuro;* cf. însă şi (înv.) *perjur* < lat. *periurus.*

Vezi şi *epen-* în derivatul semianalizabil *epenteză (<epi- + en-).*

Florica Ficşinescu şi I. Rizescu, *lucr. cit.,* au susţinut că ,,nu constatăm niciodată o sudare a două prefixe în sensul de a fi ajuns să fie simţite ca un element unic de prefixare" (p. 6), că „nu dispunem de exemple în care cumulul de prefixe ... să apară simultan în prezenţa unei teme de la care nu se cunoaşte şi derivatul cu prefix unic" (p. 7).

3. Părţile de vorbire la care se întîlneşte mai des supraprefixarea sînt următoarele :

a. Verbe cu: *des- (dez-): descompune, dezamorţi, dezintoxica, dezîncrusta; răs-: răsrăsciti; re-₂ : reînnoi, reconsolida, retranspune.*

b. Adjective (folosite şi adverbial) cu :

a) prefixele negative *ne-₂* şi *in-₂* (mai ales de origine verbală) : *neabătut, nedesfăcut, nestrăbătut, impermutabil, indisolubil, ireconciliabil;*

P) prefixe superlative : *ultrasuprarealist, suprasuperhipodefensiv* (ultimul din FLACĂRA 1971, la Luiza Seche, *art. cit.,* p. 37).

c. Substantive:

a) de origine verbală, cu aceleaşi prefixe ca la verbe (vezi a), dar şi cu prefixele negative *ne-₂* şi *in-₂ : dezînşelare; insubordonare; nedezlegare; reconsolidare, reîncarnare, reproducere;*

(3) grade de rudenie, cu *pre-, răs-* şi *stră-: prerăsstrăbun, răsstră* bun, străstrănepot.*

4. Prefixele cel mai des folosite în combinaţii cu teme în preal prefixate sînt *ne-₂, des-* şi, dintre cele neologice, *re-₂.* Aceste prefixe a «comun următoarele caracteristici:

— sînt foarte productive şi în derivarea de la teme simple;

— exprimă valori care nu modifică (esenţial) înţelesul temei şi car în anumite limite — sînt posibile în raport cu oricare noţiune : aspe negativ *(ne-* şi *des-),* respectiv repetarea *(re-).* Sensul exprimat de ac prefixe (atît în legătură cu o temă anterior prefixată, cît şi cu o t simplă) corespunde unei determinări circumstanţiale a cuvîntului de l într-o construcţie sintactică liberă :

a desrăsuci „a răsuci îndărăt";
nestrăbătut „care nu a fost (încă) străbătut";
a realipi „a lipi la loc" ;
a reîncadra „a încadra din nou (sau la loc sau iarăşi)" etc.

Spre deosebire de *ne-₂* şi *re-₂,* care se pare că apar cu aceeaşi uşur în prezenţa oricărui alt prefix, *des-* este mai frecvent în legătură cu p xele care i se opun ca înţeles: *a-₁* (vechi), *cu-\con-₂* şi *în-Jin-^* în tim *"ne-* şi *re-* pot forma derivate de la teme prefixate cu *des-,* prefixul *des* apare înaintea temelor prefixate cu *ne-* şi *re-.*

Pentru aceste limite ale lui *des-* credem că explicaţia este de natură gramaticală în temelor prefixate cu *ne-* (acestea sînt în marea lor majoritate nominale, iar *des-* se ata ⊲e preferinţă, la teme verbale) şi de natură semantică în cazul celor în *re-* (anularea proc de repetare este o noţiune greu de conceput).

în cazul termenilor denumind grade de rudenie, cele mai largi bilităţi de combinare le are *răs-,* care se ataşează deopotrivă la teme si *(răzbunic)* şi la teme anterior prefixate, fie cu un prefix diferit *(ră moş),* fie tot cu *răs- (răsrăsstrămoş) ; stră-* apare numai în combinaţ o temă simplă *(strănepot)* sau prefixată tot cu *stră- (străstrănepot), pre-* este folosit numai la o temă prefixată *(prestrăbun, prerăsstr*

5. înţelesul formaţiei supraprefixate nu se stabileşte în concu dintre cele două sau mai multe prefixe, ci, ca şi în cazul prefixării u din raportarea prefixului la sensul global al temei anterior prefixate. A suprapunerea a două prefixe cu sens negativ nu atrage anularea tot ideii de negaţie, conţinutul noii formaţii continuînd să se orienteze înţelesul global al temei prefixate : *nedezlipit* nu înseamnă „lipit „care nu s-a dezlipit (complet), care a rămas, care este încă lipit". Lu rile apar şi mai clar în cazul lui *nedesfăcut,* care, ca atribut al lui „socot înseamnă „nerezolvat, nesoluţionat" (DDRF), adică exact sensul op lui *făcut;* de asemenea *nedejgiudeca* (vezi p. 164) are sensul de „ preţui" opus temei *judeca* „a preţui".

Cumulul de prefixe superlative (repetate sau diferite) la adj şi adverbe, precum şi la substantivele abstracte (nominale sau ver este folosit, în vorbirea familiară, cu valoare expresivă. Tot cu va expresivă este folosit, la verbe şi la substantive de origine verbală, cu de prefixe rezultat din repetarea aceluiaşi prefix iterativ : *răsrăsc recopia.*

6. Din punctul de vedere al originii, derivatele româneşti s prefixate sînt fie împrumuturi, fie formaţii pe teren românesc cu sa model străin.

Derivate moştenite analizabile cu două sau mai multe prefi există. Eomâna a moştenit unele formaţii latineşti supraprefixate

ele nu mai pot fi analizate în acest fel: de exemplu, *experlauare> spăla,* care şi-a pierdut legătura eu *la; *pertraicere >petrece,* în care nu se mai analizează decît un prefix *(pe-).*

1. în general numărul derivatelor latineşti cu două sau mai multe prefixe păstrate în limbile romanice este restrîns (cf. ROHLFS, G. III 347 — 361, NYROP, G. III 236).
2. în latină, formaţiile supraprefixate, numeroase încă din epoca imperială, atît în proză (Vitruviu, Golumella, Celsus, Pliniu etc), cît şi în poezie (Vergiliu, Horaţiu, Tibul, Ovidiu), ating maximum de frecvenţă în perioada tîrzie, în textele cu caracter popular. Repetarea aceluiaşi prefix *(concolligo)* erară; de asemenea formaţii cu mai mult de două prefixe *(corresuscito)* apar mai tîrziu şi sînt, în general, de provenienţă cultă (totuşi *perdiscooperio* e atestat în *Peregrinatio).* Ca şi acumularea de prepoziţii (ca, de exemplu, *abante, depost* etc), fenomenul snpraprefixării poate fi pus în legătură pe de o parte cu tendinţa spre claritate a limbii latine populare şi tîrzii, iar pe de alta cu preferinţa latinei populare pentru cuvintele mai lungi. Ipoteza pare convingătoare, întrucît remarcăm că prefixele care apar cel mai des în această situaţie sînt la origine prepoziţii: *ad-, circum-, ex-, per-, re-, supra-, trans-* etc. Acumularea de prefixe apare de asemenea ca o reacţie a sistemului la uzura derivatelor vechi (cf. Veikko Vâânânen, *Introduction au latin vulgaire,* Paris, 1963, p. 99; ILR I 99,100, 104 — 105).
3. Pentru ipoteza provenienţei lui *răs-* (de origine slavă) din cumulul prefixelor latineşti *re-* + *ex-* în cuvinte ca *răzbuna, răscumpăra, răsturna* vezi p. 213.

Dintre împrumuturi sînt puţine şi neimportante derivatele supraprefixate împrumutate din slavă, dintre care se pot cita exemple semianalizabile ca *ispovedi* <v. sl. *ispovedati, spovedi* <v. sl. *supovedeti; preaizbîndi* < v. sl. *prHzbyti.*

Există însă unele semicalcuri supraprefixate formate pe teren românesc după,modele slave : *preaosfinţie* — v. sl. *preosvestistvo* (CADE).

Numeroase sînt derivatele supraprefixate neologice, împrumutate în epoca modernă din latină sau din limbile romanice (în special, din franceză) :

(neanalizabile) *condescinde* — fr. *condescendre,* lat. *condescendere* (cf. *scando),*
predecesor-—ir. *predecesseur,* lat. *predecessor* (cf. *cedo),*
reintegra — fr. *reintegrer,* lat. *reintegrare* etc.;
(seminalizabile) *retransmite* — fr. *retransmettre,* lat. *retransmittere ;*
(analizabile) *impermutabil* — fr. *impermutable,* lat. *impermutabilis,*
predispoziţie — fr. *predisposition.*

După modele latino-romanice s-au format şi numeroase calcuri şi semicalcuri supraprefixate :

descompune — fr. *decomposer,*
presupune — fr. *presupposer,* it. *presupponere.*

Unele formaţii supraprefixate (analizabile şi semianalizabile ca atare) reprezintă calcuri după derivate străine cu un singur prefix :

(analizabile) *subîncliiria* — fr. *sous-louer,*
supraîncălzi — fr. *surchauffer ;*
(semianalizabile) *întredeschide* — fr. *entre-ouvrir,*
subdezvoltat — fr. *sous-developpe.*

Fără model străin se cunosc formaţii ca :

(verbe) *desrăsuci, dezamorţi, dezînvinovăţi; subintitula;*
(adjective) *neabătut, neîntîrziat, nestrăbătut;* (înv.) *preanevinovat;*
(substantive) *neîngrijire, nepreschimbare.*

Dintre derivatele pe teren românesc (cu sau fără model străin) unele sînt formate de la teme vechi cu prefixe moştenite : *dezasurzi, scufunda,* altele de la teme noi şi cu prefixe neologice: *subintitula.* Există de asemenea şi derivate formate din teme vechi cu prefixe noi: *retranscrie* sau cu prefixe vechi şi teme noi: *nedesfigurat.* Asociaţia prefix neologic şi prefix

vechi poate apărea deopotrivă în legătură cu o temă veche *(exînscris* sau cu o temă nouă *(reîmpachetat).*

Printre formaţiile supraprefixate fără model străin, o situaţie spe cială au numele de rudenie. în latină, ca şi în slavă, cuvintele denumin grade de rudenie se formau prin prefixare : în latină, se foloseau prefixel *ab-, at- (ad-), pro-,* iar în slavă **npa-.**

Vezi Francoise Bader, *La formation des composes nominaux du latin,* Paris, 1962, p. 345 – 347; Fr. Miklosich, *Etymologisches Worterbuch der slavischen Sprachen,* Wien, 1866, s.v.

Derivatele din latină şi slavă n-au fost calchiate, limba român folosind alte mijloace, şi anume : a) prefixele *răz-* sau *stră-* pentru a marc continuarea în a doua generaţie a anumitor grade de rudenie atît în o dine ascendentă, cît şi descendentă: *răzbunic, strănepot;* b) suprapref xarea cu *pre-, răs- (raz-)* şi *stră-* pentru exprimarea gradelor mai îndepă tate de rudenie : *prestrăbun* şi *restrăbun* (I. Negruzzi, la SCURTU, T. Î. 25 *răsrăstrăbunic* (Marian, la SCURTU, T. Î. 5).

Derivatele supraprefixate de acest fel apar atestate frecvent în documente vechi, referitoa la vînzări şi cumpărări de moşii, danii etc. : *Dimitru, feciorul lui Crâstea Buhuş, nepot* *Pătraşco, strănepot a Maricăi şi a lui Bran şi prestrănepot al lui Casta* (sic) *Giurge Strav* (document din a. 1609, în SMFC V 5). *Fiind eu mai sus numitul prestrănepot a lui Şa* *Gheorghie* (document din a. 1801, la SCURTU, T. Î. 101).

7. Formaţiile supraprefixate aparţin tuturor stilurilor limbii.

Pe lîngă formaţii stabile ca *prestrănepot, retranspune, neabăt* *supraîncălzi etc,* se întîlnesc şi unele formaţii ocazionale. Din aceas categorie fac parte mai ales formaţiile cu repetarea aceluiaşi prefix folos în vorbirea familiară, cu valoare expresivă : *extraextrafin, răsrăscunosc* *străstrăvechi, ultraultramodern.*

NYROP, G. III 225 arată că formaţii de acest tip aparţin limbii familiare.

în limbajul popular se găsesc de asemenea derivate cu, cumul prefixe, de exemplu derivate regionale ca *doînvigui* „a se împlini, a aduna, a (se) termina de adunat" (COHUŢ-VULPE, P. F. 327, 37 *donkiia* „a încheia de tot" (PETROVICI, ALMAJ, 149), *înzăvîrni* „a se apl într-o parte, a se povîrni" (DA), *proîncăleca* (PETROVICI, ALMAJ, 1 etc.

SEMANTICA PREFIXELOR
ŞI A DERIVATELOR CU PREFIXE

1. *Valorile semantice (sensurile) ale prefixelor.* Valorile lexicale (şi lexico-gramaticale) ale diverselor prefixe, prezentate în monografii în paragrafele consacrate lor, sînt reunite aici într-o descriere de ansamblu care va constitui baza la care se vor referi observaţiile următoare. Această prezentare de ansamblu urmăreşte şi un scop practic, anume acela de a uşura informarea cititorului interesat exclusiv de aspectul semantic al derivării prefixale.

Valorile prefixelor sînt următoarele:

1. **interioritatea** concretă

a. statică: *encefalic, endocraniu, intralingvistic, înnopta;*

b. dinamică (mişcarea către interior): *cataseism, desprimăvăra, imigra, introduce, îmbarca;*

2. exterioritatea

a. exterioritatea concretă

a. statică: *ectocornee, excentric, exoenzimă, extraconjugal;*

|3. dinamică (mişcarea către exterior): *anaseism, descătărăma, disloca, expatria, ishod, spulbera;*

în derivatele *descoji, elibera,* sufixele au rolul de indicator al „exteriorităţii concrete dinamice".

b. exterioritatea abstractă dinamică (provenienţa): *apocodeină, decurge;*

c. exterioritatea concretă statică + inferioritatea abstractă: *paraliteratură;*

d. exterioritatea concretă statică + depăşirea unei limite: *extranatural, metafizică;*

3. superioritatea

a. superioritatea concretă: *epiglotă, obduce, perlingual, superpune, supracopertă, surrenal;*

b. superioritatea abstractă: (intensificarea) *aflux, abuz, arhicunoscut, cutremura, diamorfină, doalb, extrafin, hiper entuziast, paraleu, perlucid, perifrază, ponegru, prepotent, preabun, proalbastru, răbufni, răscoace, superfortăreaţă, supraom, surfin, ultracentral, zăgrăi, zbate;* (supraordonarea) *arhidiacon;* (generalitatea) *diaplegie, paranestezie, periplegie;*

1. Valoarea de „superioritate abstractă" (ca şi cea de „inferioritate abstractă", vezi mai jos) însoţită întotdeauna de o notă evaluativă.

2. La derivatele adjectivale şi adverbiale sensul de intensificare este echivalent cu grad superlativ. De aceea unii autori numesc prefixele cu această valoare prefixe superl tive. Vezi, de exemplu, OCHEŞEANU, P.

3. Valoarea denumită aici „superioritatea abstractă (intensificarea)", redată prin aceleaşi tipu de derivate (verbale, adjectivale şi substantivale) ca cele înregistrate mai sus, este denumi de Al. Rosetti (L. D. 78 — 81) „augmentativă". Această formulă ne sugerează existenţa ur asemănări de conţinut între o clasă de prefixe şi una de sufixe (cele cu valoarea augmentativa

4. în derivatul *predomina* prefixul are valoarea de indicator al „superiorităţii abstract

c. superioritatea concretă + depăşirea unei li mite: *supraindividual, surnatural, ultralumesc;*

d. superioritatea concretă + exterioritatea cor cretă: *suprapartizan;*

e. superioritatea abstractă + depăşirea unei li mite (caracterul excesiv): *arhiplin, hipercorectitudine, super involu supradevelopare, sur excita, ultrasunet;*

4. **inferioritatea**

a. inferioritatea concretă: *hipofaringe, inframastită, su intitula ;*

b. inferioritatea abstractă: *hipoazotos, inframicrob, mezc anţă, subarbust;* (subordonarea) *contraamiral, ipocomisar, poddiac subcomisar;*

1. în formaţiile de tipul *prodecan* prefixul a exprimat iniţial „substituirea" („locţiitor de deca iar acum, în limbajul curent, exprimă „subordonarea" („decan adjunct").

2. în contrast cu derivatele cu *hipo-, infra-* şi *sub-,* care aparţin terminologiilor ştiinţifice şi un conţinut neutru, derivatele cu *mez-* exprimînd „inferioritatea abstractă" aparţin lim comune şi conţin o notă (afectivă) depreciativă (v. şi *mezaventură).*

3. Paissy Hristov *(Distribution semantique des prefixes verbaux en frangais moderne,* în R xxn (1977), 58) califică prefixul *mes-* din derivatele verbale de tipul *meconnaître* drept „di nutival" referindu-se la provenienţa lui din lat. *minus.* Acest calificativ, care ne pare justif pentru *mez-* mai ales sub raport etimologic (deşi lat. *minus* e numai una din sursele lui mologice, vezi *ME-),* credem că se poate extinde şi asupra valorii altor prefixe, mai ales derivate substantivale, care exprimă „inferioritatea abstractă", ca *inframicrob, subarbust.* P această interpretare, prefixele respective intră în corelaţie cu categoria „augmentative (vezi mai sus, 3.b., nota 3), sugerînd aceeaşi asemănare de conţinut între prefixe şi sufixe.

c. inferioritatea abstractă + depăşirea unei l mite (insuficienţa): *afrazie, denutriţie, diform, hipoaciditate, indiges infrasunet, paragrafie, pregusta, subluxaţie;*

5. **anterioritatea**

a. anterioritatea concretă statică: *antebraţ, ex-pr obiect, paroxiton, penultim, preistorie, procunoaşte, retrosternal-,*

în formaţia *predestina* prefixul are rolul de indicator al „anteriorităţii concrete".

b. anterioritatea abstractă dinamică (revenirea starea anterioară): *anageneză, răzbuna* „a face din nou bun", *read retroceda;*

c. anterioritatea concretă statică + depăşir unei limite: *cisalpin;*

d. anterioritatea abstractă dinamică + inferio tatea abstractă: *retrograda;*

6. **posterioritatea**

a. posterioritatea concretă statică: *enclitic, epig metacarp, parasifilis, poimîine, postdata, succeda, supravieţui;*

b. posterioritatea abstractă dinamică (direcţia s

c. posterioritatea **concretă** statică + depăşirea unei limite: *transcarpatin, ultramontan;*

7. proximitatea

a. proximitatea concretă

a. statică: *adorbităl, context, juxtaarticular, paraarticular, perijupiter, sprepus;*

0. dinamică (direcția): *acosta, sprezice* „a chema";

b. proximitatea abstractă

a. statică (asemănarea): *îmberbeca, metavariscit, parascarlatină, zvăpăiat;*

(3. dinamică (afectivă = adeziunea): *asentiment, dedica, proamerican, simpatic;* (conceptuală = aproximarea) *alungit, întredeschide, oblung, peninsulă, prevedea* ,,a întrezări";

c. proximitatea concretă statică + caracterul secundar: *contrasemna;*

8. distanța (depărtarea)

a. distanța concretă statică: *abarticular, aposaturn, arhistrăbun, răzmamă, strămunte;*

b. distanța abstractă

a. statică: *abține;*

p. dip.amică: *abjura;*

în formațiile *alipi* şi *abaliena* prefixele au rolul de indicator al „proximității", respectiv „distanței concrete".

9. opoziția

a. opoziția concretă

a. statică: *anastrofă, antarctic, antisimetrie, cologaritm, contrapantă, distona, epicontinental, opune* „a pune față în față"; (corespondența) *contrapagină;* (echivalența) *contrapromisiune;*

p. dinamică: *anaclinal, contraalizeu, răspăr;*

b. opoziția abstractă evaluativă: *anafrodiziac, antifascist, contratorpilor, deprecia, dielectrîc, (a se) opune* „a se împotrivi", *paraflacără, resentiment;*

La FLOREA, P. N. valoarea de ,,opoziție" e inclusă în valoarea de ,,negare" şi, în consecință, prefixele *anii-* şi *contra-* sînt tratate ca prefixe negative.

Pentru *anti-* vezi şi BENE§, P. (care include şi pe *ex-* din formații ca *ex-ministru,* vezi mai sus 5. a., printre prefixele negative).

c. opoziția concretă + caracterul secundar: *contraalee, contramanivelă, contratimp;*

d. opoziția concretă + superioritatea sau inferioritatea concretă + caracterul secundar: *contrachilă, contraterasă, contradapă;*

10. poziția în jurul... : *circumpolar, cuprinde,pericarpatic;*

11* poziția intermediară: *diartroză, epizonă, intramontan, interdialect, perisistolă ;*

12. străbaterea: *diacronic, parcurge, perfora, prevedea* „a vedea prin", *străbate, transcontinental;*

13. trecerea dintr-un loc într-altul sau **dintr-o formă într-alta:** *abscrie, apofonie, diamagnetic, metamorfism,preface, străplanta, transfigura;*

14. repetarea

a. repetarea unei acțiuni, caracterul iterativ al acțiunii: *anabaptism, prechema, pro face, războteza, realege, super fecundație;*

în formația *reînnoi* prefixul are rolul de indicator al „repetării".

b. repetarea acțiunii + caracterul **suplimentar** sau secun-**da**r: *contravizită, subarenda;*

15. caracterul **perfeetiv** (terminativ) al acțiunii: *docurge, zăgoni;*

16. caracterul **incoativ** al acțiunii: *adormi, zăpostit;*

17. caracterul **durativ** al acțiunii: *preveghea, surveghea;*

18. dobîndirea obiectului sau a însuşirii..., caracterul **eventiv** al acțiunii *agrava, înăcri, înfrunzi, întrarma, obtenebra;*

1. Valorile „caracterul perfeetiv" (15), „incoativ" (16), „durativ" (17), „eventiv" (18), „itera tiv" (14), specifice derivatelor verbale, sînt considerate de unii cercetători ca redînd categoria aspectului în limba română (vezi, de exemplu, ROSETTI, ILR 306, FISCHER, F. C. 298 Gh. Bulgăr, *Prefixul răs-în limba română,* în SMFC I, p. 23, OCHEŞEANU, P. 38, COTEANU, E. 95 GRAM. ROM. i 40, 43). Alți cercetători, care neagă existența aspectului în română, admi existența categoriei „Aktionsart", care e redată, între altele, prin prefixe (vezi MIŞAN, P. A 108 — 110, unde sînt înregistrate valorile „incoativă", de „repetare" a acțiunii, „îndeplinire completă" a acțiunii şi chiar „reciprocitatea" redate cu ajutorul prefixelor, şi EVSEEV, S 88 — 93, unde prefixele sînt înregistrate la valorile „modul de acțiune inceptiv", „anticipativ" „intensiv", „reduplicativ" şl „reciproc").

2. Derivatele parasintetice în *-iza* ca *abruti&a, aplati&a* prezintă un tip special de exprimar a valorii de indicator al „dobîndirii însuşirii ...": întrucît între prefix şi sufix exist identitate de valoare („dobîndirea însuşirii ..."), nu se poate spune care dintre cele două ele mente derivative are rolul de indicator.

19. reciprocitatea, asocierea: *conlucra, simpatriot, interlocutor;*

în formațiile *coasociat, inter relație* prefixele au rolul de indicator al „reciprocității".

20. caracterul **secundar** sau **suplimentar:** *pararocă, subprodus* „produ obținut în procesul de fabricație al altui produs"; *extrasistolă, hiperparyzi paramolar, supramuncă, surnumi;*

în formația *supraadăuga* prefixul are rolul de indicator al „caracterului suplimentar

21. caracterul **neaşteptat** al acțiunii: *obveni, supraveni, surprinde;*

22. realizarea obiectului... sau **realizarea acțiunii** cu ajutorul **instrumentului. .. :** *împerechea, împacheta; încleia, întrarginta;*

23. instrumentul: *astupa, perorai;*

24. apartenența: *apoferment;*

25. referirea: *metalimbaj, perigraj'ie;*

26. substituirea: *proconsul ;*

***Vezi* şi *circumscrie* „a scrie cu alte semne, a întrebuința o expresie echivalentă".**

27. conformitatea: *alinia;*

28. presupunerea: *ipoteză;*

29. negația bazei

a. absența (trăsăturilor specifice ale) bazei (valoare **privativă)**

a. termenul prefixat şi baza lui sînt contrara: *amoral, apoe apolitic; deznădejde; displăcea; imoral, inamic, incomod, indisciplir indispune; meplat; nelămurit, nemulțumi, neplăcere, neprieten;*

0. termenul prefixat şi baza lui sînt contradictore: *achine anormal; abnormal, abocluzie; imperfect, imposibil, inexistență, inod neadevăr, nenormal, neromanic, neştiință, neverbal; nonartist, nonexisten nonsens, nonstop, nonverbal, nonviolență;*

1. Ioan Guţia (E. 161) distinge situaţia în care se exprimă o „calitate diametral opusă" de cea în care se exprimă absenţa calităţii.

2. Termenii c o n t r a r şi c o n t r a d i c t o r i u sînt folosiţi în accepţia dată de Karl E. Zimmer *(Affixai Negation in English and Other Languages: an Investigation of Restricted Productivitg,* în „Word", Monograph No. 5, voi. 20, 1964, No. 2, Suppl., p. 21) :,,two contradictory terms exhaust the possibilities along a given dimension; two contrary terms represent areas at the opposite poles of a given dimension and leave some room for other possibilities between them". (Vezi accepţia similară atribuită de J. CantineaufLe *classement logique des oppositions,* în „Word", 1955, p. 11, n. 1) opoziţiilor de contrarietate şi contradicţie.) Negarea termenului prefixat implică afirmarea bazei lui în cazul termenilor contradictorii (ceea ce *nu* e *nonverbal* e *verbal),* şi nu Implică afirmarea acestei baze în cazul termenilor contrari (cel care *nu* îmi este *inamic* nu îmi este în mod necesar *amic),* cf. *lucr. cit.,* p. 22.

în termeni mai puţin tehnici, distincţia apare şi la Ioan Guţia (E. 492) : „il y a des adjectifs qui expriment une caracterisation absolue [...] et des adjectifs qui expriment une caracterisation relative f ...] Dans la premiere categorie, on passe de Faffirmation â la negation, dans la seconde il y a une zone d'interpretation".

3. Distincţia c o n t r a r ~ c o n t r a d i c t o r i u nu are forţă de generalitate în clasa derivatelor care exprimă „absenţa ..." din motive subiective (stabilirea relaţiei dintre termenul prefixat şi baza lui implică o operaţie de evaluare care în anumite cazuri nu poate fi decît subiectivă) sau obiective (în cazul derivatelor parasintetice — ex. *descreierat* — sau al celor metaforice — ex. *desfrîu* — ori concrete faţă de bazele lor abstracte — ex. *nedelicateţe* „faptă ___" — , analiza semantică prin raportarea la bază e nerelevantă).

b. **anularea** obiectului sau a însuşirii... : *contraordin, decolora, decomanda, decupla, despacheta, desperechea, depopula, despopi, dezameţit, răspopi;*

1. Din punct de vedere semantic derivatele verbale din această categorie sînt parasintetice şi atunci cînd din punct de vedere formal nu sînt; de exemplu : *a decolora* înseamnă „a face să dispară c u l o a r e a " unui obiect, nu „a-1 c o l o r a în mod diferit".
2. „Inferioritatea abstractă" absolută, realizată în derivatul *hipofonie* „amuţirea unui sunet", este echivalentă cu „anularea obiectului

c. **transformarea** în sens **negativ** a calităţii obiectului... : *denatura, desfigura ;*

d. **neeonformitatea** cu baza, caracterul neautentic, fals: *antiartă, antitalent, contraparalelogram, neviaţă;*

I. Florea (p. N. 68) stabileşte următoarea ierarhie între prefixele „de negare" după gradul de abstracţie : *non-* (gradul cel mai abstract), *ne-, a-, in-, dis-, de-, des-, anti-, contra-.*

Descrierea prezentată aici se deosebeşte într-o anumită măsură de descrierile sensurilor fiecărui prefix în parte prezentate în monografiile anterioare. Aceste deosebiri sînt determinate de perspectiva diferită din care sînt făcute cele două tipuri de descrieri.

Definiţiile sensurilor cuprinse în capitolele monografice sînt, în general, rezultatul analizelor operate asupra a n s a m b l u l u i d e r i v a t e l o r cîte u n u i p r e f i x . Prin aceste analize şi, implicit, definiţii s-a urmărit uneori explicarea unui sens din altul, gruparea în jurul unei valori fundamentale, paralel cu detalierea conţinutului semantic pentru a nu se pierde unele nuanţe.

Definiţiile sensurilor cuprinse în capitolul de faţă sînt rezultatul analizelor comparate operate asupra derivatelor cu prefixe diferite, între care se presupune că există relaţii de un fel sau **de** altul, deci al analizelor care au în vedere a n s a m b l u l d e r i v a t e l o r p r e f i x a l e . Definiţiile acestea urmează să fie, la rîndul lor, comparate între ele pentru a se putea stabili, la un nivel mai abstract, diversele tipuri de relaţii dintre sensuri. De aceea, definiţiile sînt prezentate aici în formulări mai abstracte, obţinute prin lăsarea la o parte a detaliilor.

Cîteva exemple:
1. Prefixele *de-* şi *de-* în formaţiile *denominativ* şi *debarca* sînt definite în monografii ca exprimînd „provenienţa" şi, respectiv, separarea de obiectul denumit de bază". Compararea formaţiei *denominativ* cu formaţia *debarca,* pe de o parte, şi a formaţiei *debarca* cu *îmbarca* pe de alta, evidenţiază similaritatea de sens existentă între *de-* şi *de-* în formaţiile respective amîndouă exprimă „ieşirea din ceva", în varianta concretă *(debarca)* sau în varianta abstractă *(denominativ),* ori, într-o formulă mai abstractă, „exterioritatea dinamică (concretă sau abstractă)". Ultima formulă, pe lîngă faptul că simplifică descrierea înglobînd două sensuri într-unul singur, are avantajul de a permite uşor stabilirea opoziţiei între *de(s)-* şi *in-^* cu sensu „interioritate dinamică".
2. ,,Suprapunerea" şi „intensificarea acţiunii" sînt încadrate la valoarea „superioritatea concretă" şi, respectiv, „abstractă" ; „pierderea unei calităţi", la „anterioritate" ; „intervalu dintre două obiecte", la „poziţia intermediară".
3. Unele valori, precum „inferioritatea", „exterioritatea", „anterioritatea", „posterioritatea prezintă două variante, una spaţială şi alta temporală, care se realizează la prefixe diferit sau, mai des, la acelaşi prefix. întrucît aceste subsensuri sînt condiţionate exclusiv de sensu temelor, nu sînt avute în vedere în formularea definiţiilor valorilor prefixale.

Pe lîngă valorile descrise în această prezentare de ansamblu a semanticii prefixelor si a derivatelor prefixale, diverse prefixe au unel valori speciale, derivate sau rezultate din combinarea altor valori, car aparţin exclusiv unor terminologii tehnice; de exemplu : *contra-* indic într-o serie de termeni muzicali „inferioritatea pe scara muzicală", *cis* arată într-o serie de termeni chimici „situarea de aceeaşi parte a unui plan" Aceste valori au fost lăsate la o parte aici, întrucît interesează mai puţi ansamblul derivatelor prefixale din limba română, constituind un sister propriu unei anumite terminologii.

Ileana Vincenz *(La semantique des derives ă prefixes et des composes dans le roumain contemporain,* în RRL XVII (1972), p. 217 — 236, 295 — 317) întreprinde generarea, prin reguli de transformare, a derivatelor formate cu un mare număr de prefixe. Interpretările semantice ale derivatelor, cu care se operează în lucrarea menţionată, coincid în linii mari cu cele formula în volumul de faţă.

2. *Raportul dintre sensurile prefixelor şi sensurile unor părţi de vorbire.* Sensurile prefixelor sînt de cele mai multe ori echivalente cu sensurile prepoziţiilor sau ale adverbelor (în capitolele monografice es folosit adesea procedeul definirii valorilor prin raportare la o prepoziţ sau un adverb). Afirmaţia se referă atît la conţinutul şi structura definiţiilor (de exemplu, prin „interioritate" se defineşte şi sensul fundament al prepoziţiei *în,* prin „proximitate" sensul prepoziţiei *lîngă,* prin „apr ximare" sensul adverbului *cam* etc), cît şi la cazurile particulare repr zentate de relaţiile semantice dintre anumite prefixe şi anumite prepozi sau adverbe. De exemplu, *endocraniu, intralingvistic, supracopertă, su peritoneal, antecreştin, retrosternal* se definesc prin intermediul sinta melor p r e p o z i ţ i o n a l e „înăuntrul craniului", „înăuntrul lingvi ticii", „deasupra copertei", „dedesubtul peritoneului", „înaintea (er creştine", „înapoia sternului", iar *introduce, suprascrie, subsemna, an data, retrovizor,* prin intermediul sintagmelor a d v e r b i a l e „a du înăuntru", „a scrie deasupra", „a semna dedesubt", „a data înainte „care vede înapoi".

Cele cîteva exemple menţionate mai sus arată că uneori sens aceluiaşi prefix se defineşte prin referire atît la o prepoziţie, cît şi la a verbul corespunzător *(supra-, sub-, ante-, retro-),* alteori referirea prepoziţie şi adverb se face în mod diferenţiat, pe prefixe, dar în cadr aceleiaşi valori *(endo-, intra- \ intro-:* „interioritatea"). Există însă valori care se definesc exclusiv prin referire la prepoziţii sau exclusiv pr referire la adverbe. De exemplu, „poziţia intermediară", „proximitat

abstractă afectivă", „referirea" se definesc numai prin raportare la prepoziții („între", „pentru", „despre"), indiferent de prefixele prin care sînt redate *(intramontan, interdialectal, perisistolă; proamerican, afemeiat; metalimbaj),* iar „repetarea", „caracterul neașteptat al acțiunii" sau „aproximarea" numai prin raportare la adverbe („din nou, încă o dată, iar" : *realege, superfecundație ;* „pe neașteptate" : *surveni, supraveni ;* „cam" : *peninsulă).*

Foarte rar, sensurile prefixelor sînt echivalente cu sensurile unor adjective: „caracterul secundar sau suplimentar" *(suprataxă, extrasistolă, subprodus, paramolar),* „presupunerea" *(ipoteză).*

„Superioritatea abstractă evaluativă" se definește de cele mai multe ori prin referire la adverbe („foarte, extrem de" : *străvechi, ultracentral, hiperentuziast, extrafin),* dar, de fapt, atunci cînd tema nu mai e un adjectiv, ci un substantiv, este mai adecvată referirea la adjective („foarte bun, superior..." : *ultraporțelan, supercentrifugă).*

Vezi MARCHAND, E. W. 89 — 90, unde, în legătură cu „relațiile conceptuale care stau la baza cuvintelor prefixate", se vorbește despre prefixe cu „forță adjectivală", despre prefixe cu „forță adverbială" și despre prefixe cu „forță prepozițională".

3. *Valori mai bine sau mai slab reprezentate.* O evaluare cantitativă a sensurilor se poate face atît sub raportul *a.* numărului de prefixe care exprimă același sens, cît și *b.* al numărului de derivate în care un prefix are o anumită valoare.

a. „Superioritatea" și „inferioritatea", „interioritatea" și „exterioritatea" sînt redate de numeroase prefixe, mare parte din ele cu numeroase derivate. „Opoziția" este de asemenea redată prin multe prefixe, dintre care trei *(anti-, contra-* și *para-,* pentru un anumit subsens) au numeroase derivate. „Absența" (bazei) este redată prin trei prefixe cu derivate numeroase și foarte numeroase *(a-₃,in-₃,și ne-₃,* procedeu derivațional cu caracter deschis).

în contrast cu acestea, valori ca „apartenența", „referirea", „presupunerea" sînt redate prin cîte un singur prefix.

Pentru alte exemple, vezi lista valorilor prefixelor.

b. „Interioritatea dinamică" este redată foarte frecvent prin *in-₃, intro-* și *în-₁* (în derivate verbale) și foarte rar (și exclusiv în contextul bazelor nume de anotimpuri) prin *des- (desprimăvăra, dezvăra).* „Anterioritatea" este redată foarte frecvent prin *ante-, pre-* și *pro-₂* și prin cîte un singur derivat (cu bază care exprimă limita finală a unui șir) de *para-* și *pen- (paroxiton, penultim).* „Eepetarea" este redată foarte frecvent de *re-₂* și *răs-* și printr-un singur derivat de *super- (superfecundație* — conținutul acestui derivat nu este de așa natură încît să impună valoarea de „repetare" a prefixului, dar determină incompatibilitatea cu valoarea de „superioritate", frecvent redată de *super-).* „Posterioritatea" este redată foarte frecvent prin *post-, meta-, epi-* și foarte rar de *sub- (succeda, sufix), supra- (supraviețui)* și *en- (enclitic).*

Remarcăm că apariția valorii de „posterioritate" la prefixele *en-* și *sub-* este condiționată de existența unor cupluri antonimice : *pro-(enclitic, pre-/succeda.*

Numărul mare de derivate cu o anumită valoare în contrast cu numărul mic sau minim de derivate cu altă (sau alte) valoare (valori) poate fi considerat ca indicînd o valoare caracteristică (fundamentală) pentru prefixul respectiv (firește, este exclusiv cazul prefixelor polisemantice, în legătură cu prefixele monosemantice neputîndu-se vorbi

de o valoare caracteristică, ci de valoare pur și simplu). De exemplu, poate spune că „superioritatea" e valoarea caracteristică a prefixe *super-* și *supra-,* „inferioritatea" a prefixului *sub-,* „opoziția" a pre xului *contra-* etc. După cum se vede, unele valori sînt caracteristice pen mai multe prefixe. Aceasta deoarece calificarea unei anumite va drept caracteristică pentru un anumit prefix este rezultatul unei evalu în interiorul semanticii prefixului respectiv și nu în interiorul semant prefixelor în general.

4. *Prefixe monosemantice, prefixe polisemantice, prefixe aseman*

a. Prefixele monosemantice sînt mai puțin numer decît cele polisemantice : primele reprezintă cam două cincimi din to iar ultimele, restul.

Se observă că, cu excepția prefixelor *întru-* și *spre-,* apărute teren românesc (din prepozițiile respective, care funcționează și ca meni de compunere), prefixele monosemantice, adică prefixele neamb din punct de vedere semantic, sînt de obicei împrumuturi: din neogre intrate direct și/sau prin intermediul altei limbi, de obicei romanice *(cata-, sin-* etc), latino-romanice *(ante-, circum-, infra-* etc.) și slave *pod-, vă-, văz-).* Există un singur prefix monosemantic moștenit *(*

b. Prefixele polisemantice, deci ambigue din punc vedere semantic, sînt în număr relativ mare moștenite *(des-, în-, stră-* etc), iar împrumuturile, fără a scădea în mod absolut pond sursei latino-romanice *(ab-, contra-, extra-* etc.) și neogrecești *(apo-, meta-* etc), îi diminuează importanța deoarece întăresc ponderea su slave *(nă-, ne-, pro-, răs-* etc.) și introduc sursa franceză *(sur-, u*

Notăm cîteva prefixe cu valori multe, dar slab reprezentat multe formații neclare sau, cel puțin aparent, egale cu baza, cu m unea că toate sînt moștenite *: a-, de-, s-.*

Un tip special de valori, care apar mai ales la prefixele polisemar sînt valorile complexe (descrise în § 1 sub forma combinațiilor de val

La aceste combinații se remarcă faptul că unele valori se re anume : „depășirea unei limite", „caracterul secundar" și „inferiori abstractă". între ele, două („caracterul secundar" și „inferiori abstractă") apar și independent, cealaltă apare numai în combi Aceste valori au adesea rolul de a nuanța sensul prefixului resp care poate fi cel fundamental: „caracterul secundar" față de „opo concretă" *(contra-),* „depășirea unei limite" față de „superiorit sau „inferioritatea abstractă" *(super-, supra-; infra-, sub-),* „inferior abstractă" față de „exterioritate" *(para-)* sau „anterioritate" *(* etc. Ele pot reprezenta însă și trăsătura principală în combi „depășirea unei limite" față de „superioritatea" sau „inferioritatea tractă" (situație inversă celei menționate mai sus : *hiper-, ultra-,* ori față de „posterioritatea concretă" *(ultra-).*

Situațiile reprezentate prin valorile combinate nu trebuie confundate cu acelea în care -derivatelor nu permite o definiție univocă a prefixului. De exemplu : în *periciclu* „strat e cilindrului central al rădăcinii sau tulpinii plantelor", prefixul poate fi definit ca ex „exterioritatea" sau „poziția în jurul ..." ; în *prociti,* se poate spune că prefixul expri petarea" sau „intensificarea"; în *postnominal,* „posterioritatea" sau „proveniența"; în „a acoperi", ^superioritatea concretă" sau „interioritatea dinamică".

Valorile prefixelor polisemantice se leagă adesea unele de al virtutea faptului că din toate se poate desprinde o anume trăsătu reprezintă valoarea fundamentală în diverse variante. De exe

valorile prefixului *supra-:* alături de „superioritatea spațială" și „superioritatea calitativă", în alți termeni, „superioritatea concretă" și „abstractă", apar „depășirea unei limite", limita fiind situată pe dimensiunea superiorității concrete *(supraom),* „caracterul suplimentar", care conține o evaluare stabilită în raport cu „superioritatea abstractă" *(supranumerar),* și „caracterul neașteptat al acțiunii" *(supraveni),* care este o metaforizare a aceleiași „superiorități concrete".

J. Dubois (D.S.1) pare să aibă în vedere aceeași situație atunci cînd afirmă că prefixele sînt „monovalents avec des variations d'emploi", deși formula „variații de întrebuințare" nu este suficient de clară.

Există însă, mult mai rar, și cazuri în care valorile se organizează în mai multe grupuri. De exemplu, valorile prefixului *para-:* „opoziția", „asemănarea", „exterioritatea" și „caracterul suplimentar" sau „secundar" se leagă de valoarea de „proximitate", „intensificarea" și „generalitatea" de varianta abstractă a „superiorității", iar „insuficiența" de varianta abstractă a „inferiorității". Situația se explică prin istoria prefixului, care, în limba română, este rezultatul confundării unor elemente derivative diferite.

Polisemia prefixelor se reflectă uneori în polisemia derivatelor. De exemplu : *circumscrie* are sensurile „a descrie o figură în jurul alteia" și „a întrebuința o expresie echivalentă", care corespund valorilor „poziția în jurul..." și „substituirea" pe care le are prefixul; *extracentral* are sensurile „în afara centrului" și „foarte central", întrucît *extra-* exprimă „exterioritatea concretă" și „superioritatea abstractă".

c. Prefixele din unele derivate sau unele prefixe în întregimea lor sînt neclare din punct de vedere semantic : *decalc, denumi, îmbîrfi, înmuia, precurma, preține, sfrențe, stufiș* etc. (despre aceste derivate se spune în lucrarea de față că sînt „egale cu bazele lor"); *cu-,co-₃,iz-* (un singur derivat cu valoarea prefixului clară), *nă-₃, o-₃, tă-*.

Notăm că aceste prefixe sînt vechi — moștenite și, respectiv, de origine slavă— ; nici unul nu e împrumut recent (latino-romanic sau neogrecesc).

Cel puțin în stadiul actual al cercetărilor, se poate spune că în aceste formații sau, respectiv, în întregimea lor, prefixele menționate sînt lipsite de sens sau asemantice.

I. Rizescu *(Prefixe „asemantice",* în PLG I (1959), p. 155 — 164), fără a avea o poziție foarte categorică, neagă existența unei asemenea categorii de prefixe : „în genere nu există prefixe fără sens lexical sau gramatical" (p. 163).

Aparent asemănătoare cu prefixele asemantice sînt prefixele cu rol de indicator (termen propus de Al. Graur în **P.I**.) al valorii exprimate de bază. într-un derivat ca *interrelație,* prefixul nu aduce nimic în plus față de sensul temei (relația e un raport între obiecte), de aceea s-ar putea spune că nu are sens. în mod evident însă el are sens și încă un sens foarte clar, în consecință problema trebuie pusă în alți termeni și anume : specificul formațiilor de acest tip este reprezentat de caracterul pleonastic al structurilor lor semantice.

Vezi GRAUR, P. I. 336.

în cadrul monografiilor, ca și în prezentarea de ansamblu de sub 1, valoarea de indicator a fost notată alături de valoarea indicată.

Asemantice din punct de vedere lexical sînt și valorile exclusiv gramaticale pe care le au unele prefixe în anumite derivate. De exemplu :

într-un derivat ca *înhăța,* dealtfel, derivat parasintetic, rolul prefi
nu este decît acela de a deriva verbul de la interjecție (veziIntroduc
p. 23).

5. *Prefixe și derivate prefixate sinonime.*

a. Numeroase prefixe intră în relații de sinonimie
exemplu : *en-, endo-, intra-, în-ₓ* sînt sinonime atunci cînd apar în for
în care exprimă „interioritatea statică" ; *a-₅, ab-, arhi-, cu-, do-,*
hiper-, para-, per-, po-, pre-, prea-, pro-₅, ră-₅ răs-, s-, super-,
sur-, ultra-, ză- sînt sinonime atunci cînd apar în formații în care ex
₇„superioritatea abstractă". (Seriile prefixale sinonimice sînt preze
în mod implicit în exemplificările care însoțesc valorile semanti
prefixelor, § **1)**

întrucît cazurile de derivate prefixale de la aceeași bază sinonime sînt foarte rare (v
jos, *b.),* seriile prefixale sinonimice sînt stabilite de cele mai multe ori în raport cu s
prefixelor (extrase prin analiza derivatelor), și nu în raport cu sensurile derivatelor.

Eemarcăm însă că unele dintre aceste relații au o frecvență
mică. De exemplu : *a-ₓ, ab-, cu-, do-, per-, po-, pro-ₓ, ră-ₓ, s-* și *ză-* ex
foarte rar „superioritatea abstractă".

Surprinzător la prima vedere e faptul că relativ puțin frecventă (în raport cu num
derivate și de valori ale prefixului) e valoarea „interioritatea statică" la prefixul *ln-ᵥ*
situație se explică însă prin aceea că valoarea respectivă e redată frecvent de fo
cu în în care acesta este termen de compunere. (O situație similară se întîlnește la *sub-*
sensul „inferioritatea concretă".)

De asemenea, atunci cînd sînt stabilite între prefixe care a
la stiluri, graiuri regionale sau perioade diferite, relațiile de sin
,au un caracter pur teoretic. De exemplu : *extra-, Mper-, super-,*
.aparțin în special terminologiilor tehnice, *para-* și *răs-* aparțin
comune (sau chiar populare), *do-, po-* și *ză-* sînt regionale etc.; de
nu se poate spune că *extra-* și *do-, hiper-* și *para-, răs-* și *ză-* etc
exprimă toate „superioritatea abstractă") funcționează în
ea sinonime.

b. Eemarcăm de asemenea că derivatele prefixale
aceeași bază sinonime sînt rare, cu alte cuvinte, sinonim
nivelul prefixelor îi corespunde:

— o distribuție complementară a bazelor (cel mai adesea) sau
— (în cazul rarelor formații de la aceleași baze, de obicei) o
buție diferită în spațiu ori în timp.

Cp. cu situația sufixelor, unde derivatele sinonime sînt frecvente.

Vezi o remarcă similară privind structurile sufixale în contrast cu cele prefixale la Jean
***JLa derivation en linguistique descriptive eten linguistique transformationnelle,* în „Travau**
gue et de litterature" VI (1968), p. 34.

Sinonime care funcționează ca atare, adică derivate care au
sens și aceeași distribuție stilistică, în spațiu și în timp, sînt ext
puține și antrenează în aceste relații doar cîteva prefixe. De ex

a-, *nenormal;*
ante-, prepus;
circum-, *perilunar,* ***circum-,*** *periterestru;*
con-, *interlocutor;*
in-, *nejust;*
meta-, *parapsihologic,* ***meta-,*** *parasifilis;*
super-,supra*arbitru,* ***super-, supra****fortăreață,* ***super-, suprast***
remarcat că *super-* și *supra-* sînt prefixe înrudite la origine, car
considerate termeni ai aceleiași serii).

Un caz curios e prezentat de formaţiile *ectoparazit* „parazit care trăieşte pe suprafaţa corpului animal sau vegetal*şi *exoparazitism* „parazitare a pielii sau mucoaselor cu microorganisme saprofite..." : pentru redarea fenomenului cauzat de agentul denumit prin derivatul cu *ector-* *(ectoparazit)* este folosit un derivat cu *exo-* (de la aceeaşi bază: *exoparazitism).*

Eelativ mai numeroase sînt sinonimele cu distribuţie diferită în sincronie (din punct de vedere stilistic sau, mai rar, regional) sau în diacronie. în ambele situaţii multe exemple sînt furnizate de prefixe înrudite ca origine (dublete etimologice ca *super- / supra- / sur-* sau *co-₂[po-\tă-).* De exemplu :

Nenormal şi mai ales *anormal* sînt folosite în limba standard, *abnormal* aparţine terminologiei medicale; *surrenal, surrealism, surfin* sînt folosite într-un limbaj pretenţios, puternic marcat de influenţa limbii franceze, în contrast cu dubletele *suprarenal, suprarealism, superfin,* care au un caracter neutru din punct de vedere stilistic; *arhicunoscut* aparţine limbajului cult, iar *răscunoscut* este popular; *căhui* şi *tăhui* apar în Moldova, iar *păhui* în Muntenia.

Puţin diferită e situaţia unor termeni ca *supraexcitaţie* „creştere a procesului de excitaţie dintr-un ţesut sau dintr-un organ care depăşeşte ritmul funcţional normal, datorită acţiunii unui stimul puternic sau reactivităţii mărite a ţesutului sau organului respectiv" şi *surexcitaţie* (variantă a lui *surescitaţie)* „acţiunea de a excita peste măsură" : fiind de fapt sinonime (se referă amîndouă la acelaşi proces fiziologic), unul are un caracter tehnic mai pronunţat, dispune de o definiţie mai dezvoltată şi mai exactă (cu un caracter mai particular) şi se adresează în primul rînd specialiştilor, iar celălalt este mai general şi mai vag prin caracterul definiţiei şi, din cauza aceasta, este mai cunoscut.

Surabundenţâ, surfaţă, surnatural, surnumerar, surnumi, surveghea, superfaţă, superpune sînt învechite, înlăturate, dacă au avut vreodată circulaţie, de dubletele lor cu *supra-: supraabundenţă* etc.; *supraplus,* învechit, este înlocuit de *surplus; străforma, străplanta,străporta, străpunere* sînt învechite (cele mai multe, cultisme regionale), în contrast cu corespondentele lor actuale formate cu *trans-,* alături de care au circulat într-o perioadă anterioară : *transforma* etc.; de asemenea învechite sînt *ipocomisar, ipodiacon, poddiacon* faţă de subcomisar (şi el dispărut din vocabularul activ acum), *subdiacon; sinmoştenitor, simpatriot,* faţă de *comoştenitor, compatriot; provedea, progăti,* faţă de *prevedea, pregăti.*

Eelativ frecvente par a fi însă cuplurile de derivate care, deşi sînt formate de la aceeaşi bază cu prefixe (parţial) sinonime, sînt nesinonime între ele, prezentînd deosebiri de diferite grade. De exemplu :

— *intravenos* „(despre injecţii...) care se face în venă" *şi endovenos* „localizat în interiorul unei vene";

— *antirevoluţionar* „împotriva revoluţiei" *şi contrarevoluţionar* „care luptă împotriva revoluţiei" ;

Iorgu Iordan (LRA 196) consideră că valorile prefixelor în cele două derivate sînt diferite: *„anti-* are valoare obişnuită de «împotrivă», în timp ce *contra-* are valoare de «reacţiune »". De fapt, ambele prefixe exprimă „opoziţia evaluativă", sensul suplimentar de „luptător activ..." pe care îl are *contrarevoluţionar* comportînd o explicaţie extralingvistică, prin istoria mişcărilor revoluţionare.

— substantivele *antecedent* „fapt, întîmplare anterioară unei anumite date sau stări" şi *precedent* „fapt sau caz anterior, care serveşte ca exemplu sau ca justificare pentru cazurile următoare similare" (adjectivele *antecedent* şi *precedent* sînt totuşi sinonime).

în cuplurile următoare, nesinonimia derivatelor este corelată cu unele diferenţe contextuale în sensul bazelor ;

— *supraproducţie* „producţie de mărfuri care depăşeşte necesităţile pieţei..." şi *superproducţie* „producţie cinematografică care le depăşeşte pe cele obişnuite în ce priveşte spectaculozitatea": cf. *producţie* „proces" şi „produs, operă"

•— *exosferă* „porţiune din învelişul gazos al scoarţei terestre de la 1000 km altitudine în sus" şi *ectosferă* „zona externă a centrozomului" (= „organit celular la limita vizibilă cu microscopul...") : cf. *sferă* „glob terestru" şi „celulă".

Relaţii de sinonimie se stabilesc şi între:
a. derivate cu acelaşi prefix de la baze diferite sinonime între ele: *transdanubian — transdunărean, periselenar — perilunar;*
b. derivate cu prefixe diferite sinonime între ele de la baze diferite sinonime sau apropiate ca sens: *aton — neaccentuat, întări — consolida, perifrază — circumlocuţie.*
Uneori derivatele nu sînt totuşi sinonime perfecte, prezentînd specializări de ordin tehnic. De exemplu : *circumcizie — peritomie* „incizia unei fişii de conjunctivă în jurul corneei", *paravînt* „sistem de protecţie împotriva vîntului, format din panouri sau din plantaţii" — *contravîntuire* „element de construcţie de forma unei grinzi cu zăbrele avînd rolul de a prelua presiunea vîntului, forţa de frînare care acţionează asupra unei construcţii".

6. *Prefixe şi derivate prefixale antonime.*

I *a.* Numeroase sînt şi prefixele care intră în relaţii de antonimie.
i De exemplu : *ante-, ex-, para-, pen-, pre-, pro-₃, retro-* sînt antonime în raport cu *epi-, meta-, para-, post-, pro-₃, supra-* atunci cînd apar în formaţii care exprimă „anterioritatea concretă" şi, respectiv, „posterioritatea..." ; *epi-, per-, super-, supra-, sur-* sînt antonime în raport cu *hipo- infra-, sub-* atunci cînd apar în formaţii care exprimă „superioritatea concretă", respectiv, „inferioritatea...".

1. Am stabilit seriile prefixale antonimice (adică relaţiile de antonimie contractate între clase de prefixe) pornind de la perechi antonimice de formaţii prefixate. De exemplu, perechile antonimice *ante"* şi *postdata, pre-* şi *postpalatal, pro-* şi *postlonic, pro-* şi *epilog* ne-au condus la stabilirea opoziţiei conceptuale „anterioritate" / „posterioritate" şi a seriilor de prefixe *ante-, pre-, pro-₃* şi *post-, epi-,* prin care se realizează această opoziţie. Am considerat că, teoretic, participă la astfel de opoziţii şi, implicit, intră în seriile prefixale antonimice şi prefixele care nu apar în perechi antonimice dacă sînt sinonime cu prefixele care apar în astfel de perechi. De exemplu: *ex-₁, pen- şimeta-, supra-* participă la opoziţia „anterioritate" / „posterioritate" deoarece, în anumite formaţii, exprimă sensurile respective (vezi exemple la p. 263).
2. Foarte rar, unul şi acelaşi prefix exprimă, în contexte diferite, două valori antonime. Astfel, *para-,* în cadrul sensului (frecvent) de „proximitate" exprimă „anterioritatea statică" în *paroxiton* (proximitatea faţă de obiectul posterior) şi „posterioritatea statică" în *parasifilis* (proximitatea faţă de obiectul anterior); *pro-₂* exprimă „anterioritatea statică" *în pronaos* şi „posterioritatea dinamică" în *progres* sau *prospecta* (situaţia reflectă sensurile în fapt opuse \ ale adverbului *înainte:* „în faţă" (local), „anterior" (temporal)).

Valorile care intră în relaţii de antonimie, în alţi termeni, opoziţiile antonimice care se pot stabili la nivelul prefixelor sînt următoarele :

1. „interioritatea" / „exterioritatea"

2. „interioritatea" / „poziţia în jurul..."

* 3. „superioritatea" / „inferioritatea" inclusiv „superioritatea abstractă + depăşirea unei limite" / „inferioritatea abstractă + idem"

4. „anterioritatea" / „posterioritatea" inclusiv „anterioritatea + depăşirea unei limite" / „posterioritatea + idem"

5. „proximitatea" / „distanţa"

6. „proximitatea abstractă dinamică (adeziunea)" / „opoziţia abstractă evaluativă"

t **7.** „realizarea obiectului..." / „anularea obiectului..."

8. „dobîndirea însuşirii..." / „anularea însuşirii...".

Celelalte valori se grupează în două categorii:

a. nu sînt redate niciodată prin derivate care intră în cupluri antonimice şi deci nu intră în Relaţii de antonimie la nivelul prefixelor („trecerea dintr-un loc într-altul", „apartenenţa" etc. — vezi lista valorilor)

p. sînt redate prin derivate care intră în cupluri antonimice cu formații neprefixate, deci intră în relații antonimice cu ceea ce am putea numi valoarea „zero" („opoziția", cu excepția de sub 6. şi valorile negative, cu excepțiile (aparente) de sub 7. şi 8.; vezi mai jos, p. 275, 276).

1. La nivel conceptual formează o opoziție antonimică şi valorile „conformitatea" — „neconformitatea". întrucît nu avem nici un cuplu de derivate prefixale (de la aceeaşi bază) care să o realizeze, nu am înregistrat această opoziție ca funcționînd în sistemul prefixai românesc.
2. Vezi la L. Guilbert *(Les antonymes,* în „Cahiers de lexicologie", 4 (1964), 1, p. 33—34) o bogată serie de „couples antonymiques d'un point de vue purement logique", formate cu prefixe.

b. Opozițiile antonimice stabilite la nivelul prefixelor se realizează la nivelul derivatelor prin următoarele tipuri de cupluri (am înregistrat formațiile semianalizabile numai atunci cînd pentru un anumit cuplu am avut exclusiv formații de acest fel):

1. „interioritatea" / „exterioritatea"
intra- \ extracelular
intro-1 extravertit
endo- / ecto-, exoderm
en-1 exantem
im-1 debarca
in-1 exmatricula, i- \ erupe
cata-1 anaseism

2. „interioritatea" / „poziția în jurul ..."
endo- / pericard
în-1 circumscrie, in- j circumcizie
intra- \ pericarpatic

3. a. „superioritatea" / „inferioritatea"
super- / substrat
supra-1 subtitlu
supra-, super- \ subpus
supra- / infrastructură
epi-1 hipogastru

b. „superioritatea abstractă + depăşirea unei limite" / „inferioritatea abstractă + idem"
supra-1 subalimenta
hiper- \ hipotensiune

1. Remarcăm că opoziția „superioritate" / „inferioritate" în varianta ei abstractă se realizează prin cupluri de derivate antonimice numai atunci cînd valorile respective se prezintă în gradul „excesiv".

2. în cuplul *hipermnezie* „excitație excesivă, patologică a memoriei" / *amnezie* „pierdere a ...", prefixele *hiper-* şi *a-* contractează relația antonimică „superioritatea excesivă" / „absența...". Seriile de cîte trei termeni din terminologia medicală ca *hiper-, hipo-, avitaminoză, hiper-, hipo-, atrofie,* care contractează între ei două relații antonimice : „superioritatea excesivă" / „insuficiența" şi „superioritatea excesivă" / „absența...", reprezintă o ierarhie compusă din trei grade : „excesul" — „insuficiența" — „zero".

Seria formată cu elementul de compunere *-trofie* conține încă un termen intermediar, *distrofie,* în care prefixul exprimă „inferioritatea abstractă".

4. a. „anterioritatea" / „posterioritatea"
ante- \ postdata
ante-, pre- \ postpus
pre- / postfață
pro-1 posttonic
pro-1 enclitic

pro-1 epilog
re- / progres
retro- \ prospectiv
pre- / succeda

întrucît *coexista* şi *conviețui* exprimă simultaneitatea, s-ar putea stabili un raport antonimie temporal „simultaneitate" / „nesimultaneitate" ilustrat prin perechile *pre-* şi *coexista* (anterioritate / simultaneitate), *con-* şi *supraviețui* (simultaneitate / posterioritate). Nu reținem acest raport în inventarul nostru deoarece „simultaneitatea" e o valoare secundară în structura semantică a verbelor menționate, implicată de valoarea principală, anume „asocierea".

b. „anterioritatea + depăşirea unei limite" / „posterioritatea + idem"
cis- / transdanubian

1. în seriile de cîte 3 termeni: *pre-, inter-, sufix* şi *pre-, inter*, postludiu,* care redau cîte 3 poziții succesive într-o ordine spațială, respectiv, temporală, se realizează opozițiile antonimice „anterioritatea" / „poziția intermediară", „poziția intermediară" / „posterioritatea", care nu se realizează în afara acestor serii.
2. Alexandra Roceric *(Aspects of antonymy in the Eomanian language,* în „Cahiers de linguistique theorique et appliquee" 9 (1972), fasc. 1, p. 44—47) stabileşte serii de antonime compuse din trei termeni dintre care unul e negativ, iar poziția intermediară o are termenul considerat neutru. Aceste serii însă, cu o singură excepție, sînt serii de antonime, cel puțin parțial, „lexicale*': *dragoste — indiferență — ură, simpatic — oarecare — antipatic* etc. Unica serie de antonime „gramaticale" discutate e *moral — amoral — imoral,* considerată de noi cu doi termeni negativi (vezi mai jos p. 276).

5. „proximitatea" / „distanța"
juxta-1 abarticular
peri- / aposaturn
de-1 abdica

6. „adeziunea" / „opoziția abstractă evaluativă"
pro-1 antiamerican
sim- / antipatie
a- / resentiment
a-1 deprecia

Mai puțin clar antonimică e opoziția „absența însuşirii" / „opoziția" contractată de perechi de formații ca *a*, ne* / antipolitic.*

7. „realizarea ..." / „anularea obiectului ..."
îm- / desperechea

8. „dobîndirea . . / „anularea însuşirii"
a- / dezmorți
con- / infirma.

Perechile antonimice sînt foarte relevante în operația de semianaliză, întrucît sînt concludente şi pentru valorile prefixelor detaşate. Vezi de exemplu : *a* / scuza, ad* \ desorbție, ana~/ cata* mneză, apo- / perigeu, de* / regenera, dia* f sincronie.*

După cum o arată marele număr de exemple ilustrative, randamentul opozițiilor antonimice în sistemul prefixai este mare.

Folosirea în context a antonimelor fără repetarea bazei, fapt destul de frecvent în limbajul colocvial, e o dovadă a puterii antonimiei în sistemul derivării prefixale. De exemplu : *Precizie pre- şi post-operatorie.* SCÎNTEIA, nr. 7713, 1968, p. 6/7 ; J. *e hipertensiv, iar G. e hipo(-) ; in cazuri de hiper- sau hipotensiune se recomandă...*

Remarcăm că marea majoritate a formațiilor antonimice sînt derivate cu prefixe neologice. (Excepții apar la opozițiile 1,7 şi 8, realizate şi prin prefixe vechi : ***în-, a-, des-.)*** Faptul se explică prin aceea că aceste prefixe, cu sensuri mai clare şi mai precis delimitate, pot fi folosite mai uşor

în diversele terminologii (mai mult ori mai puțin tehnice) care trebuie să satisfacă condiția clarității și a nonambiguității.)r, aceste terminologii au prin excelență un caracter sistematic, care implică existența opozițiilor univoce.

c. Mai rar, se stabilesc opoziții antonimice între o formație prefixată și una compusă. De exemplu : *para- / ortosimpatic, para- / ortopodzol, meta- \ protozoar, meta-/ mezotorax, sin- j monarhie* sau perechi de tipul *super I substrat,* în care *sub-* e termen de compunere.

d. Opozițiile antonimice contractate de valorile negative, ca și acelea contractate de valoarea de „opoziție" se realizează de obicei prin cupluri formate dintr-un termen prefixat (cu un prefix negativ, respectiv, exprimînd „opoziția") și un termen neprefixat (baza primului): *poetic/a~, ocluzie I ab~, nădejde \ dez~, amic \in~, adevăr j ne~, stop \ non ~ ; alizeu/ contra ~, toxină \ ana~, anti ~, ferment \ anti~* etc.

Cuplurile de formații prefixate de sub **6, 7** și 8, care ilustrează opozițiile „adeziunea" / „opoziția abstractă evaluativă", „realizarea ..." / „anulareaobiectului ... ", „dobîndirea..." / „anularea însușirii ..." sînt situații care nu contrazic în mod flagrant regula formulată mai sus :

— opoziția de sub **6** antrenează termenii puternic marcați („pentru" și „împotriva"), termenul cu sens nefavorabil însă contractează o opoziție și cu termenul neutru, reprezentat prin bază *(american \ anti~, sentiment] re~);*

— valorile „realizarea obiectului ..." și „dobîndirea însușirii ...", foarte vagi și proprii atît derivatelor verbale cu prefixe, cît și derivatelor verbale cu sufixe sau formate prin schimbarea categoriei'gramaticale, sînt adesea redate fără intermediul prefixelor *(acri, cupla* etc). Acest fapt dovedește, credem, că prefixul are aici nu o funcție semantică, ci una formativă (de derivare a verbelor, dealtfel, parasintetice). De aceea se poate spune că, în realitate, opoziția se stabilește și aici între prefixul negativ și zero.

în afara situațiilor de sub **7** și 8, în care, cel puțin aparent, prefixele negative intră în opoziții antonimice cu alte tipuri de prefixe, există și situația următoare în care anumite prefixe negative intră în opoziții antonimice cu alte prefixe tot negative : e vorba de derivate n e s i n o n i m e formate de la aceeași bază cu prefixe negative de tipuri diferite, precum *a- I imoral, a- \ nepolitic, a- \ neritmic.* Aceste derivate contractează opoziții, pe de o parte, unul cu celălalt, pe de altă parte, fiecare cu baza neprefixată : *a- / imoral; amoral j moral; imoral \ moral* etc. Situația se datorește faptului că aceste cupluri de termeni — ambii negativi, fiecare termen negativ cu baza sa — sînt contrare și nu contradictorii (vezi § **1,** sub **29.** a., a b s e n ț a bazei).

Cupluri antonimice cu un termen neprefixat (baza celuilalt) există, de asemenea, și în afara cazurilor curente reprezentate de derivatele negative sau cu sens de „opoziție". De exemplu : *lingvistic \ extra~ (intralingvistic,* în mod evident, nu poate fi conceput ca antonimul lui *lingvistic).* Aceste cazuri sînt însă foarte rare și sînt relevante din punct de vedere semantic numai cînd baza neprefixată constituie un grad, o treaptă în seria formată cu termenii prefixați. De exemplu : *subscris j scris \ suprascris ; infrastructură \ structură \ suprastructură.*

REPARTIȚIA DERIVATELOR PREFIXALE SI A CUVINTELOR DE BAZĂ PE PĂRȚI DE VORBIRE

1. Derivate cu prefixe se găsesc la toate părțile de vorbire cu excepția articolului și a prepoziției. între cele opt părți de vorbire implicate în prefixare există însă deosebiri, de natură cantitativă și calitativă, în ce privește prezența derivatelor prefixale.

Părțile de vorbire la care prefixarea este cel mai bine reprezentată, atît din punct de vedere numeric, cît și sub aspectul stabilității și al includerii diverselor varietăți ale limbii, sînt :

s u b s t a n t i v u l : *anticorp, confrate; neom, răscruce, strănepot;*

a d j e c t i v u l : *extraplat, incorect; nedrept, străvechi;*

v e r b u l : *impune, reveni; desface, îndrăgosti, răzgîndi ;*

Pentru prefixele care formează verbe există o denumire specială : p r e v e r b, folosită mai ales în gramatica limbilor clasice.

a d v e r b u l : mai des la adjective adverbializate, dar^și în cîteva formații pur adverbiale, ca *dobine, nelesne, poimîine, preacurînd, răsalaltăieri;*

n u m e r a l u l : ca procedeu sistematic, la numeralul multiplicativ (care are formație de participiu: *îndoit, întreit, împătrit* etc); în mod excepțional, în derivatul *răzmii,* numeral cardinal propriu-zis care exprimă aproximația unui număr mare.

Vezi alte două procedee de redare a aproximației de acest tip în GRAM. ROM. **1189 sub 3a (pluralul *mii* nearticulat) și b (repetarea numeralului).**

La două părți de vorbire se întîlnește exclusiv prefixarea cu *ne-% :* a) în puține formații stabile, cu caracter popular (folosite totuși numai în expresii comparative) și b) mai mult, în formații ocazionale, mai ales din categoria celor contextuale, folosite imediat după cuvîntul de bază :

p r o n u m e :a) *nealtul* și *nemaialtul* (pentru ultimul vezi **FC I 201);** b) *necineva (un necineva, un oarecare* la IORDAN, STIL. **213),** tipul *cine, necine* (vezi și *care, necare; din ce, din nece,* toate la IORDAN, STIL. **213),** ca și tipul *nechemați, nenimic* (IORDAN, STIL. **214);**

c o n j u n c ț i e : a) *necum* eonj. şi adv.; b) tipul *dar,* ***nedar*** (IORDAN, STIL. 213).

La i n t e r j e c ț i e situația este asemănătoare la derivatele ocazionale, din categoria *b,* formate tot cu *ne-*$_2$: *amin,* ***neamin*** (IORDAN, STIL. 213); categoria *a* este reprezentată însă prin formații regionale cu alte prefixe : *dezgheal, îngJiiorț.*

Prefixarea ocazională cu *ne-*$_2$ este teoretic posibilă şi la p r e p o z i ț i e, în exemple de tipul *contra, necontra,* pentru care nu am găsit însă atestări.

2. Pe de altă parte, există deosebiri între prefixe în ce priveşte prezența unuia şi aceluiaşi prefix la diverse părți de vorbire.

Pentru unele explicații ale modului cum a fost înregistrată apartenența derivatelor prefixale la diverse părți de vorbire în monografiile consacrate prefixelor respective, vezi Introducerea, p. 22.

Unele prefixe se întîlnesc numai la cîte o parte de vorbire, altele la două, trei sau mai multe. Limitate la o singură parte de vorbire sînt prefixul exclusiv adverbial *foi-,* prefixele substantivale *antre-, ento-, vă-* şi *văz-* şi prefixele verbale *cu-, intro-, se-, tra-, tră-, tre-*$_2$. Cele mai multe posibilități se înregistrează la prefixul *ne-*$_2$ (6 sau 7 părți de vorbire), *des-* şi *răs-* (cu cîte 5 părți de vorbire), *în-*$_1$ (4 sau 5 părți de vorbire), *nă-*$_1$ şi *prea-* (4 părți de vorbire). Categoriile cele mai numeroase sînt constituite din prefixele care apar la cîte trei părți de vorbire : 36, urmate de cele care apar numai la cîte două : 33.

La *ne-*$_2$ s-ar putea adăuga, pentru formații exclusiv ocazionale de tip contextual, două părți de vorbire neatestate în materialul pe care ne-am bazat: prepoziția (vezi mai sus, sub 1) şi numeralul. Vezi diverse lucrări care afirmă lipsa restricțiilor gramaticale la aceste formații (IORDAN, STIL. 213, DLRC s. V. *ne-*).

După felul părților de vorbire în a căror structură apar, prefixele pot fi clasificate în: verbale (6), nominale (27), verbal-nominale (52) şi adverbiale (1).

a. Cele 6 prefixe v e r b a l e au fost enumerate ceva mai înainte. Numărul lor este de fapt mai mic dacă avem în vedere că *tra-, tră-* şi *tre-*$_2$ sînt prefixe înrudite.

b. Dintre cele 27 de prefixe n o m i n a l e , numai 4 *(antre-, ento-, vă-* şi *văz-)* sînt exclusiv substantivale, celelalte 23 apărînd atît la substantive, cît şi la adjective : *a-*$_3$, *ana-, apo-, cata-, cis-, dia-, ecto-, en-, endo-, exo-, extra-, Mper-, hipo-, infra-, intra-, meta-, non-, para-, pen-, peri-, pod-, sin-, ultra-,*

c. în categoria prefixelor v e r b a l - n o m i n a l e se includ nu numai prefixele care apar la verbe, substantive şi adjective, ci şi cele care apar la adverbe (adjectivele adverbializate contează numai la adjective), precum şi, în condițiile discutate sub **1,** la alte părți de vorbire, asemănătoare fie cu numele (pronume, numeral), fie cu verbul (interjecție). După combinațiile cele mai frecvente ale posibilităților lor de apariție la diverse părți de vorbire, la aceste prefixe se disting trei situații principale :

a) Cele mai multe prefixe (40) apar în acelaşi timp la verbe, substantive şi adjective : *a-*$_1$, *ab-, ante-, anti-, arhi-, circum-, co-*$_2$, *con-*$_2$, *contra-, de-*$_2$, *de-*$_3$, *des-, dis-, epi-, ex-*$_1$, *in-*$_2$, *inter-, iz-, în-*$_1$, *într(u)-, juxta-, nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *ob-, per-, post-, pre-, prea-, pro-*$_2$, *răs-, re-*$_2$, *retro-, s-, stră-, sub-, super-, supra-, sur-, trans-, ză-.*

Dintre acestea *des-, nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *prea-* şi *răs-* apar şi la alte părți de vorbire : *des-* la adverbe şi interjecții, *ne-*$_2$ la pronume, adverbe şi conjuncții, *râs-* la numerale şi adverbe, *nă-*$_1$ şi *prea-* la adverbe.

Ş) Cîteva prefixe (7) apar numai la verbe şi substantive : *an-*$_1$, *in-*$_1$, *intre-, me-, o-*$_1$, *par-*$_1$ şi *ră-*$_1$

y) Alte cîteva apar numai la verbe şi adjective (3): *po-, spre-* şi *tă-* sau la verbe, adjective şi adverbe (2) : *do-* şi *pro-*$_1$

între posibilitățile de apariție ale aceluiaşi prefix la două sau mai multe părți de vorbire există adesea importante deosebiri de pondere. De aceea, în ciuda posibilităților mai largi înregistrate, prefixele *ne-*$_2$ *şi in-*$_2$ pot fi calificate drept preponderent nominale, iar prefixele *des-, o-*$_1$ sau *re-*$_2$ drept preponderent verbale.

d. Unicul prefix a d v e r b i a l este *poi-.*

Din punctul de vedere al evoluției limbii este de remarcat faptul că aproape toate prefixele nominale (24 din 27) sînt neologice ; dacă la aceasta adăugăm şi constatarea că cele mai multe prefixe neologice verbal-nominale (de exemplu : *ante-, anti-, arhi-, circum-, con-*$_2$, *contra-, epi-, in-*$_2$, *post-, pro-*$_2$, *retro-, sub-, super-, supra-, trans-)* sînt mai bine reprezentate în formații nominale — substantive şi adjective — , se poate afirma că o caracteristică a limbii contemporane este creşterea numărului prefixelor nominale şi al formațiilor prefixate nominale. Marea majoritate a prefixelor vechi în limbă (excepții: *pod-, poi-, vă-* şi *văz-)* sînt verbale *(cu-, tră-)* sau şi verbale *(a-*$_1$, *co-*$_1$, *des-, do-, iz-, în-*$_1$, *între-, într(u-, nă-*$_1$, *ne-*$_2$, *o-*$_1$, *po-, pre-, prea-, pro-*$_1$, *râ-*$_1$, *răs-, s-, spre-, stră-, sub-, tă-, ză-)* şi, cu excepția lui *ne-*$_2$ şi *stră-,* aproape toate prefixele vechi verbal-nominale sînt mai bine reprezentate la verbe (vezi în special prefixele moştenite *a-*$_1$, *desj, în-*$_1$, *pre-, s-, sub-,* dar şi prefixe slave ca *do-, iz-, o-*$_1$, *pro-*$_1$, *răs-, ză-).* în cadrul prefixelor verbal-nominale, combinația verb + adjectiv (eventual + adverb) se întîlneşte numai la prefixe vechi, aproape toate de origine slavă (4 din 5 ; al cincilea, *spre-,* apare şi el în unele calcuri după slavă).

Rezultă deci că în limba română numai pentru fondul vechi se verifică afirmațiile unor lingvişti după care prefixele sînt limitate în cea mai mare măsură la verbe, fiind rareori proprii numai substantivelor (vezi MEYER-LUBKE, G. II 567; TEKAVCIC, G.I. III 145).

3. Formațiile prefixate pot avea ca bază : a) un cuvînt (simplu sau compus) şi b) un grup de cuvinte, de obicei cu caracter locuțional.

Marea majoritate a prefixelor apar numai în situația de sub *a,* în formații care au ca bază un cuvînt. Cuvîntul de bază poate aparține tuturor părților de vorbire cu excepția articolului şi a prepoziției.

Verbul *Incontra* nu se analizează prin *contra* prep., ci prin *contra* adv.

Formații de la cîte un grup de cuvinte au numai prefixele *ne-*$_2$ şi, în mod excepțional, *pro-*$_1$. în timp ce *pro-*$_1$ are numai derivatele regionale *prodănou* şi *prodinnou,* adverbe formate de la locuțiunile adverbiale *dă nou, din nou, ne-*$_2$ are asemenea formații nu numai de la îmbinări care pot fi considerate locuțiuni adjectivale *(neînstare,* vezi IORDAN, LRA 204), adverbiale *(nelavreme* id. *ib.)* sau verbale (înv. *a nebăga samă* la Puşchila, D. 67 sau *a nebăga în seamă* DLR), ci şi în îmbinări cu evident caracter liber (vezi *în biserică, ne-n biserică* Eminescu, la IORDAN, STIL. 214).

Formațiile cu prefixe de la un grup sintactic neconstituit într-un compus trebuie considerate c o m p u s e p a r a s i n t e t i c e (p r e f i x a l e) , întrucît iau naştere simultan prin compunere şi derivare (cu prefixe).

în *yc* i p. v şi 19 categoria compuselor parasintetice este ilustrată numai prin formații cu sufixe, de tipul *mărinimie, antonpannesc, pidosnic;* exemple ca *înlătura, prescurta* conțin prepozițiile *în, pre* şi nu prefixele omonime.

Compuse parasintetice sînt şi formaţiile cu prefixe dislocate prin adăugarea adverbului *mai* (sau *prea)*: pronumele *nemaialtul,* substantive ca *nemairăbdare, nemaivenire,* formaţii gerunziale ca *nemaivăzînd (neprea-avînd)* sau participiale ca *nemaivăzut.*

Pentru formaţiile cu *ne-₂* şi *mai* vezi FC I 126, 183, 201.

în legătură cu formaţiile prefixate de la un grup sintactic se ridică unele probleme legate de statutul morfologic al cuvîntului creat. Dacă în cazul lui *neînstare* sau *nelavreme* compusul parasintetic poate fi uşor calificat adjectiv, respectiv adverb, nu la fel stau lucrurile în cazul unor formaţii ca *neînlargul* sau *nelalocul:* calificării lor drept adverbe i se opune posibilitatea de construire cu un adjectiv posesiv sau cu un pronume personal în genitiv *(nelalocul său, nelalocul ei).*

4. Derivatele cu prefixe pot fi analizate în raport cu 1) aceeaşi parte de vorbire sau 2) o parte de vorbire diferită. în primul caz derivarea poate fi numită omogenă, în cel de al doilea eterogenă.

1, Pentru termenii *derivare omogenă* şi *eterogenă* cf. *derivative omogene,* respectiv *eterogene* la Knud Togeby, *Structure immanente de la langue frangaise,* Paris, 1965, p. 165, care adoptă aceşti termeni de la Hoit, *Etudes d'aspect,* 1943, p. 80. Togeby consideră că prefixele sînt derivative exclusiv omogene. în terminologia lui L. Bloomfield derivatele omogene ar fi *endocentrice,* iar cele eterogene *exocentrice;* vezi FC I 30, nota 53.
2. Formaţiile de la grupuri de cuvinte se încadrează la tipul 2 din punct de vedere formal şi la tipul 1 din punctul de vedere al valorii globale.

Atît în cazul derivatelor omogene, cît şi în cazul celor eterogene, derivarea poate fi simplă sau pur prefixală (atunci cînd numai intervine alt mijloc de formare) şi parasintetică (atunci cînd prefixarea este asociată simultan fie cu sufixarea, fie cu derivarea regresivă).

1. Derivarea omogenă, de la aceeaşi parte de vorbire, este de cele mai multe ori simplă şi rareori parasintetică.

a. Derivarea omogenă simplă sau pur prefixală este considerată o caracteristică a formaţiilor prefixale, întrucît:

a) Unele părţi de vorbire sînt reprezentate în prefixare numai prin formaţii de acest tip, de acelaşi fel cu baza: verbul, pronumele, interjecţia, adverbul şi conjuncţia.

1. La adverb singurele exemple discutabile (vezi nota anterioară) sînt *prodănou* şi *prodinnou* < loc. adv.
2. *Netocma,* calificat drept conjuncţie în DLR, ar putea fi considerat un exemplu de conjuncţie < adverb. *Netocma* este însă adverb (cf. *nemite,),* folosit uneori în locuţiunea conjuncţionâlă *netocma că.*

(3) Numeroase prefixe (35) apar numai în formaţii analizabile prin aceeaşi (sau aceleaşi) parte (părţi) de vorbire:

— verbe < verbe : *intro (duce), se(duce), tra (duce), tră (da), tre (sări) ;*
— substantive < substantive: *antre(sol), ent(optic), vă(leat), văz(duh) ;*
— adverbe < adverbe : *poi(mîine) ;*
— substantive < substantive şi adjective < adjective : *anafstigmatism, ~cronic), apofferment, ^cromatic), cata (zonă, ~ termal), dia(malţ, ~cronic), endofbază, ~ bucal), exo(bază, ~ bucal), intra(dos, ~ muscular), nonfvaloare, ~figurativ), penfumbră, ~ultim), ultrafsunet, ~ modern);*

***Noneu* s. şi *supraeu* s. se analizează prin *eu* s. < pron., nu direct din pronume.**

— verbe<verbe şi substantive< substantive : *întrefciocni, ~ fier) ;*
— verbe < verbe şi adjective < adjective : *sprefzice, ~ văzător), tă (mînji, ~ hui) ;*

— verbe < verbe, substantive < substantive şi adjective < adjective: *abfzice, ~ocluzie, ~articular), antefdata, ~braţ, ~penultim), arhi(omorî, ~ episcop, ~plin), cir cum (scrie, ~locuţie, ~ lunar), contra-(zice, ~timp, ~lateral), epi(teoretisi, ~ centru, ~ continental), iz (goni, ~laz, ~nou), postfpune, ~faţă, ~liceal), super (pune, ~arbitru, ~fin);*
— verbe < verbe, adjective < adjective şi adverbe < adverbe : *do(ajunge, ~alb, ~ bine), pro (citi, ~ albastru, ~dănou).*

Pentru *pro-ₓ* vezi nota de la 1 a a.

y) Derivatele omogene predomină net din punct de vedere eantitativ la prefixele care au şi alte posibilităţi. Vezi, de exemplu, *ne-₂* sau *răs-.*

b. Derivarea omogenă parasintetică se întîlneşte exclusiv la substantive < substantive.

Eventual si la numeral (multiplicativ) < numeral (cardinal propriu-zis), dacă admitem derivarea directă *in-* + *trei* + *-it* (vezi GRAM. ROM. I¹ (1954), p. 37) şi nu schimbarea valorii gramaticale a participiilor din paradigma verbelor parasintetice de tip *intrei* (vezi Flora Şuteu, în SMFC II 45).

Ea poate fi:

a) de tip sufixai în exemple ca *apuntament* şi *apuntare* (cf. *punte), Cisiordonia, Transiordania* (cf. *Iordan), coreligionar* (cf. *religie), contravîntuire* (cf. *vînt), postcenuşărire* (cf. *cenuşă)* etc.;

(3) de tip regresiv (cu sufix zero) în exemple ca *endoderm, exoderm* '(cf. *dermă), nonflam* „peliculă care nu arde" (cf. *flamă)* etc.

2. Derivarea eterogenă, de la o parte de vorbire diferită, este rareori simplă, de cele mai multe ori parasintetică.

Derivarea eterogenă exclusiv prefixală (a) este un fenomen rar, de aceea prefixelor li se neagă în general posibilitatea de a forma singure derivate aparţinînd altei părţi de vorbire decît cuvîntul de bază. Vezi, de exemplu, recentul *Dictionnaire de linguistique Larousse,* Paris, 1973, s.v. *prefixe:* ,,Le prefixe ne permet pas â 1'unite lexicale nouvelle le changement de categorie grammaticale".
TEKAVCIC, G. I. III 145 : „essendo i prefissi, per definizione, morfemi non trascategorizzanti". Pentru limba franceză vezi Togeby, *lucr. cit.,* p. 165 : „le prefixe ne change pas la classe de la racine". Pentru limba română vezi GRAM. ROM. I¹ (1954) p. 36.
O afirmaţie nuanţată, dar nesusţinută de formaţii eterogene simple, în *Introducere în lingvistică,* Bucureşti, 1972, p. 159; vezi si Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Les derives parasynthetiques dans les langues romanes,* Haga-Paris, 1974, p. 30-34, unde teza caracterului exclusiv eterogen al prefixării este combătută cu exemple de derivate parasintetice.

a. Derivarea eterogenă simplă sau pur prefixală se întîlneşte în următoarele situaţii:

— adjectiv < substantiv :

a-ₛ (acotiledon, aton etc.; *analfabet)*

După Togeby, care nu recunoaşte derivarea eterogenă simplă, adjective ca fr. *apetale,* formate din prefix + substantiv, sînt „adjective parasintetice cu sufix zero" *(lucr. cit.,* p. 166). Cel puţin pentru română, e necesară însă o distincţie între formaţii ca *acotiledon* cf. *cotiledon* şi *apetal* cf. *petală* (vezi, mai jos, b P).

anti- (anticar, antidrog, antişoc etc.)
extra- (extraplan)
in-₂ (inodor)
inter- (cu un substantiv la plural: *interoraşe, interţări* etc.)
ne-₂ (nesoţ)

***Nepereche* adj. este însă un derivat omogen de la *pereche* adj. < s. (vezi DLR S.V. *pereche* 2°).**

non- (nonstop)
pro-₂ (profund)

Asemănătoare cu *profund* sînt *afund* şi *străfund,* care nu sînt incluse în această listă din următoarele motive : *afund* este compus cu'prepoziţia *a; străfund* este derivat substantival (omogen)

folosit şi ca adjectiv prin schimbarea valorii gramaticale (vezi IORDAN, LRA 211, nota 2, care relevă apropierea dintre *străfund* adj. şi *afund, profund).*

super- (înv. *superplus)*
supra- *(supranumerar, supraplan)*
sur- *(surnumerar)*

— substantiv < adjectiv (sau participiu) :
a"i *(afluent)*
con-$_2$ *(conațional, conjudețean;* recent, *colistier* „coleg de listă electorală")
en- *(encausticâ, enciclică)*
me- *(meplat)*
ob- **(texv.** *obzăcut)*
para- *(paracăzător, parasolar)*
per- *(perplin)*

Pentru *preaplin* vezi FC I 126.

pro-$_2$ (înv. *prozăcut)*
super- *(superumeral)*

— substantiv < adverb : *ne-*$_2$ *(neunde* „neant")
— substantiv < verb : *ne-*$_2$ (înv. *nefiind* „neființă").

După cum rezultă din lista dată, derivate eterogene exclusiv prefixale se. întîlnesc la 18 prefixe, dar la majoritatea dintre ele în cîte un singur exemplu *(a-*$_3$*, extra-, in-*$_2$*, me-, non-, ob-, per-, sur-),* în cîte două exemple *(en-, para-, pro-*$_2$*, super-, supra-)* sau trei *(ne-*$_2$*);* formații mai numeroase şi posibilități deschise se înregistrează numai la *a-*$_3$*, anti-, con-*$_2$ şi *inter-.*

Din punct de vedere morfologic predomină formarea de adjective < substantive, procedeu înregistrat la 11 prefixe, dintre care cel puțin 3 cu serii deschise. E de remarcat însă că pentru toate formațiile eterogene înregistrate la *anti-* (tip *antişoc)* şi *inter-(interoraşe),* pentru unica formație a lui *extra- (extraplan),* ca şi pentru una din cele două ale lui *supra- (supraplan),* statutul de derivat adjectival nu este indiscutabil, întrucît prefixul este aici cel puțin la limita cu prepoziția originară; în ipoteza interpretării prefixului drept prepoziție am avea'a face fie cu o îmbinare liberă, fie cu un compus. într-o situație asemănătoare se găseşte formația *nonstop,* în care prefixul este cel puțin la limita cu funcția adverbială de origine. în orice caz, toate aceste formații adjectivale incerte au caracter invariabil (cu substantivul de bază la singular în cele mai multe, dar la plural informațiile cu *inter-,* uneori şi cu *anti- : becuri antitîințari* SCÎNTEIA 1975, nr. 10276, p. 4, col. 7, spre deosebire de cele ale lui *a-*$_3$*, in-*$_2$ etc. care variază după gen şi număr : *aton, -ă, -i, -e* sau *inodor, -ă, -i, -e;* vezi şi *supranumerar, -ă, -i, -e.*

Ana Canarache, în SMFC II 20, se îndoieşte de calitatea de adjectiv a unei formații ca *antitanc,* aducînd ca argument „lipsa acordului". AVRAM, P. N. 249 discută această problemă sub aspectul statutului de prefix sau prepoziție al lui *extra-, inter-, supra-;* împotriva statutului de prefix este invocat faptul că „prefixele nu au în general capacitatea de a forma o parte de vorbire diferită de cuvîntul-bază". Pentru *inter-* în „combinațiile de tipul *intertări"* vezi si GUȚU ROMALO, c. 223.

Din punctul de vedere al istoriei limbii, trebuie arătat că în derivarea tradițională nu se cunosc exemple de formații pur prefixale eterogene. Aproape toate formațiile. înregistrate sînt noi, marea majoritate cu prefixe neologice, de obicei şi cu teme neologice. De cele mai multe ori avem a face cu împrumuturi *(acotiledon, afluent, antişoc, conațional, enciclică, inodor,*

meplat, nonstop, profund, superumeral, surnumerar) sau semicalcuri *(anticar, obzăcut, paracăzător, prozăcut, superplus, supranumerar).* Singurul prefix vechi la care s-au notat derivate eterogene, *ne-*$_3$, apare astfel numai în formații cărturăreşti *(nefiind* : Dosoftei, *neunde:* Arghezi).

b. Derivarea eterogenă parasintetică este bogat reprezentată mai ales prin tipul sufixai.

a) Derivatele parasintetice de tip sufixai sînt :

— verbe < substantive, la 19 **(+5)** prefixe, între care *a-*$_x$ *(avînta), con-*$_2$ *(concentra), des- (dezlîna), în-*$_3$*, (înlemni) ;*

Cifra din paranteză indică numărul prefixelor care apar astfel numai în formații cu dublă analiză : verb < verb sau (parasintetic) < substantiv (respectiv adjectiv).

< adjective, 8 (+1) prefixe, inclusiv cele 4 citate mai sus : *a-*$_x$*(amuți), con-*$_2$ *(consolida), des- (descreți), în-*$_x$ *(înverzi);*

< adverbe, la 4 prefixe : *a-*$_x$ *(acomoda), de-*$_x$ *(dejosi), des- (descrucişa)* şi *în-*$_x$ *(întîrzia) ;*

< numeral, la 3 prefixe : *a-*$_x$ *(aduna), des- (dezdoi)* şi *în-*$_x$ *(înzeci);*

< interjecție, la 2 prefixe : *co-*$_2$ *(cofîrşti)* şi *în-*$_x$ *(înhăța) ;*

— substantive < verbe, la **5** prefixe : *a-*$_x$ *(acrescămînt), a-*$_3$ *(amimie), in-*$_2$ *(inconvenient), ne-*$_2$ *(nesosință), pre- (preopinent);*

< adjective,îa**5** prefixe: *a-*$_3$ *(agenitalism),des- (dezaferentare),hiper- (hipersuprarenalism), hipo- (hiposuprarenalism), peri- (perideferentită) ;*

< numeral, la 1 prefix : *întroptire ;*

— adjective < substantive la 21 de prefixe, între care *a-*$_x$ *(afemeiat), con-*$_2$ *(concentric), des- (desciolănat), în-*$_x$ *(înmănuşat), ne-. (neapătat), răs- (răzmățat) ;*

< verbe, la 3 prefixe: *a-*$_x$ *(alimpit), in-*$_2$ *(interminabil)* şi *ne-o (neclintibil).*

Prefixele cel mai mult folosite în derivate parasintetice sînt *a-*$_3$*, des-* şi *în-*$_3$, care au formații numeroase şi variate : din cele 10 tipuri de parasinteză sufixală înregistrate, *a-*$_x$ apare în 7, iar *des-* şi *în-*$_x$ în 6.

(3) Derivatele parasintetice de tip regresiv sînt :

— substantive < verbe : *parjur, (s)perjur, transfug ;*

— adjective < substantive : *apetal, diform, inform ;*

< verbe : *indiviz,*

5. Combinînd constatarea făcută în § 2 cu privire la prefixele reprezentate în mai multe părți de vorbire cu datele rezultate din § 4 în ce priveşte derivarea eterogenă (simplă şi parasintetică), se poate stabili următoarea ierarhie a prefixelor cu cele mai numeroase valențe

1.	*ne-*$_2$	6(+l) părți de vorbire		<6 (+1) părți de vorbire (+grupuri)	
2.	*des-*	**5**		<6	
3.	*răs-*	**5**		<5	
4.	*în-*$_x$			<6	
5.	*a-*$_x$	3		<5	
6.	*nă-*$_x$	4		<4	
7.	*prea-*	4	?5	<4	5?
8.	*de-o*	3		<4	

1. Cifra pusă în paranteză reprezintă aici situații discutabile, care în tabloul de la p. 286—291 apar notate cu semnul întrebării: acestea sînt reprezentate la *ne-*$_2$ de interjecții contextuale ca *neamin* (vezi p. 278), iar la *în-*$_1$ de numeralele multiplicative (pentru care vezi discuția de la p. 281).
2. La *răs-* numărul părților de vorbire formate coincide cu al celor de bază, dar prefixul nu este un derivativ omogen (prin parasinteză formează şi verbe de la substantive, adjective de la substantive). *Nă-*$_x$ şi *prea-* sînt însă aproape exclusiv omogene şi tocmai de aceea, deşi apar în cîte 4 părți de vorbire, sînt trecute în listă după *a-*$_x$ cu 3 < 5.

6. în legătură cn derivarea omogenă simplă se pune şi problema menţinerii categoriei gramaticale (gen, număr, diateză etc.) şi a particularităţilor flexionare ale cuvîntului de bază. în general aceasta este regula : substantivele < substantive au acelaşi gen şi număr, iar verbele < verbe aceeaşi conjugare, diateză, tranzitivitate. Există totuşi unele excepţii:

a) la substantive, puţine deosebiri de :

— g e n : *analfabet* (adj. şi) s.m. faţă de *alfabet* s.n.

Dacă *parasoare* este s.f., cum îl dă COSTINESCU — alături însă de *parasolâ,* care a putut influenţa calificarea—, acesta ar fi de asemenea un caz de gen diferit faţă de cuvîntul de bază *(soare m.).* Gf. fr. *parapluie* m. faţă de *pluie* f.

— (gen şi) n u m ă r : *parascîntei* s.n. (pl. idem) faţă de *scînteie* s.f.

— f l e x i u n e , în ce priveşte alternanţele fonetice: *remarcă:* pl. *remarci* faţă de *marcă:* pl. *mărci;*

b) la verbe, puţine deosebiri de :

— d i a t e z ă : *complăcea* reflexiv faţă de *plăcea* activ

— t r a n z i t i v i t a t e : *scurge* tranzitiv faţă de *curge* intranzitiv (vezi şi *coopta* faţă de *opta)*

(Vezi, pentru limba latină, A. Ernout si F. Thomas, *Syntaxe latine,* ediţia a H-a, Paris, 1959, p. 20-21.)

dar ceva mai multe deosebiri de f l e x i u n e . Se constată tendinţa unor formaţii prefixate de a adopta un model flexionar diferit de cuvîntul de bază în ce priveşte :

— clasa de conjugare: *încura* I faţă de (înv.) *cure* III, *nepricepa I* faţă de *pricepe* III, *concede* III faţă de *ceda* I, *desfide* III faţă de *sfida* I, reg. *zăuri IV* faţă de *ura* I;

1. Deosebirile de acest fel interesează chiar dacă admitem că schimbarea de conjugare s-a făcut din latină la verbe ca *încura* (vezi S. Puşcariu, în DR IV (1924 — 1926), 2, p. 703) sau că *nepricepa* este format după *nepricepător* (vezi DLR).

2. Aici poate fi amintită şi deosebirea formală dintre unele verbe parasintetice şi paralelele lor neprefixate: *înstruna* I / *struni* IV (vezi GRAUR, T. 234). Cf. şi perechi semianalizabile ca *înfige llljstrăfiga* I, *înghiţi IV/sughiţa* I.

3. Pentru limba contemporană s-a remarcat că tendinţa de trecere de la conjugarea a H-a la a III-a acţionează mai puternic la derivatele prefixale (şi la compuse) decît la verbele simple : vezi *întrevede, prevede* faţă de *vedea; complace, displace* faţă de *plăcea* etc. Vezi IORDAN, LRC 438, care pune fenomenul în legătură cu lungimea cuvîntului, accentul şi ritmul.

— desinenţele (de la indicativ prezent) : multe formaţii prefixale neologice de conjugarea I au forme de prezent diferite de verbul simplu din aceeaşi familie *(aclama : aclam* faţă de *clama: clamez ; demasca : demasc* faţă de *masca: maschez; remarca: remarc* faţă de *marca: marchez* etc);

Vezi Gr. Brâncuş, în SCL xxvi (1975), nr. 3, p. 251-252.

— (desinenţele şi) sufixele temporale : între formaţiile prefixate de la *a da,* unele au prezentul diferit de bază *(trăda : trădez, izda: izdez* faţă de *da: dau),* iar toate au perfectul simplu — şi mai mult ca perfectul — fără reduplicare, cu sufixul *-a-* în loc de *-u- (preda: predai, predasem* faţă de *da: dădui, dădusem);* o situaţie asemănătoare la formaţiile cu baza *sta (consta, custa).*

1. Vezi LOMBARD, V. 459—463.

2. De notat şi apariţia mult mai rară a formelor iotacizate la verbele prefixate cu tema în *n (compune, reţine, conveni)* sau *r (tresări)* faţă de verbele de bază *(pune, tine, veni; sări)* ; id. *ib.* 114, 582, 937, 1038.

3. La *râmlne* faţă de *mînea,* în limba literară contemporană (vezi î.o.) deosebirile privesc atît clasa de conjugare: III/II, cît şi iotacizarea: *rămin/mii.*

4. Cf. şi deosebiri de accent în flexiune: *predâminj domin;* vezi LOMBARD, V„ 283, 291.

Unele derivate omogene simple nu au flexiunea completă a cuvîntului de bază, fiind folosite numai la anumite forme : vezi *contramăsuri* pl. / *măsură; delăsa j lăsa.*

în mod special sînt numeroase formaţiile prefixate (de obicei de tip contextual) atestate numai la plural la *para-* şi *răs-* cu valoare intensivă : *paraexamene, paraordine, pararapoarte* etc. la IORDAN, STIL. 208, *rascute, răzveri* id. *ib.,* p. 208; vezi şi *răzmii* DLR.

7. O problemă legată de repartiţia pe părţi de vorbire şi pe subclasele acestora priveşte prefixarea numelor proprii.

în cadrul substantivelor formate cu prefixe există nu numai substantive comune (imensa majoritate), ci şi substantive proprii, mai ales nume geografice.

Pentru absenţa prefixelor în numele proprii de persoane vezi GRAUR, N. P. 110 : „prefixe apar numai acolo unde ele au figurat în cuvinte comune care au devenit apoi nume de persoane (de exemplu *Răspop,* de la verbul *răspopi)".* Pentru formaţii cu *ex-*, + nume de persoană vezi, *lucr. cit.* p. 103, un exemplu străin *(Huguette ex-Duflos),* teoretic posibil şi cu nume româneşti.

Nume proprii se înregistrează printre formaţiile simple sau parasintetice ale următoarelor prefixe :

anti-: Antiatlas (şi *Antibalcani* etc.); *Antihrist;*
cis-: Cisiordania (şi *Giskei) ;*
pre-: Prealpi ; (cultura) Precucuteni; Premioriţa;
trans-: Transidordania (şi *Transkei* etc).

Toate derivatele înregistrate sînt omogene (substantive proprii < substantive proprii) şi, în marea majoritate, împrumuturi; cf. totuşi, la numele de epoci şi titluri, formaţiile româneşti *Precucuteni* şi *Premioriţa.*

1. La acestea ar putea fi adăugat *nefirtatul,* dacă îl interpretăm ca nume (propriu) al diavolului (şi nu, pur şi simplu, „diavol, drac" ca în DLR) şi dacă nu se explică prin schimbarea valorii gramaticale a substantivului comun *nefirtat,* negativ al lui *firtat.* Cu valoare exclusivă de nume propriu este *Nifărtache* „idem", devenit neanalizabil.

2. Vezi şi formaţii ocazionale contextuale cu *ne-*, de tipul *Matei, ne~Matei.*

3. Pentru statutul de cuvinte compuse cu prepoziţii al unor nume proprii ca *întreape, Suprapietrei,* vezi Introducerea, p. 10—11.

Un aspect al derivării eterogene este formarea unor substantive comune de la substantive proprii, fenomen frecvent în terminologia astronomică : *apojupiter (~ saturn, ~uranus) şi perijupiter (~ saturn, ~uranus), paraselene* etc.

Numele proprii pot constitui şi baza unor formaţii cu statut morfologic ambiguu asemănătoare cu cele interpretate la § 4 pct. 2 a drept adjective < substantive. Pe lîngă prefixe ca *anti-* sau *pro-*, care se combină şi cu substantive comune, cu nume proprii se întâlneşte şi prefixul *trans-.* Este vorba de exemple ca : *(Pactul) anti-Gomintern* (MDE), *(atmosferă ...) pro-Croce* (vezi SMFC IV 26), *(conductă petrolieră) trans-Alaska* (SCÎNTEIA 1973, nr. 9695, p. 5, col. 3).

în favoarea interpretării acestor formaţii drept construcţii prepoziţionale pot fi invocate şi două aspecte ale scrierii lor : prezenţa cratimei şi menţinerea iniţialei majuscule la cuvîntul de bază. Pentru *pro-*, vezi I. Rizescu, în SMFC IV 26 şi AVRAM, P. N. 249.

8. După cum a rezultat din discuţia asupra unor exemple din paragrafele anterioare, statutul formaţiilor prefixale din punctul de vedere al apartenenţei la o anumită parte de vorbire nu este totdeauna clar. Probleme de interpretare se ridică în mod special la unele formaţii cu *anti-, extra-, inter-, non-, pro-*, *supra-* şi *trans-* considerate în mod curent adjective invariabile (vezi § 4 pct. 2 a şi § 7) şi la unele compuse parasintetice

cu prefixul *ne-*$_2$ *(nelalocul)* calificate de obicei drept adverbe (vezi§ 3). în ambele situații, dificultatea este legată, de fapt, de ambiguitatea statutului elementului prefixai, care este interpretat ca atare conform tradiției, dar se găseşte cel puțin la limita cu statutul de cuvînt (ajutător).

în prima situație, *anti-, extra-, inter-, pro-*$_3$, *supra-* şi *trans-* au mai curînd o comportare de prepoziții, iar *non-* de adverb sau prepoziție.

Pentru *extra-, inter-, pro-*$_2$ şi *supra-* vezi AVRAM, P. N. 249, 250. Pentru *inter-* vezi şi GUȚU ROMALO, c. 223. MARCHAND, E. W. 89—91 vorbeşte de „forța prepozițională" a unor prefixe în formații care pot fi considerate sintagme (uneori determinante ale unor determinați zero).

în cea de a doua situație *ne-*$_2$ are comportarea adverbului de negație *nu.* Dificultatea încadrării morfologice a unor compuse parasintetice cu *ne-*$_2$ nu se reduce la problemele de regim relevate pentru formațiile de tip *nelalocul* (vezi § 3), ci priveşte şi variația liberă în exemple ca *neînregulă \ în neregulă, nelalocul / la nelocul, nepederost / pe ne-de rost* etc, distribuția complementară a lui *ne-*$_2$ şi *nu* în negarea formelor verbale (gerunziul, participiul şi supinul cu *ne-*, față de toate celelalte cu *nu),* precum şi dislocarea prin *mai* (sau *prea)* a unor formații pronominale *(nemaialtul)* şi mai ales verbale *(nemaivăzînd, nemaivăzut:* cf. *nu (mai) vede; neprea-avînd:* cf. *nu (prea) are).* Existența formelor verbale negate cu *ne-* şi a altor derivate regulate de tipul substantivelor formate din infinitivul lung sau al adjectivelor în *-tor* explică formarea regresivă a unor verbe cu *ne-* în întreaga paradigmă *(nemulțumi, nesocoti* etc).

1. Pentru exemple cu variație liberă la formații cu prepoziție vezi IORDAN, LRA 204.
2. Dificultatea de interpretare a formelor verbale cu *ne-* şi *nemai-* drept cuvinte se reflectă în dicționare, care înregistrează participiile ca adjective, dar lasă la o parte gerunziile.
3. Pentru complicația creată de intercalarea lui *mai,* care ar pleda pentru scrierea separată, vezi Al. Graur, *Mic tratat de ortografie,* Rucureşti, 1974, p. 80—81.
4. Pentru caracterul separabil al lui *ne-*$_2$ vezi Introducerea, p. 8.
5. O discuție asupra verbelor cu *ne-* la Th. Hristea, în LR xx, 1971, nr. 5, p. 486—488.

FORMAȚIILE PREFIXATE ŞI BAZELE LOR

Nr. crt.	Prefixul	Baze / Formații	S.	Adj.	Pron.	Num.	Vb.	Adv.	Conj.	Interj.	Grup de cuvinte
1		verbe	P	P		P	+	P	–		–
		substantive	+ P	+ P	–	–	P	–	–	–	–
		adjective	P	+	–	–	P	–	–	–	–
2	«"3	substantive	+	P	–	–	P	–	–	–	–
		adjective	+ P	+	–	–	–	–	–	–	–
3	*ab-*	verbe	–	–	–	–	+	–	–	–	–
		adjective	+	–	–	–	–	–	–	–	–
		substantive	–	+	–	–	–	–	–	–	–
4	*an-*$_5$	verbe	P	–	–	–		–	–	–	–
		substantive	+ P	–	–	–	–	–	–	–	–
5	*ana-*	substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–		–	–	–	–	–	–	–
6	*ante-*	substantive		–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	–
		verbe	–	–	–	–	+	–	–	–	–
7	*anti-*	adjective	+ P	+	–		–	–	–	–	–
		substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	
		verbe	–	–	–	–		–	–	–	·
8	*antre-*	substantive	+	–	–	–	–	–	–		–
9	*apo-*	substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–		
10	*arhi-*	substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	
		verbe	–	–	–	–	+	–			
11	*cata-*	substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–		–	–	–	–	–		
12	*circum-*	substantive	+ P	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	
		verbe	–	–	–	–	+				
13	*cis-*	adjective	P	–	–	–	–	–	–	–	–
		substantive	+ P	–	–	–	–	–	–		
14	*co-*$_2$	verbe	P	–	–	–	+	–	–	P	–
		substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–		
15	*con-*$_2$	verbe	P	P	–	–	+	–	–	–	–
		substantive	+ P		–	–	–	–	–	–	
		adjective	P		–	–	–	–	–	–	
16	*contra-*	substantive	+ P	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	
		verbe	–	–	–	–	+	–			
17	*cu-*	verbe	P	–	–	–		–	–	–	–
18	*de-*$_2$	verbe	P	P	–	–	+	–	–	–	–
		substantive	+ P	–	–	–	–	–	–	–	
		adjective	P	+	–	–	–	–			
19	de-3	verbe	P	–	–	–	+	P	–	–	–
		substantive	+	–	–	–	–	–	–		
		adjective	–	+	–	–	–				
20	*des-*	verbe	P	P	–	P	+	P	–	–	–
		substantive	+ P	P	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	P	+	–	–	–	P	–	–	–
		adverbe	–	–	–	–		+	–	–	–
		interjecții	–	–	–	–	–	–	–	+	–
21	*dia-*	substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	–
22	*dis-*	substantive	+ P	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	P	+	–	–	–	–	–	–	–
		verbe	P	P	–	–	+	1 –	–	–	

Nr, crt,	Prefixul	Baze / Formații		Adj.	Pron.	Num.	Vb.	Adv.	Conj.	Interj,	Grup de cuvinte
23	*do-*	verbe					+				
		adjective		+							
		adverbe						+			
24	*ecto-*	substantive									
		adjective	P								
25		substantive		+							
		adjective		+							
26	*endo-*	substantive	+								
		adjective									
27	*ento-*	substantive									
	epi-	substantive									
28		adjective		+							
		verbe									
		verbe	P	P							
29		substantive	+								
		adjective	P	+							
		substantive									
		adjective		+							
30	*extra-*	adjective	+ P	+							
		substantive	+								
31	*hiper-*	substantive	+ P	P							
		adjective		+							
32	*hipo-*	substantive	+ P	P							
		adjective	P	+							
33		verbe	P	P			+				
		substantive	+ P								
34		adjective	+ P	+			P				
		substantive	+ P				P				
35		verbe		P			+				
36	*infra-*	substantive	+ P								
		adjective	P	+							
37	*inter-*	verbe									
		adjective	+	+							
		substantive									
38	*intra-*	adjective									
		substantive	+								
39	*intro-*	verbe					4-				
40	*iz-*	verbe									
		substantive	+								
		adjective		+							
41		verbe	P	P			4-				
		adjective	P	+							
		substantive	+ P								
		interjecții								+	
		numerale ?									

Nr. crt.	Prefixul	Baze / Formații	S.	Adj.	Pron.	Num.	Vb.	Adv.	Conj.	Interj.	Grup de cuvinte
42	*intre-*	verbe	–	–	–	–	+	–	–	–	–
		substantive		–	–	–	–	–	–		
43	*intru-*	verbe	–	–	–	–		–	–	–	–
		substantive	–	–	–	P	–	–	–	–	
		adjective	–		–	–	–	–	–		
44	*juxta-*	adjective	P	+	–	–	–	–	–	–	
		substantive		–	–	–	–	–	–		
		verbe	–	–	–	–	+	–	–		
45	*me-*	substantive	+	+	–	–	–	–	–	–	–
		verbe	–	–	–	–		–	–	–	–
46	*meta-*	substantive	+ P	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	P		–	–	–	–	–		
47	*nă-*	substantive	+ P	–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–		–	–	–	–	–	–	
		verbe	P	–	–	–	+	–	–	–	
		adverbe	–	–	–	–	–		–	–	
48	ne-	adjective	P	+	–	–	P	–	–	–	
		substantive	+ P	–	–	–	+ P	+	–	–	
		verbe	–	–	–	–	+	–	–	–	
		adverbe	–	–	–	–	–	+	–	–	
		pronume	–	–	+	–	–	–	–	–	
		conjuncții	–	–	–	–	–	–			
		interjecții?	–	–	–	–	–	–	–		–
49	*non-*	substantive		–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	–
50	*°-i*	verbe	P	–	–	–		–	–	–	–
		substantive	+	–	–	–	–	–	–	–	–
51	*ob-*	verbe	P	–	–	–	+	–	–	–	–
		substantive		+	–	–	–	–	–	–	
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	–
52	*par-*	verbe	–	–	–	–		–	–	–	–
		substantive	–	–	–	–	P	–	–	–	–
53	*para-*	substantive	+ P	P	–		–	–	–	–	–
		adjective	P		–	–	–	–	–	–	–
54	*pen-*	substantive		–	–	–		–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–		
55	*per-*	verbe	–	–	–	–		–	–	–	–
		substantive		+	–	–	P	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	–
56	*peri-*	substantive	+ P	P	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+ P	–	–	–	–	–	–	–
57	*po-*	verbe	–	P	–	–	+	–	–	–	–
		adjective	–	+	–	–	–	–	–	–	–
58	*pod-*	substantive		–	–	–	–	–	–	–	–
		adjective	–	+	–		–	–	–	–	–

Nr. crt.	Prefixul	Baze / Formații	S.	Adj.	Pron.	Num.	Vb.	Adv.	Conj.	Interj.	Grup de cuvinte
59	*poi-*	adverbe	—	—		—	—		-	—	—
60	*post-*	verbe	—	—	—	—		—	—	—	
		substantive	+ P		—	—	.—	—	—	—	—
		adjective	-	+	-	-	-	-	—	-	
61	*pre-*	verbe	P		—	—	+		—		— .
		substantive	+ P	-	—	—	P	—	—	=	—
		adjective	-	+	—	-	-	-	-	-	-
62	*prea-*	adjective	P	+	—	—	—	—	—	—	
		substantive	+	—	—	—	—	—	—	—	—
		verbe	—	—	—	—		—	—	—	
		adverbe	-	-	' -	-	-		-	—	—
63	*pro-₁*	verbe	—	—	—	—	+	—	-	—	—
		adjective	—	+	—	—	—	—	—	—	—
		adverbe	—	-	—	-	-	-	—	-	
64	*pro-₂*	verbe	—	—	—	—	+	—	—		
		substantive		+	—	—		—	—	—	
		adjective	+	+	-	-	-	-	-	-	-
65	ra-i	verbe	P		—	—		—		—	—
		substantive	+	-	-	-	-	-	-	-	-
66	*răs-*	verbe	P	—	—	—		—		: —	—
		substantive	+	—	=	—	—	—	—	' —	—
		adjective	P	+	=		—	—	—	—	—
		numerale	—		—	—	—	—	—	—	—
		adverbe	-	-	-	-	—		—	• -	-
67	*re-₂*	verbe	P	—						—	—
		substantive	+	—	=	=	—	—		—	—
		adjective	—		-	-	-	-		-	-
68	*retro-*	verbe	P	—	—	—	+	—	—	—	—
		substantive	+	—		—	—	—	—		—
		adjective	-	+	-	-	—	-	-	—	-
69	*s-*	verbe	P	—	—	—	+	—	—	—	—
		substantive	+	—	—	—	—	—	" —		—
		adjective	P		-	-	-	—	-	-	-
70	*se-*	verbe	-	—	-	-		—	-	—	—
71	*sin-*	substantive	+ P	—		—	—	—	—		—
		adjective	P		-	-	-	-		-	-
72	*spre-*	adjective	—		—	—	—	—	—		—
		verbe	-	-	' -	—		-	-	• -	-
73	*strâ-*	verbe	P	—	—	—		—	—	—	—
		substantive	+	—	—	—	—		—	—	—
		adjective	-		—	-	-	-	-	-	-
74	*sub-*	substantive			—	· _	—	—	—	—	—
		adjective	P		—	—	—	.—	• —	—	
		verbe	—	-	-	-	; +	-	-	-	-

Nr. crt.	Prefixul	Baze / Formații		Adj.	Pron.	Num.	Vb.	Adv.	Conj.	Interj.	Grup de cuvinte
75	*super-*	substantive									
		adjective					+				
		verbe	—								
76	*supra-*	substantive	+ P								
		adjective	4-P	+							
		verbe	—								
77	*sur-*	verbe	P								
		substantive	+								
		adjective	+								
78	*tă-*	verbe	—								
		adjective	—	+							
79	*tra-*	verbe	—								
80	*trans-*	verbe	P								
		substantive	+ P				P				
		adjective	P	+							
81	*tră-*	verbe	—								
82	*tre-₂*	verbe	—								
83	*ultra-*	substantive	+								
		adjective	—	+							
84	*vâ-*	substantive									
85	*v ăz-*	substantive									
86	*ză-*	verbe	P								
		substantive	+								
		adjective	1 -	+							

\+ = formație simplă
P = formație parasintetică
? = formație discutabilă

STRUCTURA FONETICĂ A PREFIXELOR ŞI A DERIVATELOR CU PREFIXE

1. Prefixele limbii române sînt: a) asilabice, b) monosilabice şi c) bisilabice.

a) Singurul prefix asilabic este *s (z-₃) : spulbera, sfîşia; zbuciuma, zvînta,* la care se adaugă variantele asilabice ale unor prefixe monosilabice : *d- (do-) : dobîrşi, n-₂ (în-₃) : năcri, nălbi, năspri ; r- (re-₂) : ralia, rataşa ; z-₂ (ză-) : zăfla.*

b) Cele mai multe prefixe (52) sînt monosilabice. în interiorul lor distingem atît prefixe vechi: *adormi, cuprinde, dezlega, întineri, prelinge, răduce, răzbate, strămoş* etc, cit şi noi: *analgezie, coexista, inegal, nonconformist, postpune, surprinde, transfăgărăşean* etc.

La acestea se adaugă variantele monosilabice ale unor prefixe bisilabice : *ant- (anti-): antarctic, ep- (epi-): epoxizi, într-₂ (între-): întrajutorare, într-ₓ (întru-): întrarginta, met- (meta-): metarteriolă, par-₂ (para-) : parafazie, supr- (supra-): supraduce* „a aduce în plus", *ultr- (ultra-) : ultralumin* etc.

c) Prefixele bisilabice sînt mai ales noi: *antiimperialist, arhicunoscut, contraface, extrateritorial, hiperaciditate, întrerupe, introduce, parafrază, retroactiv* etc. Prefixul vechi *întru-* este mai bine reprezentat în varianta monosilabică *într-ₓ.*

2. Mai mult de jumătate dintre prefixele limbii române sînt constituite dintr-o vocală *(a-₃, a-₅, o-₃)* sau terminate în vocală *(cu-, ne-₂, pro-₁, pro-₂, ră-ᵥ re-₂* etc.); la acestea se adaugă variantele vocalice sau cu finală vocalică ale unor prefixe cu finală consonantică: *a-₂ (ab-), e- (ex-₃), i-₁ (iz-), i-₂ (in-₃), i-₃ (in-₂), o-₂ (ob-); co-₂ (con-₃), de-ₓ (des-), su- (sub-).*

Unele prefixe cu finală vocalică au şi o variantă cu finală consonantică, formată prin eliziune (cu o silabă în minus), înaintea unor teme care încep cu o vocală: variante asilabice ale unor prefixe monosilabice (vezi mai sus sub **1** a) şi variante monosilabice ale unor prefixe bisilabice (vezi mai sus sub **1** b).

Variantele cu finală consonantică de la prefixe terminate în vocale sînt puţine şi rar folosite, avînd de obicei caracter facultativ. Uneori acelaşi prefix poate fi folosit cu ambele variante în derivate de la una şi aceeaşi temă cu iniţială vocalică : *contraamiral — contramiral, paraaldehidă ~ paraldehidă, reanima — ranima.*

Se cunoaşte şi cazul în care un prefix vocalic (monosilabic) să aibă o variantă în consoană finală, înaintea unei teme începătoare cu vocală: *a-Jan-! (anafrodiziac).* Această variantă, ca şi cele terminate în consoane formate prin eliziune *(ant-, ep-, într-* etc.) contribuie la evitarea hiatului.

în legătură cu mijloacele de evitare a hiatului, vezi E. Petrovici, *L'hiatus au cours de Vevolution phonetique du roumain,* în *Actele celui de al XH-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică,* voi. I, Bucureşti, 1970, p. 377—388.

3. Numărului mare de prefixe (mai ales neologice) terminate în vocală i se datoreşte frecvenţa h i a t u l u i în derivatele prefixate.

O situaţie asemănătoare se întîlneşte la elementele de compunere.
PUŞCARIU, L. R. II 53 constată că ,,hiatul se păstrează mai ales atunci cînd avem a face cu derivate sau compuse ale căror părţi componente trebuie scoase în relief din cauza sensului", în cazul derivării cu prefixe nu ne întîmpină nici prezenţa interfixelor. G. Stein *(La derivation frangaise et le probleme des consonnes intercalaires,* în ,,Cahiers de lexicologie" 1971, 1, p. 46) relevă faptul că hiatul e mai frecvent în cazul derivatelor cu prefixe, decît cu sufixe; vezi şi Elena Carabulea, *Interfixul [vocală-}-] -I- în derivarea non-verbalâ din limba română,* în SMFC VI, p. 117—137.

Iată tipurile de hiat care apar în formaţiile cu prefixe :

supraalimenta
a
a — e: supraevalua
a contraindicat
a supraîncărcat
a extraordinar
a — u: extraurban
ă — a: răafla
ă — u: zăuita
e — neadormit
e — reeduca
e — preistorie
e — preîntîmpina ; neîndurat
e — neobservat
e — u neuitat
— a antiatomic
i — e : arhiepiscop
i — i : antiistorie
i — î : arhiîndesat
i — o : arhiobscur
i — u : periunghial
o — a : retroactiv
o — e : coexista
cointeresat
proîncăleca
coopta
o — u : prourma.

1. Dintre tipurile de mai sus, remarcăm cazurile în care prefixul se termină în aceeaşi vocal cu care începe baza: *a-a (supraactivitate), e - e (needucat), i- i (periintestinal), o -o (coopta*
2. Uneori se ajunge la întîlnirea a trei vocale: a) cînd tema prezintă un hiat între silabel iniţiale: *coautor, antiaerian ;* b) cînd prefixul are un hiat: *diaelectric.*

Hiatul se evită uneori:

a) prin eliziunea vocalei finale a prefixului (vezi mai sus sub **2** ;

1. Variantele cu eliziune sînt adesea etimologice.
2. Fenomenul e frecvent, în vorbirea neîngrijită, mai ales la întîlnirea aceleiaşi vocale, unc se produce, de fapt, contragerea lor. Vezi *copta, coperaţie* la GRAUR, T. 46.

b) prin eliziunea vocalei inițiale a cuvîntului de bază, cînd această vocală este *î-: rănturna; nempăcat, nencetat, rennoi, renvia; doncheia, prontoarce;*

1. Fenomenul este frecvent în versuri.

2. în derivatul regional *ninfiricat* „neferecat" (vezi DLR S.V.) s-ar putea să avem a face cu închiderea vocalei prefixului sub influența contragerii cu *î-;* cf. însă varianta necondiționată *ni-*.

c) (mult mai rar, exclusiv în vorbirea neîngrijită) prin sinereză, vocala finală a unui prefix terminat în *e* fiind transformată în semivocală : *neajutorat* pronunțat *neajutorat.*

PUŞCARIU, L. R. II 53 constată că „pe cînd *e* din prepoziția *de* sau din pronumele *ne* formează de obicei elementul slab al unui diftong cînd urmează un cuvînt începător cu *a (de-atunci, de-acolo, ne-am dus...),* asemenea contracții nu se întîlnesc la compusele cu prefixul negativ *ne- (neadevăr, neatins...)".*

4. Prefixele limbii române sînt neaccentuate în condiții obişnuite, cu unica excepție a lui *poi-.*

Vezi PUŞCARIU, L. R. II 68, Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române,* p. 61, relevă deosebirea de accent din perechile minimale *desfăcut—des (adv.) făcut, (l-am auzit) desmințind— des* (adv.) *mințind.*

Iată cîteva derivate (cu prefixe vechi şi noi), cu menționarea accentului (principal) : *adormi, cuprinde, desface, îmbătrîni, nevoință, preface, răbufni, răzbate, străbunic; circumscrie, conlucra, deplînge, extrage, hiperurbanism, întrezări, postpune, retroactiv, simpatriot, supra* alimentare, subdirector* etc.

Unele prefixe au variante etimologice accentuate, de obieşi în cuvinte neanalizabile sau, cel mult, semianalizabile. Asemenea situații se întîlnesc atît la formații moştenite din latină *(cuscru),* cît şi la împrumuturi din slavă *(zâpis)* şi mai ales din greacă *(episcop, parapon),* rar la cele latino-romanice *(tranzit).*

1. în flexiunea derivatelor verbale neanalizabile în româneşte, moştenite din latină, prefixul, care nu se mai percepe, poate fi accentuat: *cămpăr, săfăr,* în timp ce *dezleg,* unde prefixul a rămas simțit, are accentul pe rădăcină. Vezi PUŞCARIU, L.R. II 68, GRAUR, T. 255.

2. La unele împrumuturi din greacă variantele accentuate sînt învechite (vezi exemple ca *perilipsis, diafragmă, simbol).*

Derivate analizabile, fixate în forma cu prefixul accentuat, sînt rare şi neimportante, ca, de exemplu, adv. *nemite.*

Prefixele bisilabice au, de obicei, un accent secundar pe prima silabă : *ante-, arhi-, Inter-* etc.

1. în situațiile în care un prefix bisilabic poartă accentul principal al cuvîntului, locul acestui accent este :

a) pe a doua silabă a prefixului în variantele etimologice de accentuare, în general menținute numai la cuvinte neanalizabile, şi învechite la cele analizabile (vezi mai sus);

b) acelaşi cu al accentului secundar obişnuit, deci pe prima silabă, în variantele ocazionale de accentuare (vezi mai departe).

2. Accentul secundar nu e prea distinct în limba română, de aceea nici nu a fost studiat îndeajuns (PUŞCARIU, L.R. II 70).

în derivatele mai lungi, şi prefixele monosilabice pot avea un accent secundar (mai ales cînd au un sens bine precizat), ceea ce are o anumită consecință asupra accentuării temelor. Astfel, în timp ce cuvintele de bază *amăgit, viețui* au accentul principal pe ultima silabă şi cel secundar pe antepenultima : *amăgit, viețui,* ultimul tip de accent se mută pe prefixul monosilabic în formații ca: *dezamăgit, conviețuiesc.*

Accentul principal poate cădea uneori pe prefix, atunci cînd vrem să insistăm asupra prefixului, devenit, din punct de vedere semantic, mai important decît cuvîntul de bază. în situații de acest fel, în care apar variante ocazionale de accentuare, se găsesc mai frecvent:

a) derivate cu prefixe negative : *involuntar, nefăcut* (pentru a sublinia un contrast sau o negație);

Vezi PUŞCARIU, L. R. II 73.

b) derivate cu prefixe superlative: *hipersensibil, suprasaturat;*

c) derivate folosite în acelaşi context cu baza (este vorba de obicei tot de derivate cu prefixe negative sau superlative, dar şi de derivate prefixale cu valoare de repetare a acțiunii) : *bucuros şi râzbucuros; am judecat şi razjudecat; nu e mama, e râzmama lui; am citit şi recitit.*

Pentru derivate cu *răz-* vezi IORDAN, STIL. 210.

Accentul principal poate cădea pe prefix şi în alte formații, atunci cînd situația dată le opune cuvîntului de bază sau unei formații cu alt prefix : astfel, e posibilă accentuarea *coautor* (pentru a sublinia că cineva a elaborat o lucrare împreună cu altul, şi nu de unul singur).

PUŞCARIU, L.R. II 73, se referă şi la situația în care „medicii cer pacienților pe care-i examinează să nu *inspire,* ci să *expire* aerul." După acelaşi autor, „asemenea accentuări antitetice" se întîlnesc mai des în Ardeal.

ȘTu poate fi neglijată nici posibilitatea ca, în unele cazuri, anumite derivate să aibă două accente principale (ca unele compuse de tipul *Anul nou,* vezi **FC** i 11) : *hipersensibil; tînăr-netinăr (Moartea n-alege. Tînăr, ne-tînăr, moartea ia.* IORDAN, STIL. 213).

Pentru existența a două accente, vezi PUŞCARIU, L.R. II 74: „în afect se poate întîmpla ca un cuvînt să primească un accent stilistic păstrînd şi accentul natural. Asemenea cuvinte se rostesc cu două accente principale. Aşa e acel *minunat* pe care-1 rostim în afect...". Pentru derivatele ocazionale cu *ne-* folosite imediat după cuvîntul de bază, vezi IORDAN, STIL. 213.

Faptul că există anumite corelații între valoarea unui prefix şi accentuarea lui în derivate se vede din comparația derivatelor superlative cu formațiile în care aceleaşi prefixe au alte valori sau valori apropiate : se observă că accentul e mai frecvent pe prefixele superlative. De exemplu : *săprasensibil* („foarte sensibil") față de *supraveghea, supracopertă* („copertă exterioară"); *ultramodern* („foarte modern") față de *ultrafiltru.*

în situații foarte rare, cînd derivatul are un omonim curent cu sensul prefixului mai puțin clar, se pune un accent şi pe prefix, ca de exemplu *recrea* „a crea din nou" față de *a (se) recrea* „a se destinde, a se odihni (după un efort susținut)", (lucru) *nesptis* („nerelevat") față de *nespus* (de frumos).

Al. Graur, *Mic tratat de ortografie,* Bucureşti, 1974, p. 81 discută deosebirea de accent dintre : *sînt nevoit să plec* şi *un gest nevoit; nesocotind pericolul, pompierul a intrat în casa incendiată* şi *am ajuns la o sută de exemplare, nesocotind pe cele stricate.*

în derivatele supraprefixate, primul prefix primeşte totdeauna un accent secundar, deoarece este necesară relevarea sensului primului formant. La accentuarea primului prefix contribuie şi faptul că formațiile de acest fel au un număr destul de mare de silabe. Aceasta e situația mai ales în derivate ca : *preîntîmpină, nestrăbătut,* în care sensul celui de al

doilea prefix *(în-, stră-)* e mai puțin clar pentru vorbitori, fiind considerat că aparține temei; în aceeași situație sînt și numeroși termeni specializați ca: *ăntianafilaxie, Jilpersuprarenalism, proparoxiton, subcontrafagot* sau termenii de rudenie: *prerăsstrăb&n, răsrâsstrăbunic, străstrănepot, răsrăsstrămoş* (vezi SMFC V 5).

Mai frecvent decît în cazul derivatelor monoprefixate, dar în aceleași situații (vezi p. 295), se întîlnesc derivate supraprefixate cu accentul principal pe primul formant:

a) cu prefixe negative: *(e de) nerecunoscut;*
b) cu prefixe superlative: *supraîncălzit;*
c) în acelaşi context cu derivatul la care s-a adăugat primul prefix: *Acest cuvînt are accentul nu pe penultima silabă, ci pe ântepenultima. El nu e strănepotul lui G., ci prestrănepotul lui.*

Mu este exclusă nici posibilitatea ca în unele cazuri de mai sus derivatele supraprefixate să aibă două accente principale (vezi p. 295).

SCRIEREA DERIVATELOR CU PREFIXE

1. Normele ortografice actuale cer ca derivatele cu prefixe să se scrie într-un singur cuvînt.

în lucrări aparținînd unor domenii diferite (presă, literatură artistică, științifică etc), se pot găsi însă (A) numeroase cazuri în care prefixul e despărțit prin cratimă de temă şi (B) cazuri mai rare în care unele prefixe sînt scrise complet separate de temă, prefixul şi cuvîntul de bază apărînd ca două cuvinte diferite.

1. Unele grafii cu cratimă sînt pur şi simplu cazuri de nerespectare a normelor (de exemplu: *co-autor* CONTEMPORANUL, 1973, nr. 51, p. 2/1, *co-regent* Almanah MAGAZIN, 1972, p. 249/1, *inţra-limbaj* ROM. LIT. VIII (1975), nr. 50, p. 5/3, *Curate [mlinile], nu in sensul de ne-mînjite de şperțuri şi complicații, ci pur şi simplu ne-pătate cu sîUge.* ROM. LIT. V (1972), nr. 45, p. 22/3), uneori sub influența regulilor ortografice din alte limbi *(ultra-liberal* — fr. *ultra-liberal).* Exemplele de acest fel nu vor fi luate în discuție în acest capitol.
2. De asemenea nu vor fi luate în discuție cazurile în care este vorba de scrierea după vechi sisteme ortografice. Menționăm doar că în aceeaşi epocă existau oscilații în felul de a scrie cu sau fără cratimă derivatele cu unul şi acelaşi prefix (vezi în DA, S.V. *arhi-,* exemple ca *arhipovățuitoriu* Şincai, dar *arhi-păstor* Zilot).
3. în îo, cap. IV *Formarea cuvintelor,* nu sînt menționate cazuri de grafii cu cratimă la derivatele cu prefixe. Fulvia Ciobanu şi Lidia Sfîrlea, *Cum scriem. Cum pronunțăm corect,* Bucureşti, 1970 formulează regula ,,Prefixele se scriu de obicei împreună cu cuvîntul sau tema la care sînt ataşate" (p. 33) şi o însoțesc de următoarea observație: ,,Prefixul poate fi despărțit prin liniuță de unire de cuvîntul la care e ataşat atunci cînd în rostire poartă accent de insistență. Derivatele de acest fel sînt formații rare, ocazionale, care apar adeseori alături de cuvîntul neprefixat: *Mi s-a făcut imputarea că sint foarte, că sînt prea, să sînt ultra-progresist.* (Caragiale, *O scrisoare pierdută); Restaurarea re-restaurării* (titlul unui articol din presă). Se poate scrie însă şi: *ultraprogresist, rerestaurăriV* (p. 34).

A. Scrierea cu cratimă a derivatelor cu prefixe se explică în general prin dorința de a scoate în evidență prefixul. Situațiile mai obişnuite se întîlnesc la:

a. derivate rar folosite, cu caracter mai mult sau mai puțin ocazional:

*Prostul se **„des-prosteşte".*** ROM. LIT. VI (1973), nr. 51, p. 21/4.

*Şi-au scris pe veci... Hotărîrea si **ne-frica,*** SCÎNTEIA, 1975, nr. 10.182, p. 4/2.

în mod special e folosită cratima la:

a) derivate cu prefixele superlative:

*„Sisteme" critice **hiper-tehnicizate.*** ROM. LIT., VIII (1975), nr. 36, p. 5/2.

***O super~vedetă** națională.* Almanahul CINEMA, 1970, p. 54.

Super-starurile constituie obstacolul principal. *Ib.* p. 64 (vezi şi *Scumpă, dar în acelaşi timp singura rețetă:* ***super-staruri,*** *montări fastuoase,* CONTEMPORANUL, 1970, nr. 39, p'. 5/3).

Se foloseşte uneori cratima şi în cazul prefixelor superlative folosite cu alte valori (de exemplu „exterioritatea"): *Indiferent de cauzele extra-literare, afectivitatea joacă un rol foarte important In activitatea criticilor,* ROM. LIT. VIII (1975), nr. 47, p. 4/2.

P) derivate a căror bază e nn nume propriu:

Atmosfera intelectuală, cu deosebire cea din Italia, s-a însuflețit devenind mult mai arzătoare, decît cu decenii în urmă, ***pro-Croce.*** CONTEMPORANUL, 1966, nr. 11, p. 10/4 (vezi şi AVRAM, P.N. 243).

y) derivate a căror bază e un grup sintactic:

învățarea (chiar şi ***pe ne-de*** *rost!) a regulilor gramaticale.* Iorgu Iordan, în LR XIII (1964), nr. 1, p. 57.

8) derivatele supraprefixate (primul formant e despărțit prin cratimă de restul derivatului): *extra-extrafin, răs-răscitat, stră-străvechi* (SMFC V 7); *endo-exocrin, exo-endocrin* (D. MED.).

b. derivate folosite alături de tema corespunzătoare:

Chiar scriitori lansați de Lovinescu au fost, de multe ori, ***re-lansați*** *itiv, de Ibrăileanu.* **ROM.LIT.** II (1969), nr. 2, p. 12/2.

Acuzații şi ***contra-acuzații.*** **R. L.** 1971, nr. 8361 p. 6/5.

c. derivate folosite alături de formații cu alte prefixe de la aceeaşi temă (uneori prefixele sînt antonime):

S-au trezit peste noapte înfocați partizani ai acestei ***super-critici*** *sau cum vrei să-i spunem* ***para-critici.*** **ROM.LIT.**, VIII (1975), nr. 36, p. 5/2.

Precizie ***pre-*** *şi* ***post****-operatorie.* SCÎNTEIA, 1968, nr. 7713, p. 6/7.

în ultimul exemplu, tema *(operatorie)* este exprimată o singură dată. Este posibil ca în cazul unor derivate cu *post-* (*Şoc post-operatoriu* R. L. 1975, nr. 9637, p. 6/8, *Post-universitare.* CONTEMPORANUL, 1971, nr. 52, p. 1/5—6) scrierea cu cratimă să fi fost influențată de formații de tipul lui *post-scriptum.*

d. evitarea confuziei cu o formație omonimă fixată într-un anumit sens sau cu sensul mai cunoscut al aceluiaşi cuvînt: *nevoie* „fără voie" *(Mi-am cerut voie, domnule director, cînd am ieşit în oraş. — Voie,* ***ne-voie,*** *puțin îmi pasă, vei fi pedepsit.* IORDAN, STIL. 213) — *nevoie* „trebuință, necesitate"; *pre-text* „ceea ce precedă un text" (**RRLXV** (1970), nr. 5, p. 473) — *pretext* „motiv"; *re-crea* „a crea din nou" *(Planuri ale unei narațiuni* ***re-create*** *prin continue confruntări şi reevaluări,* TRIBUNA, 1975, nr. 32, p. 2/3) — *a (se) recrea* „a (se) destinde, a (se) odihni"; *re-monta* „a monta din nou" *(V. M. regizor pentru a* ***re-monta*** *aici Primăvara,* CONTEMPORANUL, 1972, nr. 45, p. 6/6) — *a (se) remonta* „a (se) redresa, a (se) reface". în situații de acest fel se pot găsi mai ales derivate cu prefixele *ne-*[2] şi *re-*[3], mai rar *pre-*.

1. *Recrea* ,,a crea din nou" apare scris şi fără cratimă: *Cind caută sâ-şi realizeze visul îşi dă seama că n-au reuşit să-1 recreeze la egală frumusețe,* CONTEMPORANUL, 1967, nr. 36, p. 7/2.
2. în următorul exemplu, numai unul dintre cele două derivate (cu acelaşi prefix) este scris cu cratimă: *Reluarea şi re-facerea unor planuri enunțate,* TRIBUNA, 1975, nr. 32, p. 2/4.
3. Pentru formații cu ne-, vezi Al. Graur, *Mic tratat de ortografie,* Bucureşti, 1974, p. 81, unde se atrage atenția şi asupra deosebirilor de accent.

e. evitarea întîlnirii aceleiaşi litere: *răs-străbun.*

Cîteva derivate apar mai des scrise cu cratimă, la aceasta contribuind şi modelul altor limbi:

a) derivatele cu prefixul *ex-* (cu sensul „fost"): *ex-ministru* — fr. *ex-ministre, ex-deputat* — fr. *ex-depute ;*

La IORDAN, LRA 198 derivatele de acest tip cu *ex-* sînt scrise în două feluri: fără cratimă în cazul lui *exconsilier, exministru, exprefect, exprofesor, exsecretar* şi cu cratimă în cazul lui *ex-cutie de bomboane, ex-savantul N.*

b) unele derivate cu prefixul *non-: non-eu* (**DLR**) — fr. *non-moi* — germ. *Nicht-Ich.*

în cazul prefixului *non-* scrierea cu cratimă se poate explica şi prin faptul că formantul este socotit la limita dintre elemente de compunere şi prefixe (vezi p. 13, 282). în DLR *non-eu* e singura formație cu *non-* scrisă cu cratimă alături de 7 scrise fără acest semn; la IORDAN, LRA 205—206, derivatele cu *non-* apar scrise cu cratimă: *non-beligeranță, non-conformist, non-eu, non-intervenție, non-sens, non-valoare* etc.

B. Scrierea prefixului ca un cuvînt independent se întîlneşte în următoarele situații:

a) la derivate, mai mult sau mai puțin ocazionale, a căror temă e un nume propriu sau un grup sintactic (cf. sub A a) categoriile (3 şi y). Exemplele mai numeroase sînt cu prefixul *ne-*[2] şi un grup sintactic;

în unele îndreptare ortografice mai vechi se recomandă, pentru anumite cazuri, scrierea separată a lui *ne-:* astfel S. Puşcariu şi T. Naum, *îndreptar şi vocabular ortografic,* Editura ,,Cartea românească", ed. a III-a, Bucureşti, 1941, p. 51—52, consideră că *ne-* trebuie scris ca un cuvînt separat în exemple ca: *ne mai auzind, ne mai auzit; ne mai vâzînd, ne mai văzut;* vezi şi SCRIBAN, S.V. *ne-*. Actualele norme cer în asemenea cazuri scrierea într-un singur cuvînt: *nemaiauzit* (îo s.v.). Vezi şi discuția de la Al. Graur, *lucr. cit.,* p. 81.

b) cînd prefixul e folosit eliptic într-un context în care se opune cuvîntului de bază sau unei formații cu alt prefix de la aceeaşi temă (cf. sub A categoria c). Şi aici exemplele mai numeroase sînt cu *ne-*[2] *.-pătlăgeaua, pătrunjelul şi alte legume* ***ne*** *sau mai puțin* ***mirositoare*** *se întîmplaseră să fie victimele marelui cuțit.* Gib I. Mihăescu, *Zilele şi nopțile unui student întîrziat,* Craiova, 1973, p. 12.

Cf. însă şi situații ca: *I. e hipertensiv, iar G. e hipo.*

Al. Graur, *lucr. cit.,* p. 85—86, citează cazuri — notate ,,în tinerețe" — de separare nejustificată a unor prefixe neologice *(contra-, extra-, infra-, super-, supra-)* în exemple ca: *(activitate) contra revoluționară, extra fin, (raze) infra roşii, super producție, supra încălzită.*

2. Probleme de scriere legate de întîlnirea aceleiaşi consoane la finala prefixului şi la începutul cuvîntului de bază s-au tratat la prefixele respective (vezi scrierea cu dublu -n-.a derivatelor cu prefixul *în-*[1] a căror temă începe cu *n-,* p. 135; cu dublu *-r-* la *inter-,* p. 143; cu dublu -s- la *răs-,* p. 210 şi *trans-,* p. 255).

3. Unele prefixe, mai ales dintre cele neologice, au variante grafice învechite cu caracter etimologic:

a. La prefixele de origine latino-romanică se întîlneşte uneori dublarea consoanei inițiale a temei, explicabilă la origine prin asimilarea consoanei finale a prefixului: vezi la *in-*[2] varianta *im-*[2] în *immaterial, immobil;* la *ob-* variantele *oc-* în *occurge, of-* în *offeri, op-* în *oppoziție;* la *sub-* varianta *sup-* în *suppleca.*

b. Prefixele de origine greacă prezintă grafiile *y* pentru *i* şi *ch* pentru *h:* vezi *hyper-, hypo-jypo-* şi *sym-,* respectiv *archi-*.

c. Prefixul de origine slavă *răs-* are o variantă cu *e* pentru *ă: res-*.

d. Prefixele *des-* şi *răs-* au în unele sisteme ortografice vechi această unică înfățişare, fiind folosite astfel în locul variantelor în care se notează sonorizarea: *dez-, răz-.*

Cele mai multe dintre aceste variante grafice au avut circulație în secolul al XlX-lea.

ORIGINEA PREFIXELOR ROMÂNEŞTI

După originea lor, prefixele limbii române sînt de trei categorii: moştenite din latină, împrumutate din diverse limbi şi apărute pe teren românesc (din elemente moştenite sau împrumutate fie cu alte valori, fie cu altă formă).

a. Prefixele **moştenite din latină** sînt relativ puţine (12) : *a-*, *cu-*, *de-*, *des-*, *în-*, *poi-*, *pre-*, *ră-*, *s-*, *stră-*, *sub-* şi *tră-*,

1. Limba latină avea un bogat sistem de prefixe, folosite în special în formarea verbelor (LEUMANN-HOFMANN-SZANTYR, L.G. I 198, ILR I 97—106). Latina populară tîrzie nu foloseşte decît o parte dintre acestea, deşi prefixarea ca procedeu nu numai că rămîne vie, dar chiar se dezvoltă; vezi Veikko Vâânenen, *Introduction au latin vulgaire,* Paris, 1967, p. 99—100. Limbile romanice au păstrat numai o parte din inventarul latinesc de prefixe, în general aceleaşi în toate. Sînt panromanice, cu deosebiri privind numai gradul de productivitate, prefixele continuatoare ale lui *ad-*, *con-*, *de-*, *dis-*, *ex-*, *in-*, *re-* şi *trans-*, prefixele cele mai importante în latina populară şi în toată istoria limbii latine, şi sînt general pierdute prefixe ca *circum-*, *ob-*, *praeter-*, *retro-*, *se-*, *ue-* (păstrate cel mult în formaţii izolate). Unele limbi romanice au moştenit şi prefixe care nu s-au păstrat în română: *infra-* (în italiană), *inter-* (în franceză, spaniolă şi portugheză), *super-* (în franceză, spaniolă şi portugheză), *supra-* (în italiană). Tot astfel alte limbi romanice au pierdut prefixe pe care româna le-a conservat: de exemplu, franceza nu a păstrat pe *extra-* (moştenit numai în română şi italiană), pe *sub-* (moştenit în română, italiană, spaniolă) 1-a înlocuit în general cu *subtus-*, iar pe *de-* 1-a confundat cu *dis-*. Vezi MEYER-LUBKE, G. II 618—623 şi 670-685, BOURCIEZ, E. 199-201. între cele 107 cuvinte latineşti moştenite numai de română dintre toate limbile romanice există peste 20 de formaţii prefixale, cele mai multe cu *ad-* (addepositum, adsternere, *attepire* etc), *ex-* (**expauimen, *extemperare* etc.) şi *in-* (**intemplare, *intenuare* etc), dar şi cu *cum-*, *de-*, *dis-*, *per-*, *pro-*, *sub-* şi *tra(ns)-*; în schimb, între cele 214 cuvinte panromanice absente din română sînt foarte puţine formaţii prefixale (ca *infans, praestare, transuersus),* iar cîteva cuvinte simple au fost înlocuite cu derivatele lor prefixate (vezi *Ungere: intingere, uestire: inuestire, uincere: inuincere, uolare: exuolare).* Vezi ILR II 117—118 şi 122—125.**

2. Printre formaţiile prefixale de provenienţă latinească multe au etimoane, atestate sau, mai ales, reconstruite, care se deosebesc de formele clasice. Lăsînd la o parte deosebirile de natură fonetică, în cazuri ca *îngraşă* < **ingrassiare* (clas. *incrassare),* sau morfologică, în cazul schimbărilor de conjugare ca *înflori* < **inflorire* (clas. *inflorescere),* din punctul de vedere al prefixării interesează următoarele tipuri de deosebiri: a) formaţii prefixale corespunzătoare unor cuvinte neprefixate în latina clasică: *agăţa* < **accaptiare* (clas. *captiare),* vezi şi nota 1; b) formaţii prefixale corespunzătoare unor cuvinte formate cu alte prefixe în latina clasică: *aştepta* < **astectare* = **adspectare* (clas. *expectare), străpunge* < **extrapungere* (clas. *transpungere);* c) formaţii care prezintă fenomenul numit „recompunere" de către cei care consideră prefixarea compunere (deci, de fapt, rederivare), constînd în refacerea vocalismului cuvîntului de bază şi, prin aceasta, a posbilităţii de analiză : *comînda* < **commandare* (clas. *commendare), înfrînge* < *^infrângere* (clas. *infringere)* (româna a moştenit însă şi numeroase verbe cu vocalismul modificat, ca : *atinge* < *attingere, închide* < *includere* etc.; cf. dubletele *începe* şi *încăpea,* ambele moştenite, între etimoanele cărora — *incipere* şi **incapere* — este o diferenţă cronologică); d) formaţii supraprefixate corespunzătoare unor cuvinte latineşti neprefixate (= a) sau formate cu un singur prefix : *spăla* < **expellauar* clas. *lauare), acoperi* < *acco(o)perire* (clas. *cooperire).* Dacă în general la formaţiile analizabile se poate susţine teoretic şi ipoteza formării lor în limba română, aceasta e cu atît mai plauzibilă la tipurile discutate aici, în special la cuvintele cu etimon reconstituit. Cf. şi marele număr de verbs parasintetice cu etimon reconstruit de tip *amuţi* < **ammutire (< mutus), aţîţa< *attitiare (< titio), înălţa* < **inaltiare (< altus), însura* < **inuxorare (< uxor)* etc.

3. Unele prefixe din lista de mai sus sînt moştenite numai în parte, întrucît ulterior au fost întărite de împrumuturi latino-romanice sau chiar de altă provenienţă; vezi mai departe.

4. în formaţii devenite neanalizabile s-au păstrat şi urme ale altor prefixe latineşti, ca *ab-* (*ascunde* < *abscondere), inde- (îndemna* < **indeminare), inter- (întreba* < *înierrogare), ob- (ucide<occidere, uita<oblitare), pro- (purcede* < *procedere), super- (sprînceană<supercilia).*

5. De asemenea în formaţiile neanalizabile prefixele iau înfăţişări particulare : vezi exemple ca *dumica* în care nu se mai recunoaşte prefixul *de- (demicare), pieri* < *perire* cu evoluţia specială a lui *per-*, *treaptă* < *Hraiecta* sau rezultatele avute de *ex-* în *ascuţi* < **excotire, ieşi* < **exire, şterge* < *exlergere, usca* < *exsucare.*

b. Prefixele **împrumutate** provin din diverse limbi, principalele surse fiind, în ordine cronologică, slava, greaca şi limbile romanice.

1. Unii cercetători atribuie lui *tă-* provenienţa din substrat; vezi p. 245.

2. I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică,* Cluj, 1974, p. 153—160, se pronunţă împotriva conceptului de afixe împrumutate, cu argumentul că acestea sînt extrase din cuvinte împrumutate după ce cuvintele respective au devenit bunuri ale limbii în care au intrat. Mecanismul preluării unor afixe dintr-o limbă în alta este, evident, acesta, prin cuvintele analizabile care le conţin, încît termenul *afix împrumutat* trebuie înţeles în sensul arătat. Dacă însă din punct de vedere strict terminologic s-ar putea accepta critica lui I. Pătruţ, nu tot astfel este de acceptat ideea că originea afixelor intrate prin împrumutul de cuvinte n-ar trebui să ne intereseze, considerîndu-le pe toate pur şi simplu româneşti: prin aceasta se neagă însăşi ideea de etimologie a afixelor şi devine imposibilă distingerea celor apărute într-adevăr pe teren românesc.

Din vechea **slavă** şi din limbi slave moderne au fost împrumutate următoarele prefixe (13) : *do-*, *iz-*, *nă-*, *ne-*, *o-*, *po-*, *pod-*, *prea-*, *pro-*, *răs-*, *vă-*, *văz-* şi *ză-*.

Pentru unele dintre ele, şi anume — nu întîmplător, poate — pentru cele mai importante şi mai vechi: *ne-*, *prea-* şi *răs-*, se presupune şi influenţa unor prefixe latineşti omonime sau paronime (măcar în sensul că vorbitorilor protoromâni le erau familiare segmentele iniţiale în cauză): vezi pentru *ne-* formaţiile moştenite din latină *nemică (> nimic), neşchit, neştine* la care se adaugă poate asemănarea cu adverbul de negaţie moştenit *nu* (FISCHER, F.C 299) pentru *prea-* referirea la valoarea intensivă a lat. *per-*, *prae-;* pentru *răs-* intervenţia lat. *re-* fie în sensul explicaţiei directe din compunerea lui cu *ex-*, fie prin falsa analiză a unor formaţii ca *răspunde* < lat. *respondere.* în limbile romanice occidentale s-a petrecut un fenomen asemănător cu unele prefixe germanice grefate pe prefixe paronime moştenite din latină: vezi *ir. for-* < v. germ. *fir-*, *fer-* modificat sub influenţa lui *fors(-)* < lat. *foris* (ROBERT, GREVISSE 99; la BOURCIEZ, E. 200 lat. *foris* influenţat de germanicul *fir-)* şi fr. *me(s)-*, it. *mis-* pentru care unii cercetători admit un etimon unic, fie lat. *minus* (MEYER-LUBKE, G. II 619, 684), fie francicul **missi-* (DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND, ROBERT), dar alţii se referă la amîndouă <BOURCIEZ, E. 200).

Prefixele de origine **grecească** în limba română au o situaţie specială întrucît nici unul dintre ele nu este împrumutat numai direct din greacă, ci şi prin slavă în cazul cîtorva prefixe mai vechi, ca *anti-*, *arhi-*, *pro-*, sau prin neologisme latino-romanice în toate cazurile (inclusiv al celor venite şi prin slavă). Dintre diversele căi de pătrundere a cuvintelor cu prefixe greceşti, tocmai împrumuturile făcute direct din greacă în sec. ai XVIII-lea sînt de obicei mai puţin importante sub raportul stabilităţii şi al posibilităţii de analiză. Din punct de vedere cronologic, prefixele „greceşti" ocupă un ioc intermediar între fondul de prefixe vechi (moştenite din latină şi slave) şi cele neologice, ponderea principală avînd-o caracterul neologic. Există 18 prefixe care se explică direct şi indirect printr-un etimon grecesc : *a-*, *ana-*, *anti-*, *apo-*, *arhi-*, *cata-*, *dia-*, *ecto-*, *en-*, *endo-*, *ento-*, *epi-*, *exo-*, *hiper-*, *hipo-*, *meta-*, *peri-*, *sin-*, la care se adaugă 2 explicabile numai pe jumătate prin greacă : *para-* şi *pro-*.

Prefixele împrumutate în epoca modernă din limbi romanice ca franceza şi italiana sau/şi din latină sînt numite l a t i n o - r o m a n i c e . Există 29 de prefixe cu această origine multiplă — intrate adesea şi prin cuvinte din alte limbi de cultură, ceea ce uneori se reflectă în variante formale: *ab-, ante-, circum-, cis-, con-$_2$, contra-, de-$_2$, dis-, ex-$_1$, extra-, in-$_1$, in-$_2$, infra-, inter-, intra-, intro-, juxta-, non-, ob-, pen-, per-, post-, re-$_2$, retro-, se-, super-, tra-, trans-, ultra-,* la care se adaugă 1 prefix explicabil numai pe jumătate prin latină : *pro-$_2$* şi **5** prefixe la care stratul neologic latino-romanic a întărit prefixe vecbi, moştenite din latină : *a-$_1$ de-$_2$, pre-* şi *sub-* sau unul format în română din vechea prepoziţie *supra* moştenită din latină.

în categoria mai mare a prefixelor latino-romanice intră, ca o subdiviziune cu specificul ei, grupul prefixelor împrumutate numai din f r a n c e z ă . Există 6 prefixe cu această unică origine: *an-$_3$, antre-, me(z)-, sur-, tre-$_2$* şi *par-$_1$* la care se adaugă 1 prefix explicabil numai pe jumătate prin franceză : *para-*.

La prefixele de origine grecească şi la cele latino-romanice se ţine seama de etimologia indirectă a prefixului alături de diversele etimologii directe ale formaţiilor prefixale. Pentru etimologia indirectă vezi Al. Graur, în CL XIII (1968), nr. 2, p. 305-308.

c. în sfîrşit, prefixele a p ă r u t e p e t e r e n r o m â n e s c provin :

a) din alte prefixe, prin procese fonetice. Din prefixul jt>o-, împrumutat din slavă, s-au creat în română două prefixe : *co-$_2$* prin disimilare la temele cu labială la iniţială şi prin asimilare la temele cu velară la iniţială şi Ca- prin disimilare la teme cu iniţială labială;

1. în explicarea acestor prefixe s-a aplicat principiul etimologiei colective sau de grup; vezi A. Graur, *Btymologie collective,* în *Linguistique contemporaine. Hommage ă Eric Buyssens,* Bruxelles, 1970, p. 83—86. Pentru alte explicaţii vezi CO-$_2$ şi TÂ-.

2. După SCRIBAN din acelaşi prefix *po-* s-ar fi dezvoltat şi *bo-* în *bocim* (pentru care vezi Introducerea, § 8).

3. După IORDAN, STIL. 216 şi prefixul *s-* (z-$_2$) provine uneori din *is- (iz-)* în formaţii ca *zbucni, zgoni* etc; pentru *s-<răs- în scumpăra* vezi Em. Vasiliu, în SCL V/ (1955,) 3-4, p. 248.

(3) din prepoziţii, de obicei prin calcuri şi semicalcuri după formaţii prefixale din diverse limbi. S-au format din prepoziţii integral prefixele *între-, întru-, spre-* şi, în parte, *supra-* şi *sub-;* în toate cazurile este vorba de prepoziţii moştenite din latină. *între-* şi *sub-* s-au format în felul arătat în perioada modernă, prin calcuri neologice după latină sau diverse limbi moderne (vezi exemple ca *întreţine, subînţelege). Spre-* ca prefix aparţine limbii vechi şi a apărut în calcuri după slavă *(sprezice)* şi latină *(sprepus),* iar *supra-* comportă această explicaţie tot numai pentru cîteva formaţii cărturăreşti vechi *(suprăveni,* de exemplu) în care calchiază pe latinescul *super-. întru-* este singurul prefix care pare să se fi format dintr-o prepoziţie fără model străin, datorită echivalenţei prepoziţiilor *întru* şi *în,* dintre care ultima funcţiona şi ca prefix (vezi exemple, vechi, ca *întraripa jînaripa).*

După DRINCU, P. T. 152 şi *a-$_1$* ar avea, în parte, această explicaţie în formaţii ca *afund, aminte,* considerate de noi compuse. în general, pentru cercetătorii care nu fac distincţie între compunerea cu prepoziţii şi prefixare (vezi Introducerea § 6,1 a), numărul prefixelor formate în română (şi) din prepoziţii se măreşte. Vezi la I. Coteanu, LRC II 194 categoria prefixelor delocutive, creată pentru *în-* (integral) şi *de-* din *dedulci, deochea, deosebi* etc.

La prefixele complexe nu se recunosc decît două categorii după origine : împrumutate (unele prefixe compuse neologice: de exemplu,

metem-jmeten-, ram-fran-, rim-jrin-, sper-) şi formate pe teren românesc din alte prefixe (unele prefixe compuse vechi şi populare : *năz-, sco-* şi toate prefixele dezvoltate: *destr-, pres-, zăs-).*

După unii cercetători ar exista şi prefixe compuse moştenite din latină: vezi explicaţia lui *râs-* din *re- + ex-*.

După cum a putut rezulta şi din cele prezentate pînă acum, istoria prefixelor româneşti este adesea complexă. Etimologia multiplă a unora dintre ele sau pur şi simplu faptul că unele prefixe au fost întărite ulterior de alte straturi fac dificilă o repartiţie tranşantă în grupe etimologice care să poată fi cuprinsă şi în date numerice.

Etimologia multiplă, aplicabilă la unele formaţii prefixale ca la orice alte cuvinte în situaţi asemănătoare, este cu atît mai normal să fie aplicată în cazul prefixelor înseşi, degajate din diverse formaţii. Pentru principiul etimologiei multiple vezi GRAUR, SLG 67—77, GRAUR, E 11—18, HRISTEA, E. 103—108. Principalele situaţii întîlnite la prefixe sînt următoarele a) moştenite şi împrumutate — de exemplu *a-$_1$ de-$_2$;* b) împrumutate din diverse limbi *anti-, arhi-, para-, pro-$_2$;* c) apărute în română şi împrumutate : *supra-;* d) moştenite, împrumutate şi apărute în română : *sub-;* tipul *a* cuprinde situaţiile cele mai complicate în cazu în care un prefix moştenit e şi împrumutat din diverse limbi: de exemplu, *pre-* moştenit slav, latino-romanic; vezi şi *s-*. împotriva etimologiei multiple a lui *pre-* şi *sub-* vezi DRINCU P. v. 59.

De aceea clasificarea prefixelor în cele trei categorii menţionate la p. 30 trebuie înţeleasă în sensul că e vorba, de obicei, de prefixe p r e p o n d e r e n t moştenite, împrumutate sau apărute pe teren românesc.

Căile diferite sau momentele diferite de pătrundere în limbă a unu prefix se reflectă uneori în variantele formale ale unor prefixe : vezi l *anti-* variantele cu *-d-* care trădează calea orală grecească sau la *circum* variantele cu *ţ-* care indică o filieră germană sau slavă. Aceste împrejurări explică şi numărul mare de prefixe cu origine comună care sînt dublet etimologice *(cu-* şi *con-$_2$; des-* şi *de-$_2$; întru-* şi *intro-; poi-* şi *post-; ră şi re-$_2$; s-* şi *ex-$_1$; stră-* şi *extra-),* triplete *(în-$_1$, in-$_1$* şi *an-$_3$; între-, inte* şi *antre-; po-, co-$_2$* şi *tă-; pre-, per-* şi *par-$_1$; spre-, super-* şi *sur-)* chiar cvadruplete *(tră-, trans-, tra-, tre-$_2$).*

1. Cu excepţia tripletului *po-, co-$_2$* şi *tă-,* cu termenul de origine slav şi cu două reflexe romneşti, în toate celelalte cazuri unul din termeni (şi anume primul din enumerare) este moşter din latină, iar celălalt sau celelalte reprezintă neologisme latino-romanice.

2. Dubletele au de obicei o formă diferită — mai muit sau mai puţin—. Luînd în considera şi variantele prefixelor, există şi dublete cu aceeaşi formă : vezi *con-$_1$* (variantă a lui *cu şi con-$_2$; de-$_1$* (variantă a lui *dez-)* şi *de-$_2$; re-$_1$* (variantă a lui *ră-$_1$)* şi *re-$_2$* (sau *ră-$_1$* şi râ variantă a lui *re-$_2$) ; stra-$_1$* (variantă a lui *stră-)* şi *stra-$_2$* (variantă a lui *extra-).*

-3. Prefixele dublete se pot găsi şi în formaţii care constituie în ansamblul lor dublete etimlogice : a) cu formă identică : cele două omonime *depune* ţjpop. ,,a-şi mări ugerul" şi neol. lăsa jos"), *prepune* (pop. ,,a bănui" şi neol. ,,a pune înainte") sau b) cu formă diferită a) în priveşte numai prefixul: *cuveni* şi *conveni; despune* (înv.) şi *dispune; răpune* şi *repune; spu* şi *expune; trimite* şi *transmite* etc. şi P) în ce priveşte atît prefixul, cît şi baza: *împlînta implanta; purcede* şi *proceda* (cu varianta *procede* dubletul e de tip a); *răposa* şi *repau* Unele dublete lexicale au acelaşi prefix, dar baze cu formă diferită : *închina* şi *înclina; in* şi *inept.* în familia aceluiaşi cuvînt se folosesc uneori prefixe dublete : *îmboldi,* dar *imbo*

Cu toate dificultăţile create de istoria complexă a unor prefixe pent operaţia de clasificare etimologică, este evident că prefixele neologi de circulaţie internaţională — latino-romanice şi greceşti — întrec mult, din punct de vedere numeric, celelalte categorii, reprezentînd pes 2/3 din totalul prefixelor limbii române. în perioada modernă s-a prod deci o îmbogăţire extraordinară a inventarului de prefixe şi o înviora generală a prefixării, inclusiv a celei cu prefixe vechi.

Aceasta din urmă a avut uneori numai rezultate efemere. Vezi DRINCU, P. V. 60—61.

în special prefixele latino-romanice an ajuns rapid la diferite grade de productivitate, ceea ce se explică prin compatibilitatea lor cu temele vechi, de aceeaşi origine latină ca şi bazele modelelor neologice. Eomânizarea celor mai multe împrumuturi prefixate prin adaptarea sau calchierea cuvîntului de bază a introdus dintr-o dată prefixele latino-romanice în sistemul derivativ. Aceasta a avut importante consecințe pe plan lexical şi gramatical: pe plan lexical, prefixele latino-romanice au contribuit la întărirea poziției unor verbe moştenite, din vocabularul fundamental al limbii române, introducînd serii de formații prefixale în familia unor verbe ca *duce, prinde, rupe, trage, ține, zice* sau adăugind formații de acest fel în familia altora ca *bate, face, pune,* iar pe plan gramatical, prefixele latino-romanice au întărit poziția conjugării a II-a şi a III-a, în care au adus şi teme legate noi *(-dude, -verge* etc.); pentru ambele planuri este important faptul că datorită unor formații neologice au redevenit analizabile unele verbe moştenite.

Vezi GRAUR, T. 229—230, 269 şi exemplele discutate în Introducere, § 2.

Varietatea surselor etimologice şi numărul mare de dublete fac ca limba română să aibă astăzi un inventar general de prefixe mai bogat decît latina şi decît celelalte limbi romanice.

1. Avem în vedere, desigur, comparația cu inventare care ar fi alcătuite după aceleaşi criterii ca cele aplicate în lucrarea de față, deci inventare nepuriste, incluzînd împrumuturi savante, dar neamestecînd prefixele cu elemente sau termeni de compunere. în aceste condiții, e de remarcat că româna literară actuală a refăcut, cu împrumuturile neologice, tot inventarul limbii latine cu unica excepție a lui *ue-* (devenit neproductiv încă din latina clasică, vezi ILR i 99-100).
2. Vezi FISCHER, F. c. 299 : ,,limba română actuală are un sistem de prefixaţie mai bogat şi mai clar decît însăşi latina epocii clasice". Acelaşi cercetător afirmă că ,,din punctul de vedere al extinderii procedeului, româna are mai multe prefixe vii decît limbile occidentale" *(ib.).*

^Dezvoltarea prefixării în limba română de după 1800 este o componentă esențială a procesului numit relatinizarea, reromanizarea, occidentalizarea sau modernizarea limbii române.

Vezi GRAUR, T. 257 : ,,Nu numai că prefixele vechi sînt înlocuite cu altele noi, dar se schimbă înseşi procedeele de formare a cuvintelor, căci, de unde pînă nu demult derivarea cu prefixe juca un rol secundar în româneşte, astăzi ea capătă o mare întrebuințare, şi aceasta nu va rămîne fără urmări în ce priveşte structura limbii în general".
Pentru ponderea crescută a formațiilor prefixale între cuvintele noi înregistrate în limba presei actuale vezi Florica Dimitrescu, *Cuvinte şi sensuri noi în presa actuală,* în LR XI (1962), nr. 4, p. 397—398, unde se vorbeşte şi de ,,o tendință de i n t e r n a ț i o n a l i z a r e a structurii lexicale a limbilor moderne la care participă şi limba română".

Nr. crt.	Prefixul	Părţi de vorbire formate		Clasele bazelor	Derivate omogene		Derivate eterogene		Semantism		Nr. form. anal.	Prod.	Originea
		Nr.	Felul		simple	parasin-tetice	simple	parasin-tetice	mono-	poli-			
21	*dia-*	2	s., adj.	2	+	–			–	+	19	?	neol. < gr. + ...
22	*dis-*	3	s., adj., vb.	3	+	+	–	+	–	+	28	+	neol.<lat., fr.
23	*do-*	3	vb., adj., adv.	3	+	–	–	–	–	+	32	+	sl.
24	*ecto-*	2	s., adj.	2	+	+	–	–	+	–	14	–	neol. < gr. + ...
25	*en-*	2	s., adj.	2	+	–	+	–	+	–	10	–	neol. < gr. + ...
26	*endo-*	2	s., adj.	2	+	+	–	–	+	–	36	+	neol. < gr. + ...
27	*ento-*	1	s.	1	+	+	–	–	+	–	4	–	neol. < gr. + ...
28	*epi-*	3	s., adj., vb.	3	+	–	–	–	–	+	22	–	neol. < gr. + ...
29	*ex-*	3	vb., s., adj.	3	+	–	–	+		+	42	+	neol.<lat., fr.
30	*exo-*	2	s., adj.	2	+	–	–	–	+	–	20	?	neol. < gr. + ...
31	*extra-*	2	adj., s.	2	+	–	+	+	–	+	42	+	neol.< lat., fr.
32	*hiper-*	2	s., adj.	2	+	+	–	+	–	+	109	+	neol. < gr.+ ...
33	*hipo-*	2	s., adj.	2	+	+	–	+	–	+	81	+	neol. < gr.+ ...
34		2	vb., s.	3	+	+	–	+		+	23	+	neol. < lat., fr.
35	*in-*	3	adj., s., vb.	3	+	+	+	+	+	–	194 +	?	neol. < lat., fr.
36	*infra-*	2	s., adj.	2	+	+	–	+	+	–	16	+	neol. < lat., fr.
37	*inter-*	3	vb., adj., s.	3	+	–	+	–	–	+	105	+	neol. < lat., fr.
38	*intra-*	2	adj., s.	2	+	–	–	–	–	+	30	+	neol. < lat., fr.
39	*intro-*	1	vb.	1	+	–	–		+	–	1	x	neol. < lat., fr.
40	*iz-*	3	vb., s., adj.	3	+	–	–	–	–		18	+	sl.
41	*ln-*	3 + 1	vb., adj., s. num. ?	6	+	+	–	+	–	+	570	+	lat.
42	*între-*	2	vb., s.	2	+		–	–	–	+	29	+	neol.calch. < lat.
43	*întru-*	3	vb., s., adj.	3	+	–	–	+	+	–	6	+	rom. < lat.
44	*juxta-*	3	adj., s., vb.	3	' +	–	–		+	–	5	x	neol. < lat., fr.
45	*ϖ e-*	2	s., vb.	3	+		+	–	–	+	4	–	neol. < fr.
46	*meta-*	2	s., adj.	3	+	+	–	+	–	+ '	79	x	neol. < gr. + ...
47		4	s., adj., vb., adv.	4	+	+	–	+	-		25	+	sl.
48		6 + 1	adj., s., vb., adv., pron., conj., interj. ?	7	+	+	+	+		+	449 +	+	sl.
49	**noli-**	2	s., adj.	2	+	–	–	–	+	–	26	+	neol. < fr., engl.
50	°~/	2	vb., s.	2	+	–	–	+	?		8	+	sl.
51	*ob-*	3	vb., s., adj.	3	+	–	–	+	-	+	15	x	neol. < lat., fr.
52	*par-*	2	vb., s.	1	+	–	–	+	+	–	3	x	neol. < fr.
53	*para-*	2	s., adj.	2	+	+	–	+	–	+	153	+	neol. < gr., fr.
54	*pen-*	2	s., adj.	3	+	–	–	–	–	+	3	–	neol. < lat., fr.
55	*pcr-*	3	vb., s., adj.	3	+	–	+	+	–	+	31	x	neol. < lat., fr.
56	*peri-*	2	s., adj.	2	+	+	–	+		+	123	+	neol. < gr., fr.
57	*po-*	2	vb., adj.	2	+	–	–	+	+	–	22	+	sl.
58	*pod-*	2	s., adj.	2	+	–	–	–	–	?	6	–	sl.
59	*poi-*	1	adv.	1	+		–	–	+	-	2	+	lat.
60	*posl-*	3	vb., s., adj.	3	+	+	-	–	+	–	35	+	neol. < lat., fr.
61	*pre-*	3	vb., s., adj.	3	+	+	–	+	–	+	186	+	lat. + neol.<lat
62	*prca-*	4	adj., s., vb., adv.	4	+	–	-	+	+	–	33	+	sl.
63		3	vb., adj., adv.	3	+	–	-	+	–	+	32		sl.
64	*pro-^*	3	vb., s., adj.	3	+	–	+	–	–	+	35	+	neol. < lat., gr.
65		2	vb., s.	2	+.		–	+	–	+	11	+	lat.
66	*răs-*	5	vb., s., adj., num., adv.	5	+	–	–	+	–	+	124	+	sl.
67	*re-*	3	vb., s., adj.	3	+	–	–	+	–	+	338	+	neol. < lat., fr.

Prefixul	§	,	4	.5	fe,	2	-§	§-	g-	£	.	i	§•	>i	4,	5	,i	*$	.
Părți de vorbire formate	CO	CO	rH	CN	lCN	CO	CO	CO	CO	CN	I-rH	CO	TH	TH	CN	l^-r-i	CO		
Felul	vb., s., adj.	vb., s., adj.	vb.	s., adj.	adj., vb.	vb., s., adj.	s., adj., vb.	s., adj., vb.	s., adj., vb.	vb., s., adj.	vb., adj.	vb.	vb., s., adj.	vb.	vb.	s., adj.	s.	s.	vb.,s.,adj.
Clasele bazelor																			
Derivate omogene – simple	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-f	+	-f-f	+	-f	-f.	
Derivate omogene – para-sintetice	l	l	l	+	l	l	l	l	+	l	l	l	+	l	l	l	l	l	1
Derivate eterogene – simple	l	l	l	l	l	l	l	l	+	+	l	l	c	-	|	|	|	|	| 1
Derivate eterogene – §s tî	+	+	|	+	|	|	l	|	|	+									
Semantism – mono-	+	+	1	1	i	|	^	+	|	+	+	!	+	+	|				
Semantism – poli-	1	X	|	|	]+	+	+	+	+,	|4-|	|-f|	|	+						
Nr. form. anal.	îî	f3	S	°	Ş	^	£	§	2	^	V	o	g	^	3				
Prod.	l	+	x	+	+	+	+	+	+	x	+	|	+	i	x	+	|	|	+
Originea	neol. < lat., fr.	lat.	neol. < lat., fr.	neol. < gr. + ...	rom.calch. < lat.	lat.	lat. -f neol. < lat., fr.	neol. < lat.,fr.	rom. + neol. < lat.	neol. < fr.	< sl.	neol. < lat., fr., it.	neol. < lat., fr.	lat.	neol. < fr.	neol. < lat., fr.	sl.	sl.	sl.
	D	O	I>	I>	|>	h	h	h	h	h	O	O	O	O	C	O	X	M	O O 00

LISTA ABREVIERILOR

a.		anul
act.	=	activ
adj.		adjectiv
adv.	=	adverb (ial)
Agr.	=	agrotehnică
alb.		albanez
Anat.		anatomie
Arhit.	=	arhitectură
arm.		armean
arom.		aromân
art.		articulat
Astron.		astronomie
bg.		bulgar
Biochim.		biochimie
Biol.	=	biologie
Bot.		botanică
cf.		confer
Cf.	=	căi ferate
Chim.		chimie
Chim. biol.		chimie biologică
Chim. fiz.	=	chimie fizică
Cinem.	=	cinematografie
clas.		clasic
corn.		comunicat
conj.	=	conjuncție
Constr.	=	construcții
Cont.		contabilitate
cp.		compară
Drum.	=	drumuri
Electr.	=	electrotehnică
engl.		englez
expr.		expresie
f.		feminin
fam.		familiar
Farm.		farmacie
fig.		figurat
Filoz.		filozofie
Fin.		finanțe
Fiz.		fizică
Fiziol.		fiziologie
Fot.		fotografie
Fotogram.	=	fotogrammetrie
fr.		francez
Genet.		genetică
Geobot.		geobotanică
Geofiz.		geofizică
Geogr.		geografie
Geol.		geologie
Geom.		geometrie
germ.		german
gr.		grecesc
Gram.		gramatică
Hort.		horticultura
i.e.		indo-european
Ind. alim.	–	industria alimentară
Ind. cărb.	=	industria cărbunelui
Ind. chim.	=	industria chimică
Ind. extr.		industria extractivă
Ind. hîrt.		industria hîrtiei și celulozei
Ind. lemn.		industria lemnului
Ind. petr.	=	industria petrolului
Ind. text.	=	industria textilă
interj.		interjecție
intr.		intranzitiv
it.		italian
înv.	=	învechit
Jur.		științe juridice
lat.	=	latinesc
Lingv.	=	lingvistică
lit.		lituanian
loc.	=	locuțiune
Log.		logică

m. = masculin
magh. = maghiar
Mat. = matematică
Mec. = mecanică
Med. = medicină
med. = medieval
megl. = meglenoromân
Met. = metalurgie
Meteor. = Meteorologie
Min. = mineralogie
Muz. = muzică
n. = neutru
Nav. = navigație
neolog. = neologism
ngr. = neogrec
num. = numeral
Opt. = optică
Paleont. = paleontologie
part. — participiu
Pedol. = pedologie
Pict. = pictură
pl. = plural
pol. = polonez
Poligr. = poligrafie
pop. = popular
pref. = prefix
prep. = prepoziție
pron. = pronume, pronominal
Psih. — psihologie

rec. = reciproc
refl. = reflexiv
reg. = regional
Rez.mat. = rezistența materialelor
rom. = românesc
rus. = rusesc
s. = substantiv
ser. = sîrbocroat
sg. = singular
Silv. = silvicultură
sin. = sinonim
sl. = slav
sp. = spaniol
Stratigr. = stratigrafie
suf. = sufix
s.v. — sub voce
Tehn.mil. = tehnica militară
Telecom. = telecomunicații
Termot. = termotehnică
Topogr. = topografie
tr. = tranzitiv
ucr. = ucrainean
v.(+ nume de limbă) = vechi
V. = vezi
var. = variantă
vb. verb
Zool. zoologie

BIBLIOGRAFIE

Siglele lucrărilor citate

ALECSANDRI, T. I — Vasilie Alecsandri, *Opere complete.* Partea întîia : *Teatr* Volumul I: *Cantonete comice, scenete și operete.* Editu Librăriei Socec & Comp., București, 1875.

ALEXI — Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Worterbuch.* Zwe verbesserte und vervollständigte Auflage. Verlag v H. Zeidner, Kronstadt (Brasso), 1906.

ALLG — *Archiv fur lateinische Lexicographie und Grammat* mit Einschluss der älteren Mittellateins. Herausgegeb von Eduard Wolfflin, Leipzig, 1884-1908.

ALR I (I/I, I/II) — *Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul limbii r mâne din Cluj. Partea I de Sever Pop. Voi. I Cluj, 193 II Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR II/I — *Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul limbii r mâne. Partea II de Emil Petrovici. Voi. I Sibiu, 19

ALRM I (I/I, I/II) — *Micul atlas lingvistic român,* publicat de Muzeul limb române din Cluj. Partea I de Sever Pop. Voi. I Cl 1938; II Sibiu-Leipzig, 1942.

ALRM SN — *Micul atlas lingvistic român,* serie nouă. Bucureș Voi. I 1956 ; II 1967 ; III 1967.

ALR SN I ș.u. — *Atlasul lingvistic român,* serie nouă. Voi. I— II, Buc rești, 1956.

ANTONESGU — G. M. Antonescu, *Dicționar rumân.* Mic repertor cunoștințe generali ...Imprimeria naționale a lui Steph Rassidescu, București, 1862.

ASAN, D.P.H. — Finuța Asan, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Psaltir Hurmuzaki,* în SMFC I, p. 203-212.

AUERBACH, V. — Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänisch* în JAHRESBERICHT XIX-XX (1913), p. 209-2

AVRAM, C — Mioara Avram, *Contribuții la studierea prefixului* < *po-,* în SMFC VI, p. 5-10.

AVRAM, P. N. — Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba romă contemporană,* în SCL XXIV (1973), nr. 3, p. 239-25

BAILLY — A. Bailly, *Dictionnaire grec-francais.* Dixieme editi revue. Librairie Hachette, Paris [f.a.].

BARCIANU — Sab. Pop-Barcianu, *Vocabulari roman-nemțesc...* Tipar și editura lui Teodoru Steinhausen, Sibii, 1868.

BATTISTI-ALESSIO — C. Battisti—G. Alessio, *Dizionario etimologico italia* I-V, Firenze, 1950-1957.

BENES, P. — Pavel BeneS, *Prefixes de negation en roumain,* în III (1958), supliment, p. 89-95.

BL — *Bulletin linguistique.* Faculte des lettres de Bucare Publie par A. Rosetti. București—Paris—Copenhag Voi. I (1933) ș.u.

BOURCIEZ, E. — Edouard Bourciez, *tâlements de linguistique romane.* Deuxieme edition refondue et completee. Librairie C. Klincksieck, Paris, 1923.

BPH — *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide".* Universitatea din Iaşi. Director Iorgu Iordan. Iaşi, voi. I (1934) ş.u.

BRUNOT, H. — Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue frangaise des origines ă 1900.* Voi. I, Paris, 1905.

BRV I-IV — Ioan Bianu si Nerva Hodos, *Bibliografia românească veche* 1508-1830. Tom. I (1508-1716), 1903; tom. II (1716-1808), 1910; tom. III (1809-1830), fasc. I—II, 1912, fasc. III—IV [Ioan Bianu şi Dan Simonescu], 1936; tom. IV (Adăogiri şi îndreptări) [Ioan Bianu şi Dan Simonescu], 1944. Bucureşti.

CADE — I. Aurel Candrea— Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat.* Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I. Aurel Candrea ; partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu. Editura Cartea românească, Bucureşti [1926—1931].

CARAGIALE, O. VI — I. L. Caragiale, *Opere,* voi. VI: *Teatru.* Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1939.

CDDE — I. A. Candrea—Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A— Putea).* Socec, Bucureşti, 1907-1914.

CILL I— III — *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XlX-lea.* Voi. I 1956, voi. II 1958, voi. III 1962. Bucureşti.

CINEMA — *Cinema.* Revistă lunară de cultură cinematografică. Bucureşti, anul I (1963) ş.u.

CIORANESCU — Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimologico Rumano.* Biblioteca Filologica, Universidad de La Laguna, 1958—1961.

CL — *Cercetări de lingvistică.* Institutul de lingvistică, Cluj. Anul I (1956) ş.u.

CLOSE, D. — Elizabeth Close, *The Development of Modern Rumanian. Linguistic Theory and Practice in Muntenia 1821—1838.* Oxford University Press, 1974.

CODRESCU — Theodor Codresco, *Dictionariu franceso-român.* Tipografia Buciumului Român, Iassii, 1859.

COHUŢ-VULPE, P. F. — Cornelia Cohuţ— Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier".* I. *Texte. Sintaxă.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973.

CONTEMPORANUL — *Contemporanul.* Săptămînal politic, social, cultural. Seria a Il-a. [Bucureşti] 1948 ş.u.

CORNELISSEN, LAT. COM- — Ralf Cornelissen, *Lateinisch com- als Verbalprăfix in den romanischen Sprachen.* Bonn, 1972.

L. COSTIN, GR. BĂN. — Lucian Costin, *Graiul bănăţean.* Studii şi cercetări. Cartea Românească, Timişoara, 1926.

COSTINESCU — Ion Costinescu, *Vocabular româno-frances.* Bucureşti, 1870.

COTEANU, E. — I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române.* Bucureşti, 1961.

CREST. III/I — *Crestomaţie romanică,* întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan... Voi. al III-lea, partea I. Editura Academiei, Bucureşti, 1968.

CUV. BĂTR. I — B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrini.* Tom. I: *Limba română vorbită între 1550—1600.* Studiu paleografi co-linguistic de... Cu observaţiuni filologice de Hugo Schuchard. Bucureşti, 1878.

CV — *Cum vorbim.* Revistă pentru studiul şi explicarea limbii. Bucureşti. Anul I (1949) ş.u.

DA — *Dicţionarul limbii române.* Tomul I, partea I: *A—B.* Socec şi Sfetea, 1913 ; tomul I, partea II: C. Tipografia ziarului „Universul", 1940; tomul I, partea III, fasc. I: *D—de.* „Universul", 1949; tomul II, partea II,

fasc. I: J— *lacustru.* „Universul", 1937; tomul II, partea II, fasc. II-III: *Ladă-lojniţă* „Universul" 1940, 1948, Bucureşti.

DA ms. — *Dicţionarul limbii române, (DA),* aflat sub formă de manuscris la Institutul de lingvistică din Bucureşti.

DARMESTETER, T. — Arsene Darmesteter, *Trăite de la formation des mots composes dans la langue frangaise comparee aux autres langues romanes et au latin.* Deuxieme edition vue, corrigee et en pârtie refondue, avec une preface par Gaston Paris. Emile Bouillon, editeur. Paris, 1894.

DAUZAT-DUBOIS-MITTERAND — Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire etymologique et historique.* Librairie Larousse, Paris, 1964.

DC — *Dicţionar de chimie.* Editura tehnică, Bucureşti, 1964.

DDRF — Frederic Dame, *Nouveau dictionnaire roumain-frangais.* [Voi. I-IV.] Imprimerie de l'etat, Bucarest, 1893-1895.

DENSUSIANU, Ţ. H. — Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului.* Socec&Co, Bucureşti, 1915.

DER — *Dicţionar enciclopedic român.* Editura politică, Bucureşti. Voi. *1: A—C* 1962, voi. II: *D-J* 1964, voi. III: *K-P* 1965, voi. IV: *Q-Z* 1966.

DEX — *Dicţionarul explicativ al limbii române.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975.

DF — *Dicţionar de fizică.* Editura enciclopedică română, Bucureşti, 1972.

DHLR I— II — Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine.* Tome premier: *Les origines,* 1901 ; tome II: *Le seizieme siecle,* 1938. Ernest Leroux, Paris.

DI — *Dicţionar invers.* Institutul de lingvistică din Bucureşti. Editura Academiei Republicii Populare Române [Bucureşti], 1957.

DIMITRAKOS — AY)(r/)Tpaxo<; B. Ay)u.7)Tpioc;. Neov XsSixov 'Op6oypacpix6v xal 'EppLVjveuTixov 6XT)<; TYJ<; 'EXXYJVIXYJC; rXcoaa?]<;... 'A6Y)vai, 1959.

DLR — *Dicţionarul limbii române (DLR).* Serie nouă. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti. Tomul VI, Litera M, 1965-1968. Tomul VII, partea I, Litera *N,* 1971 ; tomul VII, partea a Il-a, Litera O, 1969; tomul VIII, partea 1, Litera *P: P-PĂZtîI,* 1972; tomul VIII, partea a 2-a, Litera *P: PE-PÎNAR,* 1974; tomul IX, Litera *R,* 1975.

DLR ms. — *Dicţionarul limbii române (DLR),* aflat sub formă de manuscris la Institutul de lingvistică din Bucureşti.

DLRC — *Dicţionarul limbii române literare contemporane.* Voi. I—IV. Editura Academiei [Bucureşti], 1955—1957.

DM — *Dicţionarul limbii române moderne.* Editura Academiei [Bucureşti], 1958.

D. MED. — *Dicţionar medical.* Voi. I: *A—H; \ol.* II: *I—Z.* Editura medicală, Bucureşti, 1969.

DN1 — Florin Marcu — Constant Mâneca, *Dicţionar de neologisme.* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

DN2 — Florin Marcu — Constant Mâneca, *Dicţionar de neologisme.* Ed. a Il-a revăzută şi adăugită. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

DR I-XI — *Dacoromania.* Buletinul,,Muzeului limbei române" condus de Sextil Puşcariu. Editura Institutului de arte grafice „Ardealul", Cluj. Anul I-XI (1920-1948).

DRĂGANU, R. S. — Drăganu Miklos, *A român szoosszet.* Matheiu Gy. Nyomdâja, Besztercze, 1906.

DRINCU, P. T. — Sergiu Drincu, *Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română,* în ,,Studii de limbă si stil", Editura Facla, Timişoara, 1973, p. 151-159.

DRINCU, P. V. — Sergiu Drincu, *Derivarea cu prefixe româneşti vechi în prima jumătate a secolului al XlX-lea,* în',,Studii de limbă, literatură şi folclor" II, Reşiţa, 1971, p. 59—68.

DRLU — *Dicţionariu rumanesc, latinesc şi unguresc.* Tom. I: *A—L,* 1822 ; tom. II: *M—Z,* 1823. Cu tipariul Tipografiii Colegiumului reformaţilor, prin Stephan Torok, Cluj.

DUBOIS, D. S. — Jean Dubois, *Etude sur la dirivation suffixale en frangais moderne et contemporain.* Librairie Larousse, Paris, 1962.

DU CANGE — Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis.* Voi. I—X. Unverănderter Nachdruck der Ausgabe von 1883—1887, Graz—Austria, 1954.

ERNOUT - MEILLET — A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire ăymologique de la langue latine.* Histoire des mots, 4ᵉ ed., Paris, 1960.

EVSEEV, S. — Ivan Evseev, *Semantica verbului.* Editura Facla, Timişoara, 1974.

FC I — *Formarea cuvintelor în limba română.* Volumul I: *Compunerea,* de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan. Editura Academiei Republicii Socialiste România [Bucureşti], 1970.

FISCHER, F. C — I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română,* în SCL V (1954), nr. 3-4, p. 293-307.

FLACĂRA — *Flacăra.* Revistă social-politică şi literar-artistică. [Bucureşti] 1963 ş.u.

FLEISCHER, W. — Wolfgang Fleischer, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache.* 2., unverănderte Auflage. Leipzig, 1971.

FLOREA, P. N. — Ion Florea, *Prefixele de negare în limba română,* în ,,Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, 1968, p. 61—69.

FOLCLOR OLT. - MUNT. I — *Folclor din Oltenia şi Muntenia.* Editura pentru literatură, voi. I, 1967.

GÂLDI, M. — Gâldi Ladislas, *Les mots d'origine neogrecque en roumain ă Vepoque des Phanariotes.* Budapest, 1939.

GĂMULESCU, E. — Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân.* Editura Academiei Republicii Socialiste România [Bucureşti] — Novinsko preduzece „Libertatea", Pancevo, 1974.

GCR I—II — M. Gaster, *Chrestomaţie română.* Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale şi populare, cu o introducere, gramatică şi un glosar româno-francez de... Voi. I: *Introducere, gramatică, texte (1550-1710);* voi. II: *Texte (1710—1830). Dialectologie, literatură populară, glosar.* Leipzig—Bucureşti, 1891.

GHEŢIE — Ion Gheţie, *Dicţionar român-maghiar pentru şcoală şi privaţi. Român-magyar szâtâr.* Budapest, 1896.

GHEŢIE, B. — Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975.

GÎRDA, B. — Gh. Gîrda, *Bînatu-i fruncea,* ed. a Il-a, Bucureşti [f.a.].

GL — *Gazeta literară,* Organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. Bucureşti. Anul I (1954) ş.u.

GL. OLT. — *Glosar dialectal Oltenia,* întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu... Editura Academiei, Bucureşti, 1967.

GLOS. REG. — V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional.* Editura Academiei [Bucureşti, 1961].

GRAM. ROM. I—II — *Gramatica limbii române.* Voi. I—II. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou. Editura Academiei, Bucureşti, 1966.

GRAUR, A. E. — Al. Graur, *Alte etimologii româneşti.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975.

GRAUR, E. — Al. Graur, *Etimologii româneşti.* Editura Academiei [Bucureşti], 1963.

GRAUR, N. P. — Acad. Al. Graur, *Nume de persoane.* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1965.

GRAUR, P. I. — Acad. Al. Graur, *Prefixe cu rol de indicator,* în LL XI (1966), p. 335-338.

GRAUR, SLG — Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală,* Editura Academiei [Bucureşti], 1955.

GRAUR, T. — Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române.* Editura ştiinţifică, Bucureşti, i968.

GREVISSE — Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire fangaise avec des remarques sur la langue frangaise d'aujourd'hui.* Neuvieme edition revue. Gembloux—Paris, 1969.

GR. S. I-VII — *Grai şi suflet.* Revista Institutului de filologie şi folclor, publicată de Ovid Densusianu. Voi. I—VII, Bucureşti, 1924—1937.

GUILBERT-DUBOIS, P. I. — L. Guilbert et J. Dubois, *Formation du systeme prefixai intensif en frangais moderne et contemporain,* în ,,Le francais moderne", 1961, nr. 2, p. 87-111.

GUŢIA, E. — Ioan Guţia, *Evolution et structure des composes negatifs roumains,* în ,,Orbis" VI (1957), nr. 1, p. 157-167; nr. 2, p. 486-496.

GUŢU ROMALO, C. — Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi).* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1972.

HATZFELD — DARMESTETER — D. A. Hatzfeld et A. Darmesteter, *Dictionnaire general de la langue frangaise,* Paris, 1920.

HELIADE, O. I— II — I. Heliade-Rădulescu, *Opere.* Tomul I—II. Ediţie critică, cu introducere, note şi variante de D. Popovici. Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, I: 1939; II: 1943.

HEM — B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor.* Tom. I şi II 1887 ; tom. III 1893. Stabilimentul grafic Socec şi Teclu, Bucureşti.

HRISTEA, E. — Theodor Hristea, *Probleme de etimologie.* Studii. Articole. Note. Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

IF — *Indogermanische Forschungen.* Zeitschrift fiir indogermanische Sprach- und Altertumskunde, Strassburg—Berlin, 1892 ş.u.

ILR I—II — *Istoria limbii române.* Volumul I: *Limba latină,* 1965; volumul II 1969. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti.

INF. BUC. — *Informaţia Bucureştiului.* Ziar al Comitetului municipal Bucureşti al PCR si al Consiliului popular al municipiului Bucureşti. Anul I (1954) ş.u.

IORDAN, F. — Iorgu Iordan, *Formaţii prefixate în româna actuală,* în SCL XXI (1970), nr. 4, p. 391-396.

IORDAN, LRA — Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor".* [Ed. a II-a.] Editura Socec & Co, Bucureşti [1947].

IORDAN, LRC — Iorgu Iordan, *Limba română contemporană.* Editura Ministerului învăţămîntului. [Bucureşti] 1956.

IORDAN, STIL. — Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române.* Institutul de lingvistică română, Bucureşti, 1944.

IORDAN, TOP. — Iorgu Iordan, *Toponimia românească.* Editura Academiei, Bucureşti, 1963.

IORGA, L. I—II — N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821).* Voi. I— II. Editura Minerva, Bucureşti, 1901.

IORGA, S. N. — N. Iorga, *Scrisori de negustori.* Bucureşti, 1925.

IORGOVICI, O. — Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumânească...* Tip. Crăiască Universitate, Buda, 1799.

Î. O. — *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie.* Ediţia a III-a. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1971.

JAHRESBERICHT — Gustav Weigand, *Jahresbericht des Instituts fiir rumănische Sprache (Rumănisches Seminar) zu Leipzig.* Leipzig, Iohann Ambrosius Barth. Voi. I-XXIX, 1894-1921.

LAROUSSE — *Grand Larousse encyclopedique en dix volumes.* Librairie Larousse, Paris, 1960-1964.

LB — *Lesicon romanesc—latinesc — unguresc — nemţesc, care de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat,* seu *Lexicon valachico —latino—hungarico—germanicum quodapluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est.* Budae, 1825.

LEUMANN- HOFMANN SZANTYR, L.G. I—II — Leumann—Hofmann—Szantyr, *Lateinische Grammatik.* Auf der Grundlage des Werkes von Friedrich Stolz und Joseph Hermann Schmalz. Erster Band: *Laut- und Formenlehre,* 1963; Zweiter Band: *Syntax und Stilistik,* 1965. Verlag C.H. Beck, Miinchen.

LEX. REG. I— II — *Lexic regional* I. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice. Editura Academiei, 1960; II. Editura ştiinţifică, 1967. Bucureşti.

LIDDELL— SGOTT— JONES — H. G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon.* New (ninth) edition completed. Oxford, 1940.

LITTRE	Emile Littre, *Dictionnaire de la langue frangaise,* I—VII, Galiimard—Hachette, 1959.
LL	*Limbă şi literatură.* Societatea de ştiinţe istorice şi filologice. Bucureşti, voi. I (1955) ş.u.
LM	A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicţionariul limbei române.* După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborat ca proiect. Noua Tipografie a laboratorilor români, Bucureşti. Tomu I (A-H), 1871 [în realitate: 1873]; tomu II (Colaboratori Iosef Hodoş şi G. Bariţiu: I-Z), 1876.
LR	*Limba română.* Institutul de lingvistică din Bucureşti. Editura Academiei, Bucureşti. Anul I (1952) ş.u.
LRC I	Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, Valeria Guţu Romalo, Clement Mîrza, Emanuel Vasiliu, *Limba română contemporană.* Voi. I. Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1974.
LRC II	I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană.* Voi. II *Vocabularul.* Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti [1975].
LTR[1]	*Lexiconul tehnic român.* I—VII. Editura tehnică, Bucureşti, 1949-1955.
LTR[2]	*Lexiconul tehnic român.* I—XVIII. Elaborare nouă. Editura tehnică, Bucureşti, 1957—1966.
LUC.	*Luceafărul.* Revistă literară. Budapesta. Voi. I (1901) ş.u.
LUMEA	*Lumea.* [Săptămînal de politică externă editat de Uniunea ziariştilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, 1963 ş. u.]
MAGAZIN	*Magazin.* Revistă săptămînală editată de Frontul Unităţii Socialiste, 1, 1959 ş.u.
MAG. IST. I-V	*Magazin istoric pentru Dacia.* Subt redacţia lui A. Treb. Laurian şi Nicol. Bălcescu. Tom. I—V. Bucureşti, Colegiul naţional, 1845-1847.
MALKIEL, G.	Yakow Malkiel, *Genetic Analysis of Word Formation,* în *Current Trends in Linguistics* edited by Thomas A. Sebeok, voi. III *Theoretical foundations,* Haga—Paris, 1966, p. 305—364.
MARCHAND, E. W.	Hans Marchand, *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach.* Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1960.
MAT. DIAL. I	*Materiale şi cercetări dialectale.* I [Bucureşti], 1960.
MAT. FOLK. I—II	*Materialuri folkloristice.* Volumul I *(Poesia poporană,* partea I—II) — II. Tipografia Corpului didactic, Bucureşti, 1900.
MDE	*Mic dicţionar enciclopedic.* Editura enciclopedică română, Bucureşti, 1972.
MDM	A. Doljanski, *Mic dicţionar muzical.* Traducere din limba rusă de Rostislav Donici. Editura muzicală [Bucureşti], 1960.
MEYER-LIJBKE, G. II	W. Meyer-Lubke, *Grammaire des langues romanes.* Traduction francaise par Auguste Doutrepont et Georges Doutrepont. Tome deuxieme: *Morphologie.* H. Welter, editeur, Paris, 1895.
MEYER-LUBKE - PIEL, G. F.	*Historische Grammatik der franzosischen Sprache* von W. Meyer-Lubke, zweiter Teii, *Wortbildungslehre.* Zweite, durchgesehene und ergänzte Auflage von J. M. Piei. Cari Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1966.
MIHĂESCU, INFL.	H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea.* Editura Academiei, Bucureşti, 1966.
MIHĂILĂ, î.	G. Mihăilă, *împrumuturile vechi sud-slave în limba română.* Editura Academiei, Bucureşti, 1960.
MIKLOSICH	Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum.* Guilelmus Braumueller, Vindobonae, 1865.
MIRAMBEL, G.	Andre* Mirambel, *Grammaire du grec moderne.* Librairie C. Klincksieck, Paris, 1949.
MIRAMBEL, L. G.	Andre Mirambel, *La langue grecque moderne,* Paris, 1959.
MIŞAN, P. A.	Andrei Misan, *Problema prefixelor „aspectuale" în limba română,* în CL XVIII (1973), nr. 1, p. 101-110.
NEGUL ICI	I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite pînă acum în limba română, şi toate cele ce sînt a se mau primi d-acum înainte, şi mai ales în ştiinţe.* Tipografia Colegiului, Bucureşti, 1848.

NOVACOVICIU, C. B. I- II	Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănăţene* adunate de ... Tipografia Felix Weiss, Oraviţa, 1925.
NYROP, G. III	Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue frangaise,* voi. III, Copenhague—Leipzig—New York—Paris, 1908.
OCHEŞEANU, P.	Rodica Ocheşeanu, *Prefixele superlative în limba română,* în SMFC I, p. 29-50.
OMAGIU IORDAN	*Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani.* Editura Academiei [Bucureşti], 1958.
OMAGIU ROSETTI	*Omagiu lui Alexandru Rosetti. La 70 de ani.* Editura Academiei, Bucureşti, 1965.
OXFORD	*The Concise Oxford Dictionary of Current English.* Fifth Edition. At the Clarendon Press, Oxford [1966].
PANN, P. A.	Anton Pann, *Pagini alese.* Voi. I—II, E.S.P.L.A. [Bucureşti], 1953.
PAPAHAGI	Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic.* Ediţia a doua augmentată. Editura Academiei, Bucureşti, 1974.
PASCU, C.	Giorge Pascu, *Despre cimilituri.* Studiu filologic şi folcloric. Partea I. Bucureşti, 1911.
PASCA, GL.	Ştefan Pasca, *Glosar dialectal,* alcătuit după material lexical cules de corespondenţi din diferite regiuni. (Academia Română. Memoriile Secţiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3.) Cultura naţională, Bucureşti, 1928.
PETROVICI, ALMĂJ	Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului,* în „Anuarul Arhivei de folklor", III (1935), p. 25-159.
PISCUPESCU, o:	Dohtorul Ştefan Vasilie Piscupescu, *Oglinda sănătăţii şi a frumuseţii omeneşti. Mijloace şi leacuri de ocrotirea şi de îndreptarea stricăciunilor.* Tipografia de la Cişmea, Bucureşti, 1829.
PLG I-VII	*Probleme de lingvistică generală.* Editura Academiei. Voi. I 1959; voi. II 1960; voi. III 1961; voi. IV 1962; voi. V 1967; voi. VI 1974; voi. VII 1977. [Bucureşti.]
PN	*Presa noastră.* Revista Uniunii Ziariştilor din Republica Socialistă România. Bucureşti, 1, 1955 ş.u.
PO	*Palia de la Orăştie 1581— 1582.* Text — Facsimile — Indice. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil. Editura Academiei. Bucureşti, 1968.
POLIZU	G. A. Polizu, *Vocabular româno-german,* compus şi întocmit cu privire la trebuinţele vieţei practice de înavuţit şi cores de G. Bariţ. Braşov, 1857.
PONTBRIANT	Raoul de Pontbriant, *Dicţionar româno-frances.* Bucureşti—Gottingen-Paris, 1862.
PROTOPOPESCU	Emmanuel Protopopescu Pake, *Nou dicţionar portativ.* Bucureşti, 1870.
PROT.-POP.	E. Protopopescu şi V. Popescu, *Nou dicţionar portativ de toate zicerile radicale şi streine reintroduse şi introduse în limbă, coprinzînd şi termeni ştienţifici şi literari.* Volumul I— II. T. Teodorescu, Bucureşti, 1862.
PSALT.	*Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte.* Ediţiune critică de I. A. Candrea. Voi. II: Textul şi glosarele. Socec et Comp., Bucureşti, 1916.
PUŞCARIU	Dr. Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wcrlerbuch der rumănischen Sprache. I: Lateinisches Element, mit Beriicksichtigung aller romanischen Sprachen.* C. Winter, Heidelberg, 1905.
PUŞCARIU, C. S.	Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii.* Bucureşti, 1974.
PUŞCARIU, E.	Sextil Puşcariu, *Etudes delinquistique roumaine.* Cluj — Bucureşti 1937.
PUŞCARIU, L.R. I— II	Sextil Puşcariu, *Limba română,* voi. I: *Privire generală,* Fundaţia pentru literatură şi artă, 1940; voi. II: *Rostirea,* Editura
PUŞCHILĂ, D.	
REICHENKRON, DAK.	

REW	W. Meyer-Ltibke, *Romanisches etymologisches Worterbuch.* 3. vollständig neubearbeitete Auflage. Cari Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1935.
RIEMANN— GOELZER, GR, GR.	Othon Riemann — Henri Goelzer, *Grammaire grecque complete,* Librairie Armând Colin, Paris, 1933.
RIZESCU, P. N.	I. Rizescu, *Prefixe noi neproductive si puțin productive,* în SMFC III, p. 3-26.
Rj. IAZU	*Rjecnik hrvatskoga Ui srpskoga jezika,* Zagreb, voi. I 1880—1882 ş. u.
R. L.	*România liberă.* Cotidianul Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste, Bucureşti, 1, (1944), ş. u.
ROBERT	Paul Robert, *Dictionnaire alphabetique & analogique de la langue frangaise (Petit Robert).* Societe du Nouveau Littre [Paris], 1967.
ROHLFS, G. III	Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Sintassi e formazione delte parole.* Giulio Einaudi editore [Torino], 1969.
ROM. LIT.	*România literară.* Săptămînal de literatură si artă [Bucureşti], 1968 ş. u.
ROSETTI- CAZACU- ONU, ILR I	Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare,* voi. *I: De la origini pînă la începutul secolului al XlX-lea.* Editura Minerva, Bucureşti, 1971.
ROSETTI, ILR	Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă in secolul al XVII-lea,* Editura pentru literatură [Bucureşti], 1968.
ROSETTI, L. D.	Al. Rosetti, *Limba descintecelor româneşti.* Editura Minerva, Bucureşti, 1975.
RRL	*Revue roumaine de linguistique.* Bucarest, Tome I (1956) ş.u.
SCÎNTEIA	*Scînteia.* Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. [Bucureşti] 1944 ş. u.
SCL	*Studii şi cercetări lingvistice.* Institutul de lingvistică din Bucureşti. Editura Academiei, Bucureşti. Anul I (1950) ş.u.
SCRIBAN	August Scriban, *Dicționarul limbii româneşti.* (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme.) Edițiunea întîia. Institutul de arte grafice ,,Presa bună", Iaşi, 1939.'
SCURTU, T. î.	Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română.* Editura Academiei, Bucureşti, 1966.
SG I— III	*Studii de gramatică.* Voi. I 1956; voi. al II-iea 1957; voi. al IlI-lea 1961. Editura Academiei [Bucureşti].
SILL I— II	*Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX.* Voi. I—II. Editura pentru literatură [Bucureşti], 1969.
SLLF I— III	*Studii de limbă literară şi filologie.* Voi. 11969 ; voi. al Il-lea 1972 ; voi. al IlI-lea 1974. Editura Academiei, Bucureşti.
SMFC I-VI	*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română.* Voi. I 1959; voi. al Il-lea 1961 ; voi. al IlI-lea 1962 ; voi. al IV-lea 1967; voi. al V-lea 1969 ; voi. al Vl-lea 1972.
SOPHOCLES	E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods,* Cambridge, Massachusetts, 1887.
SPENCE, F. P.	N.C.W. Spence, *What are the French Prefixes ?* în „Revue de linguistique romane" XXXII (1968), p. 324-333.
STAMATI	Pah. T. Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înțeles.* întîia ediciune. Tipografia Buciumului român, Iaşi, 1851.
ŞĂINEANU	Lazăr Şăineanu, *Dicționar universal al limbei române.* A opta edițiune. Revăzut şi adăogit la ediția Vl-a. Ortografia Academiei române. Editura „Scrisul românesc" [Craiova, 1930].
ŞEZ.	*Şezătoarea.* Revistă pentru literatură şi tradițiuni populare. Director Artur Gorovei. Fălticeni. An. I (1892) ş.u.
ŞINCAI, î.	G. Şincai, *îndreptare cătră arithmetică.* întîia parte... Tipariul seminariului, Blaj, 1785.
ŞINCAI, O. I-IV	Gheorghe Şincai, *Opere* I— IV. Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967-1973.
TAMÂS	Lajos Tamâs, *Etymologisch-historisches Worterbuch der ungarischen Elemente im Rumănischen* (Unter Berucksichtigung der Mundartworter). Akademiai Kiado, Budapest, 1966.

TDRG	Dr. H. Tiktin, *Rumănisch-deutsches Worterbuch (Dicționar român-german).* Voi. 1 1903; voi. II 1911; voi. III 1924. Staatsdruckerei (Imprimeria statului), Bucureşti.
TEAHA, C. N.	Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru.* Editura Academiei [Bucureşti], 1961.
TEKAVCIC, G. I. III	Pavao Tekavcic, *Grammatica storica delVitaliano.* Volume III: *Lessico.* Societâ editrice il Mulino, Bologna [1972].
TEODORESCU, P. P.	G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române.* Culegere de... Bucureşti, 1885.
TODORAN, GL.	Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal.* Alcătuit după două manuscrise din Biblioteca centrală de la Blaj din 1887. «Cartea românească », Cluj, 1949.
TOMESCU, GL.	Mircea Tomescu, *Glosar din județul Olt.* (Aspecte lingvistice şi folclorice din județul Olt II.) Tipografia „Tiparul Oltului", Slatina, 1944.
TRIBUNA	*Tribuna.* Săptămînal de cultură. Cluj. Anul I (1957) ş.u.
UDRESCU, GL.	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş.* Editura Academiei, Bucureşti, 1967.
URSU, T.	N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti.* Editura ştiințifică, Bucureşti, 1962.
VAILLANT, V. S.	Andre Vaillant, *Manuel du vieux slave,* Tome I: *Grammaire.* Seconde edition revue et augmentee. Paris, 1964.
VAL IAN	I. A. Valian [= Vaillant], *Vocabular purtâreț rumânesc-franțozesc şi franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime.* Tipografia lui Friderih Valbaum, Bucureşti, 1839.
VASILIU, D. C.	Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe şi prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coresi din 1581,* în SMFC I, p. 221—259.
ZINGARELLI	Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana.* Ed. X, Zanichelli (Bologna, 1970).
ZRPh	*Zeitschrift fur romanische Philologie,* herausgegeben von Dr. Gustav Grober. Halle. Voi. I (1876) ş. u.

INDICE[1]

A

AFIXE ŞI ELEMENTE DE COMPTOEEE[2]

[1] Indicele cuprinde numai formanţii şi cuvintele româneşti.

[2] S-au inclus aici şi unele segmente cu statut neprecizat (de exemplu, sunete protetice, segmente ca *bo-*, *logo-* etc). Diferitele variante şi compuse ale unui formant (afix sau element de compunere) sînt înregistrate separat. Prefixele (omonime) citate în corpul lucrării, după diverşi cercetători, fără indice numeric au fost încadrate în indice la prefixul care le corespunde în interpretarea noastră. Cifrele aldine indică paginile la care se găseşte monografia prefixului respectiv

B

CUVINTE[1]

[1] Indicele cuprinde toate formaţiile prefixale menţionate în lucrare
derivate safcompuse), ca si grupurile de cuvinte si formele flexionare al
gistrate numai atunci cînd se spune ceva despre ele.

I
i

CUPRINSUL